x-71

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL L

ANUL XIV

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ
„VIAŢA ROMÎNEASCĂ."

1922

Din Registrul ideilor gingaşe

III. Tipul politic

In înţeles psihologic şi social, se poate numi politică: orice sistem de fapte şi intenţii prin care cauţi a impune—până la totală substituire, dacă se poate—voinţa ta voinţei altuia. Uzul comun, care ţine seamă numai de intensitatea şi generalitatea efectului practic, restringe înţelesul politicei la activitatea de stat şi pentru stat. Dar orice minte normală poate vedea, că aceleaşi motive şi atitudini, cu aceleaşi metode şi aceleaşi rezultate, se constată, indiferent dacă conflictele de voinţă se întimplă între mucoşi din clasele primare, între mahalagioaice de temperament, între dame care patronează opere umanitare rivale,—sau: între Napoleon şi Europa, ori cu un exemplu mai suculent pentru cetitorul romîn, între ministrul Argetoianu şi deputatul Madgearu.

In orice situaţie politică, astfel definită, metodele pentru realizarea acelei substituiri de voinţă despre care vorbim sînt aceleaşi: pumnul, complectat cu diverse aparate artificioase care-i imită efectele, intensificîndu-le minunat; zbierătul viguros, adică forma cea mai perfectă a limbajului intuitiv,—mijloc de comunicare incontestabil superior limbajului raţional, totdeauna migălos şi tardiv; însfîrşit, ameninţarea şi făgăduinţa, sublima pereche clasică de argumente sentimentale, al căror efect prompt este totdeauna asigurat, dacă sînt prezentate într'un stil absolut metaforic şi hiperbolic. Toate aceste, susţinute şi împlinite prin eliminarea cît mai desăvîrşită a motivelor şi faptelor care le-ar slăbi efectul; fiindcă aceste metode trebue să rămie product curat al silei sau al unei suggestii cît se poate mai puţin intelectuale.

Din ierarhia naturală a trebuinţelor şi, prin urmare, a poftelor omului, rezultă că politica, în înţelesul curent, adică activitatea de stat, coincide în bună parte cu acela ce, în ştiinţa economică, se numeşte: distribuţia bunurilor. In faptă dar, tipul

politic este o ființă care, prin calitățile sale naturale și sociale, se afirmă cu deosebire destoinică a pune stăpînire pe bunuri produse prin activitatea specifică altor tipuri umane. Așa a fost dela origini. Numai că la început raporturile aceste erau simple și perfect transparente, iar astăzi, peste măsură complexe și greu de pătruns. In cazul antropofagiei, la care este totdeauna cuminte să recurgem pentru a înțelege raporturile cele mai comune dintre oameni, invingătorul devine bărbat politic prin însuși faptul invingerii, iar invinsul, adversarul politic de adineaori, devine simplu bun de consumație și cade subt guvernarea celui care l-a doborît, și acesta îl administrează, din momentul ce începe să-l rupă în bucăți, până la ultima fază a digestiei. Dela acest caz cu totul luminos in esențialitatea lui general umană, până la diversitatea vieții politice moderne, natura fundamentală și poziția caracteristică a tipului politic rămîn aceleași: el regulează împărțirea și consumarea valorilor născute prin fapta altor tipuri psihice și sociale. Tipul politic are dar slujba cu deosebire nobilă de a pune stăpînire pe produsele, materiale ori intelectuale, ale unor activități radical deosebite de politică, pe care le putem numi în scurt activități tehnice; iar operațiile prin care se perpetuiază această stăpînire se numesc, cu un termen solemn: organizație socială și de stat.

Să nu se grăbească, mă rog, cetitorul a scoate, din cele scrise pân'aici, concluzii ponegritoare asupra oamenilor politici.

Tipul politic pur nu este ființa simplu hrăpareță pe care prea lesne și-o închipuește uneori prostimea necăjită.

Trepădușul electoral, reporterul ignar și neastîmpărat, șeful de cabinet servil și obraznic, ori alte asemene încarnări de elementare apetituri, nu sînt și nu devin tipuri politice, chiar dacă ajung și rămîn la nivelul ministrabilității, și la un regim susținut de icre moi, șampanie, automobil și dame de nediscutată marcă. Tipul adevărat politic gustă, se înțelege, ca oricare altul, din aceste realități, care oricum n'au direct a face cu viața de stat, dar fără a se putea opri la dînsele; pentrucă lui îi este cu deosebire dat, nu să se bucure de anume realizări ale vieții sociale, ci să dorească cu sete nestinsă a le stăpîni pe toate. Nu obiectul stăpînit, ci stăpînirea este ținta voinței politice.—Să poruncești, și să fii ascultat fără împotrivire, să fii admirat și lingușit cu cea mai fanatică stupiditate, să te răzbuni așa ca să îngrozești și pe cele mai plăcute dintre slugile tale, să doborî și să strivești pe acel care-ți stă împotrivă, până a-i lăsa numai putere ca să-și înghiță otrava fără seamăn a înfrîngerii celei depe urmă,—din aceste voluptăți de o grozavă simplicitate se țes visele și se realizează paradisele creaturii politice.

Dar această elementară sete de stăpînire, trebuința aceasta naiv sălbatică de a supune, a smulge aprobare și admirație fără margeni, sînt, în grad divers, atributele cele mai comune ale animalului prin excelență social. De aceia este atît de comună evlavia pentru tipul politic și rîvna către dînsul. Numai tipului

politic i-au dat oamenii din toate vremile, cu toată inima, brevetul de *om mare*. In cultul lui sîntem crescuți; lui i se închină cărticica simplistă de istorie națională din clasa primară, cași tratatul pompos de istorie universală de unde cetățeanul matur își complectează cultura generală. Cîte amănunte din dezvoltarea științei și a technicei află școlarul în cărțile hotărîte să-i vorbească doar tocmai de specia noastră considerată în afară și mai presus de animalitate? Ce știe el despre ostenelele atît de straniu ingenioase, despre toate drăciile profunde și curioase cu care a întîmpinat omul greutățile perfide ale realității? Insă trîntele gălăgioase, tragerile pe sfoară solemne, tot bagajul mahalagismului uriaș al vieții politice trebue învățat bine pe dinafară; pentrucă năzbîtiile crude, viclene ori brutale, ale creaturii politice sînt tocmai pe potriva sufletului oricărui exemplar al speciei, pe cînd istețimea technică și teoretică este un joc pe care rar numai îl face natura cu unele din aceste exemplare.

Nu toți acei care nu domnesc și nu se bat pentru domnie, și nici toți acei care produc valori materiale, științifice ori artistice, pot fi trecuți cu strictă dreptate la categoria pe care am numit-o tipul tehnic. Mulțimea mare lucrează în aceste domenii nu din necesitate interioară, ci din întîmplare și prin constrîngere socială. Dimpotrivă: politica este vocația naturală a majorității umane. Din impuls imediat, aproape orice om poftește și practică cu deliciu funcțiunea de stăpîn; aproape oricui îi vine numaidecît bine să recurgă la siluire; să caute lacom admirația ori teama smerită și aprobarea fără rezervă a cît mai multor din acei cu care are aface. Succesul politic este acea valoare socială pe care gloata o înțelege mai deplin, la care jinduește mai tare. Intre toate satisfacțiile direct izvorîte din viața socială, cele mai palpabile și mai comun accesibile sînt sentimentul puterii și gloria, fie ele realizate într'un fund de mahala ori pe continente întregi. Și aceste satisfacții groase sînt înseși condițiile psihologice cele mai generale ale sociabilității.

Tipul eminent politic consideră ca subalterne orice alte activități în afară de a sa proprie: celelalte sînt meserii, numai a lui singură este o demnitate. In îngîmfarea, mai mult ori mai puțin prostește purtată, a celor mai de rînd părtași ai puterii publice, cași în brutalitățile prototipice ale lui Bonaparte, care a maltratat în public pe bătrînul Lamarck până l-a făcut să plîngă, iar pe istoricul Volney l-a trîntit în nesimțire cu un picior în burtă, creatura politică își arată și își justifică caracteristic superioritatea specifică de care se simte plină.

In scurt, am numit tehnică orice activitate producătoare de valori materiale, ori științifice, ori artistice. Tipuri adevărat tehnice sînt, în înțeles psihologic, numai acei indivizi care, prin naturală pornire, inventează valori științifice, artistice sau industriale, și se absorb cu autentică dragoste în munca prin care se creiază astfel de bunuri. Mulțimii, care prin constrîngere soci-

ală și din intimplare numai servește să multiplice prin imitație rezultatele acestei inventivități, nu i se cuvine, strict psihologic, locul pe care l-am atribuit tipurilor inventive. Această mulțime se compune din tipuri natural politice, oprite din silă socială de a-și manifesta deplin și efectiv caracterul lor adevărat. Cind oameni foarte ageri au spus că lenea este patima absolută, ei s'au gindit, îmi închipuesc, numai la activitățile acele pe care le-am pus aici în opoziție cu politica, fiindcă numai acolo masa oamenilor se arată leneșă din fire, dar nicidecum în ce privește setea de putere și procedările elementare cu care ea se satisface.

In creația științifică, artistică sau industrială nu este loc pentru minciună, nici pentru bătae, nici pentru zbierăt: numai copiii, nebunii și sălbatecii pot recurge la atitudini și procedări politice față cu realitățile materiale ori spirituale, considerate ca obiecte de înțelegere sau ca material de creație sensibilă. Sufletul omului tehnic neapărat se organizează într'un fel cu totul deosebit de acel politic, și tinde a se opune cu atit mai exclusiv acestuia, cu cit el însuși este mai viguros diferențiat. In omul tehnic se realizează o ființă care are să se deosebească energic de animalele violente care formează masa speciei. Oricit de rari sint indivizii care întrupează această ființă nouă, oricit de puternic apare încă animalul violent, viclean și hrăpareț chiar în majoritatea oamenilor de tip tehnic, hotărît este că în sinul acestui tip numai se întîlnește ființa nouă, specific omenească. Politica este însăși perpetuarea barbariei originare. Stăpini ori stăpiniți, aceleași porniri primitive inspiră voințele celor mulți. Singur tipul tehnic reprezintă emanciparea autentică de această primitivitate: el constitue excepția adevărată în nivelul comun al speciei, fiindcă singur el este o ființă nouă, care nu poate încăpea în cadrele animalității, pe cind creatura politică, cu psihologia ei redusă la varietățile simplei violențe și simplei vicleniі, rămine o anexă zoologică.

*

Mérimée scria, din observație proprie, astfel: Lord Palmerston are siguranța unui vechiu ministru și gustul de aventuri al unui școlar. Imi pare foarte nesocotit, încrezător în steaua lui și cu totul fără scrupule. Ar răsturna lumea ca să aibă un succes de elocvență în parlament. Are toate prejudițiile și toate ignoranțele lui John Bull, îndărătnicia și îngîmfarea acestuia.— Iar despre Gladstone: Imi pare în unele privinți un om de geniu, în altele un copil. Copil, om de stat și nebun, din toate aceste este cite ceva într'însul.—Dăunăzi reproduceau ziarele un portret al lui Lloyd George, schițat de nu știu care ziarist sau politician englez: acest autor se arăta cu deosebire impresionat de ușurința cu care premierul Angliei apucă, aruncă și întoarce ideile, de vioiciunea cu care își afirmă și își anulează atitudinile.

Am dat cele două constatări dintăiu, pentrucă sint făcute de unul dintre cei mai ageri și mai lucizi Europeni ai vremurilor noastre; și le-am dat pe toate trei, fiindcă se referă la oamenii politici ai unei nații care nu se semnalează prin excese de vioiciune de nici un fel. Altminteri se poate înțelege și fără nici un exemplu, că mobilitatea infantilă, latentă ori manifestă, trebue să fie caracterul natural al creaturii politice. Voința în plină libertate n'are nevoe să fie decît mehenghie; încolo ea se dispensază, natural și avantajos, de orice rigoare, conseqvență și răspundere specific intelectuală.

Prințul Ludwig Windischgraetz, bărbat politic și fost ministru al Ungariei, istorisește următoarea teatrală întimplare de o stranie frumuseță. Intr'un salon închis al unui mare hotel din Budapesta, Tisza avea să prînzească cu cițiva prietini politici. Cind am sosit, spune Windischgraetz, l-am găsit pe Tisza desbrăcat de surtuc, jucînd singur, cu ochii la lăutari, fără să ia seama la prietinii care mîncau și vorbeau într'un colț al sălii. Juca, fără să scoată o vorbă; numai din ochii lui mari făcea semn violistului, cind trebuia să schimbe cîntecul. Patru ceasuri întregi a jucat singur, omul acesta de peste cinzeci de ani, cărunt, președinte de consiliu. Iși juca triumfurile și planurile lui politice. Mulți vor zice că exemplul acesta păcătuește prin perfecție: este răsăritean-meridional, și maghiar. Desigur, în epilepsia naționalistă care zgîlție Europa de citeva decenii, Maghiarii s'au arătat să fie „cazul frumos" prin excelență. Dar eu cred că orice tip politic, independent de latitudine și descendență, își gustă triumfurile, obținute sau plănuite, tot așa de elementar cași Tisza; numai că nu toți jubilează atit de vizibil. Pe cei mai mulți îi supune și-i deformează o estetică socială de proveniență nepolitică, o disciplină născută din uzurpările intelectului asupra voinței genuine. In ascuns, tot politicianul își are clipele lui de ciardaș. Căci n'are, în fond, altă voință și alte voluptăți decit acele ale primitivului care țopăe în jurul ospățului asigurat sau a dușmanului prins, ceiace adeseori e tot una. Efectele activităților nepolitice au prefăcut creatura politică așa, că în locul gambadelor autentice, ea ne oferă mutre grave, în care, pentru cei neatenți ori altfel slabi de duh, își deghizează tumbele maimuța stilizată printr'o mimică solemnă.

Creatura politică are vocația și slujba de a rezuma simplicitatea și violența sufletului maselor; fizionomia ei caracteristică se va alcătui necesar din îndărătnicii și capricii, ca la copii și la primitivi. Concentrată excesiv în actualitate, voința politică este, în fond, neaccesibilă judecății conseqvente; fiindcă grupul politic și creatura lui n'au memorie exactă nici răspundere, și toată structura vieții politice este astfel, încit individul politic este dispensat și apărat de răspundere și memorie. La întimpinări de ordin intelectual, creaturile politice răspund prin solidarizarea pumnilor propriu ziși sau deghizați.

Cine n'are cumpăt și răbdare are să declare exagerate cele

scrise de mine până aici. Cu desăvîrşire frivolă va fi o asemene judecată. Referatul meu despre tipul politic este exact, dar ideal şi schematic. In practică, activitatea acestui tip se loveşte de greutăţi complexe care-l alterează efectele, fără a-i putea schimba, se'nţelege, natura intimă, care coincide doar tocmai cu fondul elementar al animalului uman. Adversarul statornic şi cel mai vătămător al vieţii politice este omul tehnic. Prin fapta acestuia s'au întîmplat cele mai adînci transformări în fiinţa speciei: animalul s'a pervertit şi s'a prefăcut în om. Fiindcă prin tehnică s'a născut în fiinţa noastră un interes deosebit pentru viaţă, şi pămîntul transformat de inventivitatea tehnică, am început să-l iubim cu o dragoste rafinată care ne-a săltat peste graniţele animalităţii. Imbogăţirea uriaşă a realităţii prin tehnică a creiat ocupaţii care trezesc şi absorb energiile bune, şi a format caractere nouă, opuse acelor de care are cu deosebire nevoe politica. Mulţimea şi diversitatea valorilor tehnice au dat fiinţă unui organism complicat de cooperaţie, şi atunci însăşi creatura simplu politică a fost silită să se transforme într'o creatură administrătoare. Şi aceasta a fost schimbarea cea dintâiu şi cea mai directă pe care a suferit-o tipul politic, prin puterea discretă dar tenace a tipului tehnic. Dar natura politică caută negreşit să dea activităţii administrătoare o dezvoltare excesivă şi parazitară, potrivit apetitelor sale elementare de putere, de glorie şi universală acaparare. Iar viaţa tehnică se trudeşte să anuleze încălcările absurde ale administratorului, care instinctiv se poartă astfel, caşicum administrarea, iar nu producerea şi utilizarea propriu zisă a valorilor ar fi scopul absolut al colaborării sociale.

In acest conflict permanent, succesele groase sînt desigur tot ale creaturii politice. Tehnica însăşi, dînd naştere organismului administrător şi întemeind supunerea, răbdarea şi spiritul de toleranţă, a pregătit un suculent bulion de cultură, în care tipul politic dospeşte avantajos. Supunerea cronică oferă astfel deagata apetitelor politice hrana la care ele jinduesc continuu. In societatea îmbogăţită şi disciplinată prin tehnică, puterea se obţine fără vitejie; s'au cultivat dar inevitabil vicleşugurile, laşităţile arogante ori tiritoare, şi toate păcatele mici şi urîte în care se încheagă energiile inferioare şi echivoce. Mecanismul acesta minunat al supunerii şi îngăduelii, care face posibil statul, permite tipului politic, stăpîn pe dînsul, să facă nerozii într'o măsură care în nici un domeniu de viaţă specific omenească n'ar putea fi atinsă. Fiindcă acel mecanism, prin structura şi întinderea lui, are o miraculoasă capacitate de a neutraliza prostiile individuale. Dar să-şi închipue cineva ce s'ar întîmpla cu un matematic, un muzicant ori un inginer care ar comite neghiobii echivalente cu cele pe care le seamănă un bărbat politic cu deplină seninătate în activitatea sa de stat, şi va evalua uşor cu ce marafeturi primitive se poate mulţumi, poate fiinţă şi prospera activitatea politică.

De opt ani înfloreşte peste tot pămîntul politica. State se distrug şi se fabrică, partide şi programe se înmulţesc pe măsura microorganismelor, presa se îneacă în obezitate şi huzur—: în lumina acestor fenomene, ochii cei mai stupizi pot vedea conflictul radical dintre tehnică şi politică. Una nu poate prospera prea mult, fără ca cealaltă să nu înceapă a se prăpădi. Inflorirea politică este deadreptul orbitoare în pămîntul foastei împărăţii ruseşti: consilii, întruniri, decrete, manifeste; broşură de propagandă, teatru de propagandă, tren de propagandă—: raiul creaturii politice. Dar atît. Pentru alte lucruri care nu se pot realiza prin decrete, broşuri şi vagon retoric, nu mai e vreme nici putere. Bairamul cel mare al politicei acolo este, dar mai fiecare ţară europeană îşi are micul său chef.

Revoluţie nu se poate face fără mizeria maselor, şi masele noastre nu sînt mizere,—spunea Bebel către un tovarăş rus, care-l întreba nerăbdător de ce nu porneşte mai curînd răsturnarea generală. Intr'adevăr, trebue mizerie pentruca politica să-şi dea floarea supremă: criza convulsivă, revoluţia. Dar mizeria tot numai politica o poate produce, pentrucă creatura politică nu poate să-şi înghiţă prea lungă vreme natura intimă: violenţa; şi nu poate dura fără trîntă şi scandal grosolan. Numai aşa ea se poate simţi cu adevărat pe sine, îşi poate da sie-şi plină justificare—şi astfel ea a născut războiul şi mizeria, semnele cele mari de exuberanţă politică.

Macchiavel, în conseqvenţa lui unică, era de părere că ar trebui, din zece în zece ani, să vie catastrofe purificătoare, care să întoarcă statele la stări primitive; fiindcă aceste stări, după ideia lui Macchiavel, sînt adevărat sănătoase şi robuste, iar artele păcii strică pe oameni. Oamenii politici n'au astăzi conseqvenţa Florentinului. Cu groază şi înverşunare se apără acum toţi de răspunderea războiului. Ca şi cum faptul de a fi pornit o aşa grandioasă operaţie purificatoare nu ar fi o glorie fără pereche; iar revoluţionarii ruşi se declară inocenţi de întîmplările materiale ale patriei lor, caşi cum un ideal social n'ar justifica îndeajuns ori şi ce. Evident, politica pură se strică, deoarece ea îşi neagă esenţa proprie şi urmările ei cele mai specifice.

Realizările tehnice au fost totdeauna un minimum hotărît de exuberanţele continue ale zburdălniciei politice. Civilizaţia—cum se numesc în total valorile tehnice—s'a produs pe apucate, s'a strecurat cum a putut prin vălmăşagul beţiei politice.

Este de înţeles ca oamenii propriu zişi, adică fiinţele umane de tip tehnic, să fi simţit încă demult rostul creaturii politice. S'au pornit copacii, zice scriptura, să-şi caute împărat; măslinul, smochinul şi viţa n'au vrut să se facă împăraţi, fiindcă avea fiecare destul de lucru cu roadele lor frumoase şi bune, dar spinul s'a învoit numaidecît să fie mai mare peste toată pădurea. Ca o concluzie optimistă a acestei vechi înţelepciuni destul de amare, vin vorbele lui Fichte care, într'o vreme mult asemănătoare cu a noastră, visa astfel despre sfîrşitul vieţii po-

litice: scopul propriu al statului este să se facă pe el insuşi de prisos.—Se vede uşor că această formulă nu poate avea inţeles decît din punctul de vedere al omului tehnic: singură existenţa tehnicei a făcut posibilă o asemenea critică a statului şi deci a naturii politice; pentrucă numai prin efectele directe şi indirecte ale vieţii tehnice politica s'a alterat într'atît, ca, în teorie măcar, ea să poată fi subjugată tehnicei şi calificată după normele acesteia.

Dar, tocmai pentru asta, Toată-Lumea n'are cădere să invectiveze politica şi să se plîngă de dînsa. Şi dacă totuşi face aceasta, atunci Toată-Lumea adaoge numai o ipocrizie grosolană la plămădeala insipidă de locuri comune pe care ea o ia şi o dă drept gîndire. Căci Toată-Lumea este aceia care dă naştere şi creştere politicei. S'ar putea să nu semene plodul cu zămislitorul?

Anton Gherman

Fericirea...

In melodia roză de petale,
Din jocul blond al zimbetelor tale,
Un alb fior s'a coborît în mine...
Şi-acum te văd, te văd atît de bine,
Zeiţă nevăzută pe pămînt,
Te văd cu părul resfirat în zare,
Cu sufletul pe vînt...

Şi-azurul şerpueşte din cîmpie
Pe flori, din flori, pe nervii mei—
Să simt cum rîde 'n el o apă vie,
Cu boabe de polei...

Iar dezmierdarea gîndului meu creşte:
Cu nori imaculaţi—ca nişte crini
Văzduhul înfloreşte,
Aşa cum blînd o veselă grădină
Musează 'n cupa ei de lut,—
Aşa cum spumegă caisu 'n floare,
Cînd tot pămîntul vrea s'arunce 'n soare
Un alb sărut...

Şi 'n sărbătoarea raiului deschis
De-un cald parfum înfiorat de vis,
Te văd lucind de aur şi avînt,
Zeiţă nevăzută pe pămînt,
Te văd cu părul resfirat în zare,
Cu sufletul pe vînt...

Căci dorul din privirea ta senină
In viaţa mea s'a furişat, tiptil,
Şi-acum se 'nvîrte 'n scrînciob de lumină,
Cu zimbet de copil...

Alexandru N. Nanu

Fără graiu

(Roman)

XVII

Mai tîrziu, din nişte pricini, pe care le vom înşira mai încolo,—*Mateiu Lozinschi din Lozişti* deveni pentru două zile întregi omul cel mai celebru din oraşul New-York, şi fiecare pas al lui fu urmărit în aceste zile cu mare exactitate. Mai întâiu de toate, omul îmbrăcat într'o ciudată haină albă fu văzut mergînd pe *4 avenue*, apoi merse mult timp pe jos, pe podul drumului aerian, spre podul Bruxlin. Pe cît se părea, era atras spre locuri unde e lume mai multă şi mai deasă. La colţul Brodwaiului şi nu ştiu cărei străduţe, omul intră într'o brutărie şi, arătind spre o bucată foarte mare de pîne albă, întinse mîna cu banii în palmă. Îi tot spunea ceva vînzătorului—Neamţ, şi chiar pe cînd acesta îi dădea restul, umbla să-i prinză mîna şi se întindea cu buzele spre ea. Neamţul îşi zmulse mîna şi se ocupă de ceilalţi cumpărători. Omul mai stătu, se mai uită la brutar cu nişte ochi trişti, încercă să-i mai vorbească nu ştiu ce şi eşi în stradă.

Era pe la ceasul, cînd ies gazetele de seară. Pe o mică piaţă de lîngă uriaşa clădire a gazetei „Tribune",—omul ciudat luă cu mîna apă din basinul fîntînii şi bău cu mare lăcomie, fără să-i pese măcar că în basinul murdar doi golani mici înotau şi se dădeau la fund, după nişte monede de nichel şi de aramă, pe care le aruncau, pentru distracţie, trecătorii. O droae nenumărată de băeţaşi-gazetari, care aşteptau eşirea numărului şi îşi petreceau timpul cu ce puteau, îşi împărţeau atenţia între cufundători şi omul cu îmbrăcămintea ciudată, pe care îl acopereau cu un nour întreg de glume răutăcioase. In timpul acesta prin mica piaţă trecu un reporter-ilustrator de gazete, care schiţă în fugă scena aceasta în carnetul său. Fără îndoială, dacă acest gentlemen ar fi putut prevedea viitorul, el ar fi căutat să-şi facă desenul cît se poate mai exact. Dar mai

întâiu, se grăbea foarte mult, şi a trebuit din această pricină să-şi isprăvească schiţa din memorie; al doilea, fu indus în greşală de prezenţa băeţilor, care se cufundau şi pe care el îi socotea din familia necunoscutului. Insfirşit, nu ştia la ce ar fi putut, la drept vorbind, să-i slujască această schiţă, întrucît ciudatul necunoscut n'a putut răspunde la întrebările cele mai obişnuite:

— *Iour nation?* — întrebă reporterul, dorind să ştie de ce neam e Mateiu.

— Cum să găsesc eu pe mister Bork? — răspunse acesta.

— *Iour name?* (Numele d-tale?)

— E pe aici, nu ştiu unde... are o încăpere. E de-ai noştri... jidan dela Moghiliov.

— *How do yov like this contry?...* Asta însemna, că reporterul dorea să ştie cum i-a plăcut lui Mateiu această ţară, — întrebare pe care, după observaţiile reporterilor, sînt datori s'o înţeleagă absolut toţi străinii...

Dar necunoscutul nu răspunse; se uita numai cu atîta tristeţă la gentlemenul-jurnalist, încît acesta se simţi jenat. Gentlemenul sfîrşi cu întrebările, lovi pe Mateiu pe umăr, îmbărbătîndu-l, şi zise:

— *Wery well!* Bine ai nemerit dumneata că ai venit în America. America e cea mai bună ţară din lume, New-Yorkul — cel mai bun oraş din America. Drăguţii dumitale copii vor deveni odată oameni învăţaţi. Trebue numai să-ţi spun, că poliţiei nu-i place să se scalde copiii în basinurile oraşului.

Apoi, cu talentul, prin care se „deosebeşte creionul acestui gentlemen", — împodobi în desenul său sarica Lozişteanului cu cîteva cusături fantastice; din părul lui sălbatec, netuns şi lipit, făcu un singur tot — împreună cu căciula de oaie; şi, însfîrşit, toată această podoabă ciudată, — printr'o inspiraţie neaşteptată şi prea grăbită, — o legă cu un şiret sau panglică. Statura lui Mateiu o mai spori cu un sfert de metru; iar la picioarele lui, în basin, aşeză doi prunci care, prin trăsăturile lor, aminteau pe tatăl lor presupus.

Toate acestea le înzestră în grabă cu o inscripţie:

„Un sălbatec, care-şi scaldă copiii în basinul dela Brodway". Apoi, punîndu-şi carnetul în buzunar şi lăsînd pentru viitor întrebarea, dacă se poate face ceva de folos dintr'un subiect atît de fantastic, piecă în grabă la redacţie.

Tocmai în minutul acesta eşi suplimentul de seară, şi toată luarea aminte a micii pieţe şi străduţelor apropiate se îndreptă spre un mic balcon, atîrnat deasupra străzii, în păretele lui Tribune-buildung (casa jurnalului „Tribuna"). In balcon eşeau oameni cu pachete de jurnale, luau dela băeţaşii, care umpluseră toată stradela, mărcile lor; iar în schimb le aruncau pachete întregi de jurnale. In vr'o douăzeci de minute totul se isprăvi; sute de băeţaşi duceau în fugă, în toate părţile, zeci de mii de numere; şi ţipetele lor răsunătoare se împrăştiau din acest loc prin tîrgul uriaş.

In mica piaţă rămase numai Lozişteanul şi doi golani, care pescuiau prin basin cele din urmă monede. Incurînd tot acolo mai veni un domn înalt, în haine civile, cu o pălărie sură şi mare, în formă de coif, şi cu un baston scurt în mînă, în felul unui buzdugan de hatman, — împodobit cu un şiret colorat şi cu canafuri. Era poliţistul Hopkins, — o faţă cunoscută întregului New-York. Polismenul Hopkins, după cum se comunica în aceleaşi notiţe gazetăreşti, din care am aflat şi eu această parte a autenticei mele istorii, fusese mai înainte un boxer destul de iscusit, pe care se puneau rămăşaguri însemnate. Dar în anii din urmă i se întîmplă să îndure cîteva neplăceri însemnate, legate de această profesie, şi una din ele fu urmată chiar de o strivire a zgirciului nasal, care ceru o căutare serioasă. Imprejurarea asta împinse pe mister Hopkins la schimbarea felului său de îndeletniciri. Darurile fizice şi iubirea de sensaţii tari — hotărîră alegerea, şi Hopkins propuse serviciile sale directorului poliţiei, ca polismen. Dela sine se înţelege, că serviciile fură primite cu plăcere, căci vremurile ajunseseră destul de tulbure: se îndesiseră grevele şi meetingurile celor lipsiţi de lucru („pe care meetinguri, după cum spunea o gazetă, — o paznică neadormită a ordinei, — această ţară înfloritoare le datorea agitaţiei perfide a străinilor invidioşi"), — şi toate deschideau un cîmp nou talentelor înăscute ale lui mister Hopkins şi aplecării lui spre exerciţiile fizice, de un caracter mai mult sau mai puţin riscat. Un „clob" zdravăn de frasin sau stejar dă polismenului, pe lîngă astea, o preponderenţă hotărîtoare faţă de oricare boxer; şi numele lui mister Hopkins începu din nou să apară adesea prin cronicile gazetelor. „Polismenul Hopkins, cunoscut prin întrebuinţarea necumpătată a clobului", — scriau unele gazete muncitoreşti. In schimb, altele notau cu entuziasm cum „clobul polismenului Hopkins bătea, ca întotdeauna, toba pe capetele acestor anarhişti"...

Intîmplarea vru ca drumurile celebrului polismen şi sărmanului Lozişteán să se întîlnească de două ori. Intâia dată aceasta se întîmplă anume lîngă fîntîna descrisă. Mister Hopkins trecea, măreţ şi grav ca întotdeauna, jucîndu-se pe drum cu clobul lui, cînd privirea-i atentă se opri pe figura străinului necunoscut. „Negăsind însă nici un motiv legal pentru o acţiune personală, de orice natură ar fi", — după cum povestea mai tîrziu Hopkins interwievişţilor de gazete, — „se hotărî numai să se apropie mai bine, pentru un examen mai atent. Dar aici necunoscutul îl puse în mirare prin purtarea lui stranie: Luîndu-şi din cap ciudatul său acoperiş (de blană de oaie, după aparenţă), străinul îşi îndoi mijlocul astfel, încît capul îi venea la un nivel cu cingătoarea lui Hopkins; şi deodată, prinzîndu-i mîna cu mîna sa, — îşi lungi spre ea buzele, cu o intenţie necunoscută. Hopkins nu poate spune cu siguranţă, dacă necunoscutul a căutat să-l muşte de mînă, dar nu poate nici tăgădui aceasta".

Intrebarea a rămas nelămurită, căci în clipa asta la suprafaţa basinului se arătară pe neaşteptate capetele a doi sca-

fandri, care se scufundaseră la apariţia lui Hopkins şi acuma ieşeau în nădejdea că polismenul a trecut. Aceasta era o infracţiune vădită a regulelor de ordine. Polismenul luă îndată de ceafă pe cei doi băeţaşi, îi ridică în sus şi începu să-i scuture, întocmai ca pe nişte zdrenţe ude. Infăţişarea lui era între aceştea măreaţă şi totodată înfiorătoare; şi tocmai în această clipă, trecu prin piaţă acelaşi reporter grăbit. Acesta se opri, schiţă în grabă, lîngă figura de mai înainte a Lozişteanului, figura lui mister Hopkins, cu cei doi pui de sălbateci în mîni, şi adăugă o însemnare:

„*Polismenul Hopkins explică sălbatecului, că scăldarea copiilor în basinurile oraşului nu-i conformă cu legile acestei ţări*".

Apoi, băgînd carnetul în buzunar, reporterul se aruncă în toată fuga spre vagonul căii funiculare, ca să apuce un incendiu. Prin capul lui trecea planul unei notiţe întregi: „Se ştie că oraşul nostru, cel mai mare oraş din lume, atrage la sine străini din părţile cele mai îndepărtate ale lumii. Zilele acestea noi am avut ocazia să observăm cum unul din aceşti sălbateci..."

Vagonul căii funiculare duse pe omul talentat împreună cu acest început, iar mister Hopkins aşeză pe băeţaşi pe pavaj, le dădu cîte o fleaşcă uşurică, în rîsul de aprobare al trecătorilor, apoi se întoarse către necunoscut.

E foarte cu putinţă, că mister Hopkins ar fi reuşit să lămurească mai bine naţionalitatea necunoscutului, precum şi întrebarea: „cum îi place această ţară"... Şi poate că Mateiu ar fi căzut în acea noapte în braţele lui Dima, care toată ziua alergase cu Paddi prin oraş, dacă... în timp ce Hopkins se încurca cu băeţaşii,—Lozişteanul nu s'ar fi făcut nevăzut...

După toată purtarea lui Hopkins, Mateiu înţelese că acesta e un poliţist şi, după înfăţişare, nu dintre cei din urmă. Iar acest gînd aduse după sine îndată un altul,—Mateiu îşi aduse aminte, că pasportul lui a rămas la locuinţa lui Bork... Şi cum nu ştia că în această ţară nici măcar nu se înţelege bine ce e un pasport, începu să-l furnice prin spate... Se dădu deci puţin îndărăt, apoi încă puţin, iar mai apoi o luă, — cum se zice la noi,—la sănătoasa, fără a se mai uita îndărăt, şi cît mai departe. Apăsat de gîndul că, pe lîngă toate, a mai ajuns în ţara asta şi vagabond fără pasport, Mateiu se amestecă în mulţimea din Brodway.

XVIII

Aici Lozişteanului îi mai zîmbi odată o mică rază de nădejde. Pecînd mergea prin strada plină de lume, cineva îl atinse uşor şi prieteneşte de mînecă. Alături de el stătea un Negru şi-i vorbea ceva, arătîndu-i cu mîna un scaun, care stătea tot aici, pe trotuar. Faţa neagră şi lucitoare, buzele roşii, albul scînteetor al ochilor şi părul inelat al Negrului i se părură lui Mateiu parcă cunoscute. Se gîndi chiar: n'o fi vreunul dintre ticăloşii care se legau de dînsul în ziua dintăiu a sosirii? Dar acuma, ce vrea dela el? Sau, poate, l-a recunoscut, poate ştie pe Bork şi pe Dima, poate a văzut cum îl caută ei prin tot oraşul, şi-i propune, poate, să-i aştepte aici, iar el însuşi va trimite pe cineva după prietinii lui Mateiu.

Inadevăr, aşezînd pe Mateiu pe scaun, Negrul spuse ceva băeţaşului său; şi acela îndată dispăru undeva. Fără îndoială a plecat după Dima sau Bork. Mateiu se aşeză bucuros şi făcu Negrului semn din cap. Faţa omului negru acuma îi plăcea foarte mult: ochii trişti şi blînzi, buzele—de om blajin. Ce e drept, e urît şi negru, în schimb e prietinos şi îndatoritor. Acesta, deasemenea făcu lui Mateiu un semn din cap, se aşeză la picioarele lui, şi se gîndi deocamdată să-i văcsuiască cizmele. Mateiu la început se împotrivi; apoi se gîndi că sînt fel de fel de obiceiuri pe lume,—să nu se supere cumva Negrul. Şi se învoi să împlinească dorinţa acestui om bun, mai ales că, înadevăr, cizmele i se înroşiseră cu totul de drum. Negrul cu aceiaşi bunăvoinţă începu să frece picioarele lui Mateiu cu nişte perii; ungea cizmele cu vax, scuipa, sufla şi iar freca. Peste vre-o cinci minute, cizmele lui Mateiu erau ca de sticlă. Mateiu aprobă din cap şi din nou se aşeză pe scaun mai bine; dar Negrul îl luă de mînecă şi-i arătă în palmă cu degetul... Mateiu înţelese că Negrul cere „pentru un rachiu"; se dădu jos depe scaun şi băgă mîna în buzunar.

— Şi face!—zise el tare.—Adevărat că face. Pentru aşa îndatorire ce n'ar da omul?

Şi scoase din buzunar două monede. Negrul luă numai una.

— Mai ia una,—zise Mateiu, cu tonul lui blajin.

Negrul clătină din cap. „Ce oameni cinstiţi", — se gîndi Mateiu. Şi iar vru să se aşeze pe scaun; dar în timpul acesta un domn oarecare se aşeză pe scaun înaintea lui, iar băeţaşul, care sosise în fugă, aduse Negrului un pahar cu bere. Negrul începu să bea berea, iar băeţaşul se apucă să văxuiască ghetele americanului nou-sosit. Părul desubt căciula lui Mateiu începu a se face măciucă..

— Dar Dima, dar Bork? — întrebă el, adresîndu-se Negrului.

Acesta se întoarse, se uită la Mateiu, apoi îi arătă cizmele şi zise:

— *Well* (bine).

Well, — îşi aduse aminte Mateiu de explicaţia lui Dima. Insamnă „foarte bine". Dar unde-i aici „binele"? Fi-i-ar de cap! Spune că mi-a curăţit bine cizmele. Lui atîta îi trebue...

„Cine, cine afurisit, — se gîndi el cu mare amărăciune. Omul se aşteaptă dela tine, ca dela un prietin, ca dela un frate... ca dela un tată bun! Imi păreai un înger din cer. Inloc de toate astea—mi-ai făcut cizmele cu vax!"

Şi bietul om plecă mai departe. Cizmele lui străluceau ca oglinda, dar în suflet i-se făcu şi mai întunerec...

XIX

Astfel, eşi pe malul golfului. O mică piaţă rotundă; iar în piaţă—o mică grădinuţă. Pedeasupra trecătorilor şerpueşte, pe nişte stîlpi un drum; pe drum alunecă un tren, care coti chiar pedeasupra golfului şi fugi înainte pe mal, ascunzîndu-se după colţul unei case sure şi aruncînd peste apă un sul de fum negru. Mateiu se aşeză pe o bancă şi începu să privească golful. Apa se legăna, scînteia, strălucea. Nu departe şueră un vapor şi fugi dela mal, încărcat de lume. Ochii lui Mateiu începură a-l urmări fără voe. Vaporaşul fugea drept spre o insulă, pe care se afla cunoscuta femee de aramă. Pe lîngă insulă, în acelaşi timp trecu încet o corabie uriaşă, la fel cu aceia, pe care sosiseră Lozişteni. Pavilionul desfăşurat fiutura în vînt şi parcă se aşternea la picioarele femeii de aramă, care ţinea deasupra lui o torţă... Mateiu se uita, cum o corabie din Europa brăzdează cu pieptul ei valurile, şi în ochii lui jucau lacrimi... Parcă mai eri, depe o corabie la fel cu asta, a privit el până în zori această statue, până cînd s'au stins focurile şi razele soarelui au început să-i aurească creştetul, iar Ana dormea liniştit, răzămată de legăturica ei.

Nu departe de acest loc se afla o clădire rotundă, nu prea înaltă, în formă de circ. Acuma clădirea aceasta e închisă cu scînduri, dar mai înainte, încă nu demult, aici găseau adăpost emigranţii sosiţi din Europa. Dacă Mateiu ar fi ştiut aceasta, cu siguranţă s'ar fi apropiat de ea mai mult; iar dacă s'ar fi apropiat, ar fi putut vedea, cum ese pe poartă, veselă şi gătită, sora lui, Ana, la braţ cu Osip Lozinschi. Osip era îmbrăcat ca domn, aşa cum s'a îmbrăcat Dima,—numai că pe Osip toate s'au dat pe trup şi nu spînzurau ca şeaua pe o vacă. Ei eşiră şi merseră spre mal, pe dreapta, catră debarcadere, cu nădejdea că poate Mateiu şi Dima să fi sosit din Germania pe aceа corabie de emigranţi, care trecuse adineaori pe lîngă „Libertate". Dar în timpul acesta Mateiu se sculă şi plecă spre stînga, dealungul malului, după trenul care dispăruse.

Pe la ceasurile patru, omul ciudat fu văzut din nou lîngă pod. Abia trecuse trenul de pe pod, şi locomotiva se întorcea pe cerc, de pe scări cobora o grămadă întreagă de Americani, sosiţi de dincolo; şi aceştia băgară de seamă pe omul ciudat care, stînd în mijlocul acestui şivoiu omenesc, striga:

— „Cine crede în Dumnezeu, scăpaţi-mă!" Dar, se înţelege, nimeni nu l-a priceput. Dacă azi ar striga cineva aşa în acest mare oraş american, cu siguranţă că i-ar răspunde cineva din mulţime, căci în anii din urmă corabie după corabie aduc o mulţime de ai noştri: Poloni, Duhobari, Evrei, care se împrăştie aici pe tot ţărmul, încearcă să are pămîntul în colonii, se tocmesc amploiaţi, lucrează pe la fabrici. Unora le merge, alţii se îmbogăţesc, alţii se pun pe lucrat pămîntul; şi atunci peste cîţiva ani nu mai recunoşti pe copiii de Evrei, deveniţi zdraveni lucrători de ferme. Dar multora nu le merge; atunci, săraciţi şi descurajaţi, se aruncă din nou în oraşe, se agaţă de viaţa de mai înainte: care îşi aşează pe un cărucior bricege proaste şi lăcăţele; care precupeţeşte tot felul de mărunţişuri, care poartă cărticele cu mici vederi de ale New-Yorkului, Niagarei, Marelui drum; care face pe trepăduşul pe lîngă ai lui sau pe lîngă cei nou-sosiţi. Umblă nenorocitul cu marfa lui proastă,—uneori cu chibrituri,—doar-doar şi-o acoperi cu ceva calicia; umblă pletos, zdrenţăros şi murdar, cu ochii stinşi şi trişti, şi după toate recunoşti îndată pe Evreul delà noi, dar şi mai nenorocit încă în ţară străină, unde viaţa e mai scumpă, iar norocul îi întîmpină nu pe toţi.

Dar pe atunci, aceştia nu erau aşa de numeroşi şi, spre nenorocirea lui Mateiu, nu-i eşea nici unul în cale, pe cînd stătea el în mijlocul mulţimii şi striga ca unul care se îneacă. Americanii se opreau, se uitau cu mirare la omul ciudat şi treceau mai departe... Iar cînd din nou începu a se apropia de acest loc un polismen, Lozinschi din nou se îndepărtă şi iute se ascunse pe pod...

După pod merse tot drept pe uliţele Bruclinului. Se aştepta, că după rîu se va sfîrşi acest afurisit de oraş şi că vor începe cîmpii; dar a trebuit să meargă vr'o trei ceasuri, până cînd începură însfîrşit nişte case mai mici, iar printre dînsele, la distanţe mari, începură arbori.

Lozinschi respiră din tot pieptul, şi cu ochi lacomi începu să caute cîmpii cu ogoare galbene sau livezi cu iarbă verde. Işi făcea socoteală, că la noi erburile acuma sînt coapte pentru coasă, iar spicele trebue să fie în ţinte, şi-şi zise:

— A-a! Mă duc la cel dintâiu, îi iau coasa din mîni, dau odată-de două ori, şi atunci... au să înţeleagă ei şi fără limbă, cu ce fel de om au a face... Apoi şi lumea, care munceşte la cîmp, trebue să fie mai simplă, şi de pasport de bună seamă nu mai întreabă ei la ţară. Numai, cînd are să se sfîrşească odată afurisitul ăsta de oraş?

Acuma pe delăturile drumului începură nişte cottegiuri modeste, cu cîte un cat-două; pe la unele atîrnau, pe la uşi şi pe la ferestre, table simple, ca pe la dughenele noastre. Grădinile sînt tot mai dese, locuinţele—tot aceleaşi, iar drumul pietruit se întinde drept, întocmai ca o fişie îngustă, aşternută pe pămînt, deasupra căreia din amîndouă părţile se apleacă copacii verzi. Din cînd în cînd pe drum se arăta cîte un vagon, ca o cutiuţă neagră, licărea prin petele de soare, creştea şi trecea iute pealături, iar în depărtare se arăta altul... Cîte odată se părea că, iată-iată, toate astea au să se sfîrşească şi că se va deschide depărtarea cu drumul de şosea, străbătînd cîmpiile, cu un singur şir de stîlpi de telegraf, cu o singură căruţă de poştă şi cu marea de sămănături coapte pe delături,—tocmai până colo, în zare... Iar acolo—vr'un rîuleţ limpede, vr'un podeţ, o livadă mică şi norodul primitor dela ţară—la muncă...

Dar în loc de toate astea, deodată răsărea din verdeaţă cîte o grămadă întreagă de case, şi Mateiu din nou nemerea parcă

într'un nou oraș; uneori chiar printre cottegiurile modeste se ridicau din nou case mîndre cu cîte șase-șapte caturi, iar peste cîteva clipe—din nou căsuțe mici și același drum,—parcă nu s'ar mai putea sfîrși orașul ăsta, parcă ar fi cuprins întreaga lume...

Și toate erau pe aici altfel, nu ca la noi. Pe ici pe colo, prin grădini—niște verdeață ciudată; ceva urca pe haragi, uniți prin niște arcuri—și uitîndu-se mai deaproape, Matei văzu struguri...

Insfîrșit mai la o parte se zări printre arbori o bucată de arătură neagră, ca niște catifea. Mateiu apucă iute într'acolo și începu să privească de pe drum, printre arbori...

Dar ceiace văzu el aici, îi făcu să-i sîngereze inima. Era o bucată de cîmp neted, ca vr'o cincisprezece deseatine *, înconjurat nu de gard, nu de pari, nu de nuele, ci de niște sîrme de fier cu ghimpi. Pe o iature a acestui cîmp fumega coșul unei uzine afumate și negre; pe cealaltă era o locomobilă—o frumoasă și strălucitoare mașină pe roți. Roata alergătoare se învîrtea iute-iute, pistoanele izbeau gălăgios, aburul alb se repezea în trîmbe subțiri, grăbite, întrerupte. Alături ondula ritmic și plutea prin aer cureaua de transmisie... Dupăce îl urmări bine, Mateiu băgă de seamă că din cellalt capăt al arăturii se tîrăște, ca o dihanie, o mașină de fier, care roade pămîntul cu mînie, scormonește și răstoarnă o brazdă lată de *cernozem*.

Mateiu își făcu semnul crucii: Toată suflarea să laude pre Domnul! Dar atunci la ce poate să mai fie bun prin locurile estea un om de țară, un plugar ca Mateiu Lozinschi, la ce e bun un cal cuminte, un bou cinstit, un braț puternic, un ochiu sigur și deprinderea?... Și ce are să facă el în țara asta, dacă pe aici așa se ară pămîntul?...

Cîțiva oameni supravegheau lucrarea. Poate încercau mașina sau poate că lucrau cîmpul; dar numai că nici unul nu sămăna a plugar. Mateiu trecu în altă parte, unde printre verdeață strălucea niște apă.

Se aplecă spre ea, dar apa era sărată... Era aproape de marea: două-trei pînze de corabie se zăreau între țărm și între o insulă. Iar acolo, unde se sfîrșea insula, pe pînza apei, se mișca fumușorul deabia vizibil al unui vapor. Mateiu se lăsă jos, pe panta țărmului, chiar pe marginea pămîntului american și cu ochii lacomi și înfrigurați privea într'acolo, unde,—dincolo de marea,—a rămas toată viața lui. Iar fumul vaporului se topea încetișor, se topea și însfîrșit dispăru...

In vremea asta, în dosul insulei se așeză soarele. Val după val se perinda încet spre țărm și spuma se făcea tot mai albă, iar valurile se întunecau. Lui Mateiu i-se păru că doarme, că aceste valuri ciudate plioscăesc încet, în vis... Se stinge apusul, luna plină, mare și îngîndurată, atîrnă în negura liliachie, străvezie și ușoară a serii... Valurile alergau într'una și plescăiau, iar pe crestele lor, rotunde și fugare, jucau cînd spuma albă,

* Hectare. N. T..

cînd apele cerului albastru, cînd răsfrîngerile argintii ale lunii, cînd însfîrșit luminile roșii ale felinarelor, pe care cineva, cutreerînd apa într'o luntre ușoară, le aprindea,—cine știe pentru ce,—în diferite locuri, deasupra apei...

Apoi, parcă tot prin vis, se auziră voci, strigăte, un rîs sonor... Cîțiva bărbați, femei și fete într'o îmbrăcăminte ciudată,—cu brațele și picioarele goale până la genunchi,—apăreau din niște gherete mici de scînduri, de pe mal și, luîndu-se de mîni, se aruncară cu risete în valuri, împrăștiind apa care le țîșnea de subt picioare, ca niște unt topit. Și mai des încă se legănară crestele fugare, mai iute încă începură să joace focurile pe apă, amestecîndu-se cu răsfrîngeri fărămițate de cer și de lună, iar luntrele subt felinare, negre ca de cărbune, începură a se zbate și a sălta pe creste...

Lui Mateiu i se părea că doarme sau visează. Cerul străin, frumusețea necunoscută a unei naturi străine, o veselie străină, neînțeleasă, un apus străin, o mare străină,—toate acestea moleșeau sufletul lui obosit..

— *Doamne Isuse, Sfîntă Fecioară... Toată suflarea... Miluește-mă pre mine, păcătosul...*

Cu încetul bodogăneala omului ciudat încetă. Dormea, de bună seamă, lăsîndu-se pe spate, pe malul înclinat...

XX

Se trezi deodată, parcă l-ar fi izbit cineva în coastă,—sări și, nedîndu-și seamă încotro să apuce și la ce, o apucă din nou pe drum. Marea se stinsese cu totul, pe mal nu era nimeni, drumul deasemenea era pustiu, și cottegiurile dormeau, luminate de sus, de lună; dormeau deasemenea înalții copaci necunoscuți, cu verdeața lor deasă și grea, dormea cîmpul cel patrat și încă nearat, înconjurat de sîrmă; dormea drumul cel drept, care înălbea și scînteia ca o fâșie palidă...

Se auzi un clopoțel. Un vagon răsări în lumină din umbra copacilor și, tresărind, sunînd, bizîind ca un cărăbuș de noapte, trecu pe alături. Mateiu îl privi din urmă. N'avea cai, n'avea coș, nici fum, nici aburi. Numai deasupra, răzămîndu-se pe spate, ca un tentacul al acestei ciudate viețuitoare de sticlă, fier și lemn, stătea o vergea de fier, îngroșată la capăt, care parcă se tot agăța pe deasupra de o sîrmă subțirică, abia vizibilă în aerul întunecat și, de cîte ori întîlnea un nod, pe vîrful ei pîlpîia o scînteie vie și albăstrie.

Vagonul se micșora, bizîitul lui surd se domolea, și scînteerile slăbeau și se stingeau în depărtare... iar din umbră se apropia altul, bizîind deasemenea și sunînd.

Acesta trebuia să fi fost cel din urmă și mergea aproape gol. Conductorul somnoros, observînd un om singuratic pe drum, sună, vagonul se cutremură, scrîșni pe șini și-și micșoră mersul. Conductorul se aplecă, luă pe Lozinschi de subsuoară și-l

așeză pe o bancă. Lozinschi dădu o monedă, se auzi sunetul metalic al numărătorului, și vagonul porni din nou; iar pe delături începură să fugă îndărăt cottegiuri, grădini, străduți, străzi. La început toate astea dormeau sau adormeau. Apoi parcă începură a se trezi, a vui, a vorbi, a se lumina. Pe cer se întindea o roșeață, se arătară ferestre, fugind tot mai sus și mai sus, spre cer.

— Bridge (pod),—zise conductorul. Mateiu eși cu părere de rău, că nu se putea merge în chipul acesta o vecinicie. In fața lui strălucea din nou, ca o peșteră luminată, gura podului din Brucklin. Deasupra, gîfîind, din nou se întoarse o locomotivă și se prinse de un tren. Pe partea stîngă intrau vagoanele drumului aerian, din dreapta eșeau altele, iar în rînd cu ele treceau furgoane și mergeau pe jos puținii trecători...

Ajungînd până la jumătatea podului, Mateiu se opri. In ureche îi vuia, în cap i se învîrtea ceva. Pe alături fugeau trenuri, vagoane, trăsuri; podul duduia, și te apucau fiori să auzi șuerăturile subțiri ale vapoarelor, care veneau de jos,—atît păreau ele de departe și de adînc, ca într'o prăpastie plină de lumini neastîmpărate. Iar spre cer se ridicau două arcuri uriașe, de pe care coborau niște odgoane de o grosime ne mai pomenită. O rețea întreagă de drugi de fier,—care i se păruse lui Mateiu, depe corabie, o pînză de paiajen așa de frumoasă,—se trăgea dela odgoane, susținînd podul în văzduh. Din pricina lor deabia se putea vedea rîul, care se contopea cu golful în aceiași strălucire argintie, în care se înecau și din care răsăreau din nou luminile vapoarelor. Și mai încolo, mii de lumini, ca niște stele atîrnau deasupra apei, depărtîndu-se într'acolo, unde niște noi lumini ardeau în New-Jersy. In mijlocul acestei mări de foc, în depărtare, ochii ageri ai lui Mateiu deabia puteau deosebi diadema rotundă de foc și facla Libertății; i se părea că vede, în lumina albăstrie, și capul femeii de aramă și mîna ei ridicată. Dar acum se zărea slab, deabia-deabia mijind, cași zilele decurînd apuse, cu visurile lui de noroc în țară străină.

In namila neagră a bolții, ca o vizuină se lumina ferestruia paznicului dela pod; și însuși acesta, mic numai cît un licuriciu, eși cu felinarul din vizuină. Paznicul zări îndată pe străinul de pe pod; și aceasta totdeauna face plăcere unui American. Paznicul lovi pe umăr pe Mateiu și-i spuse cîteva cuvinte de încurajare.

— N'ași putea dormi la tine?—îl întrebă Mateiu cu vocea obosită.

— O wel!—răspunse podarul în limba lui și începu să-l lămurească pe Mateiu, că America e mai mare decît tot restul lumii,—asta-i lucru știut. New-Yorkul e orașul cel mai mare din America, iar acest pod—cel mai mare din New-York. Dacă Mateiu înțelegea vorbele paznicului, ar fi putut conchide cît prețuesc celelalte podețe față de acesta...

Apoi paznicul se mai uită la ochii omului ciudat, citi în ei tristeță în loc de mirare, și ideile lui luară altă direcție... Se în-

țelege, cînd omului nu-i mai e dragă viața, atunci poate-i frumos să te arunci de pe cel mai înalt pod din lume; dar mai întâiu asta e greu: n'ai să poți pătrunde prin rețeaua asta de sîrmă și de odgoane. Iar al doilea—podul nu e deloc construit pentru așa ceva. Paznicul îi explică lui Mateiu toate astea, apoi îl întoarse destul de hotărît și începu să-l petreacă, împingîndu-l din urmă. De altfel omul ciudat merse fără împotrivire, ca o mașină montată, într'acolo unde deasupra orașului se vedea roșeața, și plutea—întocmai ca o coroană în văzduh—cercul luminilor electrice deasupra palatului Presei.

Dupăce eși de pe pod, Mateiu se urcă,—fără să mai fie poftit de paznic,—într'un vagon pe care se vedea o inscripție: *Central-Parc*. Șederea liniștită și mersul monoton al vagonului atrăgeau fără voia lui pe omul fără adăpost, dar încotro—lui îi era tot una. Numai să meargă: cu cît mai departe, cu atît mai bine,—fără să se gîndească la nimic, dînd odihnă picioarelor obosite, în timp ce, odată cu zgomotul monoton al roților, dela sine vine ațipirea...

Nu-i plăcu de loc, cînd zgomotul încetă deodată și în fața lui se opri conductorul, care-l luă de mînecă. Mateiu din nou scoase banii, dar conductorul zise—*No*—și-i arătă cu mîna că trebue să iasă.

Mateiu eși, iar vagonul gol se învîrti parcă cu bucurie pe cerc. Conductorul începu să stingă în mers luminile, ferestrele vagonului începură parcă să clipească, și încurînd Mateiu văzu cum acesta alunecă în curtea stației și se opri subt acoperișul, unde se odihneau în umbră alte vagoane la fel.

Aici totul era destul de liniștit. Luna se făcuse mică de tot și noaptea albăstrie era destul de întunecoasă, deși pe cer se vedeau stele, iar piața cea mare, neisprăvită încă, din jurul parcului Central, albea nedesluşit subt razele argintii... Casele din depărtare alternau cu locuri virane și împrejmuiri; și numai într'un loc un om trufaș ridicase o clădire cu vr'o șaptesprezece caturi,—care se înălța ca o namilă neagră, înconjurată în întregime încă de schele. Acest turn babilonian se desemna tăios în roșeața orașului luminat...

La urechile lui Mateiu ajunse un freamăt de copaci. Pădurea întotdeauna atrage pe vagabondul fără adăpost, și Mateiu Lozinschi se simțea un adevărat vagabond. De aceia se întoarse iute și apucă spre parc. Dacă cineva l-ar fi privit în clipa asta din piață, ar fi putut vedea cum haina-i albă, cînd se pierdea în umbra arborilor, cînd se ivea din nou în lumina lunii.

Merse așa cîteva minute și se opri deodată. In fața lui se ridica, în desiș, o cușcă enormă de sîrmă subțire, care acoperea un copac întreg, ca o scufie. Pe ramuri și pe niște stinghii dormitau liniștit niște paseri, care semănau cu niște ghemuri. Cînd se apropie Mateiu mai bine, un uliu mare ridică capul, scînteie din ochi și-și întinse leneves aripile. Apoi se așeză iar și-și trase capul între umeri.

Mateiu se dădu la oparte, temîndu-se să nu stîrnească vr'o mişcare între paseri. Păşea încet şi se uita în toate părţile, căutîndu-şi vr'un adăpost. Încurînd în fața lui înălbi o clădire lungăreață. Jumătate din ea era întunecată, şi lui Mateiu i se păru că e o şură, unde ai putea să te aciuezi şi să dormi pînă dimineața. Dar apropiindu-se, văzu din nou o cuşcă de fier, de lîngă care sări îndărăt cu spaimă: înlăuntrul ei scînteiau ca focul doi ochi. Un lup mare şi sur stătea lîngă lupoaica adormită şi urmărea cu mare băgare de seamă pe omul suspect în haina albă, care rătăceşte noaptea cine ştie cu ce gînd, pe lîngă locuința unor fiare. În acelaşi timp de undeva, din umbră, o voce de om zise ceva în englezeşte, răstit şi mînios.

Lui Mateiu acest glas i se păru mai fioros decît mormăitul unei fiare din pădure. Tresări şi se dete sperios spre marginea crîngului. Se opri aici şi amenință cu pumnul. Pe cine? Greu de spus, dar omul fără limbă simțea că se trezeşte în el ceva din firea lupului...

XXI

Un murmur uşor de apă îl atrase mai departe. Se scurgea în basin fîntîna, slab închisă. Apa pătrundea în sus, somnoroasă, cînd ridicîndu-se, cînd lăsîndu-se cu totul jos; curentul suna şi plescăia. Mateiu se aplecă deasupra basinului şi începu să bea cu lăcomie. Apoi îşi luă căciula şi-şi făcu cruce, hotărît să se culce chiar aici, în tufiş. De undeva, de departe, în liniştea nopţii, ajunse până la dînsul un şuer... I se păru un sunet parcă din altă lume. El însuşi a venit odinioară tot cu vaporul... E, poate, un vapor la fel din bătrîna Europă, cu care au venit oameni ca să-şi caute norocul în această Americă,—şi acuma privesc uriaşa statue cu mîna ridicată, în care luminează, aproape subt nouri, o faclă... Numai că acuma omului dela Lozişti i se părea, că aceasta luminează intrarea într'un mormînt uriaş.

Cu sufletul abătut îşi luă căciula şi, privind cerul înstelat, începu a se ruga în cuvinte învăţate din rugăciunea de seară. Cerul care ardea încet, cu focurile lui în albastrul adînc, i se părea străin şi departe de tot... Oftă, îşi puse lîngă dînsul cu băgare de seamă bucata de pîne de care tot nu se despărţise,—şi se culcă în tufe.

Totul se linişti, se stinse totul, adormi totul: în piață, lîngă menagerie, în parc. Plescăia numai şuvița de apă sau se auzea din cînd în cînd undeva, într'o cuşcă, o pasere de noapte; şi prin tufe se arăta ceva alb, şi o voce de om bombănea în vis din timp în timp ceva cu tristeță şi mînie: poate vr'o rugăciune, poate vr'o plîngere, poate un blăstăm.

Noaptea îşi urma mersul ei încet pe deasupra pămîntului. Pe cerul înalt pluteau nişte nouri albi, cu totul la fel cu ai noştri. Luna se lăsă după arbori; se făcea mai răcoare şi părea a se lumina de ziuă. Din pămînt se simțea umezeala.

Aici cu Mateiu avu loc o mică întîmplare, pe care n'a mai uitat-o el după aceia toată viața; şi, cu toate că nu se putea socoti vinovat pe el însuşi, îl apăsa totuşi ca o piatră pe conştiință.

Începuse să ațipească, cînd deodată se desfăcură tufele şi un om se opri deasupra-i, uitîndu-se în adăpostul lui de noapte.

Vremea era sură, întunecoasă. Mateiu abia putu vedea fața necunoscutului. Mai tîrziu îşi aducea el aminte, că era o față palidă, iar ochii mari priveau suferinzi şi trişti...

Era fără îndoială tot vr'un vagabond nocturn, vr'un nenorocit, căruia,—se vede,—nu-i mersese în acea zi sau nu-i mersese, poate, de multe zile, şi acuma n'avea nici măcar cîțiva cenți ca să-şi plătească un loc de înoptat. Era cineva, poate, tot fără limbă: vr'un sărman de italian, vre unul dintre aceia, care vin aici—turme întregi—din țara lor bine cuvîntată, săraci, întunecați, caşi ai noştri, şi cu acelaşi dor după țara lor părăsită, după sărăcia lăsată subt cerul natal.. Vre-unul din cei fără lucru, aruncați de acest şivoiu uriaş, care abia s'a potolit, colo, unde se înalță acele turnuri babiloniene de piatră şi unde ardea încet încă roşeața cerului, adormind parcă şi ea înainte de zori. Poate şi pe acest om îl rodea nevoia, poate nu-l mai purtau picioarele, poate sufletul lui se umpluse de uritul singurătății, poate îl apăsa mai degrabă foamea şi s'ar fi bucurat la bucățica de pîne, pe care i-ar fi dat-o Lozinschi. Poate ar fi putut arăta şi el Lozişteanului vr'o eşire...

Poate... Dar ce nu se poate?.. Poate că aceşti doi oameni ar fi găsit unul în altul un frate până la sfîrşitul vieții, dacă ar fi schimbat cîteva vorbe frățeşti în această caldă, liniştită şi tristă noapte, în țară străină...

Dar omul fără limbă se mişcă pe culcuşul lui întocmai cum se mişcase adineaori față de el lupul din cuşcă. Crezu că-i acela, a cărui voce o auzise adineaori, atît de răstită şi de înduşmănită. Iar dacă nu-i chiar acelaşi,—atunci poate e paznicul grădinii, care o să-l gonească de aici.

Ridică capul cu duşmănie în suflet, şi patru ochi omeneşti se întîlniră cu neîncredere şi spaimă...

— Germen?—întrebă necunoscutul cu o voce înăbuşită... *Frenci? Tedesco, Italiano?...* (German, Francez, Italian?)

— Ce cauți aici? răspunse Mateiu.—Nici aici n'ai să laşi oamenii în pace o clipă?..

Mai schimbară cîteva fraze. Vocile amîndurora sunau îndîrjite şi duşmănoase...

Necunoscutul lăsă încet ramura, tufele revenîră la loc şi el dispăru.

Dispăru, şi paşii lui începură a se stinge... Mateiu se ridică iute într'un cot cu un fel de spaimă. Pleacă,—se gîndi el. Dar ce are să fie pe urmă?... Şi se gîndi să întoarne pe acest om. Dar mai apoi îşi făcu socoteală că nu-i cu putință, şi nici n'are pentru ce. Tot una—n'are să înțeleagă nici o vorbă.

Ascultă cum se stingeau pașii, cum apoi încetară, și numai copacii șopteau ceva înainte de zori, în întunericul care se îngroșa... Apoi dinspre mare veni un nour ploios, și dădu o ploae înceată, scurtă și caldă, care umplu tot parcul de foșnetul picăturilor depe foi.

Acest foșnet fu auzit în parcul Central la început de doi oameni, dar mai pe urmă numai de unul...

Pe al doilea zorile dimineței îl găsiră atîrnat de unul dintre arborii care șopteau,—cu fața înfiorătoare și vînătă, cu privirea rece și stinsă.

Era acela care se apropiase de tufe, uitîndu-se la Lozișteanul culcat. Omul fără limbă îl văzu cel dintâiu—cînd se ridică depe pămînt din pricina frigului, umezelei și urîtului, care îl goneau din loc. El se opri înfipt dinaintea lui, își făcu fără voie cruce și o apucă iute pe o alee, cu fața albă ca o pînză, cu ochii înspăimîntați, nebuni... Poate îi era milă sau poate... se și temea să nu cază martor... Ce are să spue el, om fără limbă, fără pasport, judecătorilor din această țară blăstămată?...

In timpul acesta Mateiu fu zărit de paznicul care se întindea, căscînd, subt adăpostul lui. Se miră și paznicul de îmbrăcămintea ciudată a omului uriaș, își aduse aminte că parcă l-ar fi văzut noaptea lîngă cușca lupilor, apoi urmări cu mirare enormele cizme ale Lozișteanului pe aleia umedă și nisipoasă...

Traducere de A. Frunză
(Va urma)

Vladimir Corolenco

Recreații

Ecce vates *

Eu scriu cum alții sar, «ca să m'amuz».
Căci nu admit că dacă'n vers faci punți
Cu infinitul, e—ca să te 'ncrunți...
Cum e, cred, imperfect să fii ursuz
Și imoral să cînți pe cineva
De scriu, să spun astfel: pentru ceva.
E 'n orice caz: în bucurii să cresc
Și-atunci mai bun, încet să mă cetesc
Și din cetit să 'nseninez cu 'ncetul
De parcă mi-aș vedea sfîrșit portretul.

Eu fac atuncea poezii la masă,
In pat, pe drum, deciteori sînt bine
Dispus, și deci aud sonor în mine.

* Prima poezie din *Poemele simple*. Recreații și Confesii, un volum care e posibil să apară.

De mă 'ncreţesc e-a risului grimasă!
Căci risul, nu uitaţi, este o faţă
Rotundă, fotografiată 'n soare,
Şi-i una cu-a pămîntului răcoare
Sau florile ce-i es la suprafaţă.

In faţa cosmului deci, nu iau atitudini.
De-s obosit, cel mult mă culc pe spate.
Aceasta nu-mi dă griji ci... latitudini
S'ascult mai bine-o inimă cum bate.

De 'ncep fatala odă şi-un semnal
Mă chiamă-afar' nu mai puţin mă scol:
Las zece-alexandrini pentru-un foot-ball
Cum şi 'ntrerup partida, cu 'n jurnal.

Arunc o rimă-apoi cum din rachetă
La tenis dau văzduhului o minge;
Iar dacă jocu-mi pe-alţii nu-i atinge
E că la joc nu-i nimeni în jachetă,
Iară cămaşa-mi ce se umflă 'n baer
E largă deajuns să intre cer...

Nu sînt bogat şi prietin n'am pe nime
Decît un critic bun ce mă ignoră.
E să porneşti o mai uşoară proră?
Ca să planezi mai certă înălţime?

Nu spun minciuni, şi nu am fost văzut
Uitîndu-mă la nimeni pe fereastră;
Iar dacă-am spart ceva a fost că-am vrut
Mi-aduc aminte, mic, să ud o glastră...

Eu nu joc cărţi, iar vinul dacă-mi place
Ca şi femeia—sigur—e 'ntr'u cît
E 'n el o voe bună ce mă face
Mai cald, mai plin de flacără,—şi-atît!

Tutunu-l practic fiindcă altfel n'am
Prilej să port la vestă-o tabachere
Antică... şi îl practic ca să am
O mînă care-adesea să ofere.

Ce să mai spun, mă mustră ca o crimă
Că-am afirmat mai sus că joc foot-ball...
In fond ştiu golf dar... «Adolf» nu i o rimă!
Sic transit gloria şi arta, într'un dol...

— Căci rima o cultiv, fiind un obstacol
Pe care trec cei ce nu-l iau din fugă;
Un pas cu care-ai cîştigat o cursă,
Un gest ce 'nchide 'ntr'un catren spectacol
De cobai prins şi dînd din colţ în cursă.

In sînu-unui ştrengar desculţ o rugă
Şi sus o stea desăvîrşind o Ursă,
Pe-o faţă de călugăr beat o glugă,
Pentru elevii cerului o bursă,
E vorba, care-adesea feminină
E sfîntă şi e bună că termină.

— Pe cît se pare deci, eu n'am un viciu.
E natural atunci să mă distrez
Şi ca să-mi dau iluzii de supliciu
Copil, în gînd, păpuşi să şifonez.

...In casă-mi vine-ades posomoritul
Apus de soare... singur, pe covor
Eu îmi aşez o lume, un decor,
Şi printre ea, vorbind, mi-omor uritul.

Se poate ca tot visul meu molcum
Vreodată să... dispară 'ntr'un volum?

Căci, veţi lua-o sigur ca un haz...
Dar dacă e ceva ce mă desparte
De vis... şi-mi face pare că 'n necaz
E că, inchipuiţi-vă, ştiu carte...

Plăceri

Pentru Germaine

Nu e nimic pe lume mai frumos
Decit să mergi alături cu-o femee.

In linie cu graţii de alee,
Să fie mîndră, dar să-şi lase 'n jos
Ca florile pe care le imită
Priviri cuminţi de sclavă 'nchipuită.
Cu 'n aer de fiinţă preferată
Să pară-atita de nefericită!
Şi să-ţi arunce-un ochiu aşa fictiv
Că nu se simte 'ndeajuns distrată,
Incit să crezi că n'ai avut-o niciodată...
Dar la răstimp atit de instinctiv

De tine să se-atingă 'ntîmplător
Şi ca de-un vechiu şi cunoscut fior
Aşa ciudat din umăru-i să dee
De parcă ar voi să se deschee.

Să nu-ţi vorbească un cuvint, dar strada
Să-ţi spună totul despre ea, privind-o,
— Cum merge, cum se 'mbracă, precum rada
Corabia şi-o cintă oglindind-o.

S'o vezi cum se iubeşte cînd cu voalul
Se apără de soare, sau din drum
Te 'ntreabă cît e ceasul ca şi cum
E singura ei grijă. Din banalul
Ei mod ocult de-a-şi folosi creionul
De buze, şi de-a fi suficientă
Să simţi in ea ceva din temerara
Idee de-a se crede-inteligentă
Şi glossă vie la *Heptameronul*
Bizar al Margueritei de Navarra.

— Nu-i şi părerea ei că îndoiala
E soarta-oricărui om bine crescut;
Şi nu ar dobori-o plictiseala
De a se şti distrată c'un sărut?

Suride cind îi spui absurdităţi
Ce nu cuprind mai mult decit o frază
Şi e o viespe-oprită într'o vază
Cu flori, un magazin cînd îi arăţi.
...Iar dacă-i spui că ceiace se vede
In colţ, e-un monument celebru,—crede!

Georgette o stupeface c'un mode
Și 'ntâia oară 'n viața ei suspină
— Atîția manechini și ea de fel
Să nu se poată-expune 'ntr'o vitrină...

Așa cu-o ființă iluzorie alături
Să mergi... ca și cînd dus de un balon
Pe care l-ai umflat și îl lansezi prin pături
De aer agitate c'un șifon.

Să mergi ca 'n vis, dar să pricepi în fine
Că viața e făcută de-o femeă
Cu buze moi și degetele fine,
Cu gînd obscur și magică umbrelă,
— C'un suflet care-adie 'ntr'o dantelă;
Și care dacă 'nchide-ades pleoapele
E că 'ntr'un lucru și-a găsit aproapele.

Să mergi cu ea, și 'n mersul ei ușor
S'o dai ca pe o floare tuturor
De ea, ca cel din urmă om urît,
Mai mult tu neputînd să știi decît
Că are o brățară la picior.

Tîrziu să intri-apoi la braț cu ea.
Pe canapea 'mbrăcați să vă trîntiți
Și ochi în ochi, astfel, să v'odihniți
Alături stînd, tăcuți, pe canapea,
De oboseala de a vă plăcea.

Priveliști de pe-afară

La fermă mîna grea de vînt deretică
În casa mare-a Dumnezeului
Strîngînd de jos hîrtii de gura-leului
C'un brad, această mătură poetică.

Cum ar sări din somn, din fund de cuhniță
O slujnică mîncată ca de scabie,
Dintr'un tufiș sbîrlită fuge-o buhniță
Și curăță văzduhul de o vrabie.

Pe cînd o cioară ce 'ntr'un laț se 'mpedică
E-o jupîniță rea, o țiitoare
Cînd acru ceartă o bîțiitoare
Că treaba ei mai proastă-i ca o predică.

— Părere poate 'n fond nu tocmai sceptică...
De ce să purece cu ciocul merele
Cînd vîntu 'ntr'una scotocind ungherele
Din soare-aruncă pulbere-antiseptică ?...

Și bate tare 'n aer așternuturile,
Cu straturi de răcoare le acoperă
Ca 'n încăperea lor nici-o manoperă
De molie să nu pătrundă-avuturile ?...

Dar lumea-așa e ea făcută, urue
Un bolohoc mereu pe toate căile...
Așa, cînd muște tapițează-odăile
Pe prispă desfrînați porumbi: se gurue!

Ceva mai mult: in par o coțofană
Pe-un porc a devenit subit prolifică!
— Nu-i și 'ntre noi, cu arta lui profană,
Oricînd, cîte-un poet care versifică?

— Dar casa-i sticlă-acum, și-oricît de cinică
E uneori părerea animalelor
Și porcul de mai sus, în ciuda balelor,
Privind-o vag se 'ntreabă: e Duminică?...

...In casa lui, ca nouă, cu o cremene
De nour ce 'n luceafăr parcă scapără
Și-aprinde pipa Dumnezeu, asemene
Unui prelat ce de urît se apără.

Se 'nfundă 'n trou ceresc, și 'nfige coatele
In perini moi... dar cum fără 'ntrerupere
O gută rea se 'ncumetă să-l supere,
Pămintul tot, ca să-și servească-abatele,

Umil și mic, și moale... la rigoare,
Ii face-un taburel pentru picioare!

Dragoș Protopopescu

Insemnări despre și pentru patriotism

Imi amintesc de o prea frumoasă pagină dintr'o piesă de Maeterlink unde eroul se plînge către Monna Vana că nimeni nu crede în simțimîntul ales căruia el și-a dat viața intreagă.

Toată lumea privește cu îndoială pe omul care spune că nu a avut decit *o singură dragoste în viață,* pentrucă toți se împăunează cu penele omului aceluia.

Toți se laudă că numai odată, o singură dată, au iubit cu adevărat;—și minciuna Tuturor aruncă bănuiala asupra adevărului Unuia.

Tot astfel, multe simțiminte înalte se tocesc și se minjesc în miinile mulțimii care se năpustește asupra lor, însetată să treacă drept elită. Vorbe ascunzind lucruri de o mare curățenie morală, se prefac in simple vorbe-late din pricina unei prea mari circulații publice.

Discreditarea și trivializarea lucrurilor frumoase prin intrebuințarea urită, pe care le-o dă gloata de jos și mai ales Fariseul de sus, alcătuește cea mai dureroasă priveliște pentru omul simțitor.

Toate accesele anarhiste și nihiliste ale ginditorului întristat se datoresc desnădejdii care îl apucă atunci cînd vede ceiace Nietzsche numea: Asfințirea icoanelor.

A disprețui, deodată, ceiace ai iubit cu patimă, este atit de sfișietor pentru un om de credință, incit orice eșire sălbatecă și dărîmătoare i se iartă.

Patriotismul este poate cea mai de samă dintre frumusețile etice nedreptățite. Umblind prin atitea guri neautorizate, a căpătat o sgură necurată care îl împiedică de a mai intra în suflete. Viclesugurile și cruzimile la care a fost așa de des intrebuințat il învălesc intr'o haină care îi ascunde strălucirea cea adevărată.

Pentruce oamenii nu se ridică impotriva prostituării celor mai de preț dintre giuvaerurile morale? Pentruce atitea nea-

junsuri, cînd fiecărei vorbe mai întunecate i s'ar putea depăna înţelesurile adevărate de cele greşite, îndreptîndu-i-se şi limpezindu-i-se cuprinsul?

Pentrucă o asemenea încercare are de întîmpinat greutăţi mari din partea acelor care au interes să se dosească după cuvinte.

Totuşi trebue să sfîrşim prin a începe; şi patriotismul este poate noţiunea care ar merita cea dintâiu să fie lămurită.

* * *

Greutatea unei astfel de cercetări este lipsa desăvîrşită de bibliografie. Singurele izvoare sînt Dicţionarele enciclopedice, unde nu găseşti însă decît banalităţi false. S'ar părea contradictoriu ca o banalitate să nu fie vinovată, dimpotrivă, de o prea mare evidenţă. In realitate, există locuri comune sociale, care nu au alt temeiu, decît încrederea necontrolată a mulţimilor.

Acestea sînt greşelile de care adevărul trebue să se teamă cel mai mult, şi pe ele tocmai le găsim în Dicţionare şi Enciclopedii.

Alte izvoare nu se mai află. Trebue să ţinem minte, la întîmplarea cetirilor, sugestiile trecătoare şi empirice pe care le-am putea dibui din lucrări străine cu totul de subiectul ce voim să deslegăm.

Insfîrşit o altă greutate technică este faptul că asemenea cuvinte convieţuesc în limbă de-avalma cu altele cu care lumea uneori le identifică, alteori nu. Astfel, în cazul patriotismului, sînt noţiunile de stat, naţiune, naţionalism, loyalism, etc..

Trebue deci, în primul rînd desprins înţelesul cuvîntului patrie de acel de stat şi de acel de naţiune.

Patria nu este decît *reprezentarea afectivă* a ideii de stat. Orice om are, explicit sau inconştient, o concepţiune asupra fenomenului sociologic: stat. Este o operaţiune mentală obiectivă, generală, intelectuală, abstractă. Alături de aceasta, mai are şi viziunea individuală, subiectivă, sentimentală a statului *său*. Obiectul acestui sentiment care nu analizează fenomenul stat, ci numai extrage stări afective din *simpla considerare* a unui anumit stat concret se numeşte patrie, iar sentimentul el însuşi patriotism.

Patriotismul este tot atît de vechiu caşi substratul său. De cînd există state, deci de totdeauna, au existat şi patrii—aspectul afectiv al acestora. Dar după cum statele, în esenţă aceleaşi, au putut prezenta variante de amănunt, tot astfel patriotismul a putut lua şi el sinonime, contigente fiecărei epoci istorice.

Aşa a fost fidelitatea către Totem în triburile sălbatice (simetrice unei perioade istorice determinate), virtutea cetăţenească a urbei clasice, loyalismul către dinastie dela începutul timpurilor moderne şi, în sfîrşit, naţionalismul statelor democratice. Naţionalismul este un patriotism, ca oricare altul, doar că corespunde unui stat de o anumită întindere. *

* * *

Dar pentruce există un asemenea sentiment? Pentruce oamenii se văd obligaţi să aibă o atitudine afectivă în faţa noţiunii obiective de stat?

Sînt alte fenomene, deasemeni foarte însemnate, cum este de pildă *gravitatea*, în faţa cărora numai cîţiva încearcă stări sentimentale.

Pentruca un simţămînt să existe, trebue să corespundă unei sau unor nevoi sufleteşti sau sociale. Dacă sînt mai multe, se poate ca unele să fie de o calitate morală mai mare sau mai mică, de o generalitate, de o însemnătate de asemeni diferită. Care este teleologia, care sînt scopurile, înalte sau reprobabile, cărora corespunde acest simţimînt? Intr'un cuvînt, care este *utilitatea patriotismului?*

Ceiace se numeşte patriotism izvorăşte dintr'o mulţime foarte mare de mobiluri. Două numai sînt şi principale, şi morale. Celelalte sînt toate secundare şi, cele mai multe, imorale. Vom începe cu acestea din urmă:

1. In primul rînd este vorba de ceiace toată lumea ştie: Comunitatea de limbă, de teritoriu, de cultură, de tradiţii. Cauză în acelaşi timp şi incontestabilă, dar şi insuficientă pentru a da naştere unui sentiment cu urmări dinamice atît de întinse; în plus cauză nespecifică patriotismului. O găsim la provincialismul de Provincie, la provincialismul de Oraş, la spiritul de bisericuţă care bîntue în unele familii, în unele cenacluri artistice, în unele cluburi sportive.

2. Se mai poate semnala o recrudescenţă de patriotism la acel care, aflîndu-se într'o ţară străină, îşi reaminteşte deodată cu tărie, aproape cu violenţă, cît este el de cetăţean al ţării sale. Dar nici acest aspect al patriotismului nu merită atenţiune. In primul loc pentrucă nu înseamnă alt decît căutarea de cîrji care să sprijine slăbiciunea dezorientatului pus în situaţiune de inferioritate într'un mediu a cărui deprindere nu o are. Intrebuinţarea procedeelor de viaţă ale acelei ţări îi lipseşte; atunci, îşi aduce deodată aminte să le întrebuinţeze pe cele naţionale, singurele de care dispune.

In al doilea rînd un asemenea patriotism este, prin însăşi esenţa sa, opus celui adevărat. Acesta din urmă porneşte

* In loc de a se căuta definiţii subtile Naţiunii, mult mai uşor s'ar putea defini printr'o cifră: dacă se împărţeşte printr'un număr S. de state contimporane suma K. a kilometrilor patraţi care alcătueşte suprafaţa lor, vom avea un cît $\frac{K}{S}=N$. care va fi indicele şi definiţia cea mai clară a cuvîntului naţiune.

dintr'o nevoe de a fraterniza, de a se contopi cu toți ceilalți, de a face una cu alții. Aici însă este vorba tocmai de nevoia inversă; este dorința de singularizare, de luptă împotriva primejdiei de a fi absorbit; și nu se poate vedea aici nici o analogie cu rezistența grupurilor etnice împotriva unor încercări politice de desnaționalizare; această luptă împotriva altora este o urmare automată a unei unificări interne prealabile.

In cazul nostru este vorba însă numai de un individ, de nevoia de singularizare pură și simplă. Intors în țara lui va încerca tot, așa de bine să se izoleze de ai săi, după cum, în străinătate, dorea să se distingă de străini. Atita doar că în ultimul caz nu are alt mijloc decit descoperirea subită a sentimentului de falșă iubire de neam.

3. Primele două pseudo-patriotismuri, deși foarte secundare, aveau cel puțin calitatea de a nu fi necinstite. Trecem acum la lista dureroasă a acelora unde asemenea însușiri lipsesc. Unul din ele este acela care izvorăște dintr'un fel de *voință de putere*, cum ar spune Nietzsche. Demult, un Roman de seamă spusese: „Mai bine cel dintăiu aici decit al doilea la Roma". Astfel, vedem, în toate timpurile cirmuitori refuzînd înțelegeri folositoare comunității pentru a nu-și periclita izolarea, și pentru a ocoli o înfrățire de interes din care întăetatea lor ar fi primejduită.

Izolarea este cel mai bun instrument de păstrare a unei importanțe personale deșarte și neîndreptățite, chiar cu prețul unui început de sinucidere națională. Iar scuza acestei asfixii, voită și vinovată, scuza față de popor, este patriotismul și apărarea onoarei neamului.

4. Dar dacă patriotismul poate fi un mijloc de a se împăuna cu pene falșe față de străinătate, față de populația dinăuntru devine un adevărat instrument de asuprire. Cite măceluri, cite nedreptăți, cite atentate la viața omului nu se comit în numele acestui sentiment. Toți acei supra-oameni care au voit binele celor mulți fără să se teamă de a expropria pe cei puțini au găsit, în aceștia, acuzatori care, cu patriotismul ca pretext, au întors împotriva acuzatului chiar pe acei mulți pentru binele cărora aceștia din urmă lucraseră. Și în cele mai multe țări, anti-patriotismul este juridicește pedepsit cu moartea.

Dar încă mai strigătoare este uciderea în masă care se înfăptuește cu ajutorul lui. Dreptul pe care și-l iau guvernanții de a dispune de viața a milioane de supuși liniștiți și nevinovați. Războiul este sfințit grație folosinței șirete și necinstite a acestui simțimint frumos, demn de întrebuințări mai înalte.

Războiul este o nedreptate prea mare ca să poată încăpea într'o subdiviziune mică a unui articol. Deaceia propunîndu-ne să-l analizăm altcîndva separat, ne mărginim să mai adăogăm numai cîteva cuvinte.

Față de mobilizatul depe front, patriotismul are ca funcțiune să stoarcă, în mod forțat și istovitor pentru pacient, toată

înălțimea morală de care acesta dispune. După cum morfina extrage, cu deasila, în chip artificial și nesănătos toată cantitatea de optimism pe care morfinomanul o mai poate avea, tot astfel minciuna unui ideal patriotic vine și produce o reacțiune violentă și nenaturală în organismul sufletesc al soldatului. Impotriva tuturor suferințelor fizice și morale ale războiului, împotriva incomodității, oboselii și neigienei vieții de tranșee; împotriva unei existențe unde ești veșnic flămînd, veșnic însetat, zăcînd într'o murdărie trupească și un obscurantism intelectual nesuferit, unde veghea obligatorie și nesfîrșită găsește un prieten într'o frică de moarte neîncetată,—împotriva tuturor acestor ofense aduse personalității omenești, sărmana personalitate omenească luptă cu toate rezervele rămase de calități etice. Se scoate din suflet tot, absolut tot ce este bun și ales și se fabrică, în timp cît se poate mai scurt, un misticism ad-hoc care să țină pe individ într'o stare de exaltare halucinată pentru a putea lupta împotriva decăderii generale în care se afundă. Această operațiune de epuizare în cîteva clipe, a tuturor bogățiilor morale disponibile, ca medicament in extremis a celei mai grave leziuni aduse sentimentului de demnitate individuală, se numește entuziasm patriotic. Iată pentruce o asemenea sforțare este măreață, dar iată și de ce oamenii care, cu riscul secătuirii, te silesc să o faci, sînt condamnabili. In sfîrșit iată pentruce un asemenea patriotism, care constă dintr'o stare de ebrietate indispensabilă pentru a învinge frica unei morți nemeritate, nu poate fi nici acesta decît un pseudo-patriotism.

6. In viața politică, acest sentiment așa de multiform mai este chemat să scuze versatilitatea de caracter a politicianilor. Cînd aceștia găsesc un obstacol în fidelitatea pe care o datorează directivelor partidului, vor declara cu mîndrie că se sacrifică țării, punînd interesele generale ale neamului mai presus de acele particulare ale partidului și nimic nu e mai ușor decît a face să intre orice schimbare de front politic în cuvîntul vag de patriotism.

Cine va putea controla dacă programul cutărui partid este mai bun sau mai rău decît acel al altui partid pentru propășirea comunității?

Patriotismul este pașaportul sigur cu care orice transfug politic poate dezerta onorabil.

7. Apoi nu trebue să uităm că patriotismul a fost, în toate timpurile, cel mai perfecționat instrument de calomnie. Prestigiul său, totdeauna unanim, niciodată controlat, face ca o acuzare de nepatriotism adusă cuiva să-l paralizeze și să-l discrediteze în fața opiniunii, mai mult decît oricare alta. Apărarea împotriva calomniei este anevoioasă; împotriva calomniei de nepatriotism aproape imposibilă. Există procese celebre de calomnie pură, unde nici judecătorii, nici opinia publică nu au considerat dreptul de apărare al inculpatului altfel decît ca o formalitate goală.

8. In sfîrșit până și pe tărîmul cultural îi găsim o utilitate

moralmente criticabilă. Patriotismul poate fi, în acest domeniu, procedeul cel mai sigur de calibanism. Caliban este un erou dintr'o dramă filozofică de Renan, care urăşte de moarte tot ceiace depăşeşte inteligența sa mărginită. Există țări, de o civilizație foarte înaintată, ticsită de monumente istorice, avînd un trecut strălucit şi un patrimoniu cultural dintre cele mai bogate, unde totuşi neputința de a înțelege spiritul specific altor țări dă naştere acestui calibanism patriotic. Toată producția ştiințifică, literară, artistică, technică a celorlalți este considerată inferioară, pentru simplul motiv că nu o pot înțelege; ba chiar există o mentalitate curentă în multe țări, după care străinul este învinuit că nu simte datoria de politețe de a simți, gîndi şi produce după calapoadele patriei acuzatorului. Şi această obtuzitate sălbatecă poate merge foarte departe. Există țări apusene unde străinilor li se cere să vorbească chiar între ei limba locului.

* * *

Dacă patriotismul nu ar fi decît o simplă nostalgie spațială sau o rețetă eftină de singularizare în străinătate,—ar fi insuficient. Dacă nu ar fi decît un procedeu de dominație şi de ucidere în masă, decît un medicament istovitor de stoarcere bruscă a întregului cuprins moral al unui suflet, decît un izvor de importanță personală prin izolare suicidă, decît un instrument de calomnie, decît o scuză a versatilității politice şi un pretext de ură calibanică,—ar fi îngrijitor. Din fericire însă patriotismul este încă două lucruri, de data aceasta într'adevăr înalte şi morale, şi despre ele ne mai rămîne să vorbim.

1. Istoria universală nu poate fi concepută şi clasificată altfel decît după acele cîteva perioade de prefacere fundamentală pe care, în alte lucrări, le-am numit: *crize de state*. Individul nu trăeşte nici în aşa zisa „societate" nici în „el însuşi", ci în alcătuiri sociale intermediare care sînt: *statele*. Şi există, în evoluția instituțiunilor omeneşti, momente istorice unde forme învechite de state lasă locul liber altora noi, mai potrivite cu noua stare de lucruri. In aceste clipe cînd o integrație superioară, o sinteză mai armonioasă trebue înfăptuită, are loc şi pe tărîmul afectiv un proces analog. Patriotismele cele vechi, mărunte, sînt trădate în folosul unuia mai larg, mai general.

Astfel a fost patriotismul pan-francez simbolizat în fecioara din Orléans. Grație lui, în locul pulberei de stătulețe microscopice, s'a închegat prima Franță unificată. Acelaşi lucru în Anglia, Spania, Olanda, Suedia, etc.. Revoluția franceză, care a adus Franța la o treaptă încă şi mai înaintată de centralizare, a fost o mişcare tot atît socială cît şi patriotică. Atîta vreme cît sistemul statului național nu era încă generalizat, vedem cum toată intelectualitatea inimoasă îşi inveleşte gîndurile de mai bine cu o mantie cuprinzătoare de patriotism. Toate mişcările revoluționare presărate de-alungul secolului al XIX-lea sînt însuflețite de simțimîntul național.

In perioadele de prefacere de tip al statelor sarcina lui este aceia de sol, de ecleror, de precursor. Inainte ca schimbarea să se facă, el vine şi pregăteşte terenul, cimentează tendințele, echilibrează şi regularizează avînturile sufleteşti, le centralizează şi le canalizează astfel încît să fie îndreptate cu coherență către un singur scop. Intr'un cuvînt, este cel mai de preț dintre colaboratorii evoluției şi ai propăşirii. Sosit numai la răscrucile de căpetenie ale istoriei, realizînd o înfrățire în principiu unanimă,—pentru aceste două motive, patriotismul este unul din cele mai întinse şi intense simțiminte din cîte cunoaşte viața sufletească.

Dar, nu trebue să uităm, aici este vorba numai de o însărcinare ad-hoc, istorică, intermitentă, reînoită poate din 500 în 500 de ani; un fel de mandat limitativ şi imperativ. Nu aceasta este rațiunea adîncă şi necurmată a patriotismului. Pe aceasta din urmă, ca să o găsim, nu e deajuns să scoborîm firul istoriei. Va trebui să urcăm pe acela anevoios al moralei, şi numai spre culmi o vom putea descoperi.

2. In toate timpurile şi la toate neamurile etica a aşezat în vîrful scării de valori aşa zisa: *faptă bună*. Năzuința de a face bine a fost izvorul tuturor invențiunilor, pricina de căpetenie pentru care viața face să fie trăită, cel dintăiu şi cel de pe urmă imperativ categoric.

Purtarea omenească cea mai iubită de morală trebue să pornească din înălțimea acestor porunci şi, de acolo, să se lase peste realitatea de jos, prefăcînd-o, în măsura în care aceasta din urmă o îngădue. Dar care este anume această măsură? Cine ne-o spune?

In locul tocmai unde imperativele şi dezideratele eticei întîlnesc pe pămînt posibilitățile şi îngăduințele lucrurilor,—se găseşte un simțimînt particular. La hotarul până la care realitatea terestră dă voe celei morale să se înfăptuiască, acolo încolțeşte acel sentiment. Şi numele lui este patriotismul. Iată cum, şi pentruce.

Omul vrednic şi inimos începe prin a încerca să lucreze pentru fericirea omenirii întregi. Şi, logiceşte, aceasta nu este neapărat utopic. Sînt descoperiri care au adus belşug sau dreptate oamenilor fără deosebire de culoare sau de meridian. Ajuns însă la faptă, vezi cum fața lucrurilor se schimbă. Nu e deajuns să *vrei* a face bine. Trebue să şi *izbuteşti*. Şi atunci, se ridică o stavilă ciudată din partea înşişi acelora pentru care te străduești. Nimic nu este mai greu decît să hotărăşti pe oameni să-ți primească binele ce le aduci.

Până într'o măsură, lucrul se poate înțelege. Folosul celor mulți înseamnă totdeauna paguba celor puțini; şi cum cei puțini sînt tocmai cei puternici, vor întrebuința toate mijloacele (şi le au pe toate) pentru a face pe cei mulți să creadă că acolo unde li s'a părut că văd un cîştig, este, dimpotrivă, numai pierdere.

Atunci rămîne ca binele ce vrei să faci, să-l faci fie cu de-a sila, fie să-l strecori hoţeşte. Prima cale este însă cu neputinţă. Ar însemna să fii atotputernic peste omenirea întreagă. Deaceia trebue să-ţi mărgineşti avîntul la cantitatea de oameni peste care ai putea ajunge să fii socialmente cîrmuitor.

A doua cale de asemeni este plină de piedici. Să zicem că machiavelismul procedeului nu te opreşte. Şi nici nu poate să te oprească. Scopul nu are, aici, nevoe să scuze mijloacele. Cînd mijlocul ales este totdeodată şi *singurul existent*, a renunţa la el însamnă a lepăda insuşi scopul. Şi fapta bună este printre acelea care nu trebue să dispară, oricare ar fi preţul păstrării.

Aşa dar, fără scrupule, te hotărăşti să faci binele cu chiar mijloacele de care te-ai folosi ca să faci răul. Pe ascuns, cu şiretenie, întrebuinţînd nebăgările de samă ale unuia şi altuia, trăgînd folos din slăbiciuni, socotind, uneltind, chibzuind, prinzînd şi storcind cu dibăcie fiece clipă prielnică,—vei strecura pe furiş, cînd şi cînd, cîte o schimbare cătră mai bine.

Dar nu e de ajuns să *ştii* că astfel vei izbuti. Acele împrejurări favorabile de care îţi propui să profiţi, trebue, în tot cazul, măcar *să le cunoşti*, iar dacă se întîmplă să fie foarte multe, cunoaşterea lor devine o piedică de neînvins.

Şi, din nenorocire, nu se întîmplă niciodată altfel. Zece vieţi de om încă nu sînt destul pentru a pricepe, astfel încît să le poţi specula moravurile, caracterele, însuşirile, cusururile, preferinţele, năzuinţele, idealurile, instituţiunile, tradiţiile din *toate* locurile. Trebue să circumscrii terenul, să-ţi retezi din avînt, să-ţi strămuţi graniţele activităţii din ce în ce mai aproape, până vei atinge locul unde încep slabele, atît de slabele puteri omeneşti.

Iată deci cum, şi pe o cale şi pe alta, ajungi la acelaşi lucru: reducerea numărului oamenilor în mijlocul cărora încerci să aduci o licărire nouă de dreptate, un spor nou de fericire.

Dacă nu te hotărăşti să-ţi mărgineşti cîmpul, cazi fie într'un idealism verbal, sterp şi gol, fie într'o desnădejde împietrită. Ca să poţi merge înainte, va trebui neapărat să te întorci înapoi, pentru a te opri *acolo* de unde să-ţi poţi urma drumul mai departe.

Dar unde este *acolo?* Unde trebue să-ţi împlînţi hotarul?

Răspunsul este uşor oricui. Dacă rotim ochii în jurul nostru, vom găsi repede o serie de fruntarii *deja puse* şi, înlăuntrul lor, tocmai ce cătam: lucruri, aproape toate, pe jumătate ştiute. Este: *statul*, şi anume statul *tău*.

Atunci, sentimentul moral la care ajungi, la sfîrşitul acestor drumuri anevoioase în susul şi în josul apei gîndului, este acela al cărui substrat îl alcătueşte statul. Patriotismul vine şi ia locul lăsat liber de umanitarism, prea vast pentru mijloacele omului, prea larg pentru acei care la vorbă înţeleg să adaoge şi faptă. Cînd un visător este mărinimos, atunci este umanitarist. Cînd însă un *om* năzueşte să-şi merite numele, nu poate fi decît un lucru, şi acesta se cheamă patriotism.

Patriotismul însamnă măsura maximă în care cineva, pe pămînt, poate face bine celorlalţi. Este punctul culminant al moralei practice şi, printre sentimentele eficace, cel mai eficace. Ca să ajungi la el, trebue să renunţi la visuri mai mari; dar printre visurile care se realizează, el este încă cel mai mare.

Şi pentrucă patriotismul alcătueşte poate partea cea mai respectabilă din sufletul omenesc, avem datoria să-l ferim pe cel adevărat de amestecul cu cele mincinoase. Rîndurile de faţă *despre* patriotismul cel rău, dar mai ales *pentru* patriotismul cel bun nu au avut alt scop decît împlinirea acestei datorii.

D. I. Suchianu

Boerul

I

Mihail Gora deschise uşa bibliotecii şi, înainte de a intra, se opri un moment pe prag.

Ferestrele larg deschise lăsau să intre, cu răcoarea nopţii de August, razele reci ale lunii. Ele scăldau spaţiul din dreptul ferestrelor într'o apă de argint.

Largi unde de lumină îmbrăcau cu un giulgiu diafan lucrurile cuprinse de ele, făceau să scinteeze ici şi colo cristalul unei oglinzi, muchile unui obiect de metal, ţinînd cele stăpînite în puterea lor, subt vraja unei vedenii de basme. Chiar întunericul alăturat, de care prin netede şi clare trăsuri se desprindeau razele lunare, era pătruns de răspîndirea luminii fermecate, şi părea şi dînsul uşor şi aburiu.

Afară, cîntecul neîntrerupt al greerilor ţinea un izon misterios tainicei lumini. O linişte venită din depărtări, de dincolo de lume, le învăluia pe toate, şi dealuri şi cîmpii, în tăcerea ei. Şi zgomotele omeneşti, care din cînd în cînd răzbeau prin parc calmul atotstăpînitor al nopţii, păreau ale unei alte lumi, visată cindva.

Gora păşi spre masa de lucru şi aprinse lumina electrică la o lampă între cărţi şi hîrtii. Lumina vie şi crudă se revărsă deodată asupra mesei, se răspîndi şi în încăperea camerii, împrăştiind vrăjita lumină a lunii, gonind în depărtările de unde venise harurile ei de vis.

La lumina lămpii ce o trăsese înspre dînsul pe marginea mesei, Gora scoase dintr'un sertar un plic însemnat cu creionul roşu. Il puse pe masă, îl deschise şi dintr'însul alese, din grămadă, două hîrtii. Erau două pergamente; şi Gora înainte de a le desface, putea să străvază, cum le ţinea înaintea lămpii,

caracterele negre şi întortochiate ale unei caligrafii slavone. Le ţinu pe fiecare într'o mînă cîteva momente în faţa luminii şi pe figura lui uscată, înviorată de ochii negri şi strălucitori, trecu un surîs ciudat. Desfăcu apoi ambele pergamente şi luă de pe masă două note manuscrise. Şi controlînd propriul lui scris cu slova buchelor vechi ceti încet, unul din ele:

Cinstite jupîn Mihai să fii Dumneata sănătos. Că află de la mine de cînd am purces în drum la mănăstirea Horezului, toate cu sănătate le-am dus. In sfînta mănăstire de-am sosit, de grabă am inceput a întocmi adăposturi împotriva hainilor păgîni. Dece fii dumneata fără grijă de mine, iar nu cum sînt eu cu grijă de dumneata. Că nu mă lasă gîndul de dumneata, nice de nevoele dumitale, nice de rălele, ce le pătimeşti. Şi cu trupul aş dori să fiu alături de dumneata, să-ţi dau nădejde de istovit. Dar altminteri a vrut Dumnezeu, dela care e toată puterea. Şi eu, o muiere slabă ce pot, numai să fiu cu inima mea a dumitale. Şi jurămîntului sînt plinitoare, cu trupul şi cu sufletul şi nu cu silnicie, precum o ştii, cu adevărat. Şi sînt cu nădejdea că Dumnezeu se va îndura de noi, că ne vom vedea de isnoavă şi atunci facă-se voia dumitale, care e şi voia mea. Ce să mulţumim lui Dumnezeu să ne ţină sănătoşi până ce să treacă urgia. Dece mă rog lui să te păzească de prăpăd şi de moarte, că de s'ar întîmpla aşa şi să ne ierte astfel Dumnezeu de păcatele noastre, nădejde în viaţă n'aşi mai avea, ci în pocăinţa păcatelor şi în moartea cea lumească. Să fii dumneata sănătos.

Maria.

Cartea aceasta datu am lui Manea Dorobanţul să o dea biv-vel logofătului Mihail Gora, întru cinstit mînele sale. Scrisă în sfînta mănăstire a Horezului în Fevruarie 25 leat 7225.

Gora puse pe masă scrisoarea întâia şi luă a doua scrisoare, să o cetească tot astfel, alăturind lămurirea nouă de vechiul manuscris:

Cinstită jupîneasă Maria, aşa să o ţină Dumnezeu sănătoasă. Datu mi-a Manea Dorobanţul cartea dumitale şi am cetit cu drag şi am dat laudă milostivului Dumnezeu înţelegind de buna sănătate a dumitale. Sînt bucuros, că cu bine ai putut ajunge sfînta mănăstire a Horezului şi că ai găsit adăpost de restrişti şi vremuri rele. Aişderea eu cu mila lui Dumnezeu sînt sănătos şi am nădejde pre Dînsul, Unul, că se va îndura şi cu vrerea Lui ne vom întîlni cu bine. Ca şi gîndul meu numai la dumneata este şi singură mîngîere îmi e. Şi de războiu măcar să scap împlini-vom făgăduinţa după voia dumitale şi pohta inimii mele în dreapta cununie. Dece numai într'unul Dumnezeu mi-am pus nădejdea, că amărîte zile trăim şi rîndul boiarilor de moşteaie s'a săvîrşit. Şi noi prea puţini sîntem şi

nemica nu putem a face. Şi de nemica nu mai sînt bun. Ce dumneata rămîi cu gîndul meu sănătoasă şi cu credinţă în Dumnezeu, cela ce pe om păzeşte de toate rălele.

Mihail, biv-vel logofăt.

Datu am lui Manea Dorobanţul acest răspuns să-l dea întru mîinele cinstitei jupînese Maria Corbeanu în sfînta mănăstire a Horezului. Scris în cetatea Braşovului în Martie 14 leat 7225.

In mintea lui Gora trăi din nou povestea minunată a dragostei stinse în amurgul trecutului. Era povestea transmisă din tată în fiu, ştiută de tot neamul lui Gora de cum se perindase în timpuri, şi împodobită cu tot farmecul legendei în decursul veacurilor. Şi iată că descoperirea făcută de dînsul cu puţine zile înainte, într'un vraf de vechi hîrtii, a celor două scrisori, dădea ziselor din bătrîni temeiul adevărului.

Mihail Gora trăise subt Constantin Vodă, ajungînd în slujbă de mare logofăt, deşi în tinereţe fusese din boerii Bălăceanului, care îl însoţise pe viteaz în băjeniile lui şi împărtăşise cu dînsul apriga lui pornire împotriva păgînilor. Numele de *Mihail*, fiind de datină în neamul lui Gora, moşul Gorenilor din Gorj ajunsese astfel a numi pe strănepotul dînsului, cetitorul de acum al scrisorii sale. El, strămoşul, fusese la Zărneşti, alături de Bălăceanu şi cînd acesta pieri subt hamgeriile Tătarilor, dînsul îşi croi drum cu sabia prin ordia păgînă şi scăpă cu viaţă. Mai tîrziu cînd văzu pe Constantin din Brîncoveni întărit în scaun, el făcu pace cu Domnul şi fu printre întâii lui sfetnici. Dar, apoi, de a fost ridicat Vodă Brîncoveanul şi dus de Turci să răspunză de plănuirile lui prea mult iscusite, spre a pieri în urmă subt sabia călăului, Gora, în care se redeşteptase, vie, ura păgînilor, se trase peste Olt, cu o samă de boeri, ca alături de boerimea olteneascâ să încerce, cu desnădejde, de a pune în scaun Domn dintre ai lor, iar nu cum vroia Turcul, pe un Grec din Fanar, sluga lui plecată. Şi Gora în vîltoarea luptei pentru cinstea boerească şi scăparea ţării, avea să întîlnească—văduv şi bărbat în putere—zbuciumările iubirii cu mîngîierile şi suferinţele ei.

Jupîneasa Maria Corbeanu, văduva comisului Tudor Corbeanu, trăia decînd văduvise de tînără în cula ei din Curtişoara. Gorenii erau alături de Curtişoara şi, în acele timpuri, cînd boerii băteau drumurile, căutînd să-şi strîngă şi să-şi întocmească puterile, prilejuri nu trebue să fi lipsit logofătului Mihai de a trece şi de a se opri la cula vecină, ce-i ţinea calea, albă şi prietenoasă. Şi dragostea se născu din întîmplarea drumurilor şi a vecinătăţii.

Trecură zilele şi nopţile—zilele ce se petreceau în sfaturi

cu boeri şi în drumuri spre izbînda gîndului lor—nopţile ce curgeau bine şi împăcate cu farmecul iubirii împărtăşite şi în vraja tainică a razelor lunare. Bătrîna casă a boerilor din Goreni văzu pe îndrăgostiţi îmbrăţişaţi subt aceiaşi văpae de lună care acum, prin ferestrele deschise, o pătrundea până la urmaşul ce le visa povestea.

Mihail Gora fu din boerimea lui Barbu Brăiloiu care, cu slujitorii *ei* şi cu ajutorul catanelor nemţeşti, puse mîna pe Domnul grecesc din Bucureşti, a cărui îngrijorare ştiuse să o adoarmă boerii lui de curte, complici. Dar înainte de a-şi lăsa *iubita*, care pornea să se adăpostească subt zidurile Horezului de grija vremurilor grele, Mihail luă cu jurămînt dela dînsa făgăduială că-i va fi soţie, de le va fi dat cîndva să se revază.

Boerii, şi printre dînşii Gora, duseră pe Grec subt paza slujitorilor şi a catanelor, lui Stainville, generalul Kezarului, care-şi stabilise cuartierul în Sibiu. Dar speranţele lor de reîntoarnare a timpurilor trecute, de reînălţare în scaun a unui Domn pămîntean se loviră de calculele politicei imperiale, care nu credea momentul venit de a-i ajuta a pune Domn într'o ţară care putea *fi stăpînită fără* Domn şi fără atîtea forme, numai de ar *fi prilej* la aceasta.

Boerii văzură cum stau lucrurile şi amărîţi plecară capul în faţa soartei. Ce puteau ei face, prinşi între cele două puteri care le striveau moşia? Atunci, îl găsiră pe Gora, la Braşov, unde se trăsese cu dînşii, scrisorile, ce i le trimetea din Horez jupîneasa Maria prin omul lor, Manea, care slujise în dorobanţii Olteniei. Manea ducea înapoi, la Horez, răspunsurile pătimitului şi aprinsului boer. Grele gînduri trebue să-l fi stăpînit, cînd cugeta la iubita lui, la primejdiile, ce o ameninţau—la o navală totdeauna posibilă a oştenilor păgîni, care adusese în scaun pe Ion Vodă, fratele Domnului prins. Lor, oricînd, le era cu putinţă să cerce a birui tăria zidurilor mănăstirii, care cu teamă putea boerul să şi-o închipue, îndemnîndu-şi apărătorii la luptă prin larmă de clopot, sunînd spre cer ca o chemare.

Dincolo de marginile unui gînd se prelungeau acum sunetele de clopot. Oare într'adevăr era năvala de duşmani, de domnea larma de clopot peste locuri şi peste timpuri,—căci prin ferestrele deschise ea pătrundea odată cu razele de lună, venite caşi ele parcă din alte lumi. Şi Gora, deşteptat ca din vis, tresări brusc, se sculă de pe scaun şi, aruncînd pe masă scrisorile îngălbenite, merse spre fereastră. Nemişcat ascultă în noapte.

Glasul clopotelor nu contenea să se audă. El se ridica din tot întinsul nopţii. Sunetelor mai distincte ale bisericilor apropiate le ţineau hangul altele îndepărtate ale bisericilor pierdute în zări. Iar turla din sat le scanda chemarea prin note puternice şi monotone.

Uşa se deschise şi Vlad Ardea intră în bibliotecă. Gora se întoarse spre dînsul. O privire aspră nespus scînteia acum în ochii lui, adînciţi în arcada sprîncenelor. Cu vioiciune merse spre Ardea şi îi strînse mîna cu putere. „Ascultă", îi zise el. Il privi apoi îmblînzit parcă şi surîse din colţul gurii. Ardea îşi cuprinse prietinul cu braţul peste umeri şi amîndoi se rezemară de pervazul ferestrei.

— Ascultă, reluă Gora apăsat, cum sună de mobilizare. Sper că eşti gata să pleci.

— Sînt gata, cum eşti şi tu d'alminteri; în sat au şi început oamenii să pornească.

— Noi plecăm mîne dimineaţă cu automobilul. Sînt toate bagajele noastre preparate?

— Sînt toate preparate, numai pe noi ne aşteaptă.

— Prea bine... dar ia te uită, Vlade, ce noapte superbă!

Mihai şi Vlad se plecară pe fereastră în răcoarea nopţii şi rămaseră, vreme, strînşi unul de altul şi nemişcaţi. Apoi Mihai apucă cu mînile amîndouă capul lui Vlad, îl sărută uşor pe frunte şi îi zise:

— Du-te de te culcă, mîne plecăm în zori.

Cînd Vlad închise uşa, Mihai se aşeză pe scaunul din faţa mesei, puse la loc în plicul însemnat cu roşu scrisorile învechite şi stinse lumina electrică... Rămase tăcut şi nemişcat în noaptea clară, cu privirea pierdută peste zările argintate. Un nume îi veni pe buze şi îi repetă de mai multe ori: „Marie!"

Afară clopotele îşi urmau în văzduh chemarea de ajutor.

II

— Domnilor, sîntem deci înţeleşi. Din frontul sectorului nostru, vor pleca mîne dimineaţă trei coloane de atac. Două la stînga şi la centru compuse dintr'un batalion fiecare—cea din dreapta compusă din două batalioane. Obiectivul îl cunoaşteţi: platoul Cărpenişului, cota 603. Coloanele din stînga şi centru vor ataca de front; coloana din dreapta, ocolind prin valea Lesei, va ataca în flanc. Oamenii vor părăsi adăposturile lor şi vor porni la atac la ora 5. Domnilor, potriviţi-vă ceasornicele cu al meu. Acum e 21 şi 13 minute.

Se făcu o pauză. Ofiţerii se plecară pe ceasornice. Nu se auzi decît sunetul uşor al resorturilor trase pentru mişcarea acelor. Apoi glasul colonelului Pantaş se înălţă din nou, uscat şi precis.

— Artileria va începe tragerea cu efect asupra liniei adăposturilor provizorii ale inamicului la ora 4½. Cînd infanteria se va apropia de această linie, ea va lungi tragerea. Tragerea artileriei va preceda înaintarea infanteriei cu o sută de metri.

Colonelul tăcu. O linişte deplină domnea în cămăruţa

căsuţei ţărăneşti, unde erau strînşi maiorii şi comandanţii de companie ai coloanelor de asalt. Ei ascultau în picioare, nemişcaţi. Se auzea numai respiraţia acestor cîtorva oameni, uşorul scîrţîit al curelăriei de campanie, strînsă pe corpurile ofiţerilor şi întinsă prin nerăsuflarea lor. O lampă de petrol sărăcăcioasă vărsa asupra tuturor o lumină firavă. Mai închise păreau chipurile ofiţerilor subt masca gălbue a luminii. Colonelul reluă, despicînd cuvintele:

— Coloana din dreapta e pusă subt comanda maiorului *Măldaru*, coloana din centru subt comanda căpitanului Şornu, coloana din stînga subt comanda maiorului Gora.

Colonelul stătu un moment şi spuse cu un ton mai jos:

— Căpitanul Norea, comandantul batalionului din stînga, a căzut eri rănit. Domnul maior Gora din statul-major al diviziei a cerut eri dela generalul şi a obţinut să ia comanda coloanei de atac în locul căpitanului Norea. Vă mulţumesc, domnule maior Gora. Gora înclină sec din cap; şi din nou se ridică glasul colonelului.

— Rezerva sectorului compusă din două batalioane va fi subt comanda mea. Sub-locotenentul Chiojdeanu va fi observator de artilerie pentru coloana Măldaru. Locotenentul Ardea pentru coloanele Gora şi Şornu.

Postul meu de comandă va fi mîne pe linia adăposturilor noastre provizorii exact la cota 523, la obîrşia pîrăului Beiş, unde se va adăposti rezerva.

Colonelul se opri din vorbă. Era şi el în picioare lîngă masă, cu pumnul strîns deasupra ei. Cît timp vorbise îşi privise fix ofiţerii şi în tăcere continua a-i privi şi acum. Intoarse apoi capul dela dînşii şi, plecîndu-se uşor, se uită vag într'un colţ întunecat al odăii, ca şi cum căuta să-şi amintească de mai avea ceva de spus. Asupra lui şi asupra ofiţerilor care aşteptau neclintiţi, tăcerea se întinse, stăpînă. Dar colonelul îşi îndreptă iute statura şi le zise cu aceiaşi voce precisă:

— Trebue să luăm înapoi poziţiile cucerite de inamic, alaltăeri. Trebue. E tot ce aveam de spus. Domnilor, sînteţi liberi. Şi cu mîna întinsă veni înspre ei.

Impreună cu camarazii lor, Gora şi Ardea strînseră mîna colonelului, îl salutară şi eşiră din casă. Afară, o lună plină de vară îşi revărsa splendoarea în noapte. La lumina ei indistinctă se desprindeau umilul sat de munte, unde era cartierul brigăzii, mai departe adîncituri negre de rîpi, mase întunecate de păduri. Gora luă repede poteca, ce suia spre locul de adunare al batalionului pe care avea să-l mîne în luptă. Ardea păşea în urma lui.

— Mihai, îl chemă el încet, dupăce amîndoi urcară un piept de deal şi Gora se oprise să răsufle.

Dar Gora nu răspunse şi nici nu făcu un semn că auzise şi-şi urmă drumul mai departe. Din noapte, o sentinelă răsări

cu arma întinsă și le ceru cuvîntul. Ii dădură și peste cîțiva pași găsiră batalionul într'o cută de deal.

Ce oaste de uriași îmbrăcați în argint și cuprinși de umbre dormea culcată în rariștea de făgeți? Luna țesea vestmint de zale pe trupurile întinse ce păreau mai mari și nenumărate în vraja ei luminoasă. Ea din înălțimi vărsa un somn fermecat batalionului adormit. Dar din umbra de copaci, se ridicară, venind înspre Gora, ofițerii comandanți de plutoane. Din urmă îl ajunseră căpitanii, care-l însoțise de departe. Ei formară cerc în jurul lui.

— Vlade, zise Gora către Ardea, du-te de mă așteaptă în căsuța din pădure, pe care o ocupase eri Norea. Vei găsi acolo pe Coman, ordonanța mea, și pe Grigore al tău. Aci, mai am cîteva vorbe de spus domniilor-lor.

Ardea salută și plecă. Tăcuți, un grup de cîțiva soldați se sculară și pășiră pe urma lui. Erau agenții și telefoniștii care, sub ordinele sale, trebuiau să asigure serviciul de observație. Pe colnicul ce șerpuia printre copacii rari, ei ajunseră repede la căsuța din gura pădurii.

Coman și Grigore întinsese fîn pe prispă și pusese pături deasupra, pregătind culcușul ambilor ofițeri. Ardea, după ultimele instrucțiuni date oamenilor săi, se așeză pe prispă și aprinse o țigară. Pierdut în gînduri, aștepta venirea amicului său.

Un pas vioiu și decis, și Gora apăru în noaptea clară. Aceiași grabă le iuți mersul amîndurora, cînd se zăriră. Și Ardea luă brațul lui Gora și-l duse până în casă.

— Coman și Grigore au făcut lucrurile împărătește. Pentru un comandir de talia ta au strîns fînul de curînd cosit al cîntecului și Vodă în patul lui nu doarme mai agale, decît vom adormi noi în mijloc de codru verde. Crezi că Nemții din fața noastră dorm ca noi, știind ce-i așteaptă?

— Nu cred, răspunse Gora.

— De ce nu crezi? Ei nu știu că te au dușman și ce soartă le pregătești. Și ignorînd-o, sînt fericiți. Omul care știe multe...

— Nu!—îl întrerupse brusc Gora. Și cum Ardea se uita curios la dînsul, adaose silit: Vino, mai bine, să stăm puțin pe prispă.

Vlad tăcu și se așeză lîngă Mihai. Acesta se răzămă de un stîlp și stătu pe gînduri cu capul în palmă. In liniștea nopții un vuet îndepărtat de trăsuri veni până la ei. Gora ridică capul și-și privi prietinul.

— Nu-ți era inima la glumă adineoarea și de aceia te-am întrerupt. Cu totul despre altceva vroiai să-mi vorbești, dar n'ai făcut-o și îți mulțumesc—și cum Ardea făcea un semn de mirare—da, știu ce vorbesc, nici nu m'ai întrebat nimic, nici n'ai vrut să știi de nimic. Dar poate că înainte de atac, am o datorie să vorbesc.

— Mihai, zise Ardea după cîteva clipe, nu se cădea să aflu ceiace tu ai vrut să-mi ții ascuns. Nu se cădea... Dar dacă vorbești acum, eu știu la rîndul meu că nu mai e nevoe să te mai întreb de ceva.

— De ce am cerut comanda coloanei de asalt—de ce, dupăce fusesem rănit și după luni de spital am vrut să reintru în luptă, cu această ocazie?! De ce!? De ce, de acolo, de unde mă reîntremam încetul cu încetul și îmi reveneam abia în fire, m'am reîntors acum aci?!

— De ce cînd ai promis un lucru cuiva, nu te ții de cuvînt?

— Da... se poate... dar de ce toate acestea, vrei tu să mă întrebi, nu-i așa? Intrebarea ți-am cetit-o în ochi, adineaurea.

Și cum Ardea aprobă lin din cap.

— Ascultă-mă. Ți-ași putea spune multe. Ți-ași putea spune, că mă simt sănătos acum, că e de datoria oricărui om teafăr să revină în fața primejdiei. Că aci, ca ofițer de front, am ce căuta. Toate aceste sînt adevărate, dar mai e altceva! Mihai tăcu un moment și reluă apoi.

— *Mai e altceva*... e că nu pot face altminteri, căci ce *vrei altminteri* să fac?! Aci... aci mă simt eu, aci eu sînt stăpînul meu, aci eu ordon și eu mîn în luptă oamenii mei!

Mihai își țintui privirea în ochii prietinului său.

— Da, eu îi mîn în luptă pe oamenii aceștia, pe care îi comand și care, acum, sînt ai mei, mai mult decît unui tată îi sînt fiii lui. Ii mîn cum vreau și mă vor urma cum vreau. Și ai vrea să scap prilejul acesta. Dar oare nu mă înțelegi? Și brusc Mihai se sculă în picioare, făcu cîțiva pași și se opri în fața lui Ardea. Vocea lui răsuna netedă în noapte.

— Ințelege-mă. Cînd oare mai pot prinde momentul acesta al poruncii, care nu se discută și pe care eu știu că o pot da astfel, încît să fie ascultată... astfel încît să fie ascultată până la moarte! Și tu știi ce înseamnă asta. Și cînd mă simt bun la aceasta, să nu o fac? Să nu o fac, cînd totul strigă în mine, că trebue să o fac și că trăesc ca să o fac? Dar cînd oare mai poate reînvia așa sufletul meu? Acum și aici pot fi mai de folos decît oricînd și oriunde. Căci altminteri și aiurea... în pace și în țară, așa cum gîndesc eu să folosim... ascultă-mă... prea puțini sîntem, cei de-o seamă, și nimic nu-i mai putem face. Nimic. Aceasta o știi și tu.

Ardea nu răspunse îndată. Iși privea îndelung prietenul. Cu fața întoarsă înspre dînsul, Gora răsărea în lumina de lună, nemișcat și drept. Pe fundul întunecat al pădurii, ca pe un zid înegrit de biserică, chipul lui se desprindea, argintat de raze.

Ardea îi zise, zîmbind:

— Ințeleg. Dar jupînița Maria? O durere trecu în ochii lui Gora.

— Maria... jupînița Maria, cum îi zici tu... Maria are o făgăduință a mea și iată, că e posibil să nu o mai pot ține.

Dar de nu mă întorc, i-am spus într'o scrisoare cîte am cugetat. Mă va înțelege, cum m'ai înțeles și tu. Mă va ierta și va ști să sufere.

Gora se întoarse puțin și privi culmile codrilor muiate în lumina nocturnă.

— Va ști să sufere... Ți-aduci aminte, Vlade, noaptea plecării noastre. Era tot o noapte cu lună, ca acum. Și ca acum aceleași gînduri mă frămîntară, care și pe alții, în vremuri, îi frămîntase. Crede-mă, Vlade, în fața morții simți că atîtea vieți trăesc într'una singură ...atîtea doruri se sfarmă laolaltă ...și cît de veche le e durerea! Crede-mă, Vlade, de mor,—Maria va ști să sufere.

Ardea termina să telefoneze divizionului ultimele observațiuni și făcu un semn oamenilor săi. Aceștia lungiți la pămînt se sculară încet. Unul încărca aparatul, doi alți luară colacii cu firele de telefon. Un al patrulea privea printre ramurile făgetului care-i ascundea, cum dispăreau după o culme oamenii coloanei lui Gora. Ca să poată urmări înaintarea lor, Ardea se hotărîse să aleagă mai înainte un alt loc de observație.

In jurul lui se deslănțuia bătălia. Cu ciripit ascuțit de pasăre, cu zumzet sonor de albină, cu plesnitură seacă de biciu, gloanțele veneau răzlețe sau în snopuri, pierdute imediat în zare, tăind ramurile copacilor, astupîndu-se brusc în pămînt făcînd deodată să salte foile căzute. Ropotul mitraerelor țesea o pînză de sunete, cînd dens și precipitat, cînd rar și cadențat. Și de pretutindeni se înălța cătră ceruri, cu trosniri brusce și vuete adînci, sgomotul enorm și neîntrerupt al exploziilor de proectile. Șuerăturile lor repezi și directe, stridente și prelungi umpleau văzduhul cu o gamă întreagă de tonuri felurite. Odată cu ele țîșneau din pămînt neașteptate coloane de fum, de humă, de pietre și de praf.

Acolo pe șeaua cea de deal e locul potrivit—și Ardea porni cu echipa lui, cu urechea ațintită la traectorii de proectile, cu suflarea tăiată, strecurîndu-se după copaci și după dîmburi, alergînd cu spinarea încovoiată, trîntindu-se la pămînt după fugă întinsă. Un clin dulce și neted îi despărțea acum de locul ales și Ardea, ridicat în picioare, da să plece peste povîrnișul care-l adăpostise un moment, cînd fu țintuit locului.

Ce vedenie sîngerîndă i se ridica înainte? Un soldat cu chipul șiroae de sînge subt casca găurită, venea înspre dînsul cu brațele întinse, șovăind la orice pas. O clipă încă și se găsiră față în față. Soldatul se prăvăli în adăpost și Ardea recunoscu pe Coman, ordonanța lui Gora.

— Unde e maiorul?—îi strigă Vlad, apucîndu-l de braț. Cu un gest Coman îi arată o vale de pîrău, care scobora în apropiere.

— E acolo ...a picat... plecasem să caut sanitarii ...să-l ridicăm.

Ardea porni în fugă, urmat de oamenii lui. Pe prima

pantă a văii, adăpostit după o ridicătură de mal, unde trebue să-l fi tras Coman, el își găsi prietenul. Cîteva trupuri de oșteni de-a lui, căzuți odată cu el, îl înconjurau.

Murise. Trebue să fi fost prins, împreună cu cei căzuți alături, în snopuri de mitraliere. Mai multe gloanțe îi găurise pieptul. Tunica era numai sînge. Pe fața liniștită, rezămată de un sac de campanie, buzele erau întredeschise, ca pentru șoapta unui nume.

Cu un geamăt înăbușit Ardea se aplecă pe dînsul și desfăcu tunica, căutînd încă o suflare de viață. Dar obrazul lui Gora era rece, ochii sticloși—pe cămașă și pe tunică sîngele se închiegase. Tremurînd, Ardea îi scoase portofoliul din tunică și simți un plic tare între foile lui.

Dînsul îl luă și ceti adresa scrisă pe el: Doamna Maria Nedăianu.

Vlad puse cu precauțiune portofoliul cu scrisoarea într'un buzunar de al său. Se plecă apoi pe mort, îi închise ochii, îl sărută încet pe frunte, cu mîna făcu semnul crucii pe deasupra lui și, strîngîndu-și dintr'o privire oamenii săi care stăteau tăcuți în juru-i, se aruncă cu ei, înainte, în luptă.

Dinu C. Arion

Printre gene

Resfiră noaptea clipe reci, tîrzii.
Dar dacă trece vremea, mi-i tot una...
Eşti dus demult, şi nu te-aştept să vii...
S'a 'ntins pustie toamna pe cîmpii
Şi 'n sufletu-mi s'a liniştit furtuna.

Uitată lîngă foc, cu capu 'n mîni,
Mă caut în trecut, mi-i dor de mine,
Şi ani înşir, şi luni şi săptămîni.
Şi ochii mei de lacrimi sînt fîntîni.
...Un gînd cu altul prinde să se 'nbine.

Şi iată, chipul meu încrezător
Şi trist ascultă 'ntr'un amurg de seară
Şi tu vorbeşti... Trec umbre ca de nor
In bietu-mi suflet înţelegător
Şi fruntea mea e albă ca de ceară...

In urmă, ceaţă, zbucium şi trudire.
Gem toate ca subt vină şi blestem
Şi eu mă pierd în trudnică gonire,
Să pot statornici o nălucire...
O! cum distram al amintirii ghem,

Tot umbre groase mi s'aştern pe gînduri
Şi 'ntunecă icoana ta, pe veci...
. . . .
Lungeşte lampa umbrele pe scînduri,
Şi somnul m'a 'ncercat în multe rînduri,
Jeratecul e stins, pereţii-s reci.

Abia ascult a ceasului bătae,
Abia mai număr clipele tîrzii,
Şi-adorm în singuratica odae...
. . . .
Cum s'a topit a dragostei văpae!
Eşti dus de mult,—ce trist ar fi să vii...

Sabina Georgescu

Note pe marginea cărților

IOHANN BOYER

Cași Knut. Hamsun, I. Boyer e norvegian. Arta lor e deosebită de a Suedejilor Strindberg și Selma Lajerlöff, cași de a Danejilor I. P. Iacobsen și Hermann Bang.

Suedejii aduc cu ei mai multă artă în meșteșug, mai multe elemente cerebrale în temele lor; Danejii mai multă poezie și spirit contemplativ. Norvegienii se caracterizează printr'o înțelegere a gravelor probleme metafizice și morale, printr'o intuiție pătrunzătoare a luptelor, a contradicțiilor, a minciunilor unui suflet. Viața interioară e împărăția lor. De acolo capătă măsura lucrurilor și înțelegerea lumii. Cînd pășesc afară din ei, vin cu criterii gata ticluite, cu gusturi și nostalgii predestinate.

Se amestecă printre oamenii adevărați, ca niște lunateci rătăciți, urmînd firul aceluiași vis pe deasupra și în ciuda realității. Vorba lui Amiel: „le paysage c'est un état d'âme" li se potrivește de minune.

Cunosc puține date biografice despre Boyer, ceiace desigur nu-i indiferent pentru înțelegerea operei și a personalității sale. Cum e vorba însă numai de notarea unor impresii și nu de un studiu de istorie literară, se pot invoca circumstanțe atenuante.

Am auzit că e candidat la premiul Nobel; că e cel mai gustat de Franceji dintre nordici (i s'au tradus cinci romane); că are un succes imens în America, că a călătorit tot globul...

Sînt vieți care întrec o operă și sînt opere care întrec o viață. Ce viață bogată în tot felul de senzații e aceia a lui Georges Sand și ce săracă operă! In schimb mediocritatea unei plate existenți de provincial, fără variație și aventuri, ne-a dat opera lui Goethe.

In această privință, Boyer e din familia lui Goethe.

* * *

In fața vieții, scriitorul norvegian desfășură în primul rînd manifestările unui suflet adînc religios.

Ințeleg prin religiozitate un sentiment negativ de umilință și unul creator de adorație. Umilința reese din surpriză cași adorația. Sufletul religios e complex. El nu poate improviza soluții simpliste ca să deslege enigmele existenței,—el nu se poate satisface cu ipotezele provizorii ale comodității practice. In dosul lor, el bănuește forțe multiple invizibile, care-și contrazic eforturile, își neutralizează voințele, își sfarmă aspirațiile. Din toate părțile, posibilități infinite ne amenință firea, din adîncuri de necunoscut cine știe ce capriciu orb ne poate zădărnici ambițiile.

Astfel orice *religiozitate duce la o filozofie a hazardului*. Umilința reese din conștiința infinității multiple a factorilor care ne pot muta busola vieții.

Această bogăție anarhică de mobiluri și de piedici, acest torent nezădărnicit de forțe care ne copleșește, ne impune venerație. De multe ori dragostea e o resemnare: Resemnare în fața neputinții reacțiunii, care echivalează cu acceptarea benevolă a sclaviei.

Din toate ideile cîte preocupă pe Boyer, ideia hazardului mi se pare cea mai principală. El nu crede în cauzalitatea ordonată a universului.

Disprețuește ca în „La grande faim" mecanizarea treptată a lumii. Un simplu detaliu: moartea prematură a unui om, care îngroapă cu el secretul unei adrese, distruge existența unei mame (Maternité); o ambiție simplă de amor propriu sfarmă o familie (La puissance du mensonge); prăbușirea unui fiord îngroapă un întreg plan de reformă socială (Unser Reich). Peste tot un detaliu trecător, o cauză infimă producînd efecte uriașe. E tocmai definiția științifică a hazardului.

Cu toate acestea anarhia oarbă a întîmplării e supusă și ea la anumite regule. Sufletul religios are și el logica lui. Adesea chiar un spirit de sistemă. Astfel s'au clădit mitologiile și uriașele metafizici religioase.

Iohan Boyer nu crede numai în desfășurarea oarbă a hazardului. — Și acesta din urmă poate urma căi bătute, și el poate căpăta anumite deprinderi de a se determina totdeauna la fel. El se poate canaliza: *Canalizarea hazardului e ideia de fatalitate.* Aplicarea unei sisteme în dezordinea întîmplării ne dă cea mai banală dintre conjecturile religioase: *destinul. Fatalitate și destin*—iată cei doi poli ai gîndirii religioase a lui Boyer. Din combinațiile lor, se explică absurditățile, minciunile și contrazicerile vieții. Fără să creadă hotărît în existența unei forțe imanente care înoadă și desnoadă aceste elemente, scriitorul norvegian o bănuește, atunci cînd ajunge ca în sfîrșitul din „Das grosse Schneu" la un pantheism moral.

In faţa acestor forţe, bunăvoinţa individului e o mizerabilă jucărie. Corectitudinea morală e inutilă, sforţarea voinţii zadarnică, caşi a eroilor din „Maternité", din „La puissance du mensonge".

Odată declanşată în primele pagini, acţiunea fatalităţii asupra unei existenţe merge agravîndu-se, convergînd către dezastrul total din ultimele pagini. In privinţa aceasta romanele lui Boyer prezintă o simetrie de compoziţie clasică, bazată pe gradarea permanentă a efectului, către un ţel final dinainte întrezărit.

In „Maternité" o fată care a păcătuit, naşte într'o maternitate unde îşi părăseşte copilul. După ani, dragostea de mamă devine violentă. Işi caută peste tot copilul fără să-l găsească. O serie de excroci îi aduc copii străini, speculînd-o. După o odisee tragică, femeia îşi omoară bărbatul nevinovat şi se sinucide.—In „Unser Reich", un tînăr cu aplecări către rolul de reformator social, e predestinat să nu reuşească: Astfel locul pe care vrea să împroprietărească nişte ţărani se prăbuşeşte în fiord şi îi îneacă; un prieten pe care vrea să-l salveze se sinucide din cauza lui, etc. etc. Şi toate temele la fel.

Peste tot celace cu un cuvînt trivial s'ar putea numi filozofia „ghinionului".

Fiinţa omenească e o „marionetă" mişcată de sfori necunoscute. Voinţa lor, sărman gest de grandomanie, se împotriveşte o clipă, îndărătnică în demnitatea ei. Forţele obscure care o pîndesc la răspîntii, o doboară însă în urmă. Nivelarea şi calmul acopăr apoi, ca nişte bălării crescute pe ruini, rebeliunile sufletelor cutezătoare. Fatalitatea şi drumul rectiliniu al destinului nu vine însă totdeauna din afară. Cîteodată ea stă înăuntrul oamenilor, în caracterul şi temperamentul lor. In „Le Caméléon", un excroc inconştient, care îşi schimbă veşnic personalitatea, urmează ca un fel de simetrie geometrică, cărarea mai dinainte indicată.

Religiozitatea aceasta simplistă ţîşneşte în plin sec. al XX, la cel mai rafinat dintre scriitori, ca ecoul unui blestem preistoric ce nu poate fi înăbuşit de achiziţiile civilizaţiei. Şi îl aşează pe Boyer printre barbarii culţi ai unei mişcări recente.

* * *

Aceasta e concepţia despre lume şi viaţă. Implicit subiectele care o vor ilustra vor trebui să aibă o pecete senzaţională. De multe ori ţi se pare că Boyer urmăreşte efectul, că episoadele sale adesea exagerate, trase de păr, sînt anume alese ca să complacă unui public dubios. In urmă te convingi, că fiind dat conţinutul ideologic care trebueşte concretizat, alte subiecte nu s'ar fi putut găsi.

Deaceia Boyer ne apare ca un romantic. Factura senzaţională îl aşează alături de Maupassant şi Merimée. El nu se poate opri la detaliile umile, mici, ale vieţii de toate zilele, la poezia ştearsă şi anonimă a atîtor existenţe negligeabile. El vrea să demonstreze, să arăte misterul absurd al firii, complicaţia împletită a soartei.

Subiectele sale sînt emoţionale. Cei ce iubesc literatura veridică a evenimentelor mici vor putea găsi însă şi ei multe detalii delicioase în opera romancierului nordic. Nu rare ori, el uită tema principală care-l preocupă, pentruca să întîrzie descriind mici scene realiste pline de caracteristic, de umor ori de poezie. Aşa atîtea scene din „Les nuits claires"— cel mai puţin *sistematic* din romanele sale, din „Le Caméléon", ori scena pescuitului cu care începe „Das grosse Schneu". Consecvent cu întreaga sa manieră — căci Boyer e un scriitor foarte bine definit ca gen — el va da o culoare caracteristică numai personagelor secundare. Cele principale *sînt agenţi pasivi care îndeplinesc misiunea soartei.* Ei n'au nevoe de o structură specifică. Sînt toţi la fel. In schimb personagele secundare care intervin fortuit în acţiune, care n'au nimic de reprezentat, acestea sînt pline de culoare specifică, de nuanţe deosebitoare, de aspecte proprii.

In ce priveşte stilul, el e de o condensare şi de o *concentrare remarcabilă.* Boyer ştie să aleagă evenimentul *caracteristic şi alege de obiceiu numai unul.*

Termenii aleşi sînt cei mai generali şi în acelaşi timp cei mai adequaţi.

* * *

I. Boyer face parte din renaşterea spiritului religios la care asistăm în ultimul deceniu. Caşi Romain Rolland, André Gide şi atîţia alţii, el reprezintă în literatură aceiaşi mişcare care în filozofie are ca reprezentanţi pe W. James, Bergson ori Durkheim, sau în filozofia nordică un Sören Kirkegaard. Protestant ca factură, el a urmărit oglindirea psihologică a misterului ambiant, în adîncurile complicatului suflet nordic.

Inzestrat cu o viziune plastică excepţională, cu un stil simultan eloquent şi concentrat, el a lăsat contribuţii definitive la capitolul temelor, pe care-l putem numi: „literatura fatalităţii", alături de un Aeschil sau Shakespeare.

Mihai Ralea

PE UN VOLUM DE POEZII ROMÎNEŞTI NECUNOSCUTE

Am deschis volumaşul de versuri ale unui poet romîn necunoscut dintr'un oraşel din provincie, şi l-am cetit cu interesul ce-l merită munca oricărui om. Dar fără să vreau, parecă, pe lîngă cele cîteva versuri rare care ne sugerează că necunoscutul

poet este un suflet distins, fiecare pagină deştepta în mine înclinații criminale, şi rînd pe rînd umpleam marginile paginilor cu exclamații, cu semne de întrebare şi cu cruci foarte puțin creştine, ca nişte înveninate săgeți şi sulițî barbare, ca nişte turceşti paloşe încovoiate, ca nişte morminte. Şi fiindcă avusesem intenția să scriu despre dînsul numai dacă voiu putea spune cuvinte de admirație, nu voiu mai scrie, fiindcă nu voesc să fac inimă rea unui intelectual distins, care trăind în societatea unde huzuresc negustorii de porci şi cultivatorii de viclenie, nu e fericit şi fără de critica mea. Dece subt motiv de critică am mări durerea, care şi aşa trece peste capetele noastre?

M'am gîndit însă, că aşi putea să notez o critică de o formă nu lipsită de interes şi pe cît posibil obiectivă şi blîndă. Mi-am zis să-mi păstrez pentru mine părerea mea asupra valorii poetice a volumaşului, şi să fac trei feluri de citații amestecate, din versurile ce le cred de un nivel mijlociu față de cele ale lui, din versurile cele mai bune şi din cele mai rele. Dacă n'aşi fi greşit, cetitorul şi-ar fi format singur o idee justă asupra valorii versurilor; dar fiindcă chiar aşa rezultatul nu i-ar fi fost favorabil poetului, am renunțat şi la această formă de critică, fiindcă nu sînt de loc dispus să mîhnesc pe acel scriitor necunoscut. Cine ştie ce buni prietini am fi, dacă ne-am cunoaşte?... Şi eu să scriu rău despre dînsul? Fiecare om are ceva minunat în el, eu l-aşi mîhni acuma şi poate că n'aşi mai avea prilejul să mă complectez, să mă corectez niciodată.

Şi atuncea m'am hotărît să însemn numai cîteva sugestii prietineşti pentru dînsul, pentru dînsul dar şi pentru alți poeți de incontestabil talent, şi să mă umilesc în fața lor rugîndu-i să le cetească.

Poeziile volumului sînt lungi, lungi, aşa de lungi... Unde să fie fiecare vers justificat prin valoarea lui proprie sau ca necesară asociație spre a scoate în evidență valoarea înaltă a altui vers? Sînt aşa de lungi.

Parcă am străbate în toiul căldurii pe un nesfîrşit de lung drum monoton şi colbos, ca să ajungem subt umbra răcoroasă a unui singur nuc. A crede că o poezie trebue să fie de cel puțin o pagină, e o straşnică prejudecată.

A crede că un poet de geniu are numaidecît nevoe să scrie poezii de cîteva pagini, e o prejudecată deasemenea. Nimenea nu ştiu să poată fi îndreptățit încontra unei poezii lungi, cînd ea respiră vers cu vers. Cine n'a recitit fragmentul de aşa de mare talent din „Prometeu izgonit" al d-lui Al. A. Philippide, cu toate că iluminează pe cîteva pagini? Cine nu ştie pe derost pagini din acel adevărat poet de rasă, poet de versuri scumpe, cum aşi spune de piatră scumpă, cel mai autentic

poate poet muntean, cel mai de seamă stilist al nostru în „écriture artiste": Tudor Arghezi?

Şi am putea să cităm şi alți poeți actuali. Dar o poezie lungă e firească numai atunci cînd corespunde unei anumite inspirații, naturală sau produsă, dar inspirații; fiindcă almintrelea poema e muncă silnică, timp pierdut, plictiseală, oboseală. De aceia şi sînt relativ puține poemele în literatura noastră, care să se susție dela primul până la ultimul vers, şi chiar în cea universală. Este iarăşi o prejudecată a crede că o poezie scurtă e totdeauna fragmentară. O expresie de două cuvinte poate fi o poezie complectă, şi este stricată dacă i se mai adaugă un singur cuvînt. Şi pe urmă poeziile lungi sînt, în genere, prea complecte pentru cei care n'au indolență de spirit. Expresia lor ni se bagă prea mult în suflet, pe cînd cea scurtă ne dă mai multă libertate de sugestie. Poezia lungă se păstrează mai dificil în memorie, pe cînd cea scurtă se prinde ca o cugetare impresionantă pe care o porți toată viața. Zilele trecute am auzit la Queen's Hall cîntată o foarte simplă, aproape copilărească, o gingaşă, pătrunzătoare poezioară a lui *Middleton*: „My little heart of May" şi din versurile ei văd cît de des mă urmăresc.

„And now my litle heart of May
Lie closely, sleep is on your brow,
Jou've been a woman all the day—
Jou'd be a baby now;
Oh baby, my baby, my little baby now."

Poezia lungă se potriveşte dificil cu spiritul modern foarte pretențios, intens, fără răbdare. Gustul devine din ce în ce mai calitativ, aşa că dacă a fost la noi o vreme cînd, dacă un copist de tribunal ar fi avut minunata idee de a-şi publica actele ce le copiază zilnic, punîndu-le în versuri neregulate, ar fi trecut drept un poet; acuma acest procedeu nu mai merge. Poezia de umplutură, pietrăria, peticirea nu mai merge. Ne convingem că un distih poate echivala în valoare cu o lungă poemă frumoasă.

Alăturea de această poezie succesivă, prin excelență, a existat totdeauna şi pretutindeni şi în special la extremii asiatici, o poezie scurtă, pe care să o numim *instantanee*. Cealaltă ar fi cinematografică. Poezia instantanee corespunde cu contemplarea, fără timp, a naturii. E în această contemplare un mic centru mai clar şi restul e în stare de sugestie. Poezia instantanee este o pulbere, o bură, o fulgurare electrică, o viziune, o ninsoare, un atomism, o gliptică, o cădere de aerolite.

Ea apare de pildă subt forma de vers, de poveste, cimilitură, comparație, metaforă, definiție, exclamație, întrebare, imagină, glumă, enumerare, reticență, cugetare, strigătură, doină,

madrigal, inscripţie. Un cuvînt chiar poate fi, în extrem, o poezie începută, dezvoltată şi sfîrşită. Dece nu şi-un simplu sunet? Deşi se înţelege cît de pretenţioasă ar fi o producţie astfel mărginită... Ar fi fost de aşteptat ca moderniştii din străinătate, care uneori au arătat în diferite domenii simpatie pentru viteză, să creeze o poezie instantanee. Rezultatul însă a fost la dînşii întocmai caşi în poezia de dinainte. Un Marinetti deşi are versuri de putere, avînt şi noutate, cînd începe o poezie, o continuă şi o continuă, şi o continuă searbăd, şi simţi că n'o va sfîrşi decît dacă îl vei ameninţa cu revolverul. O poezie instantanee însă trebue să fie în întregime de foarte bună calitate. Trebue să cuprindă un moment de o preţioasă poezie şi poetul să nimerească expresia drept în cap. În cimiliturile romîneşti se întîlnesc astfel de exemple de o incontestabilă genialitate sau talent. Să cetim depildă cîteva din colecţia d-lui Artur Gorovei. Iată. Macul: Oastea unui crai într'un vîrf de pai. Nucul: Am un păun cu penele în drum. Negura: Pe o vale cotită vine merla tăvălită. Noaptea: Am un buhai în sat şi la toată casa cîte-o bucată. Ploaia: Într'un vîrf de plop îmblăteşte bob. Pieptenii de lînă: *Am doi moşnegi şi toată ziua se trag cu dinţii de barbă. Harbuzul: Am o* fîntînă cu cheile verzi şi cu apa roşă; sau: Am o mănăstire verde cu călugări negri 'n ea; sau: Am un munte cu pietrele negre şi cu apă roşă; sau: Am o ulcică cu miere la cumătra în buruene. Luna: Am un măr de aur, joacă pe-o piele de taur; sau: Inelul Doamnei în fundul bulboanei. Luleaua: Fată de Sas cu scînteе'n nas. Lingurile în oală: Am un bordei plin cu viţei şi toţi stau cu coadele afară. Drumul prunduit: Dela noi pînă la voi tot căţei de usturoi. Foarfecele: Merg pe deal, dealul se darmă. Acul: Dumitrică mititel cu buricul după el. Cărările: Dela noi pănă la voi tot fişii de tei. Primăria: Cerga Dracului în mijlocul satului. Purceii cînd sug: Boerii beau şi butea geme. Rîpele: Dela munte păn' la munte numai blăni înfipte. Sfecla: Şede luda în cămară cu flendurile afară. Sprincenele: Am două călugăriţe şi se culcă de-a picioarele. Stelele: Dela noi pănă la voi numai zale şi parale. *

Ceiace ne încurajează şi mai mult, este că o poezie instantanee s'ar potrivi foarte bine şi cu spiritul nostru vioiu şi devenit acuma mai critic. Dovadă că s'ar potrivi, e că avem deja începuturi scînteetoare în acest senz şi în literatura cultă la d-nii Adrian Maniu şi Ionel Teodoreanu, sau mai dedemult la un Gheorghe din Moldova, Coşbuc sau Anghel.

Dacă poezia instantanee ar fi cultivată mult mai mult la noi, ar fi pentru literatura noastră ceva relativ nou prin grupul poeţilor ce-ar crea-o, căci pănă acuma a apărut numai sporadic, şi prin apariţia ei voluntară ca gen şi justificată de criticii noştri literari. În grup ea ar atrage mai mult atenţia. După cîţiva ani, o antologie strîngînd ce va fi mai reuşit în ea, ar fi o operă bine şi pe drept apreciată în ţară, ca şi în străinătate, şi e foarte probabil că noutatea şi întemeiarea preferinţii pentru instantaneitate, în cele mai multe cazuri de poezie, ar produce imitatori şi în străinătate. Astfel ne-am „răzbuna" în mică parte, de imitaţiile după străinătate a scriitorilor romîni aşa de adesea ori, care au făcut, ca din punct de vedere cultural, ţara noastră să fie „o mahala a Europei", cum cu părere de rău şi aşa de plastic a spus-o d. C. Stere.

Gh. Savul

* Dacă poeţii ne-ar dezvolta genul cimiliturilor, el ar deveni un ales joc al societăţii noastre.

Drame în stradă

Prima aventură

Duminică, îndată după dejun, Anuţa se duce de-acasă. I-a dat voe maică-sa până la Lucica, prietina ei. „Stă foarte aproape",—zic cei mari; pentru Anuţa însă e departe.

Imbrăcată cochet, cu pălăria cea nouă, cu părul pe spate, străbate veselă drumul până la poartă. Măică-sa, îngrijată, îi strigă dela fereastră:

— Ia seama la trăsuri, Anuţo, şi... vezi, să nu te întîlnească vre-un *vlăjgan*.

Cuvîntul acesta necunoscut, cu sonoritatea lui ciudată, nu clinteşte întru nimic încrederea în sine a Anuţei.

In strada lor mică, pe care se înşiră paşnice patru case, fetiţa se simte încă în lumea ei. Păşeşte cu încredere şi cu demnitate: o cunosc doar vecinii şi poate că o urmăresc cu ochii dela geamuri.

— Cum o fi oare vlăjganu'? se gîndeşte Anuţa cu o nelămurită curiozitate.

A ajuns devale. Strada—acum stradă adevărată, cu trăsuri şi tramvai,—se desfăşoară largă şi mai ales nesfîrşit de lungă. O vreme, totul e încă familiar: dugheniţa lui Leiba, cu geamuri prăfuite, după care numai cine e iniţiat poate distinge şiraguri de smochine închircite, o cutie cu masline şi alta cu roşcove sunătoare. Leiba stă în prag; nu vinde azi. Anuţa se uită la el prietinos şi îmbietor. Leiba, dus pe gînduri, o priveşte distrat. Dar numai înfăţişarea lui blîndă e un adevărat sprijin moral.

Picioarele mici ale Anuţei deapănă repegior unul după altul pe asfaltul neted.

Nu departe de dugheana lui Leiba, pe mîna dreaptă, e şcoala. O cunoaşte bine Anuţa. De clădirea aceasta e legat tot necunoscutul viitorului. Infăţişarea şcolii e banală şi gospodărească. Pe Anuţa o impresionează însă şi, de cîteori trece, inima i se strînge de un sentiment nedesluşit. Mai puţin veselă decît în dreptul dugheniţii lui Leiba, priveşte curioasă: prin ferestrele deschise razele soarelui pun pete lîncede de lumină pe pereţii claselor pustii şi pe băncile aşezate simetric.

Cu fiecare pas Anuţa se simte mai departe de casa ei şi tot mai străină. Micile accidente ale trotuarului nu-i mai sînt familiare; casele nu le mai cunoaşte. Prea rar a venit ea până prin părţile aceste.

Strada e încă aproape pustie. Asfaltul parcă e mai curat decît în zile de lucru, casele mai liniştite, prăvăliile închise. Doar cîte un birjar, cu trăsura de curînd spălată, cu caii odihniţi, înaintează fără grabă. Un băeţandru în uniformă jerpelită de licean, cu ghetele bine lustruite, cu părul mare subt şapcă, cu faţa pudrată şi plină de coşuri, coboară agale pe trotuar. Mica fiinţă care-i vine în întîmpinare îl priveşte cu sfială şi cu un început de zîmbet, doritor de ocrotire. Dar liceanul abia-i aruncă, din ochii lui inguşti şi oblici, o privire plictisită — şi trece mai departe.

Trotuarul e iarăşi pustiu.

Şi deodată, dinspre capătul străzii se vede venind în goană o învăluire de praf, o undă iute de vînt, stîrnită fără veste. In răspîntia unde tocmai ajunge acum Anuţa, valul de aer parcă ezită cîteva clipe... apoi se răsuceşte brusc în loc, şi un stîlp graţios de praf străbate 'n fugă răspîntia de-a curmezişul, drept spre Anuţa... O clipă numai, vîrtejul o prinde în rotirea lui nebună. Fata îşi ţine rochiţa cu amîndouă mînile. Pălăria îi cade şi părul, frumos buclat pe spate, i se risipeşte peste faţă; praful o orbeşte, îi pătrunde în urechi, îi străbate pe subt guleraş la piele...

A trecut...

Anuţa a rămas locului, consternată. Cu mînuţa-i tremurătoare îşi ridică pălăria deformată şi plină de praf, îşi scutură rochiţa, încearcă să-şi aranjeze părul. De ruşine nu se uită în nici o parte: i se pare că tot oraşul a văzut-o... Faţa i-se con-

tractează gradat, fără voe... și fetița se pornește deodată pe un plîns strident, dureros, revoltat.

...A uitat de plimbare și s'a întors grăbită spre casă.

In poartă plînsul, contenit puțin în lungul drumului, își recapătă toată vigoarea inițială.

Speriată, mama Anuței apare în cerdac și-o întreabă de departe:

— Da' ce-i cu tine? Ce-ai pățit?

Anuța fărîmă sughițuri mici și nu poate răspunde dintr'odată. Apoi, cu o revoltă nouă și nestăpînită, izbucnește:

— Vlăjganu'!... M'a întîlnit vlăjganu'!

Stoicism

Pe ulicioara dosnică și liniștită, ploaia repede de vară a lăsat băltoace efemere la tot pasul. Gardurile umede, de scînduri cenușii, miroase vag a vanilie.

Cum a stat ploaia, Puiu a eșit în portiță. Ochii lui dulci și întunecați cercetează cu seriozitate împrejurimea. El pare un om liniștit, închis la fire. Fără grabă, face vre-o doi pași și se oprește subt teiul din marginea drumului. Poartă pantalonași albaștri, foarte curați; bretelele, articol indispensabil al îmbrăcămintii bărbătești, fac pe cămeșuța albă un ornament întunecat, simetric și fără rost, ca desenele neexplicabile de pe spatele unei gingănii mărunte.

Subt teiu, parcă anume așezat, e un bolovan mărișor și lîngă el o baltă, mai adîncă decît toate celelalte. Aice, de bună seamă, e rost de joacă.

Dar Puiu nu-și începe jocurile cu idei preconcepute. Totul vine în chip firesc, pe rînd și cu îngăduială. Așa că, fără nici un gînd, se așează pe bolovan. E rece! L-a răcorit ploaia...

Puiu savurează răcoarea bolovanului și privește cuminte luciul apei.

Pe picioarele lui, goale până mai sus de genunchi, razele furișate printre frunze, se resfring depe fața înfiorată a apei în pîlpîiri ușurele și repezi, ca umbrele unor flăcări palide.

Printr'o mișcare făcută fără voe piciorul drept rostogolește brusc o piatră în apă. Pe locul unde cade, se învolburează un mîl fin, ca un fum și un strop răcoritor pune o aluniță pe obrazul lui Puiu, drept în colțul gurii. Și Puiu, cu un zîmbet măsurat, întredeschide buzele gingașe, ca ale unei fetițe.

Băețașul se îndeamnă în sfîrșit la joacă de-a binele. Cu o însuflețire tot mai mare aruncă pietre și bulgărași în balta prefăcută într'o adevărată mocirlă. Stropi de noroi, mărunți, apoi mari și compacți, se prind pe față, pe părul auriu și pe hăinuțele atît de curate cu cîteva clipe mai înainte.

O femee tînără și voinică ese tiptil din casă, ținînd o mînă la spate. Ajunge, nebăgată în samă, până subt teiu, ridică de subsuori—fără multă cruțare—pe luptătorul închipuit, scoate la iveală o curelușă subțire, cu care lovește zorit și îndemănatic de cîteva ori.

In afară de plesniturile scurte ale curelușii, totul se petrece în tăcere. Puiu, neclintit, cu ochii mai negri și mai gravi ca de obiceiu, măsoară pe subt brațul maică-sii lungul drumului.

Rămas singur, ridică încet brațul drept și-și acopere ochii; se întoarce cu spatele spre casă și se razămă de trunchiul teiului. Multă vreme, fără un suspin, fără cea mai mică tresărire a umerilor, lacrimi mari, ca picăturile unei ploi liniștite, alunecă pe subt pleoapele închise, tivite cu gene resfrînte și lungi.

Razele soarelui care apune, învălue într'un zîmbet auriu balta tulbure, trunchiul copacului și copilul împodobit de sus până jos cu fantastice flori de noroi.

Rătăcită

Soarele de toamnă cerne lumină pîrguită, aproape palpabilă, prin frunzișul încă bogat. Pe marginea drumului, printre nenumărații bănuți de aur ai salcîmilor atîrnă, legănîndu-se străine, lungi fire de fîn, prinse din trecerea carelor înalt încărcate. Inspre aburul albastru al cerului zboară fire fluide de argint, destrămate din painjinișuri.

Din umbra unui zaplaz se aud suspine întretăiate. Un mototol de zdrențe multicolore arată, prin tresărituri spasmodice, viață și durere.

Mă apropii și întreb:

— Ce plîngi tu, acolo?

Suspinele încetează deodată. Doi pumni mici, de un brun strălucitor, se îndeasă subt o clae de păr întunecat și zburlit.

Mă aplec, ridic cu greu depe față pumnii, care se deschid pentru a arăta palmele umede și încă mai negre, parcă tăbăcite. Numai dela încheetura mînii în sus pielea are o culoare mai firească. Inţeleg: e vremea nucilor verzi...

De subt învălmăşala părului doi ochi mă aţintesc cu teamă şi cu mirare. Irisul catifelat, în care pupila nici nu se poate desluşi, inoată într'un alb albăstrui şi umed, ca interiorul unei scoici proaspete.

— Ce plîngi, fetiţă?

Suspinele reîncep cu mai multă obidă şi, din întreruperi tremurate, prind un strigăt de sfîşiere lăuntrică:

— M'am rătăcit...

— Cum te-ai rătăcit?... Haide, spune...

— M'am rătăcit de mama... Am prăpădit-o în tîrg.

— Da' de unde veneai?... Cum o chiamă pe maică-ta?

— Catrinuţa! răspunde iute, cu toată inima fetiţa, înviorată neaşteptat de sfîrşitul întrebării mele. Dar, la evocarea numelui maică-sei, plînsul se înteţeşte de istov.

O întreb iar:

— Unde stai tu?

— Sîntem cu ziua, la cules,—îmi răspunde ea cu un fel de lehamite de muncitor necăjit,—şi am venit în tîrg cu mama, să cumpere „titiun"... Şi am prăpădit-o...

In vremea asta un gardist, călcînd rar, se apropie şi întreabă cu seriozitate: ce s'a întîmplat? Fetiţa, abia îmblînzită o clipă, se strînge ghem în zdrenţele ei, izolîndu-se iar de restul lumii. Rămîne să lămuresc eu gardistului ceiace singură nu ştiu bine. Şi, cu grijă, îl întreb:

— Ce-ai să faci acum cu fetiţa?

—Păi... ce să fac? Trebue s'o duc la *secţie*...

Şi plecîndu-se subt zaplaz, gardistul întinde o mînă enormă, în care pumnuşorul negru şi ud de lacrimi se pierde fără urmă.

O bucată de vreme mai aud în liniştea dimineţii bocănitul tacticos al cizmelor, secundat cu zel şi cu supunere de un lipăit mărunţel...

Fapt divers

O femee groasă, cam trecută, se urcă la deal pe străduţa rău luminată. Intîmplător, cîte un amănunt al îmbrăcăminţii ei desmăţate ese la iveală. Picioarele goale, în ghete rupte, calcă nepăsător în noroaele nesecate ale uliţii. Fusta îi atîrnă mult mai jos într'o parte, decît în cealaltă. Bluza de cit se rotunzeşte pe umerii cărnoşi, gata să plesnească pe la cusături.

Cînd trece în dreptul vre-unei prăvălioare, lumina mai vie revărsată dinăuntru îi desluşeşte chipul. In urechi are cercei; e pieptănată cu oarecare grijă şi nu poartă broboadă. Luciri viclene şi nestatornice se furişează printre pleoapele obosite. Gura mică, bărbia cărnoasă, obrajii plini şi prea rumeni păstrează amintirea deformată a unei frumuseţi vulgare.

Deodată tresare şi cată cu grijă în lături. Din întunericul unei bolţi i s'a înfipt în faţă o altă femee.

— Aha, madamă Zamfirică, bine că te-am întîlnit! rosteşte străina îndesat, dar cu o intonaţie de politeţă ironică.

Apoi, fără nici o tranziţie, se dă aproape de tot de Zamfirica, o îngrămădeşte în părete şi cît ai clipi îi trage un pumn în coastă. Drept lămurire o întreabă răguşit:

— Ce ai fă, cu Neculai al meu?

Zamfirica se strînge lîngă părete şi tace. A simţit că braţele ei durdulii, cu carnea tremurătoare, nu pot lupta cu „ciolanele" *duşmancei*. Duşmanca n'aşteaptă răspunsul, ci cu multă agilitate o loveşte pe unde ajunge, întrebînd tot mai stîrnită: „Iţi trebue bărbat, ha? Na, bărbat!"

Zamfirica a adoptat o tactică ciudată: Stă mută, nu ripostează şi numai cînd o răzbeşte prea tare, geme înăbuşit. Bătăuşa, întărîtată şi mai mult de inerţia adversarei, strigă din ce în ce mai tare:

— Iţi trebue bărbat, ha? Stai că-ţi dau eu ţie bărbat! Şi iar o loveşte cu pumnii şi, printr'o mişcare neaşteptată, îi dă un picior în pîntece.

Capete curioase s'au ivit în uşile dughenelor.

— Poate zici că nu-i drept că te ţii de *omul meu?* Nu mi-a spus mie domnu' Bercu—iacătă-l faţă—că v'a văzut pe amîndoi la Strul cel strîmb?...

Bătăuşa gîfîe. Zamfirica stă ca de lemn, sprijinită de părete. Spectatori au eşit parcă din pămînt: Strul cel strîmb, cu nevasta lui cea cu părul roş şi încîrlionţat şi veşnic însărcinată; muşterii din cîrciumă; domnu' Bercu, nevastă-sa, cu toţi feciorii şi cu toate fetele; Isidor Parnes, frizerul, cu nevasta şi cu un client, alb pe o parte de spuma săpunului. Toţi, din toate dughenile, şi-au lăsat treburile şi se îngrămădesc pe trotoar,—privitori cu desăvîrşire neutri, dar aşa de interesaţi de peripeţiile luptei!

Intr'un tîrziu, cînd Zamfirica începuse poate să se deprindă de-a binele cu bătaia, soseşte şi gardistul. Inţelegînd dintr'odată

cum stă lucrul, el încleştează pe bătăuşă de braţ, pune cîteva întrebări scurte martorilor, se convinge de conduita „corectă" a Zamfiricăi şi, în sfîrşit, porneşte spre secţie cu *delincventa*. Aceasta se înţepeneşte cît poate în călcîe, încît gardistul abia o urneşte din loc.

Au ajuns subt globul electric. Lumina albă lămureşte ca ziua părechea întîmplătoare: Gardistul cu chip balan şi impasibil, femeia, mai tînără decît Zamfirica, dar negricioasă şi colţurată la faţă, cu o privire aprigă, tulburată de o veşnică temere, cu trupul uscat, fără nici o ispită pentru invizibilul Neculai.

Se întoarce ca'n şurub în mîna gardistului, spre întunericul din vale şi strigă încă odată:

— Bărbat îţi trebue? Iaca ţi-am dat!

Din întuneric, cam de departe, se aude drept răspuns glasul insinuant şi perfid al Zamfiricăi:

— Lasă Mariţo, Mariţico... du-te tu la secţie, că am eu grijă să-i ţiu de urît lui Neculai al tău.

Mariţa se smunceşte cu disperare, dar fără rezultat, în mîna gardistului, care, ca s'o cuminţească, îi aplică drept încheere—o palmă energică peste gură...

Metamorfoză

Am întîlnit azi în cale pe prietina mea, Adelina, şi împreună am ocolit pe departe drumul casei.

— De unde vii şi unde te duceai? o întreb cu mirare.

— Dela cumpărături... Aşi vrea să mă mai plimb puţin.

— Ei—o necăjesc eu,—te-ai hotărît să-ţi părăseşti chilia?

Adelina nu răspunde nimic. O înseninare uşoară alunecă pe chipul ei de o graţie copilărească. Ochii vădesc în limpezimea lor înşelătoare o mulţumire străină de clipa de faţă şi o bunăvoinţă largă, puţin absentă, pentru universul întreg.

Pornim la întîmplare înainte. In claritatea nestatornică a dimineţii oraşul apatic are veleităţi de înviorare. Prin grădini, pămîntul negru răscolit în straturi, îşi arată umezeala catifelată lîngă marginile cenuşii şi aride ale cărărilor bătătorite. Frunze şi crengi uscate, adunate ici şi colo, trimit drept în sus fumul albastru, cu miros tare de cîmp.

Vorbind cu însufleţire despre lucruri banale, ajungem fără să băgăm de seamă, pe o stradă largă, luminoasă şi simetrică, aproape necunoscută pentru noi.

Adelina şi-a lăsat mîna dreaptă, uşoară ca un fulg, pe braţul meu şi astfel apropiate păşim în mers elastic,—o adevărată fericire fizică.

O fată mlădioasă ne întrece din urmă şi lunecă grăbită pe lîngă grilajul de fier al unei grădini. Peste haina ei cenuşie-deschisă umbrele zăbrelelor trec ca o ţăsătură impalpabilă, făcută din dungi de întuneric şi de lumină. Urmărim cu privirea vagă şi binevoitoare graţioasa siluetă necunoscută.

Dar în clipa următoare, mîna mică a Adelinei mă strînge ca un cleşte. Cînd mă uit în faţa ei, îi văd ochii măriţi într'o privire precisă şi amarnică, ţintuită spre colţul de unde s'a ivit pe neaşteptate un bărbat. In pas perfect armonizat cu al fetei, a pornit înainte, întovărăşind-o. Siluetele lor înalte şi elegante se potrivesc şi se complectează. Merg fără să-şi vorbească, purtaţi parcă de ritmul unui cîntec.

Tovarăşa mea m'a smuncit, cu o vigoare sălbatecă neaşteptată, pe urma celor doi, gata să-i ajungă. Dar aproape în aceaşi clipă încetineşte pasul şi pe braţul meu simt greutatea de plumb a unui trup frînt.

O privesc iarăşi.

Pe subt pieliţa fină a obrazului i s'a revărsat ca o undă de întuneric. Cu glas fără timbru—strîns în gîtlej,—îngînă:

— Vreau să mă 'ntorc... E tîrziu... Şi mi-e frig... Haidem.

M'am întors, sprijinind-o.

Am înţeles că secase dintr'o dată izvorul cel mare, care dă preţ bucuriilor mărunte.

De-acum înainte pe prietina mea n'o mai puteau fermeca jocurile luminii primăvăratice, nici răcoarea plină de speranţe a pămîntului răscolit, nici ciripitul banal şi sonor al vrăbiilor care se agitau cu febrilitate pe drum, pe acoperişuri şi prin grădini.

Lucia Mantu

Un bătrîn

Curg raze din apus, mîngîetoare,
Şi se 'mpletesc cu iarba de pe luncă;
Pe drumuri galbene, de prin ogoare,
Sătenii albi coboară dela muncă.

In fundul văii satul ghemuit
E ca un ţintirim părăginit
La care vine, sara, să se 'ngroape
Lumina cîmpurilor de pe-aproape...

Şi peste taina morţii, sorocit
Drept paznic,—e-o biserică pustie
Infiptă 'n dealul dinspre răsărit
Ca o spărietoare strîmbă de hîrtie...

Pe-un dîmb, deasupra umbrelor din sat,
Pe unde paşii soarelui rămîn,
A poposit, de trudă, un bătrîn
In cîrja-i de călătorie răzămat.

E şubredă făptura lui uscată
Pe care toate vîrstele, deodată,
Ca un omăt de veci s'au prăvălit.
Dar sufletul... i-i codru răzvrătit...

Şi ochii lui, ca două mici izvoare,
Călăuzesc cuminţi spre Asfinţit
Un freamăt lung din suflet către soare,
O rugăciune:

„Deschide porţile văzduhului, Stăpîne,
„Şi din nemărginirea stăpînirii tale,
„Sloboade vînturile ernilor păgîne
„Şi zvîrle-ne din deal biserica neroadă
„Să nu ne mai astupe cerul şi să roadă
„Nădejdea noastră, Doamne, sălăşluită 'n tine!

„Din vatra ruginitelor altare,
„Ne spulberă icoanele murdare
„Şi putregaiul muced care mai rămîne,
„Că mult te-au pîngărit aleşii tăi, Stăpîne!

„Dărîmă-apoi zăgazurile zărilor
„Să curgă limpede lumina peste noi
„Şi să ne curăţi sufletele de gunoi..."

A înserat...
Bătrînu-şi face cruce..
Privirea lui blajină se prăvale
Ca umbra unui codru peste sat...

G. Bărgăuanu

Vasile Alecsandri şi Basarabia.

Vasile Alecsandri a fost unicul poet din ţara veche, al cărui geniu a planat şi asupra sufletelor robite ale poporului romînesc din Basarabia.

Cîntăreţul gingaş al celor mai măreţe momente din istoria renaşterii poporului nostru, poetul speranţelor şi al geniului romînesc, el a fost şi va rămînea şi simbolul năzuinţilor neamului nostru, el este acela care în viziunea sa poetică a prevăzut „magica unire şi sacra libertate".

Prin felul lui de a vedea lucrurile, prin concepţia lui poetică de a pătrunde în tainele naturii, prin filozofia lui umană de o rară seninătate şi prin farmecul cuceritor al limbii lui, Alecsandri se apropie foarte mult de psihologia rustică a poporului romîn, de instinctul lui sănătos de viaţă. De aceia poate Alecsandri, caşi Creangă, este cel mai intim poet al poporului romînesc, în sensul larg al cuvîntului.

Nu e de mirat că Alecsandri împreună cu Creangă, va fi poate deocamdată cel mai înţeles poet în Basarabia, că el va face legătura între sufletul poporului basarabean şi dobîndirile culturale de pe urmă din vechiul regat.

Dar Vasile Alecsandri a fost cunoscut Basarabenilor cu mult înainte de 1918.

Faima „dulcelui cîntăreţ" al Romîniei a trecut hotarele vechiului regat; şi numele lui, care încă dela 1848 a răsunat în munţii Ardealului şi în codrii Bucovinei, a trecut şi apele Prutului.

Am arătat cu altă ocazie că, cu toată asprimea regimului străin în Basarabia, tradiţia culturală romînească, deşi destul de slabă, nu s'a întrerupt niciodată subt dominaţia rusească.[1] Această tradiţie a fost cu mult mai puternică în prima jumătate a veacului XIX-lea, decît în ultimele decenii ale acestui veac, mai

1 *Şt. Ciobanu.* La continuité Roumaine dans la Bessarabie, Bucaresi, 1920.

cu samă dela 1878 încoace. Boerimea basarabeană de origină romînească încă nu pierduse legăturile de rubedenie cu cea din Moldova, ea nu era încă cotropită de elemente străine şi păstra tradiţiile vechi naţionale, uneori şi sentimentele, care au fost duse de unele familii până în zilele noastre.

Preoţimea şi învăţătorimea, deşi aveau un anumit rol în statul rus, trăind în mediul ţărănesc, nu erau şi ele străine de viaţa naţională romînească.

Toate aceste împrejurări făceau, ca ocîrmuirea rusească să tolereze până la oarecare măsură manifestările culturale romîneşti în Basarabia, să tolereze până la 1866 chiar limba romînească în liceul regional din Chişinău, şi în mai multe şcoli din Basarabia, iar la seminarul din Chişinău precum şi la şcoala eparhială de fete, limba romînă s'a predat pentru Moldoveni aproape tot timpul dominaţiei ruseşti cu mici întreruperi. Sînt cunoscute chiar unele figuri ale profesorilor de limba romînă, cum a fost Gincu, autorul unei crestomaţii romîneşti dela 1840, bucovineanul Belevici şi fiul său, Ion Doncev, autorul a mai multor manuale de limba romînă.

In una din cărţile acestuia *„cursul primitiv de limba romînă pentru şcoalele elementare şi IV clase gimnaziale"*, carte care a apărut la 1865 şi a fost tipărită cu litere moderne romîneşti (latine), găsim cîteva poezii din Alecsandri, care fără îndoială au fost gustate de bătrînii noştri şi s'au răspîndit printre Basarabeni, cum s'a răspîndit şi cartea lui I. Doncev.

Iată ce poezii (cele mai multe populare) din V. Alecsandri găsim în cartea meritosului profesor basarabean:

«Adio Moldovei», *«La mormîntul lui Gr. Romalo»*, *«Păunaşul codrilor»*, *«Inelul şi naframa»*, *«Năluca»*, *«Mărioara»*, *«Craiu Nou»*, *«Sora şi hoţul»*, *«Cîntec haiducesc»*, *«Cîntec ostăşesc»* şi *«Tatarul»*.

Dar V. Alecsandri a pătruns în Basarabia nu numai prin această carte. Generaţia veche a Moldovenilor din Basarabia, trecută prin şcoilile ruseşti, unde încă se preda limba romînă, cunoştea mai mult sau mai puţin limba literară, cunoştea chiar literatura romînească, mai cu samă în unele familii boereşti, unde s'au înjghebat chiar biblioteci de cărţi romîneşti.

Pătura boerească de Moldoveni, cu mici excepţii, păstra acel sentiment al romantismului neclar faţă de tot ce era romînesc, acea nuanţă romantică, trecută prin prizma literaturii ruseşti cam sentimentală şi idealistă, prin concepţia intelectualului rus, inactiv, visător,—concepţie, care era caracterizată prin intraductibila noţiune «preafrumuseţă sufletească» (precrasnoduşie), ceiace în nemţeşte se chiamă *«Schönheit der Seele»*.

Boerilor moldoveni le plăcea arta moldovenească, covoarele şi cusăturile naţionale, obiceiurile la nunţi, le plăcea teatrul romînesc şi mai presus de toate mîncările şi petrecerile moldoveneşti, cu lăutari şi romanţe în limba moldovenească.

Şi cea mai răspîndită şi mai iubită poezie între boerimea basarabeană şi între intelectualitatea de origină romînească în genere a fost *«Steluța»*, romanța care s'a cîntat în Basarabia până în ultimii ani. Era lucru natural, că anume această poezie, puțin sentimentală, plină de duioşie, pătrunsă de acea tristeță frumoasă, de acel pesimism plăcut, cu care te împaci uşor, să fie răspîndită între Basarabeni cu spiritul lor puțin contemplativ şi sentimental, şi în special între boerimea moldovenească, sărăcită, încurcată în afacerile ei materiale de către «boerii noi», foştii vichili din Greci, Armeni şi alte seminții străine.

Lor, boerilor moldoveni, care au fost rupți dela un mal şi n'au ajuns la altul, nemulțumiți cu prezentul detestabil, nu le rămînea „altă mingiere mai vie pe pămînt", decît să se aiurească în idealizarea trecutului, uneori poate în petreceri, care le aminteau acest trecut, fără să se gîndească însă la ceva activ.

V. Alecsandri era bine cunoscut boerimii basarabene, în special acelei din jud. Bălți. In oraşul Bălți trăia vestitul lăutar Lemiş, care cînta la toate nunțile şi petrecerile boereşti şi stîrnea admirația tuturor prin felul de a cînta unele poezii din V. Alecsandri.

D. P. Gore în frumoasa sa cuvîntare, rostită în Chişinău cu ocazia centenarului lui V. Alecsandri, afirmă că poetul romîn era în corespondență cu unii din boerii basarabeni, şi anume cu Strâjescu, Vîrnav, Chiriac, N. Donici, Gh. Gore, Gonata, P. Leonard, Bantăş, Meleghi, etc. [1]

Această boerime care vorbea acasă moldoveneşte şi trăia în tradițiile vechi boereşti, mîndră de origina ei în ciuda veneticilor, avea un cult față de V. Alecsandri, boer şi el, şi nu era aproape familie boerească, în biblioteca căreia să nu se găsească operele lui V. Alecsandri.

Nu ştiu dacă s'a păstrat ceva din scrisorile lui V. Alecsandri în vre-o familie boerească, cu care el a avut corespondență, dacă valurile anarhiei dela 1917 n'au măturat unele arhive, aşa cum a fost distrusă biblioteca şi arhiva lui Gonata. Nu încape însă nici o îndoială că Alecsandri avea legături personale cu unii Basarabeni. [2]

1 V. revista „Renaşterea Moldovei", Iulie, 1921, p. 2.

2 Cunoscutul profesor de slavistică A. I. Iațimirschi în lucrarea sa „Григорій Цамблакъ" С. Петербургъ 1904 citează în traducere o scrisoare a lui V. Alecsandri către rectorul seminarului teologic din Chişinău M. Ganițchi. In această scrisoare este vorba despre aria națională romînească. D. Iațimirschi în acelaşi lucrare dă indicii, cum că această scrisoare a fost publicată de el şi în revista „Искусство и художественная промышленность", No. 10, 1901. Am răsfoit şi această revistă şi am dat peste aceeaşi scrisoare, care însă este atribuită lui A. Odobescu, celace ar fi poate mai probabil, cu toate că după ideile cuprinse în ea, n'ar fi exclusă posibilitatea ca această scrisoare să fi fost scrisă de V. Alecsandri. Deocamdată, până cînd

Cele 16 „cîntece basarabene" ale căror variante şi astăzi se găsesc în Basarabia, au fost culese şi trimise lui V. Alecsandri de către Basarabeni. Iată ce spune despre aceasta V. Alecsandri: „Din cauza greutății relațiilor între Moldova şi Basarabia, nu am putut să-mi procur alte cîntece peste Prut decît aceste XVI bucăți din care unele sînt numai fragmente. Sînt însă convins, că s'ar putea descoperi multe balade şi doine minunate la Romînii ce se află subt stăpînirea rusească, căci şi-au păstrat foarte bine pân' acum datinele, limba şi tipul strămoşesc". [1]

Aceste cuvinte nu numai că ne dau indicii, cum că V. Alecsandri avea legături cu Basarabia, ci ne arată că el era în perfectă cunoştință despre starea lucrurilor în această provincie. E caracteristic, că între „cîntecele basarabene" se găsesc cîteva din cele care arată starea spiritelor poporului robit, protestul lui tacit împotriva regimului. Aşa sînt poeziile a IV-a, IX-a, X-a, XVI-a şi în special a II-a, care conține cel mai puternic protest în formă poetică împotriva rusificării poporului prin şcoală.

V. Alecsandri iubea Basarabia şi se interesa viu de soarta ei.

La 1856, dupăce conferința de pace dela Paris a hotărît ca Basarabia sudică să treacă la Moldova, el scrie „Marşul ostaşilor romîni", în care cu entuziasm îi cheamă pe ostaşii romîni peste Prut.

„Să păzim pămîntul
Care l-am avut",

poezie plină de avînt patriotic şi de speranțe noi.

V. Alecsandri simțea legătura organică ce o avea Basarabia cu țara veche, el nu concepea poporul basarabean, ca un popor străin, ca un popor pierdut pentru romînism, ci vedea în Romînii basarabeni pe „frați", care prin nimică nu se deosebesc de cei de peste Prut. Iată cum apreciază el operele scriitorului basarabean Stamati:

„Cît priveşte poeziile d-lui Stamati, deşi un critic posomorît ar putea găsi în ele oarecare neglijări de rime, mărturisesc că eu le-am cetit cu mult interes. E lucru rar de-a auzi glasuri romîne răsunînd dincolo de Prut şi exprimînd simțiri patriotice; meritul bătrînului bard basarabean este mare că a avut curajul a cînta în umbra fioroasă a pajurei ruseşti, şi noi care ne-am bucurat de lumină şi libertate trebue să ținem samă

se va găsi originalul, chestiunea rămîne deschisă. Desigur, că această scrisoare este sau a lui V. Alecsandri sau a lui A. Odobescu şi probabil că din cauza unei greşeli această scrisoare se atribue într'un caz lui A. Odobescu, iar în altul lui V. Alecsandri.

1 *V. Alecsandri*, Poezii populare ale Romînilor, 1866, p. 404.

de singurătatea sărmanului cîntăreț". Arătînd că Stamati „și-a păstrat sufletul neatins de rugina moscălească", Alecsandri cu dragoste citează cîteva poezii de Stamati. 1

In altă scrisoare către același corespondent și anume către I. Negruți, V. Alecsandri la 25 Noembre 1868 salută cu dragoste încercarea de a trimite revista acestuia abonaților din Basarabia, a căror listă aproape din toate județele s'a trimis la direcția revistei.

„M'am bucurat", scrie el, de propunerea ce ți s'au făcut a trimite *Convorbirile* în Basarabia. Frații noștri de peste Prut vor considera această foae ca o mană de care va profita simțul romînismului, ce au început a se deștepta în vecinătatea Moldovei. 2

Iar cînd din nou s'a pus chestiunea reanexării Basarabiei de sud de către Ruși, V. Alecsandri cu îngrijorare îl întreabă pe I. Negruți în scrisoarea sa dela 17 Februar 1878:

„Ce zici de Basarabia? Dibăcia oamenilor noștri de stat... politic au adus trebile la acel frumos sfîrșit!" 3

Același neliniște și îngrijorare el o arată și în alte scrisori (dela 22 Februar și 29 Mart 1878), 4 iar cînd chestiunea Basarabiei de sud a fost hotărîtă definitiv în sensul retrocedării ei Rușilor, V. Alecsandri la 25 Iunie 1878 scrie cu amărăciune aceluiași corespondent:

„Rusia, imperiul uriaș, a avut nevoe de pomana noastră... fie... noi n'avem nevoe de bogdaprostea ei. Rămîne cu Basarabia pe cuget și cu pata neștearsă pe frunte". 5

Dar scrierile lui V. Alecsandri au pătruns în Basarabia nu numai prin legăturile lui personale și prin cărțile lui, care treceau Prutul destul de ușor în vremurile acelea cînd se puteau găsi la mai mulți intelectuali basarabeni. Ele s'au făcut cunoscute și prin teatrul romînesc, chiar poate mai mult prin acest mijloc decît pe alte căi.

E greu de stabilit cînd și ce trupe romînești au vizitat Basarabia, întrucît lipsesc orișice date precise, însă este incontestabil că teatrul romînesc și-a avut rostul lui și în această provincie.

Profesorul I. Doncev, autorul „cursului primitiv de limba romînă", despre care am vorbit mai sus,—carte apărută la 1865,—spune în precuvîntarea acestei cărți următoarele:

„După cîteva reprezentații romînești (cu scop de binefacere) pe scena teatrului din Chișinău, executate cu mare succes dintîiu de către elevii liceului din Chișinău, mai pe urmă de către unii amatori din persoane din cercul înalt local și în

1 *V. Alecsandri*, Scrisori, I, 1904, p. 31.
2 Ibidem, p. 40.
3 Ibidem, p. 99.
4 Ibidem, pp. 100 - 102.
5 Ibidem, p. 110.

sfîrșit de către o trupă de artiști moldoveni venită pentru oarecare timp dela Iași subt conducerea *d-lui Teodoridi* (sic), 1 i-a convins pe Basarabeni că și în limba romînească este mult național și atrăgător-interesant. 2

Profesorul I. Doncev nu indică piesele ce s'au jucat pe scena teatrului din Chișinău, însă bătrînul naționalist A. I. Botezat (născut pela 1845), fost elev al lui Doncev, spune că în Chișinău în acele vremuri s'au jucat mai multe piese și că ele au fost aproape toate din repertorul lui V. Alecsandri și în special *„Cinel-Cinel"*, *„Nunta țărănească"* și *„Baba Hîrca"* de Matei Millo.

Cam aceleași lucruri povestește și d. Zamfir Arbore, care în vremurile acelea se afla la Chișinău și, după cît mi se pare, își făcea studiile la liceul regional. 3 Același A. I. Botezat afirmă, celace am auzit și dela alții, că în Chișinău a fost și vestitul Matei Millo cu trupa lui, celace nu este exclus, cu toate că bătrînul artist ieșan, P. Alexandrescu, care a făcut mai multe turneuri în Basarabia dela 1869 incoace, neagă acest fapt. 4

După *Teodorini* au început să vie la Chișinău trupe romînești mai mult sau mai puțin regulat aproape în fiecare an.

La 1868 vine trupa lui Nicolae Luchian, compusă din următorii actori: A. Evsevschi, Mihail Popovici, Gheorghe Botez, Petru S. Alexandrescu, I. Ianulescu, I. Constantinescu, d-nele Gabriela Luchian, Maria Vasilescu, Filaret, Dimitrescu și alții. 5 Ca șef al orchestrei a fost Millo Lemiș, 6 vestitul lăutar dela Bălți. Stagiunea acestei trupe a început la 20 Noembre și a ținut până la 15 Mart 1869; reprezentațiile se țineau în teatrul Grosman. Din piesele lui V. Alecsandri s'au jucat de către trupa lui N. Luchian următoarele:

„Cinel Cinel", *„Florin și Florica"*, *„Coana Chirița"*, *„Nunta țărănească"*, *„Piatra din casă"*, *„Iorgu dela Sadagura"*, *„Lipitorile satului"* și altele. 7

„Trupa era primită,—povestește istoricul teatrului în Moldova T. T. Burada,—cu mare entuziasm; daruri și buchete de flori erau la fiecare reprezentație. Artista Maria Vasilescu,

1 Desigur că e vorba de artistul T. Teodorini, unul din cei mai buni interpreți ai pieselor lui V. Alecsandri, care până la 1864 a jucat la teatrul din Iași, iar pe urmă a fondat teatrul la Craiova. V. *Mihail Belador*, Istoria teatrului romîn, Craiova, p. 94.
2 *I. Doncev*, op. cit., pp. II—III.
3 V. *Adevărul literar*, No. 30, 1921, articolul d-lui *I. Buzdugan* „Vasile Alecsandri și Basarabia".
4 Dela d. P. Alexandrescu am deținut mai multe informațiuni foarte prețioase care se referă la teatrul romînesc din Basarabia.
5 *T. T. Burada*, Teatrul în Moldova, Arhiva, Organul societății științifice și literare, No. 1, 1911, p. 20.
6 Ibidem, p. 21.
7 Ibidem, p. 21.

care avea o voce frumoasă și simpatică, era sărbătorită de întregul Chișinău... Era un adevărat entuziasm și o mare manifestație adusă actriței romînce.[1]

„Costumul pitoresc al țăranului romîn, spune artistul ieșan Mihail Belador în lucrarea sa „Istoria teatrului romîn", gingășia muzicei naționale și armonioasa limbă a patriei, redeșteptă amintiri nu tocmai vechi și scoase un moment din amorțeală pe romînii basarabeni de subt jugul despotic al țarismului".

La reprezentațiunea piesei „Cinel-cinel" succesul fu așa de mare, astfel că versurile:

„La Moldova cea frumoasă
Viața-i dulce și voioasă,
La'l Moldovei dulce soare
Crește floare lîngă floare" !...

— versuri șterse de cenzură, dar zise de actori, — stîrniră un entuziasm nemaipomenit printre Romînii din Chișinău. Incidentul trecu neobservat de poliție. La a treia sară de spectacol, pe cînd se reprezenta piesele „Piatra din casă" și „Craiu nou", Luchian împărți în public fotografii ale poetului Alecsandri, făcînd cunoscută figura acelui pe care toți din nume îl știau și ale cărui piese se reprezentau.

Gangaș,[2] guvernatorul Basarabiei, precum și familia Catargiu, organizară petreceri în onoarea actorilor romîni. Luchian în semn de mulțumire pentru onorurile și buna primire ce i se făcu lui și trupei sale, dădu o reprezentație în folosul populațiunii sărace din Chișinău, reprezentație ce produse mai mult de 1500 ruble. Luchian înmînă produsul seratei guvernatorului, care dădu ordin a se pomeni în biserica catedrală numele donatorului. La plecare actorii fură purtați în triumf.[3]

N. Luchian se vede a fost la Chișinău și ceva mai tîrziu. D. P. Gore, unul din cei mai buni cunoscători ai trecutului cultural romînesc în Basarabia, povestește că trupa lui Luchian a fost la Chișinău acum 38—40 de ani (prin urmare pe la 1880) și a jucat cîteva piese ale lui V. Alecsandri la teatrul Grosman și că la acele spectacole a fost foarte mult ovaționată de către publicul din Chișinău artista d-ra Stihi.

Foarte interesante notițe în privința teatrului romînesc în Basarabia ne-a păstrat d. Gh. Madan, care a binevoit să ne pue la dispoziție ceva din notițele lui. După datele lui, la 1885 în postul mare la Chișinău a fost trupa cunoscutului artist co-

1 Ibidem, p. 21.
2 E vorba de I. E. Gangardt, fost guvernator al Basarabiei între anii 1867—1871.
3 *Mihail Belador*, Istoria teatrului romîn, Craiova, pp. 103—104.

mic Costache Bălănescu, fapt pe care îl relevă și M. Belador în „Istoria" sa[1] și-l confirmă și d. P. Alecsandrescu. Această trupă a dat 30 de reprezentații în circul lui Truți, și a fost compusă din următorii artiști: C. Ionescu, Hasnaș, Gh. Demetrescu, M. Arceleanu, d-rele Gălușcă, Marionescu și alții. S'au jucat între altele și mai multe piese din V. Alecsandri și anume: *„Florin și Florica"*, *„Nunta țărănească"*, *„Cinel-cinel"*, *„Barbu Lăutaru"*, *„Herșcu Boccegiu"* și *„Lipitorile satelor"*. Această trupă a avut foarte mare succes la publicul din Chișinău, întru cît trupa era bună și repertoriul potrivit, fiind compus aproape în întregime din piese în limba înțeleasă în Basarabia și cu conținut apropiat de viața Basarabenilor.

In toamna anului 1887 a jucat la Chișinău trupa fraților Vlădicescu, cum spune și P. Alexandrescu, cu Fani Tardini în frunte, care au jucat între altele și cîteva piese din V. Alecsandri și în special *„Doi morți vii"* și *„Lipitorile satului"*.

In același an, ceva mai tîrziu, a fost și trupa vestitului artist romîn Gr. Manolescu, cu Aristița Romanescu,[2] care a jucat cu mare succes moral cîteva piese din Shakespeare.

O adevărată epocă în istoria teatrului romînesc în Basarabia și în special a teatrului Alecsandri a fost trupa lui Petre Alexandrescu. Cum povestește el, dela 1869 încoace în fiecare an venea cu trupa lui în Basarabia, jucînd în Chișinău, Hotin, Orhei, Soroca, Tighina, Ismail, ajungînd chiar dincolo de Nistru, la Moghilău și la Odesa.

Dela o samă de vreme în trupa lui P. Alexandrescu a luat parte și Bobescu, iar ca artiști s'au perindat mai mulți ieșeni, ca Constantinescu, Arceleanu, Demetrescu, d-ra Arionescu și alți artiști de valoare.

Trupa lui P. Alexandrescu și Bobescu avea un repertoriu aproape exclusiv din piesele lui V. Alecsandri și în special din vodevilurile și cantonetele lui și în deosebi s'a jucat de multe ori *„Nunta țărănească"*, *„Scara mîței"*, *„Cinel-cinel"*, *„Craiu nou"*, *„Lipitorile satului"* și *„Baba Hîrca"*. E de notat că trupa lui P. Alexandrescu a fost întotdeauna primită cu căldură de către Basarabeni și că la 1912, cînd P. Alexandrescu a fost ultima dată la Chișinău, bătrînul artist a fost sărbătorit de întreaga societate de aici. In trupa lui adeseori jucau și unii Basarabeni, iar corul de multe ori era compus numai din elevii seminarului teologic din Chișinău.

După prima revoluție rusească dela 1905 se încearcă a se juca unele piese de Alecsandri și în satele moldovenești. Așa la 1906 în fața țăranilor din Bacioiu de lîngă Chișinău s'a jucat „Cinel-cinel" de către un grup de intelectuali în frunte cu răposatul profesor V. Harția, iar în com. Ialoveni s'a jucat același

1 Ibidem, p. 97.
2 Ibidem, p. 72.

piesă și „Baba Hirca", reprezentații aranjate de învățătorul V. Graur.

Insfîrșit pela 1908 se organizează o trupă de amatori basarabeni, în care au luat parte Gh. Madan, Gumalică, A. Dicescu, I. Dicescu, Sîrb, N. Semigradov, T. Suruceanu, Cononovici etc., care au dat cîteva reprezentații romînești cu scopuri de binefacere. Așa la 4 Februarie 1908 s'a jucat, în teatrul „Blagorodnoie Sobranie", *„Cinel-Cinel.*

„Sala, scrie *„Neamul Romînesc"* No. 20 din 15 Februar 1908, p. 314,—era plină de lume. O mulțime de ofițeri și funcționari ruși, guvernatorul Basarabiei, generali ș. a., au luat parte cu familiile lor.

„Cînd s'a ridicat cortina, lumea era parcă fermecată de priveliștea uimitoare: porturi naționale, graiu romînesc, tablouri cam uitate, dar scumpe sufletului nostru".

In anul 1909, la 31 Ianuarie s'a jucat *„Florin și Florica"* în aceiași sală și de aceiași amatori și cu concursul artistului Petre Alexandrescu.

De aceiași actori, această piesă s'a jucat și în Orhei în sala Zemstvei ținutale în ziua de 20 Ianuarie 1910.

Toate aceste date cu prisosință dovedesc, că V. Alecsandri a fost unicul poet și dramaturg romîn din cei din țara liberă, care a pătruns larg în Basarabia până și între țărani, care a fost cetit și iubit în Basarabia și care în mod real, prin poeziile lui, prin piesele lui, a contribuit la menținerea firului cultural în Basarabia. Piesele lui precum și poeziile lui aminteau Basarabenilor despre adevăratul izvor al culturii, aminteau că dincolo de Prut s'a început o viață culturală liberă, că acolo se încheagă o viață nouă, apropiată sufletului poporului basarabean, și cu atît mai evident se sublinia lipsa de legături sufletești cu stăpînitorii Basarabiei.

Scrierile lui V. Alecsandri au avut darul de a provoca în Basarabia și oarecare mișcare literară, oarecare încercări de literatură în limba romînească, un interes viu față de literatura națională.

Gheorghe Păun, „smeritul scriitor și singur socinitor", cum se numește el însuși, ne-a lăsat 166 poezii într'un carnet dela 1868.

Cum am arătat cu altă ocazie,[1] unele din aceste poezii sînt simple copii cu foarte mici modificări din Alecsandri, altele sînt imitații, și sînt unele mai mult sau mai puțin originale, care însă sînt scrise subt influența lui V. Alecsandri. Poate că unele din aceste poezii, mai toate în ton popular, au fost culese de Păun din gura poporului, unde au pătruns din cărțile lui Alecsandri, dar se poate că Păun a fost veriga de legătură între Alecsandri și poporul basarabean. In orișice caz la mijloc sînt poeziile lui V. Alecsandri.

1 V. Revista „Renașterea Moldovei", 1920, No. 1, pp. 1–7.

Din poeziile lui V. Alecsandri mai mult sau mai puțin modificate găsim la Păun următoarele:

„Doina doiniță", *„Doina iubirii"*, *„Cîntec haiducesc"*, *„Oltule Oltuțule"*, *„Ciocoiul"*, *„Fată de birău"*, *„Turturica"*, *„Baba Cloanța"*, *„Ciobanul"*, *„Cînd eram la mama fată"* (din colecția „Cîntece basarabene").

Am arătat aiurea cum modifică Păun poeziile lui V. Alecsandri *„Adio Moldovei"* și *„Turturica"*,[1] cum le colorează el cu spiritul lui poetic, le individualizează.

Iată o altă poezie modificată de Păun.

„Fiică de birău
Și de modnic rău,
Ce stai la pîrău
Și te 'nchini mereu?
Rogi pe Dumnezeu
Ca să te ieu eu?
Eu că te-oi lua,
Ba că te-oi lua
Eu cînd voiu vedea
Lupul cu cimpoi
Cioban după oi.
Atunci, nici atunci!
Eu că te-oi lua,
Ba că te-oi lua
Eu cînd voiu vedea
Vulpe cu papuci,
Umblînd după puici.
Atunci, nici atunci!
Eu că te-oi lua,
Ba că te-oi lua
Eu cînd voiu vedea
Un epure orb
Treerînd la bob.
Atunci, nici atunci!
Eu că te-oi lua,
Ba că te-oi lua
Eu cînd voiu vedea
Ursul în doi craci
Văcar după vaci.
Atunci, nici atunci!
Eu că te-oi lua,
Ba că te-oi lua
Eu cînd voiu vedea
Rața pe crăngi stînd
Și curca 'notînd.
Atunci, nici atunci!
Eu că te-oi lua,
Ba că te-oi lua
Eu cînd voiu vedea
Racul cu cialma,
Broasca cu pafta.
Atunci, nici atunci!"[2]

Cum vedem această poezie, păstrînd caracterul originalului lui V. Alecsandri, a poeziei populare „îndreptate", are ceva imagini nouă, comparații, care nu se găsesc în poezia lui V. Alecsandri.

Dar nu aceste poezii „compuse" după Alecsandri sînt importante pentru noi. Intreaga colecție de poezii a „singur socinitorului" Păun, versificațiile lui originale, culese poate din gura poporului și „îndreptate" de el, cum făcea și Alecsandri, a „doinelor" și „horelor" lui cu aceleași comparații și epitete, luate din natură, cu aceleași paralelisme, cu aceleași speranțe și dureri caracteristice pentru poezia populară.

Poate că se deosebesc aceste poezii de poeziile lui V.

1 „Renașterea Moldovei", 1920, No. 1, p. 6.
2 Din carnetul lui Gh. Păun, care să află la mine, f. 43.

Alecsandri prin nota lor prea subiectivă şi prin defectele de formă, de limbă.

Al doilea poet basarabean, care a suferit influenţa lui Alecsandri, a fost Alexis Nacco, care între anii 1866—1869 a făcut mai multe traduceri în romîneşte din scriitorii ruşi: Lermontov şi Crilov, lăsînd şi două poeme originale şi cîteva poezii populare, culese, cum se vede, în Basarabia. Intre carnetele cu poeziile lui A. Nacco se găseşte şi o filă cu poezia *„Adio Moldovei"*, tradusă în ruseşte, mi se pare singura poezie tradusă în versuri în ruseşte din Alecsandri.

Şi această poezie, caşi cele în romîneşte, n'a fost publicată.

Om cu o cultură literară mare, A. Nacco se foloseşte de cunoştinţele sale în limba romînească cu mult mai mare iscusinţă decît Păun.

In poema lui intitulată „Prea iubitului meu prietin",—un pamflet răutăcios la adresa unui boer basarabean, scris la 1866, nu vom găsi nimica asemănător cu V. Alecsandri ca fond, poate ca idei. Ca formă însă, ca imagini poetice, ca rimă el vădit a fost influenţat de poeziile lui V. Alecsandri. Iată, de exemplu, cum descrie A. Nacco nunta prietinului său:

„Au băut, au ospătat,
Iar ţiganii au cîntat
Doine dulci de iubire,
De amor, de fericire.
Copiliţă mîndră floare
C'un sîn plin de lăcrămioare
Părea veselă, uşoară
Ca o zi de primăvară".

Sau următoarele versuri din celalaltă poemă a lui A. Nacco „Anul nou 1867":

„Hai cu toţii să-l hăim,
Hai cu toţi să-l întîlnim,
Să ne fie 'n ajutor
El în timpul viitor!
Hai să dăm mînă cu mînă
Şi cu dînsul dimpreună
Să trecem plaiul vieţii
Plaiul dulce-a tinereţii,
Căci al nostru cer ferice,
Ni-o trimis pe noi aice,
Impreună să trăim,
Şi 'ntre noi să ne iubim..."
etc.

Prin urmare aceşti doi poeţi basarabeni au scris subt influenţa lui V. Alecsandri, a cărui opere le-au cunoscut bine. Poeziile lor sînt departe de poeziile lui Alecsandri, ca opere de artă poetică, ca formă, chiar ca limbă şi aici nu sînt ei de vină. Faptul este că aceste manifestări simple în domeniul literaturii în Basarabia se datoresc lui V. Alecsandri.

Poeziile şi teatrul lui Alecsandri, atît de cunoscute, cum am văzut, în Basarabia, trebuiau să găsească şi un răsunet în opinia publică de atunci, trebuia să provoace şi critica Basarabenilor.

Şi, într'adevăr, singurul ziar rusesc de atunci, ziarul oficial «Бессарабскія вѣдомости» („Buletinul Basarabiei") consacră lui V. Alecsandri un articol mare în No. 44 şi 51 din 1867, semnat cu iniţialele Gh. Gh., subt care se ascunde regretatul naţionalist basarabean Gheorghe Gore. In acest articol, care ar merita să fie tradus în romîneşte în întregime, autorul vorbeşte la început despre „renaşterea" culturală a poporului romîn, considerîndu-l pe Alecsandri, ca pe „geniul poetic al Romînilor". El „este dotat cu preţiosul talent poetic, care se dă de către cer numai celor mai iubiţi copii ai săi; d. Alecsandri este unul din acei bărbaţi care poartă pecetea renaşterii; în el se vede această imprimare tot aşa, cum se vede pecetea artistului pe preţioasele vase, care acopăr şi înfrumuseţează altarele celor mai vestite temple".

In aceleaşi cuvinte frumoase autorul vorbeşte despre poezie în genere şi, trecînd din nou la Alecsandri, caută să dovedească că el nu a scris subt influenţa apusului, ci este cu totul original.

„D. Alecsandri,—spune Gh. Gore,—a fost socotit printre autorii şcoalei romantice. Din fericire d. Alecsandri are talentul lui propriu, originalitatea lui; caracterul general al operelor lui poetice, adunate la un loc subt denumirea de „doine", nici subt un motiv nu poate fi socotit ca făcînd parte din şcoala romantică; însă între doinele lui într'adevăr sînt cîteva poeme care, cum se pare, sînt create subt influenţa operelor lui Byron; dealtmintrelea asemenea opere la d. Alecsandri se găsesc prea puţine, şi în această privinţă poetul romîn trebueşte felicitat".

Gh. Gore împarte poeziile lui V. Alecsandri în următoarele categorii:

1 Poezii patriotice, „care aveau ca scop independenţa Romîniei şi triumful dreptăţii omeneşti".

2 Cîntece care amintesc trecutul naţional al Romînilor, şi

3 Poezii în care poetul îşi exprimă sentimentele sale personale.

In legătură cu această clasificare Gh. Gore dă titlul mai multor bucăţi din Alecsandri şi ca exemplu a poeziei patriotice citează în întregime în traducere *„Deşteptarea Romîniei"*, iar ca poezie cu caracter umanitar dă în traducere *„Dezrobirea ţiganilor"*.

In a doua parte a articolului el analizează poezia *„Păsărica"*; şi remarcînd adîncimea sentimentului şi puterea lui, descifrează conţinutul acestei poezii, in care după părerea criticului, Păsărica—Romînia—este ameninţată de pajura austriacă.

Şi această poezie este tradusă în întregime; iar în poezia *„Adio Moldovei"*, tradusă şi ea, criticul subliniază nota de tristeţă, care l-a cuprins pe poet, cînd a fost forţat să-şi părăsească ţara, şi bucuria lui exprimată în altă poezie *„Intoarcerea în ţară"*.

Cu o deosebită atenţie criticul se opreşte asupra poeziei *„Hora unirii"*, explicînd motivele, care l-au determinat pe poet să scrie această poezie, plină de energie şi de „acorduri bărbăteşti", expresivă şi concentrată; şi după ce o redă în ruseşte, se opreşte cu multă dragoste asupra doinelor, caracterului lor, calităţilor lor poetice; citează părerea lui Alecsandri despre ele şi însfîrşit dă în traducere *„Doina doiniţă"*.

V. Alecsandri, cum vedem, n'a fost străin Basarabiei chiar atunci cînd Basarabia era pe cale de a fi înstrăinată de cultura ei proprie. El a fost cunoscut nu numai intelectualilor basarabeni, ci a pătruns şi în masele poporului prin cîntecele lui, prin poeziile lui populare.

Geniul lui poetic, trecînd bariera Prutului, a trezit în sufletul Basarabenilor acea credinţă nelămurită care face minuni, a menţinut focul sacru al conştiinţei de naţie, de comunitate culturală.

Şi acum, cînd se împlineşte centenarul naşterii genialului cîntăreţ al „durerilor şi speranţelor" poporului romîn, a „unirii" şi „renaşterii" lui, Basarabia trebue să răspundă printr'un avînt cultural puternic, în care cultul lui V. Alecsandri să ocupe primul loc.

Şt. Ciobanu

Privind viaţa*

Recunoştinţa exagerată pentru atenţiile pe care ni le arată cineva, este de cele mai multe ori răspunsul amorului nostru propriu măgulit şi al vanităţii noastre satisfăcute.

*

Cîţi oameni ar prefera să moară ei, decît să se scufunde un continent în ocean?

*

Un prost nu spune lucruri inteligente, dar un inteligent spune multe prostii. O sută de mii de proşti nu fac un inteligent, dar o sută de mii de inteligenţi fac un prost. In lume, prioritatea o are prostia.

*

Pentru un om cu adevărat inteligent, a minţi este o sforţare, pe care şi-o impune penibil, minciuna contrazicînd raporturile reale din lume, prea clare şi tiranic impuse minţii inteligente.

*

Celor pe care-i stimezi adă-le omagiul de a nu le ceda nimic din opiniile tale. Celorlalţi nu le face onoarea intransigenţii tale.

*

Tu crezi că, dacă ai vrea, ai putea să începi chiar de azi să fii mincinos, linguşitor şi crud, ca să poţi triumfa în viaţă. Credinţa că poţi reuşi să ai defectele pe care nu le ai, este o iluzie tot atît de vană, caşi aceia că numai dacă ai vrea, ai putea să cînţi ca Tamagno.

*

Cînd nu mai iubeşti pe o femee, nu poţi înţelege deloc pentruce ai iubit-o, oricîte sforţări de memorie ai face.

*

Pentru o femee toţi bărbaţii sînt bărbaţi, afară de acela pe care nu-l mai iubeşte.

* Pagini dintr'un volum pus sub tipar.

*

Cînd o femee te-a schimbat cu altul, nu ea e aceia care se simte, față cu tine, încurcată, stîngace și vinovată, ci bărbatul cu care te-a schimbat.

*

Insușirile date integral de natură, ca inteligența sau talentul, conferă meritele cele mai mari, deși omul nu are nici un merit că le posedă; pe cînd însușirile pentru care omul are un merit că le posedă, ca virtutea sau bunătatea, conferă merite mult mai mici.

*

Cînd triumful este aproape și, pentru a face ultimul pas, ți se cere o ticăloșie, nu-i așa că-ți vine greu să nu o faci?

*

Omul creînd civilizația, a făcut tot ce-a putut ca să-și dezvolte inteligența pe dezagregarea instinctelor. Și acuma nu-i ajunge toată inteligența ca să suplinească ceiace făceau instinctele fără nici o sforțare.

*

Nimic nu este mai deosebit de bărbat decît femeia, fiindcă tot ce este în natură e numai altfel decît bărbatul, pe cînd femeia e contrariul lui.

*

Cît timp pasiunea ei este puternică, femeia îți spune că, dacă n'o încunjuri toată ziua cu atenții, riști s'o îndepărtezi din desobișnuință. Cînd pasiunea ei începe să scadă, ea îți spune că prin prezența ta necontenită, riști s'o îndepărtezi din cauza oboselii.

*

Cît progres și cîtă civilizație presupune instituția femeilor galante! Ce distanță dela pitecantropul care, în pădurile primitive, năvălea asupra femelei, până la urmașul său modern care negociază, pe bună învoială, ceiace-i trebue.

*

Un cortegiu mortuar, agonia unui vecin de peste sală, exasperează pasiunea a doi amanți, pentrucă imaginile care evoacă distrugerea vieții, provoacă paroxismul instinctului creator.

*

Ceiace provoacă amorul unui bărbat e temperamentul femeii. Iar știința ne spune că temperamentul este fizionomia sensibilității organelor vieții vegetative.

*

E mai natural să cauți cu migăleală rime și ritmuri pentru durerile simulate decît pentru cele adevărate—și e mai onorabil să le cauți pentru durerile adevărate, decît pentru cele simulate.

*

Dacă facem abstracție de punctul de vedere moral, ipocrizia bine reușită și bine susținută este victoria omului asupra animalului, a conștientului asupra inconștientului, a inteligenții asupra sentimentelor, este suprema afirmare a acelei virtuți care formează piatra angulară a caracterului și care se numește stăpînire de sine.

*

Puțini oameni ar prefera ca femeia pe care ei o iubesc pasionat să iubească pe altul, decît să moară.

*

Călugărul Ieronim dela Rîșca spunea: Un bărbat care nu se simte rudă cu nevasta lui, trăește cu dînsa în concubinaj. Iar cînd se simte rudă, trăește în incest.

*

Stările sufletești superioare fiind dezvoltate în cursul evoluției din stări inferioare, analiza descopere întotdeauna în aliajul celor dintâiu pe cele din urmă. Iată pentruce analiștii sufletului omenesc apar pesimiști și mizantropi.

*

Dacă, apucînd pe un drum, ți-ai rupt un picior, nu regreta că n'ai apucat pe un altul, căci nu știi dacă nu ți le rupeai pe amîndouă.

*

Descoperirile științifice cele mai geniale sînt față cu adevărul total despre lume mai puțin decît săriturile unei broaște, care ar avea de gînd să facă încunjurul lumii.

*

Iți părăsești prietinii și alergi după sufletul, atît de deosebit de al tău, al unei femei, tocmai în momentul cînd spui că vrei un suflet care să te înțeleagă. Ipocritule, tu vrei să îmbogățești registrele stării civile.

*

Deosebirea dintre dominarea femeii de către bărbat și dominarea bărbatului de către femee, este deosebirea dintre tiranie și dictatura sclavilor. Cînd nu domină nici unul nici altul, e războiu civil.

*

Ori de cite ori în societate, în loc de a-ți da pe față ideile și sentimentele, ai reușit să spui o vorbă banală, lipsită de orice culoare personală, ai cîștigat o victorie împotriva vulgarității.

*

Plăcere divină: a exulta de orgoliu și a purta în același timp masca celei mai desăvîrșite modestii, așa ca să poți mistifica pe ceilalți până acolo, încît să se poarte cu tine condescendent și protector.

*

Nu imagina vieții pe care avem s'o mai trăim ne inspiră groaza de moarte, ci viața pe care am trăit-o până acum. Cînd ne gîndim la moarte, nu ni se răzvrătește ființa din cauza planurilor pentru viitor, ci din cauza cîntecului duios al amintirilor. Toți cei care au fost rînd pe rînd noi, îi purtăm în fundul sufletului nostru ca într'un mormînt. Dispariția acestui mormînt viu, în care zac cei ce au fost noi, ne inspiră groaza de neant. De aceia oamenii lipsiți de sentimentul trecutului sînt mai bravi în fața morții.

*

Tot ce nu este etern e zădarnic. Nimic nu este etern.

*

Bătrîneța e carne veche, e inestetică, e impură. E o rușine, căci este restul unui organism învins de natură. Boala, cînd nu-i acută și trecătoare, e aceiași deteriorare, aceiași rușine, o bătrînețã prematură. Iar moartea, definitiva victorie a naturii asupra omului, este suprema rușine.

*

Gîndește-te că și tu și acela care te insultă, într'o zi sau alta aveți să stați cu mînile pe piept și cu luminările la cap.

*

Amintirile — o muzică ce ne vine de undeva de dincolo de orizont.

C. Vraja

Metoda psicho-analitică a lui Freud

De numele lui Freud e legată o teorie explicativă a nevrozelor, în special a histeriei, și drept corolar al teoriei — o metodă originală de tratament. La început puțin cunoscute, aplicate chiar de Freud într'un cerc restrîns de fapte, ideile emise au fost aplicate în urmă în domenii din ce în ce mai întinse de psicho-patologie și, la lumina lor, pare a se fi clarificat unele dintre cele mai obscure probleme. Prima publicație * a apărut în 1895 și de atunci Freud a dat la iveală o serie de lucrări, care au întărit și întregit teoria expusă. Elevi entuziaști s'au grupat în jurul lui Freud, adoptînd metoda lui de cercetare și de interpretare a fenomenelor psihice, așa că azi se poate vorbi de o școală psicho-analitică, cu reprezentanți în diferite universități germane și străine. Nu toate concluziile lui Freud au putut rezista criticei, dar adversarii au găsit cel mai mare ajutor în exagerările, la care s'au dedat, în entuziasmul lor, unii dintre elevii săi. Discuțiile iscate au fost întotdeauna interesante, fiind vorba de chestiuni dintr'un domeniu, aproape neexplorat până acum, al psichologiei.

Ca un reflex al acestor discuțiuni, ne propunem a expune în linii generale principiile, pe care e bazată metoda psicho-analitică.

Freud a plecat dela fapte de observație clinică, a interpretat fenomenele observate printr'un mecanism psichologic nou, a căutat să-l aplice la alte turburări ivite în nevroze și chiar în psichoze și în urmă, analizînd diferite fenomene psihice normale sau la limita psicho-patologiei, s'a convins că mecanismul descris se aplică la viața noastră sufletească de toate zilele.

Metoda pe care a introdus-o Freud în studiul fenomenelor sufletești constitue un real progres în psichologie, și în aceasta constă poate meritul cel mare al acestui subtil scrutator al sufletului omenesc. Din antichitate, metoda clasică, pe care o întrebuințau filozofii care speculau asupra sufletului, se mărginea la introspecțiune. E drept că orice cale am în-

* Studien über Hysterie von Breuer u. Freud.

trebuința în psichologie, instrumentul capital și criteriul ultim al rezultatelor obținute, îl tragem tot din autoobservație. Psichologii moderni au căutat să înlocuiască această metodă subiectivă, deci imperfectă, prin cea experimentală, obiectivă, studiind mai mult semnele exterioare ale activității psichice. Școala psichologică rusă, cu Pawlow, Becterew și elevii lor, tinde să înlăture cu totul orice interpretare prin introspecțiune, construind știința psichologiei experimentale, bazată numai pe cercetări obiective. Simplul studiu al reflexelor inferioare precum și al celor din ce în ce mai complicate, cum sînt reflexele condiționale, cu localizare în scoarța cenușie a creerului, nu vor fi niciodată în stare să ne dispenseze de auto-analiza sufletească. Documentele, oricît de interesante și numeroase ni le oferă psichologia obiectivă, nu le putem interpreta decît prin autoobservație, numai prin analogie cu ceiace se petrece în noi înșine.

Freud, combinînd aceste două metode, practică în cercetările sale introspecțiunea provocată. Intr'adevăr noi putem ști ceiace se petrece în sufletul aproapelui nostru, nu numai observînd în mod obiectiv actele lui, ci mai ales provocîndu-l să ne descrie, așa cum se pricepe, starea sufletească în care se află. Dar aici ne izbim de marea dificultate în a ști să alegem partea utilă pentru priceperea unui fenomen sufletesc din cele exprimate de subiect. Sagacitatea lui Freud și a școalei sale a constat tocmai în găsirea cheii întru cîtva misterioasă, prin ajutorul căreia putem pătrunde în sanctuarul sufletesc, bine închis, al aproapelui. Dar vom vedea că nu e de ajuns o cheie pentru înțelegerea sufletului tuturor, ci pentru fiecare individ, pentru fiecare caz formula trebue adaptată, modificată, întrucît în sufletul fiecăruia din noi fenomenele sufletești își au nota lor caracteristică.

Dela primii pași, Freud și-a dat seama de importanța inconștientului în viața sufletească normală și cu deosebire în psicho-patologie. Psichologia inconștientului este fundamentul psicho-analizei. Fenomenele sufletești se grupează așa cum se grupează imaginile în cîmpul nostru vizual. Intotdeauna sînt cîteva imagini bine definite în punctul luminos al cîmpului vizual, iar în jurul acestora, pe măsură ce ne depărtăm excentric, imagini din ce în ce mai șterse populează restul cercului vizual. In timp ce scriu, în centrul cîmpului vizual, urmăresc vîrful condeiului, ce lasă urma de cerneală, dar în același timp și din ce în ce mai estompat, celelalte imagini ce mă înconjură își caută loc în cercul vizual: obiectele din jur, de pe masa de lucru, din cameră și chiar imaginile din afară își trimit reflexul lor spre periferia ștearsă a cîmpului vizual. Ceiace se întîmplă în spațiu pentru cîmpul vizual, se petrece în timp pentru sfera conștiinței noastre. In cercul strîmt al conștiinței actuale, nu poate încăpea decît un număr cu totul restrîns de imagini, idei sau stări sufletești, prezente sau reminiscențe; în jurul acestora se grupează alte cîteva elemente, prezentînd imediat un carac-

ter mai șters de actualitate. Acestea nu devin reale și clare decît prin deplasarea centrului conștiinței actuale, care succesiv în timp le împrumuta în mod trecător caracterul unui fenomen sufletesc conștient.

Ce e însă în jurul acestui fin con luminos, pe care conștiința noastră îl proectează în afară în fiecare clipă? Ce se petrece oare în întunericul care va urma clipei conștiente trecătoare? Dacă am fi condamnați a nu ne folosi decît de stările sufletești, pe care le trecem în fiecare clipă, desigur că *nici un* progres în domeniul sufletesc n'ar fi posibil; e probabil că viața sufletească a animalelor inferioare se mărginește la atîta.

In antichitate, Platon compara activitatea sufletească cu aceia a unui om care, cu un felinar blindat, ar înainta într'o peșteră întunecoasă. Pe măsură ce fascicolul luminos cade asupra diverselor colțuri ale peșterii, exploratorul nostru e în stare să aibă pe rînd prezente diversele forme ce-l înconjură. Cu ce s'ar alege însă cercetătorul nostru, dacă fiecare imagine ce trecător se arată în pata luminoasă a felinarului său, spre a face loc alteia, n'ar lăsa nici o urmă? Conștiința noastră actuală are numai rolul de registratură, rămînînd ca în urmă elementele nou aduse să fie asimilate, catalogate și oarecum depozitate. Prin filtrul conștiinței actuale trec numai o clipă toate stările sufletești, care în clipa următoare se îndreaptă spre domenii mai puțin luminoase ale sufletului sau chiar vor dispărea cu totul din zestrea sufletească pe care fiecare din noi o posedăm.

Pe cît de sărac e domeniul conștiinței actuale, pe atît de bogat, de vast, este restul domeniului sufletesc. Aproape tot ce a trecut prin conștiința noastră prezentă, toate cunoștințele dobîndite, tot ce am simțit și suferit, într'un cuvînt toate stările sufletești trecute au lăsat urme; și aceste resturi, aceste umbre de stări sufletești constitue adevăratul material constitutiv al sufletului nostru. Acest material se eșalonează în zone din ce în ce mai șterse în privința putinței de a fi readuse în cîmpul luminos al conștiinței noastre—și în aceiași măsură domeniul conștient al sufletului nostru se pierde în inconștient. Toată sforțarea minții omenești în decursul evoluției speții, a fost de a găsi formula prin care să poată ține la dispoziția conștiinței și a transmite generațiilor viitoare, cît mai mult din ce a putut înmagazina în scurta sa existență fiecare individ. Același efort condiționează progresul intelectual al fiecăruia din noi. Patrimoniul nostru sufletesc este cimitirul stărilor sufletești pe care le-am încercat în trecut. Dar nu e numai atît. Fiecare din noi ne naștem cu o moștenire de predispozițiuni, care nu sînt și ele decît urme ale stărilor sufletești prin care au trecut părinții și strămoșii noștri. Stările sufletești, sentimentele, acțiunile de fiecare clipă sînt rezultantele acestor mii și mii de determinante, care în inconștient sînt adunate de noi

în scurta noastră viaţă şi de cei ce ne-au precedat în decurs de mii de veacuri. Cu cîtă dreptate exclamă Melchior de Vogüé privind viaţa şi actele contimporanilor săi: *Ce sont les morts qui parlent!*

Orice încercare de a explica stările sufleteşti normale sau patologice, care n'ar ţine samă de aceste determinante, ce ne vin din regiunile inconştiente şi întunecoase ale sufletului, este condamnată a fi sterilă. Precum în Geologie, săpăturile sînt necesare spre a studia diversele straturi, aşa în psichologie trebue să pătrundem manifestările sufleteşti aparente, spre a găsi explicarea lor în profunzimile inconştiente ale sufletului, izvorul comun al tuturor acţiunilor noastre.

In privinţa travaliului intelectual, nu e nici o îndoială că activitatea conştientă este întotdeauna fecundată de o activitate inconştientă. In „Science et Méthode", H. Poincaré insistă asupra rolului covîrşitor pe care-l are în invenţiunea matematică Inconştientul. Cele mai multe soluţiuni ale unor probleme care l-au preocupat intens multe ore de lucru conştient, i-au venit în urmă, după ce încetase demult de a mai gîndi la ele, într'o clipă, elaborate gata de inconştient. Activitatea ştiinţifică în genere, care n'are la bază o ipoteză ce-şi are izvorul în Inconştient, este condamnată a rămîne o înşirare de simple fapte de observaţie. Dar activitatea artistică ce e oare altceva decît o continuă relaţiune cu acea parte a sufletului, din care vine ceiace în genere se numeşte inspiraţie. Artistul trăeşte în lumea plăsmuită de imaginaţia sa, ascultă îndemnurile venite din Inconştient şi rolul său este tocmai de a da o formă la ceiace noi toţi simţim în mod vag, adică eternului omenesc. Dar nu numai activitatea oamenilor de ştiinţă şi a artiştilor e condiţionată de Inconştient. Orice stare sufletească, orice sentiment, afecţiune îşi are rădăcina în stări sufleteşti anterioare, care de multe ori sînt subt pragul conştiinţei noastre. Eul nostru inconştient, eul subliminal are un rol covîrşitor în viaţa noastră de toate zilele.

*

Pentru explicarea lui Freud a nevrozelor, nu tot domeniul vieţii sufleteşti inconştiente e în mod egal determinant. Nu acele stări sufleteşti, care în mod liniştit, automat îşi iau locul în partea inconştientă a sufletului, sînt provocatoare de turburări histerice: paralizii, accese convulsive, etc.. Din fapte de observaţie, Freud şi-a putut face convingerea, că toate aceste turburări sînt o formă de derivaţiune a unor conflicte psihice, în care stări sufleteşti sînt în mod violent respinse în Inconştient. Acest mecanism sufletesc al respingerii, al dislocării* în Inconştient a unor stări sufleteşti formează cheia de boltă a teoriei lui Freud. Cu deosebire viaţa sexuală dă loc la atari conflicte sufleteşti şi dislocări în Inconştient a tendinţelor primitive. Observaţii personale şi adunate din literatură l-au convins pe Freud, că manifestări sexuale apar la copii mult înaintea adolescenţii. Havelock Ellis a denumit *Autoerotism* această fază a vieţii sexuale infantile, în care satisfacţia şi plăcerea senzuală şi-o procură prin excitarea *zonelor erogene* proprii, cum sînt, în afara genitalelor, gura, anusul, meatul uretrei, pielea şi, în genere, organele de simţ. Mai tîrziu, copiii au tendinţa a practica masturbaţia, plăcerea de a provoca dureri (sadism, masochism), apoi alegerea unei persoane străine, de care depinde satisfacerea instinctului sexual. Deosebirea de sex n'are încă, în această fază, importanţa de mai tîrziu; se poate deci spune că toţii copiii au o oarecare doză de homosexualitate. Odată cu pubertatea, zonele erogene se limitează la genitale, iar funcţiunea sexuală începe a se face în vederea reproducerii. Sufleteşte şi trupeşte viaţa sexuală, la adultul normal, tinde la perpetuarea speţii.

Turburări în dezvoltarea acestei fundamentale funcţiuni determină pe deoparte anomalii regresive, prin aceia că persistă la adult unele tendinţe din perioada sexual-infantilă (perversiuni); iar pe de altă parte nevrozele sînt manifestaţii ale aceloraşi tendinţe dislocate, respinse energic în inconştient subt influenţa educaţiei şi menţinute în acest domeniu sufletesc, prin sentimentul ruşinei, al scîrbei, al ideii de imoralitate, care constituesc tot atîtea forţe psichice active. Psichoanaliza ne arată că mai totdeauna, în dosul simptomelor nevrozei, găsim un complex sexual, dislocat în inconştient din timpul dezvoltării sexuale. Cînd, la adult, din anumite motive, funcţiunea sexuală normală întîmpină piedici grave, tendinţele dislocate dintr'un anumit stadiu determină apariţia simptomelor morbide. Freud zice*: „Cine cunoaşte limbajul histeriei poate înţelege că simptomele nevrozei nu sînt decît simboluri ale activităţii sexuale".

Multor autori li s'a părut exagerată concepţia lui Freud, după care orice turburare nevrozică, adesea fără nici o legătură aparentă cu sexualitatea, e redusă la un fenomen de apărare sufletească, consecutiv unui conflict afectiv sexual. Ideia lui Freud însă de a atribui sexualităţii un rol primordial în turburările histerice are un larg fond de adevăr şi în mod intuitiv, din antichitate, histeria era considerată de origine uterină — de unde şi numele boalei. Importanţa, pe care Freud o atribue tendinţelor sexuale, în viaţa noastră sufletească, îşi găseşte un real sprijin în învăţămintele pe care le tragem din Biologie. Intr'adevăr, celule sexuale constitue în mod efectiv centrul, nucleul organismului. Tot complexul, format din milioane şi miliarde de celule, constituite în organe diferenţiate, nu formează decît un înveliş, bine adaptat de a rezista mediului încunjurător, mai totdeauna nefavorabil unui contact direct cu

* Verdrängung, refoulement.

* Freud, Neurosenlehre, 1906.

celula germinativă. Inexistent la vieţuitoarele monocelulare, cu totul simplu, formînd un singur strat de celule protectoare la vieţuitoarele puţin ridicate pe scara zoologică, acest înveliş devine organismul bine dezvoltat la animalele superioare, cu organe adaptate pentru hrana, apărarea, conservarea şi reproducerea individului. O observare mai de aproape ne arată însă că toate organele noastre nu servesc decît pentru prepararea unui mediu intern favorabil dezvoltării celulelor de reproducere. Spre acest ţel, organismul se dezvoltă în copilărie şi adolescenţă, se întreţine la maturitate, cînd celulele sexuale îşi îndeplinesc funcţiunea, iar în urmă se ofileşte şi moare după ce funcţiunea sa de a întreţine celulele germinative a încetat. Corpul vieţuitoarelor n'are alt rol decît de a transmite la descendent părticica microscopică de protoplasmă perpetuă, pe care a primit-o din strămoşi... *quasi cursores vitae lampada tradunt*.

Dar viaţa sufletească nu e decît reflexul vieţii organismului. Sistemul nervos este numai un ţesut diferenţiat, a cărui funcţiune trebue de asemenea să conlucreze spre a ajuta celula de reproducere să-şi ajungă menirea. Viaţa sufletească este atît de complexă în manifestările ei, încît ne vine greu a admite, că adesea îndărătul şi deasupra preocupărilor sufleteşti, oricît de variate şi de îndepărtate ar părea, planează sexualitatea. Pare bizar a crede că oratorul, care pronunţă un discurs strălucit în parlament, savantul care urmăreşte o experienţă între zidurile laboratorului, exploratorul care-şi riscă viaţa spre regiuni polare, militarul care înfruntă pericolul gloanţelor, caşi muncitorul de rînd care-şi îndeplineşte cu resemnare munca de fiecare zi,—că toţi aceştia ar fi mînaţi în acţiunile lor de preocupări sexuale. Văzute însă prin altă prismă, faptele frumoase, creaţiunile artistice, actele de eroism, într'un cuvînt podoabele sufleteşti nu sînt decît analoage sau echivalente frumuseţii fizice, care întreţine atracţia între sexe. Cu cîtă dreptate se revoltă Eminescu, cînd îşi dă seama că tot zbuciumul vieţii, toate preocupările, toată munca nu o facem decît pentru satisfacerea unui

. . . . instinct atît de van,
Ce se-abate şi la paseri, de vre-o două ori pe an.

*

Freud îşi propune, prin ajutorul psichoanalizei, de a descoperi îndărătul manifestărilor normale sau patologice, adevăratul mobil ascuns. Dacă această operaţiune, deşi interesantă, pare inutilă cînd e vorba de viaţa normală, devine de o importanţă covîrşitoare în stări sufleteşti maladive. Psychoanaliza este metoda care ne ajută la prepararea medicaţiei sufleteşti.

Iată, după Freud, unul din cazurile tipice de nevroză, în care fenomenul respingerii, dislocării în inconştient constitue elementul determinant: „Domnişoara X e în doliu după tatăl său, pe care l-a pierdut de curînd, după ce l-a îngrijit până'n ultima clipă. Ea simte pentru noul său cumnat—între timp s'a măritat soră-sa—o neobişnuită atracţie. Acest sentiment a putut cu uşurinţă fi mascat subt aparenţa simplei simpatii ce există mai totdeauna între atari rude. Sora ei însă se îmbolnăveşte în curînd şi moare, pe cînd pacienta noastră şi mama ei erau absente. Acestea sînt rechemate în grabă, fără a fi înştiinţate asupra dureroasei întîmplări. Cînd d-şoara X se apropie de patul moartei, într'o clipă se ivi în conştiinţa ei o idee, care s'ar exprima cam în următoarea frază: *Acum e liber şi mă poate lua*. Trebue să admitem acum ca sigur, că această idee imorală şi egoistă, care i-a dezvăluit în primul rînd ei înseşi marea iubire pe care, fără să ştie, o nutrea pentru cumnatul său, a trebuit să fie respinsă, dislocată cu violenţă în clipa următoare din partea conştient sufletească. După ţipătul şi atacul iniţial, d-şoara X s'a îmbolnăvit, prezentînd grave simptome de histerie; iar la data cînd am început tratamentul, m'am convins că acea scenă dela patul moartei, precum şi gîndul urît şi egoist ce s'a născut în sufletul ei, era cu totul uitat. In cursul tratamentului însă, şi-a readus în minte acea scenă, a reprodus această cauză determinantă a boalei nu fără a prezenta o profundă turburare sufletească, şi prin acest procedeu de tratament, se vindecă". In această observaţie prescurtată, sînt cuprinse în acelaşi timp cele două mecanisme, oarecum reversibile de producere şi de vindecare ale nevrozei.

Un suflet normal, echilibrat, în faţa unei întîmplări ce provoacă emoţiuni puternice, reacţionează printr'o serie de acte, la început reflexe, involuntare, în urmă conştiente şi îndeplinite cu voinţă „dela primele lacrămi până la actul conştient al răzbunării". O asemenea reacţie este sufleteşte salutară, este un mijloc de descărcare a unei energii, care în mod subit a fost produsă de o împrejurare exterioară. Împiedecarea unui atare fenomen de *Abreagieren* poate determina la anume persoane apariţia turburărilor histerice. La aceşti bolnavi, întîmplări penibil-emoţionante nu se videază în stări afective, cu o normală expresiune a lor. In loc să-şi facă evoluţia spre descărcare, acestea rămîn oarecum încremenite, fixate. „Histericii sufăr de reminiscenţe".

D-şoara X n'a putut reacţiona în clipa în care s'a apropiat de patul surorii sale moarte, pentrucă o expresie adevărată a emoţiunii resimţite ar fi fost un strigăt de exuberantă bucurie, ar fi sărit în sus şi-ar fi cîntat triumful situaţiei noi şi a viitorului fericit ce i se arăta. Dar asemenea descărcare nu s'a putut produce. Cadavrul surorei sale, conştiinţa că ideile ce i-au venit în minte şi emoţia resimţită au un caracter

cu totul imoral, pervers şi egoist, au făcut ca această stare sufletească să fie înlăturată, respinsă în partea inconştientă a sufletului: „o emoţie insuportabilă, care nu poate fi descărcată pe calè normală, este zvîrlită în inconştient". Histeria este— din acest punct de vedere—un mecanism de apărare sufletească, „*Abwehrhysterie*".

Dar acest refuz de a face faţă împrejurărilor, această laşitate inconştientă a sufletului, de a tranşa printr'o reacţie adecuată zdruncinarea puternică de care e copleşit, nu sînt inofensive pentru atari persoane. Precum cursul repede al unui torent, oprit brusc de un obstacol în albia sa, se revarsă peste maluri inundînd regiunea, aşa la indivizii cu atari predispoziţiuni morbide cantitatea de excitaţie, care nu s'a putut descărca sufleteşte, se manifestă printr'o serie de manifestări, simptome patologice dintre cele mai variate care, oricît s'ar asemăna cu turburările organice, nu sînt decît expresiunea unor turburări sufleteşti. Aceste simptome, dintre cele mai variate, paralizii, contracturi, convulsiuni, nevralgii, vărsături, aboliri ale simţurilor, narcolepsii, etc., nu apar în mod cu totul fortuit şi tocmai un prim pas în procedarea psichoanalitică constă în a interpreta simptomele prezentate de bolnav. In antecedentele bolnavilor găsim uneori un substrat într'adevăr organic, o leziune care cheamă simptomul patologic în acel punct. Revărsarea stărei afective se face pe căi mai des circulate anterior; de pildă, dacă bolnavul a avut altădată o boală de stomac, în timpul crizei nervoase, durerile la epigastru devin violente. Alte ori bolnavul a văzut stări analoage de boală şi caută să imite afecţiuni organice, d. ex.: o bolnavă a noastră prezintă o paralizie radiată histerică, apărută brusc în urma unei violente scene familiare; prin cercetări, constatăm că cu o lună înainte s'a întors acasă un frate invalid de războiu, prezentînd o paralizie radiată traumatică, pe care sora sa nu făcea decît s'o imite. Freud atribue în primul rînd o relaţiune simbolică între simptomul morbid şi complexul psihic determinant, aşa d. ex. între durerea sufletească şi nevralgie, între desgust, scîrbă morală şi vărsături. Aici nevralgia, vărsăturile, alte ori halucinaţiuni, paralizii, etc., nu sînt decît exprimarea printr'un simbol a ideilor sau stărilor sufleteşti, care au declanşat manifestarea morbidă.

Apariţia simptomelor histerice se face deci prin mecanismul „*conversiunii*", adică amintirea penibilă, care a determinat starea de boală, e înlocuită prin fenomene fizice din partea organismului.

Terminologia nouă introdusă de Freud, precum şi mecanismele psichologice, oricît de ingenioase ar părea, nu sînt suficiente spre a ne convinge de realitatea lor. Probele însă pe care le aduce în sprijinul lor, nu sînt rezultatul unor pure speculaţiuni filozofice, convingerea pe care şi-a format-o Freud şi pe care a insuflat-o numeroşilor săi elevi, este dobîndită prin

observaţia continuă a bolnavilor săi. Metoda sa e în primul rînd o metodă de terapeutică, e un tratament. El şi-a format convingerea că histeria este produsul unui mecanism de dislocare (Verdrängung) a unor stări sufleteşti de inconştient, numai dupăce a găsit în nenumărate cazuri, că readucerea acelei stări la lumina conştiinţei este singura şi sigura cale de salvare a bolnavilor. Ceiace în întunericul inconştient lucrează morbid, se rezolvă normal la lumina conştiinţei şi turburările dispar, pentrucă dispare cauza care le-a produs.

Psichoanaliza conduce la o psichoterapie raţională, ştiinţifică. Psichoterapia, aceiaşi în toate cazurile, caută să influenţeze, să convingă pe bolnav că starea lui n'are un substrat organic, că vindecarea depinde de voinţa lui de a-şi readuce echilibrul sufletesc turburat. Freud practică o psichoterapie specifică, oarecum individuală, dîndu-ne metoda de a analiza cutele cele mai ascunse ale sufletului fiecărui bolnav, unde îşi au originea simptomele boalei.

Primele observaţii, Freud şi premergătorul său Breuer, le-au făcut pe bolnavi în somn hipnotic. In această stare, bolnavii exhortaţi să se concentreze asupra traumatismului psihic care a determinat starea morbidă, readuceau cu uşurinţă întregul complex psihic determinant şi astfel după cîteva şedinţe sau chiar dela prima, erau vindecaţi. Prin urmare în sufletul lor exista, însă dislocat în inconştient, o stare sufletească, un conflict sufletesc oarecum nerezolvit, pe care e deajuns să-l readucem în conştiinţă, spre a face să dispară simptomele boalei. Dar somnul profund hipnotic nu se poate obţine decît la un număr restrîns de bolnavi, iar pe de altă parte observaţiile ulterioare ale lui Freud i-au dovedit inutilitatea hipnotismului, întrucît şi în stare de veghe a putut să obţie readucerea în conştiinţa bolnavilor a stărilor determinante. Pentru aceasta el se izolează cu pacientul său şi lăsîndu-l să se concentreze asupra turburărilor sale, îi cerea să pronunţe pe rînd ideile ce-i trec prin minte. Rolul lui Freud consta în a îndruma această liberă asociaţie de idei şi în special în a insista acolo unde răspunsurile bolnavului încercau un grad oarecare de rezistenţă, adică acolo unde găsea o lacună.

Intr'adevăr, complexul determinant, deşi existent la pacienţi, opune rezistenţă, cînd e vorba să fie readus în conştiinţă. Ştiind că tocmai ivirea în conştiinţa lui a acestui penibil conflict a determinat fenomenul de deplasare, de respingere, înţelegem de ce o acţiune de sens contrar întîmpină rezistenţă. Bolnava lui Freud, d-şoara X, îndemnată să spue tot ce-i trece prin minte relativ la tragedia familiei sale, va asocia curent o sumă de idei, însă cu siguranţă va ocoli în mod involuntar, îi va repugna să vorbească de cumnatul ei, de afecţiunea ce-i poartă, de planurile ce le-a conceput. Rolul lui Freud a constat tocmai în a simţi rezistenţa, a găsi lacuna, formată de complexul sufletesc care nu poate fi adus la lumina conştiinţei.

Dar tocmai refuzul, rezistența pe care bolnava o opune, demască punctul unde trebue insistat pentru a găsi starea sufletească determinantă. Precum cînd examinăm corpul bolnavului, ne oprim și insistăm asupra punctului în care, prin palpare sau percuție, am găsi o rezistență anormală, o manifestare neobișnuită,—așa și cînd examinăm prin psihoanaliză sufletul bolnavilor, trebue să insistăm și să explorăm, în cursul asociațiilor libere pe care le fac bolnavii, acele idei ce opun rezistență în exprimarea lor. Făcînd așa, Freud a reușit totdeauna să se informeze asupra conflictelor sufletești încercate de bolnavii săi, și cu deosebire asupra aceluia care e determinant pentru starea de boală prezentată.

Uneori însă, bolnavul se oprește, hezită, ne declară că nu mai are nimic de spus, că „nu-i mai vine nimic în minte". O cercetare mai atentă l-a condus pe Freud la convingerea că, în asemenea cazuri, hezitarea e datorită autocriticei, pe care și-o fac bolnavii; ei nu vor să pronunțe ideile imorale, rușinoase, perverse ce le vin în minte. De aceia trebue preveniți bolnavii, că vindecarea nu se poate obține decît lăsînd liber jocul asociațiilor de idei, exprimînd deci orice le vine în minte, oricît de imoral, pervers și impudic ar fi. Bolnavul trebue să comunice tot ce-i trece prin minte, chiar cînd aceasta i se pare inexact, irațional, fără nici o legătură cu ceiace se caută și mai ales cînd îi e neplăcut, cînd îi repugnă să spue.

Spre a înlătura atare dificultăți, unii autori recurg și astăzi la hipnotizarea profundă, cerînd bolnavului în această stare să pronunțe tot ce-i vine în minte in legătură cu un anumit simptom al boalei ce prezintă. Inlănțuirea de idei, de fapte asociate fără nici o noimă, constitue materialul prim din care se scoate adevărul, asupra stării care a determinat turburarea histerică, e minereul amorf, din care se extrage metalul căutat.

Odată ce in mintea sa, bolnavul restabilește legătura intre turburările ei și intîmplări din trecut, adesea din timpul copilăriei, liniștea și echilibrul sufletesc se restabilesc. O bolnavă a lui P. Jannet prezinta în fiecare lună, la menstruație, exact după douăzeci de ore, o oprire bruscă a menstruelor și în același timp apariția unor turburări grave: frison puternic, atacuri convulsive, țipete de groază, delir violent cu halucinații, etc. Totul se liniștea după 48 ore, spre a reveni după o lună.

Printr'o analiză sufletească, făcută în somn hipnotic, bolnava și-a reevocat în minte scena primei menstruații, la vîrsta de 13 ani. La acea dată, socotind că menstruația e o funcțiune degradantă și scîrboasă, ea a căutat prin orice mijloc să o facă să inceteze. In acest scop, după 20 ore, ea s'a băgat într'un basin cu apă rece. Efectul dorit a fost ajuns, dar în urmă s'a îmbolnăvit greu, cu frison și delir, care a durat mai multe zile. Deci la fiecare epocă menstruală, din inconștient îi revenea și ea retrăia scena primei menstruații. Prin analiza sufletească făcută, bolnava a început a-și da seama că e victima unor halucinații, și în scurt timp turburările au putut fi înlăturate.

Deși pe alte căi și prin alte mijloace, Pierre Jannet practica psihoanaliza bolnavelor sale, la care găsea respinse, dislocate în Inconștient întîmplări, de bună credință uitate, care însă erau rădăcina relelor prezente.

Freud și cu deosebire elevii săi, care formează școala psichoanalitică din Zurich: Bleuler, Jung, L. Frank—au căutat să explice și producerea psichozelor prin mecanismul de apărare psichică *(Abwehrpsychose)*. Cînd mintea unor atari indivizi e pusă în cursul vieții în fața unor conflicte ce le apar insolubile, atunci se recurge la un alt procedeu de apărare „mult mai energic și mai eficace" decît acela pe care l-am intîlnit în histerie sau în genere în nevroze. In starea de alienație mintală, Eul alungă din constituția lui toate asemenea conflicte sufletești, și se comportă ca și cum ele nici nu s'ar fi ivit în viața bolnavului. Jung zice: „omul se refugiază în psichoză spre a găsi în delirul boalei ceiace nu i-a putut da viața. Toată mulțimea gîndurilor încătușate se deslănțue la nebun; reprezentări, amintiri dislocate in Inconștientul sufletesc, revin ca halucinații și idei delirante". *Der Wahn ist ein Wunschtraum*. In primul rînd demența precoce și paranoia au fost supuse cu succes unor atari interpretări.

Dar dacă nevroza și chiar psichozele nu sînt decît vise deghizate în mod simbolic ale dorințelor, ale tendințelor ascunse și inconștiente ale bolnavilor, atunci ce sînt propriu zis visele noastre de toate nopțile? Freud a consacrat mulți ani de studiu interpretării viselor *. Visele noastre au cea mai mare asemănare și înrudire cu simptomele psihice din nevroze și psihoze; în același timp ele constitue unul din mijloacele de care se servește psichoanaliza spre a cerceta partea inconștientă a sufletului bolnavilor. Din antichitate, înțelepciunea popoarelor și-a dat seama că visele nu sînt cu totul lipsite de orice tîlc, așa precum le consideră în genere oamenii de știință pozitivă, și astăzi în popor e credința că visele se pot tălmăci și li se atribue chiar rolul de a prezice viitorul.

Cînd deschidem dimineața ochii și din prima clipă se destramă toată fantasmagoria visului, cînd deodată revenim la împrejurările din ziua precedentă, noi alungăm orice preocupare asupra visului avut; sîntem obișnuiți a admite că n'are nici o relație cu realitatea, trebue să facem o sforțare ca să ne putem reconstitui visul în întregime și mai totdeauna nu reușim decît a-l schița imperfect. Freud și elevii săi ne-au arătat calea care duce la o interpretare oarecum științifică a viselor și în concordanță cu mecanismul intim psichologic al re-

* Die Traumdeutung. Fr. Deutiche Wien (3-a edit. 1911).

laţiunilor între partea conştientă şi inconştientă a sufletului. Conţinutul visului, aşa cum ni-l amintim dimineaţa, aşa cum cu greutate îl exprimăm în cuvinte, diferă de gîndurile latente ale visului, ce-şi are originea în partea psihică inconştientă. Visele nu pot fi manifestări cu totul fortuite, fără nici o legătură cu tendinţele intime ale sufletului celui ce visează. O analiză a viselor la copii i-a arătat lui Freud că la ei visele nu sînt decît îndeplinirea dorinţelor din ziua precedentă. Cercetînd apoi nenumărate vise ale sale proprii şi ale pacienţilor, el s'a convins că şi la adulţi visul e o manifestare simbolizată a unei dorinţi. Intre mecanismul de producere al visului normal şi acela al simptomului de nevroză este complectă analogie; spre a găsi deci interpretarea unui vis, procedăm după metoda psichoanalitică, adică meditäm asupra conţinutului său, asociind liber ideile ce ne vin în raport cu preocupările noastre din zilele precedente. Interpretarea viselor proprii în acest mod o recomandă Freud drept cel mai bun exerciţiu pentru cine vrea să practice psychoanaliza. Din conţinutul manifest al visului, aşa cum ni-l amintim, trebue să disociem fiecare element şi să-i căutăm sistematic interpretarea în raport cu dorinţele, pe care le-am luat cu noi în somn seara, după străduinţele noastre din ziua precedentă. Tocmai tendinţele, dorinţele irealizabile şi cele care în mod conştient poate nici nu le-am putea exprima,—tocmai acestea, deplasate, resprinse în Inconştient, constitue materialul care în vis îşi găseşte întruchipare. Mecanismul de dislocare în Inconştient lucrează în sufletul nostru ca un fel de cenzură automată, care funcţionează din prima clipă în care ne trezim din somn,—în consecinţă conţinutul visului, pe care-l ştim dimineaţa, nu e decît un simbol deghizat al visului real, pe care spre a-l determina, trebue pe cale inversă să ajungem la starea sufletească, dislocată în Inconştient. La copil, această cenzură nu există încă, de aceia la el dorinţa din ziua precedentă se realizează în vis, iar conţinutul visului este întocmai realizarea acelei dorinţi.

*

Studiul viselor i-a dat prilej lui Freud să constate că şi în stare de veghe, Inconştientul îşi continuă influenţa sa determinantă asupra acţiunilor noastre. Toţi oamenii normali lucrează în anumite situaţiuni, mînaţi de impulsiuni venite din Inconştient. După Freud mecanismul sufletesc, care prezidă la determinarea nevrozelor, se găseşte în embrion în viaţa noastră normală de toate zilele. *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* este titlul unei lucrări în care Freud analizează pe rînd o serie de fenomene sufleteşti, care ni se întîmplă tuturor şi foarte des fără ca să li se fi dat vre-o interpretare. Nu numai în somn, cînd eul conştient e întunecat, partea inconştientă din sufletul nostru se manifestă determinînd visele,—dar şi în timpul zilei, unele întîmplări sau acţiuni nu sînt decît expresiunea unor stări sufleteşti dislocate în Inconştient. Uitarea unor nume proprii, uitarea unor cuvinte din limbi străine, exprimarea greşită a unor cuvinte, greşeli în cetire sau în scriere, uitarea impresiilor şi a cunoştinţelor, un cuvînt, o serie de acte, de întîmplări ce ne vin la fie ce pas, de procedări care ne par bizare şi ne mirăm noi înşine de cum le-am putut face, toate apărînd cu totul lipsite de vre-o intenţiune sau de un scop,—cercetate însă după metoda psicho-analitică, ne apar ca bine motivate şi determinate de motive ce scăpau părţii conştiente a sufletului. Stările sufleteşti dislocate în Inconştient, determină multe din actele noastre, pe care în genere le punem în seama distracţiei, a lipsei de atenţie. Cînd în cursul unei convorbiri, ne scapă din memorie un nume propriu sau un cuvînt dintr'o limbă străină, pe care de altfel îl ştim precis, cînd scriind sau citind o adresă vedem *Doamnei* în loc de *Domnului*, cînd cumpărînd un obiect, de bună credinţă dăm să eşim din magazin fără a achita costul, cînd plecînd de acasă în loc de a lua trusa cu instrumente ne pomenim în stradă cu o carte în mînă, cînd căutînd un nume propriu ne vine în minte un anumit nume şi nu altul, cînd pronunţăm la întîmplare un număr oarecare,—totdeauna se poate găsi sau trebue să existe în incoştientul nostru o cauză determinantă. In genere o stare sufletească neplăcută, penibilă, legată de anumite nume proprii sau cuvinte, face ca acestea să fie înlăturate, uitate pe cît posibil, alte ori o dorinţă, o tendinţă demult nutrită în inconştient face ca să executăm unele acţiuni care o demască până la un punct.

Nu vom insista aci asupra influenţii pe care au avut-o ideile lui Freud asupra mişcării psihologice contimporane, cert este că psychoanaliza a depăşit mult cadrul unei simple metode de psichoterapie. Avem în faţa noastră o înţelegere originală a mecanismului ce determină activitatea noastră psihică în genere. Relaţia continuă şi influenţa reciprocă ce se exercită între partea inconştientă şi stările sufleteşti de fiecare clipă ne explică acţiunile noastre. Acesta este adevăratul determinism al voinţii. Concepţia lui Freud se ridică la rangul unei teorii filozofice, care îmbrăţişează toată activitatea omenească şi poate fi aplicată şi fenomenelor sociale. Intr'adevăr, dovedeşte miopie ştiinţifică încercarea de a explica mişcările sociale, războaele, turburările religioase, revoluţiile prin cauze imediate, în genere de natură economică. Aceste manifestări anormale în viaţa popoarelor pot fi considerate ca simptome morbide, ce-şi pot găsi explicare în tendinţele inconştiente, în instinctele ascunse, ce zac în profunzimea maselor populare. Simbolizate subt forma de mituri, basme, credinţe religioase, superstiţii, aceste tendinţi inconştiente trăesc din generaţie în generaţie şi izbucnesc în timpul crizelor prin manifestări morbide generale.

Dr. Anghel Radovici

Cronica teatrală

Salomeia.—Nyu şi Pelicanul.—A doua tinereţe.— Teatrul Mic.

Teatrul trece pretutindeni printr'o criză. Piesele confecţionate după reţetele cele mai încercate nu mulţumesc pe nimeni, nici pe critici—de care, la urma urmelor, teatrele s'ar consola repede—nici pe spectatori. Azi nu mai place nimic. Clasicii fără prihană ca şi speculatorii veşnicului şi inepuizabilului adulter au mai mulţi cîrtitori decît admiratori. Lumea vrea ceva... şi nimeni nu ştie ce vrea. Şi astfel de vre-o zece ani autorii, actorii şi regizorii, fireşte din îndemnul directorilor, sînt în căutarea leacului miraculos care să vindece criza şi să împace pe toată lumea. Dar, fiindcă pacea universală e o utopie frumoasă în toate domeniile, sforţările pacificatorilor teatrali încurcă din ce în ce mai rău lumea. Rîvna de-a înoi a autorilor a produs elucubraţiile ultra-expresionismului care degradează teatrul, reducîndu-l la nişte nearticulate bîigueli cinematografice. Actorii, trecînd dela realism la stilizare, au ajuns la o hipertrofiare a importanţei lor, umblînd să se emancipeze de tutela autorului şi căzînd astfel în exhibiţii clowneşti. Iar regizorii, subt pretext de a interpreta şi în realitate pentru a se ridica din întunericul culiselor, cearcă să acopere deopotrivă pe autori şi actori, ba îngropîndu-i în accesorii spectaculoase, ba subţiindu-i în simplificări rigide... Toate acestea sînt, negreşit, interesante şi aţîţă curiozitatea, dar nu durează mai mult decît o senzaţie jurnalistică. Şi criza teatrului dăinueşte şi va dăinui până cînd va apare marele poet dramatic care să canalizeze în arta sa toate sforţările premergătorilor. Căci, oricît s'ar supăra actorii şi regizorii de azi şi de totdeauna, teatrul nu poate trăi decît prin autor. Teatrul nu înseamnă artă decît prin harul dumnezeesc al autorului, adică al poetului dramatic. Actori, regizori, decoruri, recuzită, toate şi toţi împreună sînt materie moartă, sînt simple accesorii dacă lipseşte sufletul autorului. Nu numai la început a fost cuvîntul; cuvîntul e şi azi Dumnezeu...

Sforţările întru găsirea elixirului teatrului au prilejuit şi în Bucureşti, într'o singură lună, o serie de spectacole care demonstrează o bună parte din tendinţele cruciaţilor dramatici de astăzi.

*

Prima bătălie s'a dat la Circul Sidoli, cu d-na Mărioara Voiculescu şi cu *Salomeia*.

Ideia de-a cobori din teatru într'un circ e a faimosului Reinhardt care, la Berlin, ca să arate cum ştie să însufleţească mulţimile, într'o bună zi a transformat în amfiteatru un circ colosal şi a jucat, în faţa a cinci mii de spectatori, o adaptare a lui *Oedip-Rege* cu ajutorul a vre-o mie de figuranţi. Prin urmare: teatru sau spectacol pentru mulţime, adică o încercare de-a reînvia teatrul grec pentru trebuinţele publicului modern. Spectacolul a plăcut: era o senzaţie nouă. Şi elevii lui Reinhardt au ajuns să adapteze pentru circ până şi pe *Richard al III-lea*.

Însfîrşit d-na Mărioara Voiculescu a coborît cu *Salomeia*. Cu muncă, îndemînare şi cheltuială multă Circul Sidoli a devenit un amfiteatru. O friză cu motive chaldeo-asiriene acoperă pereţii de jur împrejur. În mijlocul incintei e fîntîna seacă cu ghizdul de piatră, păzită de soldaţi romani, în care zace proorocul Iochanan. În fund se ridică scara monumentală a palatului lui Irod. În cîteva urne greoae ard miresme îmbătătoare; fumul mirositor se înalţă până în tavanul mărginit cu falduri uriaşe de pînză neagră, ca nişte nouri plini de ameninţări şi prevestiri mohorîte. Dintr'un colţ, sus, tremură şi sfîrîie ochiul de lumină al unui reflector rebel—luna. Scara şi intrarea palatului sînt luminate slab de făclii, încolo întunerec... Şi aşa atmosfera dramei e creată dintru început. Ai impresia că te afli aevea în curtea palatului lui Irod şi aştepţi cu interes pe Salomeia.

Pe urmă se schimbă sentinelele dela fîntîna proorocului, pe urmă se aude sgomotul ospăţului din palat şi pe urmă începe textul de o perversă strălucire a tragediei scrise de Oscar Wilde într'o traducere îngrozitor de proastă care te sîcîie până la sfîrşit cînd soldaţii primesc porunca să omoare pe Salomeia...

Cu toate neajunsurile inerente întâii încercări în acest gen de spectacole, impresia a fost puternică. Suprimarea scenei e numai aparentă căci, de fapt, amfiteatrul întreg s'a transformat într'o imensă scenă, dînd astfel spectatorului sentimentul că ia parte directă la desfăşurarea dramei... Şi poate tocmai aici vin în conflict asemenea spectacole cu teatrul adevărat. Arta trebue să rămîe o iluzie; de îndată ce evenimentele unei tragedii s'ar petrece aevea în faţa noastră, tragedia ar mai înceta de-a fi artă şi ar intra în rîndul întîmplărilor brute, înregistrate în istorie sau printre faptele diverse din gazete. Emoţia estetică e fiica iluziei, nu a realităţii crude. Dela spectacolele acestea până la spectacolele din amfiteatrele romane nu mai rămîne decît un singur pas. De aceia, oricît ar fi de impresionante, ele sînt un semn de decadenţă artistică...

Trecînd însă peste consideraţiile principiale, încercarea d-nei Mărioara Voiculescu merită toată recunoştinţa. Pornită din entuziasmul artei, a fost realizată cu dragoste cuceritoare. Lipsa regizorului s'a arătat pe ici-colo, dar fără a produce goluri prea simţitoare. Izbînda cu *Salomeia* poate că ne va mai hărăzi asemenea reprezentaţii. Şi poate cu piese ceva mai potrivite—adică mai multă mişcare şi mai puţină literatură subţire...

*

Aproape simultan cu *Salomeia*, a apărut la teatrul d-lui Bulandra un regizor german, tînăr și expresionist fervent, d. Karlheinz Martin.

Până azi expresionismul, de altfel o mișcare prea recentă, a făcut mai mult zgomot decît artă. E o dibuire, dar încă nu e o realizare. In afară de cîteva excepții onorabile, subt scutul nouei lozinci artistice se refugiază foarte mulți neputincioși. Cei mai moderați, care sînt și cei mai talentați, au obținut deocamdată o înnoire folositoare și binevenită a expresivității limbii germane—căci toată mișcarea aceasta e germană—și o ascuțire a sensibilității artistice.

In teatru, autorii expresioniști neproducînd încă nimic într'adevăr impunător, au deschis doar posibilități noi regizorilor expresioniști. Realizările acestora sînt remarcabile, mai ales cînd se întrebuințează asupra pieselor ne-expresioniste.

D. Martin a debutat la noi cu *Nyu*, drama banală a lui Ossip Dymov. *Nyu* e un fel de *Madame Bovary*, tratată însă după rețeta impresionistă. O femee romantică și capricioasă care visează fericirea supremă în iubire și, înșelîndu-se, se sinucide. Piesa, ca formă, e un adevărat model de impresionism. Scriitorul zugrăvește numai cîteva momente, apăsînd cu o minuțiozitate naturalistă asupra unor detalii caracteristice și lăsînd în umbră tot restul. Privită deaproape drama e lipsită de coheziune și pare ceva destrămat, nelegat; *din* depărtare însă, în perspectiva cuvenită, momentele alese se contopesc și se întregesc, dînd impresia unui tablou viu, colorat... Expresionismul însă vrea să fie tocmai antipodul impresionismului. Cu toate acestea regizorul expresionist, care desigur cunoaște romanele naturalisto-impresioniste *(Copilul Vlass* și *In bătaia vîntului)* ale aceluiași Ossip Dymov, a decretat că *Nyu* e o dramă expresionistă. Dar numai în teorie. Căci în practică s'a adaptat minunat spiritului autorului. Ca să accentueze numai momentele caracteristice, a pus într'o lumină potrivită numai spațiul, foarte restrîns, unde se petrec crîmpeele de scene hotărîtoare; restul a rămas în întunerec. De îndată ce replicele unui personagiu se împletesc în firul interior al dramei, personagiul intră în spațiul luminos, spre a se retrage iarăși în obscuritate după ce și-a pierdut importanța. De-aici a rezultat o simplificare radicală a decorului. Un părete paralel și apropiat de rampa stinsă. In fața păretelui două scaune sau un pat, închipuind o porțiune a unei săli de bal sau a unui dormitor. In părete o ușă sau o fereastră... Și lumina, cînd vie, cînd scăzută—după însemnătatea tabloului...

Și astfel „drama banală" a căpătat relieful necesar. Elementele disparate s'au unit subt bagheta magică a talentului regizoral într'o rînduială impunătoare. Piesa nevertebrată a dobîndit o spinare solidă, grație inteligenței regizorului. *Nyu* poate servi drept pildă regizorilor noștri, o pildă de interpretare pricepută și de invenție scenică...

Nyu însă a fost urmată de *Pelicanul*.

Expresionismul s'a grăbit să anexeze și pe Strindberg, în deosebi în operele lui cele mai abracadabrante. Iar *Pelicanul* e ceva... delirant. Niște nenorociți, scăpați din vre-o casă de nebuni, se agită și se torturează, până ce dau foc casei și se prăpădesc cu toții, spre mulțumirea spectatorilor aiuriți. Asemenea „drame"—copii nelegitimi ai unui mare scriitor—oricît s'ar boteza în apele expresionismului, rămîn curate elucubrații.

Talentul d-lui Karlheinz Martin aici a triumfat în sens negativ, subliniind până la enervare absurditatea piesei. Mai întâiu cadrul: o odae strîmbă, mîncată de igrasie, gata în fiece clipă să se prăbușească peste nenorocitele epave omenești; o fereastră cu perdele albe, bătute de vînt; o ușă strîmbă care se trîntește; scaune cu spetezele strîmbe; un scaun-leagăn care se clatină singur la anume replici: pustiu, frig, lăcaș de stafii... In asemenea cadru evident că nu pot trăi decît niște sărmani bolnavi de nervi: o mamă care și-a ucis bărbatul și trăește cu soțul fiicei sale, un băiat tuberculos și bețiv, o fiică ce-și urăște mama chiar dinainte de a-i afla păcatele, un ginere care terorizează deopotrivă pe nevastă-sa și pe soacră-sa spre a le stoarce bani, o servitoare cu părul vîlvoiu ca o vrăjitoare...

D. Karlheinz Martin e fără îndoială un regizor plin de inițiativă și de fantezie. Avînd o vastă cultură literară și artistică, un pătrunzător spirit de analiză și o mare putere de muncă împreună cu entuziasmul creatorului, întrunește toate calitățile unui regizor-artist. Patima expresionismului însă îl împiedecă să se mențină în slujba autorului. Inchis într'o formulă strîmtă de artă, e nevoit să deformeze pe autori spre a-i adapta formulei sale, în loc să se adapteze el artei autorului. Interpretează textul după rețeta sa, în loc să caute rețeta adevărată în text. Dar, cum formulele sînt trecătoare, d. Martin va scăpa de cătușele care azi îi stînjenesc puterile...

In treacăt trebue spus că d. Karlheinz Martin a prezintat la noi pe *Nyu* într'o adaptare a d-sale. Cînd s'a reprezentat însă întâia oară la Berlin, în Martie 1908 la Reinhardt (Kammerspiele), *Nyu* a fost considerată și dojenită de critica germană ca fiind prea specific rusească și prea... naturalistă. Se poate deci închipui ce siluire a suferit opera lui Dymov ca să devie... expresionistă.

Interesul pe care l-au stîrnit spectacolele plăsmuite de iscusitul regizor german e foarte justificat, cu toate rezervele ce se pot face, și d. Bulandra a dat dovadă de serioase preocupări artistice punîndu-și teatrul și talentul în slujba d-lui Martin. Teatrul romînesc n'are decît de cîștigat pe urma unor astfel de manifestații de artă...

*

Ar avea de cîștigat teatrul romînesc, dar oare va cîștiga?

O îndoială legitimă se impune cînd te gîndești că, în vreme ce la d. Bulandra se zbuciuma un suflet de artist ca să imprime teatrului mai multă expresivitate și să descopere noi posibilități de realizare a operei dramatice, Teatrul Național juca, în stilul melodramelor de acum o jumătate de secol, *A doua tinerețe*, noua comedie tragică a d-lui Mihail Sorbul.

Piesa poate fi judecată oricum. Critica curentă a fost cu ea și cu autorul de o severitate aproape unanimă și excesivă. In cumpăna aprecierilor însă a căzut și „Săgetătorul". Criticii, chiar cei de la ziare, sînt mai întâiu oameni și deabia pe urmă altceva. *A doua tinerețe* a trebuit să ispășească păcatele răposatului „Săgetătorul". Firește că *A doua tinerețe* are și ea păcatele ei. Dar acestea n'ar fi stîrnit atîta străşnicie împotriva autorului.

La cetire, *A doua tinerețe* a rezistat; comitetul de lectură al

teatrului a ascultat-o cu mult interes şi a primit-o cu elogii—ceiace, evident, nu i-a împiedecat după premieră să se spele pe mîni. Ar fi rezistat ea şi pe scenă, nu cu brio, dar măcar onorabil, dacă ar fi încăput în mînile unui adevărat regizor.

Căci—şi tocmai aceasta e întristător—Teatrul Naţional şi-a dat toate silinţele să reprezinte în condiţii deosebit de bune noua piesă a d-lui Sorbul. Teatrul avea încredere în *A doua tinereţe* şi prin urmare a distribuit-o actorilor celor mai de samă, i-a făcut decor nou, a repetat-o cu multă rîvnă şi a poftit la premieră familia regală. Numai regizor a uitat să-i dee şi, iată, lipsa aceasta a omorît piesa şi toate strădaniile teatrului...

Dacă eşirea regizorului în primul plan şi deasupra autorului şi actorilor poate să fie discutată, apoi lipsa lui sau nepriceperea (care e acelaşi lucru) distruge arta dramatică.

A doua tinereţe are un sîmbure de melodramă în temelie: *vendetta*. Talentul d-lui Sorbul a încercat să-l acopere; rămînea ca şi regizorul să vie în ajutorul autorului. Inchipuirea de regizor însă, dimpotrivă, s'a complăcut într'o melodramatizare peste puterile unui spectator oricît de indulgent. In loc să estompeze ascuţişurile, să „bemoleze" atmosfera, a dat frîu liber instinctelor răcnitoare ale actorilor, transformînd piesa în nişte întreceri „tragice" lamentabile. Şi baremi în aceasta de-ar fi fost o armonie! Dar nu. Fiecare actor şi-a scos din sertar „individualitatea artistică". Alături de sforţările zgomotoase şi în stil de tragedie populară ale unora, stătea jocul naturalist al altora, concentrarea nervoasă sau bonomia naţională a celorlalţi, alcătuind împreună un galimatias teatral fără păreche.

Teatrele noastre, caşi actorii în general, consideră pe regizor drept o cantitate neglijabilă. Fiecare actor romîn se crede şi regizor, închipuindu-şi că activitatea regizorului se reduce la „sofaua în dreapta, masa cu scaunele în stînga". Dacă *A doua tinereţe* ar avea darul să deschidă ochii celor ce trebue să vadă şi să înţeleagă, teatrul s'ar alege cel puţin cu un cîştig de experienţă... Şi nici o experienţă nu-i prea scumpă cînd slujeşte de învăţătură...

*

Fireşte, cei înţelepţi învaţă din experienţele altora. Totuşi Teatrul Mic preferă să înveţe din propriile-i experienţe.

Teatrul Mic e un teatru nou într'o sală veche, prefăcută cu destul gust. In fruntea trupei care a descins la Teatrul Mic sînt două dintre cele mai frumoase talente ale teatrului romînesc de azi: Iancovescu şi Elvira Popescu. Inconjuraţi de cîteva elemente harnice, însufleţiţi de-a face artă, bucurîndu-se de simpatii şi admiraţii generale, conducătorii noii înjghebări teatrale au pornit la drum cu bune şanse de izbîndă. Au anunţat un repertoriu generos în care se împăcau foarte cuminte unele capo-d'opere dramatice cu unele lucruri uşoare, menite să uşureze digestia îmbogăţiţilor de războiu şi să îngroaşe reţetele casei.

Inceputul însă a scăzut repede încrederea în Teatrul Mic. Dintr'o regretabilă lipsă de condescendenţă pentru literatura noastră dramatică, noul teatru n'a găsit pentru inaugurare nici o piesă romînească. D. Iancovescu a crezut că e mai nemerit să înceapă cu *Grădina lui Dumnezeu*. Azi desigur recunoaşte că alegerea n'a fost

fericită. Comedia, de o strălucire pariziană locală, s'a jucat fără strălucire, afară de d-na Elvira Popescu.

Astfel Teatrul Mic a pornit cu piciorul stîng. Plecarea greşită nu s'a putut îndrepta nici cu *Paznicul de noapte*. E nevoe de o redresare energică. Rezultatele bune se obţin numai prin sforţări serioase şi hotărîte. Nici un teatru nu poate trăi fără un program de muncă şi fără o linie de conduită statornică. Niciodată capriciile, oricît de simpatice, nu vor înlocui metoda organizatoare.

Deocamdată Teatrul Mic, bazîndu-se pe atractivitatea „stelelor", reprezintă principiul dispreţului faţă de regizor. Actorul e tot. Scopul reprezentaţiei este de-a arăta posibilităţile actorului. Fireşte că actorul înseamnă numai fruntaşul, în speţă Iancovescu sau d-na Elvira Popescu. Regizorul aici n'are ce căuta; cel mult să dee intrările. Regizorul însă s'a răzbunat din prima seară asupra d-lui Iancovescu. Şi se va mai răzbuna.

Omul inteligent, mai ales cînd se nimereşte să fie şi artist mare, nu e totdeauna înţelept. In interesul Teatrului Mic să sperăm că d. Iancovescu va fi şi înţelept...

*

La Teatrul Popular nu poate şi nici nu trebue să fie vorba de revoluţionări artistice. Cel puţin azi cînd se află într'un local improvizat. Deaceia Teatrul Popular reprezintă, în materie de punere *în scenă*, o colaborare familiară şi fără pretenţii între autor, actor şi regizor, făcîndu-şi reciproc concesii şi toţi împreună publicului: *Tudorache Sucitul*. Mîne însă, cînd va avea cămin propriu, Teatrul Popular va fi chemat să dee mai multă importanţă regizorului chiar decît celelalte teatre. Nicăiri regizorul n'are cîmp de activitate mai larg ca în piesele populare şi spectaculoase.

L. Rebreanu

Cronica astronomică

Stelele nouă

Astronomia, cu mijloacele tot mai perfecţionate, dezvălue rînd pe rînd cîte un mister al universului.

Spectroscopia care a aflat nu numai natura intimă, dar şi mişcările cu care sînt însufleţite stelele; fotografia cerească care descoperă în adîncimile cerului astre umile, pe care ochiul nostru imperfect nu le poate percepe; uriaşele telescoape cu care sînt înzestrate observatoarele moderne,—ajută tot mai mult la cultivarea frumoasei ştiinţe a cerului. Şi toate acestea lărgesc tot mai mult cercul cunoştinţelor noastre, făcîndu-ne să avem idei cît mai serioase asupra universului nostru, izolat în nemărginire şi depărtat de alte universuri cu milioane ani de lumină.

Cu toate progresele la care a ajuns astronomia modernă, mai sînt încă multe lucruri pe care nu poate să le explice şi numai cercetările îndelungate vor duce la un bun sfîrşit.

O chestie mult discutată în astronomie este aceia a stelelor nouă, temporale,—Novae, cum li se mai zice,—care apar subit pe cer, strălucesc cîteva săptămîni, luni sau ani, dispărînd apoi pentru totdeauna.

Studiul de mai jos asupra acestui subiect, l-am împărţit în două. In prima parte se va găsi descrierea cîtorva din aceste stele efemere mai strălucitoare, iar în a doua parte părerile învăţaţilor asupra lor.

Stelele nouă mai strălucitoare.—Stelele nouă au fost observate din cele mai vechi timpuri, şi analele chineze ne dau dovadă. Atunci nu existau lunete, aşa că stelele nouă erau urmărite cît timp erau vizibile cu ochii liberi. Descrierile lor sînt însă vagi şi adesea nu se pomeneşte decît că în cutare an „a strălucit o stea nouă pe cer", nearătîndu-se nici constelaţia, nici durata strălucirii. Abia în 1572 învăţatul danez Ticho Brahe a observat o stea nouă ceva mai ştiinţificeşte, cu toate că instrumentele optice nu erau încă inventate. Steaua aceasta a apărut în Cassiopeia şi a fost de o strălucire considerabilă, întrecînd pe Jupiter şi rivalizînd cu Venus. După 17 luni de strălucire, steaua „a pierit" (luneta fiind descoperită mai tîrziu,—în 1610 de Galileu,—steaua a fost observată până la marginea vizibilităţii cu ochii liberi).

Mulţi au zis că Nova Cassiopeiae nu e alta decît steaua magilor, care a apărut la naşterea lui Christos, şi au presupus că e variabilă, prezicîndu-i apariţia pentru mai tîrziu.

Din cercetările lui Argelander, rezultă că în locul unde se afla Nova e o steluţă de mărimea 11. De altfel Hind, Plummer şi Saforic au întărit observaţiunile lui Argelander. Cine ştie dacă Nova Cassiopeiae nu va apare iar, uimind generaţiile viitoare!

Nova din 1866.—Apărută în Coroana Boreală la 12 Mai, până la începutul lui Iulie scăzuse până la mărimea 9.5.

Astronomii au cercetat această stea cu minunatul instrument *spectroscopul*, şi au găsit două spectre, fiecare aparţinînd unui corp. Cele două spectre alăturate arătau lămurit că aici era vorba de două corpuri ciocnite; şi astronomul italian Secchi a declarat că „sîntem înaintea unui adevărat incendiu ceresc".

In prezent, steaua aceasta e vizibilă în lunete la sud de Coroana Boreală, contrar altor Novae, care dispar cu desăvîrşire.

Nova din 1901.—In 1901, un amator astronom, doctorul Anderson din Anglia, a descoperit o stea nouă în Perseu. Studiată cu spectroscopul, această stea era înconjurată de inele concentrice, care se depărtau de astru cu *de zece ori iuţeala luminii*. Astronomii au rămas încurcaţi înaintea acestui lucru şi au declarat că e imposibil să existe ceva în univers care să întreacă iuţeala luminii.

Nova din 1912.—In 1912, un simplu învăţător norvegian, Sigmund Enelo, care-şi petrece timpul studiind bolta cerească, descoperi o stea nouă în Gemenii.

Din cercetările astronomului american Pickering, profesorul Towler şi alţii, rezultă că steaua aceasta în privinţa constituţiei era aproape identică cu alte stele nouă apărute în Perseu şi Vizitiul.

Nova din 1918.—Această stea a apărut în Vulturul şi a ajuns în strălucire pe Vega, una dintre cele mai strălucitoare stele de pe bolta cerească. Şi la această stea s'au observat inele concentrice, care se apropiau de Pămînt cu fantastica viteză de 2300 km. pe secundă.

Lumina i-a scăzut treptat, încît la 30 Octombre ajunsese la mărimea 5.

Nova din 1920.—Anul trecut, astronomul englez W. F. Denning a descoperit o stea nouă în Lebăda, la 20 August. La 16 August ea se prezenta deja ca o stea de mărimea 7, fiind găsită pe o placă fotografică luată de Nils Tamm din Kvistaberg. Cu o seară înainte de descoperire, la 19 August, subsemnatul am făcut observaţiuni în acea regiune, dar n'am găsit nimic nou. Aceasta mă face să cred că în sara descoperirii, steaua în chestiune sărise brusc dela mărimea 7 la mărimea 3 *.

In prezent Nova Cygnis e accesibilă numai în lunetele mari.

Părerile învăţaţilor asupra originii lor.—Cei mai mulţi astronomi au văzut în stelele noi adevărate incendii cereşti: ciocnirea a două corpuri întunecate care, însufleţite de iuţeli enorme, se atrag şi se ciocnesc, prefăcîndu-se în flăcări. De altfel ipoteza aceasta e apărată şi de ilustrul fizician suedez Svante Arhenius.

Ipoteza lui Seeliger.—Acesta crede că stelele nouă sînt corpuri întunecate, care în drumul lor trec prin mase nebuloase. Din cauza frecării, aceste corpuri se aprind la suprafaţă şi cît trec prin nebuloasă dau înfăţişarea unei stele nouă.

* Cu toate acestea, mă miră faptul că observatorul colegiului Harvard dă pentru 19 August mărimea 3.

Dr. Gustave le Bon.—In 1898 soţii Curie au descoperit radiul, acel minunat corp care radiază necontenit în spaţiu particule electrice, ajungînd în cîteva mii de ani să se distrugă cu desăvîrşire.

Dr. Gustave le Bon admite că întreaga materie aflată în univers are aceiaşi proprietate pe care am văzut-o la radiu,—bine-înţeles pe o treaptă mai joasă,—de a se distruge în cursul milioanelor de ani.

Să aplicăm acum această teorie a *distrugerii* la stelele nouă. Sorii se nasc, trăesc şi sfîrşesc prin a muri. Atomii se disociază brusc şi materia se cufundă în eterul din care a luat naştere. In timpul disocierii, care e de scurtă durată, noi avem înaintea ochilor o stea nouă care, imediat ce disocierea încetează, dispare pentru totdeauna.

Din cele spuse se vede că Gustave le Bon vede într'o stea nouă sfîrşitul unei lumi, simbolizat de Apocalips prin cuvintele: „Solvet saeclum in favilla".

Astronomul american Pickering a arătat că ciocnirile nu pot fi atît de dese şi că perioada de strălucire e prea de scurtă durată. El a explicat apariţiunea Novaelor în modul următor: O planetă se învîrteşte în jurul Soarelui până la un anumit timp şi sfîrşeşte prin a cădea în el. Subt influenţa căldurii, planeta face explozie, dînd naştere la protuberanţe (flăcări) gigantice, care măresc strălucirea acelui Soare îndepărtat. Astfel că acel Soare devine vizibil şi continuă să strălucească cît timp ţine explozia.

Huggins zice că stelele nouă se datoresc a două corpuri întunecate, mişcîndu-se pe orbite cu totul excentrice * sau întîlnite din întîmplare. Ultima ipoteză pare mai aproape de adevăr faţă de iuţeliie observate. Masele enorme au produs maree reciproce **, producîndu-se şi fenomene electrice.

Comstock zice că un Soare matur, de tipul Soarelui nostru, întîlnind un Soare tînăr, de tipul stelei Sirius din Cinele mare, are loc o ciocnire, o dezvoltare de hidrogen aprins, şi cele două corpuri rămîn apoi unite pentru totdeauna.

Wilsing zice că stelele duble la periastron (ceiace e periheiul la planete, adică cea mai mare apropiere), apropiindu-se prea mult una de alta, din cauza frecării, atmosferele lor se aprind, apoi chiar şi interiorul lor, se produc maree colosale şi exploziuni de gaze.

Revoluţiile acestor astre s'ar face în perioade mari de timp şi în acest caz s'ar repeta.

Sidgreawe crede că o Novă se datoreşte unei exploziuni de gaze îndreptate spre noi.

Iansen zice că atunci cînd temperatura astrelor descreşte, oxigenul se combină şi are loc o explozie.

* * *

Mai toate aceste ipoteze sînt atacate din mai multe privinţi. Cercetările astronomilor au dovedit că în Calea laptelui unde au apărut toate stelele nouă, nu pot exista corpuri întunecate. Calea laptelui e formată din sori tineri, cu iuţeli mici, mult mai mici ca ale stelelor de tipul Soarelui nostru. Sorii îmbătrîniţi au iuţeli mari care

* Elipse foarte mult depărtate de forma unui cerc.

** Din cauza atracţiei, tot ce e lichid se ridică la înălţimi colosale.

îi depărtează de Calea laptelui şi odată stinşi sînt departe de locul naşterii. Cît despre catastrofe, le puteam admite cînd stelele nouă ar fi fost rare; astăzi ştim că placa fotografică înregistrează în fiecare an stele nouă.

Aceasta era părerea lui Anestin, părere confirmată de noua teorie a astronomului francez Emile Belot.

Din studiile acestui astronom, reesă că stelele nouă nu sînt catastrofe ale sorilor îmbătrîniţi. Din contra, o stea gazoasă sau o mică nebuloasă planetară în primul stadiu al evoluţiunii se ciocneşte cu o nebuloasă, împrăştiindu-se în imense vîrtejuri de materie. Aceste vîrtejuri sînt viitoarele planete, care se vor învîrti în jurul sîmburelui stelar. Astfel o stea nouă ne anunţă naşterea unui sistem solar, naşterea unor planete pe care se va desfăşura viaţa în viitor.

Se înţelege că această teorie trebue confirmată de viitoarele cercetări asupra stelelor nouă, cercetări care vor aduce la lumină adevărul, după cum în teoriile lui Einstein, simpla observare a eclipsei din 29 Mai 1919 a fost de ajuns să confirme o parte din teoriile sale, atrăgînd atenţia întregii lumi asupra *teoriei relativităţii.*

Să aşteptăm în linişte confirmarea teoriei d-lui Emile Belot, singura bazată pe observaţiuni şi care cîştigă mereu autoritate în lumea ştiinţifică.

C. N. Negoiţă-Brăila

Cronica artistică

„Tinerimea artistică".—„Arta Romînă"
Expoziţia Paul Scorţescu

25 Aprilie

Cele două societăţi rivale expun aproape *simultan în fiecare* primăvară.

„Tinerimea artistică" este pe zi ce trece o instituţie tot mai venerabilă. Ea a ajuns, în ordinea plastică, ceiace sînt cu atita discreţie „Convorbirile literare" în ordinea beletristică: un vraf de amintiri, peste care scintele din vreme 'n vreme semnătura unui nume cu prestigiu.

Augustul patronagiu al Măriei Sale Reginei, care este totdeauna şi o participare, dă instituţiei un soiu de învestitură, analoagă cu brevetul de „furnisor al Curţii" pe care-l arborează atîtea băcănii de lux, unde marfa de orice calitate se vinde cu preţuri excelente.

Păşind în expoziţiile „Tinerimii", privitorul poate fi sigur că nu se expune nici unui fel de emoţie: ţinuta casei este tot ce poate fi mai cum se cuvine; şi cînd vre-o veleitate de exuberanţă se manifestă, gazdele-ţi vor şopti îndată: — nu băga de samă, l-am primit pentrucă n'are talent.

In ordinea alfabetică a catalogului, d-nii Aricescu Const. şi Artachino Const. sînt o teribilă fatalitate pentru expoziţiile Tinerimii. Ce vrîstă or fi avînd aceşti matusalemi ai locului comun?... Acum cîţiva luştri, intrînd pentru întâia oară într'o expoziţie de pictură, i-am găsit caşi astăzi în fruntea catalogului. Eram pe atunci un şcolar entuziast. Entuziasmul pe care mi l-a lăsat viaţa mi l-au tocit însă an cu an expoziţiile Tinerimii, şi mă întreb cu groază dacă pînzele de astăzi ale celor doi A nu sînt cele pe care le-am văzut acum cincisprezece ani.

D. *Basarab* (Ludovic) este, desigur, de aceiaşi calitate, dar

are avantagiul de a începe cu B şi de a fi, obişnuit, un pictor de mărunţişuri (traducerea romînească a miniaturismului), ceiace face din domnia-sa un inconvenient secundar.

Kimon Loghi este un Aricescu al culorilor vii, iar alpinistul *Murnu* exprimă în vopsea toată cazna ascensiunilor laborioase. Nu văd ce s'ar putea spune cu decenţă despre repeţirile d-lui *Strîmbu*, despre diluările maestrului *Vermont*, despre improvizaţiile d-lui *Verona*... D. *Mützner* este un călător plin de talent, iar d-na *Cutzescu-Stork* se prezintă onorabil cu trei peisagii din seria sa cea mai izbutită.

Tinerii primiţi la „Tinerimea" nu fac nici un fel de umbră acestor cadre vechi. D-na *Greceanu* poate fi totuşi o făgăduinţă.

Un loc aparte ţin în expoziţie lucrările d-lor *Ştefan Popescu*, *Pătraşcu*, şi ale d-rei *Rodica Maniu*, pe care le cunoaştem din expoziţiile personale recente şi despre care am vorbit la vreme.

*

Cînd s'a întemeiat, acum două decenii—sau aproape—„Tinerimea artistică" îşi propunea să strîngă laolaltă toate străduinţele tinere pe care le solicita ogorul atît de proaspăt al artei romîneşti. Afară de legătura pe care avea s'o constitue între artişti, Societatea trebuia să fie o manifestare de solidaritate profesională faţă de public, şi dacă vreţi o formaţie de luptă, de propagandă. Ceiace ne-a lipsit, pe tărîmul artistic caşi pe celelalte, n'au fost niciodată talentele, însuşirile înăscute, individuale, ci mediul, ambianţa, care fac singure posibilă o desvoltare continuă şi progresivă. Intemeetorii „Tinerimii" au simţit de minune acest lucru. Şi trebue să recunoaştem că intenţiile lor şi-au dat roadele. Cele douăzeci de expoziţii ale Societăţii, în care s'a perindat şi s'a afirmat tot ce a fost talent în pictura şi sculptura noastră din ultimul pătrar de veac, au fost nu numai mijlocul cel mai fericit pentru artişti de a lua cunoştinţă de puterile lor în perpetuă stimulaţie şi colaborare cu puterile tovarăşilor, dar şi o excelentă şcoală pentru marele public, pe care-l dădea burghezia noastră tot mai înfloritoare şi tot mai dornică de formele delicate ale vieţii. Şi deaceia, fără nici un fel de exagerare, se poate spune astăzi că avem în artele plastice, şi mai cu samă în pictură, nu numai o şcoală romînească cu însuşirile ei caracteristice şi cu începutul ei de tradiţie, dar şi un public din ce în ce mai întins, care aduce manifestărilor acesteia bunăvoinţa sa cea mai neobosită şi cea mai primitoare de progres.

In bilanţul de un sfert de veac al „Tinerimii", toate acestea trebuesc socotite la activ.

Anii trec însă şi avem tot mai mult impresia că „Tineri-

mea" se mulţumeşte să trăiască din gloria ciştigată. Dintre marele credinţe de odinioară o parte s'au stins, altele se închid asupra lor înşile. Entuziasmul s'a dus. Expoziţiile sînt pe an ce trece tot mai veştede şi mai lipsite de înţeles. Tinerimea n'a ştiut să se înoiască. Atîta vreme cît a fost o formaţie de cucerire, ea a fost deschisă tuturor puterilor tinere. Odată ajunsă pe poziţie, a devenit conservatoare. Fondatorii s'au constituit în clasă privilegiată. Ei au ridicat punţile cetăţii, care se pleacă din cînd în cînd pentru circulaţia lumii de serviciu. Dar zidurile, astăzi, nu mai pot fi o apărare. Oraşele nouă se formează 'n afară; ele cresc în sus şi spre cîmpie ceas cu ceas; nimic nu le stăvileşte.

Aşa s'a întîmplat şi cu „Tinerimea". Cetatea veche, în care mor astăzi Ariceştii, serviţi de cîţiva tineri fără personalitate, şi din care cei vii ies unul cîte unul, încremeneşte în zalea ei de piatră. Cu oarecare vlagă, ea ar fi putut fi încă o şcoală a moderaţiei şi a bunului gust. Şcoala presupune însă uşi deschise şi ferestre luminoase. Ce s'ar face, Doamne, mucegaiurile cu atîta aer?

Şi deaceia, în jurul cetăţii moarte creşte oraşul nou. Ce era „Tinerimea" acum două decenii este astăzi „Arta Romînă". I-am dori cît de multă generozitate, şi deci viaţă cît mai lungă.

*

„Arta Romînă" este şi ea la cea de a 5-a expoziţie. In fiecare an îşi mută sălaşul—am văzut-o intr'un salon din strada Franklin, la Liedertafel, şi acum la Ateneu—pentrucă o fatalitate constantă în buna noastră ţară cere ca cei chemaţi să nu-şi afle niciodată locul. Cum Ateneul este un otel rezervat de preferinţă celor ce ştiu să se ia bine cu portarul, putem nădăjdui că se va întemeia şi la noi cîndva, pe lîngă cele cîteva saloane particulare, şi un local destinat special exhibiţiilor picturale, şi amenajat deci după cerinţele indispensabile ale acestei destinaţii. Până atunci, în expoziţii sălăşluite la întîmplare, trebue să ne trudim a găsi lumina cea mai potrivită fiecărei pînze, dacă nu vrem ca jumătate dintr'însele să ne rămîe pierdute.

In expoziţia de acum a „Artei Romîne", această apropiere se face cu plăcere. Lucrările expuse te cheamă, te îndeamnă să le vezi cît mai bine, şi putem spune bucuroşi că aproape toţi expozanţii au ţinut să-şi confirme reputaţia ori să răspundă nădejdii care se punea intr'înşii. Ca tendinţă generală, am putea observa că ceiace am numit altădată goana după originalitate cu orice preţ este tot mai mult o amintire a trecutului. După anii de exuberanţă şi de sbucium, în care ochiul se opreşte şi se duce aproape numai de jocul aparenţelor uşoare, la cei mai mulţi din tinerii noştri artişti au venit anii de con-

centrare şi de studiu. Ai impresia tot mai lămurită că fiecare şi-a tras hotarele şi desfundă acum liniştit ogorul pe care se ştie stăpîn. Să ni se erte acest stil de reformă agrară, dar fapt este că aproape toţi pictorii noştri din generaţia următoare „Tinerimii" se simt astăzi împroprietăriţi în meseria lor şi în stare să lucreze pentru dînşii.

Am subliniat şi altădată vigoarea cu care se caracterizează aporturile personale in pictura noastră. Va rămîne un fapt cu totul remarcabil că marele personalităţi — Andreiescu, Grigorescu şi după aceia Lukian, Verona, Ştefan Popescu, etc., — toţi aceia care au cucerit renumele şi sufragiile publicului, n'au făcut la noi ceiace se chiamă şcoală. S'au zugrăvit, pe urmele lui Grigorescu, boi şi ciobănaşi,—s'au maimuţărit unele procedee ale lui Lukian,—toamnele şi iernele lui Verona au găsit destui imitatori, dar toate acestea rămîn în afară de pictură şi merită cel mult o menţiune de curiozitate. Toată pleiada de cercetători pe care i-a chemat în artă aureola înaintaşilor au ţinut dimpotrivă să păşească pe drumuri proprii, chiar cu riscul de a-şi frînge gîtul. Fiecare a vrut să facă altfel. Fiecare a vrut să spue cît mai surprinzător micul său cîntec de bucurie tinerească. Toată mişcarea noastră artistică este de aceia un fel de ivrăş juvenil, cît se poate de simpatic, în care se disting cu uşurinţă cele cîteva glasuri bine timbrate pe care providenţa le-a ales.

Intre dînsele vom însemna de data aceasta în primul rînd numele lui *Ressu*. Autorul desbătutei cortine este, se ştie, un peisagist cu netăgăduite însuşiri, un artist de compoziţie cu vederi largi şi originale, un decorator abil şi ingenios. Toate aceste dispoziţii sînt în paguba marelui portretist care este în realitate Camil Ressu. N'aşi vrea să mă închin aşa zisei ierarhii a genurilor. Nu voiu ascunde totuşi niciodată prestigiul, neasemuita putere de ademenire pe care o recunosc portretului. Nici unul din genurile plasticei nu duce mai departe puterea de realizare, nici unul nu dă privirilor noastre îndelungate un spectacol mai mişcător şi mai nobil. Un peisagiu, o floare perfectă—şi cînd vor fi perfecte şi *eterne* un peisagiu şi o floare pictate—sînt desigur admirabile momente de vibraţie. Un bun portret este cu mult mai mult: este un tezaur de umanitate; este mai intâiu ochiul în care se resfring toate şi în care se rezumă o viaţă, este figura cu nenumăratele ascunzişuri în care trăesc anii, este materia evocatoare şi superbă care uneşte esenţa luminii şi umbra adîncă a pămîntului, este însfîrşit mediul, decorul, felurit şi plin de armonioase posibilităţi.

Peisagiile lui Ressu sînt de obiceiu excelent construite, remarcabile prin accent şi prin ţinută, bogate în observaţii inedite; le lipseşte însă suflul acela mare, ritmul puternic, emoţia cu un cuvînt, emoţia caldă care face din interpretare o creaţiune. Peisagiul de clasă este aproape totdeauna opera

unui mare temperament, a unui lirism adînc şi vibrător, cu atît mai puternic cu cît se exprimă prin mijlocul tăcut al culorii. Portretul nu cere neapărat această culme; intuiţia obiectului şi inteligenţa mijloacelor, insuşiri ale spiritului mai mult decît ale sufletului, îi ajung. Ressu posedă într'un grad eminent aceste insuşiri. Portretele sale reuşite—şi socotesc între acestea autoportretul de anul trecut, portretul d-nei S. şi mai cu samă chipul de copil din recenta expoziţie—sînt admirabile opere de conştiinţă, în care gustul cel mai sigur se uneşte cu tehnica cea mai serioasă şi mai sobră. O menţiune specială merită chipul de copil, concentrat şi totuşi plin de infinită graţie. Asemenea lucrări ar trebui să intre deadreptul în pinacoteca Statului, dacă ministerul zis al artelor ar fi altăceva decît un ospiciu pentru adăpostit partizanii. In materie de tablouri, gustul oficial merge însă de preferinţă spre lucrurile eftine.

Alături de Ressu, expun Pallady, Steriadi, Stefan Dimitrescu, Theodorescu-Sion, Nina Arbore, Tonitza, Maxy, Ghiaţă, Teişanu, Bunescu, Şirato, Cornescu.

Pallady ne aduce un exclent studiu de nud, rar prin calitatea modelajului şi a culorii, cum şi o serie de peisagii în verde şi gris, de o încîntătoare frăgezime. *Steriadi* rămîne acelaşi perfect artist, aceiaşi paletă delicată şi armonioasă. Moscheia pe deal, Morile din Balcic, egalează tot ce ne-a dat mai desăvîrşit acest rafinat.

In continuu progres şi de data aceasta este *Ştefan Dimitrescu*. Vederea din Fiesole, Portul din Viareggio şi peisagiul cu No. 30 (o coamă de deal, brăzdată de semănături, subt un cer ca o mîngîere) aşează pe tînărul artist printre cele mai solide şi mai sobre talente ale „Artei Romîne".

Fanteziile atît de decorative ale lui *Tonitza* atrag şi neliniştesc. Este într'însele foarte multă graţie, dar şi oarecare preţiozitate. Este o limită pe care încercările acestea n'o pot depăşi, şi pe care Tonitza trebue s'o simtă.

Viguros şi plin de accent, ca totdeauna, *Theodorescu-Sion*. Chiar cînd e mai puţin inspirat, măestria sa se afirmă neîndoios. Culoarea este pe zi ce trece mai fermă şi mai franşă, materia mai bogată, valorile mai just observate. Aşteptăm opera de maturitate, care nu poate să întîrzie.

D. *Şirato* este fără îndoială un artist cu serioase insuşiri de compoziţie, dar lipsit de culoare. Cu mult mai îngrijit decît anul trecut se înfăţişează *Bunescu*, la care valorile dansează totuşi; compoziţii destul de izbutite se prezintă de aceia uneori confuz, alteori anemic. Foarte interesante ilustraţiile lui *Teişanu* pentru Luceafărul lui Eminescu; este un gen neexplorat la noi şi care poate rezerva frumoase succese unui artist de fantezie.

In avant-garda „Artei Romîne" strălucesc d. *Maxy*, ale

cărui desenuri (scriitorul F., ziaristul C.), pur şi simplu delicioase, par a dovedi că pictura în care stărue nu este decît o travestire a firii sale, şi d-ra *Arbore*, portretistă plină de pătrundere şi de umor. Efigiile d-lor Halippa, Streitman, Virgil Arion, sînt excelente lucrări de analiză, fără a egala totuşi portretul d-nei Dida Solomon şi al scriitorului Demetrius din recenta expoziţie personală, în care observaţiile analitice se desăvîrşeau într'o viguroasă operă de sinteză creatoare.

Sculptura se prezintă onorabil cu *Jalea* şi cu *Han*. Acesta din urmă se afirmă pe zi ce trece ca un observator tot mai ascuţit şi tot mai suggestiv. Bronzul în care palpită toată voiciunea seducătoare a d-nei C. M. este un mic cap de operă în toate privinţele.

*

La Maison d'Art expune o serie de luminoase peisagii tînărul pictor ieşan *Paul Scorţescu*.

D. Scorţescu este un îndrăgostit al culorii. Veneţia, Antibes, Chiaggia îi oferă nenumărate pretexte pentru variaţii de acorduri, aproape totdeauna armonioase şi sonore. Factura, eleganta şi facilă, este până acum destul de puţin personală. D. Scorţescu, fire sceptică, s'ar putea convinge într'o zi de realele sale insuşiri. Şi aceasta l-ar duce poate să adîncească unele probleme, care-ar face din d-sa un artist original şi viguros.

Eugen Crăciun

Scrisori din Paris

Economie și politică

Punctul de vedere francez la conferința dela Genova e aproape tot atît de riguros, intransigent, egoist cași în alte ocazii. Așa dar politica naționalistă franceză a învins și acum. In atitudinea politică a Franței, atitudine pe care opinia publică europeană o găsește bizară întrucît strică chiar intereselor franceze, intervine ca primă influență numai starea de spirit a actualului guvern și a opiniei publice naționaliste ?

O astfel de interpretare ni se pare simplistă. Forța credințelor colective e enormă mai ales în secolul nostru. Dar ea e numai o rezultantă. Dificultățile vin din altă parte. Ca să înțelegem mai bine politica internațională a republicei în anii de după războiu, ni se pare indispensabil să aruncăm o privire asupra economiei ei naționale, așa cum i-a lăsat-o războiul mondial. Aceasta ne va aduce mai multă lumină decît orice opinie preconizată.

* * *

Raportorul general al bugetului la Senat încheia, în primele luni din 1921, următoarea concluzie relativă la starea financiară a republicei :

„Peste 300 miliarde datorie publică, în afară de pensiuni și plata daunelor de războiu.

„Un buget în deficit cu 2 miliarde 800 milioane (după unii publiciști deficitul s'ar urca la 3 miliarde 186 milioane, dacă se adaugă și cheltuelile extraordinare votate în cursul discuțiunilor). Un tezaur public care cere pentru exercițiul în curs 36 miliarde, resurse ce trebuesc acoperite exclusiv prin împrumuturi. Perspectiva de a creia 6—8 miliarde resurse anuale și permanente, pentru a asigura echilibrul bugetului în anii viitori. Chestiunea pensiunilor și a reparațiilor nerezolvată".

Proectul de buget pe 1922, departe de a aduce ameliorări, se prezintă încă și mai agravat. Celace împiedecă o viziune clară a nevoilor bugetare și deci a celor fiscale e lipsa de unitate a bugetului.

Celace l apasă mai greu sînt așa numitele „comptes extraordinaires", compturi auxiliare neînscrise în bugetul oficial și care prezintă o elasticitate remarcabilă, fiindcă nu sînt susceptibile de un riguros control parlamentar.

In afară de ele trebue menționat în primul rînd imensa sumă creată în vederea achitării anuităților datoriei publice, cifră care trece de 20 miliarde anual (Franța datorește peste 70 miliarde franci aur Statelor-Unite și Angliei). In fine suma uriașă care trebue cheltuită pentru repararea teritoriilor devastate, în speranța unei achitări din partea Germaniei.

Care sînt remediile propuse pentru soluționarea acestei grave situații ?

Bine înțeles în primul rînd o consolațiune platonică : „l'Allemagne paiera tout". In al doilea rînd impozitele. Incontestabil că impozitul progresiv pe venit, pus în discuțiune încă din 1900 și realizat abia în 1920 (punct de meditat pentru reformatorii noștri financiari, care aplică într'o singură noapte, cu ajutorul unui manual elementar, un sistem de impozite arbitrare), a adus mari ameliorări și în ce privește rentabilitatea și în ce privește justiția. Numai că chiar după 20 de ani de experiențe, se pare că cotele au fost fixate teoretic. Rezultatul ? „Ecart"-uri considerabile între sumele așteptate și cele rezultate. In afară de aceasta, însăși natura unor impozite cum e acela asupra cifrei de afaceri (așa de fidel și de prompt imitat și la noi, *fără să se știe ce utilitate servește!*) care nu numai că era injust, căci nu lovea numai cîștigurile ci întreaga cifră a afacerilor, dar mai avea ca rezultat că enerva transacțiunile, oprea elanul comerțului, în fine al productivității.

Rezultatul total e că impozitele dau în medie un deficit de 100—150 milioane mensual, 1200—1500 milioane anual. Cum suma totală pe care o produc e de 17 miliarde 400 milioane, și cum cheltuelile sînt de 25 miliarde, reese un deficit probabil de 7 miliarde anual.

Dacă starea financiară e gravă, cea economică nu e mai ușoară. Criza grozavă a schimburilor apasă și asupra Franței. Ca concluzie, o necesitate de *omniproducție* (cuvîntul e a lui Caillaux).

Franța nu se mai reduce la specialitățile ei de export dinainte de războiu : articole de lux, alimentație, mătăsuri, ci produce de toate ca să satisfacă cererea internă. De aici un grav inconvenient : ruina sau măcar reducerea la o situație mediocră a specialităților care aduceau Franței adevăratul cîștig.

Altă consecință e politica vamală protecționistă, ajunsă la maximul ei de desvoltare, politică ce nu poate decît să paralizeze schimbul internațional. In timp ce toate popoarele reînoesc tratatele de comerț dinainte de războiu, în timp ce Germania își cîștigă debușeurile privilegiate dinainte de 1914, în timp ce Anglia urmează aceiași cale, — Franța e silită să se închidă într'un zid chinezesc care nu poate să-i aducă nici o prosperitate.

Nici unul din aceste inconveniente nu prezintă însă gravitatea problemei reparațiunilor. Franța își vede în fiecare zi suma promisă micșorată, iar celace primește e neglijabil. Nădejdea celor mai mulți e în o intervenție armată care ar putea sili pe Germani să achite imediat datoria. Lucrurile nu sînt însă așa de simple cum par. Imperiul german prezintă azi economicește un curios paradox : un faliment total al finanțelor publice și al creditului statului (dovada cursul mărcii), alături de o mare prosperitate comercială și industrială par-

ticulară. Dar dacă statul nu poate plăti, s'ar putea cineva atinge de bunurile particulare cînd chiar și acestea constau de cele mai multe ori în depozite sau compturi-curente în băncile străine?

Astfel situația Franței e insurmontabilă. E sigur însă că vina nu e decît a autorilor tratatului dela Versailles. Atunci cînd toată suferința, cînd toate sacrificiile războiului au fost suportate de Franța (peste 1 milion 500 mii morți față de 1 milion Anglia și America la un loc; peste o optime din teritoriu devastată), se putea insera în tratatul de pace această ușoară concesie, ca măcar cele 70 miliarde, datorie externă a Franței către America și Anglia, să fie trecute în sarcina Germaniei, scăzînd Franței din suma datorită pentru reparațiuni o cifră egală. Astfel insolvabilitatea Germaniei ar fi lovit pe America și Anglia care o puteau suporta mai ușor și mai lungă vreme, iar Franța ar fi scăpat cel puțin de datoria interaliată. Pentru rest ea ar fi primit mărfuri germane și soluția ar fi fost mai bună pentru toți. – Azi chiar se vorbește de o anulare a datoriei interaliate. Ne îndoim dacă în momentul de față acest lucru mai e posibil. In momentul tratatului dela Versailles însă, cînd toată lumea avea întreaga simpatie pentru sacrificiile Franței, acest ușor privilegiu era foarte posibil, cum s'au acordat atîtea altele Belgiei (prioritate de încasare, de reparații, etc.).

Astăzi situația e foarte grea și e probabil că Franța va obține datoria sa numai în mărfuri și pentru o slabă parte în numerar și aceasta încă, într'un timp foarte lung.

Acestea fiind datele, politica Franței *nu poate* fi alta. Defectul cel mare al oamenilor ei de stat e că nu sînt în deajuns oameni de afaceri. Un sentimentalism naționalist (e cazul lui Clemenceau, Tardieu, etc.) sau o ideologie generală le maschează de multe ori psichologia realistă a politicei internaționale.

Prietinia Angliei trebuia încă de mult mefiată. Prietinii împărăției anglo-saxone nu pot uza niciodată de autoritatea ei; în schimb sînt utilizați de interesele acesteia. Ea face înainte de toate comerț și-și apără propriile interese, bazată pe un empirism străin de orice ideologie. Dacă în războiul mondial, naiva și sublima Franță credea că luptă pentru dreptul popoarelor, Anglia nu făcea decît bilanțul între debit și credit al propriilor ei afaceri. După ce și-a tras din victorie partea leului, flota și coloniile germane, interesele aliaților au început s'o plictisească. Ceiace o interesa erau propriile ei dificultăți. Eșită din războiu cu un schimb excelent în timp ce celelalte popoare erau ruinate, încetul cu încetul producția ei n'a mai găsit cumpărători. Ca concluzie, un șomaj îngrijitor. Ceata celor fără lucru creștea pe străzile Londrei, într'o masă amenințătoare. Dacă anul trecut cifra lor era un milion jumătate, azi ea întrece în momentele de criză două milioane. Problema comercială și industrială se complică astfel cu o problemă socială. Cu orice preț Anglia trebuia să deschidă fabricile. Dar schimbul său o făcea să nu mai aibă comande. Prin unul din acele bizare hazarduri, Germania ajunge să tragă foloase din propria sa nenorocire. Se pare că o lege a compensației prezidă în istorie și în economie. E normal ca o țară care are valuta la trei centime să înceapă a vinde în afară și a căpăta noi debușeuri. Pe teritoriul Italiei, Bulgariei, Jugoslaviei, Romîniei, comis-voiajori nemți desfac febril produsele veșnic crescînde ale imperiului dela Nord. Fabricile Germaniei pentru care lucrătorii naționali nu mai sînt suficienți (sute de mii de lucrători ruși și polonezi sînt angajați) nu pot satis-

face comenzile. Prosperitatea comercială a Germaniei (vorbim de economia privată) e azi aproape aceiași cași înainte de războiu. In acest timp capitaliștii englezi închid fabricile una după alta. Iată de ce politica lui Lloyd George vrea o reluare a relațiilor cu Rusia, vrea o ușurare a Germaniei, care ameliorînd cursul mărcii va scumpi și exportul german.

In această rețea de interese multiple, Franța se prezintă izolată la conferința popoarelor. Singurul ei ajutor, singurul temeiu pe care se sprijină e armata ei, astăzi, poate cea mai numeroasă și mai bine organizată din toată Europa. Acesta e și motivul pentru care e ostilă oricărei propuneri de dezarmare. Firește că dezarmarea poate conveni Angliei din cauza poziției ei insulare, ori Germaniei și Rusiei, care astăzi sînt în situația omului care n'are nimic de pierdut. Dezarmarea nu poate conveni Franței, fiindcă pentru ea e ultimul refugiu și supremul ajutor în dificultățile prin care trece.

Iată cum situația economică poate dicta o anumită politică. Iată de ce democratica, revoluționara și progresista Franță e silită astăzi să facă cea mai retrogradă, mai militaristă, mai antipatică politică. Nu știm care vor fi hotărîrile conferinței dela Genua. Sîntem siguri însă că Franța nu va ceda și că izolarea ei va crește în concertul european.

Pentru *opinia* publică dezinteresată și dreaptă această atitudine trebue scuzată ca fiind indispensabilă. Poate că orice popor n'ar putea abdica dela ea, întrucît nu e vorba atît de o expanziune imperialistă, cît mai mult de un act de conservare individuală. Și în toate acestea, factori mai puternici decît opinia publică naționalistă joacă primul rol.

Oricare ar fi însă cauza, incontestabil e că situația e și tristă și îngrijitoare pentru pacea bietului continent. Peste rănile încă deschise, vălul de nebunie pare a întuneca din nou sufletul popoarelor.

Mihai Ralea

In jurul unei traduceri

Impotriva uzanţelor, care nu permit ca un autor să răspundă criticilor săi, dar cu incredinţarea că fiind vorba de o traducere pentru teatru avem dreptul să ne apărăm interesele de meşteşugar atunci cind dreptatea e de partea noastră,—ne luăm ingăduiala să răspundem citeva cuvinte observaţiunilor publicate de d. Iorga intr'o revistă săptăminală, cu privire la traducerea noastră *Visul unei nopţi de vară.*

Subiectul e cam arid, dar vom încerca să-l facem cit mai atrăgător. Rugăm aşadar cetitorul să ne urmărească.

*

Printre alţi traducători, d. Iorga ne dă drept model pe St. O. Iosif, despre ale cărui traduceri d-sa spune in acelaş articol că sint „excelente". E bine să reţinem acest fapt, pentrucă din intimplare a tradus şi Iosif comedia despre care e vorba şi putem să facem la fiecare pas comparaţie intre cele două traduceri,—una mizerabilă, cealaltă „excelentă".

Prima observaţiune a d-lui Iorga se referă la următorul pasagiu din versiunea noastră:

„Patru zile fericite vor aduce o lună nouă pe cer,—dar cit de incet descreşte luna asta veche şi-mi tot amină dorinţele, ca o mătuşă bătrină zăbovind necontenit moştenirea nepoţilor".

D. Iorga spune că trebuia să traduc aşa:

„..patru zile fericite-aduc
O lună nouă, dar, vai, îmi pare-aşa de 'ncet
Că piere luna veche! Ea 'mi zăboveşte dorul
Ca o doamnă-a curţii (step dame) ori o văduvă
'Ndelung prăpădind venitul unui tinăr".

Adică, după d. Iorga, in partea a doua a comparaţiei ar fi vorba de „relaţii ceva mai puţin morale": de o doamnă a curţii

ori o văduvă (necesarmente tinără) prăpădind banii unui tinăr cu care se află in relaţii de dragoste...

Să vedem cum interpretează Iosif, care e un traducător „excelent", acelaş pasagiu:

„...Şi-mi tot amină dorul meu cel viu,
Ca *maştera bătrină* care roade
Prea mult din renta unui vitrig fiu".

Maştera bătrină! E foarte greu de inchipuit ca o babă, care mai e şi „maşteră" pe de-asupra, să izbutească a stoarce banii unui tinăr. Acel tinăr ar trebui să fie complect idiot.

De fapt, Iosif pomeneşte şi de un „fiu vitrig" (care nu există in text, ca şi „nepoţii" din versiunea mea), tocmai ca să arate că nu e vorba de „relaţii ceva mai puţin morale".

Tot aşa interpretează şi Schlegel:

„...Er hält mein Sehnen hin,
Gleich einer Wittwe deren *dürres Alter*
Von *ihres Stiefsohns* Renten lange zehrt".

Francisque Michel de asemenea:

„Elle retarde l'objet de mes désirs comme une *marâtre* (mamă vitregă) ou une douairière *qui va* consumant le revenu d'un jeune homme".

Şi Montégut la fel.

Toţi pomenesc de o bătrină sau o mamă vitregă care intirzie prea mult in viaţă, in dauna moştenitorilor. Nici unul nu interpretează in senzul d-lui Iorga. Toţi sint mai aproape de versiunea mea, decit de aceia a d-lui Iorga.

Să zicem că noi „n'am cunoscut textul englez". Dar Iosif, care e un traducător „excelent"?... Să zicem că Iosif a tradus după Schlegel. Dar Schlegel, care e socotit cel mai bun traducător al lui Shakespeare in limba germană? Dar Montégut, care figurează in Larousse ca specialist in Shakespeare,—ca cel mai ager comentator şi traducător al lui in franţuzeşte?...

Intre d. Iorga şi Montégut sau Schlegel,—preferăm pe cei doi din urmă. Preferăm şi pe Iosif, fiindcă e „excelent".

A doua observaţiune a d-lui Iorga se referă la următorul pasagiu din versiunea noastră:

„In curind aceste patru zile se vor fi topit in noapte. Patru nopţi işi vor fi distrămat in visuri timpul in urma lor. Şi atunci luna, ca un arc de argint zugrăvit de curind pe cer, va contempla noaptea serbărilor noastre de nuntă"

D. Iorga crede că era mai bine să fi tradus așa:

> Patru zile *iute* s'or cufunda în noapte;
> Patru nopți vor duce iute visul vremii (?)
> Și apoi luna ca un arc de argint
> In ceruri *încordat* din nou va vedea noaptea
> *Solemnității* noastre...

Felul în care d. Iorga încearcă să ne corijeze, amintește anecdota cu luceafărul și cu cei doi țigani:

— Ai văzut lufacerul?

— Nu se zice lufacer, mă prostule. Se zice lucifender...

Noi credem că arcul de argint al lunei este mai degrabă „zugrăvit pe cer" decît „în ceruri încordat". In englezește poate fi frumos, dar în limba noastră o lună „încordată", fie ea și crai-nou, sună foarte ciudat.

Iar „solemnitate" pe romînește nu însamnă numaidecît nuntă. Solemnitate poate fi și o paradă sau împărțirea premiilor. Chiar și Iosif, care este „excelent", traduce pe *solemnities* din original prin „sărbătoarea nunții noastre", iar franțujii prin „la fête de nos noces".

D. Iorga traduce cuvînt cu cuvînt. Dar o traducere literară, și mai ales una făcută anume pentru teatru, e altceva decît o versiune chinuită de clasa a IV-a secundară. A traduce „mot à mot", înseamnă întotdeauna a silui sintaxa și uneori a falșifica vocabularul limbii în care traduci. Intocmai așa i s'a întîmplat d-lui Iorga cu pasagiile de mai sus.

A treia observațiune a d-lui Iorga...

Dar de ce să nu crutăm mai bine spațiul acestei reviste? Toate observațiunile d-sale sînt de o potrivă de întemeiate. Și *toate* „greșelile" pe care ni le impută, se găsesc aidoma în traducerea lui Iosif, care a fost totuși un traducător „excelent". Sîntem, firește, la dispoziție oricînd, pentru a face proba.

„Aș putea continua cu acest sistem", spune d. Iorga.

Cu *acest* sistem, de sigur că ar putea continua.

G. Topîrceanu

Recenzii

N. Batzaria, *Din Lumea Islamului. Turcia Junilor Turci*, 304 pag., 24 lei, „Ancora", București; *Spovedanii de Cadîne*, 215 pag., 16 lei, „Viața Romînească", 1921.

Aceste două cărți ale d-lui N. Batzaria se ocupă de o lume care ne-a apărut totdeauna misterioasă, prin lumina difuză a poveștilor orientale. C'un trecut măreț de războae și cuceriri, cu fanatismul și haremurile, cu proverbiala lor cinste, cu resemnarea și fatalismul lor, Turcii ne-au fost totdeauna simpatici. Deși istoria ne vorbește de o lungă și odioasă dominație turcească, poporul nostru a intrat în curentul nou de viață și libertate fără ură împotriva vechilor asupritori. Explicația trebue s'o căutăm, poate, în faptul că Turcii n'au fost în contact direct și necontenit cu noi în acele vremuri; că răul l am primit mai mult dela vechilii lor, Grecii fanarioți Țările dela sudul Dunării au fost pașalîcuri și populațiile lor s'au încovoiat subt harapnic. Principatele romînești s'au bucurat de alt regim; pe pămîntul nostru Turcii n'aveau drept să se statornicească și să clădească moschei. Cum agenții și oștenii sultanilor obișnuit intrau în țară numai ca să mazilească pe un Domn totdeauna hrăpăreț și să așeze pe altul pe care lumea-l nădăjduia mai bun, acțiunea lor se asocia cu stări sufletești speciale, c'un fel de recunoștință pentru stăpînitori, — deși chiar acești stăpînitori erau pricina reală a imensei noastre nenorociri și ticăloșii. Vor fi fost și alte pricini, se'nțelege. Toate au contribuit la starea aceasta sufletească față de Turci. Generația dinaintea noastră, cea care a făcut războiul independenții, nu putea să sufere pe Ruși, alături de care dorobanții luptaseră la Plevna, și avea dragoste pentru foștii dușmani, Turcii. La 1912, cînd a izbucnit războiul balcanic, îmi aduc foarte bine aminte că simpatiile populației noastre erau cu Turcii. Lumea pretutindeni prevedea c'o ciudată siguranță victoriile musulmanilor asupra Bulgarilor. Sîrbii nu prea contau pentru noi, atunci. Iar în privința Grecilor, aveam amintirea unui celebru loc de bătălie numit Domocos. Ce însemna acest curent de simpatie pentru un popor care ținea în jug populații creștine, un om cu judecată ori un străin n'ar fi putut înțelege. In chestii de acestea însă mulțimea nu judecă, ci devine feminină până la absurditate.

In *Turcia Junilor Turci*, d. Batzaria ne înfățișează Turcia de acum 10—15 ani. Spre surprinderea Europei, atunci, un pumn de oameni a izbutit să răstoarne regimul despotic și infam al lui Abdul-Hamid și să deschidă ușile și ferestrele ruinatei clădiri turcești spre aerul și lumina libertăților europene. Noi niciodată n'am știut ce anume

s'a petrecut atunci. Am văzut numai din gazete că Abdul Hamid a fost înlăturat şi oameni noi, ca Enver-Bey, Talaat şi alţii, au venit în fruntea treburilor ca să răstaureze şi să regenereze vechea împărăţie a lui Baiazid şi Soliman. D. Batzaria, care a fost un tovarăş al Junilor Turci, care a fost ministru în cabinetele acelor vremuri tulburi şi plenipotenţiar la Londra în pacea balcanică, a văzut foarte de aproape toate şi ne dă lămuriri şi amănunte destul de interesante.

Regimul hamidian, corupt şi arbitrar, stăpînind prin spionaj şi teroare, s'a dărîmat ca prin farmec la cea dintăîu ameninţare a cîtorva energii îndrăzneţe. Nimeni în împărăţie n'a ridicat un deget ca să-i ia apărarea. Zorile nouă de libertate au fost salutate pretutindeni cu entuziasm.

D. Batzaria arată că dacă s'ar fi găsit atunci cîteva regimente bine comandate, mişcarea Junilor turci ar fi fost uşor înăbuşită. O reflexie asemănătoare s'a făcut la 1917 cînd a sucombat alt regim de silă, arbitrar şi teroare, în Rusia. Se vede că asemenea regimuri subsistă numai din pricina ignoranţei şi inerţiei maselor, dar că poartă în ele înşile virusul morţii.

Curioase, dar foarte explicabile, sînt relaţiile pe care ni le dă d. Batzaria cu privire la felul cum au înţeles libertatea Junii Turci, după ce au venit la putere. Aproape toţi s'au arătat şovinişti, visînd un panturcism imposibil, inaugurînd într'un veac nou sisteme ale vechiului fanatism otoman. Europenismul şi civilizaţia nu erau decît de suprafaţă. In adîncul lor, Junii Turci se arătau ai trecutului. Atît este de adevărat că popoarele nu pot face salturi şi că *fiecare popor are libertatea pe care o merită.*

D. Batzaria ne dă în această carte a sa o mulţime de *fapte* care pot servi de lămurire a tuturor evenimentelor care au mai avut loc ulterior în îmbătrînita Turcie.—Statul Sultanilor *a fost!* Osificat în fanatism religios, campament militar la marginea Europei, neaducînd nici o contribuţie civilizaţiei, singuratic şi sterp, poporul turcesc trebuia să ajungă zilele tragice ale prezentului.

In *Spovedanii de cadîne* d. N. Batzaria ne dă cîteva portrete şi cîteva tablouri care completează cartea de care am vorbit mai sus. Acolo aveam pagini de contribuţie istorică; aici avem pagini de literatură. Fie că vorbeşte de amărăciunea şi tristeţa haremurilor, fie că ne înfăţişează alte curiozităţi ale vieţii turceşti, ori portrete caracteristice ca al lui Edem-Paşa, ori Iusuf-Aga, ori Zahide-Hanim,—d. Batzaria se dovedeşte bun cunoscător al vieţii turceşti.

Despre Turci, cu dragoste, a scris volume pline de poezie şi mister Pierre Loti. După ce am isprăvit cărţile d-lui Batzaria, am deschis la întîmplare *Les Desenchantées* şi am recitit cîteva pagini. Pierre Loti este un poet neîntrecut, însă şi'n această carte despre Turci, ca şi'n altele despre alte seminţii, vorbeşte prea mult despre sine, iar lumea prin care vrea să ne poarte e foarte mult a imaginaţiei sale. Nu vreau să spun că asta ar fi un cusur, nici că alţi poeţi fac altfel.

D. Batzaria, care nu e poet, n'are nici strălucitul stil al lui Loti, nici nu ne înalţă pe aripi de fantazie ca marele scriitor francez;—d. Batzaria povesteşte natural şi simplu, căci d-sa nu e un stilist; însă spune ce trebue şi cît trebue, şi pot asigura că am intrat în lumea turcească ceva mai real cu d-sa decît cu subtilul poet al misteriosului Răsărit.

M. SADOVEANU

* * *

George Sion, *Moldova romantică,* Bibl. „Foi Volante", Edit. „Viaţa Romînească", 1921, Iaşi. Preţul 3 lei.

In această broşură, George Sion,—pe lîngă nunta cu peripeţii romantice a lui Beizadea Grigore Sturdza cu contesa de Dasch,—istoriseşte, dînd detalii picante, aventurile Cucoanei Marghioliţa, nevasta marelui logofăt Costache Sturdza. Cucoana Marghioliţa mai fusese măritată odată: c'un fecior de Domn. Pe acesta, ea l-a urmat—ca zălog—la Constantinopol, „speriind Orientul cu frumuseţile sale". Cavalerii legaţiilor europene, ambasadorii şi chiar Sultanul Mahmud ar fi fost „fulgeraţi" de privirile ei. Multe certe sîngeroase ar fi izbucnit „între cei ce aspirau la amiciţia sau la favorurile sale". Sultanul chiar ar fi trimis s'o aducă la Palat („împreună cu soţul ei"), „pentruca s'o admire mai de aproape". Padişahul, apoi, „ar fi invitat-o să viziteze haremul imperial". Dar cîte n'a mai notat, în această chestie, cronica scandaloasă a timpului!... (Acestea se petreceau în prima jumătate a veacului trecut).

Cucoana Marghioliţa, în preziua războiului ruso-turc, fugi din Constantinopol, scăpînd astfel de bărbat, şi se întoarse pe o corabie în Moldova, „doritoare de a vedea armatele ruseşti despre care auzise multe lucruri frumoase." Ruşii năvăliră în Moldova, călcară palatul domnesc şi-l ridicară pe Vodă. Cucoana Marghioliţa „se puse atunci să cucerească pe Muscali pe calea diplomatică a ochilor ei". Mulţi generali fură învinşi. La retragerea trupelor ruseşti, Cucoana Marghioliţă plecă chiar în Rusia cu Princepele Mahanov, dar—certîndu-se cu dînsul pe drum—se întoarse dela Sculeni la Iaşi, „unde mulţi adoratori o aşteptau spre a se îndulci de bunele ei graţii".

Aici ea îşi oferi mîna marelui logofăt Costache Sturdza. Dar liniştea lui de soţ nu ţinu mult. Marele visternic Nicolache Rosnovanu începu—cu sorţi de izbîndă—împresurarea inimii prea frumoasei logofetese. Costache Sturdza—după multă chibzuială—nu găsi alt mijloc de a-şi salva onoarea—decît fuga. Luîndu şi nevasta, el plecă la Odesa. Dar acolo, în acelaşi otel cu dînşii, se instală şi rivalul. Cronica scandaloasă zicea că Rosnovanu „primea sările pe o damă, pe care o punea chiar pe genunchii săi, fără a lăsa perdelele şi fără a se jena de trecători". Marele logofăt, cum află de isprăvile Cucoanei Marghioliţa, plecă la Moscova. Apoi—la Kiev, Varşovia, Petersburg.. Dar primejdia îl urmărea pretutideni...

Marele logofăt, pierzînd cu fiecare strămutare cîte o moşie, „rămase numai cu Ruginoasa şi Todirenii, şi acestea încă ipotecate". In astfel de împrejurări,—Costache Sturdza fu nevoit să se întoarcă în ţară...

Domnul îi dădu preşidenţia consiliului de miniştri.

Dar nici rangul soţului, nici casa luxoasă, nici cele cincisprezece trăsuri din grajd n'au adus mulţumire în sufletul neliniştit al Cucoanei Marghioliţa. Rosnovanu iarăşi începu operaţiile de recucerire. Succesul era,—după cum se spune,—de partea lui.

Cucoana Marghioliţa, odată, se duse—pentru vre-o două luni—la Ruginoasa, „simţindu-se obosită de zgomotul Capitalei". O însoţi Sândulache, fiul Marelui Logofăt

Nu peste mult timp, Rosnovanu veni la Ruginoasa „cu cincizeci de feciori boereşti călări, înarmaţi cu cîte-o flintă, şi zece arnăuţi". Il întîmpinară, la hotarul moşiei, vre-o „sută de Faraoni voinici, pletoşi şi spăloşi, gratificaţi fiecare cu cîte doi sorocoveţi şi tămîiaţi cu cîteva vedre de vin şi rachiu", înarmaţi—şi ei—dar „cu ciomege şi măciuci."

Oamenii lui Răsnovanu — dînd cu ochii de oastea protivnică—descărcară o salvă cu haliciuri mici, care-i pîrlîră pe ţigani dela brîu în jos. Orice rezistenţă încetă. Ţiganii umplură tufişurile.

Rosnovanu intră atunci cu triumf, în sat. La castel însă, se încinse o luptă,—de data aceasta mai serioasă. Foc ţîşnea prin meterezе, dar mai mult peste capetele asediatorilor. Armata de asediu sparse, cu topoarele, poarta de stejar a castelului. In ogradă, arnăuţii lui Rosnovanu de-oparte şi ai lui Sândulache de alta îşi descărcară puştile unii în alţii. Pe scările curţii, Sândulache se apără

cu vitejie. In sfîrșit, un arnăut îl străpunse cu hangiarul. „Iar coconul Nicolache (Rosnovanu) intrînd nesupărat în casă și găsind (după cum s'a zis și după cum este și probabil) pe cucoana Marghiolița leșinată, a găsit cu cale să o ridice și s'o ducă la Stînca, spre a o deștepta și a o consola".

Marele logofăt raportă cazul lui Vodă, cerînd pedepsirea vinovatului. Domnitorul îl trimise pe Polcovnicul Scheletti la Stînca, cu o sută de călărași—să ia cu asalt castelul. Intreprinderea nu era tocmai ușoară. Porțile și zidurile erau solide. Meterezele erau bine apărate. De-aceia Polcovnicul „ceru ca numaidecît să i se trimită parcul de artilerie pentruca să facă o spărtură în zid. Vodă însă nu vroia a ridiculiza artileria, fiindcă era compusă numai dintr'un tun (și acela mititel), ci trimise ordin ca să țină asediat castelul, până cînd cei din lăuntru, nevoiți de foame, se vor preda."

Cucoana Marghiolița—printr'o scrisoare bine ticluită—obținu, prin stăruința Marelui logofăt, despresurarea castelului. Eroina trebui să se întoarcă la Iași, iar urmărirea criminalicească să se suspende,—Nicolache Rosnovanu rămînînd nesupărat de nimeni.

Cucoana Marghiolița se reîntoarse, într'adevăr, la casa marelui logofăt,—dar nu pentru mult timp. Intr'o bună zi, Rosnovanu o răpi din nou într'o „trăsură mare, închisă, cu doisprezece cai, minați de trei surugii".

Marele logofăt trimise un curier pe urmele fugarilor. Zădarnic însă. Coconul Nicolache trecuse granița pe la Mihaileni.

După mulți ani, George Sion a revăzut-o pe eroina acestor aventuri. „Intr'o trăsură-caleașcă o ființă mică, gîrbovită și aproape uscată, ședea ghemuită într'un colț. A trebuit să-mi spună cineva că este acea falnică persoană, care se numise cucoana Marghiolița—singura, unica și necomparabilă frumuseță a Moldovei... care a știut în cele din urmă a se face venerată chiar cu uitarea păcatelor ei din trecut".

Aceasta-i povestea cucoanei Marghiolița.

Palatele dela Stînca și dela Ruginoasa există și acum. Drumeții se uită cu indiferență la ziduri, la porți, la scări. Nimeni nu se mai gîndește la asediurile amoroase de pe vremuri: la șușanelele care trăsneau din metereze, la arnăuții cu hangiarul plin de sînge, năpustindu-se fioroși pe scări.

Astăzi toate s'au liniștit.

Demult s'a prefăcut în pulbere „ființa aceia mică, gîrbovită, aproape uscată", care—în tinerețe—uimise pe ambasadorii internaționali, pe generalii ruși,—și chiar pe Mahmud, sultanul. „Pacatele ei din trecut?" Dar cui îi mai trec prin minte?...

Sfîrșind de cetit ultima pagină a amintirilor lui George Sion,—o îndoială parcă clatină sentința de condamnare. Oare cronicarul a redat exact faptele, așa cum s'au petrecut ele,—sau numai cum i-au fost transmise, și lui, de cronica scandaloasă a timpului?

Aventurile din Constantinopol, Odesa, Moscova, Kiev, Petersburg,—chiar pe timpurile acelea,—nu puteau fi controlate decît extrem de anevoios. Iar unele din ele sînt, fără nici o discuție, simple invenții...

Ar fi interesant, dacă un bătrîn cercetător de documente, cu barbă albă și cu ochelari pe după urechi, ar studia—în sările lungi de iarnă—scrisorile și însemnările familiilor Sturdza și Rosnovanu. Cine știe? Poate acel istoriograf, ridicîndu-se deasupra patimilor omenești, ar putea-o reabilita pe cucoana Marghiolița. Căci poate numai din pricina extraordinarei sale frumuseți, auzul bîrfitorilor s'a ascuțit într'atîta de i-a prins chiar vorbele de amor, șoptite tocmai la Constantinopol,—iar privirile lor s'au lungit până la Odesa, strecurîndu-se iscoditoare prin ferestrele fără perdele...

Cine știe? Poate cucoana Marghiolița e o victimă...

* * *

C. Rădulescu-Motru, *Incotro merge Germania de azi?*—Scrisori dintr'o țară învinsă. Edit. „Cartea Romînească", 1922, București.

Cunoașterea adevăratei stări de lucruri, care domnește în Germania în urma înfrîngerii și a revoluției, prezintă o deosebită importanță. Și istoria ne arată că o țară învinsă poate oferi uneori un prilej mai bogat în învățăminte, decît țările învingătoare. Imprejurările sînt însă departe de a fi în această privință prielnice unei cercetări obiective. Evenimente recente au lăsat în suflete o urmă adîncă, percepția clară a realității e tulburată de resentimente obscure; iar judecata ascultă, în acest domeniu, mai mult de logica sentimentelor, decît de acea a inteligenții.

Părerea în general răspîndită asupra Germaniei actuale, între intelectuali cași în presa noastră, zice d. M. nu diferă mult de acea care domină în presa franceză: Germania e azi republică și democrația socialistă s'a instalat la guvern, dar să nu ne lăsăm înșelați de aparență; adîncind mai bine realitatea, ne vom da samă că Germania mistifică, în scopuri interesate și după vechiul său obiceiu, opinia publică a lumii. Dacă fațada și decorul au suferit schimbări, în sufletul lui, poporul german a rămas tot militarist și războinic; el aclamă la sărbători pe generalii Kaizerului, suspină după vechiul regim și, în comunitate de sentimente cu intelectualii lui, nu aspiră decît la revanșă.

D. Rădulescu-Motru, care e un cunoscător profund al culturii și al mentalității germane, în urma unei călătorii de studiu și a unei anchete făcute de curînd la fața locului, contestă adevărul acestor afirmații, în care vede numai un pretext binevenit, la adăpostul căruia imperialismul francez își caută justificarea.

Sinceritatea regimului democrat al Germaniei actuale nu poate fi pusă, după părerea sa, la îndoială. Germania se guvernează azi după o concepție socialistă, deocamdată în mod temperat, în acord cu burghejii, cum cer împrejurările, dar în fond fără șovăială, în direcția socialismului revoluționar.

Pe cînd socialismul rus sau bolșevismul, concepție mistico-religioasă și dogmatic-comunistă, nu constitue decît un provizorat fără importanță pentru istorie, republica germană—crede d-sa—rezultat neprevăzut al războiului, e începutul unei direcții noi care va schimba fața Europei și a lumii.

Dacă vechea clasă conducătoare a Germaniei idealizează încă trecutul, energiile producătoare au trecut toate la socialism.

Socialismul, așa cum îl înțeleg azi Germanii, constă într'o nouă și radicală valorare a muncii și deci o nouă conștiință a clasei muncitoare. Țară săracă în materii prime, avînd în schimb o populație densă și compusă în majoritatea ei de muncitori încordați și disciplinați, Germania a înțeles că bogăția brută a naturii trebue inobilată (veredelt) prin mîna omului.

Faimoasa constituție votată la Weimar în August 1919, e rezultatul unui compromis între burghezie și socialism. Ea garantează proprietatea individuală, dar în același timp lasă legiuitorului dreptul nelimitat de expropriere... Drepturile de succesiune rămîn, dar Statul poate să-și ia din ele partea pe care o vrea. Intreprinderile capitaliste nu sînt interzise, dar pentru conducerea lor capitalistul trebue să ia sfatul comitetelor, în care sînt și lucrători. Nu se suprimă salarul; vor exista și pe viitor salariați,—adică sclăvia, pe care o denunță socialismul, va continua și pe viitor; dar Statul va avea grijă ca nimeni să nu rămînă fără lucru; și dacă cineva va rămînea, va fi întreținut de stat. Patronul și lucrătorul sînt deopotrivă de îndreptățiți să se amestece la regularea salarului și la desvoltarea întreprinderilor...

Dar textele de constituție sînt pentru istoricii de școală veche; realitatea nu se descifrează din cuvinte, ci din fapte.

Ori acestea arată oricărui observator neprevenit, că stăpînii actuali ai statului german sînt muncitorii organizați în partidele socialiste care, pentru puținul noroc ce a mai rămas burghejilor, nu merg totdeauna împreună. Ei își impun guvernanților nu numai voința, dar și capriciul. Dreptul lor la grevă e nețărmurit și conștiința lor e hipertrofiată.

Prima încercare de a se reveni la starea dinainte de războiu, ar aduce după sine ciocniri sîngeroase și dictatura efectivă a proletariatului.

De un deosebit interes sînt paginele în care d. Motru descrie lupta pe care o duce în mod liber, înăuntrul școlii germane elementare, concepția socialistă împotriva celei confesional-catolice și mai ales a celei naționaliste.

Naționalismul, susțin socialiștii, e potrivit în perioada de trecere dela feodalism la capitalism, atunci cînd se realizează unitatea popoarelor. Azi însă, el e fără rost și nu poate fi cel mult, decît o afacere de conștiință personală, cași confesionalismul. Naționalismul nu mai servește acum decît politica protecționistă favorabilă capitalismului, pentru scopuri războinice, ce ascund interesele clasei exploatatoare. Socialismul vrea dimpotrivă o școală a muncii internaționale, emancipată de subt confesionalism și de subt naționalism, o școală pentru muncitori și nu pentru exploatatori...

Constatările cași afirmațiile d-lui Motru au stîrnit și continuă să stîrnească încă discuții cași protestări pasionate.

Domeniul realității sociale e acel al *forțelor psihice imponderabile* și, cînd e vorba de prezent, ele nu pot fi decît aproximativ și imperfect dozate. A crede în posibilitatea unei analize precise și a unor rezultate exacte în celace privește raporturile dintre aceste forțe, jocul lor complicat, cași evoluția lor viitoare, e o dovadă de ușurință sau de diletantism.

Totuși din observațiile d-lui Motru, pentru cetitorul imparțial și care în celace privește cultura germană nu e lipsit de orice orientare, cîteva adevăruri se desprind sau par, cel puțin, probabile.

Sentimentele pe care le deșteaptă în sufletul oricărui German, nu atît înfrîngerea și pierderea Alsaciei și a Lorenei sau Posenului, cît condițiile economice ale tratatului dela Versailles, ocupația militară a provinciilor dela Rhin și mai cu samă dorința destul de răspîndită în Franța a desmembrării germane – sînt desigur o realitate.

Sînt însă aceste fapte suficiente pentruca poporul german să dorească, în masele lui profunde, o acțiune războinică sau o reîntoarcere la vechiul regim? Nenorocirile pe care le-a adus imperialismul, stăpînirea Junkerilor, militarismul n'au avut aici o influență asupra sufletelor? Din greutele încercări recente, n'au învățat oare ele nimic?

Oricare ar fi defectele caracterului german și în ultimul timp ele au fost scoase în relief cu prisosință, unele însușiri pozitive nu i se pot totuși nega: voința disciplinată, puterea de muncă, seriozitatea gravă și religioasă a firii. Poporul acesta a cunoscut momente, nu mai puțin grele ca acele de acum; războiul de treizeci de ani sau Iena. Totdeauna însă, uneori mai repede, alteori după un timp mai îndelungat, organismul lui a reacționat și, călit în aspra școală a durerii, a reușit să facă față c'o minunată vigoare, situațiilor nouă.

Dacă ofițerii superiori concediați, nobilimea rurală și unele cercuri burgheze au azi motive să regrete vechiul regim și, privind spre trecut, doresc un Bismark și nutresc ideia revanșei,—masele muncitoare, cași numeroși burgheji, se gîndesc la altceva, mai pozitiv, mai solid, mai durabil.

Mai mult sau mai puțin conștient, în spiritul lor, își face în fiecare zi loc ideia, că numai intensificarea producției și organizarea ei cît mai perfectă, atît din punct de vedere technic cît și din acel al dreptății sociale, poate ridica Germania și constitui mîni adevărata ei forță. Dar munca constructivă, are nevoe de democrație cași de pace.

Intelectualii, multă vreme în serviciul vechiului regim, nu privesc—ce e dreptul—cu simpatie, ordinea socială nouă. Dar ei sînt încă dezorientați de mersul accelerat al evenimentelor și mîni, semne încep a se arăta deja, vor fi antrenați și ei, de mișcarea irezistibilă a maselor.

Și desigur Germania democrată și pacifistă, atît de bine dotată pentru lupta economică, e pentru vecinul ei din Apus, un rival mai primejdios decît Germania militaristă, învinsă și dezarmată, al cărui spectru e evocat totuși, la orice pas. Căci Franța, oricare ar fi sforțările ei viitoare, va rămînea pe acest teren într'o vădită situație de inferioritate și e o întrebare dacă, în fața Germaniei nouă, capitalismul sprijinit de militarismul francez nu reprezintă trecutul, o treaptă învechită din evoluția socială a lumii și dacă interesele lui locale mai coincid, în această oră, cu acele ale unui întreg continent?

OCTAV BOTEZ

* * *

Sextil Pușcariu, *Dacoromania*, Buletinul „Muzeului limbii romîne", Anul I, 1920–1921, Cluj, 1921, 8°, 608+VI p., prețul 150 lei.

„Sînt popoare mici înzestrate îndeosebi pentru anumite științi și al căror *rol* este uneori *hotăritor*". Astfel începe marele filolog A. Meillet elogiul danezului Vilhelm Thomsen „azi, cel mai mare nume al *lingvisticei*" (Revue des Deux Mondes, 1 er Fevrier, 1922). Se pare că și la noi, studiile filologice sînt o particularitate a neamului. A fost la noi, începînd cu școala latinistă, în tot cursul veacului trecut, o mișcare filologică vie, în care cele mai multe hipoteze și-au găsit soluții satisfăcătoare. Atunci s'a început studiul „gramaticei istorice" romîne, mai întîiu de străini ca Diez, Miklosich și Mussafia, pentruca mai pe urmă să continue Romînii cercetările științifice în acest domeniu. Cu A. Lambrior s'a început în filologia romînă școala de cercetări moderne, pe urma căreia s'a lucrat cu atîta succes, ajungîndu-se la unele concluzii definitive. Poate singurul regret ar fi că, deși aproape se împlinește un secol dela apariția primului Dicționar romînesc, cu toată munca și sforțările depuse în acest timp, nu avem un Dicționar complect al limbii romîne.

Colaboratorii Dicționarului Academiei au alcătuit pe lîngă Universitatea din Cluj „Muzeul limbii romîne". Apărută subt formă de anuar, *Dacoromania* cuprinde o serie de studii, o parte destinată Dicționarului cu notițe etimologice, alta de articole mărunte.

Studiile cuprinse în acest anuar sînt:

1 *Vasile Grecu*, Erotocritul lui Cornaro în literatura romînească (p. 9–72). Este o monografie specială asupra acestei cărți populare, studiată atît din punct de vedere al istoriei literare, cît și din acel al legăturilor dintre diferite redactări străine și romîne. Asemenea monografii nu pot fi decît binevenite între puținele studii pe care le avem asupra literaturii populare scrise.

2 *S. Pușcariu*, Din perspectiva Dicționarului (p. 73–108). Autorul dă întîiul studiu de subt acest titlu: „Despre onomatopee în limba romînă", în care cercetează numai cuvintele imitative. In acest studiu sintetic, se fac observații de fonetică și se cercetează schimbările fonologice, derivațiunea și raportul sintactic al cuvintelor imitative. La sfîrșit, pe lîngă cîteva observații stilistice, se arată cît de mult se îmbogățește limba prin onomatopee.

3 *N. Drăganu*, Din vechea noastră toponimie (p. 109–146) propune etimologiile numelor de înălțimi *Tîmpa* și *Chicera* și comentează

etimologiile date de Gombócz Zoltán şi Mélich János numelui *Abrud* şi a numelui *Bîrsa* dată de cel din urmă. Deasemenea ne dă etimologia numelui topic *Auşeu*.

4 *Silviu Dragomir*, Cîteva urme ale organizaţiei de stat slavo-romîne (p. 147 - 161), indică unele lucruri cu privire la comunitatea de stat slavo romînă, din constatarea in Banat a *jupelor* şi *ohabelor*, din existenţa instituţiei crainicilor în Maramureş, a cetăţilor de pămînt şi a liniei prisăcilor vechi, după care s'ar putea stabili graniţa apuseană a teritoriului romînesc al Transilvaniei, înainte de venirea Ungurilor.

5 *A. Procopovici*, Eccum (p. 162 - 185) încearcă să dee o explicare pentru formele pronominale şi adverbiale compuse cu *eccum-*, numai în ce priveşte pe *-cc-* şi *u* din silaba a doua.

6 *T. Capidan*, Originea vocativului in *-le* (p. 185 - 209). Cercetînd origina vocativului in *-le*, ajunge la patru concluzii: 1) *-le* dela vocativ nu poate fi deopotrivă interjecţiei bulgăreşti *-le*; 2) *-le* trebue să fie pus în legătură cu terminaţia *-ul* dela numele de persoană din documente; 3) *-le* reprezintă vocativul acelor nume; 4) sufixul *-ulescu* < *-ul* (articol) + suf. *-escu(l)*.

7 *V. Bogrea*, Cîteva consideraţii asupra toponimiei romîneşti (p. 210 - 219). Se dă o metodă de investigaţie în toponimie, precum şi etimologii de nume topice ori de rîuri, unele evidente, altele probabile.

In rubrica: Etimologii şi notiţe lexicografice (p. 220 - 322) propun etimologii E. Herzog, Sextil Puşcariu, G. Giuglea, V. Bogrea, N. Drăganu şi C. Lacea. Articole mărunte cu privire la istoria limbii şi literaturii romîne vechi dau S. Puşcariu, T. Capidan, V. Bogrea, V. Siercky, N. Drăganu, G. Giuglea şi Al. Borza. Un mare număr de recenzii, o cronică şi un indice de materii, de nume şi de cuvinte sînt date la sfîrşitul volumului.

Dacoromania, prin chestiunile pe care le tratează sau pe care numai încearcă a le soluţiona, aduce contribuţii nouă la istoria limbii romîneşti.

Se pare că anul 1921, cînd s'a reluat activitatea filologică întreruptă în anii din urmă, cînd a fost posibilă apariţia de reviste in această specialitate, este începutul unei perioade nouă în istoria filologiei romîne.

I. ŞIADBEI

* * *

Michel D. Ralea, *Proudhon, Sa conception du progrès et son attitude sociale*, Paris, Jouve, 1922.

Figura marelui agitator de idei şi polemist al secolului trecut e azi, cu deosebire, actuală şi vie. Opera lui, vastă, chaotică, cuprinzînd tendinţe adesea contradictorii, e însă interpretată în felul cel mai divers.

Pe cînd socialismul ortodox consideră pe Proudhon ca un socialist sentimental sau ca un teoretician al micei burghezii, socialismul reformist îl numără printre inspiratorii săi, sindicaliştii îl consideră ca părintele lor spiritual, anarhiştii văd în el un precursor; ba chiar unii gînditorii tradiţionalişti şi conservatori, în lupta lor împotriva democraţii centralizatoare, îl revendică ca un campion al federalismului şi al tendinţelor regionaliste. Faţă de aceste păreri, atît de diferite, d. Ralea,— un tînăr gînditor, ale cărui studii filozofice şi literare, deja numeroase, se disting printr'o rară aptitudine pentru ideile generale, însoţită de o pătrundere psihologică delicată şi adesea subtilă,—a căutat, în urma sociologului Bouglé, să lămurească adevărata atitudine socială a lui Proudhon.

După d. Ralea, ideia centrală care insufleţeşte întreaga operă a gînditorului francez şi din care derivă toate celelalte, e noţiunea de progres.

Caşi enciclopediştii, asemeni unui Saint Simon, Fourier, Pierre Leroux, Proudhon crede că istoria caşi natura sînt supuse evoluţiei, că această evoluţie are o direcţie precisă şi se reduce la un proces logic, tinzînd în mod necesar la realizarea ideilor de justiţie şi de libertate.

Impreună cu utopiştii secolului al XVIII, un Morelly sau Brissot de Varville, Proudhon crede în perfectibilitatea omului şi în triumful raţiunii. Spre deosebire de aceştia, el întrebuinţează însă, în cercetările istoriei, metoda dialectică a lui Hegel, necunoscută până atunci în Franţa şi în care îl iniţiase Marx; iar împotriva monismului simplist al utopiştilor, recunoaşte importanţa ideii de luptă şi de multiplicitate a forţelor.

Discipol entuziast al economiştilor clasici şi al lui Adam Smith, Proudhon introduce, în urma lui Saint Simon, punctul de vedere economic în discuţiile sociale, recunoscînd totuşi limitele caşi consecinţele nefaste ale liberalismului exagerat.

Cultul libertăţii trebue, după el, reunit cu acel al justiţiei, liberalismul conciliat cu socialismul.

Organizarea economico-etatistă a socialiştilor, caşi centralizarea excesivă, însamnă după el un regres. Comunismul, caşi asociaţia, aduc o atingere a libertăţii şi Proudhon priveşte cu acelaşi dispreţ fourierismul, „cea mai mare mascaradă a secolului", caşi „statolatria". Mutualismul, pe care-l predică împotriva lor, nu e decît ideia liberului schimb, temperată prin acea de solidaritate şi de contract, care se confundă pentru Proudhon cu justiţia. Fondul doctrinei sale rămîne însă, acel al economiei clasice.

Concepţia lui Proudhon asupra progresului şi a istoriei e mixtă: ideologică şi economică, în acelaşi vreme. Dar punctul de vedere economic nu e decît pe planul al doilea şi subordonat celui dintâiu.

Pretutindeni, efortul economic e supus în opera sa ideii de justiţie, legea generală a universului, care equilibrează forţele sociale, conciliind libertatea şi egalitatea, schimbul şi contractul.

Cu toată apropierea pe care încearcă s'o facă unii comentatori, filozofia istoriei aşa cum o întîlnim la Proudhon se deosebeşte de acea a lui Marx şi de materialismul lui economic, prin moralismul, caşi prin idealismul său.

Pe cînd Marx considera moralitatea ca un epifenomem şi căuta forţele numai în domeniul realităţii, Proudhon a fost înainte de toate un moralist, care n'a renunţat niciodată de a prezenta lumii un ideal, considerînd forţa ca un tributar sau ca o fiică a ideii.

In faţa mecanismului sistematic şi riguros al lui Marx, Proudhon apare ca un filozof al istoriei, impregnat de doctrina progresistă şi de raţionalismul Hegelian, iar explicaţiile lui economice privesc prezentul sau viitorul, niciodată însă trecutul.

Evoluţia societăţilor tinde, după Proudhon, la realizarea justiţiei; progresul e lent şi dominat de legi fatale, prescrise de logică.

Un om cu astfel de convingeri generale nu putea fi, în lupta politică socială a timpului său, decît un reformist prudent, care nu vrea să forţeze zădarnic cursul istoriei, un idealist pe care l-am putea numi în zilele noastre: un radical moderat.

In ceiace priveşte concepţia revoluţiei, în opera lui Proudhon, d. Ralea dovedeşte, că acest mare spirit nu avea o noţiune clară asupra claselor sociale, nici a luptei care există între ele: Proletariatul nu formează, pentru Proudhon, un corp omogen şi unitar; clasa mijlocie se confundă cu burghezia şi între ele nu există graniţi bine delimitate.

Conflictul dintre acele clase e, pentru Proudhon, pur moral şi deci înlăturarea lui posibilă printr'o mai bună organizare; ba el preconizează chiar uneori concilliarea generală, absorbţiunea burgheziei şi a proletariatului, într'o singură clasă mijlocie.

Idee sentimentală, dacă nu utopică (Sombart a scos bine în relief analogia ce există între Proudhon şi socialiştii francezi din prima jumă-

tate a secolului in această privință) atit de deosebită de acea a lui Marx care, impregnat de reci constatări economice, sistematic până la obosesie, e partizanul ideii că lupta intre clase nu va dispărea niciodată.

Diferența intre cele două teorii, d. Ralea le explică și prin alte cauze. Datorită imprejurărilor vieții, Proudhon a aparținut mai multor clase; el a fost țăran, muncitor, mic funcționar și doctrina lui se resimte de multiplicitatea și varietatea profesiilor sale. Apoi concentrarea capitalistă cași proletarizarea in Franța, intre 1840 și 1860, nu aveau acelaș caracter ca in Anglia, unde mașinismul făcuse mari progrese, in vremea cind a fost studiat de Marx. Mediul social diferit explică intr'o largă măsură, deosebirea doctrinelor.

Argumentele aduse de d. Ralea in sprijinul tezelor sale, intemeiate pe un bogat material de fapte și pe o serioasă erudiție, mi se par solide și convingătoare.

Imi voiu permite totuși citeva neinsemnate observații și rectificări de detaliu.

In ceiace privește raporturile dintre Marx și Proudhon, cași mișcările sociale din vremea lor, in documentata și valoroasa lucrare a lui Frantz Mehring: „K. Marx. Geschichte seines Lebens", apărută in 1918, d. Ralea ar fi putut găsi date prețioase care, de altfel, nu contrazic afirmațiile sale, ci numai le complectează.

D-sa afirmă intr'un loc, că Lenin și Trosky se consideră ca niște discipoli autentici ai lui Proudhon. Lucrul nu mi se pare exact. Nu știu care e in această privință părerea lui Lenin, sau dacă el face vreodată aluzie la gînditorul francez in *opera* lui teoretică. In ceiace privește insă pe Trotsky, in răspunsul pe care l-a dat lui Kautsky și operei acestuia: „Terorism și Comunism", — el respinge cu indignare orice filiație a bolșevismului cu proudhonismul, dispus la compromisuri cu burghezia, moderat și conciliator, recunoscind din contra afinitățile acestuia cu blanquismul, partizan al cuceririi forțelor publice prin măsuri violente. Pentru Trotsky, luptătorul intransigent și fanatic, omul de acțiune și organizatorul armatelor roșii, Proudhon, acest revoluționar de cabinet și ideolog, care nu s'a coborit niciodată in stradă, nu e decit ceiace a fost pentru Marx, teoreticianul cași reprezentantul tipic al micei burghezii franceze.

OCTAV BOTEZ

Revista Revistelor

Poezia engleză opusă poeziei franceze

Un articol în „Times Literary Supplement" din 5 Ianuar c., ocupindu-se subt titlul de „Poezia surprizei" de volumul recent al lui Edgell Rickword: „Inapoia ochilor" (Behind the eyes. Ed. Sidgwich and Jackson), face următoarea judicioasă caracterizare:

„Poezia engleză s'a dezvoltat în general în armonie cu marea definiție a lui Milton. Un străin, cetind literatură de a noastră, e ispitit să presupună că ipocrizia și puderia națională au pătruns până și acolo și că viața pe care o cintă poeții noștri e o viață editată de ei ca să evite ofensa convenționalului. Nimic mai departat de adevăr. E drept că poezia noastră a stabilit treptat ceiace unui străin ar apărea ca o tradiție puritană; dar aceasta nu e din pricină că ea a ascuns sau negat vre-un aspect al experienței umane, ci fiindcă ea a urcat o solidă și sigură clădire de frumusețâ amintită și intrupată, după care elementele false, trecătoare și contradictorii ale unei experiențe pripite, sint judecate în mod inevitabil. Keats, a cărui natură era așa de departată de puritanism, era profund atent la această judecată mută a marilor predecesori și revolta sa contra propriei sale „dulcegării" era deopotrivă un răspuns moral și estetic la aceasta.

„Ciudat de observat că, dealungul poeziei de dragoste, în Franța poetul își laudă ibovnica, pe cînd în toată poezia noastră el laudă femeia care e, sau va fi sau ar putea să-i fie soție. Ideia permanenței de raporturi în dragoste a devenit o achiziție poetică definitivă a rasei noastre; așa încît la totalul de experiențe vii și răscolitoare pe care poetul francez le celebrează subt acelaș nume, noi ne uităm cu un suris șters, simțind că ceiace pentru el înseamnă izvorul și focus-ul experienții poetice, e în fond principalul obstacol la o desfășurare mai vastă, la acea spirituală emancipare fără de care pentru noi nu există poezie, — fără de care, cel puțin, poezia nu e niciodată, în ochii noștri, cu desăvîrșire ea însăși".

(Times Literary Supplement).

Școala expresionistă

Pentru marele public cuvîntul Expressionismus nu e tocmai lămurit; în deobște se botează cu acest nume tendințele novatoare ale tinerilor artiști și scriitori germani. Pentru cei inițiați, el rezumă o intreagă teorie estetică. Cum se obișnuește în Germania, artiștii au început prin a determina în mod metodic principiile revoluției pe care pre-

tindeau s'o îndeplinească. Scriitorul vienez Herman Bahr a expus, într'o carte apărută în 1918, caracteristicile mişcării expresioniste, încercînd cu ajutorul autorităţii lui Goethe, a lui Schopenhauer şi a lui Nietzsche, să justifice tumultoasele inovaţii artistice din ultimii ani.

Mişcarea a pornit mai întâiu între pictori şi sculptori. Impresioniştii nu aveau altă ţintă decît să reproducă aparenţele lucrurilor; pentru ei nu erau în univers decît forme şi culori. — Îşi închipuiau că ştiu „să vadă". Aici e greşala lor. A vedea nu-i numai a primi, în mod pasiv, o impresie a simţurilor. A vedea înseamnă a săvîrşi o operaţie a spiritului, a traduce în idei şi reprezentări interioare senzaţiile înregistrate de ochi, înseamnă a reacţiona intelectualiceşte. Ceiace pictorul trebue să încerce a revela publicului, nu este imagina vulgară şi superficială a lucrurilor, ci expresia propriilor sale reacţiuni lăuntrice.

Pentru a cuprinde totul într'un cuvînt, un pictor expresionist este un om pentru care lumea exterioară nu există.

Îndată tinerii poeţi şi romancieri îşi dădură seama de folosul pe care-l puteau trage din teoria aceasta. Nemulţumirile lor se îndreptau, evident, împotriva şcoalei naturaliste — reprezintată prin Arno Holz, Johannes Schaf, Gerhart Hauptman. Aceşti scriitori nu arătau cetitorului altceva decît indivizi, aproape totdeauna indiferenţi; nu se găsea la ei revelaţia sufletului omenesc în ce are el mai universal şi mai adînc. Era o mică artă închircită şi superficială, căreia trebue să i se substitue cît de curînd o artă largă, adevărat omenească, îndreptată numai spre lucrurile esenţiale, ale spiritului.

Desprinsă din negurile adunate în jurul ei de falşii naivi, doctrina literară a expresionismului se poate cuprinde în cîteva fraze. Un poet, un romancier, trebue nu numai să neglijeze tot ce este descrierea zadarnică a unei lumi perceptibile simţurilor, el trebue să evite chiar tot ce i expresia unei stări de spirit individuală. Nu se scrie pentru a arăta cetitorului întîmplări excepţionale, chestiuni neobişnuite, gînduri proprii unui singur om; se scrie pentru a pune în lumină forţele adînci, ignorate, elementare care mişcă pe toţi oamenii şi determină raporturile între ei, caşi atitudinea lor în faţa universului. Acest fond comun, primitiv, ireductibil al sufletului omenesc trebue atins, priceput şi, dacă se poate, exprimat. Romancierii şi nuveliştii mai de samă din această mişcare sînt acum: Heinrich Mann, L. Frank, René Schiekele, Max Brod, Carl Sternheim, Kasimir Edschmidt; poeţi lirici: Franz Werfel, Georg Heym, Theodor Daeubler, Ernst Stadler; autori dramatici: Wedekind, Sternheim, R. J. Sorge, W. Hasenclever, Paul Kornifeld şi Georg Kaiser.

Poetul care e socotit în Germania cel mai înzestrat dintre expresionişti este Franz Werfel. Poemele sale sînt meditaţiuni. Nici unul din evenimentele particulare ce tulbură viaţa indivizilor sau chiar a popoarelor nu-l întoarce dela contemplaţiile filozofice. Războiul a trecut fără ca Werfel să vorbească de el. Căci Werfel a predicat în prima sa culegere de versuri iubirea de oameni. Această culegere poartă titlul „Der Weltfreund" (Prietinul lumii) şi are drept motiv esenţial un apel la milă, la duioşie, la delicata înţelegere reciprocă a sufletelor omeneşti. Numai prin aceia că trăesc la un loc pe pămînt, oamenii sînt unii pentru alţii călăi inconştienţi: „Mă plîng că totul e pentru mine o lume de cruzimi, dar eu însumi sînt pentru tot ce mă înconjoară o lume de cruzimi". Exprimînd sentimentele cele mai instinctive, în opera lui Werfel vom găsi adesea rugăciuni fierbinţi către Dumnezeu:

Pentruce m'ai zămislit astfel stăpînul şi Dumnezeul meu?
Pentruce, pentruce nu mi-ai dat două mîini pline cu puteri mîntuitoare,
Şi ochi de unde să izvorască o binefăcătoare mîngîere?

Şi-un glas de primăvară care să împrăştie un cînt de bunătate
Şi-o frunte asupra căreia să se legene blînda lampă a umilinţii?
Şi-un pas care să mă ducă prin mii de străzi
Ca să port seara toate
Clopotele pămîntului
Pînă 'n inimă, în inima durerii,
Pe veşnicie?

Sînt multe locuri comune în poeziile lui Werfel, — impresionismul este fatal o literatură de locuri comune. Totuşi acest scriitor scapă de banalitate pentrucă are darul să exprime, într'o limbă patetică şi gravă, veşnica nelinişte a sufletului omenesc.

Poate cele mai bune pagini ale sale nu sînt acele în care, potrivit doctrinei şcoalei, cearcă să exprime sentimentele cele mai generale ale omenirii, ci mai repede sînt acele unde îşi destăinueşte sbuciumul sufletului său neliniştit, amar şi lucid.

Cu cît trec anii, cu atît poezia lui e mai limpede; şi e limpede tocmai pentrucă vorbeşte despre el.

Werfel a publicat în timpul din urmă o dramă: „Cîntecul Ţapului".

E vorba de un caz de delir colectiv. Într'o ţară slavă din sudul Dunării, prin veacul XVIII-lea, ţăranii bogaţi alungă sărăcimea nevoiaşă şi flămîndă, care se revoltă. Un monstru, cu înfăţişare deodată bestială şi omenească, vine pe neaşteptate noaptea, în tabăra vagabonzilor. Acest monstru, copilul unui ţăran bogat, scăpase din închisoarea unde-l ţinea tatăl lui; ceata nevoiaşilor crede că el e sprijinitorul tuturor revoltelor, diavolul însuşi. Cuprinşi de rătăcire — o inversiune a sentimentului religios — revoltaţii adoră monstrul refugiat într'o capelă; şi încurajaţi la toate excesele de minunea acestei întruchipări diavoleşti, ei jăfuesc, ard, ucid, până cînd sosesc soldaţii turci care pun capăt acestei frenezii colective.

Ca alţi scriitori germani şi scandinavi, Werfel s'a încercat să redea un caz excepţional de psichoză. Se simte cetind, că n'a lucrat prin observaţie directă. Personajele lui vorbesc o limbă foarte frumoasă; dar n'au viaţă, sînt numai nişte abstracţiuni.

Mai bine a reuşit ca romancier. În romanul lui „Vinovat nu-i ucigaşul, vinovat este victima", apărut în 1920, a arătat că poate, cînd vrea, să rivalizeze în zugrăvirea vieţii individuale cu cei mai minuţioşi impresionişti.

La începutul acestei povestiri, el descrie cu o precizie halucinantă durerile tăinuite ale unui copil pe care un tată voluntar pretinde să-l prefacă după voia lui. Copilul e dus puţin cîte puţin, printr'o inconştientă cruzime, până la disperare şi până la crimă. În această carte este o intensitate de ură care surprinde la un apostol al iubirii universale.

Desigur, romancierul nu se identifică cu personajul principal, romanul lui nu e o mărturisire personală. Este însă de bună seamă revolta împotriva sistemului de dresaj militar atît de puternic în Germania.

Expresionismul pare că şi-a sfîrşit soarta: unii critici au început să-l socotească drept un lucru trecut. El a făcut să nască ambiţii mari, nu le-a realizat însă decît prea puţin.

(Ernest Tonnelat. *Revue de France*, No. 5).

Rembrandt şi Berlinul

A-l prescrie Berlinului pe Rembrandt, pentru însănătoşare artistică, ar fi să i se recomande o cură alopatică, avînd în vedere sănătatea morală a pictorului olandez. În domeniul artistic Berlinul a tins sistematic către două extreme: sobrietate şi exaltare. Oscilează azi între Nicolai şi E. Th. A. Hoffmann, Müllner-Houvald şi „Jüngste Deutschland". Tot aşa în plastica Berlinului; tot aşa în politică: conservatori neaoşi, băţoşi — şi liberali fără frîu. Şi toţi trag pe lîngă ţintă. Ar fi bine să se poată trage o diagonală între aceste extreme. Latent ea există. Berlinezul cunoaşte numai afacerile lui şi distracţia; dar aici nu se mişcă arta. Însă ceiace s'a realizat de seamă în artă, se datoreşte artiştilor aşezaţi în Berlin, ve-

niţi din diferitele regiuni ale Germaniei de Nord. Berlinul e o colonie internă a Nordului cam amestecat ca rasă – şi-i oglindeşte caracterul nu numai în artă. Ei, Nordul, a dat Germaniei în artă şi litere cîteva personalităţi a căror operă ar trebui continuată avîndu-l pe nordicul Rembrandt ca model.

Ei au fost toţi altoi pe tulpina Berlinului. Altoii pe tulpină de măr progresează mai bine. Cu condiţia însă ca tulpina mărului să fie mai întîiu retezată.

Astfel Berlinul trebue să piardă ceva din nimbul lui de până acum, pentru a-l recîştiga într'un alt înţeles mai bun.

(August Julius Langbehn. *Der Wächter*, Martie, München).

Mişcarea cărţii în Anglia

Analiză clasificată a cărţilor publicate în cursul anului 1921

	Cărţi nouă	Traduceri	Broşuri, etc.
Filozofie	205	18	10
Religie	563	36	69
Sociologie	536	15	220
Drept	131	3	39
Instrucţie şi Educaţie	173	1	66
Armată—flotă	229	2	55
Filologie	127	1	66
Ştiinţă	447	12	63
Tehnologie	450	7	171
Medicină, Sănătate Publică, etc.	269	7	56
Agricultură, Grădinărit, etc.	127	1	58
Arte casnice	47	—	2
Comerţ	125	—	30
Arte frumoase	219	2	17
Muzică (lit. muzicală)	53	7	5
Jocuri, Sport, etc.	112	1	10
Literatură	292	[illegible]	19
Poezie, Dramă	385	29	81
Roman	967	51	4
Cărţi pentru tinerime	483	7	50
Istorie	388	16	36
Descrieri şi călătorii	392	11	64
Biografie	303	26	15
Geografie	106	—	7
Cărţi în general	190	—	—
Total pentru 1921	7319	265	1173
		8757	
Total pentru 1920		8738	
„ „ 1918		6750	
„ „ 1916		7537	
„ „ 1914		8863	
„ „ 1912		9197	

(The Publisher's Circular)

Esperanto ca obiect de învăţămînt

In timpul din urmă s'au introdus obiecte nouă de învăţămînt în şcoala secundară germană ori s'a dat mai mare atenţie unora din cele vechi. Dacă se mai ia în considerare că în deosebitele categorii de şcoli mijlocii limbile străine ocupă între 30—50 la sută din orele de învăţămînt, se pune întrebarea de unde să se tae? Căci numărul orelor de peste săptămînă nu poate să depăşească un maxim. Desigur numai din limbile străine.

Să rămînă o singură limbă străină, ca limbă internaţională. Dar alegerea uneia din cele 3—4 limbi de cultură (fiecare preferabilă în felul ei) i-ar da un loc precumpănitor pe teren spiritual în dauna celorlalte. O limbă moartă (latina) ar fi şi mai puţin indicată din lipsă de termeni pentru atîtea noţiuni moderne şi prin nepuţinţa de a fi învăţată.

Rămîne de ales limba artificială (esperanto) al cărei vocabular poate fi mereu crescut şi care poate fi învăţată foarte uşor şi iute de oricine – şi cu deosebire uşor de popoarele romanice şi germanice, întrucît cele mai multe cuvinte sînt împrumutate din limbile lor. Alte avantaje: numărul cuvintelor derivate din acelaşi rădăcină este foarte mare, nu are cuvinte cu două înţelesuri (sau chiar mai multe); este o limbă fonetică şi foarte uşor de rostit – iar regulele de exprimare se deprind în cîteva zile. Gramatica nu are cinci declinaţiuni, ci *una* (fără escepţii), *un* articol pentru toate genurile, iar conjugarea foarte simplă.

Introdusă ca singură limbă străină în toate ţările, esperanto economiseşte timp şi energie, care pot fi utilizate cu neasemănat mai mult folos pentru dobîndirea altor cunoştinţi.

De altfel mijloace de înţelegere internaţională sînt introduse în viaţă: notele de muzică, alfabetul Morse în telegrafie, numere în calcul, formule de algebră şi chimie, etc.. Ce adversari ar putea să găsească o limbă care ar scuti tinerimea şcolară de sforţări inutile pentru învăţarea mai multor limbi vii şi care ar putea aduce nepreţuite servicii omenirii pe toate tărîmurile vieţii? Sînt: *naţionaliştii*, care simt că prin esperanto se trage o punte peste discordiile internaţionale. Prin esperanto muncitorimea, elementele productive din sînul tuturor popoarelor, se vor putea înţelege între ele. Apoi sînt *duşmanii şcolii unitare*, care vreau ca să perziste între şcoala primară şi cea secundară prăpastia, iar aceasta o deschid în special limbile străine. Apoi *interesaţii*: filologii, editorii, care se văd izbiţi în capitalurile şi în profiturile lor şi care se tem de esperanto cum s'au temut pictorii de fotografie, copiştii de tipografie, croitorii de maşina de cusut şi cum se tem acum capitaliştii de socialism.

Cu toată opoziţia şi vrăjmăşia, însă, biruinţa limbii internaţionale este sigură şi nu îndepărtată. Esperanto are până azi organizaţiuni în 640 oraşe ale lumii, are 13 reviste naţionale şi 30 internaţionale, toate însă, tipărite în esperanto, apoi multe cărţi. Este chiar un alfabet esperanto pentru orbi. In vara anului 1921, la al 13-lea congres al esperantiştilor, s'au adunat la Praga 3000 de membri reprezentînd 43 naţiuni.

Mai înainte ca statele să accepte oficial introducerea limbii internaţionale în şcoli, se cuvine s'o înveţe profesorii. Ei apoi să deştepte interesul şcolarilor pentru ca aceştia s'o înveţe în mod privat. In mod obligator probabil ea se va introduce în toate ţările odată; va fi atunci un puternic instrument pentru răspîndirea ideilor pacifiste şi va fi indispensabilă pentru un viitor parlament al lumii (cum socoteşte şi pacifistul francez Richet).

Germania are (la Dresden) o librărie specială pentru esperanto, care îşi trimite catalogul oricui (Spezial – Esperanto-Buchhandlung Ader et Borel, Strurestrasse 40).

(Dr. Erich Witte. *Die Neue Erziehung*, No. 3).

O revistă florentină despre L. Rebreanu

Puținele traduceri italiene din literatura romînească (Novelele lui I. L. Caragiale și... „Dragostea fatală" a d-nei Maria Th. Jonnescu) nu dau posibilitatea să urmărim evoluția romanului romînesc până la apariția mult apreciatului „Ion", *(il romanzo puramente rumeno*, față de „Viața la țară" a d-lui D. Zamfirescu, care este „la prima vasta opera d'interesse largamente europeo" și în care se reflectă viața romînească, deși e prea fățișă influența romancierilor ruși).

Romanul d-lui Rebreanu este un imn închinat pămîntului, de care țăranul romîn se simte atita de strins legat. La acest motiv dominant se altoește tragedia seculară a romînismului transilvănean, descrisă cu sobrietate de culori și cu o obiectivitate care te uimește „la o victimă a stăpînirii maghiare cum e în realitate Rebreanu" „...Rar mi-a fost dat să cetesc pagini atita de obiective și de senine asupra unui argument atita de arzător". Și tocmai în această obiectivitate vedem un cap de acuzare la adresa Ungariei, care „atinge cinstea ei de națiune civilizată", deși *romanul este lipsit de orice tendință politică.*

Stilul romanului „nu e stilul lui Rebreanu, ci al unui neam. Din acest punct de vedere romanul său este epopea peisagiului, tradiției și sufletului romînesc prezent și trecut, în ce are el istoricește mai viu, mai concentrat, mai particular și, tocmai prin aceasta, mai universal".

Romanul acesta ar trebui tradus în italienește. Romancierul Rebreanu a și isprăvit de scris un nou roman, al cărui erou este Titu și a cărui acțiune se petrece în Regat, dar îl ține în sertar, în dorința de-a mai lucra la el cîțiva ani de aici înainte.

(Ramiro Ortiz. *Marzocco*, No. 6).

Teatrul lui Giov. Verga

E ciudată opera teatrală a lui Verga, de oarece se reduce la cîteva zeci de pagini. Deși Verga era autorul cel mai apt pentru teatru dintre scriitorii italieni din secunda jumătate a sec. XIX-lea (posedînd obiectivitatea, sobrietatea și facultatea de-a crea personagii vii, care condiționează producția dramatică superioară), — ne întrebăm cum se face că Verga a rămas mare romancier și nu mare dramaturg: iată rostul ciudățeniei.

Deși dela sobrul Verga ne-au rămas prea puține mărturisiri despre concepția sa estetică, putem deduce totuși că el prefera romanul, de oarece i se părea un mijloc de expresie mai sincer decît teatrul care, pentru a fi publicat, trebue să treacă prin sufletul interpretului, adesea nesincer față de poet și de public.

Verga simțea repulsiune pentru teatrul ca manifestație publică. Iată dece dădu preferință romanului, fără însă a refuza să reprezinte și cele cîteva drame scrise la mari intervale. Ba ceva mai mult: *Cavalleria Rusticana* avu un succes mai mare poate decît toate romanele lui la un loc. Îi urmă după mulți ani drama *La Lupa*, în care regăsim exact aceiași situație dramatică și poate aceiași monotonie a motivelor centrale ca și din *Caccia al lupo*. Și nici nu ne depărtăm de linia tipică a teatrului verghian cu scenele populare din *In portineria* (cu agravanta că aci ne apare un Verga „desrădăcinat"). Cît despre schița dramatică *La Caccia alla volpe*, servește cel mult să dovedească neputința lui Verga de-a înfățișa pe scenă motive lipsite de caracter țărănesc, în afară de viața trăită și observată îndelung.

Concluzia? Fără a fi lăsat teatrului italian o capodoperă, Verga apare și aici mai puțin artificial decît oricare alt scriitor de azi, tocmai pentrucă a transportat pe scenă acea viață cîmpenească în care se simțea atita de bine, înlăturînd cu totul influențele străine și mai ales franceze.

(Osio. *Marzocco*, No. 6).

Conferința Internațională a Muncii

Organizația internațională a muncii e privită de obiceiu ca o anexă a Societății Națiunilor. In realitate ea este o noutate mult mai îndrăzneață decît însăși Societatea Națiunilor. Se crede de asemenea că

ar fi o creație a lui Wilson; și aceasta este greșit: organizația internațională a muncii este un produs englez.

La sfîrșitul războiului, flacăra revoluționară se aprinse în toată Europa. Mulți credeau că se află în pragul unei lumi nouă, leagăn al păcii și al dreptății. Oamenii de Stat ascultară strigătele mulțimii și pe cînd unii puneau temeliile societății în care popoarele trebuiau să se îmbrățișeze, alții se gîndiră la o instituție care să poată liniști pe conducătorii lucrătorilor care cereau cu putere intronarea justiției sociale.

In alte timpuri, legiuitori cu sînge rece ar fi înțeles dela întâia vedere caracterul hibrid al unei asemenea instituții.

La Conferința muncii fiecare popor e reprezentat prin trei categorii de persoane deosebite. Una reprezintă interesele lucrătorilor, alta interesele patronilor și al treilea grup, statul sau guvernul. D. Vandervelde spunea: guvernele vor fi considerate ca reprezentînd interesele consumatorilor în fața producătorilor. Această concepție duce la ruperea unității națiunii în trei bucăți: două grupuri care se dușmănesc — patronii și lucrătorii — și un al treilea, care rămîne în gol, căutînd să se alipească cînd la unul cînd la celalalt din cei doi protivnici — Statul. Astfel interesul general nu mai domină interesele particularilor, el nu-i decît un termen mediu, o trăsătură de unire, un compromis. Principiul și simbolul unității națiunii sînt distruse. Popoarele nu mai sînt unul în fața altuia decît corpuri îmbucătățite. Prin aceasta statul renunță la jumătate din suveranitatea sa, lucru cu neputință de conceput din punct de vedere legal.

Principiul antagonismului de interese face să se nască în sînul Conferinței coaliții de delegați aparținînd la țări deosebite, împotriva propriului lor guvern, împotriva interesului propriei lor țări. Până acum, fiecare își spăla rufele în familie. Astăzi, la Geneva, această piață publică a universului, se convoacă toți străinii să ia parte la operațiune.

Mulțumită desunirii care domnește printre delegații patronali și ai guvernului, blocul uvrier este destul de tare pentru a face mai totdeauna să se aplece balanța de partea lui.

Ministrul socialist englez Barnes, unul din principalii autori ai Organizării Muncii, a prevăzut acest rezultat. In cartea sa „Labour as an international problem", el se arată foarte fericit de acest rezultat, căci nădăjduește că astfel se va ajunge la închegarea unui spirit de unitate internațională.

In drept, puterile Conferinței față de națiuni sînt aproape nule. Dar cîțiva dintre membrii ei nu se pot mulțumi să vadă că ea joacă rolul unui simplu Congres. Și atunci recurg la marea pîrghie a societăților noastre politice: opinia publică. „Pe puterea unei opinii publice înțelegătoare s'au sprijinit inițiatorii organizării pentru a constrînge diferitele Parlamente să ratifice convențiile", zice Albert Thomas. Toate acestea fac ca la adunările congresului, acela care va striga mai tare că este bun, drept, pașnic, acela care va insinua în opinia popoarelor cu subtilitatea cea mai pătrunzătoare că ceilalți sînt nedrepți, războinici, naționaliști, reacționari, imperialiști, — acela va izbuti. Conferința Muncii le servește drept cîmp de bătae. Și aici începe a eși la iveală o rețea complexă de demagogie, care se întinde dela națiune la națiune.

Din această demagogie, guvernele își fac o armă de apărare. După spusele delegaților la Conferință, guvernele nu se gîndesc decît să aducă dreptatea pe pămînt. Ele votează aproape totdeauna proectele care le sînt prezentate. Dar își rezervă, bineînțeles, dreptul de a le aplica dacă le va plăcea. Pentru mai multă siguranță, ei fac în așa fel ca frumosul lor gest să fie cît mai platonic cu putință. Cei mai mulți vor să dea convențiilor un caracter foarte general și foarte vag, sau chiar să le transforme în simple recomandări.

Prin acești nori demagogici, poate cel puțin Conferința să aducă

muncitorilor oarecare foloase practice? Foarte greu: cum am mai spus, recomandările sale nu sînt puse în aplicare de guverne. Scopul Conferinţei Organizării, care este să lege naţiunile între ele pentru o regulamentare a muncii, nu este atins pe calea aceasta. În loc să se'ntoarcă la o sănătoasă înţelegere a lucrurilor, Conferinţa se depărtează tot mai mult de scopul său. Ea nu se mulţumeşte cu reforme limitate, precise, practice, ci vrea să cuprindă totul. Cu ajutorul acestei zăpăceli, unele naţiuni încearcă să atace pe concurentele lor. Toate se privesc între ele cu neîncredere şi posibilităţile de înţelegere se îndepărtează mereu. Acorduri de bună voe între naţiuni ar sluji nevoile acelora care sînt desavantajaţi mult mai bine decît o politică prea subtilă, care încearcă să se strecoare spre ţinta sa prin întortochierile unei adunări ca acea de la Geneva.—Nu sămănînd răul la alţii poţi să-l vindeci pe al tău.

Pentru a înţelege deplin spiritul Conferinţei Muncii, trebue să o aşezăm în mişcarea de idei care s'a desfăşurat la sfîrşitul războiului. În general această mişcare ne apare ca o reacţiune împotriva întăietăţii societăţii politice. Se crede necesară o organizare economică a societăţii, pe lîngă organizarea politică.

Elementele prime ale societăţii nu mai sînt, ca în democraţie, cetăţeni egali în drepturi. Se vorbeşte de producători, de consumatori, de grupuri profesionale. Societatea nu mai este decît un agregat de interese materiale. Statul nu mai este decît un grup sau o faţă a acestor interese.

Orice societate are nevoe de relaţiuni şi garanţii mutuale superioare intereselor materiale; aceasta înseamnă că totul trebue subordonat unei societăţi politice, bine închegată, unei comunităţi morale.

E adevărat, curentul născut după războiu cuprinde o reacţiune împotriva abuzurilor politice, o tendinţă spre descentralizare şi un federalism sănătos. Este iarăşi adevărat că realităţile economice nu trebuesc ignorate de legiuitori. Dar să ne ferim ca, introducînd lumea muncii în parlamentarism, să n'o putrezim prin parlamentarism.

O idee nelămurită de reprezentare de interese, de disoluţie a societăţilor politice, a prezidat la crearea Conferinţei Muncii. Reprezentanţii ai lucrătorilor şi ai patronilor figurează cu aceleaşi titluri ca delegaţii Statelor. Lupte, coaliţii, compromisuri fără forţă de drept, iată ce a rezultat din această situaţie. Singurele izvoare de drept care sînt în lume, sînt tot societăţile politice, naţiunile.

Numai contractele regulat încheiate între popoare unice şi suverane, pot să aibă putere de drept. Dacă conferinţa vrea să facă operă folositoare, ea va trebui să se mărginească a studia cu îngrijire reformele care sînt cu adevărat susceptibile de a face obiectul unor convenţii între naţiuni. (Marcel Tardy. *Revue de France* No. 2).

Pericolul german în Rusia

Cu cîţiva ani înaintea războiului mondial, penetraţia germană în Rusia era deja înaintată şi Germania căuta să colonizeze în profitul ei imperiul slav. Azi, după ce a fost învinsă şi a pierdut coloniile, ea nu a renunţat la planul de odinioară; dimpotrivă, în reorganizarea Rusiei, Germania poate găsi elementele unei victorii pe terenul economic. Asupra situaţiei actuale a Rusiei, Germania care o cunoaşte perfect, nu-şi face iluzii. Ea ştie că capacitatea de cumpărare a statului sovietic e pe cale de epuizare, că băncile ruse nu mai au resurse disponibile şi că deocamdată nu se poate scoate nici un profit din expansiunea comercială. Germania înţelege că, pentru moment, ea nu ar putea face nimic vast şi definitiv în Rusia, decît subt forma unei participări la o grupare internaţională, care ar dispune de gajuri suficiente date de soviete, în ceiace priveşte siguranţa operaţiilor. Dar fără a aştepta ca această formă de cooperaţie să ia fiinţă printr'un acord al puterilor sau ca rezultatul unei conferinţi, Germania se organizează metodic, aruncînd asupra Rusiei imensa reţea a propagandei sale. Totuşi pentru a nu deştepta susceptibilitatea aliaţilor şi mai ales a Angliei, această politică nu e făcută la lumina zilei şi, pentru a masca lucrurile, iniţiativa apropierii e dată pe socoteala Rusiei. Centrul relaţiilor ruso-germane e mai mult Berlinul decît Moscova. La Berlin, Rusia e reprezentată de patru misiuni care amestecă, în chip savant, diplomaţia, propaganda şi afacerile. În fruntea lor sînt comisarul sovietic Krestinski şi ziaristul Kristinov, iar biroul de cumpărări oficiale, care tratează cu fabricanţii germani, e condus de Litvinov.

În ceiace priveşte Germania, ea e reprezentată de o misiune economică instalată la Moscova subt direcţia d-rului Wiedenfeld.

Germania are un vis, acel de a fi însărcinată cu un fel de mandat internaţional pentru a face ordine în Rusia, restabilind căile de comunicaţie, serviciile publice, utilajul industrial. Nu e vorba de un monopol care nu ar fi acceptat de celelalte state, ci de o organizaţie de ansamblu, de o direcţie centralizată, pe care numai Germania o poate oferi, din cauza multiplelor ei legături cu Rusia, stabilite cu mult înaintea războiului. Această politică de realizare are printre financiarii americani, caşi în sferele oficiale engleze, numeroşi partizani. După părerea lor, Germania singură e capabilă de a reorganiza Rusia, căci numai ea are un plan metodic de muncă, pe cînd Anglia sau America nu pot decît improviza în acest domeniu.

Politica germană în chestia restaurării Rusiei a fost expusă într'o lucrare care a făcut mult sgomot, intitulată „Was wird aus Europa?" al cărui autor von Braun, e prezidentul consiliului economic al imperiului. Von Braun susţine, caşi Keynes, că Germania nu va putea face faţă obligaţiilor ei către Franţa decît mărindu-şi considerabil exportul, soluţie pe care ar admite-o cu greu celelalte state, din cauza crizei mondiale a debuşeurilor. Numai reconstituirea economică a Rusiei ar putea să ofere Germaniei o piaţă de unde nu ar fi expulzată de concurenţi.

Dacă von Braun a dezvoltat concepţia germană în ceiace priveşte reorganizarea Rusiei, Felix Deutsch directorul puternicei societăţi de electricitate, a elaborat un vast plan de reconstrucţie. După acest plan, cunoscut din publicaţiile presei germane, detaliile execuţiei ar trebui încredinţate nu unui consorţiu central, ci unei serii de grupări internaţionale, specializate după natura diversă a industriilor organizate.

În acest program de colaborare între marile puteri, America ar deschide creditele şi ar procura materiile prime. Anglia s'ar însărcina cu transporturile maritime şi ar avansa produsele manufacturate, iar Germania ar interveni ca furnizor al articolelor fabricate. Partea cea mai urgentă ar fi punerea în bună stare a porturilor şi mijloacelor de comunicaţie: navigaţie internă şi căi ferate. În ceiace priveşte combustibilul, Anglia ar furniza cărbune, iar aprovizionarea cu petrol s'ar face prin creşterea producţiei în regiunea petroliferă a Caucazului.

Krasin, care e purtătorul de cuvînt al sovietelor în ceiace priveşte comerţul exterior, a declarat la Londra că acest plan e serios şi că un acord economic e de o importanţă capitală atît pentru Rusia cît şi pentru Germania, căci milioane de ţărani ruşi au o nevoe urgentă de produsele de care sînt lipsiţi, dela începutul războiului.

Puterile Antantei, a declarat Radek, un alt leader al bolşevismului, au creat o comunitate de interese între cele două ţări. „Dacă Germania e condamnată să moară şi Rusia deasemeni, cele 150 milioane de Ruşi şi 70 milioane de Germani vor face, înainte de a sucomba, un efort desperat împreună".

Activitatea germană în Rusia nu s'a limitat la combinaţii de cooperaţie internaţională şi fără a aştepta realizarea proectului Deutsch

sau rezultatele misiunilor speciale și a voiajelor de anchetă, industria și comerțul german s'au pus pe lucru, cu încurajarea și subt protecția guvernului.

Din Maiu 1921, unele acorduri comerciale au fost încheiate, 700 locomotive au fost comandate la Krupp. Faimosul Hugo Stinnes, prezidentul uniunei exportatorilor, a fost la Moscova pentru a cerceta starea vechilor întreprinderi industriale germane și posibilitatea de a reînvia industria zahărului. Pentru susținerea acestei politici de expansiune, e nevoe însă de un puternic ajutor financiar și Rathenau împreună cu Deutsch au intrat în discuție cu reprezentanții marilor bănci, în vederea unui credit important care va fi acordat Rusiei.

In ceiace privește Franța, metoda ei, în problema reconstruirei Rusiei, e cu totul alta decît a Germaniei. Articolele prime ale programului său sînt: recunoașterea datoriilor de stat și a celor contractate în timpul războiului cași acea a capitalurilor angajate în industria rusă sau depuse la bănci.

Acest principiu admis, se vor forma companii speciale pentru a pune în producție unele grupuri de industrie: petrolul, minele, drumurile de fier. Aceste companii vor primi concesii pe termen lung, în schimbul unor redevenți plătite statului și vor obținea un statut legal, pentru a fi asigurate în ceiace privește dreptul lor de proprietate.

Din punctul de vedere al Rusiei însă, trecerea fără tranziție, dela comunismul integral, la regimul de concesii în favoarea companiilor străine nu s'ar putea opera decît printr'o bruscă evoluție, care ar însemna răsturnarea tuturor principiilor comuniste. De aceia e ușor de înțăles că guvernul sovietic are toate preferințele pentru programul general al lui Deutsch, care oferă Rusiei materiile prime și utilajul de care ar avea nevoe pentru restabilirea vieții ei economice, prevăzînd în acelaș timp plata, cu facilități de credit.

In fața acestor diverse combinații, conducătorii Rusiei sînt gata însă de a le accepta pe toate, dacă cooperația internațională le-ar aduce un concurs în ceiace privește organizarea și capitalurile, care sînt condiția oricărei restaurări.

Cum a spus, nu fără ironie, Radek, scopul conferinței dela Genua va fi „să determine importanța creditelor, organizațiile ce le vor procura și condițiile. Restul nu e decît vanitate și diplomație".

Franța e însă cu drept cuvînt îngrijită de politica de înțelegere economică a Germaniei cu reprezentanții oficiali ai bolșevismului, căci ea se poate exercita mîni, pe un plan mult mai vast.

Intre Rusia nouă, condusă de un guvern de ură și Germania însuflețită de dorința revanșei, se pot stabili afinități politice și acordul economic poate face loc unui acord diplomatic și chiar militar, inspirat de acelaș gîndire, eșirea din izolare, o antantă a învinșilor, care s'ar opune antantei învingătorilor.

(Maurice Lewandowski. *Revue des Deux Mondes*, April).

Fără violență

In fața mișcării de eliberare „fără violență" care, subt conducerea lui Gandhi, se revarsă asupra întregii Indii, — stă Anglia neputincioasă cu armamentul ei modern.

Evenimentul acesta, cași cel din Egipt, sînt pentru Apus o dovadă că Răsăritul *Lumii Vechi*, cu străveche cultură, nu mai poate fi ținut în rîndul coloniilor. Dar mai însemnat pentru omenire rămîne acest nou mijloc de luptă fără silnicie. Gandhi — adept al preceptului „neopunerii" lui Tolstoi — vrea să elibereze India de subt jugul englez, fără sînge — și anume prin arma „necooperării" cu Anglia (în comerț, administrație, cultură, etc). A ajuns adevăratul stăpîn al Indiei — și în mase, cuvîntul acestui ascet are mai multă putere decît legea engleză.

In mișcarea lipsită de silnicie din India se realizează astfel visuri mai de demult nutrite de Tolstoi,

Dymond, Garrison și de atîtea alcătuiri pacifiste. Dar această repulziune pentru violență este totuși un dar al Orientului, care a întronat ca o lege în viața tipului omenesc superior: a respecta sfințenia vieții altuia. După aparițiile izolate de odinioară — „duhoborii" în Rusia, secta „neopunerii" în America etc. — mișcarea de azi coboară pentru prima dată principiul nesilniciei în mase, ca sistem, într'o mare luptă de dezrobire. Și aceasta după cinci ani de sîngeroasă silnicie războinică.

Dar și până acum, orice politică a forței a dat faliment. Căci nici o schimbare esențială nu s'a putut realiza vre-odată în dezvoltarea omenirii, cu biruințele realizate prin războae. Inamicii — învingători ori învinși — au rămas, fie care, în cercul lor vrăjit. Și astfel nici idealul popoarelor, nici răpunerea „Răului" nu se poate dobîndi prin silă. Puterea baionetelor nimic nu poate să dezlege. Cel mult să deștepte spiritul de opoziție — care, în ultima analiză, este „Răul". Dar împotriva lui trebue să ridicăm ceva iarăși din lumea morală, adică *bunăvoiea*. Numai *neîmpotrivirea* ne scoate din cercul vicios al silniciei fără sfîrșit, al nedreptăților și răzbunărilor inepuizabile și ne dă putința să intrăm în împărăția liberă a spiritului.

Pentru înfrîngerea „Răului" trebue nimicit mai întîiu terenul pe care el se prăsește. Aceasta este demult lozinca moraliștilor sociali, a profeților și poeților, cași a „duhoborilor" și Americanilor din secta „neîmpotrivirii". Iar cu acțiunea lui Gandhi ea a atins o largă înfăptuire și a devenit un tezaur al omenirii. Dacă însă va duce la izbînda politică pe Indieni, atunci ea capătă o însemnătate istorică, în fața căreia diferitele conflicte dintre popoare, cu scopurile lor apropiate și trecătoare, apar fără însemnătate.

In fața noii mișcări, Anglia nu mai recurge la represiune — nu mai poate. Insă nici metodele ei schimbate, nici marea desfășurare de forțe menită să impresioneze — nimic, nimic nu ajută; căci toate se izbesc de „neîmpotrivirea" Indienilor deciși să-și cucerească libertatea.

Firește, nu înseamnă că lupta împotriva Angliei se confundă cu lupta celui drept împotriva „Răului". Deocamdată în mintea naivă a Indianului lupta morală se oglindește în lupta de eliberare. Deci, fatal, ceiace este Indian e bun și rău tot ce este englez. Din cauza apăsării naționale, indianul n'a putut ajunge la conștiința asupririi sociale *dinăuntru*, care decurge din alcătuirea în caste. Deși nu trebue uitat că alt cuprins are naționalismul la popoarele Orientului: unul mistic-religios. Idealul național indian nu are năzuinți dușmănoase față de alte neamuri, ci el năzuește către înfrățirea omenirii.

Gandhi, cași Rabindranath Tagore — care plînge pe Indieni că, în lupta pentru eliberarea politică, au să-și sacrifice libertatea lor morală — știe că pentru conaționalii săi, mai presus trebue să fie aceasta din urmă dintre libertăți și că orice sacrificii se pot aduce pe altarul libertății naționale, afară de unul: *sacrificiul libertății morale*. De aceia eliberarea fără silnicie și fără sînge.

Sînt și altfel de Indieni, care ajung subt tunurile și mitralierele engleze. Dar Gandhi are 7 milioane din cei care „nu se împotrivesc"; iar numărul lor crește.

(Fülöp René. *Napkelet*. No. 4).

Ipoteze nouă în fiziologie

Fizica și chimia au luat un avînt considerabil. In mai puțin de un secol, mașina cu aburi, drumul de fier, telegraful, telefonul, lumina electrică, razele X și radium, fotografia, cinematograful, fonograful, automobilul, aeroplanul au constituit o eră de progres fără exemplu în istoria omenirii. Dimpotrivă, științele naturale, cunoștințele noastre asupra fenomenelor vitale și a stărilor patologice — sînt departe de a fi atins o asemenea evoluție. Obscuritatea cea mai desăvîrșită planează încă asupra atîtor maladii; nu le cunoaștem mecanismul de producere și nici esența lor, nu știm procedeul de a le evita ori vindeca. Multe boli, studiate și descrise de Hippocrate cu 400 de ani a. Chr., au rămas și azi în acelaș stadiu. Nu

avem nici-o știință despre regimul de nutrițiune la ființe; ne uităm la ele cum se îngrașă ori slăbesc, dar nu putem să aducem în stările lor nici-o schimbare.

Sîntem destul de ignoranți, bunăoară, în ce privește cauzele maladiilor cronice: reumatismul, guta, epilepsia esențială, anumite forme de astmă, anumite dermatoze, anumite stări mintale și atîtea alte afecțiuni, a căror geneză a scăpat minții noastre până acum în chip complect. Pentruce unele produse fără înrudiri chimice — cum sînt sărurile și cîțiva compuși minerali sau organici—produc aceleași tulburări (hipertermie, erupții, artralgie) ca scarlatina? Cum se face că accidentele patologice provocate prin microbi, prin materii albuminoide toxice sau prin medicamente chimicește determinate, se manifestă la mai multe zile ori la distanță de mai multe săptămîni, după ce au fost administrate? La ce slujește durata de incubație? Lupta dusă de microbi împotriva organismului dispare, cînd e vorba de substanțele amicrobiene ca serurile, toxinele și soluțiile medicamentoase, care injectate în circulație într'o singură doză, determină tulburări abia după șapte până la 15 zile. Cum să explicăm atunci că produse în cantitate imponderabilă nasc efecte considerabile? Cum se explică faptul că creșterea greutății anuale la om este maximă după naștere, apoi, după o perioadă de oboseală, se intensifică din nou în momentul pubertății? Deci nașterea, nutriția, senilitatea și maladia es din sfera înțelegerii noastre. Clasicismul și dogmatismul, care predomină și azi în medicină, pare să nu fie străine de această stagnare a ei.

Germanii, considerînd proprietățile serului drept substanțe, au devenit protagoniștii acestor concepții. Ei au oprit în loc progresul medicinei, care s'a văzut astfel zădărnicită de „lanțurile laterale" ale lui Ehrlich ori de alte teorii analoage. Evoluția în domeniul fiziologiei și patologiei nu poate să-și urmeze cursul decît imboldită de un spirit nou și științific.

In senzul acestor considerații Aug Lumière a făcut o însemnată încercare cu lucrarea sa: *Rôle des colloïdes chez les êtres vivants*, Masson, Paris, 1921. D-sa afirmă că țesuturile, în cea mai mare parte, nu sînt constituite din substanțe determinate în mod chimic, ci din „coloide". Reacțiile și transformările, care condiționează creșterea, asimilația, boala și moartea, se produc în sînul coloidelor. Prin urmare trebue să știm condițiile în care trăesc și se transformă coloidele sintetice, chiar cele mai simple, bunăoară coloidul hidrat feric.

Oxidul de fer este complect insolubil în apă. In stare coloidală, substanța asta se înfățișază subt forma unui lichid roș foarte transparent, aidoma unei soluții. Insă coloidul este în continuă transformare, se maturește, iar fenomenele biologice și patologice, crezute misterioase, se lămuresc grație proprietăților coloidelor. La viețăți, coloidele se întîlnesc fie ca elemente constitutive ale celulelor, fie în stare de lichid intercelular, ca serul care impregnează țesutul și organele. Din explicațiile lui Lumière se vede că aceste coloide produc simptome comune mai multor afecțiuni: temperatură, erupții cu localizări identice... Intre novarsenobenzol, ser antidifteric și microbul scarlatinei nu există nici o relație aparentă și cu toate astea efectele sînt la fel. Lumière rezumă cercetările sale astfel: coloidele condiționează viața: „floculația" lor determină maladia și moartea.

(Aug. Lumière, * *l'Esprit Nouveau*, No. 10, 1921).

* (Auguste Lumière, inventatorul cinematografului și fotografiei în culori, a făcut descoperiri importante și în domeniul Fizicei și Chimiei. Mai mult. Medicina îi datorește și ea cîteva metode nouă în ce privește tratamentul tetanosului, în ce privește cicatrizarea plăgilor, rolul vitaminelor, studiul cancerului, technica transfuziei sîngelui, etc).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Louis Cazamian, *L'évolution psychologique et la littérature en Angleterre, 1660—1914*, éd. F. Alcan, Paris.

Ritmul literaturii urmează ritmul nostru psihic. El este „ca o oscilație între cele două grupări principale ale tendințelor cărora psihologia tradițională le dă numirea de *facultăți*: senzibilitatea și inteligența". Această alternanță este înrîurită de o mulțime de elemente din viața socială: influența mediului omenesc, împrejurările istorice, etc. „Astfel, istoria literară ne face să asistăm la lupta unui ritm psihic esențial împotriva rezistențelor sau complicităților mediului în care acest ritm trebue să se afirme".

Autorul pune în lumină ideile de mai sus cercetînd istoria literaturii engleze dela 1660 la 1914. El constată că nu se mai poate studia o literatură națională fără a face să intervină cauze istorice de ordin internațional. Influențele sînt cîteodată masive, cîteodată subtile, dar constante și se manifestă până și în viața cea mai autonomă a unui geniu. Bine înțeles, esențial rămîne tot caracterul național; de el depinde întotdeauna ritmul profund al unei literaturi.

Influențele străine nu lucrează decît cînd găsesc un teren pregătit să le primească; ele adaugă efectul lor la evoluțiile anterioare, le grăbesc sau le încetinesc, dar nu le crează.

„Noi nu luăm din afară decît ceiace răspunde unei nevoi a conștiinței și a gîndurilor noastre, cînd literatura națională, amorțită în formule îmbătrînite, nu mai corespunde stării prezente a sufletelor noastre... Este ușor de văzut că întotdeauna cerem dela străini arta și doctrinele care ne măgulesc predispozițiile interioare".

Schimburile între literaturi se înmulțesc pe măsură ce ne apropiem de perioada contimporană. „Un ritm psihologic european tinde demult să se stabilească, și încă de pe acum vedem răsărind lumea cea nouă cînd omenirea va fremăta de aceleași mari oscilații morale"... Idei care deschid largi perspective literaturii comparate.

Jules Romains, *Amour couleur de Paris*, éd. de la Nouvelle Revue Française.

Poetul zugrăvește peisagii pariziene adevărate și anonime, fără a arăta din înfățișări decît umbrele; compune fără reflecte, sufluri și murmure.

Accentele poeziei sale duioase vibrează în tainice ecouri,—imnuri care răsună într'o ciudată catedrală.

Ar fi interesant să se compare aceste mici ode grave cu unele din cîntecele lui Verlaine. Jules Romains obține prin mijloace cu totul opuse, efecte de o adîncă curăție:

Du ciel pour une heure encore,
Du bleu qui serre le coeur,
Amour couleur de Paris.

Cel mai scurt poem al său e o lume născocită, populată de ființe și lucruri create din nou prin puternica și voluntarea sa imaginație.

In ceiace privește forma, și de astădată technica lui Jules Romains dovedește că e o serioasă încercare făcută pentru a reda poeziei, subt o înfățișare nouă, frumusețile riguroase ale metricei tradiționale.

Johan Bojer, *Dyrendal*, Gildendal, Kristiania.—Viața țărănească a început a fi descrisă în Norvegia, cași în Europa întreagă, pe la mijlocul sec. XIX. Cel dintîiu scriitor a fost Björnstjrne Björnson care nu era țaran, dar trăind aproape de țărani, i-a cunoscut și i-a descris adeseori, idealizîndu-i. Bojer însă, care e țăran el însuși — a descris viața țărănească așa cum este; e un scriitor realist. Cartea aceasta e un roman care oglindește viața țărănească norvegiană. Eroii sînt numai țărani.

Maria și Hans n'au copii. Maria e dezolată, Hans ar vrea un moștenitor. In cele din urmă iau un copil cu gînd să-l înfieze. „Din generozitate ei dăruesc ferma lor copilului. Mai tîrziu însă Maria și Hans neputîndu-se înțelege în ceia ce privește raporturile care trebuiau să fie între copil și tată și

între copil și mamă, s'au despărțit. Acțiunea romanului se petrece pe cîmp, în fermă, la lucru ori la odihnă. Prin această carte Johan Bojer ne face să pătrundem adînc într'un mediu puțin cunoscut.

FILOZOFIE

A. A. Robb, *The absolute Relations of Time and Space,* University Press, Cambridge.

Din noua concepție asupra timpului și a spațiului, care preocupă astăzi pe oamenii de știință, filozofii au a se ocupa cu deosebire de ideia fuziunii spațiului și a timpului universal, rezultînd dintr'o prezentare mai experimentală a lucrurilor.

Autorul pleacă dela critica experimentală a *succesiunii.* Totalitatea faptelor se împarte, în raport cu un fapt *a*, în trei clase: fapte care au loc înaintea lui *a*, fapte care au loc după *a*; în sfîrșit *fapte care nu-s nici înainte, nici după a.* Aici apare deosebirea. Printre faptele care nu sînt nici înainte nici după un fapt oarecare, se găsește unul care să fie înaintea altuia. Astfel se introduce în urzeala dinainte și de după fapte, o complexitate nouă, pe care autorul o determină prin axiome inspirate de experiență și a căror structură o dezvoltă cu metode geometrice. El regăsește, încetul cu încetul, ordinea spațială a lumii, dar ascunsă în ordinea de succesiune a faptelor și redusă la un aspect mărginit și particular al acestei ordini.

Adolfo Levi, *Sulle interpretazioni immanentistiche della filosofia di Platone,* ed. Paravia, Firenze.

Autorul vrea să arate că interpretările „imanentiste" ale doctrinei lui Platon sînt inexacte și că trebue să rămînem la concepția tradițională a Ideilor transcendente separate de lumea sensibilă. Interpretarea platonismului după care Ideile ar fi mai mult sau mai puțin amestecate cu materia, confundate cu obiectele sensibile, a fost susținută mai ales de Natorp. Dar este și mai veche, căci o găsim la Hegel și Tennemann. Interpretarea aceasta e falșă, ea are împotriva ei textele formale ale lui Aristot și platonismul întreg. Platon a crezut întotdeauna în transcendența Ideilor. Urmează deci că Ideile propriu zise, Ideile număr și până la un oarecare punct, numerele matematice însăși sînt despărțite de lucrurile sensibile. Este mai ales falș că Eul întreg derivă din Ideia binelui sau a unicului.

Deasemenea este imposibil să reducem lumea sensibilă la un compus de idei, nici la ideia Non-Eului.

Lumea sensibilă și lumea inteligibilă rămîn totdeauna radical separate și nu este identitate între elementele lor constitutive. Demiurgul nu se confundă cu sufletul lumii, care este expres deosebit de Plato, nici cu ideia binelui.

Nu este în Platonism nici cea mai mică urmă a unei teorii a cunoștinței în sensul Kantian al cuvîntului. „Acrobațiile exegetice" ale lui Natorp și a discipolilor lui nu pot ascunde un fapt esențial: Ideia binelui nu e o lege, o formă a gîndirii, o metodă, ci un Eu mai presus de toate, real și concret.

ISTORIE

Ramsay Muir, *A short history of the British Commonwealth,* in two volumes. Vol. I: *The Islands and the first empire,* Philip and Son, London.

Titlul lucrării de mai sus arată că istoricii au început a lua în seamă schimbarea care se îndeplinește astăzi în constituirea Marii Britanii. El întrebuințează termenul de „British Commonwealth" —confederația Britanică, pentru a defini această mare comunitate politică. Autorul își propune să arăte cum s'a format Federația, caracterizată printr'un principiu general tuturor unităților componente: libertatea civilă și politică a supușilor, autonomia puterilor aliate și asociate, cu un regim parlamentar croit după modelul Angliei. Volumul întâiu lămurește originile și dezvoltările celor patru națiuni care-au luat parte la alcătuirea Regatului-Unit: Anglia, țara Galilor, Scoția și Irlanda. Istoria lor se oprește la anul 1763, data tratatului din Paris, cînd fuziunea este aproape desăvîrșită. Ținutul Galilor a fost alipit de Anglia în 1536; Scoția s'a unit în 1707, după

patru veacuri de lupte pentru independență; Irlanda a fost cucerită prin puterea armelor și pusă subt acel aspru regim de „penal laws".

Dacă observăm dezvoltarea maritimă și colonială a Angliei, găsim că și aici data anului 1763 are o deosebită însemnătate. Cînd la descoperirea Americei s'a deschis un cîmp nou, aproape nemărginit, puterilor maritime, Anglia nu era pregătită pentru destinele impuse de împrejurări. Ea s'a folosit cu încetineală de largile perspective care se deschideau activității sale. Dar dela restaurarea Stuarților ea intră cu hotărîre pe calea care îi va asigura mai tîrziu împărăția mărilor. Infrîngerea Franței și Spaniei în războiul de șapte ani întemeiară pe baze trainice mărirea sa colonială. Atunci s'a constituit acest „întâiu imperiu" de care vorbește subtitlul cărții.

Justin Godart, *L'Albanie en 1921,* Presses universitaires de France, Paris.

O pledoarie în favoarea acestei țări tinere, care, după jugul turcesc, după violențele Greciei, în fața dorințelor italiene, prin luptele diplomatice din Societatea Națiunilor, în care a izbutit să intre, dă dovadă de calități de energie și patriotism.

Voința sa de autonomie apare limpede în Declarația Adunării Naționale reunită la Lushyla la 2 Februar 1920, pentru a protesta împotriva stabilirii unui înalt Comisariat italian la Durazzo. Ea cerea atunci și repararea nedreptăților făcute de Congresul din Berlin (1878) și de Conferința Ambasadorilor din 1913.

Autorul adaugă informațiuni asupra obiceiurilor, a situației geografice, istorice, politice și economice a Albaniei.

CHESTIUNI SOCIALE

Georges Risler, *La crise du logement,* éd. Plon, Paris.

Franța trece printr'o acută criză de locuințe. De opt ani nu se construește aproape nimic; războiul a distrus un însemnat număr de locuințe; refugiații au umplut orașele; intervențiile statului făcute fără pricepere, au împiedecat cu totul construirea de noi locuințe.

La toate acestea, este un singur leac: libertatea. Statul voind să se substitue inițiativei particulare, a agravat criza. De aici înainte el trebue să lase să înflorească iarăși această inițiativă și chiar s'o favorizeze prin măsuri împotriva speculei. Formula d-lui G. Risler este: să se reconstruiască cu pricepere. Iată cum: să se ia căzărmile rămase libere și să se transforme în case pentru lucrători; să se oprească invazia locuitorilor dela țară; să se construiască locuințe modeste, cu chirii eftine, să se acorde scutiri de dări construcțiilor nouă. La orașe, se pot construi case colective cu apartamente încăpătoare pentru familii numeroase.

Societățile pentru locuințe eftine și oficiile publice create prin legea din 1912 sînt instituțiile cu ajutorul cărora soluțiile propuse vor putea fi îndeplinite.

François Mentré, *Les générations sociales,* éd. Bossard, Paris.

Progresul intelectual nu se face prin salturi individuale izolate, ci prin eforturile solidare ale grupurilor de luptători cu tendințe și idei asemănătoare. Aceste grupuri sînt generațiile, care apar ca agentul continuu și colectiv al progresului.

„Generațiunea este o realitate pentru fiecare individ. Cînd un om vorbește de generația lui, el întrebuințează o expresie perfect clară, cu toate că ea nu este cronologică. El înțelege prin aceasta pe acei care sînt aproape de aceiași vîrstă cu el, camarazii lui, aceia care s'au ridicat odată cu el și care împart cu el sferele activității și ale influenței. Toți oamenii unei generații sînt legați prin comunitatea punctului lor de plecare, a credințelor și a dorințelor lor".

Din punct de vedere istoric, generația „este un cadru impus de natură societății, cași familiei". Se pare că într'un secol se dezvoltă trei generații. Dar cum se poate defini mentalitatea tranzitorie și

colectivă pe care o cuprind aceste „tăeturi succesive" ale evoluției istorice? Generațiile nouă, care se succed într'o familie, aduc periodic un progres intelectual, suflete pline de avînt, doritoare de schimbări. Astfel mentalitatea omenească se reînoește regulat și atît cît este de trebuință pentru a înlătura stagnarea vieții sociale. Această reînoire produce, în mod firesc, generații spirituale paralele cu generațiile familiale fiziologice. În loc să se sprijine pe faptul material al filiațiunii, generațiile spirituale se sprijină pe comunitatea de idei și de gusturi. Deci societatea, cași familia, se reînoește periodic și cuprinde generații succesive și deosebite. În ea, generațiile în loc să aibă părinți, au maiștri: *les maîtres de l'heure* cum li s'a spus. Pentru a ilustra aceste idei, autorul studiază influența cîtorva capi ai generațiilor spirituale mai nouă.

DREPT

Bruno Breschi, *La Dottrina della guerra nel diritto internazionale*, Roma.

D. B. Breschi cearcă să aplice problemei războiului metodele științifice de investigație care, în timpul din urmă, au dat scrierilor de drept internațional o nouă înfățișare. După d-sa noțiunea juridică a războiului se poate rezuma într'o *procedură* între state, tinzînd să stabilească dreptul în raporturile lor, cu ajutorul regulat al constringerii reciproce.

Louis Wodon, *Le contrôle juridictionel de l'administration et la responsabilité des services publics en Belgique*, ed. Lamertin, Bruxelles.

Un studiu critic asupra jurisprudenței franceze a Consiliului de Stat, asupra procedeelor în ce privește contenciosul zis de plină jurisdicție și contenciosul de anulare. A doua parte a lucrării se ocupă cu interpretarea dată de dreptul public belgian separării puterilor administrative și judiciare. Urmează apoi o expunere a teoriei responsabilității patrimoniilor administrative în dreptul belgian. La sfîrșit, ocupîndu-se cu chestiunea organizării de tribunale administrative în Belgia, autorul se declară împotriva lor.

EC. POLITICĂ ȘI FINANȚE

Dr. Hans Müller, *Richtlinien der Genossenschafts - Gesetzgebung*, Zurich.

O mică lucrare care dă informații asupra legislației cooperative. Dr. H. Muller, profesor de cooperație la Univ. din Zurich spune: „Legiuitorii cooperativi trebue să înțeleagă mai înainte de orice, că societatea cooperativă se deosebește radical de societatea pe acțiuni capitalistă, și că-i va lua locul în viitor. Mișcarea cooperativă, încurajată printr'o legislație favorabilă, va liniști clasa muncitoare hipnotizată de ideia sterilă a dictaturii proletariatului.

Averea cooperativelor de consumație trebue să fie apărată și dezvoltată. Ea nu rezultă dintr'o plus-valoare, ea a devenit proprietatea socială liberă, așa cum cere socialismul. Ea nu mai slujește ca să exploateze munca, ci ca s'o emancipeze. Prin aceasta se explică dela sine marele interes al politicii socialiste pentru mărirea neîncetată și nelimitată a proprietății cooperativelor economice".

Autorul propune ca societățile cooperative să fie asimilate cu niște organisme de drept public, pentrucă aceste instituții nu lucrează pentru un beneficiu personal oarecare, ci în interesul general și în profitul tuturor membrilor lor.

Pentru îndrumarea sigură a dezvoltării cooperativelor spre socializare, mai cere ca în mod obligatoriu ele să fie organizate în federațiuni, a căror organe centrale să aibă drept de control asupra societăților locale.

Otto H. Kahn, *Les Etats-Unis et les grandes problèmes financiers*, ed. Perrin, Paris.

Această lucrare, tradusă de d. Thomas, cuprinde ideile unuia din stăpînii actuali ai finanței americane — autorul ei este șeful băncii Kahn Loeb.

Problema fiscală în America e legată, după părerea d-lui Kahn, de existența unui mare număr de valori neimpozabile. Din cauza lor, contribuabilii cu venituri mari se feresc de a subscrie titluri impozabile, și astfel micșorează simțitor capitalurile puse la îndămîna industriei private.

Din cauza prelevării operate de fiscul american asupra valorilor la purtător, capitaliștii cer o dobîndă mai mare pentru a recupera știrbirea adusă venitului lor; această atitudine are ca urmare de a mări dobînda banilor și de a provoca scumpirea tuturor articolelor fabricate. Impozitele directe prea ridicate împiedică acumularea beneficiilor și constituirea fondurilor de rulement. Ele paralizează spiritul de întreprindere și întîrzie producțiunea. În cursul celor din urmă doi ani, întreprinderi utile au trebuit să fie părăsite pentrucă după deducerea impozitelor, ceiace mai rămînea din beneficii era așa de neînsemnat față de sforțări și riscuri că întreprinderea devenea fără interes.

După d. Kahn, oricine crede că poporul are de cîștigat de pe urma prea marei severități fiscale, se înșeală, căci: „Taxele extreme ale impozitului nu lovesc în plin pe acela pe care vor să-i atingă, și nu pot să-i atingă; ele lovesc sigur, dimpotrivă, într'un fel sau altul, masa populației.

MEDICINĂ

Dr. Hélène Sosnowska, *Thérapeutique gynécologique*, ed. Gaston Doin, Paris.

Această lucrare cuprinde date asupra tratamentului normal al sistemului lui Brandt în maladiile femeilor, asupra explorațiunii ginecologice, asupra diagnosticului, a masajului, a gimnasticei ginecologice, etc. Altădată chiar boalele ginecologice neînsemnate duceau la operații chirurgicale vătămătoare pentru maternitate. Așa, cea mai mică leziune a uterusului necesita o operație care făcea ca bolnava să nu mai poată avea copii. Prin metoda lui Brandt, cu ajutorul procedeelor sale terapeutice simple, se pot evita un mare număr de cazuri în care se punea în pericol sănătatea și fecunditatea viitoarelor mame.

ȘTIINȚĂ

Gustave Chauveaud, *La Constitution des Plantes vasculaires révélée par leur ontongénie*, éd. Payot, Paris.

Goethe vedea în părțile diferențiate ale unei plante, simple metamorfoze ale frunzei pe care o socotea drept unitate primitivă. Gaudichaud, în teoria sa asupra continuității vegetale susține că un arbore este reunirea unui mare număr de unități-*philoni*, care au rămas liberi în porțiunea lor superioară corespunzînd fiecărei frunze, pe cînd ei s'au lipit la un loc în partea care corespunde tulpinii și rădăcinii.

D. G. Chauveaud, emite o nouă teorie atribuind tulpinii o origină primordială și o individualitate completă. D-sa arată că plantele se formează cu ajutorul plantulelor elementare ce corespund fiecare unor unități fundamentale. Aceleași unități se găsesc în diferite grupuri de plante vasculare. Unitatea este constituită de o plantulă în miniatură în care se recunosc cu ușurință două părți deosebite: una, îndreptată în afară, cu forma și colorația unei frunze (phylle); cealaltă, îndreptată în jos, cu forma unei rădăcini (rhize) — o phylloriză.

La criptogame, vedem formîndu-se începînd cu oul, phylorhize succesive, care se grefează oarecum unele pe altele. La plantele cu flori, fenomenele se complică din cauza grăbirii dezvoltării și a dispariției rhizei. Apariția frunzelor nouă este însoțită de diferențiarea a noi elemente conductoare în tulpină și rădăcină, a căror unitate de structură apare foarte limpede.

Lucrarea aceasta crează embryologia vegetală, o nouă ramură în știința plantelor.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

D. D. Patraşcanu, *Schiţe şi Amintiri* (Ediţia III), Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

D. D. Patraşcanu, *Timotheiu Mucenicul* (Ediţia III), Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 20 lei.

D. D. Patraşcanu, *Candidat fără noroc* (Ediţia III), Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 17 lei.

N. Gane, *Novele*, Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti Preţul 16 lei.

N. Gane, *Novele* (Vol. I), Edit. „Viaţa Romînească" („Biblioteca pentru toţi" No. 305–306), 1921, Bucureşti, Preţul 6 lei.

Lege privitoare la circulaţia automobilelor, Colecţia „M. A. Dumitrescu", Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 4.50 lei.

Constituţia din 1866, cu modificările din 1879, 1884 şi 1917, Colecţia „M. A. Dumitrescu", Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 4 lei.

S. Mehedinţi, *Poporul* (Cuvinte către studenţi), Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 20 lei.

Pierre Benoit, *Atlantida* (Premiat de Academia Franceză), în romîneşte de C. Zamfirescu, Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 22 lei.

D'Annunzio, *Cetatea moartă* (Tragedie în cinci acte). Traducere de Al. Dem. Marcu, Biblioteca Teatrului Naţional, No. 19, Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 8 lei.

M. Săulescu, *Săptămîna luminată*, dramă într'un act şi **Paul I. Prodan,** *Cărarea*, comedie într'un act. Biblioteca Teatrului Naţional, No. 20, Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 5 lei.

Proectul de program al partidului ţărănesc, Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 3 lei.

Lege pentru protecţia vînatului şi reglementarea vînătorii, Colecţia „M. A. Dumitrescu", Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 4.50 lei.

Lege pentru organizarea plasării, Colecţia „M. A. Dumitrescu", Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2.50.

Arthur Schnitzler, *Hora Dragostei* (Reigen), Atelierele „Adevărul", 1922, Bucureşti, Preţul 16 lei.

Sarina Cassvan-Pas, *Căsuţa lebedei* (şi alte poveşti pentru copii), Edit. Socec, 1922, Bucureşti, Preţul 6 lei.

Nicolae Petrescu, *Introducere în studiul comparativ al societăţii*, Tip. „Tiparul Romînesc", 1922, Bucureşti, Preţul 5 lei.

A. Melin, *Fetiţa orfană*, piesă în două acte, Tip. Seminarului Teol. gr.-cat. 1922, Blaj, Preţul 3 lei.

Mihail Sadoveanu, *Duduia Margareta*, (Edit. IV-a) Biblioteca „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 3 lei.

M. Sadoveanu, *Dureri înăbuşite*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 18 lei.

Goethe, *Faust*, Trad. în versuri de Ion Gorun, 1922, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Th. D. Speranţia, *Călătoriile lui Enache Cocoloş*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 18 lei.

F. Aderca, *Idei şi oameni*, Editura „Alcalay et Calafeteanu", 1922, Bucureşti, Preţul 24 lei.

Eugen Relgis, *Coloana printre ruine* (Eseuri), Editura „Ancora", Alcalay et Calafateanu, 1922, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Vasile Suciu, *Istoricul desvoltării organizaţiei învăţămîntului comercial de gradul al doilea din Ungaria*, Tip. Nic. Beer, 1922, Lipova.

Andrei Branişte, *Şovăiri* (Schiţe şi nuvele), Editura Socec et Co., 1922, Bucureşti, Preţul 11 lei.

C. Rădulescu-Motru, *Incotro merge Germania de azi?*, Editura „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 5 lei.

Maior Gr. Ionescu, *Gloria regimentului „Ştefan Cel Mare"*, Iaşi, 1922, Preţul 22 lei.

G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi opera întîiului ţărănist romîn*, Editura „Ramuri", 1922, Craiova, Preţul 20 lei.

Lucian Blaga, *Cultura şi cunoştinţa*, Editura Inst. de arte grafice „Ardealul", 1922. Cluj, Preţul 10 lei.

Dr. Valer Moldovan, *Biserica Ortodoxă Romînă şi problema unificării*, Inst. de arte grafice „Ardealul", Cluj, Preţul 20 lei.

Maftei Gradu şi D. Ionescu-Morel, *Cartea cu taine*, 1922, Bucureşti, Preţul 12.50 lei.

Constantin Berariu, *Noua Constituţie a Romîniei*, Institutul de arte grafice „Glasul Bucovinei", 1922, Cernăuţi, Preţul 25 lei.

Dr. V. Teodoru, *Mama gravidă şi noul născut*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Th. D. Speranţia, *Lîngă pămînt* (Dramă în 3 tablouri), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 4 lei.

La Nouvelle Revue Française, No. 103; *Mercure de France*, No. 569–572; *Pásztortüz*, No. 5–7; *Napkelet*, No. 2; *Prolom*, No. 1–6; *Orizontul*, No. 9–14; *Flacăra*, No. 11; *Convorbiri Literare*, No. 3; *Educaţia*, No. 4; *Cîmpul*, No. 2–7; *Sburătorul Literar*, No. 23–32; *Transilvania*, No. 1–3; *Ilustraţia*, No. 2; *Buletinul de Informaţii*, No. 3; *Roma*, No. 3; *Independenţa economică*, No. 3; *Revista Moldovei*, No. 12; *Foaia Plugarilor*, No. 4; *Arhivele Olteniei*, No. 1; *Ramuri*, No. 9–17; *Buletinul Agriculturii*, No. 1–12; *Revista Vremii*, No. 12; *Revista Infanteriei*, No 246; *Biblioteca Copiilor şi a Tinerimei*, No. 4–5; *Noua revistă bisericească*, No. 11–24; *Muzica*, No. 1–2; *Ideia*, No. 8; *Lamura*, No. 3–5; *Buletinul Muncii şi al Ocrotirilor Sociale*, No. 8–9; *Ideea europeană*, No. 87–90; *Cuvîntul*, No. 2–4; *Annales des Mines de Roumanie*, No. 2; *Şezătoarea*, No. 1–2; *Călăuza Agricultorilor şi Viticultorilor Moldoveni*, No. 4–5; *Lumina Creştinului*, No. 3; *Buletinul Societăţii de Ştiinţe din Cluj*, Tom. 1, fasc. 1; *Cosînzeana*, No. 4; *Solidaritatea*, No. 7–9; *Revista Pădurilor*, No. 3; *Le Futurisme*, No. 1; *Pentru inima Copiilor*, No. 6–8; *Citiţi-mă*, No 3; *Lupta economică*, No. 20; *Glasul Tinerimii*, No. 7; *Buletinul Cercului de studii şi propagandă coperatistă „Fotin Enescu" din Basarabia*, No. 12; *Revista ştiinţifică „V. Adamachi"*, No. 2; *Revista Sănătăţii*, No. 3; *Adevărul literar şi artistic*, No. 70–74; *Lumea universitară*, No. 3–5; *Albina*, No. 10; *Biserica ortodoxă romînă*, No. 5; *Şcoala Basarabiei*, No. 1–2; *Curierul Operei*, No. 1; *Sport*, No. 6; *Invăţătorul romîn*, No. 2–3; *Sămănătorul*, No. 3–4; *Moldova dela Nistru*, No. 1–4; *Anale literare*, Fasc. IV, V, VI; *Arhiva*, No. 2; *Năzuinţa*, No. 1; *Analele Dobrogei*, No. 1; *Şcoala muncii*, No. 4; *Vocea Romîniei*, No. 24; *Artele frumoase*, No. 2; *Résumé mensuel des travaux de la Société des nations*, No. 3; *Hasmonaea*, No. 11; *Gîndirea*, No. 1.

Glasul Bucovinei, Deşteptarea, Victoria, Mîntuirea, Dacia, Viaţa Basarabiei, Primăvara, Frăţia Romînească, Gazeta Transilvaniei, Unirea, Dreptatea, Duminica Poporului, Soarele, Patria, Voinţa, America, Infrăţirea, Voinţa, Nădejdea, Foaia pentru popor, Cuvîntul poporului, Basarabia de sus, Unirea poporului, Drum nou, Foaia Diecezană, Gazeta Craiovei.

Revista Caricaturii

După afacerea Landru

Ea. – Nu-i aşa că ai să mă iubeşti mereu, n'ai să mă înşeli şi n'ai să mă tai niciodată în bucăţi? *(Le Rire)*

Diplomaţia în familie

– Ce-aştepţi de nu iei biciul să-i dai?
– Nu, nu trebue intervenţie armată... Sancţiuni economice!... Să fie lipsit de desert. *(Le Rire)*

Cumpărarea unui metru de stofă

In Statele-Unite | In Germania | In Austria | In Polonia

(Fliegende Blaetter)

Conferința de dezarmare dela Washington

Nicolae II. — Fiți serioși, domnilor, în chestia dezarmării, — altfel veți păți-o cași mine... *(Simplicissimus)*

— Poliția germană, așa cum o vede opinia publică franceză...
(Birmingham Age Herald, U. S. A.)

Conferința dela Genova
(Poincaré și Pacea)

Pacea. — Curios! Cu cît trece timpul... cu atîta țărmul se depărtează.
(Il Travaso)

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii technice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Institutul de arte grafice şi editură „Viaţa Romînească", precum şi revista „Viaţa Romînească" sînt reprezentate la Bucureşt de d. D. D. Patraşcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din Bucureşti

Pentru tot ce priveşte Revista „Viaţa Romînească", ca: abonamente, anunciuri, şi pentru toate editurile societăţii Viaţa Romînească din Iaşi, cetitorii din Capitală se pot adresa şi sucursalelor din Bucureşti:

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

1922 ANUL XIV. MAI No. 5

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 12

1922

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 150 lei; jumătate de an 75 lei. Numărul 15 lei.—Pentru străinătate: un an 300 lei; jumătate de an 150 lei. Numărul 25 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alexandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 150 lei
Pe jumătate an . . . . 75 „
Un număr . . . . 15 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . 300 lei
Pe jumătate an . . . . 150 „
Un număr . . . . 25 „

Abonaţilor li se acordă între alte avantagii şi reduceri însemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 800.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 30 lei*, adică *treizeci lei pe an.*

Administraţia.

Pentru siguranţa primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandărei pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

„PETROLMINA"

Societate Romînă
de Mine şi Petrol

Capital Social 25.000.000 lei

Sediul: Bucureşti
Strada Brezoianu 9

Exploatări petrolifere la:
BORDENI, BUŞTENARI, GROPI.

Preşedintele Consiliului de Administraţie:
MARCHIZUL HUBERT DE BELLOY

Administratori-delegaţi:
C. C. Arion, V. V. Malteanu, I. I Birnberg

Banca Generală a ţărei Româneşti

CAPITAL STATUTAR LEI 150.000.000
EMIS ŞI VĂRSAT LEI 60.000.000
REZERVE LEI 48.000.000

Sediul Central: Bucureşti, Str. Lipscani 10

SUCURSALE:
BRĂILA, BRAŞOV, CLUJ, CONSTANŢA, CRAIOVA, GALAŢI, GIURGIU, ORADIA MARE, PLOEŞTI, SEPSI-SÂN GEORGI, TURNU-MĂGURELE

BANCI AFILATE:
BANCA BASARABIEI, CHIŞINĂU,
CU SUCURSALE IN
BĂLŢI, BENDER, ISMAIL, SOROCA, CETATEA ALBĂ, ŞI CĂLĂRAŞI

Face orice operaţiuni de Bursă.

Oficiul de vînzarea Hîrtiilor produse în Ţară

La acest Oficiu se găsesc spre vînzare, predabile imediat sau după condiţiunile din comande, următoarele hîrtii din fabricile Letea, Buşteni, Cîmpulung Petrifalău, Piatra-Neamţ şi Scăeni:

Hîrtie specială pentru documente şi titluri; Hîrtie specială de mină, cu sau fără filigrame; Hîrtie ministerială şi velină cu „Marca Ţărei," „Trei Stele," „Ursul," „Leul," simple şi vărgate liniate sau cadrilate; Hîrtie sugătoare albă şi colorată; Hîrtie specială de desemn şi registre; Hîrtii fine colorate; Hîrtie colorată zisă „Nelur"; Carton alb pentru cărţi de vizită; Carton fin colorat; Carton de iută şi carton colorat pentru dosare; Hîrtie de gazetă şi de afişe; Hîrtie pergaminată albă şi colorată pentru impachetarea materiilor grase; Hîrtie albă de impachetat; Hîrtie bună încleită şi neîncleită, satinată şi nesatinată; Hîrtie rezistentă de împachetat, precum: Manilla (lâneu) grid-fer, parchemin; Hîrtie de Celuloză pe o parte satinată; Hîrtie zisă „Pellure"; Hîrtie subţire pentru farmacii; Mucavale: gris, brune şi albe şi mucava de paie.

PRIMEŞTE COMANDE DE ORI-CE FEL DE HÎRTIE

Depositul General; Strada Academiei No. 4. — Bucureşti

AGRICOLA

Societate Anonimă de Asigurări Generale

In temeiul art. 178 din codul comercial se publică Bilanțul Societății pe 1921

CONVOCARE

cționarii societ.ții de asigurări generale „AGRI-CA" sunt rugați a se întruni în
ADUNAREA GE.ERALA ORDINARA
iua de Sâmbătă 13 Mai a. c. ora 4 p. m. la se-
Societății din calea Victoriei No. 11 colț cu str.
coni, la ordinea zilei fiind:
Raportul consiliului de Administrație asupra
cițiului 192 .
Raportul Cenzorilor.

3. Aprobarea compturilor descărcarea de dat Consiliului de Administrație și Directorului general precum și întrebuințarea beneficiului.
4. Alegerea a 6 consilieri în locul celor eșiți în ordinea vechimii.
5. Alegerea cenzorilor și a cenzorilor supleanți pe anul 1922 precum și fixarea retribuțiilor cenzorilor pe 1921.

Tot odată acționarii societății sunt convocați în:
ADUNARE GENERALA EXTRAORDINARA
care se va ține în acelaș loc în acelaș zi, imediat după împlinirea ordinei de zi a Adunării ordinare de mai sus.

Această adunare extraordinară este chemată a se pronunța asupra:
1. Sporirei capitalului social de la 5 milioane lei la 10.000.000 lei.
2. Modificarea articolelor 4, 5, 6, 7, 12, 16, 17, 19, 21, 28, 39, și 40 din statute.

Conform art 31 din statute, pentru a putea lua parte la aceste adunări, acțiunile vor trebui să fie depuse până cel mai târziu în ziua de 8 Mai a. c. la cassa Societății în București, la sucursalele Iași, Brăila, Cluj și Timișoara sau la Banca Com tului din Craiova precum și la principalele Bă din țară.

Dacă la 13 Mai nu vor fi prezente sau repre tate numărul de acțiuni cerut de statute, adună urmează a se ține la 20 Mai a. c. c. la aceiași și în acelaș loc, putându-se depune acțiunile p la 15 Mai a. c.

Consiliul de Administrați

ACTIV — CONTUL BILANȚULUI GENERAL încheiat la 31 Decembrie 1921

DENUMIREA CONTURILOR	A. Ramurile elementare		B. Vieața & rente		TOTAL	
Numerar în cassă și la bănci	4550604	82	351349	35	4901955	17
Efecte publice: (vezi mai jos)						
scrisuri funciare rurale	—	—	1948555	—	1948655	—
împrumutul comunal București din 1921	1741834	—	—	—	1741884	—
Împrumuturi pe ipoteci	1708000	—	8811143	—	10511143	—
Imobilele societății *)	5433521	62	—	—	5433521	62
Împrumuturi pe polițe de vieață ale societății	—	—	423387	85	423387	85
Bilete la ordin în portofoliu	269361	30	—	—	269361	30
Debitorii bilanțului A. (agenții, societate de asigurare și reasigurare, diverși)	6519974	17	—	—	6519974	17
Debitorii bilanțului B. (agenți, societate de asigurare și reasigurare, diverși)	—	—	1091701	89	1091701	89
Mobilier, casse de fier, etc.	1	—	—	—	1	—
Soldul contului curent al bilanțului B.	738212	18	—	—	738212	18
Cauțiuni în depozit	667600	—	—	—	667600	—
	21621160	09	12626237	09	34247397	18

Efecte publice:

FELUL	Valoarea nominală		Cursul	Valoarea reală	
% rentă română din 1894	5000	—	73%	3650	—
% » » » 1908	53000	—	73%	38690	—
% » » » 1910	72000	—	73%	52560	—
% obligațiuni județene și comunale	39 500	—	75%	29435	—
% » comunale Craiova	49000		73%	35770	—
% » » București	50000	—	75%	37500	—
% scrisuri funciare urbane București	557000	—	89%	495730	—
% rentă română din 1916	25000	—	79%	197500	—
% scrisuri funciare rurale	901000	—	88%	79 880	—
% împrumutul refacerii din 1920	200000		80%	160000	
% » național ardelean din 1919 koroane 100.000	5000	—	80%	40000	—
% scrisuri funciare rurale	15600	—	88%	13884	—
% împrumutul comunal București din 1921	100000	—	88%	88000	—

PASIV

DENUMIREA CONTURILOR		A. Ramurile elementare		B. Vieața & rente		TOTAL
Capital social		4000000	—	1000000	—	5000000
Fond de rezervă statutar		972373	65	384642	10	1357015
Rezervă specială		500000		—	—	500000
Dividende neridicate		163090	60	—	—	163090
Fondul de pensiuni al funcționarilor societății		425639	38	—	—	425639
Reportul de chirii, dobânzi ipotecare și diverse pe 1922		132072	75	344160	72	476233
Creditorii bilanțului A. (agenți, soc. de asig. și reasig., diverși)		5572358	71	—	—	5572358
» » B. » » »		—	—	2252175	21	2252175
Soldul contului curent al bilanțului A.		—		738212	18	738212
Reportul pentru impozite pe 1921		500000	—	—	—	500000
Reporturi technice:						
Partea din prime p. riscuri de incendiu report. pe 1922	3441781,93					
» » » » » transport » » 1922	1746001,28					
» » » » » accidente » » 1922	341276,90	5529060	11	—	—	5529060
» » » » » vieața » » 1922	— — —	—	—	7651057	48	7651057
Report p. daune de incendiu în curs de lichidare (partea soc.)	942834,—					
» » » grindină	38712,—					
» » » transport	118875,42					
» » » accidente	39004,—	1139425	42	—	—	1139425
» » » vieața	— — —	—	—	95799	25	96799
Deponenți de cauțiuni		667000	—	—	—	667000
Sold drept beneficiu		2019539	47	159180	35	2178719
		21621160	09	12626237	09	34247397

Director general, *Em. M. Brancovici.*

Șeful contabilității, *Gh. V. Ghimpețeanu*

Examinat conform art. 27 din statutele societății și art. 186 din codul comercial
Cenzori: *Ing. N. Dinopol, J. C. Pilidi, D. Tatos.*

București, 31 Decembrie 1921
22 Aprilie 1922

*) Există inscripție către ministerul de industrie și comerț pentru garanția cerută de art. 147 din codul comercial în sumă de lei 3.368.002, bani, 02, asupra imobilului din Calea Victoriei No. 11 colț strada Marconi Nr. 1 și 3.

*) Se urcă prin alimentație statutară la lei 1571787, bani 03.

FABRICA DE ARMATURI

N. PEDVISOCAR & CO.

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

București.— Strada Vultur No. 20. Telefon 55/19

Execută prompt în condițiuni avantajoase

Armături Pentru apă, gaz și aburi
Ventile de aburi, Robinete de apă și gaz.
Articole Technice.
Rezerve de automobile.
Rezerve pentru mașini Agricole și Industriale.
Pompe de vin, apă și incendiu și rezerve pentru viniculturā.
Aparate de ars Păcură.
Injectoare de alimentat cazane de aburi.
Turnătură brută de alamă, bronz, aluminium, zinc, bronz fosforat.
Schlagloth.
Compoziție de metal alb antifricțion metal.
Sfeșnice și Policandre.
Capete de sifoane de aluminium.
Stereotyp și Linotyp metal.
Alămărie în general.
Reparațiuni mecanice.

Se primesc lucrări pentru:

NICHELAT, ALĂMIT, ARĂMIT și OXIDAT

„REMINGTON" MODEL 1920

RECORDUL PERFECȚIUNEI.
CLASIFICATA
la la
CONCURSUL INTERNAȚIONAL
CLAVIATURA SPECIALA
LIMBEI ROMÂNE
ȘI
UNIVERSALA TOTODATA
REPREZENTANT GENER.
PENTRU
ROMANIA

NICOLAE IVANOVICI & Co.
BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI No. 28

Brevetată la NEW-YORK.
TELEPHON: 25'12
GARANȚIE 5 ANI

„DACIA-ROMANIA"

Societate Generală de Asigurare în București

— Intemeiată la 1871 —

Capital de acțiuni	Lei 24.000.000 deplin vărsat
Rezerve statutare	„ 18.359.230
Diverse garanții	„ 57.119.141
Averea Fondului de asociațiuni .	„ 3.261.497
Garanția totală	Lei 102.739.868
Daune plătite în anul 1920 . .	Lei 16.821.589
Daune plătite dela înființarea Societ.	„ 311.315.083

„Dacia-Rominia" este societatea cea mai veche și mai puternică din țară. Trecutul ei, însemnatele sale capitaluri și persoanele cari o conduc, dau asiguraților cele mai depline garanții, pentru asigurări cît de mari în ramurile: *Incendiu, Grindină, Transporturi, Viață, Accidente, Furturi prin spargere* și anume, în condițiunile cele mai prielnice pentru asigurați.

Lămuriri se dau de îndată, la cerere, în București, la sediul Societății, *str. Wilson No. 3*, sau la agențiile ei principale din str Stavropoleos No. 15 și Regală No. 8, în județe la agențiile ei din toate orașele, iar în ținuturile alipite, în următoarele orașe:

Arad, str. Unirei No. 7; *Brașov*, Banca Romînească; *Buziaș*, la Banca Temișana; *Cernăuți*, I. Flondor No. 22; *Chișinău*, str. Pușkin No. 25; *Cluj*, Calea Victoriei No. 27; *Dicio Sîn Martin*, la Banca Comercială și Industrială din Valea Tîrnavei; *Lugoj*; *Lovreni*; *Lipova*; *Oradia-Mare*, la Banca Romînească; *Tg Mureșului*, la Banca Romînească; *Sibiu*, la Banca Romînească; *Temișoara*, la Banca Romînească; *Vinga*.

TROIANO BROTHERS

Departamente: Mărfuri: Technic
BUCUREŞTI

Birou Str. Matei Milo 1 —— Deposit Calea Griviţei 252

Livrează prompt din deposit
CU PREŢURI REDUSE

ARTICOLE DE MENAJ

VASE de EMAIL şi ALUMINIUM, TACIMURI de ALPACA, de ALUMINIUM, BRITANIA (Zinnstahl)
CUŢITARIE de TOT FELUL (Fabricaţiune Solingen)
CAPSE PATENTE (Koh-i-noor) toate mărimile albe şi negre
ACE DE CUSUT toate dimensiunile
BRICEGE, BRICE, APARATE de RAS
FOARFECI asortiment complect
COASE de calitate superioară 75 cm.
(Oesianzt. nachgehämmert)

ARTICOLE DE PIELE

GEAMANTANE, PORT-VISITE, GENŢI de DAMA
MAPE de BIROU etc., calităţi superioare
ASORTIMENT COMPLECT
Expediţii şi în provincii

Compania Generală — — de Electricitate

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÎNĂ
BUCUREŞTI

Face cunoscut că şi-a complectat depozitul de materiale electrice cu:
: : CONDUCTE, BECURI, TEAVA, ISO-
LATOARE, INTRERUPTORI, etc. etc. : :
şi invită vechea sa clientelă s-ă adresa comenzile cu toată încrederea ca şi în trecut;
Face orice fel de instalaţiuni de uzini electrice centrale de transmisiuni de forţă precum şi instalaţiuni de lumină electrică în legătură cu reţeaua electrică a oraşului.

Mare stoc de Becuri cu fir metalic de 10 lumini cu consumaţia cea : : : : mai redusă : : : :

Importante transporturi de maşini ———
——— şi materiale electrice pe drum

Birourile şi depozitele: Str. C. A. Rosetti 3.

Schenker & Co. Bucureşti

Transporturi internaţionale

CU FILIALE IN:

Arad, Brăila, Braşov, Cernăuţi, Cluj, Constanţa, Galaţi, Haliuci, Nepolocuţi, Oradea-Mare, Orşova, Satmare, Timişoara.

Reprezentanţe în toate oraşele Rominiei Mari

FIRME ALIATE:

Schenker & Co. Viena, in: Bozen, Bregenz, Feldkirch, Graz, Innsbruck, Linz, Oderberg, Paris, Salzburg, Trieste, Villach, Viena.
Schenker & Co. Rotterdam, in: Amsterdam, Rotterdam.
Schenker & Co. Berlin, in: Berlin, Breslau, Chemnitz, Coeln a. Rh., Danzig, Dresda, Flensburg, Hamburg, Karlsruhe, Königsberg i Pr. Königshütte o-s. Leipzig, Lübeck, Ludwigshofen, Mannheim, Memel, Mittelwalde, Stettin, Stuttgart, Kopenhagen.
Bayer. Transport-Comptoir Schenker et Co.: Furth im Wald. Lichtenfels, Lindau, Markiredwitz, München, Nürnberg, Passau, Regensburg, Simbach, a. Inn., Zwiesel im bayer. Wald.
Schenker & Co. Buchs in: Buchs, Romanshorn, St. Margarethen.
Schenker & Co. Budapest, in: Budapest, Bruck a. d. Leitha.
Schenker & Co. Fiume, in: Fiume.
Schenker & Co. London, in: Antwerpen, Constantinopol, Londra.
Schenker & Co. Praga, in: Aussig, Beregszas, Brün, Olmütz, Pilsen, Prag, Pressburg.
Schenker & Co. Teschen in: Bodenbach, Eger, Gablonz, Haida, Reichenberg, Steinschönau, Tetschen.
Yugoslavische Transport A. G. Schenker & Co., in: Agram, Belgrad, Marburg, Saloniki, Sissek.
Finland Spedition - Contral A-B. O - Y Abi: Schenker & Co. in: Helsingfors, Hangö, Abo, Kotka.
New-York: United States Forwarding Co. Broadway No. 55.

In Gibraltar

(Jurnal de bord)

Privind scoarţa pămîntului.

O bătae puternică în uşa cabinei îmi strică somnul dulce de dimineaţă.

— Ghibreitera !... Ghibreitera !..,

Mă frec somnoros la ochi şi, fără să înţeleg nimic, întreb răstit: ce este ? ce s'a întîmplat ?

— Ghibreitera !... se vede Ghibreitera !...

Recunosc glasul lui Fabris, secundul nostru, un dalmatin, bătrîn lup de mare. De cu sară îl rugasem să mă scoale la orice oră vom ajunge în vederea Gibraltarului. Mă îmbrac în fugă şi ies pe punte cu luneta de mare distanţă. Afară e răcoare; soarele, numai pe jumătate eşit din sînul valurilor, apare în zarea de opal ca o imensă piatră de rubin montată în colanul orizontului. Subt undele vîntului slab ce suflă spre coasta marocană, se simte pulsul Mediteranei calme, în lumina încă rece din revărsat de zori.

Nu pot nimic distinge din depărtare, înainte, spre coasta andaluză. Numai cînd pînza de ceaţă argintie începe să se distrame în zare, şi vîntul o ridică în falduri de cortină, întregul Gibraltar apare ca un imens decor de teatru în lumina magică a unei feerii. Un bloc uriaş de piatră azurie, desprins din lanţul munţilor Iberici, rostogolit departe în albastra adîncime a mării. Limba joasă de nisip ce leagă Gibraltarul de ţărmul spaniol, n'o vezi din departare, şi stînca gigantică, oblongă, rămîne în vedere desprinsă de uscat; o insulă răsleaţă, suverană, care comandă întreaga legătură dintre pămînt, ocean şi mare — un post cutezător de strajă între cele două continente.

Cu ajutorul lunetei cercetez linia orizontului. Îmi întorc privirea spre ţărmul african: munţii Mauritaniei înegresc zarea; în pîcla alburie apare întreagă Centa, citadela stîncoasă care priveşte în faţă Gibraltarul de cealaltă parte. Par două

santinele de pază pe frontiera care desparte Europa de Africa. Cînd pentru întâia oară te-apropii de locurile acestea, în care măreția titanică a firii e parcă însuflețită de suvenirul legendelor antice, simți cît de săracă-i mintea ce cată să pătrundă misterele naturii și să deslege enigmele trecutului.

Mă întreb nedumerit: unde au fost faimoasele columne ale lui Hercule?

Fost-au două celebre monumente ale lumii preistorice, sau cele două stînci: *Calpé* și *Abyla*, care și azi se privesc în față, sînt columnele sacre ce stau încă de strajă la poarta oceanului Homeric?

„Hercule ajunsese până în locurile acestea; și fiindcă aici munții din amîndouă părțile erau împreunați, el a tăiat catena, a deschis strîmtoarea și a lăsat să curgă apa oceanului în marea asta închisă până atunci. Hercule a pus aceste columne ca niște mărturii celebre pentru hotarul extrem al navigației; fiindcă el a supus monștrii marini pentru a face marea navigabilă, a scrutat vadurile apelor curgătoare până la capătul drumului; și a pus semne până unde se întinde pămîntul, iar dincolo de aceste columne nici cei înțelepți, nici cei imprudenți nu mai pot străbate".

Plutind în largul mării, depe puntea fragilă care te ține între cer și apă poți, din același punct, cuprinde cu vederea conturul și întreaga architectură a celor două continente. Cu ochii lacomi a înțelege, privești structura asta a scoarței pămîntești, și mintea se încearcă să descifreze heroglifele scrise în cartea deschisă a naturii — e parcă însăși istoria bătrînului pămînt.

Ce bine se cunoaște că odată, în vremea îndepărtatelor epoci, n'a fost nici o ruptură a lanțului muntos care lega în curbă regulată coasta andaluză cu țărmul marocan. Valurile oceanului, subt biciuirea vînturilor, asaltînd de veacuri cu lovituri uriașe de ciocan, zilnic, neîncetat, păretele cavernos al stîncii, au ieșit învingătoare tăind drum apei prin piatră — eterna, cotidiana luptă dintre pămînt și apă.

Țărmurile necontenit își schimbă forma; lacuri și mări s'au format și au secat, întinderi mari, în curgerea vremurilor, s'au acoperit de nisipuri purtate de vînturi, porturi înfloritoare au dispărut, sau astăzi sînt orașe de uscat, unele insule au fost înghițite și altele au răsărit din sinul mării. Viața omenească e așa de scurtă, că generațiile se perindează, hrănite din scoarța pămîntului, fără să-și poată da samă de opera de transformare veșnică, fatală și neîntreruptă.

Vaporul nostru își micșorează viteza. Intrăm încet în baia largă dela Algeziras. O linie neagră încinge ca un brîu baza blocului gigantic, care se înalță trufaș, cutezător, lucind subt razele soarelui, într'o albeață orbitoare. Linia neagră se vede din ce în ce mai lămurit, formată din puncte legate între ele — sînt pontoanele-depozite de cărbuni. Locul e așa de strîmt,

fără cheiuri și platforme în port, iar flota engleză mistue atîția cărbuni că depozitele în loc să se facă pe pămînt s'au întocmit pe apă.

Ancorăm lîngă escadrila de contratorpiloare engleze. Simțim cum lanțul ancorei smuncește cadențat. Vaporul nostru deviază împins de curentul format de trecerea apelor din Atlantic în Mediterana. Rămînem la adăpostul creat la piciorul stîncii, numită de cei vechi: *Punta de Europa* — răscrucea căilor de circulație maritimă mondială.

In vegetația nebună.

Dela vapor la mal, o barcă ușoară, c'o singură pînză, ne duce ca 'n zbor alunecînd pe luciul undelor străvezii. Pe cheu, la scara de piatră a debarcaderului, ca o statue rece, neclintită, reprezintînd forța britanică, stă la post o santinelă engleză. Inalt de peste doi metri, bălan, cu obrajii roșii, bine nutrit, îmbrăcat curat, corect și flegmatic.

Trecem pe la căpitănia portului să facem formalitățile de sosire ale vaporului și să căpătăm permisul scris pentru a putea vizita orașul. Vaporul nostru avînd o avarie la mașină trebue să demonteze și să rămînă în port vre-o două zile. Avem toată vremea să vedem Gibraltarul. Hoinărim ceasuri întregi, fără nici o țintă, însoțiți continuu de o veche cunoștință a căpitanului meu: doctorul Algazal. Un om în vrîstă, dar ager de minte și de picior, cetit și umblat, un original cu înfățișarea de vultur pleșuv.

Cînd vii din largul mării și debarci aici pe limba asta îngustă de pămînt, subt veșnica amenințare a stîncii uriașe pe care o aștepți parcă să se prăvale ca o masă zdrobitoare la prima clătinare, te simți înăbușit de lipsa de spațiu. Orașul nu are unde să se întindă. După ce s'a umplut limba joasă de pămînt, casele s'au înghesuit pe sus, agățate în zidul de calcar al stîncii.

In partea de jos e curat oraș englezesc. Pe alei largi, plantate, trase la linie, întîlnești aceleași tipuri ca în toate garnizoanele coloniilor engleze. Oameni gravi, figuri energice și severe de dominatori. Soldați și marinari în haine albe, cu pălării coloniale. *Policemeni*, corecți și demni, te privesc de la înălțime cu 'n aer protector. Doamne uscate, cu priviri reci, cu îmbrăcăminte și mersul bărbătesc. Pe toate punctele globului, la orice latitudine și longitudine s'ar afla, Puterea Britanică crește și fasonează aceiași viață ordonată la fel.

Intrăm în cartierele vechi. Ulicioare strîmte și întortochiate, de Orient cosmopolit. Mișună Spaniolii și Ovreii. Mai toată populația locală trăește îndeletnicindu-se cu profesia de contrabandiști. Se cară pe ascuns în Spania mărfurile fără vamă aduse de Englezi în antrepozitele din port.

Incepem a urca muntele, pe o potecă pietroasă, ce șărpue printre ziduri îngropate în frunzișul curpenilor de viță sălbatică, în țăsătura de ederă încîlcită de ghirlandele agățătoare ale trandafirilor sălbatici. Locuri așa de strîmte, că ne înțepăm în ghimpii măcieșilor ca să facem loc la cîte-un catîr mîndru, ce calcă delicat, coborînd la vale, împodobit cu șiraguri de clopoței și smocuri de lînă roșă. Căsuțe, albe și vinete, de piatră cioplită, găurite de ferestre înguste, zăbrelite, se zăresc tupilate în perdele de verdeață. Lăsăm poteca și ne afundăm la întîmplare, aplecați pe subt bolțile de ramuri încărcate ce-și amestecă frunzișul des, împletind mii de draperii fine, molatice, clătinate subt mîngierea lină a vîntului ce-adie dinspre mare. Libelule sprintene scînteesc prin aer, ca săgeți aruncate să tae zborul în zigzag al fluturilor albi, pudrați, ce cad ca niște fulgi din cer.

Umezeala și căldura din locurile aceste hrănesc cu atîta îmbelșugare, că vegetația crește în voia soartei, bogată și fără socoteală, ca 'n țările pădurilor virgine. Sîngele vegetal, seva plină, țîșnește parcă prin coaja aspră a viguroșilor copaci, așa de deși, că ramurile cresc încîlcindu-se îmbrățoșate, iar rădăcinile groase se încolăcesc între ele ca niște șerpi uriași ce se svîrcolesc in țărîna umedă. Aroma foilor de piper îți gîdilă mirosul, respiri aerul moale, cald și îmbălsămat de esențe îmbătătoare, care plutesc deasupra pămîntului în atmosfera arzătoare a Africei.

Cu greu, înotînd prin vegetația nebună, eșirăm la lumină, de unde puteam, în libertate și dela înălțime, să contemplăm splendida panoramă a Gibraltarului. In vale, subt noi, la piciorul stîncii, apar ca niște jucării casele albe sclipind prin valurile de verdeață pătată de poleiala livezilor de portocali, de rodii și naramze. Pe coasta înclinată, din verdele argintiu al maslinilor, regii plantelor, palmierii svelți și nobili, își arată penajele înalte; iar piramidele chiparoșilor se văd înșirate ca niște candelabre antice pe aleele curate, spre măreața catedrală care domină micul oraș cosmopolit.

De sus, din locul unde ne-am oprit, se vede până departe pămîntul Andaluziei bogate, și întreaga coastă dantelată, care se scaldă în lumina aurie a soarelui și în albastra adîncime a mării. In dreapta, jos, se zărește albind în fundul băii largi, Algezirasul. In stînga, pe culme, se 'nșiră în depărtare resturi de ruini maure până la porțile orașului Malaga, vestit prin dulceața strugurilor și a femeilor—cele mai prețioase produse ale Andaluziei. In fund zării Siera Nevada cu pletele albite; iar dincolo, în poalele munților, dorm uitate Grenada și Alcazarul. De cealaltă parte, spre mare, totul e albastru până la orizont, nici o umbră de nori până la marginea lumii văzute. In depărtare, pe cadrul oglinzii scînteetoare a Mediteranei, apar intr'o culoare violetă munții, ca niște ruini fantastice, cu linia piscurilor albite ca o bandă de sidef pierdută în azurul cerului african.

O zi ca asta de frumoasă trebue să fi fost, acum douăsprezece secole, cînd pe-o mare calmă, s'au deslipit dela celalalt mal *tartanele* maure,—acele bărci negre și ușoare, cu pînze albe umflate de vînt, — și trecînd strîmtoarea au debarcat pe stînca aceasta primele patrule de călăreți sarazini, subt comanda lui Tarik, locotenentul Emirului Muza. Din ziua aceia, cînd pentru întâia oară copitele fine ale cailor arabi au călcat pămîntul acesta, stînca s'a numit Gibraltar, muntele lui Tarik. Și de data asta, ca mai în toate războaele stîrnite între feluritele popoare, a trebuit să fie amestecată o femee: Frumoasa fiică a contelui Julian, guvernatorul Centei, fusese răpită de Rodrig, regele Vizigoților. Ca răzbunare au fost chemați Maurii Kalifatului să încerce cucerirea regatului creștin al Spaniei.

C'o repegiune neînchipuită s'au răspîndit în pîlcuri călăreții lui Tarik, pe armasarii lor iuți și focoși, umplînd văile Andaluziei. In fuga retragerii Rodrig se înecă în apele Guadalquivirului, trupele creștine fură zdrobite peste tot și Arabii înaintară cu gîndul de a nu se opri decît la Roma, în Vatican. Numai gelozia izbucnită între șefii Maurilor scăpă Franța să nu cadă subt jugul musulman.

Cîteva secole stăpînesc Arabii acest pămînt iberic, prefăcindu-l într'un raiu, asemenea grădinilor Ninivei și a minunilor povestite într'o mie și una de nopți.

Și cînd triumful crucii îi aruncă înapoi, dincolo, peste Mediterana, nobilii Mauri se duc păstrînd pentru urmașii lor cheile palatelor, zidite de ei și locuite de barbarii Nordului, noii stăpînitori ai paradisului Grenadei.

O mică republică subt protecția Marei Puteri Britanice.

De un ceas și mai bine urcăm coasta pietroasă, suflînd din greu. Ne grăbim să ajungem sus mai înainte de a începe tirul artileria engleză. Inaintea noastră, ca niște capre sălbatice, se cațără pe stîncă două englezoaice subțirele și agere, care s'au luat nebunește la întrecere.

Ne oprim tupilîndu-ne intr'un tufăriș de alune—aici pare să fie frontiera micii republice, a cărei suveranitate se întinde până în vîrful muntelui. La oarecare depărtare, pe stîncile abrupte unde nu-i chip să poți ajunge, printre palmierii pitici, năpădiți de viță sălbatică și plante parazite, se zăresc apărînd mici forme negre, care se mișcă din loc în loc, sărind uneori cu învîrtituri drăcești.

Privind cu binoclul, putem distinge bine culoarea părului cenușie, iar pieptul sur, aproape alb; niște căpușoare mici, rotunde și nici o bucățică de coadă. Din depărtare, cu ochiul liber, ai putea să-i iai drept o bandă neastîmpărată de copii de țigan, care se sbenguesc goi printre tufișuri. Aici e singu-

rul loc din Europa unde a mai rămas o colonie de maimuțe trăind în libertate. La celălalt mai pe coasta africană este o altă colonie de aceiaşi rasă—magotul—cu mult mai numeroasă, ocupînd o stîncă numită Muntele Maimuțelor. Neamul lor trăia odinioară pe stîncile din Grecia şi Sardinia, dar a dispărut demult. Dacă a mai rămas aici, asta se datoreşte protecției deosebite din partea autorității engleze. In secolul trecut nu mai rămăsese decît vre-o cîteva părechi; se credea că va dispare şi această ultimă colonie europeană. Englejii au luat măsuri straşnice împotriva celor care prindeau sau impuşcau vre-o maimuță. Cînd e săcetă li se pune pe stînci, la îndămînă, apă de băut. Numai pe vremea cînd se coc smochinele, micii locuitori se coboară din vîrful muntelui, formați în bande şi umblă noaptea după furat prin grădinile din oraş. Deşi uneori sînt prinşi asupra faptului, nimeni nu îndrăzneşte să se atingă de hoții aceştia, întru cît toți cetățenii micii republici sînt declarați inviolabili, şi Marea Putere Britanică asigură integritatea teritorială a acestui mic stat, pus subt o aşa de înaltă protecție.

Cum stam privind în zare auzim deodată un sunet stridcnt de trompeta, şi o groaznică detunătură zgudui din temelii uriaşul bloc de stîncă. Bateriile engleze începuse exercițiul de tir asupra țintelor mişcătoare, închipuind nişte vase inamice plutind departe în largul mării.

La primul semnal de alarmă o vînzoleală cumplită cuprinse colonia maimuțelor. Inebunite de groază, dădeau năvală unele peste altele, în salturi de acrobați se răpezeau prin tufişuri, scoțînd nişte țipete scirțiitoare, căutîndu-şi scăparea în crăpăturile stîncilor, în fundul văgăunilor de cealaltă parte a crestei. După cîteva minute erau toate la adăpost; cît a ținut tirul nu s'a mai zărit nici una.

Cum stam contemplînd, din înălțime, prin pîcla luminată a zării, coastele dințate ale celor două continente, munții albind în depărtarea fumurie, iar la orizontul mării şirul de insule care-şi scoteau capetele din sînul valurilor, mi se părea că privesc prefacerea pămîntului în primele lui epoce.

Inchid ochii... Şi pe-atunci soarele strălucea înfierbîntînd piscurile pleşuve, rămase în urma retragerii apelor; ghețari monstruoşi alunecau spre văi lăsînd goale şoldurile stîncilor roase; şi încetul cu încetul scheletul munților începu să se înfăşoare în draperiile verzi ale vegetației.

Pe ce vreme anume şi în care punct al globului a răsărit, printre miriadele de viețăți, ființa care avea să ajungă atotstăpînitoare? Intrebarea aceasta stă la temelia cunoştinților omeneşti, ca o enigmă chinuitoare pentru mințile ce caută locul omului în natură.

Ne aşezăm la umbră, pe salteaua moale de muşchiu verde. In timp ce căpitanul urmărea cu binoclul spiralele de fum care se mistuiau în văzduh după fiecare bubuitură de tun, doctorul, văzîndu-mă pe gînduri, începu să-şi desvolte teoriile ştiute despre origina speciilor şi descendența omului...

Un armonios *please sir!* mă trezi din reverie, tăind brusc firul gîndurilor. Una dintre englezoaice îmi întinse zîmbind, c'o grațioasă ironie, un pumn de alune proaspete culese atunci din tufiş. Ii mulțumesc zăpăcit şi încerc să sparg între dinți coaja fragedă a alunelor verzi. Pe cînd mestecam cu poftă hrana asta, aşa de plăcută străbunilor noştri, începui să observ mai de aproape pe gingaşa miss, care spărgea alunele c'o uşurință uimitoare între dinții ei mari, albi şi regulați.

Dar mintea, pornită ca o maşină subt presiune, căta mereu, prinzînd verigă de verigă, în lanțul nesfîrşit ce leagă prezentul cu noaptea timpurilor îndepărtate. Căutam să prind firul prefacerilor de forme şi culori, din vremea strămoşului maimuță-om, urit, păros şi negru, până azi, la strănepoata lui, aceastǎ fiică a Albionului cu pielița gîtului ca zăpada, cu părul strălucitor ca aurul, cu ochii albaştri ca seninul cerului. Şi pentrucă terminasem alunele care-mi plăcuse, mă ridicai ducîndu-mă spre un tufiş încărcat.

Pe cînd întindeam mîna să culeg alune, îmi apăru deodată figura inspirată a unui vechiu prietin, cercetător cu mintea ascuțită, care de atîtea ori îmi repetase fraza pe care, fără să vreau, o învățasem pe derost: coborîndu-se din nuc, pentruca să culeagă alune, *maimuța* s'a făcut *om*.

Intre Albion şi Andaluzia.

Era prea devreme cînd am intrat singur în *halul* otelului, unde ne dasem întîlnire pentru masa de sară. Din prag simții că aici stăpîneşte ordinea vieții engleze. Pretutindeni o linişte rece, solemnă. In *lady-room*, cîteva doamne grave, imobile, cu cărțile în mînă, stau îngropate în jilțuri comode. In salonul rezervat pentru *gentlemeni*, vre-o doi Engleji corecți şi glaciali, cu pipele între dinți, descifrează cu 'n calm britanic, măruntul scris al gazetei *Times* desfăşurat, întins ca un cearşaf. Intr'o altă sală e barul: în fața tejghelei elegante de mahon lustruit, cu fața de marmură roşă, cîțiva ofițeraşi, tineri, cocheți, *midshipi* dela torpiloarele din port, ridicați pe scaune înalte şi rotunde, beau pe tăcute *whisky* şi *gingerbeer*.

Trec pe terasă unde sînt aşezate mesele. Un mic parc fermecător, coboară lin pe panta dinspre mare. In umbra discretă a smochinilor bătrîni, printre boschetele de mirt şi lavandă, luceşte albul marmurei unui bazin; o coloană de apă ţîşneşte din mijloc, se resfiră în jerbă de ploae căzînd în picături ca mărgele de sticlă. Numai sunetul uniform al apei vibrează în vraja locului tăinuit. Prin țesetura frunzişului joacă, scînteind în vale, fire de beteală şi spărturi de oglindă – apa mării, poleită în asfințit, are nuanța aurie ce numai subt acest cer o poți vedea, acea culoare portocalie zisă a cerului de Grenada.

Se cunosc încă paşii Maurilor goniţi dincolo, peste strîmtoare. Pierduţi în noaptea barbariei africane, urmele lor au rămas încă neşterse pe acest încîntător colţ de pămînt. Inăuntru, în casă, e recea şi neguroasa Britanie a Nordului, afară e arzătoarea şi senina Spanie a Sudului.

Mă hotărăsc pentru Spania şi mă aşez afară pe terasă. Soseşte căpitanul meu, însoţind un domn cărunt şi o tînără brunetă. Don Rio Guanabara cu fiica, sinorita Elvira. Bătrînul, vechiu căpitan de vapor, debarcat din cauza reumatismelor, e stabilit în port ca agent al unei companii de navigaţie engleză, cu firmă şi pavilion spaniol. Lui ne adresasem pentru serviciile şi reparaţiile de care avea nevoe vaporul nostru.

Ne aşezăm la masă. In faţa noastră două familii englezeşti: figuri reci, aristocratice. Ei, îmbracaţi în negru, solemni—smoking, vestă albă; ele—în rochii de mătase, elegante, decoltate. La altă masă, în dreapta, se aşează două svelte domnişoare, subt comanda severă a unei guvernante înalte de vre-o doi metri. O observ cu atenţie: rigidă, monumentală; după figură, îmbrăcăminte şi picioare, nu-i poţi stabili vrista şi cu greu sexul.

Privind lumea din sală, cad iarăşi în păcatul obişnuit. Fără să vreau, încep să compar figurile şi mişcările, să clasez şi să grupez în minte tipuri, specii şi rase omeneşti. Feţe prelungi, curate, albe şi roşe, ochi albaştri, reci; trupuri legate, osoase, cu muşchi întăriţi; mîni şi picioare mari. Calmi, demni, imobili, automaţi fără gesturi, fără cuvinte. Fălcile solide cu dinţi mari, albi, lucrează neîntrerupt, mecanic, mestecînd bucăţile de ramstek aproape crude, stropite cu *worchester-sauce*. La asemenea maşini puternice trebue combustibil solid carnat şi lichid alcoolic tare, ca să funcţioneze continuu cu acelaşi forţă, la acelaşi grad de mare presiune. Una dintre cele două nobile *miss* din faţa mea, are în adevăr un profil de frumuseţă engleză, pe care nu-l poţi găsi niciodată în clasele de jos ale acestui popor. Liniile trupului svelt reesă prin lungimea taliei. Ea are eleganţa şi frăgezimea unei tije de plantă nobilă; un cap mic cu bucle aurii, trăsături fine armonizînd o figură gingaşă, pură, aproape de albeaţa faianţei; ochii albaştri, senini, de copil, zîmbesc c'o dulce şi timidă candoare.

La masa noastră mai mult se bea decît se mănîncă. Ciugulim numai dintr'o omletă înegrită de piper şi mirodenii. Sorbim însă cu poftă din vinul generos de Porto. Senorita Elvira suge graţios, cu buzele ei cărnoase şi roşii, dintr'o cupă de cristal, grenadina roşă ca sîngele. Don Rio, golind una după alta sticlele de apă cu ghiaţă, povesteşte de viaţa din Cuba, unde trăise înainte de războiul ispano-american. Vorba clară, armonioasă se ridică uneori în ton de declamaţie. Cu gesturi măsurate îşi netezeşte barba căruntă şi creaţă, ce-i încadrează figura pală, bronzată. Caut să prind asemănarea dintre tată şi fiică: aceleaşi trăsături mai îndulcite într'un oval perfect, aceiaşi culoare mată c'o nuanţă mai rumenă, obrajii cu 'n reflex auriu de puf fin—pieliţă fragedă de persică—subt care bănueşti un sînge bogat şi fierbinte. Ochii negri, adînci şi îndrăzneţi, au scînteeri aşa de vii că vorbesc parcă, lucind arzători subt genele prea lungi şi grele. O armonie în mişcări, un surîs fără nume, dă acea graţie şi libertate pe care n'o poţi găsi nicăeri decît aici pe pămîntul Andaluziei, la acest tip de frumuseţă născut din amestecul celor două rase.

Căpitanul începe să vorbească despre înrudirea Romînilor cu Spaniolii, amintind de mantaua muntenilor din Pirinei, asemenea cu sarica ciobanilor din Carpaţi. Sinorita Elvira mă roagă să pronunţ cîteva cuvinte în romîneşte, să vadă dacă poate înţelege limba noastră. Potrivesc cîteva vorbe şi aţintindu-mi privirea în ochii ei, pronunţ clar: „ochii negri ca mura".

O undă de rîs argintiu îi îmbujoră obrajii:

— O! dar asta-i curată limba spaniolă. Exact aşa se spune şi la noi—şi rîde, rîde cu poftă, arătîndu-şi o splendidă dantură albă, lucitoare. La fiecare mişcare i se clatină cerceii enormi, nişte *verigi de aur*; iar în jurul gîtului mat, cărnos, sclipesc *mărgelele de chilimbar* vechiu cu bobul mare ca *strugurii de Orient*.

Plecăm. In drum ne întîlnim cu doctorul Algazal, însoţit de mister Blok, tînărul inginer mecanic al şantierului naval care făcea reparaţiile vaporului nostru.

— Am luat măsuri ca să continue lucrul şi noaptea; mîne, sigur, vaporul dumneavoastră e gata de plecare—spune hotărît Englezul care, numai după ce isprăveşte cu noi, se îndreaptă către sinorita Elvira. Nu salută, nu zîmbeşte, nu-şi înclină şira spinării; după un *all right!* scurt, tăios, o energică scutură tură de mînă.

Cum ne plimbam încet pe aleia de chiparoşi cerniţi de umbra sării, priveam cu admiraţie la cei doi tineri care, vorbind în şoapte, alături, pe nesimţite se desprindeau din grupul nostru. Englezul drept, înalt, o statură atletică, păşea apăsat şi sigur lîngă Spaniola mlădioasă, cu talia cabrată, cu mersul lin, undulat, pe care-l au numai femeile de aici. Spaniolele se mişcă fără să ridice piciorul dela pămînt, pare că merg alunecînd în zbor. La fiecare mişcare ce-o face, întorcîndu-se cochetă spre el, liniile fine ale trupului răsar vădite subt pînza subţire a hainei lungi, ce cade în cute armonioase. Cu'n fel de graţie simplă îşi înclină capul şi buclele negre, lucioase, năvălesc de subt toca de catifea roşă ca focul.

Doctorul se apleacă spre urechea mea:

— Sînt logodiţi demult, dar el aşteaptă să fie înaintat şef al şantierului, ca să se poată însura. Ştii, obiceiul lor, nu se căsătoresc până ce nu au asigurată o situaţie bună, pentru a-şi putea întemeia casa şi familia. Pe orice meridian s'ar găsi, Englezul nu-şi schimbă principiul: *„my house is my castle"*.

Şi cum rămăsesem mai în urmă, micşorind pasul, doctorul, iubitor de teorii, începu să-şi spună părerile favorite în chestia nedeslegată a raselor omeneşti.

— Ce minunat neam s'ar produce prin amestecul de sînge al acestor două rase, care se complectează perfect. Mă rog, ce-i lipseşte acestui popor, care a stăpînit odinioară două continente, şi a avut o grandioasă civilizaţie pe cînd restul Europei zăcea încă în noaptea barbariei creştine... căci noi am fost veriga dintre antichitate şi renaştere... Un singur lucru: simţul practic—proza vieţii moderne. Acest popor e ca un fiu de nobil scăpătat: a moştenit bravura, spiritul, caracterul, toate virtuţile străbune, afară de aurul pe care l-au cheltuit părinţii. O! ce superb produs ar eşi; ce material uman s'ar da civilizaţiei europene din fuziunea asta de rase... forţa, fermitatea Nordului combinată cu inteligenţa şi fineţa Sudului.

Şi pentrucă începusem a zîmbi, doctorul ridică deodată tonul:

— Dar cîtă vreme încă se va pune mai mare preţ pe chestia îmbunătăţirii rasei cailor şi cînilor decît pe aceia a regenerării neamului omenesc?

După o tăcere de cîteva minute, doctorul, care-şi aprinse o imensă ţigară de foi „puros", se porni din nou ca să-mi lămurească pentruce şi cum mor popoarele, cum se sting civilizaţiile, cum a trecut mintea omenească din vrîsta credinţii în vrîsta raţiunii, dealungul veacurilor, dela Asirieni până la amestecul de sînge latin în populaţia statelor Americei de Sud.

Tîrziu mi se păru că doctorul, tîrît de-o nobilă pasiune pentru deslegarea enigmelor, se rătăcise suind şi coborînd în domeniile vaste şi obscure ale celor două ştiinţi, pe care cu drept le numea: geologia şi chimia istorică.

Trecuse miezul nopţii cînd ne-am despărţit în dreptul farului, care veghea cu ochiul lui neobosit asupra portului adormit demult. O lună plină, plutind departe şi nepăsătoare pe bolta cerului Mediteranei, arginta deopotrivă şi marea cea fără de urme şi pămîntul răscolit de miile de furnicare agitate în veşnica luptă a vieţii.

Jean Bart

Pietrele

Mi-s vremurile tot mai mult străine
Şi ochii mei se 'nchid nepăsători,
Şi, iată, azi mă 'ntorc din nou spre tine,
Norod bătrîn al Pietrelor surori...

În haine de verdeaţă 'ngenunchiate
În cimitir pe margini de morminte;
Sculpate 'n drum şi 'n temple sărutate;
Prundiş de rînd sau lespezi sfinte;
Tovarăşe cu şerpii şi cu spinii;
Statui sglobii sau gîrbovite stînci;
La gîtul înecaţilor în mare
Rostogolite 'n văgăuni adînci;
— De pretutindeni vă cuprind şi vă culeg,
Şi vorba voastră mută o 'nţeleg;
Vă string pe toate 'n suflet şi ascult
Tăcerile care vorbesc în voi, demult...

În ritmul odihnit al veşniciei
Cum clipă după clipă se alungă,
Tăcerea voastră-i limpede ca moartea
Şi moartea voastră-i viaţa cea mai lungă...

Spre fruntea voastră fruntea mea se 'ndreaptă,
Şi lingă voi mă simt din nou atom;
Şi cînd v'ascult povestea înţeleaptă
Nu-mi mai aduc aminte că sînt om...

Odihna voastră, Pietre mă 'nspăimîntă...
În voi o vlagă nouă se frămîntă,
Şi ca un ochiu înmărmurit şi greu
Stă *Cineva* la pîndă 'n voi, mereu...

...Şi totuşi azi cînd vremea mi-e străină
Şi ochii mei se 'nchid nepăsători,
Tot către voi mi se întoarce drumul,
Şi-mi sînteţi dragi, o Pietrelor surori...

Al. A. Philippide

Scrisori către Simforoza

III.

Cunosc, draga mea amică, printre cărturarii noştri, cîţiva oameni de ispravă, plini de gînduri bune pentru obştia noastră romînească, predicatori şi cenzori sociali de mare merit. Mă întîlnesc cu ei adeseori şi mai ales mă întîlnesc cu scrierile lor. Dincolo de ei stau mult mai mulţi — alţi oameni cumsecade, pe care nu-i cunosc, dar ale căror glasuri, proteste, critici, propuneri, răsună zilnic în amfiteatrul nostru social. Toţi aceştia privesc, amărîţi, la viaţa şi la treburile noastre, se plîng, dau pe faţă, dojenesc, ocărăsc, blastemă şau înfierează, de dimineaţa pănă seara.

În tumultul acestor glasuri trebue, neapărat, să distingem glasul abjurgatorilor politici. De ei nu ne ocupăm. Criticile şi imprecaţiile lor sînt, de obiciu, adevărate şi întemeiate mai mult din acel punct de vedere că tot ceiace pun în circa adversarului politic însemnează strîmbătăţi şi crime de care sînt sau se vor face ei înşişi vinovaţi. Sînt mult mai impresionante arătările şi tînguirile acelor care văd vicisitudinile noastre şi le deplîng, fără preocupări politice, fără anume interese doctrinare.

De pildă, iată un director de şcoală secundară care îţi mărturiseşte: —„Copiii pe care îi cresc eu în această şcoală nu mai seamănă nici măcar cu noi şcolarii de acum treizeci de ani. Ei nu ştiu nici de frică, nici de ruşine, nici de rugăminte. Tot ce-i învăţ eu, tot ce-i povăţuesc eu, într'o lună, se şterge într'o singură zi, la un film de cinematograf. Tot ceiace şcoala se străduieşte să samene în sufletul lor, extirpează strada, prietinii, ba chiar casa părintească... Ce pot să cucerесc şi să consolidez eu în ei, cînd impresiile nefaste plouă asupra lor!".

Iată un vechiu funcţionar al statului, rămas în treptele dre-

gătorești inferioare, nu din nedestoinicie, dar din mindrie și din rezervă : —„Măi frate, mai am cîțiva ani până să ies la pensie, dar mi se pare că voiu muri mai 'nainte, înecat de desgust și de revoltă. Ce erau neregulile, abuzurile, chiar scandalurile de acum 10—20 de ani, pe lingă cele ce îmi trec astăzi pe subt ochi! Acum să vii să vezi anarhie și dezastru administrativ! Se scufundă pămîntul de nelegiuire și de destrăbalare".

Iată ce scrie, într'o revistă oficioasă, un om de inimă: „Țara e plină de ură, de ceartă, de concubinagii și divorțuri, de biserici goale. Bărbatul își bate femeia, femeia se răzbună pe copii, copiii înjură pe părinți. Obiceiurile pier, datinele dispar, credința slăbește. Se duc horele, pier cîntecele, dispare portul, se strică graiul. Au pătruns în sate jocurile obscene, cinematograful crimelor, cîntecele peirii, limba urită a orașelor, boalele și cărțile desfrîului,—sămînța vie a tuturor vițiilor. În casă, nici o poveste, nici măcar cîntecul de leagăn al mamei. Sufletul omului se pierde, iar vîntul ereziilor suflă asupra lui".

Atari mărturisiri, auzim și cetim fiecare cel puțin cîte una pe zi. Nu e cuget, în țara noastră, chiar modest înzestrat cu onestitate și cu bună creștere sufletească, nu e om cumsecade care să nu aibă inima grea de cîte vede și gura amară de cîte cenzurează.

Nu putem să mai trăim om cu om. Cînd mergi pe stradă și privești în ochii trecătorilor, te înfioară și te indispune tot ceiace din adîncul sufletelor vine și dogorește în privire. Simți bine că în acești ochi nu mai este nici încredere, nici cinste, nici milă, nici idealism de nici un fel. E de prisos să cauți să mai pui la probă pe acești connaționali, fiindcă știi de mai 'nainte ce zace în ei. Și trebue să mărturisim cu durere că atunci cînd se întîmplă să dăm peste o figură cinstită și simpatică sîntem siguri — fără greș! — că avem deaface cu un străin, în trecere pe la noi.

Constatările scrise ale acestei desnădăjduite stări morale abundă în ziarele și în revistele romînești. Au scris și vor scrie multă vreme profesorii, ziariștii, scriitorii — unii cu mare dar și cu strălucită elocință — cît de multe, cît de grozave, cît de păgubitoare sînt păcatele noastre obștești și particulare, săvîrșite pe față și în ascuns, îndreptate împotriva individului, a familiei sau a neamului întreg. Dar din această imensă lume de nemulțumiți, din atîția censori mari și mici, puțini sînt aceia care nimeresc să spună care este leacul ce ne trebue și prin ce mijloace vom ajunge la mîntuire. Criticii noștri cei mari și autorizați nu știu să ne propună pentru îndreptarea noastră decît remedii foarte generale, sau nici un fel de remediu. Și chiar cînd ajung să întrevadă ce-ar putea să ne izbăvească, ei mărturisesc că, personal, nu pot să dee nici un ajutor.

Iată o convorbire-tip cu unul din purtătorii de cuvînt, din lumea noastră intelectuală.

* * *

Eu. — Am cetit, dăunăzi, domnule Profesor, articolul dumneavoastră și am fost viu mișcat de frumoasa patimă cu care l-ați scris. Dar e numai o largă și elocinte constatare... Ce soluții propuneți?

Profesorul. — Dar am propus și soluții... Peste tot moravuri severe! O retrezire generală în fața supremelor primejdii ce ne stau înainte! Un suflet nou în pieptul nostru de popor, care nu poate muri de ticăloșie, adouazi, după izbîndirea idealului național!...

Eu. — Este adevărat, toate acestea sînt spuse cu căldură în articolul dumneavoastră. Așa ar trebui să fie viața noastră în cuprinsul patriei întregite, azi după marea jertfă națională. Dar ce resorturi sufletești vom pune în mișcare, ce cauze transformatoare vom institui în mediul nostru romînesc, ca să dobîndim mult dorita schimbare?

Profesorul. — Cauze transformatoare? Toți trebue să ne hotărîm să fim cauze transformatoare, fiecare în mediul său!

Eu. — Fiecare, de bună seamă. Ideia e frumoasă. Dar cîți sînt capabili, domnule Profesor, azi, în poporul romînesc, să conceapă și să formuleze aceasă idee — recunosc — mîntuitoare: Fiecare Romîn este dator să se poarte astfel în viața lui, încît sa ajungă pildă de gospodar, de negustor, de slujbaș, de dascăl, de preot... în satul, în tîrgul, în slujba, în școala, în parohia lui! Socotesc că cei care pot să vă înțeleagă și să vă urmeze povața sînt grozav de puțini. Dar dați-mi acum voe să vă întreb: de unde vor începe?

Profesorul. —Dela buna înțelegere laolaltă! Intâiu unire și apoi acțiune. Cît despre observația dumitale este adevărată. În fruntea marilor convoiuri naționale, pornite spre lumină și fapte nemuritoare, purtătorii de făclii sînt numai cîțiva. Ceilalți vin și participă în urma făclierilor.

Eu. — Prea bine. Ce făclii vom pune în mînile acestor luminători de căi?

Profesorul. — Dragostea de aproapele, de patrie și de omenire! Idealul integral.

Eu. — După al cui sistem? După al lui Confucius, al lui Buda, al lui Platon, al lui Spinoza, al lui Kant, al lui Marx?

Profesorul. — Înțeleg unde vreai să mă aduci. Iți voiu răspunde fără nici o stinjinire și cu deplină sinceritate: după sistemul Evangheliei, constantul ideal al popoarelor creștine. Cugetarea omenească (azi în urma lui Voltaire, a Enciclopediștilor Franceji, a Revoluției Franceze, dar mai ales în urma Revoluției Rusești) este destul de informată și de experientă ca să recunoască profunzimea și utilitatea moralei evanghelice. Așa dar, vreau din toată inima ca acei apostoli ai mult așteptatei noastre renovări morale să fie familiari cu învățătura lui Iisus Christos și prietini cu creștinismul.

Eu. — N'aţi voi, domnule Profesor, ca aceşti apostoli să fie deadreptul fiii Evangheliei şi ucenicii Mintuitorului ?

Profesorul. — Ce să-ţi răspund ?... Cum să încarc pe umerii lor o greutate pe care eu unul nu voesc s'o port! Dumneata, creştin şi teolog, poţi să crezi în Iisus Christos, Fiul lui Dumnezeu şi Mintuitorul neamului omenesc. Eu văd în el pe marele profet, pe dascălul omenirii, pe sublimul pilduitor al jertfei pentru obştie. Dar acestea şi altele ca acestea numai în limitele raţiunii mele şi ale legilor fireşti.

Eu. — Cu alte cuvinte, aşezaţi învăţătura Profetului din Nazaret şi tot fenomenul creştin în amfiteatrul venerabil şi comun, alături de celelalte doctrine şi fenomene filozofico-religioase.

Profesorul. — De bună seamă. E mai multă cinste pentru neamul omenesc să aşez pe Iisus între Socrate şi Buda, decit în empireul creştin.

Eu. — Domnule Profesor, nu ştiu dacă o fi mai multă cinste, dar ştiu că urmările practice sint dezastroase. Dacă pornim dela această clară situaţie iniţială : morala lui Iisus Christos este o morală admirabilă dar numai omenească, fiindcă autorul ei — măcar că cel mai înţelept şi mai bun dintre oameni — a fost numai un om, ca orice om: atunci am ridicat moralei lui, orice imperativ şi orice autoritate. Morala evanghelică nu ne mai obligă decit prea puţin, cam tot atita cit şi a lui Zenon sau a lui Epicur. După aceia, ce îi va determina pe pofitiorii noştri de îmbunătăţire romînească la alegerea principiilor călăuzitoare ? De ce-ar alege cuvintul lui Christos şi nu pe a lui Mahomed sau a lui Buda, cind cite trei sint deopotrivă între ei şi deopotrivă cu toţi ceilalţi reformatorii religioşi ? Admiţind chiar că ar alege Evanghelia, cu ce avînt, cu ce devotament, cu ce exclusivism apostolic predica-vor ei morala unui Christos fără minuni, fără învierea cea de a treia zi şi fără filiaţiune dumnezeească ?

Profesorul. — Recunosc că ai oarecare dreptate. Altfel trăeşti şi lucrezi în numele lui Iisus Christos, Fiul lui Dumnezeu, cind eşti deplin încredinţat că a înviat din morţi şi că vei da ochi cu el în ziua sorocită în Apocalipsă, şi altfel trăeşti şi lucrezi în numele umilului, prooroc şi moralist Iisus din Nazaret.

Eu. — Atunci, ce ne facem, domnule Profesor ?... Convenim că viaţa noastră de popor este, în acest moment, grav primejduită de multe boli sociale. Recunoaştem că la sate, în vasta ignoranţă prielnică, bîntuesc visurile rele şi o confuziune sufletească, înrăutăţită prin înfricoşatele zguduituri recente. Ştim că în ungherele vieţii orăşeneşti s'au încuibat cele mai pestriţe vitii, clocite din sporii aduşi de vînturi, dela Răsărit şi dela Apus. Ştim şi mai bine că în metropola treburilor publice înoată în egoism, în intrigă politică şi în abuzuri de tot soiul, acei oameni fără suflet şi fără Dumnezeu pe care revolta şi retorica dumneavoastră îi înfierează săptăminal. Dar cine ar putea să atace atita putreziciune şi s'o extermineze ? Ce tării dacă nu ale lui Iisus Cristos şi ce îndrăzneală dacă nu a Sfintului Pavel s'ar bizui să ia în piept şi să spargă puhoiul turpitudinilor noastre publice şi particulare ? Dacă vrem cu adevărat să îmbunătăţim curind şi să îmbunătăţim radical, nu văd altă cale decit a Evangheliei, nu ştiu altă putere decit a credinţii în Cel ce a înviat din morţi.

Profesorul. — N'am nimic de zis, amice Galaction! Poftim! Ţara stă deschisă înaintea dumneavoastră : plină de politiciani, de cheflii, de femei facile şi de gloate muncitoreşti cu ochi sticloşi de ură şi de poftă! Predicaţi cit voiţi! Dar dă-mi voe să te întreb : Unde aţi fost voi până acum ? Ce-aţi făcut cu eroismul Sfintului Pavel şi cu poruncile lui Iisus Christos, de-a ajuns poporul nostru să le uite cu totul ?... Iartă-mă, nu vreau să te pun în încurcătură! Eu unul, deşi nu pot să recitez *Simbolul Credinţii* sint însă bun bucuros. Ridicaţi-vă şi predicaţi! Daţi învăţătură şi mai ales daţi pilda virtuţilor creştine. Iţi mărturisesc că de cind cu prăbuşirea rusească şi de cind cu nebunia bolşevică, pe care am văzut-o foarte de aproape, am ajuns să judec cu totul altfel serviciile aduse omenirii de către Biserica Creştină.

Eu. — Pentru asta, domnule Profesor, trebue să ne daţi şi ajutorul dumneavoastră.

Profesorul. — Ce ajutor pot să vă dau eu, cu concepţiile mele strict naturaliste ? Mulţumeşte-te cu sacrificiul pe care-l fac. Dacă mine dumneavoastră, creştinii, aţi fi din nou stăpîni pe conştiinţe, eu şi toţi confraţii mei de credinţă pozitivă, ne-am găsi în delicată situaţie, ca să nu zic mai rău, în mijlocul bisericii consolidate.

Eu.—Domnule Profesor, tocmai aceasta nu trebue să se mai întîmple. De aici înainte trebue să ne cunoaştem unii pe alţii mai de aproape şi să întovărăşim activităţile noastre. Ajutorul pe care vi-l cer este de natură cu totul nouă. Dumneavoastră oamenii de ştiinţă şi de cercetare exactă — pozitivişti, naturalişti, evoluţionişti... — aţi învăţat în ultimii citiva ani că ipotezele ateiste, cind pătrund şi dospesc masele populare, aduc inevitabil nebunie şi moarte. Deaceia, semănaţi de multe ori cu filozoful Adrian Sixt, din romanul lui Paul Burget *Discipolul*: Vedeţi cu spaimă ce pui cu ciocul de fier au eşit din nevinovatele dumneavoastră ouă academice...

Profesorul. — Nu putem să spunem decit ceiace credem că este adevărul. Filozofia şi ştiinţa nu cunosc adevăruri revelate, ca Teologia. Pentru noi totul este necunoscut. Totul trebue cercetat şi dovedit.

Eu. — Domnule Profesor, tocmai de sinceritatea şi de buna dumneavoastră credinţă îmi este aminte. Dacă spectacolul tragediei sociale de azi vă cutremură cu adevărat, daţi-vă bine sama că este opera cugetării independente şi a proclamaţiei păgîne : *Popoare, căutaţi-vă fericirea numai pe acest pămînt, căci Iisus Christos n'a înviat din morţi şi o viaţă viitoare nu există!* Mîncaţi, beţi şi iubiţi-vă. Iar pe cel ce vă precupeţeşte ori vă ciunteşte dreptul vostru, înşfăcaţi-l şi suciţi-i gîtul! — Acesta este, în citeva cuvinte, tot înţelesul doctrinelor pozitive, răspîndite în Eu-

ropa, dela Renaştere încoace. Imi veţi spune încă odată! Ce voeşti! Ştiinţele exacte nu ştiu nimic despre viaţa viitoare! Dar ce cugetaţi, domnule Profesor, despre acei numeroşi confraţi ai dumneavoastră care afirmă aztăzi că taina morţii nu mai este pentru ştiinţă taina neantului? Psichologia experimentală, subt impulsiunile şi conducerea intrepidă a citorva cercetători universal veneraţi, a creiat un departament nou. Cred că ştiţi mai bine decît mine ce insemnează *Metapsichica* şi cine este, de pildă, Charles Richet...

Profesorul. — Mai puţin decît crezi. Precum dumneavoastră în Teologie, aşa şi noi în ştiinţă, avem vizionarii, cutezătorii şi ereticii noştri. Ştiu ce asalturi aşa zise ştiinţifice dau unii învăţaţi misterului morţii, dar eu unul şi alţii mulţi ca mine ne mulţumim cu ştiinţa clasică. Nu ne grăbim. Aşteptăm cu prudenţă.

Eu. — Notaţi, însă, domnule Profesor, că chiar unii confraţi ai dumneavoastră, sînt puternic obsedaţi de ideia că poate mai este o viaţă viitoare şi fac uimitoare sforţări ca să-şi creeze citeva puncte de reazim. Care este atunci rugămintea pe care v'o fac şi care este ajutorul pe care-l aştept dela dumneavoastră? Cînd mă auziţi predicînd depe amvon, sau cetiţi în scrierile mele că Iisus Christos a înviat din morţi: feriţi-vă de judecata simplistă! Dar ajutorul dumneavoastră sufletesc îl vreau şi într'altfel. In general, dumneavoastră, oamenii de ştiinţă *experimentală* nu aveţi decît prea rar prilejul să învăţaţi ce progrese uriaşe a realizat, în secolul trecut, Istoria începuturilor Creştinismului şi Critica textelor biblice. E un imperiu ştiinţific cu totul nebănuit pentru dumneavoastră. Deci cînd prilejul se iveşte, nu dispreţuiţi să adunaţi informaţii şi să înmulţiţi erudiţia dumneavoastră.

Profesorul. — Imi ceri prea mult! Nu-mi ajunge mie povoara migăloasei mele specialităţi? Voeşti să intru, acum la bătrineţe, în şcoala dumneavoastră istorico-biblică şi să mai învăţ încă o microscopie, pe lîngă aceia pe care am învăţat-o?

Eu. — Domnule Profesor, vă cer mult mai puţin decît atît. Vă cer cugetarea clară că şi noi cei ce ne ocupăm cu Evanghelia şi cu fenomenul creştin avem puterile, ştiinţa şi dreptăţile noastre. Această cugetare vă va face accesibil la multe observaţii şi învăţăminte pe lîngă care până acum treceaţi nepăsător. — In rezumat, domnule Profesor, reţin cu mulţumire votul dumneavoastră sufletesc pentru cei ce sînt convinşi că prefacerea noastră naţională nu s'ar putea îndeplini mai trainic decît pe temelia Evangheliei. Cînd Belgia, Danemarca, Elveţia... sînt atît de înaintate, fiind în acelaşi timp atît de sincer creştine, cum să nu poftim la situaţiunea lor, cum să nu ne dorim şi nouă admirabila lor viaţă creştină! De ce Elveţienii, Danejii, Scandinavii iau atît de mult în serios învăţătura lui Iisus Christos şi se străduesc să trăiască după cuvîntul lui? Nu cumva fiindcă ei sînt mai proşti decît noi? Nu cumva fiindcă noi sîntem săturaţi de ştiinţă şi de filozofie? —Dacă primim cu sinceritate acest postulat: *Mai mult creştinism în ţara noastră!* atunci dumneavoastră, cei ce v'aţi format în şcolile liberale, sceptice sau ateiste, revizuiţi puţin dacă nu conştiinţa, măcar atitudinea dumneavoastră! Domnule Profesor, cînd eraţi colo la Odessa, în primejdie de moarte, cred că aţi făcut amare şi preţioase reflecţiuni asupra rezultatelor învăţăturii inimice lui Dumnezeu. Neapărat că nu vom cădea în extremitatea odioasă care cere, pentru raţiuni de stat, îngustarea independenţii cugetării şi spionajul conştiinţelor! Ca oameni înţelepţi, însă, şi ca fii ai aceluiaşi popor trebue să ne dăm bine sama că recreştinarea noastră ar însamna renaşterea noastră.

Profesorul. — Primesc tot ce-mi spui fără de împotrivire, ba chiar cu dragă inimă. O singură întrebare să-mi dai voe să-ţi fac şi îţi las latitudinea să-mi răspunzi verbal sau în scris, între patru ochi, sau prin tipar, cînd vei crede de cuviinţă: *Care sînt acei teologi şi acei apostoli ai dumitale, pentru care îmi ceri* (şi eu îţi spun că le voiu da) *deosebit credit sufletesc şi de cînd a început, în Romînia Mare, salutara lor activitate?*

* * *

Iubită Simforoză, ţi-am reprodus această convorbire, fiindcă *rezumă şi grupează unele din întrebările şi din problemele care m'au făcut să reiau, pentru dumneata, firul scrisorilor mele.* Deşi mi-eşti departe şi nu putem să mai vorbim ca altădată, sînt bine încredinţat că ideile şi intîmpinările interlocutorului meu sînt şi ale dumitale, ar fi fost şi ale dumitale.

Sîntem toţi de acord că starea noastră actuală, subt toate raporturile, dar mai cu seamă subt raportul sănătăţii morale, este jalnică. Nu ştiu dacă sîntem toţi de acord asupra adevărului că mîntuirea noastră trebue căutată în primenirea noastră religioasă. Totuşi mă întreb: Poate să mai fie azi, în poporul nostru, vre-un om cu mintea în scaun, cunoscător al treburilor noastre, părinte de copii, trudnic agonisitor al pînii zilnice, neinteresat şi neamestecat în cărdăşiile politice şi care să nu se agăţe cu disperare de gîndul că numai pocăinţa şi revenirea noastră religioasă mai sînt în stare să ne scape de pieire?

Avem Romînia Mare! Avem Votul Universal! Avem împroprietărirea ţăranilor! Avem Parlament, Justiţie, libertăţi!... şi cu toate acestea toţi simţim nu ştiu ce pustiu înfricoşat în noi şi între noi. Este de prisos să mai căutăm eufemismul şi deghizarea. Sufletul nostru nu mai are nici o consistenţă şi unul pe altul nu putem să mai punem nici un temeiu. Cinstea — în casă, în piaţă, în dregătoriile publice — a ajuns o amintire din bătrîni. Virtuţile individului, ale familiei, ale poporului sînt în completă disoluţie. Străinii, cînd vin în contact cu noi, rămîn straniu de deprimaţi. Aşi vrea de multe ori să cred că această descompunere sufletească este monopolul unei singure clase sociale... Dar iluziunea aceasta e cu neputinţă!

Mă găseam într'o zi — necunoscut şi tăcut — într'o grupă

40—50 de oameni, bărbaţi şi femei, mici negustori, mici slujbaşi şi muncitori. Mahalagiii mei discutau cu aprindere *ultimele* fraude, petrecute la Primărie sau la nu ştiu care Minister. Unul cenzura cu voce tare, tuna împotriva hoţilor noştri publici şi deplîngea pe contribuabilul romîn. Dar unul care nu deschisese gura până aci, îl întrerupe cu superbă conciliantă:

—„Ia lasă, Dom'le! Ce, dacă ai fi dumneata ori eu în locul lor, n'am face tot aşa!..."

Nimeni n'a răspuns nici un cuvînt, bine ştiind fiecare, în sufletul lui, că întrerupătorul avea dreptate.

Iată, scumpă Simforoză, cum ne găsim sufleteşte şi sus şi jos, azi la pragul unui ev care începe. Ce mijloace, ce remedii, ce sisteme — educative, administrative, sociale sau cum vrei — ar putea să aducă iarăşi, în sufletul romînesc, curăţia, cinstea şi omenia? Cum vom ajunge să stirpim neîncrederea, minciuna, perversitatea, frauda, jaful public, destrăbălarea de ziua şi de noaptea şi atîtea şi atîtea excrescenţe şi tumori ale greu bolnavului nostru egoism? Cine va mai strînge comorile trupeşti şi sufleteşti ale generaţiilor viitoare, cînd fiecare dintre noi — în legăturile sociale, în afaceri, în slujba ţării, în patul conjugal — n'are altă deviză decît: „După mine, potopul!" — ?

In asemenea cazuri de universală îmbolnăvire, popoarele nu cunosc, de două mii de ani încoace, decît un singur vindecător, pe Iisus Christos. Dar în lumea noastră romînească nu-l ştiu decît prea puţini, fiindcă prea puţini sînt aceia care voesc să-l caute. Pentru mine unul, toată problema e aceasta: Sporiţi pe Iisus Christos în ţara voastră şi veţi trăi voi şi urmaşii voştri!

G. Galaction

Teoria Revoluţiei: G. Sorel (II)

> Des femmelettes demandent comment des êtres doués de raison pensent s'honorer en se livrant de si effroyables combats. Qu'elles demandent plutôt comment le monde étant composé de forces, ces forces agissent les unes contre les autres et par conséquent se combattent. Car le jeu des forces ne ressemble pas à la danse des muses qui, dans leurs choeurs harmoniques, se croisent, s'entrelacent, se retirent, se rejoignent, sans que de leurs mouvement légers et rapides il résulte ni froissement, ni choc. Les forces ne font rien par figures, leur action conclut nécessairement à une réalisation; pour cela, il faut qu'elles s'entre-choquent, qu'elles s'entre-brisent, qu'elles s'entre-dévorent, à cette condition seulement elles produisent. (*Proudhon*, La Guerre et la Paix p. 282).

Lucrătorii insufleţiţi de puternicul propulsor „mitul revoluţiei viitoare", vor purcede la dărimarea societăţii actuale. Instrumentul va fi greva generală, iar organizatorul—sindicalismul. Viitoarea revoluţie se va indeplini mulţumită sindicalismului.

Sorel era îndreptăţit să tragă multă nădejde din sindicat. In sindicat nu intră decît lucrătorii. Grupaţi după profesiuni, cunoscîndu-se bine între ei, avînd aprecierea oamenilor de aceiaşi meserie, cei mai pricepuţi se puneau repede în evidenţă.

Aceşti lucrători mai apţi ajungeau repede la situaţiunea privilegiată de secretari ai sindicatelor, de unde se puteau ridica şi mai sus. Prin şcoli speciale de adulţi, prin cursuri serale, dădeau ucenicilor posibilitatea să-şi facă educaţiunea technică. Se putea nădăjdui că prin cursuri serale să se poată forma şi o şcoală politechnică inferioară, şcoli semi-superioare pentru lucrătorii mai abili şi doritori de a cunoaşte mai mult. Se putea con-

cepe un corp technic de lucrători de toate categoriile, supraveghetori şi chiar ingineri, lucrători „calificaţi", care ar determina o sporire a producţiunii. In formidabilele maşini care economisesc lucrul manual şi măresc producţiunea, perfecţionări de detaliu, chiar mici întîmplări ori accidente neprevăzute, uneori greşeli de preparaţie bine observate şi lung studiate, dau naştere la schimbări technice care devin aproape secrete de fabricaţiune, sporind producţiunea sau specializînd-o.

Indreptat pe acest teren technic, sindicalismul dădea roade nepreţuite. In Franţa, însă, foarte repede, a intrat pe mîna politicianilor.

La congresul din Nantes (1894), oratorii care au susţinut greva generală şi a căror teză a învins cu 65 de glasuri împotriva celor 37 de partizani ai lui Guesde, au fost: Pelloutier şi Briand. Numele celui din urmă ne dispensează de prea multe comentarii.

In Germania, însă, sindicalismul s'a organizat puternic. Secretar general al federaţiei sindicale a fost celebrul Legien, care a murit în zilele din urmă. Prin o serie de cooptări meşteşugite, s'a înconjurat de o seamă de lucrători foarte experţi şi care au devenit adevărate somităţi pe terenul intereselor practice. Cei mai mulţi dintrînşii au debutat ca lucrători în *bluză*, de unde a urmat încrederea oarbă din partea foştilor lor camarazi. Dis-

Nota. Cred necesar să dau cîteva lămuriri asupra acestui sindicalism, de care toată lumea vorbeşte, dar asupra căruia sînt puţine noţiuni precise. Se ştie că în ziua de 17 Martie 1791 s'au desfiinţat vechile corporaţii de meserii, instrument admirabil care dăinuise aproape 7 veacuri. Ca ori ce vechiu aşezămînt în care multe lucruri erau foarte bune, venerabila corporaţiune devenise tiranică şi pierea prin excesul tiraniei sale. Suprimarea corporaţiunii, care încătuşa libera desvoltare a lucrătorilor, a făcut să se nască în imaginaţiunea acestor viziuni paradiziace care, din nefericire, nu s'au realizat. Lucrătorii, pentru a-şi putea manifesta şi impune cerinţele, au început din nou să se grupeze şi, cum era firesc, grupările s'au făcut din nou pe bresle. Faţă de aceste grupări care deveneau ameninţătoare, tînăra burghezie se adresă Constituantei, şi în Iunie în acelaşi an 1791, Le Chapelier, subt abilul pretext de a consacra dispariţia corporaţiunilor, prezintă o lege care, subt pedepse severe, împiedica orice coaliţiune de lucrători de aceiaşi meserie sau de meserii deosebite, le interzicea să organizeze societăţi, să numească preşedinţi, etc. Legea prezentată subt masca consacrării libertăţii individuale, constituia una din violările cele mai făţişe ale drepturilor omului, proclamate anterior, dreptului de asociaţie.

De atunci şi până în 1884 (pentru Franţa) legea Le Chapelier a fost în vigoare. Dreptul de asociaţie pentru lucrători era prohibit, ceiace nu înseamnă că asociaţia clandestină nu funcţiona. Ba, dimpotrivă era un fel de francmasonerie specială, „companionajul" căruia misterul îi dădea o atracţie mai mult.

Legea din 21 Martie 1884 abrogă legea lui Chapelier şi favorizează crearea de sindicate profesionale. Ea fu aplicată şi agriculturii. In Franţa aceste sindicate agricole dădură rezultate admirabile. Nu tot astfel s'a întîmplat cu sindicatele industriale, care foarte repede fură infectate de plaga politicianismului.

cutînd veşnic asupra aceloraşi interese, aleşi printre oamenii prudenţi şi printre calculatorii experţi [1] obişnuiţi să socotească cele mai mici interese uvriere, doritori de cel mai umil profit sindicalist, dispreţuind gloria oratorică, temîndu-se de sarcinile care le-ar cădea pe umeri în urma unei înfrîngeri militare, sindicatele lucrătorilor din Germania au fost citadela rezistenţei militare din războiul din urmă, oricît de paradoxal s'ar părea aceasta.

Activitatea sindicalistă a fost nespus de mare: ea s'a ocupat de tot ceiace priveşte asigurările sociale (boală, accidente, invaliditate, bătrîneţe), de supravegherea dreptului de asociaţie şi de întruniri, de protecţia uvrieră, de indusrie la domiciliu, de tribunalele de comerţ, de inspecţia fabricilor, de oficiul imperial al muncii, de legislaţia minieră şi însfîrşit de politica vamală şi financiară. Sindicalistul Emil Klosz spune în ziarul „Neue Zeit" din 31 Decembrie 1915: Fără colaborarea sindicatelor şi fără lucrul în comun cu organele statului sau cu organele municipale, cu celelalte partide şi cu organizaţiile patronale, o operă definitivă nu poate fi întreprinsă; acest punct este evident pentru orice lucrător technic (practician). Tot el spune mai jos: „nu putem evita colaborarea cu organele statului, dacă vrem să realizăm măcar un sfert din tendinţele noastre socialiste".

După cum vedem, tendinţele sindicalismului german sînt departe de a fi revoluţionare. Imediat după declararea războiului, pentru a se putea lupta înpotriva ameninţătoarei crize de şomaj, a intervenit un fel de contract tacit între guvern şi sindicalişti, pentru asigurarea muncii.

Sindicaliştii au furnizat o muncă uriaşă şi un spirit de organizaţie admirabil: lor li se datoresc, în mare parte, admirabilele organizaţiuni pentru asigurarea muncii familiilor celor mobilizaţi, a mutilaţilor vindecaţi, crearea de echipe agricole, organizarea alimentării, lupta contra acaparării, etc. Legien, conştient de acest lucru, afirmă că „şi-a făcut datoria în interesul unui întreg popor". De această datorie sindicaliştii germani erau foarte pătrunşi. Nu au făcut o grevă în tot timpul războiului. Lucrătorii sindicalişti îşi vor fi dat sau nu seama că interesul lor se confundă cu interesul poporului căruia îi aparţin, şefii lor însă erau foarte conştienţi; Legien în discursul său dela Francfurt-am-Mein, 15 Iulie 1915, spune următoarele: „Ca secretar al organizaţiei sindicaliste *internaţionale* nu am fost contaminat de şovinism. Dar dacă acest războiu ne va fi protivnic, vom fi izbiţi mai rău ca alţii, căci noi ne-am creat în Germania o cultură uvrieră (arbeiter Kultur) cum nu se mai găseşte în nici o altă ţară. Şi nu ne poate fi indiferent faptul că pe viitor, imperiul german să aibă drept frontieră Rinul la vest şi Vistula la Est".

Acest sindicalism conservator, ca să zic aşa, zăbavnic dar dîrj, strîns legat de interesul ţării sale pentrucă pricepe că salvarea obştească se confundă cu interesul celor mai mulţi, ne dă icoana

1 Ch. Andler.—Décomposition politique du socialisme allemand. (Bossard 1919).—Carte foarte documentată pe care am utilizat-o în ceiace priveşte sindicalismul german.

societăţii de mine. Imense corporaţiuni înzestrate cu mari puteri de „self-governement" vor înlocui vechile administraţiuni publice. Ele vor organiza pentru membrii lor toate obligaţiunile de asistenţă socială şi de ucenicie pentru toate gradele; ele vor regula drepturile de admisibilitate, jurisdicţiune arbitrală, tutelă juridică, precum şi reprezentarea tuturor intereselor. Un vast socialism economic de stat va fi la bază, care va ordona administraţia materiilor prime, producţia, repartiţia, consumaţia, va organiza munca pentru un maximum de producţiune şi va elimina prin această sistematizare concurenţele paralizante (Ernst Krieck, Der soziale Verwaltungsstaat Glocke, 2 Mart, 1918).

Acesta-i cumpătatul sindicalism german, sindicalism conservator, în opoziţie cu cel revoluţionar francez. 1 Îi este într'atît de opus, încît, atunci cînd naivitatea unită cu trufia copilărească a revoluţionarilor ruşi, convinşi că ei au făcut adevărata revoluţie, unica şi singura, faţă de care celelalte erau jucării de copii, i-au îmbiat să-şi prezinte idila, sindicaliştilor germani, aceştia le-au răspuns cum meritau: nu clasa lucrătoare germană ci burghezia engleză şi franceză vor profita de haosul german organizat după sistemul rusesc (R. Schiller in Hamburg Echo, din 8 Februar, 1918).

Aşi putea înmulţi citaţiunile. In micile încercări de bolşevism (afară de serioasa tentativă revoluţionară bavareză, provocată de Kurt Eisner, care a fost oprită prin asasinarea acestuia), în celelalte mişcări produse de partidele extreme (aşa zişii spartachişti) sindicaliştii n'au fost. E greu de precizat în mişcarea zisă spartachistă, ce parte revine partidului extrem anarhist şi ce parte e datorită decepţiei învinşilor. Mai cu seamă, nu se poate determina în mod precis şi se poate numai bănui rolul capital jucat de extrema dreaptă şi de foştii juncheri (Analogie cu rolul pe care Karoly l-a jucat în Ungaria). 2

---

1 Nimic nu poate pune mai bine în evidenţă deosebirea între sindicalismul francez şi cel german decît faptul istorisit de însuşi autorul Victor Griffuelhes, în Action Syndicaliste (Rivière 1908): In Ianuarie 1906, în momentul conflictului germano-francez privitor la Maroc, conferinţa generală a muncii trimite pe Griffuelhes la Berlin ca să se înţeleagă cu mişcarea socialistă germană spre a face demonstraţiuni reciproce la Berlin şi la Paris împotriva războiului. Delegaţii francezi fură puşi la dispoziţia sindicalismului german pentru a merge la Berlin şi a face manifestaţii publice împreună cu lucrătorii germani. Deasemenea, se cerea un număr de delegaţi germani care să vie la Paris pentru a lua parte la manifestaţiuni analoage.

Propunerile delegatului francez (însuşi Griffuelhes) n'au fost primite nici de sindicaliştii germani, afiliaţi, caşi sindicalismul francez, la biuroul sindical internaţional, nici măcar de partidul socialist german. Aşa încît Griffuelhes se întoarse la Paris fără nici un rezultat. Cred că acest mic fapt luminează mai bine decît orice literatură ajutătoare spiritul diametral opus care animă cele două sindicate, cel francez şi cel german.

2 Că această concepţie nu e simplă vedere personală o pot proba prin următorul exemplu: Unul din cei mai de seamă autori moderni ai Germaniei, Thoma Mann, în cartea sa: „Betrachtungen eines

Situaţiunea muncitorului englez este cu totul alta.

Acest aristocrat al lumii lucrătoare avea o poziţie socială privilegiată. Din statistica admirabil făcută în „Blue Book" reese că în Anglia mortalitatea pentru o mie de locuitori este de 15‰, în Franţa de 20‰, în Prusia de 18‰. Decesele prin scarlatină au scăzut în Anglia dela 900 pentru un milion de locuitori în 1855 la 100 în 1907. Chiar şi tuberculoza care dădea 2700 pentru milionul de locuitori în 1870, dă în 1907, = 1600.

De altă parte pe cînd salariile se ridicau cu 80% în ultimii 50 de ani, costul vieţii se eftinea cu 24%. Imbunătăţirile locuinţelor uvriere sînt considerabile. Locuitorii care locuesc azi în Londra în case salubre, cu băi, cu tot confortul unui popor civilizat se ridică la 55.615. Singura umbră la acest frumos tablou este o scădere a natalităţii. In Anglia caşi în Franţa, natalitatea descreşte pe măsură ce confortul şi bogăţia creşte.

Din „Booad of Trade" dăm următoarele cifre:

	Anglia	Franta	Germania
Costul unui buget săptămînal uvrier	100	118	128
Cheltueli medii	100	110	115
Salarii medii	100	75	83

Elocuenţa acestor cifre ne dispensează de comentarii.

Totuşi lucrătorii englezi nu sînt mulţumiţi. Dela 1904 la 1910, numărul zilelor de grevă a dublat.

1904	zile de grevă	1.404.225
1910	„ „ „	3.586.646

Această nemulţumire adîncă de ordin mai mult psichologic decît economic s'a accentuat dela războiu încoace. Inainte de războiu muncitorimea engleză cerea ca articol de lege înscrierea o-

---

Unpolitischen" se făleşte de a nu fi democrat. Germanul este poporul nu al civilizaţiunii, ci al culturii, al vieţii interioare, al muzicei, metafizicei, eticei, un popor anti-radical, conservator prin excelenţă. El crede că sufragiul universal e o eroare. Masa nu este condusă decît de interese imediate, dimpotrivă voinţa poporului metafizic se confundă cu voinţa superioară a naţiunii.

Meritul poporului german este de a pricepe această „Superioritate" a clasei metafizice ce-l conduce. Nu e de loc egalitar, ci dimpotrivă, este *mîndru de ascultarea* pe care o dă ordinelor superiorilor. —*Instinctul de a servi*, pe care concepţia politico-filantropică a occidentalilor, în ceiace priveşte dominaţia omenească, l-a distrus cu desăvîrşire în Anglia, Franţa şi America, este foarte puternic în Germania.

In altă parte, arată că cucerirea adevărului este uneori nefastă. După el, Germanul ştie că adevărul este uneori primejdios pentru viaţă şi numai instinctul profund îl face să rabde adevărul vieţii.— Nietzsche a arătat că viaţa este principiul fundamental şi principiile morale cele mai frumoase, adevărul chiar, trebue să se închine în faţa vieţii. Aşi putea prelungi cu mult citatele din importanta lucrare a lui Mann, mă mulţumesc însă cu atît, de oarece confirmă în totul ideile exprimate de mine mai sus.

bligatorie în sindicat şi pentrucă nu s'a putut face: grevă. Grevele erau foarte intense în 1914, momentul declarării războiului.

Azi după războiu criza psichologică este tot aşa de intensă, poate chiar mai pronunţată, se dublează însă de o criză de şomaj provocată de pletora de aur şi criza valutară. Dar nu aceste din urmă crize, le vom avea în vedere. Ele sînt trecătoare. Cealaltă, criza psichologică este mult mai interesantă. 1

„Masele lucrătoare engleze se găsesc în prada unei mari suferinţe morale, datorită în mare parte oboselii şi plictiselii, amestecată cu neîncredere şi dezgust. Această stare de spirit face pe lucrător iritabil, nu mai rabdă nimic, e mai puţin docil disciplinii corporaţiunilor, mai puţin respectuos de contractul făcut, neîncrezător faţă de vechile generaţiuni şi de aleşii parlamentari". (J. Bardoux p. 234). Starea aceasta de spirit favorizează difuziunea ideilor sindicalismului revoluţionar francez.

Ideile conducătoare ale sindicalismului revoluţionar francez au pătruns în Anglia, uşor acomodate pentru gustul englez. Aceste idei sînt: acţiunea directă, sabotaj, greva perlată. Aceste idei apar în coloanele lui „Clarion" sau „Industrial Syndicalist" prin condeele lui Victor Grayson şi Thom Mann.

De altă parte clasica linişte engleză nu mai există. Cea mai mare parte din greve devin sîngeroase. Celebrul temperament englez, flegmatic şi calm dispare. Lucrătorii sînt nervoşi, mai puţin rezistenţi, mai puţin supuşi disciplinei morale de odinioară, şi mai înclinaţi la gesticulaţiuni aprinse şi uneori sîngeroase. Infiltraţia străină schimbă chiar tipul rasei. Londra invadată de Germani, Italieni, Evrei, Poloneji; Liverpol de Irlandeji; Manchester şi Leeds de Evrei ruşi, în Scoţia sînt sate întregi de Poloneji.

Pe acest substrat şubred, a venit războiul. Exasperarea succedînd compresiunii războiului, şomajul, exemplul lui Lenin şi propaganda lui Krasin a desăvîrşit restul şi comisiunea constituită în 1919 subt preşedinţia lui Lord Balfour of Burleigh constată: „obosit şi supărat lucrătorul trece printr'o criză acută de neîncredere. Se teme de patron, se teme de politiciani, se teme de şefii săi. După lucrător patronul nu consideră mîna de operă decît ca o maşină care produce beneficii. Politicianii sînt tot de o apă, oricare ar fi eticheta subt care se prezintă; nu se gîndesc decît la interesele capitalului şi al patronilor; vecinic sînt gata să trădeze interesele lucrătorilor". Lucrătorul aspiră la o transformare mai mult morala decît materială a situaţiunii lui profesionale şi tinde la o modificare a relaţiunilor între patroni şi lucrători. Comisiunea recunoaşte că aici este centrul problemei. E de ordin mai mult *psichologic* decît *economic*. Comisiunea conchide că patronii trebue să se poarte cu lucrătorii în mod mai comunicativ, mai omenesc, mai simpatic.

1 Vezi Bardoux—L'ouvrier Anglais d'aujourd'hui.— Hachette 1921. L'Angleterre radicale (de acelaş autor).

Grevele recente, între care cea mai caracteristică, a agenţilor de poliţie, care a provocat la Liverpol jafuri a atîtor magazine (oraşul Liverpol a dat 5 milioane 400.000 fr. daune păgubiţilor) arată însemnătatea propagandei şi profunzimea gangrenei.

Greva agenţilor drumurilor de fer a adus Anglia pe pragul revoluţiei şi „Manchester Guardian" în Nr. din 24 Septembrie 1920 zice, confirmînd cele spuse mai sus: „Noua mişcare uvrieră îşi găseşte expresiunea nu în formule de ordin economic, ci într'o aspiraţiune către o liberă dezvoltare şi într'o afirmaţiune a aptitudinii de a *exercita puterea politică*".

Corporaţiunea minierilor de altă parte cere naţionalizarea minelor şi cerinţele lucrătorilor devin din ce în ce mai mari. E adevărat că de altă parte o reacţiune se desemnează: Congresul lui Labour Party, convocat la 22 Iunie 1921, respinge ideia grevei generale şi afiliarea la a III Internaţională (Moscova) cu 2.940.000 contra 225.000.

Totuşi aceste simptome trădează o stare de suferinţă profundă a lucrătorului englez. Cuminţenia-i seculară va învinge oare starea maladivă revoluţionară de care-i atins? Imposibil să dăm un răspuns categoric. Dat fiind trecutul, ar fi mai probabil că elementele sănătoase şi cuminţi să învingă. Dar războiul a provocat o astfel de stare mentală încît toate ipotezele pot să-şi facă drum.

* * *

De care sindicalism vorbea Sorel? E evident că avea în vedere sindicalismul revoluţionar francez ori englez, nici de cum sindicalismul cuminte german. Nicăeri nu a precizat şi nici nu a vrut să precizeze care ar fi organizaţia viitoare. Pentru noi aceasta constitue un punct de acuzaţie care i se poate aduce. Tocmai pentru a complecta această lipsă—am încercat să schiţez ceaiace s'ar putea scoate din sindicalismul german. Totuşi absenţa aproape complectă a unui plan, mai mult sau mai puţin bine ordonat a sindicalismului viitor, diminuiază opera lui Sorel. Opera de distrugere a societăţii actuale nu e grea de făcut—după cum vom vedea într'un articol viitor. Opera de construcţie constitue nodul gordian. Această parte lipseşte din opera lui Sorel.

Abţinerea de a prezice viitorul, evident că este foarte ştiinţifică. Nu te poţi înşela niciodată. Dar cu pericolul de a ne înşela, am fi preferat o frumoasă construcţie latină chiar utopică, dar bine ordonată, logică şi clară. Mă întreb dacă această abţinere sistematică a lui Sorel (care deseori este un vizionar) nu e datorită influenţii dominante a lui Bergson (căruia construcţiile prea logice şi definite în mod precis nu-i plac). De altminteri—această tendinţă—de imprecizie—(cu totul contrarie spiritului clasic francez) domină azi în Franţa: Bergson, Peguy, Sorel şi chiar Boutroux. Este poate răsunetul, lipsei de construc-

ţie care se observă şi la Nietzsche, a cărui spirit a influenţat mai mult decît se crede pe mulţi dintre autorii franceji contemporani —şi pe Sorel în special. Totuşi în partea finală a operei lui „Réflexions sur la Violence" 1 Sorel încearcă să schiţeze un vag mecanism al acestei societăţi viitoare, pe care-l formulează ca un adevărat poet:

Care dintre noi nu a simţit emoţia puternică provocată de catedrala gotică? Nici architecţii geniali în gîndul cărora s'au zămislit visul de piatră sculptată care constitue aceste catedrale, nici sculptorii eminenţi al căror nume ar merita să figureze alături de al lui Phidias sau Michel-Angelo, nu ne sînt cunoscuţi.

Nu ştim cine au fost architecţii şi sculptorii cărora le datorim minunata operă anonimă ce se chiamă Notre-Dame de Paris sau catedrala din Chartres sau Amiens (Reims e prea mutilat pentru a mai fi citat), şi nu cunoaştem nici măcar pe autorii nepreţuitelor vitraliuri, care iluminează feeric catedrala din Chartres sau Sf. Capelă din Paris.

Această decoraţie colorată, prin care trec razele soarelui, dă părţii lăuntrice a Catedralei acel misterios farmec care impresionează aşa de puternic chiar pe necredincioşi. Secretul coloraţiunii sticlei s'a pierdut demult, şi azi, cu toate perfecţiunile tehnice nu sîntem în stare să dăm bucăţelelor de sticlă culoarea pe care le-o dădeau anonimii lucrători din veacul al XIII-lea.

Fiecare umil lucrător din acea epocă, insufleţit de spiritul religios atît de profund atunci, lucra, punînd la contribuţiune tot ce avea mai bun într'însul, dese-ori neplătit, convins însă că prin munca depusă îşi asigură fie ertarea păcatelor, fie o viaţă viitoare mai fericită, minat de o sete de ideal pe care nici măcar nu ştia s'o numească. Pentru aceşti oameni greaua muncă ce săvîrşeau era o rugăciune. Un foc sacru şi binecuvîntat însufleţea pe necunoscuţii creatori de catedrale al căror nume nu ne-a fost păstrat, pentru glorificarea lor. Lor li se aplică următoarele cuvinte ale lui Violet-le-Duc: 2 „Geniul se desvoltă în umbră şi se pare că i-ar fi conform naturii căutarea tăcerii şi întunericului".

Un asfel de spirit s'ar părea că doreşte Sorel pentru sindicalismul revoluţionar şi aici apare elevaţiunea-i morală precum şi un fel de credinţă mistică care face contrast cu timpurile noastre de realism brutal: „Sforţarea către bine care se manifestă mai presus de orice răsplată personală imediată şi proporţională, constituie virtutea ascunsă care asigură progresul continuu al omenirii.

El 3 caută să sintetizeze această sforţare către bine în ideia grevei generale întinerită mereu (p. 364) prin sentimentele provocate de violenţa proletară, care produce o stare de spirit cu

1 Pagina 361 şi următoarele.
2 T. IV. p 42—43 Dict. d'Architecture.
3 El (!) Sorel autorul „Les illusions du Progrès". ?]

totul epică şi sileşte toate puterile sufleteşti să tindă către condiţiunile care permit realizarea unui atelier funcţionînd liber în mod progresiv, constituind astfel un progres continuu în producţiune. In modul acesta, adaogă Sorel, sîntem îndrituiţi să susţinem că lumea modernă posedă primul motor care ar putea asigura morala producătorilor". Ce păcat însă că realizarea acestor frumoase idei este atît de grea. 1

1 Ca corolar, insist asupra considerabilei influenţe ce poate exercita ideia asupra formaţiunii sau dispariţiunii popoarelor. Acest corolar justifică marea încredere pe care idealistul Sorel o pune în valoarea ideii: Citez două exemple: Primul e datorit lui Cournot (Traité de l'enchainement des idées fondamentales pag. 673): Burgunzii, caşi Francii, au năvălit în Galia. Două provincii din teritoriul galo-german, provincii cu mult mai mici ca teritoriul odinioară invadat, au moştenit numirile acestor popoare germanice. Burgunzii, caşi Francii, au avut trei epoci de înflorire la date bine determinate de istorie; regatul burgund corespunzător regatului merovingian, un al doilea regat burgund deslipit, caşi vechea Neustrie, din imperiul carolingian, şi însfîrşit, un ducat al Burgundiei care s'a desvoltat subt primii Valois în aşa fel, încît marii-i duci întreceau în strălucire pe verii lor din Paris. Dacă istoria a înregistrat vreodată ceiace se numeşte „un hazard", atunci trebue socotită ca atare, împrejurarea care a voit ca prin lupta dela Nancy să fie doborîtă această formaţiune, în clipa cînd ajunsese în culmea dezvoltării sale. Altminteri, am fi avut de partea aceasta a Rinului un fel de Prusie şi Austrie galică corespunzătoare Austriei şi Prusiei germanice de dincolo de Rhin.— Atît în ceiace priveşte asemănările; să vedem deosebirile. Dinastia francă prezintă o succesiune regulată pe care n'o găsim în dinastiile burgunde. Capitala Burgundiei e cînd la Geneva, cînd la Arles, Gand sau Dijon, pe cînd dela Clovis, Parisul era un fel de capitală şi devine sîmburele împrejurul căruia gravitează Capeţienii.

Prin urmare, prestigiul amintirilor, influenţa tradiţiunilor adevărate sau false, menţin în popor ideia unei unităţi politice care leagă Franţa pariziană de pămîntul Francilor, regatul feodal de regatul barbar.

Din punct de vedere realist aceasta nu-i decît o iluziune, o fabulă, dar în ordinea ideilor este cu totul alt-ceva. Aceste idei, aceste tradiţiuni, determină la rîndul lor fapte, şi fapte considerabile, care sînt realităţi.

In Franţa, situaţia mixtă: cauze geografice şi etnografice au contribuit foarte mult la prepararea şi constituirea unităţii politice; dar interesul dinastic a jucat un rol mai considerabil şi nu l-a putut juca decît mulţumit faptului că el cadra cu o idee preexistentă.—Ideia, confuză la început, avea nevoe să fie pusă în serviciul unui interes şi interesul se punea inconştient în serviciul unei idei.

Al II-lea exemplu e poate şi mai izbitor: In sudul Africei, între numita colonie a Capului şi Natal, trăia în 1850 o populaţie războinică şi viguroasă numită „Kosas". Englejii organizează vre-o 8 expediţiuni în scopul de a supune această colonie, reuşind a supune numai 2/3 dintr'însa, restul rămînînd şi mai departe independentă. In 1856, o fată Kosas mergînd să ia apă, vede o stafie. Chemîndu-şi unchiul, Umhlakaza, acesta recunoscu umbra fratelui său mort. Stafia îi spuse că-l alesese pentru a-i transmite poruncile poporului. Apariţia umbrei se răspîndi în popor. Oamenii veneau din toate părţile ca să vadă stafia. Ea nu se mai arătă decît fetei care-i auzea vorba şi transmitea unchiului său poruncile. Intr'o zi porunci nimicirea întregii provizii şi înjunghierea tuturor vitelor, zicînd că atunci cînd va fi ucisă

Aici Sorel cade în categoria ideologilor de care îşi bate joc atît de crunt. Dar, pe lîngă aceasta este şi nedrept. 1 Atît el cît şi elevul său E. Berth pornesc o crîncenă luptă împotriva intelectualilor. Şi e cu atît mai curios acest lucru cu cît el separă de ştiinţa „adevărată" mica ştiinţă a tuturor frazeologilor care s'au perindat dela finele secolului al XVIII-lea până la a II-a jumătate a veacului al XIX-lea, ideologi care, posedînd cîteva elemente de ordin ştiinţific, pretindeau să rezolve la slaba lumină a unui opaiţ toate problemele care se iveau în creerul cercetător al unei omeniri care îşi căuta baza unei morale şi a unei metafizici pe care nu a găsit-o şi probabil nu o va afla niciodată.

Dar de aici pănă la contestarea meritelor „adevăratei ştiinţi", e o prăpastie. O morală a producţiunii trebue să ţină seama de imensele sforţări făcute de adevăratul spirit ştiinţific. Ceva mai mult, nu credem că se poate vorbi de organizarea unei producţiuni, nesocotindu-se cercetăriie ştiinţifice. Mulţumită acestui fapt Germania în perioada dela 1890—1910 a putut înregistra o formidabilă producţiune tocmai datorită circumstanţei că a fost primul şi poate singurul Stat care şi-a dat seama de importanţa ştiinţii şi a realizat unirea strînsă între laborator şi usină. Mulţumită acestei colaborări Germanii şi-au asigurat un fel de monopol al fabricaţiunii sticlei de laborator, al termometrelor, al instrumentelor de optică, al microscoapelor, substanţelor chimice, farmaceutice şi în special al substanţelor colorante. 2

---

cea din urmă vită, atunci vor pieri toţi duşmanii poporului Kosas (albi, hotentoţi etc). Drept semn, doi sori se vor arăta pe cer.

Se procedă la un masacru general, peste 200.000 de vite fură înjunghiate cu frenezie, grînele fură arse. Apoi, aşteptară cu nerăbdare ivirea celor doi sori. Cînd văzură că fuseseră înşelaţi, urmă un dezastru. Mulţi se sinuciseră, alţii muriră de foame. Dintr'o populaţie de 105.000 loc. 67.000 pieriră. Populaţia Kosas independentă dispăru cu desăvîrşire.

1 Cînd bolşevicii au luat puterea, au vrut să organizeze producţia. Pentru aceasta se adresară numai lucrătorilor.—Regulamentul asupra întreprinderilor naţionalizate din 7 Martie 1918, atribuia direcţiunea centrală a industriilor unui comitet compus exclusiv din lucrători.

Mai tîrziu Lenin îşi dede seama de greşala ce o făcuse.—La al II-lea congres al Sovietelor Economiei Naţionale, Lenin declară: „Este timpul să renunţăm la prejudecăţile noastre de odinioară şi să atragem pe toţi specialiştii de care avem nevoie". La 10 Ianuarie 1919, Troţki, în „Izvestia", proclamă necesitatea de a pune burjui şi ingineri în capul întreprinderilor şi de a le plăti salarii foarte ridicate.

In Franţa, Jouhaux inspirat de nereuşita tactică a lui Lenin, a vrut să facă un C. E. T. (Consiliul Economic al Muncei) care să se adreseze tuturor technicienilor intelectuali (ingineri sau alţii). Acest consiliu era organizat şi patronat de C. G. T. revoluţionar.—Se revine pe toată linia asupra atacurilor îndreptate împotriva intelectualilor.

2 *Fabricaţiunea amoniacală.*—Prof. german Haber, într'o serie de studii de laborator, se ocupă de posibilitatea combinaţiunii Azotului cu Hidrogenul, combinaţiune directă dar de ordin teoretic, de care subt influenţa scînteii electrice, combinaţiunea se făcea dar în cantităţi minime.

De îndată ce rezultatul studiului făcut în laborator fu publicat,

De aceia, nu pricepem dispreţul pe care Sorel îl aruncă intelectualilor, cu atît mai mult că el însuşi este un intelectual. Bine înţeles că nici noi nu înţelegem prin intelectuali, frazeologi sau politiciani care se urcă pe umerele lucrătorilor, pentru a vîna poziţiuni importante şi bine retribuite. Intelectualul este technicianul care-şi posedă bine meseria, fie el inginer sau doctor care crează realităţi concrete, cum tot intelectual este omul de litere, pictorul, sculptorul sau muzicantul care crează opere frumoase. Aceşti intelectuali sînt „sarea omenirii" ei sînt reprezentanţii de frunte ai acestei omeniri şi, dacă există un ideal pentru mine, acest ideal consistă de a face din fiecare om un intelectual în sensul de mai sus, nici de cum a suprima pe acei intelectuali pentru a face o nivelare „în jos". Idealul nu este o „aurea mediocritas" intelectuală, ci o aspiraţiune în spre „mai sus". 1

O morală a producţiunii trebue să ţie cont tocmai de aceste forţe vii creatoare de energii care sînt intelectualii. Lenin i-a uitat sau i-a despreţuit şi plăteşte scump,—această omisiune.

*

De altă parte, concepţia lui Sorel nu era de ordin pur imaginar. In legătură cu sindicalismul conservator de care am vorbit, se poate concepe o societate viitoare, a cărei bază ar fi sindicatul.

Acest sindicat, unealtă de emancipare a lucrătorilor, este în acelaşi timp singurul în stare să organizeze munca şi producţia.

W. Rathenau 2, care numai revoluţionar nu este, concepe sindicatul în acelaşi mod: „Cel mai important din aceste organisme este sindicatul profesional. El constitue unitatea economică fundamentală, acea care posedă forţă şi viaţă, ochi, urechi,

---

marea societate de produse chimice Badische Anilin und Soda Fabrik, puse la dispoziţiunea chimistului Haber, puternicele sale mijloace de investigaţiune, adică laboratoarele şi mijloacele materiale.—Mulţumită acestor cercetări se găsi o sare de uranium servind de catalyzor (activator); de altă parte, combinaţiunea Az. cu H. este foarte mult favorizată prin presiunea ridicată (500 atmosfere).—Rezultatul acestor cercetări fu că încă înainte de războiu s'a construit o imensă uzină de fabricat amoniacul la Oppau, lîngă Lundwigshafen, care funcţionează fără cheltueli de energie, de oarece reacţiunea Az. asupra H. este exothermică. Mi se pare că această uzină este în funcţiune azi şi fabrică acest preţios corp, fără cheltuială de energie nici electrică nici de combustibil (Revue du Mois; La conquête de l'Az. 15 Fev. 1915).

Din punct de vedere technic astăzi reacţiunea se face la 500 grade subt o presiune de 200 atmosfere în uzinele dela Oppau şi Merseburg. —In Franţa Claude, utilizînd experienţa lui Haber, produce $Az.H^3$ cu o presiune de 1000 de atmosfere la 200 grade, cu o technică mult simplificată.

1 Bine înţeles că această aspiraţiune „în mai sus" o face fiecare după puterile sale. Nu mai sîntem dominaţi de frazeologia egalitară a lui Rousseau.—Natura nu a făcut oamenii egali.—Cu toate acestea nu este idee mai falşă care să fi făcut mai mult drum în omenire ca mitul egalitar. Ar fi un studiu de făcut cum o idee atît de absurdă—a fost aşa de complect primită de mai toată omenirea.

2 W. Rathenau de G. Raphael.—Payot 1919.

simţuri, o voinţă şi o responsabilitate. Această unitate întreţine relaţiuni constante nu numai cu grupările vecine, dar cu întreaga clasă lucrătoare şi cu Statul" (pag. 178). Urmează apoi, o lungă şi foarte complectă sistematizare a modului de a organiza producţia, de a aduce materii prime, de a sistematiza vînzarea, etc. Această organizare serioasă concepută de creerul sintetic al lui Rathenau, arată că Sorel nu a visat şi că din puternica-i concepţie au răsărit idei care vor rămîne.

*

Care sînt condiţiunile de îndeplinit, pentruca revoluţia să izbucnească şi să poată fi realizată. Concepţia lui Sorel asupra constituţiunilor economice ale revoluţiei constitue o pagină admirabilă în care, ţinînd seama de factorul capital atît de neglijat de obiceiu, *Producţia* condiţionează de importanţa acestui factor—reuşita sau insuccesul revoluţiei viitoare.

Teoria marxistă a revoluţiei admitea ipoteza că capitalismul va fi doborît în plină vitalitate, în perioada de supraproducţie, cînd economia generală ar fi în plin progres. Marx pare că nu şi-a pus întrebarea ce s'ar întîmpla cînd revoluţia ar izbucni în plină perioadă de regres industrial. Sorel cu un instinct de prevedere admirabilă îşi puse această întrebare încă din 1906. Realizarea revoluţiei ruseşti în condiţiunile prevăzute de Sorel dă acestei chestiuni o cumplită actualitate.

Marx considera trecerea dela o eră la cealaltă ca o simplă succesiune civilă (R. sur V. p. 112), era nouă moştenea dela cea veche toate achiziţiunile anterioare. Ideia de *„continuitate tehnologică"* domina gîndirea lui Marx. Dar ce se întîmplă cînd această trecere se face în momentul unei decadenţe economice puternică sau cum este cazul cu Rusia, un stat care nu şi-a ajuns complecta desvoltare economică sau cînd desvoltarea economică, deşi înfloritoare ca aspect, era datorită unui impuls venit în mare parte dela capitalişti şi tehniciani străini.

Marx era conştient de importanţa problemei deoarece în „Misère de la philosophie" el spuse textual: „In societăţile actuale, în industria bazată pe schimbări individuale, *anarhia producţiunii* care este izvorul atîtor mizerii este în acelaşi timp şi izvorul ori cărui progres".

Sorel, stabileşte bazat pe Tocqueville, că revoluţia franceză a fost mult mai conservatoare decît se credea. Tocqueville arată că instituţiunile cele mai caracteristice ale Franţei moderne, se datoresc vechiului regim (centralizare, reglementare extremă, tutelă administrativă a comunelor, etc.); el nu găseşte decît o singură inovaţie importantă: gruparea stabilită în anul VII a funcţionarilor izolaţi şi a consiliilor deliberante. Principiile vechiului regim reapărură în 1800 şi vechile obiceiuri îşi reluară puterea. Turgot i se părea lui Tocqueville un excelent model de administrator napoleonean care avea un „ideal de funcţionar într'o societate democratică supusă unui guvern absolut". Tot el afirmă că îmbucătăţirea solului, care se atribue în general revoluţiei fran-

ceze era începută demult şi că nu ar fi mers cu un pas excepţional de repede subt influenţa ei.

E cert că Napoleon n'a trebuit să facă o sforţare mare pentru a aduce Franţa în starea monarhică. Legile administrative şi fiscale fuseră redactate, în timpul revoluţiei, de oameni care aplicase metodele vechiului regim, ele subzistă până azi aproape intacte. Oamenii întrebuinţaţi îşi învăţase meşteşugul subt vechiul regim şi subt revoluţie toţi se aseamănă, toţi sînt oameni din timpurile monarhiei prin procedeele lor administrative, toţi lucrează cu acelaşi ardoare pentru „mărirea Majetăţii Sale". Meritul mare a lui Napoleon a fost de a nu se încrede prea mult propriului său geniu, de a nu se lăsa visurilor care au rătăcit aşa de des pe oameni din secolul al XVIII-lea şi care-i călăuzise în dorinţa de a regenera tot cu totul (de fond en comble), într'un cuvînt de a-şi da seama bine de principiul eredităţii istorice. De aici rezultă, că regimul Napoleonian poate fi considerat ca o experienţă care scoate în evidenţă rolul enorm al principiului conservator trecînd prin cele mai mari revoluţii.

Acelaşi rol conservator l-a avut în ceiace priveşte arta militară, nu în ceiace priveşte principiile ci în ceiace priveşte materialul. Napoleon a cîştigat toate victoriile sale cu materialul vechiului regim şi al revoluţiei. Aceleaşi arme de foc, aceleaşi artilerie. Numai subt restauraţiune s'a schimbat artileria.

Uşurinţa cu care revoluţia şi imperiul au reuşit în sfera lor, transformînd în mod profund ţara, conservîndu-i totuşi un mare număr de instituţiuni, este legată de un fapt care n'a atras atenţiunea nimănui şi care a scăpat în special lui Taine: economia producţiunii făcea enorme progrese şi aceste progrese erau aşa de mari că pe la 1780 toată lumea credea în dogma: progresului indefinit al omului. [1] Războaele revoluţiei şi ale imperiului stimulară încă acest sentiment, nu numai fiindcă au fost glorioase, dar şi prin faptul că ele contribuiră la intrare a mari sume de bani în ţară,—sume care contribuiră la desvoltarea producţiunii (Vezi Kautsky—Luttes des classes en France).

Triumful revoluţiei a uimit pe contemporani. Aproape nimeni nu a priceput acest succes paradoxal. Sorel afirmă că: „trebue căutat cauza primă a acestui succes în economie, deoarece vechiul regim a fost atins prin lovituri repezi, într'un moment cînd producţiunea era pe cale de mari progrese, aceasta-i explicaţia că lumea contemporană a avut o naştere relativ puţin laborioasă şi a putut fi repede asigurată de o viaţă puternică. (pag. 116. R. V. sur la Violence).

In opoziţie cu aceasta avem o experienţă istorică teribilă, o mare transformaţie întîmplată în timpuri de decadenţă economică: victoria creştinismului şi căderea imperului roman care a urmat de aproape această victorie.

Toţi vechii autori creştini sînt de acord pentru a'ne arăta

1 Condorcet scria înainte de a muri celebra sa operă: Essai sur le progrès.

că noua religie nu aduse nici o ameliorare serioasă situaţiunii omenirii: corupţia, opresiunea, dezastrele continuară să cadă asupra poporului caşi înainte. A fost o mare deziluzie pentru Părinţii Bisericii. In epoca persecuţiunilor, creştinii au crezut că Dumnezeu va răspîndi binefacerile sale asupra Romei de îndată ce imperiul nu va mai persecuta pe drept-credincioşii. Acum imperiul devenise creştin, episcopii erau primele persoane în imperiu, cu toate acestea totul mergea tot aşa de rău caşi în trecut. Ceva mai mult, moravurile destrăbălate care înainte erau denunţate ca rezultat al idolatriei deveniseră moravurile adoratorilor lui Crist. Biserica Creştină, nu numai că nu a impus imperiului o reformă profundă, din contra a fost coruptă imitînd lumea profană; ea a luat aspectul unei administraţiuni imperiale şi fracţiunile care se băteau în sînul ei erau conduse mai mult de pofta de putere decît de argumente religioase.

Mulţi s'au întrebat dacă cristianismul nu a accelerat căderea Romei şi chiar dacă nu cumva, el ar fi cauza principală. Gaston Boissier combate această idee. 1 Cauzele erau anterioare intronării cristianismului subt Constantin, şi au continuat şi după el, aşa în cît nu se poate spune precis dacă cristianismul a accelerat moartea lumii vechi.

G. Ferero într'o serie de articole scrise în „Revue des Deux Mondes" confirmă acest mod de a vedea. După el, una din cauzele mari ale dezagregării imperiului Roman esteda torită surpării principiului de autoritate a senatului Roman, surpare definitivă pe care el o datează dela moartea lui Sever (211) 2

Cînd năvălirile barbare începură, mulţi dintre creştini s'au întrebat dacă nu cumva ar eşi o nouă ordine izvorîtă din principiile nouei religiuni. Această concepţie era bazată şi pe faptul că barbarii se creştineau destul de repede şi nu erau obişnuiţi cu concepţia vieţii romane. Din punct de vedere economic se putea spera la o regenerare; lumea antică era strivită subt greutatea exploatării urbane. Noi stăpîni cu moravuri rurale grosolane nu ar fi trăit în mari seniorii ci în şefi de mari domenii rurale şi se putea spera la o exploatare agricolă mai raţională.

1 Cauzele decăderii imperiului roman sînt: instabilitatea succesiunii împăraţilor Romani.—2). Năvălirile barbarilor şi războiul defensiv.—Acest al II-lea motiv a adus ca corolar sforţarea continuă a armatelor, întreţinerea lor şi birurile consecutive.—Fiscul Roman a fost celebru, s'a ingeniat să scoată mai întîiu surplusul, mai la urmă necesarul contribuabililor. Ca să diminueze numărul funcţionarilor se adresă la corporaţii.—Tirania corporaţiei deveni formidabilă şi asupritoare.—Dacă mai adăogăm şi depresiunea de ordin moral provocată de creştinism, tabloul este complect.—Nu trebuie uitat că mari împăraţi ca Traian, Marc Aurel, Diocleţian, figurează ca persecutori ai creştinismului.—Ideia de stat roman nu putea exista alături de concepţia creştinismului primitiv.

2 Nu trebuie să uităm că distincţia între provinciile imperiale (administrate de împărat) şi provinciile senatoriale (administrate de senat) a fost stabilită de August.—Provinciile devenise toate imperiale dela Septimie Sever.

In realitate barbarii au fost puţini, s'au substituit marilor latifundiari, au dus o viaţă mai puţin rafinată şi au fost înecaţi de civilizaţia orăşenească. In Franţa, Regatul Merovingian a fost supus unui studiu minuţios de Fustel de Coulanges, iată concluzia: Guvernul Merovingian a fost pentru mai mult de trei sferturi continuarea guvernului pe care imperiul roman îl dăduse Galiei.

Decadenţa economică se accentua subt aceşti şefi barbari. Societatea a descins aşa de jos încît se apropia de moravurile avute la origina ei. Această alternare de decadenţă economică după secolele lui Pericle şi a lui August a dat prilej lui Vico să-şi stabilească faimoasa doctrină de „Ricorsi". Deci concluzia după Sorel: o revoluţie care evoluiază în timpuri de decadenţă economică sileşte omenirea să revie într'o perioadă de civilizaţie aproape primitivă şi opreşte orice progres în timp de mai multe secole (pag. 119 R. V).

Din acest scurt istoric reese importanţa considerabilă pe care Sorel o formulează şi insistă asupra ei punînd în relief „caracterul de înaltă prosperitate pe care trebue să-l posede industria pentru a permite realizarea sindicalismului". De unde concluzia: pentruca o revoluţie să nu fie o încetare, un fel de moarte aparentă a civilizaţiunii, trebue să izbucnească în momente de mari progrese economice, pentruca soarta omenirii să nu fie periclitată şi să nu avem o „întoarcere îndărăt" pusă în evidenţă de Vico.

Deci concluziile lui Sorel sînt formale: Numai o puternică prosperitate industrială poate să asigure producţia. Trebue deci o producţie considerabilă, chiar o supra-producţie. Numai într'o perioadă de supra-producţie, sindicalismul poate asigura revoluţia. In momentul brutal al revoluţiei, producţia încetează. Graţie însă supra-producţiei anterioare, instrumentele şi bunurile produse nu lipsesc. De existenţa lor e legată reuşita revoluţiei. Din cauza lipsei lor, revoluţia sindicalistă nu va putea reuşi. Iată cîteva adevăruri pe care dacă Lenin le-ar fi meditat, încercarea-i nu dădea greşul pe care l-a dat.

Dr. A. Slătineanu

Monotonie

De şapte zile Dumnezeu e trist:
In lume nu se naşte-o suferinţă nouă
Şi plînsul vechiu—e de prisos...

De şapte zile plouă...

...Apasă cerul mohorît şi zdrenţuros
Pe tot pămîntul umezit ca un cavou...
Şi 'n lenevia grea—ca pasul unui bou,
In lenevia vînătă şi rece,
Ascultă iarăşi vîntul care trece
Cu-aripe mucezite de pustiu..

Ascultă-aşa până tîrziu,
In sara asta veşnică şi moale,
Cum picurii de ploae sar, necontenit
Pe cîmpuri moarte, peste ramuri goale,
Pe corbii care-aşteaptă 'n infinit...

Ascultă plînsul ce 'ntîrzie 'n noi...

Se tîrîe-agonia pe noroi,
Cînd lent tăcerea—fum de viaţă,
Trezită-abia de-acelaşi zvon,
Adoarme iar în patul ei de ceaţă,—
Cînd fire lungi de ploae-mi toarce plictiseala
Pe-acelaşi cîntec monoton...

De nicăeri nu vine-o suferinţă nouă—
Şi putrezeşte-al lumii ţintirim...

De şapte zile plouă...

Alexandru N. Nanu

Roman perpetuu

Nu se ştie unde s'a născut Adam. In sufletul lui totuşi educaţia de mai tîrziu i-a pus o dragoste pentru un loc natal, adică pentru o casă, o grădină cu cireşi şi un sat.

Are drept părinţi un tată şi o mamă legitim cununaţi la primărie şi la biserică, aşa cum se obişnueşte.

Cînd s'a născut nu-l ştia nimeni, decît vre-o cîţiva prietini ai casei, cărora i se lăudau mama şi tata. Pe-atunci era extraordinar. Copil ca dînsul nu mai văzuse părinţii lui. Cînd a ridicat întâia oară mînuţele în sus, cei dimprejur s'au minunat de parcă cu gestul lui ar fi ridicat Universul.

Era murdar, roş, fără sprincene, şi mirosea iute. Totuşi toată lumea îl săruta.

Plîngea mult, pentru toată suferinţa de mai tîrziu, cînd nu mai putea să plîngă. Scotea ţipete stridente şi regulate, ca un animal strivit. Era oribil. Pe urmă a suferit mai mult şi n'a mai plîns.

Cu încetul a început să se introducă în viaţă.

S'a jucat cu păpuşi de petici, din care şi-a făcut o lume mai fericită decît aceia pe care-a cunoscut-o mai tîrziu.

A rupt mînile şi picioarele şi capul păpuşilor fără ca să le doară, şi fără ca să ştie el că s'ar putea să le doară.

Păpuşile au trăit şi mai departe numai cu bustul, ca un sac cu pae, fiindcă păpuşile nu mor niciodată, şi nici el nu ştia că este moarte.

A avut şi un cal, şi un ursişor, care au existat în mintea lui înainte de a-i şti cum se cheamă, ceiace a deprins cu încetul, devenind astfel ca toată lumea. Dacă n'ar fi fost dăscălit toată ziua, şi ar fi fost lăsat singur cu toate dihăniile lui, ar fi creat fără îndoială o lume nouă, şi ar fi fost un om rar şi original. Ar fi început să vorbească altfel. Dar toţi au avut grijă

să-l înveţe cuvinte, care la început au stat pe delături de animalele lui, până ce pe urmă au devenit una, intrînd în ele ca un suflet adus dinafară.

Cu vremea pe care-a petrecut-o plîngînd, şi jucîndu-se cu lucruri simple, care erau nouă pentru dînsul, fără să se plictisească,—Adam a crescut.

A început să samene mai puţin cu un vierme.

Işi sugea degetele, strica farfurii şi ceşti cu distracţie, fiindcă logica părintească nu-l învăţase încă să ştie că aceasta e o faptă rea. Lumea totuşi nu l-a lăsat până ce nu i-a învăţat şi asta.

De aceia era cu neputinţă ca Adam să fie altfel decît toţi oamenii.

Mai tîrziu şi-a rupt nasul căzînd pe scări şi a făcut ocolul pămîntului călare pe-un băţ pe care i l-a cioplit un vizitеu. Dacă după aceia nu i-ar fi spus toţi să nu se mai joace aşa fiindcă a crescut mare şi e ruşine, el ar fi umblat şi acuma astfel, şi ar fi fost fără îndoială mai fericit.

Intr'o bună zi toate acestea s'au sfîrşit. El crezuse că s'a născut ca să poată trăi cum îi spune sufletul, şi că toată lumea este a lui.

L-au dat la şcoală. Pe delături de ceiace ştia el aşa de frumos, au început să-i spue lucruri pe care nu le văzuse, pe care nu putea pune mîna, care nu erau pe cîmp sau în casă.

Se vede că se temeau ca nu cumva singur să nu îndrepte omenirea pe alte căi, sau să nu fie singur numai el altfel, şi să pară nebun.

A învăţat alfabetul, sistematic, de care nu avea nevoe pe cînd se juca singur cu păpuşile. El poate l-ar fi făcut altfel dacă pe tot celace a cunoscut nu s'ar fi lipit etichete, zi cu zi.

Cîţiva ani a avut degetele murdare cu cerneală, pantalonii rupţi şi aninaţi, cărţi învălite cu hîrtie albastră, caete cu hărţi şi cu teme.

Toate acestea au fost cu vremea tot mai puţin nişte păpuşi, şi el a început să vadă şi să gîndească, aşa cum vede şi gîndeşte toată lumea. Era în drum spre maturitate.

In capul lui pe alături de viaţă, s'a făcut o lume de sunete cu înţelesuri învăţate pe derost, după ce le-a repetat cu glas tare şi în cor cu alţii, care trebuiau să fie exact la fel.

El nu a înţeles „omul", fiindcă într'o zi a văzut pe cineva suferind, sau murind. Şi nici moartea nu i-a venit în suflet aşa. El le-a cintat în cor la litera alfabetică respectivă: o-m, om...

La şcoală a învăţat să fie rău, să fie invidios, să se ascundă, să mintă.

A devenit, însfîrşit, ceiace toţi semenii lui au vroit să devie.

Profesorii l-au deprins să-i fie frică de alţi oameni, şi l-au învăţat ierarhia pe care nu o văzuse atunci cînd călărea pe băţ cu alţi copii. Restul oamenilor, cei care mergeau pe jos sau în trăsură, făceau parte din altă lume; existau pe atunci mai multe lumi, dar nu mai multe feluri de oameni.

In cel din urmă an de şcoală Adam a crezut că învăţase totul, că ştiinţa purcede dela dînsul. Opera începută cu alfabetul se desăvîrşise.

Un an după aceia s'a simţit singur în luptă cu viaţa.

A trebuit să înceapă a munci. A fost prin urmare din ce în ce mai puţin el. Maşina era gata, trebuia să fie pusă în mişcare. Şi a pornit.

Zilele au început să treacă la fel ca nişte ceasornice. Mergea şi se întorcea acasă ca un piston.

Intr'o zi de primăvară Adam s'a întîlnit cu o fată. Era tînără, avea ochii mari şi dinţii albi. Rîdea mult, ca o floare ce rîde într'una. Era vioae şi gingaşă. Şuviţe sburo[illegible] se jucau pe obraji, scăpate de subt bereta neagră.

A cunoscut-o nu ştiu unde: la un bal, pe st[illegible] pe plajă sau aiurea.

Viaţa a început să crească altfel, aşa cum cresc altfel crenguţile primăvara. Totul s'a schimbat.

Pentru iubirea asta nu era nevoe de nimic din ceiace fusese. Simţea că în el a înflorit ceva.

Au început să-şi vorbească. Pe buzele lui simţea acum miezul cuvintelor, care pe urmă i s'au părut zădarnice.

S'au strîns de mînă pe furiş, şi a simţit că asta spune mai mult decît tot ce-i vorbise el un an întreg.

S'au întîlnit pe ascuns, pe străzi lăturalnice şi întunecoase pe unde s'au ferit de oameni, fiindcă ea era fată de familie bună.

Era şi lună, şi privighetori, şi un lac cu lebede, şi o barcă, şi tot, aşa cum erau altădată în căruciorul lui de copil tot felul de jucării.

Trăia ca atunci. N'avea nevoe să vorbească, n'avea nevoe de oameni, vroia să fie singur.—Era el.

Mai încerca încă odată să trăiască aşa cum vroia viaţa.

A plîns caşi atunci cînd era copil, de cîte ori i se părea că ea nu-l iubeşte. Şi cu toate acestea mai tîrziu a fost şi mai nenorocit ca atunci şi n'a mai plîns.

S'au sărutat. Cu gurile întredeschise ca un tăiuş şi-au crestat în suflet o rană pe unde să se otrăvească.

Şi după aceia, şi el şi ea s'au întrebat singuri fără să şi-o spue: „Asta e fericirea?", şi s'au sărutat mai lung îndată, cuprinzîndu-se strîns, fiindcă ceva în ei se simţea pierdut.

El nu-şi mai aducea aminte că s'a jucat odată cu o păpuşă care nu mai avea nici cap, nici mîni, nici picioare.

Despre toate acestea au aflat părinţii, şi ca unii ce le vroiau binele, i-au căsătorit, căci altfel ar fi fost ruşine.

După aceia, ca de obiceiu, nu s'au mai iubit. S'au sărutat cum se sărută pe stradă doi oameni care se întîlnesc, şi el a vrut să fie singur şi ea singură, aşa precum era firesc.

El a început munca. Ceasul a pornit iarăşi să meargă. Ea a rămas singură şi s'a plictisit. Se întîlneau ca doi străini care stau în acelaşi otel. Au tăcut tot mai mult unul faţă de celălalt,

fiindcă fiecare avea gîndul lui, şi căsătoria nu făcuse din amîndouă unul singur. Stăteau la masă ca doi oameni la restaurant.

Şi vremea a trecut aşa la fel, egală, cu cîteva mizerii în plus sau în minus. Variantele acelea însă nu interesează. Din viaţă doar nu poate să rămîe decît scheletul, caşi din trup. Şi scheletul acesta era. Şi viaţa aşa era, ca o şiră a spinării cu vertebre inegale, dar la fel.

Uneori, în zile de melancolie, ea desfăcea pachetul de scrisori primite odinioară dela el, şi după ce le cetea se simţea mai nenorocită şi plîngea.

El nu mai avea puterea să facă la fel, fiindcă era om serios.

Asta a fost vremea lor de fericire casnică.

Intr'o zi Adam a avut un copil. In ziua aceia a fost jenat şi i s'a părut că-i inutil. Existenţa lui acolo îi apărea stupidă. Dar s'a simţit şi el părinte, a simţit o mîndrie şi parcă nu a văzut că se începe dela capăt o viaţă la fel cu a lui, aşa cum un vlăstar creşte la fel de alături. Mai tîrziu chiar i-a cerut şi recunoştinţă acestui copil care s'a născut fără ca el să se fi gîndit o clipă la asta.

A avut cu nevasta sentimentul unei răspunderi comune, şi au suferit mai departe cu resemnare.

Ceasornicul a început iar să meargă,—şi mergea demult.

Adam zi cu zi se simţi mai slăbit. Incepu să privească în urmă ca un drumeţ care a mers mult pe-o cîmpie, şi cînd e obosit face un popas şi se uită pe unde a trecut.

Din ceiace fusese, rămase puţin şi trist, ca o mînă care-i făcea semn din depărtare, şi care pe urmă obosită rămînea întinsă, nemişcată ca o creangă ruptă.

Viaţa deveni tot mai mult o încăpăţînare de catîr. Povara trebuia dusă până la capăt. Simţi că e bine să ai pe cineva alături.

Sufletul era încărcat peste marginile lui. Suferinţele şi desamăgirile nu se mai puteau înăbuşi înăuntru. Trebuiau spuse. Şi Adam le spunea încet, ca o plîngere care nici nu cere, nici nu vrea nimic; e numai spusă ca o uşurare.

Işi auzea inima bătînd cu greu, parcă scîrţîind.

Groaza că se apropie de un sfîrşit începu să crească în el.

Monotonia vieţii nu avea nici măcar avantajul de a fi perpetuă.

Tot mai des, ochii lui se deschideau mai mari ca totdeauna şi priveau în gol, îndelungat.

In jurul lui, cei cu care trăise, prietinii, se răreau tot mai mult. Azi murea unul, mîne altul, şi Adam se simţi tot mai singur.

Cu 'ncetul mînile şi picioarele începură să-i slăbească. Nu mai putea munci. Se obosea cînd umbla, şi după ce se 'nvîrtea puţin prin casă trebuia să se aşeze într'un jilţ de pae, pe care

stătea de obiceiu şi pe care-l aşeza lingă geam ca să se uite afară.

Şi el şi nevasta lui erau parcă priviţi acum printr'o oglindă care-i sluţea, care le arăta tot mai mult scheletul, care le rinjea figura şi trupurile.

Aveau amîndoi impresia că au pierdut ceva, că au pierdut viaţa, că trebuia altfel trăită.

Subt ochii lor însă copilul o incepea dela capăt, la fel.

Pe urmă, intr'o zi, ceiace trebuia să vie a venit. Nu s'a mai putut scula din pat. Lumea a început să-i apară tot mai mult ca un vis, ireală. Prin capul obosit au pornit parcă vînturi negre care amestecau totul. Nu se mai putea îngriji singur. Era umilit, ruşinat şi ascultător.

In casă mirosea urit, fiindcă el nu mai putuse fi scos de acolo de zece luni de zile.

Nevasta lui, cu minile osoase şi slabe, pe care le strinsese el cu căldură odinioară (vezi numai cîteva pagini în urmă), il spăla dimineaţa cu un şervet ud ca pe-un copil.

Slăbit de suferinţă se împăcă cu gindul unei renunţări la viaţă. Ii era totul indiferent. De cîte ori adormea, i se părea că s'a isprăvit şi era împăcat cu asta.

Dar aşa ar fi fost prea simplu.

Era intr'o noapte. S'a deşteptat pe la orele două. Afară bătea vintul şi scirţiia o portiţă la pod. Simţea că cineva il apasă pe piept, il inăbuşă. A strigat. Era tot asudat. O sudoare rece şi metalică. Nevasta a aprins o luminare. In odae s'a făcut o lumină slabă, roşietică.

El a simţit că un cerşaf mare negru stă să-i fie aruncat de-asupra.

Şi-a petrecut o clipă romanul acesta. Nici nu se putea să fie mai mult. Incepu să plingă. Chemă şi copilul care-şi făcuse datoria să vie în grabă pentruca să pue şi el pe cerşaf minile lui.

Şi Adam sfirşi plingînd, aşa cum începuse! *

*

Romanul e desigur plictisitor şi monoton, dar atita i-a rămas şi lui în clipa aceia dinainte de a muri. Atita rămine.

Şi dacă n'ar fi acelaşi, aşi începe acum romanul fiului lui Adam, şi aşa mai departe,—un roman perpetuu.

Demostene Botez

---

* Cind l-au ingropat, lumea nu l-a plins—fiindcă spunea că Adam i-a trăit viaţa, şi a fost fericit.

Fedor Dostoevski

Pagini întîrziate cu prilejul unui centenar

Fedor Michailovici Dostoevski, născut intr'o zi mohorîtă de toamnă, pare să fi prins de atunci în ochii săi lumina sumbră, pe care mai tîrziu şi-a risipit-o din prisos în jurul eroilor romanelor sale.

Iară tristeţea, astfel revărsată în acestea, pare să amintească totdeauna de acea zi tristă a naşterii, de acea casă austeră a părinţilor săi sărmani, în cuprinsul acelui azil-spital al cărui intendent era tatăl lui Fedor.

In lumea aceia de sărmani şi bolnavi născut, părea predestinat în acea lume să rămînă pentru totdeauna. Suferinţa oglindită în ochii suferinzilor din jurul său, îi călăuzea primele cunoştinţi de viaţă.

Iar mai tîrziu el însuşi slab şi bolnav, avea desigur prilejul să înţeleagă suferinţa în chipul celor ce şi-o uită pe-a lor proprie, pentruca s'o poată împărtăşi pe a celorlalţi. Şi de asemeni, adîncile impresiuni căpătate de copil aveau să se întipărească apoi profund în opera scriitorului.

Chipul lui, copleşit subt greutatea unei frunţi masive, ca subt povara unui bloc de marmoră, era totuşi întunecat. Un chip de mujic încadrat de o barbă mică şi încîlcită, de-abia luminat de ochii mici înfundaţi adînc în orbite.

Privindu-i portretul şi subt stăpînirea scrierilor sale, gîndul îţi aleargă departe... Il închipui copil, într'o casă întunecoasă, prin odăi tăcute şi scunde, luminate de vre-un colţ de candelă pîlpîitoare subt obroc şi de veghe lîngă vre-o icoană bătrînă cu sfîntul de pe ea şters.

Il priveşti în cele dintăiu jocuri, ca cele dintăiu manifestări de înţelegere a obiectelor dimprejur, dar nu ţi-l poţi nicicodată închipui rîzînd din plin, în voe. Mai adesea ţi-l închipui

tăcut, smerit şi ascuns. Simţi parcă toată truda lui de copil de a-şi ascunde sufletul.

Astfel, sfîrşind sbuciumul unei copilării bolnave, avide, tînărul Dostoevski îşi face cu prima sa carte, „Oameni sărmani", un loc de frunte printre scriitorii noi ai Rusiei. Soarta însă îl aruncă în faţa barei de acuzat politic. Condamnat la moarte, i se schimbă în ultimele clipe pedeapsa în aceia a muncii silnice. Pornit pe jos spre Siberia şi 'nlănţuit acolo, îndură ani întregi de chinuri.

Tragicul vieţii sale, caşi acela al tuturor oamenilor mari, ciopliţi dintr'un lut deosebit de al semenilor, constă în aceia că'n veşnica lui dorinţă spre mai bine, în continua înălţare a spiritului, viaţa se pune de-a curmezişul planurilor, întîmplarea oarbă, sărăcia, boala, toate luptă împotrivă-i şi îl doboară. Dar pentru un scurt timp, căci el se ridică. Din fiecare nenorocire nouă, el soarbe izvoare proaspete de viaţă. Credinţa lui renaşte şi reincepe lupta.

Din Siberia, aduce lumii amintirea anilor striviţi în ocnă, amintirile din „Casa morţilor", din acel locaş al tuturor celor ce, deşi relegaţi departe spre ispăşirea crimelor lor, ca pentru a fi definitiv înmormîntaţi, dovedesc totuşi încă, în greul şi monotonia acelei vieţi, un suflet tînăr, aproape de copil neştiutor. E astfel şi sufletul ocnaşului Dostoevski, amăgit din nou de viaţă.

Ertat de Ţar, se reîntoarce în Europa. Tineretul cult îl ceteşte şi-l admiră. In încercarea de a-şi reface viaţa, devine director al unei reviste şi, în sbuciumul vieţii lui de epileptic şi în grija scadenţei atîtor poliţe, el publică cele dintăiu romane şi nuvele. Dar creditorii nu-l cruţă. Scrie numai pentru ei, zi şi noapte, cum şi Balzac muncea din greu pentru ai săi. Pe fiecare zi, datoriile îi creşteau. Ajunse să fugă din oraş în oraş, până cînd desnădăjduit şi ameninţat de închisoare, fugi în străinătate. In colinda lui de rătăcitor, cunoaşte Europa. Continuă să scrie, trimiţînd copii editorilor săi din Rusia, ades aceştia înşişi creditorii lui. Dar, în sdruncinarea nervilor, ca mînat de un demon ascuns, joacă. Şi în goana după norocul amăgitor, îşi istoveşte fiinţa.

Firesc, mizeria îl muşcă.

După ani de trudă, reîntorcîndu-se în Rusia, îşi afirmă geniul cu prilejul unei cuvîntări rostite în amintirea lui Puşkin. De atunci faima lui începu să crească necontenit. Braţe primitoare i se deschideau în cale, dar omul suferind, ajuns însfîrşit la capătul suferinţelor, muri,—cînd poate o viaţă mai blîndă, mai liniştită, mai omenească, părea să-i surîdă în cel de-al cincizeci şi şaselea an.

Lume multă i-a urmat cosciugul în drum spre inhumare.

In venerarea lutului searbăd, era cinstit, tîrziu, poetul.

Şi în ironia chipului cum i s'au sfîrşit zilele de trudă, apare întreaga viaţă a lui Dostoevski, în lumina unei tragedii.

Sufletul omenesc nu e unitar. Dimpotrivă, el apare ca un conglomerat de contraziceri şi antagonisme. O clipă aducătoare de bucurie trezeşte concomitent în acelaşi suflet tristeţe, regret.

In manifestarea unui sentiment, apar pe neştiute manifestările altora. Şi oricît de chibzuit ar fi omul, stăpîn pe sufletul său nu e. Adeseori, în tot ce vrea să ascundă, nevroit se trădează; iar gestul calculat, pornit pe baza unei anumite judecăţi, sfîrşeşte prin a fi obiectul capriciilor. Nimic nu-l poate reţine. O vorbă îşi pierde adevăratul ei înţeles sau scop, cînd nevroit gura care o exprimă greşeşte tonul, cînd gestul mînii nu concordă inteligenţii ei, cînd uneori cea mai neînsemnată trăsătură a chipului, un clipit, o ridicare de sprinceană, un zîmbet fugitiv,—o contrazice. Intre ei, oamenii, unul altuia, îşi apar de neînţeles, pentrucă ei înşişi nu ajung niciodată să se cunoască.

In introducerea la actul său dramatic „Domnişoara Julia", Strindberg priveşte sufletul unui individ nu ca o unitate închegată din contopirea sufletelor generatorilor, ci dimpotrivă ca un ce multiplu în formele lui, născut din discordanţa tuturor sufletelor înaintaşilor săi.

Iar Leon Daudet, în cercetările sale psihologice cuprinse în volumele „Hérédo, monde des images", distinge sufletului o fiinţă dublă: „le moi" şi „le soi". Cel dintăiu chip de manifestare a sufletului e „eul" strămoşilor. E lumea de năluci ce ne stăpîneşte copilăria şi adeseori întreaga viaţă. E lumea pătrunsă'n noi, cei supuşi nevolnici legilor hereditâţii. Iar celalt eu, este „eul" nostru propriu, format şi cultivat de noi înşişi, prin eliminarea tuturor tarelor hereditare şi adequat vieţii noastre de toate zilele, printr'o orînduire proprie a judecăţilor şi sentimentelor noastre.

Ca o exemplificare a teoriilor sale, Daudet priveşte cu deosebire eroii lui Shakespeare şi Dostoevski, ca prinderea în concret a tuturor umbrelor sufletelor lor conştiente, covîrşite de atîtea vieţi nebuloase străine lor, pe care inherent, prin concretizarea lor literară, prin determinarea deci a unor vieţi proprii lor, bine definite, şi le elimină definitiv din viaţa sufletului lor dornic de senin.

Intrucît se pot adeveri acestea, rămîne de discutat. Admiterea totuşi a celor enunţate, ne pare că poate duce la credinţa, că artistul în creaţia sa se supune nu numai legii inspiraţiunii, ci şi a judecăţii şi a spiritului său critic, călăuzitor şi coordonator al celor izvorîte neştiut.

In limitele acestui adevăr de neatins, în primul rînd, orice teorie a gestaţiunii ce precede crearea spirituală, apare ca admisibilă.

Eruptiv şi multiplu în sentimentele sale caşi'n întreaga lui viaţă, Dostoevski crează oameni asemănători lui.

Aceştia nu apar unitari sau unilaterali. Ei nu pot fi so-

cotiți ca tipuri. Pe ei nu-i animă numai un singur sentiment, nu sînt stăpîniți de-o singură pasiune. Sufletul lor nu se definește printr'o trăsătură caracteristică, așa că cetitorii-spectatori ai vieții lor să pronunțe acesteia verdictul simplu, în forma simplă: acesta e avarul, mincinosul,—celalt criminalul, îndrăgostitul, etc.

Ei trec prin viață ca fantasme, ai căror ochi, dacă uneori credem că privesc deșert în jurul lor, e pentrucă luminile și le resfring înlăuntrul vieții lor proprii, adînc în suflet. Iar cînd privirile lor cată într'adevăr spre viață, dornice însă de infinit, ele se pierd dincolo de realitate.

In forța lor ocultă de a cunoaște adevărul, de a prinde misterul acolo unde alții se mulțumesc simplu cu o înțelegere relativă, în truda cunoașterii a tot ce sticlește dincolo de zăgazuri, în însăși amploarea acestei vitalități subt forma mistică a sufletului rus, eroii lui Dostoevski dovedesc simțul existenții. Par orbi în jocul capricios al soartei. Pașii lor par să nu le fie călăuziți de niciun scop determinat. Roesc în întuneric, se clatină, dar vor. Vor. Prea mult poate, totdeauna. Determinat și limitat însă,—niciodată.

Credem nimerit să amintim aici, de anumita înțelegere ce trebue necesar dată sufletului rusesc. E de amintit în această privință studiul lui Jaques Rivière apărut în „Nouvelle Revue Française" 1918. De asemeni, în lumina revoluției rusești din 1917 și a dictaturii sovietiste, studiul lui J. Kessel din „Mercure de France" 1919 asupra lui Dostoevski, ca precursor al bolșevismului. „Le Bolchéwisme à travers Dostoiewsky".

Un popor de milioane. Săraci într'o țară bogată și semibarbară; sclavi ai pămîntului, ai Bisericii, oligarhiei sclavi ai propriei lor ignoranțe, până dăunăzi,—treziți în lumina roșie a războiului crîncen și a deslănțuirii revoltei, deveniți deodată stăpîni pe ei înșiși și conștienți de libertate,—abdică dela toate prerogativele ce le-ar putea da aceasta. Crescuți în comun, în teama clerului și a legilor mir-ului, îmbrățișează principiul egalității. Ei între ei, de veacuri se simt nivelați și uniți în aceleași suferințe. E masa proletară a celor mulți și mărunți care, renunțînd la individualitatea lor prin comunizare, își înțeleg puterea nu în libertate și individualism, ci sintetic, în reprezentanța Sovietului. Căci fiecare individ ce-și pierde personalitatea odată intrat în Soviet, se regăsește oglindit în sinteza personalităților tuturor, anume în persoana morală și juridică a Sovietului.

Și în această nouă ființă, încrederea e împinsă atît de departe, încît nu există separațiune de puteri. Sovietele fiecare, în districtul lor, legiferează, execută administrînd și împart justiția. Această încredere oarbă a masei arată însuși gradul de viabilitate al nouei instituțiuni. Prin reprezentanța sigură pe care o are individul în Soviet, el însuși se simte în același timp și legiuitor și administrator și judecător. Pare că el în-

suși ia parte la acest cumul de puteri. Sînt astăzi Rușii departe de idealul latin, al individualismului deslănțuit pe urma revoluției franceze din 1789. Prin făurirea idealului lor slav, ei poate sar un secol de civilizație, pe care popoarele apusene încă o mai trăesc. In Rusia furnică lumea nouă cu gîndul săvîrșirii unui drept asupra existenții.

Astfel sînt și oamenii lui Dostoevski. Sînt toți, deși ciopliți dintr'un lut omenesc, noi; și în manifestarea vieții lor, aduc aportul unor clipe de desnădăjduită îndoială și trudă de gînduri întregii lumi și în definitiv, cu deosebire societății lor rusești, gîndul lor cel mai bun de renovare.

Căci Rusul, scrie Stefan Zweig în studiul să asupra lui Dostoevski cuprins în volumul „Drei Meister",—deabia arzîndu-și coliba lui primitivă,—simte inherent nevoia de a-și clădi o casă, și prin propriile lui puteri, una nouă.

Intr'adevăr, lipsit de tradiții sau, mai bine spus, lipsit de cele ale altor popoare, forma nouă de viață pe care caută să și-o înjghebeze, va fi desigur și deosebită. Deci nimic nu trebue să mire. Și în Rusia, viața își urmează curgerea ei firească. Privită această chestiune dintr'un punct de vedere biologic,—funcțiunea, în senzul curgerii firești a vieții, creiază organul. Și astfel organul ce se manifestă prin crearea unei societăți nouă, în chip teleologic, prin noua organizație pe care singur și-o dă, el se îndreaptă spre împlinirea unui ideal de egalitate, spre înfăptuirea unui drept deplin asupra existenței.

Prin înțelegerea sufletului rusesc, ce numai în acest sens trebue s'o depunem, ne vor apărea oamenii lui Dostoevski cu atît mai veridici în manifestările lor. Căci sînt oamenii unui început al unei forme nouă de viață, străine nouă. Nu trebue însă să credem că și sufletul lor ni este cu totul străin și nici pasiunile sau orice alte sentimente ce-i animă, de asemeni să le socotim străine, pentrucă—oricum ar fi—ele îmbrățișază vădit, oameni; și apoi sentimentele, ca un apanagiu al sufletului human, nu pot decît trăi și fi aceleași, pretutindeni. Și, într'un gînd de renovare, oamenii lui Dostoevski, ca eroi ai unor începuturi, vor să trăiască. Aduc cu ei un suflet dornic de necunoscut, avid de a înțelege. Sînt asemeni ochilor de copil, ce se deschid în lumina primăverii, pentruca să se amețească de varietatea colorilor. Voința lor e asemeni voinței îndărătnice de copil. Nimic nu poate să-i oprească. Nimic nu le stă în cale. Ei sînt începători. In lumea lor primitivă, în lipsa lor de tradiții, nu pot cunoaște autocratismul prejudecăților la înfăptuirea celor propuse de ei. Simt chemarea de a determina în viața lor judecățile necesare acesteia, ca norme regulative și, în nevoia aceasta însăși a determinărilor, pornesc cu întregul lor fond străbun, de barbarie. Ei nu posedă noțiunea binelui și nici a răului. Pentru determinarea acestora, vor trebui să trăiască și binele și răul. Judecata pe

care mai tîrziu și-o vor forma, va naște pe urma intensității existenții lor. De aici, inherent, cată să trăiască într'atît cît să sature sufletul lor înfometat. Nici unul din eroii marelui romancier nu-și limitează năzuințele lui, pentrucă limitele aspirațiunii lor omenești nu le sînt cunoscute. Și le vor hotărî poate într'un viitor, ei înșiși, dar până atunci trăesc numai subt imperiul simplei nevoi de-a trăi. Ei nu aspiră la bogăție. Poate nici n'o înțeleg, datele determinante ale acesteia lipsindu-le. Pentru ei, poate însăși fericirea nu le poate fi un scop, pentrucă nimeni înaintea lor, stabilind zăgazuri între bine și rău, nu le-a deschis drumul în gestul vreunei îndrumări spirituale. Și nici binele sau răul, ca principii morale îndrumătoare în chip etic ale vieții lor, nu le mărginesc horizontul cunoașterii, astfel ca ei să se poată simți continuatorii vreunui drum de viață, măcar în parte trasat. Le vor trăi ei înșiși, pe toate. Cînd vreunul va săvîrși o crimă, va mai săvîrși și alta. Intru cunoașterea remușcărilor își va ciocni sufletul de altele nouă și din intensitatea acestei vieți va naște adevărul. Iar cei porniți pe panta oricărei alte decăderi nu se vor opri, pentrucă drumul spre adevăr le-ar fi poate în acest chip curmat. Adevărul, înțelesul ascuns al vieții, acesta este scopul lor. Ei și-l simt roind în lumea sufletelor. Ii chinue gîndul că atît de aproape îl pot avea și că totuși nu-l pot prinde. Sînt Sisifii propriilor lor gînduri. Intind mîna lor crispată, dar mîna le dibue în întuneric. Și în noaptea îndoelii lor, încearcă marea cu degetul. Sînt oameni, în tot ce pot trăi oamenii mai sfînt.

Raskolnikov, după anumite norme, dacă nu e un nevropat, e un criminal. Raskolnikov de fapt însă e idealistul chinuit de gîndul cunoașterii și înfăptuirii adevărului. Cînd în fața bătrînei cămătare strînge mîna pe coada toporului, el așteaptă să-i sfîrșească și inima de a-i mai bate. Ii trebue liniște deplină pentru săvîrșirea actului de liberare, — crima. Dar inima-i nu-și curmă bătăile ei. E chinul îndoelii. Și cînd din roșul ranei, sîngele svîcnește țîșnind, recade Rodion în vechiul lui delir. Suprimarea vieții aceleia îi apăruse însăși suprimarea unei minciuni. Intru săvîrșirea adevărului a ucis. Cu saltul lui în vid, vroia să treacă peste granițele binelui și ale răului, așa cum poate minciuna unora le hotărăște. Vroia să fie stăpînitorul. Dar în fața lui, zăcea doar ucisă bătrîna și atunci simți, că nu în moartea cămătarei și nici în crima lui trebuia să caute deslegarea.

In chinul acestor îndoeli, oamenii lui Dostoevski dovedesc a fi oameni, — fără loc, fără dată, oameni, prin suferințele lor. S'ar crede că ei înșiși caută suferința; de fapt însă, ea izvorăște singură din neliniștea cercetărilor lor. Și prin aceste străduințe fără de preget, trecînd peste orice întîmplări din viața exterioară, — accidente care cel mult ca simple experiențe le pot apărea, — sufletul lor cunoaște. Dar din fiecare pătrundere a lor adîncă în miezul lucrurilor, ei ies umiliți. Cunoștințele căpătate nu-i mulțumesc; alte întrebări nouă le îmbie sufletul lor dornic și goana lor în nesfîrșit continuă. Suferința le naște odată cu umilirea lor vroită. In acest chip făpturile lui Dostoevski sînt prin excelență creștine și trăește în ele sufletul mistic al întregului popor rus. Dar prin aceasta nu se poate susține că ele nu pot fi înțelese de restul lumii.

Și acolo chiar, unde nu trăește creștinismul, — umilința viețuește ea însăși ca religie.

In „Sâdhana", Rabindranath Tagore amintește că omul a îmbrățișat și continuă să-și apropie toate chipurile de martiragiu; instituțiunile sale sînt altare, și pe ele zilnic aduce omul prinos de jertfă. Că de-asemeni jertfele nu ar avea nici-un înțeles, dacă omul n'ar simți acea profundă voluptate de suflet, ce'n umiliri și suferinți își încearcă zeiasca lui putere și în însemnare își desfășură larga lui bogăție. E în chipul acesta umilirea, piatra de încercare a sufletelor noastre.

Pentru cunoașterea, stăpînirea și ridicarea lor, oamenii în comun, în decursul veacurilor, odată cu închegarea între ei a unor legături spirituale și spre determinarea unor forme de viață, cunoaștere și muncă, și-au făurit laolaltă un scop. In lumina acestuia și-au judecat apoi acțiunile lor și acesta le-a fost perpetuu imbold spre cunoaștere și progres.

In continuitatea ei, această înălțare a spiritului human spre cunoaștere și stăpînire, au descris-o și denumit-o filozofii în chip diferit.

Astfel de pildă stoicii au numit-o τὸ τηρεῖν ἑαυτό, instinctul de conservare; Hobbes și Spinoza—„impetus, appetitus", imboldul spre îmbogățirea noastră, instinctul afirmării în propriul „a fi", — unaquaeque res in suo perseverare conatur. Eth. III. Prop. 6; Hegel — negațiunea, impuls spre progres; iar Nietzsche — „Wille zur Macht". Dostoevski, spre făurirea crezului oamenilor săi, aduce gîndul creștinesc al umilinții. Otto Julius Bierbaum îl denumește „Wille zur Demut".

Intelesul acesteia, nu numai că trebue să-l căutăm, precum am spus, în structura sufletului specific rus, ci însuși în tragicul vieții lui Dostoevski.

Căci omul condamnat din greșală la moarte, căruia i s'a cetit chiar această sentință, schimbată e drept în urmă, dar nu mai puțin nedreaptă și chinuitoare, — a avut tragicul prilej să simtă, în toată cruzimea umilirii și în sălbătăcia răpirii vieții, clocotul nebun al vieții până la destrămarea nervilor pe pragul nebuniei. Iar anii sfîșiați în ocnă, moartea fratelui său, a copilului, a soției, mizeria, atacurile des repetate ale bolii chinuitoare, datoriile, fuga, rătăcirea, jocul de noroc, „munca de proletar al condeiului, plătit dinainte cu bucata", precum el însuși scrie și de care, cu drept cuvînt, nu a roșit niciodată, — i-au deschis toate larg porțile înțelegerii prin umilința și suferințele la care l-au supus.

Suferința și umilința se desprind vădit din întreaga operă a lui Dostoevski, ca două luminoase postulate, determinatoare

de viață. Voluptatea de suflet în durere ascute eroilor înțelegerea; și străduința lor de cunoaștere a adevărului cere deplina lor cufundare în umilință.

Dimitrie Karamazov e cel ce trăește poate cu adevărat, în îmbrățișarea vieții, în tot ce aceasta deschide mai sumbru și chinuitor.

Trec sufletele lui Dostoevski prin umiliri spre pocăinți și în deosebi spre cunoașteri, așa ca printr'un purgatoriu spre purificare, deslănțuire și înțelegere.

Vîrtejul unei patimi deslănțuește în clocotul ei altele și sufletul le îmbrățișează, în însăși chemarea lui la viață.

Noi înșiși, în chip simplu, în lumina înțelegerii noastre de creștini, socotim că acel om cu adevărat a trăit, cu cît mai mult a suferit.

Adeseori, înțelegerea noastră alătură într'atît cuvintele „a trăi" de acele de „a suferi", încît le și contopește,—noțiunile lor, de fapt atît de disparate, confundîndu-le totuși într'un sinonim.

Adeseori vorbind de un om ce-a suferit, noi spunem simplu:—a trăit.

Dar oamenii lui Dostoevski, în goana lor după adevăr, în propria încercare a binelui și a răului, din cunoștințele lor într'un anumit chip, propriu lor coordonate, trezesc în creerul chinuit de gînduri ideia capitală a vieții lor, ideia fiecăruia în parte, de renovare,—căci încă odată, ei sînt oamenii unui început.

In tot ce întreprind, se simt și se manifestă astfel. In veșnicele întrebări, ce și le pun asupra rostului lor, ei își ascut tăișul ideii și nervii lor de asemeni și-i ascut, de parcă viața n'ar avea alt rost, decît să-i țină pe marginile prăpastiei nebuniei. Sînt oameni—păpuși ai unor idei fixe.

Kolea, Rodion Raskolnikov, Ivan Karamazov au fiecare ideia lor. Continuu subt imboldul acesteia, pentru cunoașterea însăși a sufletelor lor în primul rînd, pentru fixarea a tot ce poate fi human într'însul,—ei trăesc clipe de decădere până într'o cufundare într'un primitivism animalic, așa precum alteori în înălțarea mistică a spiritului lor, cu intuiția unei alte lumi, deslănțuită de tot ce poate fi pămîntesc, ei sar limitele comunei înțelegeri pentru a atinge pe acele ale dumnezeirii.

Raskolnikov sărută în umilință mîna Soniei; iar zîmbetul de puritate, înflorit din noroiul vieții lor, transfigurează femeia de stradă, în sfîntă.

Kolea, trîntit între răilurile liniei ferate, așteaptă trecerea trenului, conștient de încercarea lui nebună, pe care totuși o face spre dovedirea îndrăznelii și a curajului. In ideia lui fixă, e exemplul vădit al celui ce încearcă fixarea unui conținut al sufletului și determinarea granițelor lui.

Și, dacă oamenii lui Dostoevski trăesc întru găsirea adevărului, inherent urmează că ei trăesc într'o viață adevărată, că în același timp creatorul lor pentru determinarea realismului

personagiilor sale pune, în scrierile lui, tot adevărul cules din viață.

Prin acestea opera lui Dostoevski e realistă. Dar constanța și puterea originalității marelui scriitor, în crearea întregii sale opere, constă în prinderea adevărului ce se ascunde în lumea sufletului omenesc, în însăși existența și în însuși sensul existenței oamenilor, iar nu în aceia a adevărului aparent din lumea externă. Dostoevski culege adevărul din viața sufletelor, așa precum acestea și-l închipue; și în redarea lui diferită dela individ la individ, el procedează la acea operă de coroborare, ce-l duce pe drumul săvîrșirii sintezei, a adevărului unic. Aceasta e opera lui de naturalist, nu însă în senzul celei a lui Zola și Flaubert, care extrag dintr'o viață exterioară, dintr'o lume de amănunțimi și gesturi, quintesența unor adevăruri aparente.

Grotescul din romanele lui Dostoevski e cel al unor suflete mici și josnice în aspirațiunile lor, iar nu grotescul vieții lor de toate zilele; iară puritatea unui caracter nu naște din viața palpabilă a gesturilor sale, ci din însăși ființa lui intimă.

Astfel Sonia, cu toată viața ei de decădere,—și aceasta ca o ilustrare a celor amintite,—e sufletul pur, descătușat de orice lut și orice păcat. Crearea caracterului ei stabilește contrastul între două înțelesuri, cum și între două înțelegeri diferite ale adevărului în redarea lui literară.

In descrierea oamenilor săi, contrar procedeului altor romancieri, Dostoevski începe prin a cerceta totdeauna sufletul și de-abia în urmă înfățișarea lor exterioară. Prin aceasta se trădează vădit gîndul de adequare a vieții obiective, celei intime-sufletești.

In clocotul pasiunilor pășesc în viața lor eroii lui Dostoevski.

Dar tocmai în această intensitate de viață, cînd adevărul apare aci într'o formă, aci într'alta, cînd suflete în nebunia lor trăesc totuși, cînd fiecăruia în parte în ideia lor fixă drumul lor le pare cel mai bun călăuzitor spre adevăr,—romanele lui Dostoevski ajung să fie covîrșite de fantastic.

El însuși se întreabă: Ce poate fi mai fantastic decît însăși realitatea, însuși adevărul?

Intr'adevăr, dacă înțelesul vieții se ascunde în suflete și numai sufletele îl pot descoperi,—atunci, în rătăcirea lor dincolo de lumea aparențelor, adevărul se va confunda cu fantasticul, asemeni cum adeseori în fața vreunei catastrofe ne întrebăm cu o umbră încă de judecată—e adevărat? adevărat?,—cînd în îngrozirea noastră nădăjduim minciuna și cînd totuși fantasticul realității e adevărul brutal, ce ne strivește ochii...

Intr'atît apare deci fantastică opera lui Dostoevski, cît pătrunderea desăvîrșită a realității deschide ochilor viața în cutele ei cele mai adînci și ascunse. Sfîrșitul romanului „Idiotul" e îngrozitor, dar adevărat.

Nastasia Filipovna zace fără suflare. Rogojin și Mișkin

se privesc și se înțeleg, fără să-și vorbească. Sînt frați în sfîrșitul suferințelor lor prin uciderea femeii, pe care atît de mult au iubit-o amîndoi.

Cînd însă rup liniștea lor chinuitoare, Mișkin întrebînd de nu va mirosi în curînd cadavrul,—cuvinte barbare, dar atît de adevărate,—Rogojin îi răspunde demonic și totuși pămîntesc prin exactitate, calcul și veracitate: „Am patru sticluțe cu balsam"...

Dar oamenii lui Dostoevski, chinuiți de a prinde sensul vieții, chinuiți de adevăr, sînt inherent neliniștiți de gîndul existenții sau inexistenții unui Dumnezeu.

In căutarea adevărului, ei caută și pe Dumnezeul care să le hotărnicească viața, pentrucă sufletele în rătăcirea lor nu pot stăpîni nimica.

Incontinuu, pare Dumnezeu să fie acolo, unde și adevărul este. Dar adevărul unde este? Există un adevăr? Există un Dumnezeu? Aceleași întrebări, cărora răspunsul le e același: —Nu știu... Aceiași suferință, de parcă și în aceasta Dumnezeu trebue să fie căutat.

In tot ce pornește viață, pare că există, deci în tot ce naște chin, suferință, bucurie.

E aici și pretutindeni. Nicăeri. Nevoia de a-l cunoaște, îndeamnă a-l căuta; și 'n căutarea lui suferințele și bucuriile izvoresc dintr'un așa plin, că poate numai Dumnezeu li e generatorul. Iși închipuesc atunci sufletele, că în însăși ființa lor Dumnezeu există; dar cînd adîncul lor și-l scormonesc, simt Dumnezeul în afara lor.

Dumnezeu apare în însăși îndoiala lor.

El există deci, în nevoia noastră poate, de a ne închina, de a-l venera. Dostoevski propriu zis nu crede, dar simte nevoia de-a crede. De-aci diferența dintre credință și postulatul unei credințe.

Mințindu-se pe el însuși, el predică credința spre liniștirea sufletelor—umilire și iubire.

Adeseori, Dostoevski a fost asemănat lui Rembrandt. Intr'adevăr, sufletele lor mari călăuzesc viața pe drumuri necunoscute. Așa cum marele pictor, din truda chinurilor sale, prindea un senz vieții într'un contrast de lumină și umbră,—ca un joc alternativ de decăderi și înălțare spirituală,—Dostoevski înfățișează viața în marile ei contraste.

Roesc umbrele în lumea creațiilor lor și gesturile lor molcome ascund un suflet. Noi li-l bănuim, cu religiozitatea cu care așteptăm o înfăptuire.

Iar cînd aceasta se deslușește în rictusul unei guri sau în ciocnirea cîtorva cuvinte simple, dar atît de cuprinzătoare, judecata noastră iese din făgașul ei obișnuit, pentrucă însăși viața noastră să se subjuge incantațiunii din opera marilor creatori.

Prin Dostoevski, înțelegerea noastră, chiar dacă uneori sare peste limitele ei, se humanizează totuși.

Din realismul brutal eșim ca dintr'o vîltoare de patimi, cu un suflet pornit pe un drum de liniștire.

In fiecare din eroii lui Dostoevski, trăim—și gîndul lor în desfășurarea lui adesea e al nostru, iar sfîrșitul lor în redarea lui exactă și simplă ca a oricăror deslegări e însuși sfîrșitul nostru—pentrucă eroii lui Dostoevski sînt oameni în suferințele și bucuriile lor.

Invățătura lui Dostoevski, prin puterea de sugestiune și prin pilda vieții sale tragice, apare în lumina unui apostolat. Inţelegerea noastră se humanizează prin priceperea umilinții.

In gestul amar al lacrimelor,—asemeni propovăduirilor lui Dostoevski,—vom iubi viața și nu-i vom căuta înțelesul.

Barbu Solacolu

Singurătatea

Charme divin de mes loisirs,
Solitude, que tu m'es chère!

Casanova de Seingalt

E-aşa de greu amurgul cu zarea 'nsingerată
Că 'n parc, subt teii 'n floare ce gem înăbuşit
Se 'nchiagă unde grase de miere îmbălsămată,
Şi-atît de-apăsătoare tăcerea împurpurată
Că simt cum plînge 'n mine ceva nedesluşit.

Melancolia face în pieptu-mi să tresalte
Neînţelese doruri, în vreme ce-aţipind
Fiinţa mea de astăzi, în locu-i răsar alte
Vechi suflete apuse, mult mîndre, mult înalte,
Sguduitoare patimi cu foc mărturisind.

Umbroasa-le poveste măreaţă se 'mpleteşte,
La murmurul ei sumbru, plutind în depărtări,
Nostalgică, gîndirea în voe-mi pribegeşte
Şi nesfîrşit de tristă, se perde, se topeşte,
Intr'un noian albastru de mistice visări.

Din crudele cătuşe ce încă mă mai leagă
De omeneasca fire treptat mă desrobesc,
Inseninată mintea-mi începe să 'nţeleagă
Cu amar desgust a vieţii zădărnicie 'ntreagă
Şi, liberă, străină, de tot ce-i pămîntesc,

Se 'nvoaltă, se 'ntraripă, spre slăvi semeţ s'avîntă,
Cutezătoare, gravă, mai sus, mereu mai sus.
In prada 'nfrigurării ce aprig mă frămîntă
Renasc cel de-altădată, acel ce nu-l încîntă
Decît singurătatea, dar singur totuşi nu-s.

Căci dacă, dus pe gînduri, m'aşez lîngă fîntînă,
Privind cum apa doarme pe netedul nisip,
Cu tîmplele în palme, şi-adăst în umbră pînă
Cînd lin şi molcom ziua cu noaptea se îngînă,
In fluida oglindă, alături de-al meu chip,

In străveziu zăbranic aevea se iveşte
O tainică-arătare. Adîncele-i priviri
Ce se răsfring prin lacrimi, spre-mine-şi aţinteşte
Iar glasu-i, ca 'ntr'o rugă, tremurător şopteşte —
Demult cunosc ispita acestei năluciri.

Intotdeauna dînsa mă mustră cu blîndeţe:
—„Dece 'mpotriva firii hain te răsvrăteşti,
„Tot ce-i frumos în suflet dece laşi să îngheţe
„Jertfind trufiei sterpe senina tinereţe?
„Ia seama că ea trece şi n'o mai regăseşti.

„A-ţi infrîna încearcă sălbatica pornire,
„Cît mai e timp te 'ntoarce din drum, nu şovăi.
„Scăparea e'n credinţă, nădejde şi iubire,
„Prin ele doar s'atinge fugara fericire,
„Urmează-le deci legea şi nu te vei căi...

—„Taci, îi răspund, mai scumpă îmi e a mea durere,
„Prin ea spre 'nţelepciune eu cugetu-mi ridic.
„Ce-mi pasă dacă sufăr, cînd sufăr în tăcere,
„Cînd nu cîrtesc, nu blestem şi nu cer mîngîiere,
„Cînd nu mă 'ncred în nimeni şi nu cred în nimic!

„Iubirea e robie, trădare, umilinţă.
„Nădejdea ? — ce mi rămîne a mai nădăjdui ?
„Precum în nepăsare trăesc fără dorinţă,
„Voiu şti deopotrivă să mor fără căinţă :
„Chiar clipa cea din urmă o voiu dispreţui

„Cît mai curînd ea vie, aducă-mi alinarea
„De veci, şi voiu primi-o tot neclintit, tot mut.
„Spre a putea respinge şi-atunci înduioşarea,
„Goni-voiu amintirea şi voiu chema uitarea
„Să-mi legene sfîrşitul, al liniştii 'nceput.

„Că margini nu cunoaşte păgîna-mi semeţie,
„Afară de trufie nimic n'avut-am sfînt.
„Mi-am răsbunat printr'însa întreaga seminţie
„Şi subt călăuzirea-i păşesc cu bărbăţie
„Pe-atît de aspra cale a negrului mormînt.

„Cu amăgiri deşarte şi seci seninătatea
„De tinzi să mi-o mai tulburi de-acum e în zadar.
„Piei dar, şi 'n pacea nopţii îmi lasă voluptatea
„De-a fi cu totul singur — redă-mi singurătatea..."
Tîrziu uşoara şoaptă încet se stinge, iar

Din ce în ce mai ştearsă, ciudata arătare
Pe nesimţite piere din undele-argintii,
Cînd spelb şi sarbăd cerul iar sîngeră la zare
Şi, deşteptînd frunzişul, a dimineţii boare
Îmi spulberă-încîntarea grădinilor pustii.

1915 **Mateiu Ion Caragiale**

Cetind pe Dickens

Cu acest nume, fără îndoială că vom indispune pe suprafini şi pe ultramodernişti. Căci iată un romancier, care procedează cu încăpăţinare după o modă învechită, arătîndu-ne lumea cu naivitate, prin prizma unei morale simple şi cunoscute, ce convine minunat muritorului de rînd.

Dar chiar de cetitorul romîn, Dickens este privit cu *răceală*. Cum să cetim romane de mii de pagini, fără drame amoroase şi fără adulter,—noi, care sîntem deprinşi cu romane franţuzeşti, pline de nervozitate, decente ca lungime, scrise şi combinate cu neîntrecută măestrie?

Vremurile de azi însă ne-au silit să ne lipsim de lux şi de superfluu, atît în viaţa materială, cît şi în cea sufletească. Clătinindu-ni-se credinţele, ce dădeau un preţ deosebit vieţii acestia,—nu ne rămîne decît să ne refugiem în lumea simplă a bunătăţii omeneşti. Şi cum numai geniile îşi pot justifica viaţa prin creaţiile lor excepţionale,—nouă, oamenilor comuni, ni se impune întrebarea: Ce bine am făcut, cît am trăit? Pe cine am făcut mulţumiţi sau fericiţi?... Şi nu ştiu dacă, în definitiv, acest criteriu nu este imediat şi infailibil, chiar şi pentru „supraoameni".

Celace-i sigur, este că atît timp cît vor exista oameni pe pămînt, sufletul lor nu va rezista să se închine bunătăţii, cum floarea soarelui nu va înceta să-şi întoarcă faţa către astrul zilei. Nu-i oare de mirare că în oara judecăţii lui, Socrat a spus magistraţilor: „Nimeni nu ştie ce este moartea şi nici măcar atît, dacă nu cumva „ea este cel mai mare bun ce este dat oamenilor. Ştiu atît numai, „că este rău şi ruşinos să te porţi josnic şi *să nu te supui celui mai* „*bun decît tine!*"

Cu acest temeiu, să intrăm mai deaproape în lumea lui Dickens.

* * *

Tatăl său a fost un modest funcţionar în biurourile marinei. Din cauza greutăţilor familiare (familia Micauber din *David Copperfield*), micul Dickens n'a avut parte de o copilărie fericită şi la nouă ani a trebuit să muncească într'o fabrică de vax. Soarta a făcut

astfel, ca el să vie de timpuriu în contact cu suferinţele şi mizeriile celor umili şi nenorociţi şi să calce pe drumurile periculoase, care în oraşe mari duc copiii părăsiţi la pierzare. Această parte din viaţa lui Dickens a lăsat urmele cele mai însemnate în opera lui.

La 16 ani, el e întrebuinţat ca stenograf. Se face apoi jurnalist şi la 21 ani trimite la *Monthly Magazine* prima lui încercare literară. În curînd devine scriitor cunoscut şi are parte de bogăţie şi glorie. Succesul romanelor sale a fost fără pereche. Vibrant, duios, sentimental şi umorist, profund moral şi observator pătrunzător, Dickens întrunea toate calităţile, ca să fie adorat de poporul anglo-saxon.

A călătorit mult (de două ori şi în America); dar nu putea scrie departe de clocotul vieţii din marile oraşe. A jucat ca artist diletant (roluri comice), pentru societăţi de binefacere. Semnificativ este faptul că Dickens a refuzat să joace în Palatul Regal; iar la o reprezentaţie în casa sa, unde a fost onorat cu prezenţa Reginei Victoria, Dickens n'a vrut să-i fie prezentat.

A cetit cu succes formidabil din operele lui, în diferite oraşe din Anglia şi America. La ultima lui şedinţă de lectură în Londra, la 1870 (procesul lui Pickwick), după o tăcere emoţionantă, publicul i-a făcut cele mai mişcătoare ovaţii.

* * *

Asupra vieţii, Dickens avea o privire larg deschisă, căreia nu-i scăpa nici înălţările, nici scăderile ei. În ciuda aparenţelor, nu se poate afirma categoric, că Dickens a avut o concepţie optimistă. Căci,—vorbim în chip sumar,—el n'avea credinţa că principiul răului are un caracter de provizorat şi că principiul binelui va ajunge vr'odată triumfător. Şi nici nu se putea altfel, pentru un realist de forţa lui Dickens. Gîndiţi-vă numai la părţile de sarcasm şi amărăciune cuprinse în ultimele lui romane: *Mica Dorrit*, *Timpuri grele*, *Mari Speranţe*. Sfîrşitul romanelor lui prin victoria celor buni şi înfrîngerea celor răi, nu-i decît un mod convenţional de a-şi termina povestirile,—după cum vom mai vedea şi în altă parte.

Asupra atitudinii şi conduitei în viaţă, Dickens avea părerile unui om perfect „onest". Considera frumuseţa, bunătatea şi tinereţa ca bunurile cele mai de samă ce sînt hărăzite unui om. Şi cine ar putea să-i opună altele mai demne?

El judeca acţiunile omeneşti din un înalt punct de vedere moral şi cred că nimeni nu-l poate blama. Dacă amoralitatea sau imoralitatea pot fi tolerate în creaţiile geniale, cu atît mai mult nu se poate exclude moralitatea din estetica literară.

El admira caracterele bune şi dorea fierbinte perfecţionarea sufletească a tuturora. Nu-i acesta un „exerciţiu" absolut firesc al facultăţilor noastre?

Pentru oameni avea o adîncă simpatie şi iubire şi mai ales pentru aceia, cărora soarta le-a dat condiţiile cele mai umile. Şi nimeni nu va putea spune,—cinismul lăsat deoparte,—că această afecţiune este rău plasată.

Pentru viaţă avea o dragoste curată şi sfîntă. Pe cînd la Anatole France: „Îmi place viaţa, cu scăderile ei, cu mizeriile ei, cu murdăriile ei... căţeaua asta de viaţă". În această privinţă, Dickens

nu glumea, nici nu filozofa. Dacă față de nedreptățile sociale totdeauna a arătat o aprinsă revoltă, față de suferințele și mizeriile datorite imediatei nepriceperi și indolențe omenești, talentul său a știut să zugrăvească situațiile în așa culori, că a stîrnit explozii de indignare în opinia publică și a trebuit să se ia măsuri de îndreptare. Așa a fost cazul cu azilurile de săraci (Workhouses), închisori, pensioanele din Yorkshire...

Nimic nu-i erau mai odioși lui Dickens decît egoiștii, care—dîndu-se totuși drept victime—exploatează fără cruțare pe cei din jurul lor. Dar avea o deosebită slăbiciune pentru timiditate și modestie, care—oricum—sînt preferabile impertinenței și orgoliului. Totul și toate erau privite de Dickens ca om și pentru om, fără nici o prejudecată, și și-a făcut o adevărată plăcere să sălășluiască suflete nobile în trupuri strîmbe și ridicule.

Dar mai presus de orice, Dickens prețuia devotamentul și delicateța sufletească. E uimitor cum pricepea el, ca în viața oamenilor celor mai simpli și mai mizerabili, să combine scene de o noblețe sufletească infinită. Dacă preceptele moralei lui Dickens enumerate pînă aici sînt prea cunoscute și nu prezintă interes, sînt sigur însă că scenele, în care Dickens arată cele mai fine nuanțe de înalte simțiri, pot impune chiar spiritelor celor mai dificile. Astfel Dickens aruncă lumini de fulger în sufletul strîmt al celor mici, care—deși „cetățeni britanici" umblă în zdrențe—au mintea obtuză, cu slabe licăriri de conștiință omenească. (Testamentul lui Joe din *Casa Pustie* și figura nemăsurat de simpatică a fierarului Joe Gargery din *Mari Speranțe*).

Ceiace este cu desăvîrșire caracteristic lui Dickens, este varietatea nelimitată a mijloacelor, prin care cei buni ai lui răspîndesc fericire în jurul lor. Și unul din mijloacele cele mai sublime nu-i altul decît sacrificiul, începînd cu renunțările la plăcerile de toate zilele și sfîrșind cu jertfa supremă. De cele mai multe ori Dickens arată, cum întreținînd continuu o iluzie inofensivă, faci mulțumit pe un altul și-ți procuri și propriei tale vieți un scop sfînt. Obișnuit, sacrificiul cel din urmă a fost utilizat de toți marii poeți pentru dovada iubirii, pentru patriotism, religie... La Dickens, el nu se produce pentru un ideal sau o idee, toate mai mult sau mai puțin problematice,—ci pentru un rezultat imediat, vădit și palpabil: fericirea evidentă a cuiva sau salvarea sigură a tinereții, cu infinitele ei posibilități de dezvoltare. Și în aceste regiuni, unde se întretae liniile vieților și unde sufletele își găsesc razim unele în altele,—Dickens a atins cu degete delicate acele legături intime, abia presupuse, dintre sufletele omenești.

***

Acestea sînt preferințele personale ale lui Dickens și ele reesă direct, fără nici un fel de dificultate, din opera lui. Dar oricît de interesante ar fi ele în sine, nici nu s'ar lua în considerație, de n'ar exista talentul scriitorului, singurul element care contează. Concepția unui romancier are valoare, numai fiindcă ea formează organul ce selecționează elemente din realitate, spre a fi prelucrate artistic.

Deși cu rezerve felurite, toată lumea e de acord în a proclama pe Dickens, romancier realist. Problema realismului literar nu este încă pe deplin rezolvată și nu noi vom pretinde să închidem discuția. Vom spune numai, că nu poate să existe realism pur și cred că nimeni nu va putea numi un atare romancier. După definiție, documentele sufletești din romanul realist trebue să fie redate fără pasiune, fără nici o alterare, ca „o depoziție de martor, subt jurămînt" (G. Eliot). Dar numai prin faptul că realitatea e așa de vastă și de variată, se impune o selecționare a elementelor ce vor intra în limitata operă de artă. Și chiar în afară de selecționarea și prelucrarea elementelor brute naturale, nici nu se poate concepe o creație artistică fără un anumit senz, fie chiar numai constructiv. Condiția ce se poate cere creației realiste, este ca elementele ei să fie juste, necesare și indispensabile, ca să o însuflețească și să redea impresia realității. La caractere, de pildă, vorba, fapta, gestul, gîndirea trebue să fie nu numai reale, ci trebue să se înlănțuiască după logica personajului, ca el să fie viu, să pară verosimil. Același lucru și despre situații: desfășurarea lor, înlănțuirea și înrîurirea oamenilor și lucrurilor, trebue să se întîmple după o logică, care să facă situațiile verosimile. Există o scară întreagă în creațiile realiste, dela semnalarea și exagerarea unei trăsături—caricatura—pănăla redarea vieții nu numai a caracterelor și claselor sociale ci și a unei societăți întregi, cum e cazul lui Tolstoi. Și la cetirea unui roman, pe lîngă plăcerea simplă ce o dau interesul și emoțiile acțiunii, se adaogă o plăcere mult mai înaltă, ce constă în admirația puterii creatoare, în învingerea dificultăților și utilizarea fericită a mijloacelor, de noi abia întrezărite.

Dickens este dintre acele genii, care au creiat o lume de tipuri vii: buni și răi, simpatici și antipatici, serioși și ridiculi, îngeri și criminali, toți mișcîndu-se și trăind o viață proprie. Chiar autorului însuși, creațiile lui i se impun ca ființe absolut independente, urmînd destinul lor în legătură cu caracterul lor și situațiile în care se găsesc. Așa că însuși creatorul acestor personaje e silit din cauza marii lui sensibilități să ia atitudine pătimașă față de ele, în focul peripețiilor din romanele lui. Această intervenție directă a scriitorului ar fi un enorm defect, dacă personajele n'ar avea fizionomia și lumina lor proprie. Și nu numai că și noi cetitorii sîntem cîștigați de mai înainte pentru atitudinea romancierului, dar sîntem uimiți că, cu toată tulburarea și emoția scriitorului, tipurile lui își continuă cu îndărătnicie, și mai departe, felul lor de a fi. Și tot din cauza marii lui sensibilități, Dickens nu scapă nici o ocazie să se înduioșeze asupra mizeriilor și suferințelor omenești: această tendință va fi întotdeauna acceptabilă, păstrîndu-se o cuvenită măsură. Marea și pătrunzătoarea putere de observație a lui Dickens îi ține în frîu și imaginația lui prea liberă în invenția situațiilor, a peripețiilor și chiar a tipurilor. Și aceiași facultate face să însuflețească locurile și lucrurile, unde se mișcă personajele lui. In această privință, toți criticii englezi sînt unanimi în admirarea descrierilor lui Dickens, mai cu samă a colțurilor și tipurilor londoneze.

Tipurile lui Dickens sînt nesfîrșite ca număr și extrem de variate: simpli sau complicați: dominați de o singură pasiune, sau maleabili: normali sau nebuni și iluminați; nobili sau roturieri; din toate clasele sociale și de toate ocupațiile; cu dozaje diferite de răutate și bunătate, energie și slăbiciune, dezinteresare și egoism. Și în toate clasele sociale, *fără excepție*, Dickens arată părțile de întuneric și de lumină. Majoritatea personajelor lui aparțin însă clasei de jos și claselor mijlocii: comercianți, oameni de afaceri, samsari

bancheri, avocați, politiciani. Prejudecățile, micile defecte, maniile sînt zugrăvite de Dickens cu mult umor; dar cu cît clasa socială a personajelor lui e mai ridicată, cu atît indulgența autorului se micșorează și satira și sarcasmul au roluri mai active.

Evident că tipurile de oameni mijlocii pot fi redate mai lesne, numai prin cîteva trăsături; căci viața lor e simplă, legată de ocupații și de lucrurile din jurul lor. Totuși Dickens, chiar exemplarele cele mai modeste din omenire le va arăta subt diferite aspecte și le va privi întotdeauna atent, după cum merită viața, care nici odată nu ne va apare ca un simplu mecanism. Cu ce mînă fină și sigură e zugrăvit precocele și simțitorul Dombey fiul. Iar pe femei, chiar pe cele mai din urmă, Dickens le va arăta intr'o lumină favorabilă; căci, după cum spune el, în inima lor se găsește întotdeauna un mic compartiment cu numele „femee".

Nu este complect adevărat ce se spune obișnuit despre Dickens, că el ar vedea un grăunte de aur în sufletul oricărui muritor. Doar printre personajele lui Dickens sînt și criminali, bestii, vulcani de răutate, cu sufletul de o întunecime înfiorătoare, de care s'ar cutremura chiar Creatorul. Și în romanele lui din urmă, Dickens arată pronunțat, cum pasiunile vijelioase și tiranice formează întreaga fatalitate a multor vieți; răzbunarea biblică a mamei lui Clenam *(Mica Dorrit)* și cazul unic la Dickens, iubirea pasionată până la crimă din sufletul strimt și violent al unui institutor (Bradley din *Amicul comun*).

* *
*

Romanele lui Dickens sînt bucăți întregi de viață, înviorate și însemnate de sufletul ales al autorului. Ele cuprind o sumedenie de personage și de întîmplări, atîtea cîte se leagă și se înlănțuesc în jurul vieții cîtorva tipuri mai remarcabile: așa cum se petrec lucrurile și în realitate. Căci Dickens nu urmărește în romanele lui să arate un anumit conflict, să pună și să rezolve o problemă psihologică. Ci, după cum viața privită mai larg nu vădește vr'un senz, tot așa și din povestirile lui Dickens nu se degajează vr'o idee, a cărei ilustrație ar fi tocmai romanele lui. (Bine înțeles că la fiecare întîmplare din ele, luată în parte, se poate aplica o înțelepciune de viață, ca și pentru fiecare caz real). De aceia, nu-i de mirare că titlul celor mai multe din romanele lui Dickens îl formează nume de persoane: Pickwick, David Copperfield, Oliver Twist, Dombey, Dorrit, Martin Chuzzlewit, Nicholas Nickleby...

Procedeul acesta de compunere dă romanelor lui Dickens o amploare de epopee. Ele se desfășoară fără o unitate strînsă de acțiune, dar pline de viață, variate și strălucitoare prin relieful absolut real al oamenilor și lucrurilor. Procedeul acesta are și o serie de inconveniente. Numărul personajelor este considerabil și ele vor continua să apară încontinuu în cursul povestirii. Apoi, delimitarea și separarea unei bucăți de viață sînt greu de făcut și vor apare întotdeauna artificiale. Celace va fi mai dificil în aceste condiții, va fi modul de terminare a romanelor. La Dickens, obișnuit cei buni vor învinge toate greutățile vieții și vor obține situații în raport cu meritele personajelor *; iar cei răi vor fi demascați, vor fi biruiți și

* O singură excepție găsim, în moartea prematură a îngereștei figuri Nelly, din *Magazinul de antichități*. Și Dickens plînge moartea ei cu atîta simțire, că este cu neputință să-i reziste vre-un cetitor.

pedepsiți în raport cu păcatele lor. Chiar Dickens, în romanele din urmă, a renunțat la acest mod neverosimil de a-și termina povestirile. Astfel, în *Timpuri grele*, el lasă cetitorului să combine, după placu-i, urmarea evenimentelor; iar în *Mica Dorrit*, romanul încetează cu triumful numai a cîtorva personaje. De aceia, întotdeauna rămîi nesatisfăcut, cînd închizi un roman de al lui Dickens; în ciuda autorului, noi știm prea bine, că nenorocirile, greutățile și luptele nu vor înceta; și este cu neputință să credem că viața celor buni ai lui Dickens se va desfășura, dela punctul unde se sfîrșește romanul, într'o complectă și monotonă fericire. Chiar autorului însuși îi venea greu să se despartă, la sfîrșitul romanelor, de personajele lui iubite.

Romanele de natura aceasta nici nu pot avea un sfîrșit; căci viața din ele nu poate să înceteze și nici nu poate să se desfășoare fără legăturile și înrîuririle vieții în întregime. Dickens a sfîrșit majoritatea romanelor sale, după modul cum se termină epopeele. Dar, la acestea, rezultatul urmărit de povestire este de o altă importanță: stabilirea unui popor, întronarea unei dinastii...

Alt incovenient al procedeului de compunere al lui Dickens este că romanele lui n'au eroi propriu ziși. Căci zugrăvind bucăți întregi de viață, atenția nu se poate concentra numai asupra unui singur personaj. Și la drept vorbind, adevărați eroi în romanele lui Dickens n'am putea numi decît tipurile lui umile și mici, a căror viață —după vorba lui Anatole France—este un eroism de fiecare clipă. De aceia, figurile cele mai vii și reliefate, sînt—întocmai ca în viață—impertinenții, ambițioșii, fanfaronii, ipocriții: Podusnap, Carker, Pecksniff... Iar tipurile lui bune și simpatice ne vor apărea în lupta vieții: șterși și cam neghiobi. Și din acest punct de vedere, nu sîntem îndreptățiți să facem nici un fel de imputare romancierului.

Romanele lui Dickens, urmărind viața, nu vor avea o intrigă strînsă. Ele vor arăta perindarea întîmplărilor și a greutăților vieții, precum și lupta contra lor; iar acțiunile omenești, pe acest teren, vor fi negreșit judecate din punct de vedere moral.

Așa dar, romanele lui Dickens nu vor avea o compoziție perfectă, afară doar de *Timpuri grele*, care e și cel mai scurt. Iar cel mai puțin perfect în această privință ni se pare a fi *Martin Chuzzlewit*. Acesta e și romanul, care a avut cel mai puțin succes, deși conține lucruri minunate. Ceia ce ne uimește în acest roman este susținerea în lungul a o mie de pagini, a caracterului ipocritului Pecksniff, fără nici o scădere, fără greș,—încît la urmă acest tip ne exasperează și desigur că rămîne cel mai antipatic personaj din toate creațiile lui Dickens.

* * *

Un loc aparte și un loc de onoare ocupă în opera lui Dickens, admirabilele lui povești de Crăciun. Succesul lor a fost enorm și de sigur, pe deplin meritat. În bucățile acestea scurte se întîlnesc toate marile calități ale scriitorului. Mai mult: în genul acesta de povestiri dispar și cusururile obișnuite ale compoziției lui Dickens, iar imaginația lui nu mai putea întîlni nici o piedică. Ca în totdeauna, Dickens va căuta și în aceste povești de Crăciun, să arate, mai liber, mai duios și cu mai multă căldură, că adevărata fericire omenească stă în facerea binelui. Și în timpul răgazului dat de marea

sărbătoare, Dickens ne amintește de nenorociții lumii acești, numai ca să ne înalțe și să ne purifice sufletește.

Pentru a ne descătușa din cînd în cînd de multele și măruntele interese ale lumii acești, e bine să cetim istoria bancherului (A Christmas Carol), ca suflul bunătății să ne ușureze de povara pămîntului. La apariția acestei povești în 1843, din toate părțile, poporul englez a arătat cît de puternic a fost mișcat de această simplă povestire. Jeffrey l-a scris lui Dickens: „Binecuvîntată să-ți fie inima ta bună. Și singur trebue să fii fericit; căci poți fi sigur că prin aceastâ mică publicație ai făcut mai mult bine, ai trezit mai multe sentimente generoase și ai inspirat mai multe acte de adevărată binefacere,—decît ar putea revendica într'un an toate anvoanele creștinătății". Iar prietinul său Thackeray considera această poveste ca o „binefacere națională"... Să nu uităm că epoca, în care a trăit Dickens, era cu mult superioară sufletește timpului nostru.

Mai complexă, mai profundă psihologicește, mai fină și cu mai multă poezie este povestea de Crăciun „Greerul casei", cu Dot cea „rondelette" și cu piciorul mic. Această poveste ni se pare a fi una din cele mai reușite bucăți ale lui Dickens.

* * *

Ca om, Dickens a fost un suflet excelent, și o inimă mare, nespus de simpatică. Ca scriitor, e genial prin creațiile lui realiste și prin puterea de a zugrăvi viață intensă de măreții eroice, în mediul cel mai de jos al societății și în sufletele cele mai umile. El este o podoabă rară a umanității și o fală deosebită pentru poporul său.

Procedînd cu marile simplicități ale vieții, el poate fi cel mai bun educator sufletesc. Și în țara noastră de spirit latin, unde concepțiile estetice au întăetate asupra tuturor valorilor, e cazul de a repeta cuvintele lui Faguet despre Michelet: „Noi nu vom rezista *rușinoasei plăceri* de a mărturisi că ceia ce ne mișcă mai mult la Michelet, este pasiunea sa de a plînge și de a iubi. *Și regretăm că se consideră ridicul* de a declara că cetindu-l, sufletul de cele mai multe ori se purifică, se înalță, se face mai blînd și mai bun".

Paul Rareș

Fără graiu

(Roman)

XXII

În aceiași dimineață cei lipsiți de lucru din orașul New-Jork hotărîră să facă un meeting. Fu hotărît un ceas de dimineață, așa încît defilarea să atragă luareaaminte a tuturor celor ce se grăbesc la lucru, la biurouri și ateliere.

Despre meetingul hotărît se scrisese prin gazete deja de vr'o săptămînă, comunicîndu-se programul și numele oratorilor. Se prevedea că mulțimea ar putea „să iasă din ordine", fuseseră interviewați directorii de poliție și conducătorii mișcării muncitorești. Ziarele oamenilor de bursă și cele dela Tamani-hall tunau în contra „agitatorilor", susținînd că numai străinii, împreună cu leneșii și bețivii, rămîn fără lucru în această țară liberă. Gazetele muncitorești ripostau, dar apelau și ele la demnitate, la ordine și respectul legilor. „Nu dați protivnicilor prilejul de a vă învinui de lipsă de cultură"—scriau conducătorii cunoscuți ai mișcării muncitorești.

Gazeta „Sun", una din cele mai răspîndite, făgăduia descrierea cea mai amănunțită a meetingului în diferitele lui faze, —pentru care scop la fiecare jumătate de ceas trebuia să apară un supliment special. Unul dintre reporteri fu trimis în vederea aceasta desdedimineață, ca să dea notița: „Parcul Central înainte de începutul meetingului".

I-a mers foarte bine. Mai întâiu de toate, cutreerînd toate colțișoarele parcului, reporterul dădu peste Mateiu și îndată îndreptă spre el aparatul lui fotografic. Și, deși Mateiu se îndepărtase iute, reuși totuși să facă un clișeu instantaneu, la care avea de gînd să adaoge dedesubt inscripția: „Cel dintâiu dintre lipsiții de lucru, apărut la meeting". Își închipuia, cum au să se arunce asupra acestei figuri gazetele dușmănoase mișcării mun-

citoreşti: „Cel dintâiu se înfăţişă un sălbatec într'un costum fantastic. Ţara noastră există nu pentru asemenea indivizi"...

Apoi ochiul ager al reporterului băgă de seamă în desiş un trup spînzurat. Trebue să dăm dreptate acestui gentlemen de gazetă: gîndul lui cel dintâiu fu că poate nenorocitul e încă viu. Deci, alergînd spre cel spînzurat, scoase din buzunar briceagul, ca să tae funia. Dar, pipăindu-i mîna, cu totul rece, se dete liniştit la o parte şi schiţă un desen în albumul său... Asta trebuia de asemenea să facă impresie, deşi poate în altă privinţă. Asta au s'o ia în primire gazetele muncitoreşti... „Omul care a venit la meeting încă şi mai dimineaţă"... „Incă o jertfă în ţara cea mai bogată din lume"... In tot cazul notiţa are să stîrnească o senzaţie generală, şi redacţia are să fie mulţumită.

Inadevăr, şi notiţa, şi imaginea trupului mort apărură în gazetă mai devreme decît află despre această întîmplare poliţia. Din pricina unei ciudate nebăgări de seamă („celace de altfel se poate întîmpla şi cu cea mai excelentă poliţie"—scriau mai în urmă unele gazete), mulţimea începuse deja a se aduna şi băgase de seamă şi ea trupul, iar poliţia nu ştia încă nimic despre această întîmplare...

Mateiu Lozinschi care nu citise,—se înţelege,—nimic despre meeting, văzu că în parc din toate părţile se adună mulţime. Prin piaţă, de prin străzi şi ulicioare veneau grămezi de oameni într'un fel de sacouri, ce e drept, destul de roase,—în surtuce, ce e drept, destul de pătate,—cu pălării, ce e drept, destul de mototolite,—în cămăşi scrobite, ce e drept, destul de murdare... Infăţişarea totală a acestei mulţimi, feţele chinuite,—uneori bărboase,—făceau asupra lui Lozinschi o întipărire liniştitoare. Simţea aci parcă ceva înrudit şi simpatic. Toţi se îndreptau spre fîntînă, aflau despre sinucidere şi, ca furnicile, se îngrămădeau lîngă acel loc, întunecaţi, înrăiţi, întristaţi.

Lozinschi eşi acuma mai îndrăzneţ la estrada, lîngă care se adunase un grup de oameni păroşi şi negricioşi, mai zdrenţuiţi încă decît ceilalţi. Ochii lor erau ca nişte prune, feţele negricioase; unii purtau nişte pălării cu fundul ascuţit şi borurile largi; iar limba lor suna ca o muzică—dulce şi melodios. Erau Italieni. Ii aminteau pe Slovacii care veneau pela Lozişti din Carpaţi, şi Mateiu încercă cu încredere să vorbească cu ei. Dar nici aici nu l-a înţeles nimeni. Italienii întorceau alene capetele spre dînsul; şi unul se apropie, îi pipăi sarica albă şi pocni cu mirare din limbă. Apoi cu plăcere îi pipăi muşchii braţelor şi spuse ceva tovarăşilor, care îşi exprimară aprobarea prin strigăte zgomotoase.. Dar cu mai mult nu s'a ales Mateiu dela dînşii... Băgă de seamă numai, că ochii lor sclipeau ca focul, iar la unii pe subt bluze, la brîuri, atîrnă nişte cuţite mici...

Incurînd mulţimea umplu toată piaţa. De-asupra ei stătea un praf subţire, care ca o piclă se întinse prin verdeaţă, şi un freamăt de glasuri plutea pe deasupra capetelor.

Lîngă arborele unde atîrna sinucisul, începu o mişcare: Aspri şi gravi păşiră într'acolo polismenii, cu pălăriile lor sure... Rîdeau toţi de dînşii, le aruncau strigăte duşmănoase şi glume înţepătoare, le arătau numărul gazetei; dar ei nu luau nimic în samă. Numai cu totul aproape de arbore avu loc un fel de încurcătură: căştile sure se înghesuiau parcă ciudat printre pălăriile negre, roşcate şi împestriţate. Se ridicară în sus şi se lăsară nişte bastoane de lemn, şi unii parcă se îmbulzeau şi se dădeau grăbiţi la o parte. Apoi trupul mortului se legănă, capul lui se arătă deodată din umbră şi se plecă în jos, şi mortul, ca de bună voie, se lăsă incetişor până la nivelul mulţimii...

Mateiu îşi luă căciula şi-şi făcu cruce. In timpul acesta din altă parte, dinspre piaţă, răsunară deodată sunetele unei muzici. Intorcînd capul într'acolo, Lozişteanul zări, izbucnind dintr'o hudiţă de pe cealaltă parte a pieţei, pe lîngă clădirea cea mare, un sul de praf auriu care se lăsă spre parc. Parcă ar fi mînat cineva o turmă sau ar fi mers vr'o oaste mare... Iar din nourul acesta veneau sunetele muzicii, cînd slăbind,—şi atunci se auzea parcă numai tropotul zgomotos al miilor de paşi,—cînd izbucnind în ţipăt de clarinete şi de tromboane de alamă, bubuit de tobe şi sunet de talgere. Inainte alergau în două şiruri copiii de stradă, şi înaltul tambur-major păşea bătînd tactul cu un baston mare. După el înaintau muzicanţii, cu obrajii umflaţi şi roşii, în căşti cu pene, în mundire colorate, cu nişte enormi epoleţi pe umeri, brodaţi şi împodobiţi până într'atîta, încît parcă nu mai rămînea pe dînşii un singur petec necolorat cu ceva, neacoperit de vre-un galon sau fireţ.

Mateiu credea că mai încolo are să vază vre-o trupă de armată. Dar cînd praful fu mai aproape şi mai străveziu, văzu mergînd în urma muzicii, la început în şiruri, apoi la întîmplare, în dezordine,—nişte haine la fel, pălării mototolite la fel, feţe prăfuite şi obosite tot la fel. Iar înaintea acestei mulţimi împestriţate, sus deasupra capetelor ei, pluteşte şi se leagănă un steag, întărit pe o platformă, aşezată pe roţi. In jurul steagului,—ca o strajă,—vre-o zece oameni se mişcau împreună cu mulţimea...

Bubuind, bocănind legănîndu-se în sunetele zgomotoase ale marşului, în strigătele nestăpînite şi şuerăturile mulţimii, care aştepta, steagul se apropie de fîntînă şi se opri. Cutele lui fîlfîiră şi se lăsară în jos; numai panglicele fluturau în vînt, şi din cînd în cînd plescăia pînza pe care jucau literele de aur...

Atunci în mulţime se ridică un adevărat Sabat. Unii chemau pe noii sosiţi la arborele, unde mai adineaori atîrnase sinucisul, alţii vroiau să rămîe pe locul hotărît de mai înainte. Steagul fîlfîi din nou, platforma pluti împreună cu mulţimea, dar se întoarse îndărăt încurînd, izbită de ceata poliţienească, strînsă roată în jurul arborelui.

Cînd praful ridicat de această ciocnire trecu înainte spre piaţă, steagul se opri din nou nemişcat, iar subt steag se ridică un om cu capul descoperit, cu părul lung, lăsat îndărăt, cu o-

chii negri şi fulgerători ca ai unui fiu al sudului. Era de statură mică, dar se înălţa deasupra întregii mulţimi pe platformă şi avea o voce, care acoperi deodată tot zgomotul mulţimii... Era mister Charley Gompers, vestitul orator al uniunii muncitoreşti. Mulţimea întreagă se potoli, cînd acesta, cu mîna întinsă spre arborele, unde atîrnase mai adineaori sinucisul, rosti încet, dar cu un fel de claritate deosebită, solemnă.

— Inainte de toate să cinstim pe unul din tovarăşii noştri, care în această noapte a căzut în lupta cea grea.

Pe deasupra mulţimii de-atîtea mii de oameni parcă ar fi trecut un vînt, şi pălării nenumărate se mişcară deodată în văzduh. Capetele se descoperiră... Cutele steagului se desfăcură deodată cu un pleznet surd şi lugubru în mijlocul unei tăceri mormîntale. Apoi Gompers îşi începu din nou discursul.

In pieptul lui Mateiu ceva tresări. Inţelese că omul acesta vorbeşte despre *dînsul*, — despre acela care umblase noaptea prin parc, nenorocit şi fără adăpost, caşi el, Lozinschi, caşi toţi aceşti oameni cu feţele obosite; despre acela pe care,—caşi pe toţi,—i-a aruncat aici acest oraş nemilos; despre acela care mai adineaori îl întreba ceva cu vocea lui înăbuşită... despre acela, care rătăcea aici cu desnădejdea lui adîncă şi care acuma e pe altă lume.

Se auzea cum freamătă uşor vîntul prin foi; se auzea cum se zbate din cînd în cînd şi foşnesc surd în bătaia vîntului cutele steagului uriaş... Iar cuvîntarea omului care stătea mai sus decît toţi, cu capul descoperit, urma înainte, curgea plină de căldură şi de tristeţă...

Oratorul se întoarse apoi şi întinse mîna spre oraş, cu mînie şi ameninţare.

Şi în mulţime parcă zvîcni ceva deodată în toate inimile: se făcu deodată o mişcare. Ochii tuturora se îndreptară în acea parte, iar Italienii se ridicară în vîrful degetelor, strîngînd pumnii lor murdari şi arşi de soare, întinzînd braţele lor vînoase.

Şi oraşul cuprins în ceaţa subţire a propriilor sale emanaţii, stătea liniştit, respirînd parcă încet şi urmînd a-şi trăi viaţa lui obişnuită şi neturburată. Prin piaţă se ţineau unul după altul şi huruiau vagoane, gîfîia undeva, într'un tunel, un tren grăbit... Vîntul ducea pe deasupra pieţii un nour întreg de praf. Ca o pînză subţire pătrunsă de soare, nourul acesta se opri la jumătatea enormii clădiri, — încă neisprăvită,—care amintea turnul Babilonian. Deasupra, printre schele şi punţi de scînduri, furnicau lucrătorii ocupaţi cu munca, iar de jos una după alta urcau greutăţi enorme... Urcau, dispăreau în nourul de praf, din nou pluteau în sus, pe cînd jos nişte macarale uriaşe se învîrteau fără zgomot pe temeliile lor, apucînd nouă platforme încărcate cu cărămidă şi granit...

Şi toate astea—luminate de soarele viu al unei zile vesele şi limpezi.

In pieptul Lozişteanului se ridică ceva neînţeles, neîncercat,

ceva puternic. Pentru întăia dată pe pămîntul american se afla el în mijlocul unei mulţimi de oameni, a căror simţire o înţelegea şi el, era în acelaşi timp şi propria lui simţire. Ii plăcea, îl gîdilea parcă ciudat, îl împingea la ceva. Vru ceva mai mult, vru să fie şi el văzut, ca să se afle şi despre întîmplarea lui, ca să înţeleagă aceşti oameni că-i pricepe şi el, ca să-i arate compătimirea pe care o are şi el pentru dînşii. Mai vroia ceva neobişnuit, ceva îmbătător; i se părea că îndată are să se întîmple ceva, după care are să fie mai bine pentru toţi, chiar pentru dînsul, omul dela Lozişti, pierdut aici ca un ac într'o pădure. Nu ştia unde vrea să ajungă, ce vrea să facă; uitase că n'are nici graiu, nici paşaport, că în această ţară e un vagabond. Uitase totul şi aşteptînd *ceva*, se îndesea înainte, beat, după atîta singurătate, de conştiinţa contopirii sale cu această mulţime enormă, într'o simţire comună, care se zbătea şi palpita aici, ca o mare în nişte ţărmuri înalte. Zîmbea cu un fel de blîndeţă, spunea ceva încet, dar grăbit, şi se îndesea mereu înainte, într'acolo, unde subt steag stătea omul, care înţelegea aşa de bine toate simţimintele, care le răscolea cu atîta pricepere, cu vocea lui adîncă şi pătrunzătoare...

XXIII

E greu de spus ce ar fi făcut Mateiu Lozinschi, dacă reuşea să se apropie de platformă, şi cum ar fi exprimat el oratorului mister Gompers, simţimintele care îl frămîntau. In ţara de unde venea el, oamenii cu sarici şi cu sumane au obiceiul de a-şi exprima dragostea şi respectul pentru oamenii în surtuce, — prin plecăciuni adînci, aproape până la pămînt, şi prin sărutatul mînii. E foarte cu putinţă, ca mister Gompers să fi primit şi el acest semn de admiraţie pentru arta lui oratorică, dacă o întîmplare fatală n'ar fi dat alt curs acestei afaceri, dacă înainte de Gompers, preşedintele asociaţiilor muncitoreşti şi orator iscusit, în drumul Lozişteanului nu se arăta mister Hopkins, fost bocser şi acum polismen. Mister Hopkins, împreună cu alţi oameni în căşti sure şi cu cloburi în mînă, stătea nemişcat ca o statue, şi era mişcat—bine înţeles nu de elocvenţa lui mister Gompers. Poliţia din New-lork cunoştea de minune pe acest gentlemen popular, dar efectele elocvenţei lui le aprecia dintr'un punct de vedere al ei. Ea ştia că mister Gompers e un om foarte iscusit, care în discursurile lui nu va eşi niciodată „din ordine". In schimb—aşa era efectul obişnuit al vorbirii lui—ascultătorii eşeau „din ordine" prea adeseori... Cei fără lucru sînt mai ales împinşi la aceasta întotdeauna, iar azi pe lîngă toate dinspre acest afurisit de copac, în care poliţia nu băgase de samă pe sărmanul spînzurat şi-l lăsase să atîrne „înafară de orice ordine" prea mult, — bătea spre mulţime un vînt deosebit... Afară de asta, demult n'avusese loc un meeting aşa de numeros; şi fiecare polismen, la caz de încăierare, trebuia să aibă a face acuma cu cîte o sută. In ase-

menea imprejurări poliţia e cu ochii în patru, urmărind mai ales pe străini. Cît timp totul e „în ordine", iar „în ordine" e totul, cît timp afacerea se mărgineşte la vorbe, fie şi cele mai grozave, şi la gesturi, fie şi cele mai dramatice,—până atunci polismenii stau în pălăriile lor sure, îngăduindu-şi uneori in părţile mai reuşite ale discursului chiar semne de aprobare. Dar deîndată ce undeva, în mulţime, apare năzuinţa de a trece la fapte şi de a „eşi din ordine",—poliţia ocupă numaidecît poziţia avantagioasă a părţii care atacă; şi cloburile se pun pe lucru iute, hotărît şi cu o bruscheţă întristătoare. Şi mulţimea,—uneori de cîte douăzeci de mii, cedează uşor faţă de o sută-două de bastoane,—în care împrejurare cei mai din urmă fug, acoperindu-şi ceafa pentru orice întîmplare, cu mînile...

Spre nenorocirea lui, Mateiu încă nu ştia, se înţelege, despre obiceiurile locului. Inainta deci cu inima deschisă, cu cine ştie ce vorbe pe buze, cu nădejdea în suflet. Şi cînd se întoarse spre dînsul pe neaşteptate un domn înalt cu pălăria sură, cînd Mateiu văzu din nou că e acelaşi poliţist din ajun, îşi îndreptă spre dînsul tot plinul sufletului, de care era stăpînit: sentimentul amărăciunii şi necazului, părăsirii şi nădejdii în ajutorul cuiva. Intr'un cuvînt, se plecă şi vru să prinză mîna lui mister Hopkins cu buzele...

Mister Hopkins se dete un pas înapoi şi—clobul şueră în aer... Desluşit răsună în mulţime cea dintâiu lovitură...

Lozişteanul se ridică deodată ca un urs înfuriat... Pe faţa lui curgea sînge, căciula îi căzuse, ochii priveau sălbatec. Era mai fioros decît atunci, în odaia lui Bork. Numai că de astădată lipsea puterea omenească, în stare de a-l opri. Batjocora neaşteptată şi durerea umplură cupa răbdării în sufletul acestui uriaş puternic şi blînd. In această lovitură pentru dînsul deodată se concentră tot ce a îndurat, ce a simţit, ce a suferit el în tot acest timp, toată ura şi mînia vagabondului, care e tratat acuma ca o fiară sălbatecă.

Nu se ştie dacă mister Hopkins cunoştea „lovitura indiană", ca Paddi; în tot cazul, ca s'o aplice, n'avu timp nici el. In faţa lui se ridică ceva enorm şi sălbatec,—se ridică, năvăli; şi polismenul Hopkins căzu la pămînt, în mijlocul mulţimii care acuma toată se învălmăşea şi fierbea... După Hopkins urmă tovarăşul lui cel mai apropiat, iar peste cîteva clipe enormul om cu port străin, păros şi sălbatec, răsturnă el singur cordonul cel mai apropiat de poliţişti ai oraşului New-Iork... După el, cu strigăte asurzitoare şi cu ochii aprinşi, se aruncară cei dintâiu Italienii. Americanii se ţineau lîngă steag, unde mister Gompers zădarnic îşi rupea pieptul cu chemări „la ordine", arătînd în acelaşi timp la una din inscripţii: „ordine, demnitate, disciplină"!

Peste un minut întreaga poliţie fu turtită, şi mulţimea se aruncă în piaţă...

Fu un moment cînd se păru că oraşul a tresărit o clipă, în urma celor petrecute lîngă Central-Park... Vagoanele care plecau, începură a se grăbi, trecătorii se opriră nehotărîţi; se opriră macaralele, şi oamenii de pe clădire încetară de a se mişca încoace şi încolo... Lucrătorii se uitau cu curiozitate şi simpatie la mulţimea, care fugărise poliţia şi era gata a se arunca prin piaţă asupra caselor şi străzilor mai apropiate.

Dar a fost numai un moment. Piaţa era în stăpînirea mulţimii; dar mulţimea nu ştia ce să facă cu această piaţă... Intre acestea, cei mai mulţi rămaseră lîngă steag, iar capătul coloanei care, întocmai ca un şarpe, se îndreptase cu încetul spre oraş, se trase din nou spre grosul mulţimii. După o scurtă chibzuială, conducătorii hotărîră că meetingul a fost întrerupt şi, compunînd în grabă o rezoluţie de protestare încontra actelor poliţiei, plecară îndărăt. In frunte, caşi cum nu s'ar fi întîmplat nimic, din nou se aşeză orchestra plătită; şi nourul de praf porni prin piaţă, împreună cu muzica. Iar după el, în coloană strînsă, mergeau poliţiştii desmeticiţi, învîrtind cu curaj cloburile şi îndemnînd prin semne pe cei rămaşi în urmă...

Peste o jumătate de ceas parcul se goli; macaralele se mişcară din nou pe bazele lor, lucrătorii începură din nou a furnica pe clădire, aproape subt nouri; din nou se puseră în mişcare vagoanele, şi lumea care mergea în ele, află numai din gazetele de seară despre cele petrecute doar cu o jumătate de ceas mai înainte, în acest loc. Numai paznicii umblau pe lîngă fîntînă, clătinînd din cap şi înjurînd, că s'a călcat iarba...

XXIV

Cîteva zile gazetele oraşului New-Iork, mulţumită Lozişteanului Mateiu, lucrară foarte bine. In cinstea lui maşinile tipografice făcură sute de mii de învîrtituri peste cele obişnuite, sute de reporteri cutreerară oraşul după ştiri, iar pe trotuarele din faţa enormelor clădiri ale jurnalelor „Wold", „Tribuna", „Sun", „Herald" se îmbulzeau alte sute de copii—vînzători de gazete. Pe una din aceste clădiri, Dima, care încă cutreera într'una oraşul în nădejdea de a se întîlni cu tovarăşul lui, văzu un ecran, pe care atîrna un anunciu:

UN SĂLBATEC LA NEW-IORK!

Intîmplarea dela meetingul celor fără lucru.

Cafru, patagon sau slav?

Mai puternic decît polismenul Hopkins.

CIVILIZAŢIA IN PRIMEJDIE!

Insulta legilor acestei ţări!

Vom da portretul sălbatecului, care a omorît pe polismenul Hopkins.

Peste un ceas foile zburau în mulţimea băeţaşilor, care îndată se aruncară în toate părţile, se strecurau printre picioarele cailor, săreau din mers în vagoanele trenului electric, peste jumătate de ceas erau la capătul căii subterane şi în suburbiile Bruclinului,—şi pretutindeni străbăteau ţipetele lor ascuţite.

„Un sălbatec la New-Iork! Portretul sălbatecului dela meetingul celor fără lucru!... Insulta legilor acestei ţări!..."

Gentlemenul-jurnalist, care schiţase în ajun fantastica înfăţişare a sălbatecului,—care-şi scălda familia într'un basin al oraşului,—nici nu bănuise că desenul lui are să aibă o aplicaţie aşa de grabnică. Acuma această operă talentată se răsfăţa în sute de mii de exemplare; şi serioşii Americani, care se întorceau dela biurourile lor, desfăceau pe drum gazeta anume în acel loc unde se afla chipul sălbatecului, care de două ori a călcat legile acestei ţări! Şi fiindcă e greu să te abţii dela presupuneri, gazetele,—până să se lămurească definitiv motivele crimei inexplicabile a acestui om ciudat,—propuneau lămurirea ei, fără să insiste dealtfel asupra depiinei autenticităţi... „Eri bietul Hopkins i-a explicat sălbatecului necuviinţa de a scălda copiii într'un basin al oraşului. Se ştie că sălbatecii sînt mici la suflet şi răzbunători. Cine ştie, poate că Hopkins a căzut victimă nevinovată a unei zeloase îndepliniri a datoriei".

In altă gazetă, mai serioasă, fu dată expunerea întîmplării după urme proaspete. Notiţa purta titlul: *„Meetingul celor fără lucru"*.

„Ne grăbim să dăm cetitorilor noştri expunerea exactă a întîmplării din Parcul Central. După cum se ştie, meetingul celor fără lucru fusese hotărît pentru dimineaţă, şi aproape din zori mica piaţă şi locurile din jurul ei începură a se umplea de lume, într'un număr care a pus în oarecare încurcătură pe comisarul de poliţie. In vederea aceasta, fură chemate rezerve poliţieneşti. In numărul celor din urmă se afla şi cunoscutul Hopkins, fost bocser, persoană destul de populară în acest oraş.

„Din nenorocire, întîmplarea,—una din acelea, care pot avea loc, se înţelege, în orice oraş din acest stat, în orice stat al acestei ţări, în orice ţară din lume (unde în totdeauna va fi bogăţie şi sărăcie, orice ne-ar tot spune utopiştii primejdioşi),—această întîmplare pricinui o surescitare deosebită în dispoziţia mulţimii. Nu departe de fîntînă, în vecinătate cu locul meetingului, în această noapte se spînzurase un biet nenorocit, al cărui nume, fel de ocupaţie, chiar naţionalitate,—rămîn deocamdată necunoscute. Oricum, poliţia arătă o slăbiciune neîndoelnică. Unul dintre reporteri apucase chiar să schiţeze chipul sinucisului, înainte ca poliţia să fi aflat faptul... Cadavrul a trebuit să fie scos din laţ, pecînd în parc erau deja mulţi oameni, a căror soartă, din pricini întîmplătoare, dar nu mai puţin triste, era foarte trist înfăţişată prin vederea şi soarta acestui sărman. Intăia încercare a poliţiei de a ridica trupul se dovedi fără succes, din pricina împotrivirii arătate de mulţimea surescitată. Dar mai apoi, cînd forţele poliţieneşti fură sporite, aceasta însfîrşit se făcu, deşi—trebue să recunoaştem—nu fără ajutorul cloburilor pe care, după cum am arătat noi nu odată, poliţia noastră le pune în aplicare adesea în împrejurări ce nu prea justifică întrebuinţarea acestei unelte într'o ţară civilizată.

„La timpul hotărît sosi tot acolo cunoscutul agitator al lucrătorilor, mister Gompers, urmat de un cor de muzică şi un steag, pe care era inscripţia:

Vrem lucru!
Răbdarea poporului s'a sleit.
Uniţi-vă!
Petiţie către noul primar!"

„Imparţialitatea cere să adăugăm că, afară de acestea, mai era o inscripţie: „Demnitate, ordine, disciplină"!"

După această notiţă urma în gazetă o alta, care avea iarăşi trei titluri:

„Charley Gompers a fost veninos.
„El tuna încontra bogăţiei şi luxului;
„Blama întocmirile acestei ţări, iar oraşul acesta îl numea «desfrînata Babiloniană»".

„Charley Gompers, căruia nu i se poate tăgădui o cuvenită admiraţie pentru talentul lui oratoric, s'a folosit foarte bine de situaţia dată... Deabia sosind la faţa locului, împreună cu orchestra lui mister Ivens (Second Avenu, No.) şi aflînd despre întîmplarea din acea dimineaţă, m. Gompers îşi începu cuvîntarea cu o improvizaţie strălucită, prin care zugrăvea în culorile cele mai întunecoase starea celor rămaşi fără lucru şi soarta care aşteaptă, poate, într'un viitor apropiat pe mulţi dintre aceşti nenorociţi. După asta s'a folosit de contrastele, pe care la tot pasul le dezvălue acest oraş, după cum se ştie, cel mai mare şi cel mai bogat din lume. Această cuvîntare a lui Charley Gompers, care avea de scop să invite pe cei fără lucru la o petiţie către merul oraşului şi să propage totodată ideia unei asociaţii muncitoreşti, a stîrnit, pecît se vede, patimele cele mai rele. Ce e drept, Englejii şi Americanii (care erau de altfel puţini la număr), chiar majoritatea Irlandejilor şi Nemţii,—s'au ţinut în marginile ordinei. Dar elementele mai puţin civilizate din mulţime—în persoana Italienilor, în parte a Evreilor ruşi şi mai ales a unui sălbatec de o naţiune necunoscută,—s'au aprins ca praful de puşcă dela un chibrit".

Părerea senatorului Robinson despre această întîmplare.

„Mister Robinson, care a primit cu amabilitate pe reporterul nostru, găseşte că în această întîmplare s'a arătat cu o deosebită claritate puterea ordinei legale din această ţară. „Sir,—zise mister Robinson reporterului nostru,—ce vezi dumneata în această întîmplare? Turburătorii, aţîţaţi de nişte demagogi pri-

mejdioşi, au dat peste cap poliţia. Ingrădirea dintre dînşii şi civilizaţie s'a dărimat în persoana bravului Hopkins şi a tovarăşilor săi. Dar la urma urmelor turburătorii nu găsesc nimic mai bun de făcut, decît să se întoarcă de bună voe la ordine. Mi-aş permite totuşi să propun lui mister Gompers şi, în persoana sa, agitatorilor de seama lui, o întrebare care, nădăjduesc, i-ar pune în mare încurcătură: *De ce aţîţi d-ta, sir, patimile şi împingi mulţimea la o faptă, al cărei succes chiar d-ta nu-i poţi întrebuinţa în nici un caz în folosul d-tale?*"

„In No. viitor,—adăuga redacţia,—nădăjduim să dăm cititorilor noştri răspunsul lui mister Gompers, la întrebarea zdrobitoare a veneratului senator".

In dimineaţa următoare gazeta îşi îndeplini făgăduinţa. Dete mai întâiu portretul lui mister Gompers, iar după aceia, expunerea amănunţită a convorbirii lui cu reporterul. Mister Gompers în caracterizarea reporterului e desemnat cu culori tot aşa de binevoitoare, caşi senatorul Robinson. „Mister Gompers în viaţa lui privată e o persoană atrăgătoare şi simpatică, purtarea sa cu reporterul fu extrem de prevenitoare şi amabilă, dar vederile sale asupra acestei afaceri sînt foarte îndrăzneţe şi energice. Mister Gompers vede în totul lipsa de stăpînire a poliţiei acestui oraş. El personal a fost „în marginile ordinei". Adevărat, după cum perfect de just a observat reporterul nostru, mister Gompers a vorbit cu „amărăciune" în discursul său. N'o tăgădueşte nici el singur. Dar decind, mă rog, se consideră obligator pentru un American din această ţară de a ţine numai discursuri dulci?! Cui nu-i place comparaţia acestui oraş cu o femee desfrînată,—acela să nu mai asculte predicile de dimineaţă, fie chiar şi pe acelea ale mult veneratului reverend John, căci această comparaţie—e comparaţia sa cea mai obişnuită. Şi cu toate acestea nimeni din pricina aceasta nu învinueşte pe preoţi de aţîţarea patimilor rele sau de insultă la adresa ţării. Nădăjduim, că Tamaniring din care, după cum se ştie, mister Robinson face parte ca membru activ, încă nu e în măsură de a mărgini în această ţară libertatea cuvîntului, lăsată moştenire de marii făuritori ai constituţiei! (Aici reporterul îşi exprimă regretul, că nu-i în stare să redea nici patosul, nici gestul măreţ, cu care mister Gompers a rostit fraza din urmă. Constată totuşi, că acestea ar face cinste celor mai mari oratori ai ţării.). Mister Gompers regretă mult cele întîmplate, dar se socoate victimă în această afacere pe sine şi pe amicii săi, căci meetingul a fost împedecat şi dreptul întrunirilor călcat în picioare în persoana lor. Cum s'a început ciocnirea, d-sa n'a văzut. Mister Gompers e departe, deasemenea, de a bănui conştiinciozitatea talentatului gentlemen, care a dat chipul sălbatecului. Totuşi şi înfăţişarea, şi costumul acestui sălbatec i se par făcute într'un stil de mascaradă, destul de pronunţat, ca să fie o născocire a poliţiei. Intrucît priveşte întrebarea ce i se adresează, e mult mai uşor de a satisface curiozitatea onorabilului senator, decît de a ilustra u-

nele procedeuri inavuabile ale Tamaniringului. După cum reese limpede din cele de mai sus, d-sa n'a aţîţat pe nimeni la atacuri încontra poliţiei, după cum n'a îndemnat nici pe poliţişti la prea zeloasa întrebuinţare a cloburilor. Dar e încredinţat, că marea problemă a bogăţiei şi mizeriei trebue să se rezolve pe baza libertăţii cuvîntului şi asociaţiilor. In ce priveşte roadele agitaţiei sale, acestea se văd deja şi azi. Acum doi ani asociaţia lucrătorilor, unde d-sa are onoarea de a fi preşedinte, avea un număr întocmai de două ori mai mic decît il are în timpul de faţă. Acestea sînt roadele directe. In ce priveşte pe cele de mai tîrziu, mister Robinson,—senator şi mare fabricant,—ar putea cu acest prilej să ne spună cîte ceva, fiindcă la propria sa fabrică ceasurile de muncă s'au micşorat încă de anul trecut, fără a se micşora şi plata. „Şi mai prevedem cu mîndrie,—adaogă mister Gompers cu o ironie inimitabilă,—acea zi cînd mister Robinson va trebui să mai ridice odată plata, fără sporirea zilei de lucru"... Insfîrşit mister Gompers ne-a comunicat, că are de gînd să înceapă un proces în faţa judecătorului acestui stat pentru încălcarea libertăţii întrunirilor. După cum se ştie,—spune d-sa,—învăţaţii din această ţară încă n'au reuşit să lămurească întrebarea despre naţionalitatea problematicului sălbatic. Mister Gompers nu pierde totuşi nădejdea că judecata va reuşi în aceasta, şi că directorul poliţiei (căruia nu-i tăgădueşte de altfel respectul cuvenit) ştie chiar de pe acuma cîte ceva în această privinţă.

„Intr'un cuvînt,—aşa sfîrşea notiţa,—dacă lăsăm la o parte unele chestiuni delicate, care pricinuesc (poate cu tot dreptul) o învinuire,—mister Gompers se dovedeşte nu numai excelent orator şi un fin om politic, ci şi foarte plăcut om de conversaţie, căruia nu i se poate tăgădui patosul sincer şi un înalt zbor de cugetare. Personal, mister Gompers e convins că d-sa, împreună cu tovarăşii de idei, aduc un adevărat serviciu ţării, introducînd o organizaţie, o ordine, o conştiinţă şi o nădejde,—în mediul, în mizeria, în desnădejdea şi în justa indignare, ce uşor ar putea-o preface într'o pradă a anarhiei"...

Cîteva zile încă întîmplarea din jurul Parcului Central mai umplu coloanele ziarelor din New-York. Reporterii cutreerară întreg oraşul; şi în redacţii apăreau diferite persoane, care văzuseră în diferite locuri nişte oameni ciudaţi, care atrăgeau bănuiala de identitate cu misteriosul sălbatec. Sălbateci s'au dovedit la New-York destui. Plecînd dela primul desen, unii gentlemeni, mai mult sau mai puţin învăţaţi, îşi exprimară părerea despre naţionalitatea lui. Aprecierile se deosebeau mult, dar pe măsură ce ştirile deveneau mai numeroase şi mai exacte, concluziile învăţaţilor gentlemeni începură a se învîrti într'un cerc din ce în ce mai mărginit. Cel dintâiu se apropie de adevăr un oarecare mister Atkinson, luînd ca punct de plecare „tendinţele distrugătoare ale necunoscutului şi ura lui nemărginită faţă de civilizaţie şi cultură". Judecînd după aceste însuşiri, îl găsea de neam slav... Din nenorocire, tot cufundîndu-se mereu în ipoteze, mis-

ter Atkinson alătură de neamul slav pe „Cerchejii din Caucazia şi pe Laponi, care trăesc în adîncimile Siberiei îngheţate".

Apoi cercul din jurul persoanei misterioase se strînse tot mai mult. In notiţele din ce în ce mai scurte, dar în schimb şi mai exacte, apăreau mereu noi locuri şi persoane, într'un fel sau altul atingătoare de persoana „sălbatecului". Negrul Sam, curăţitorul de ghete dela Brodway, paznicul podului care a bănuit pe nenorocitul sălbatec de vr'un atentat în contra podului din Bruclin, conductorul vagonului în care Mateiu a sărit într'o seară la Central-Park, alt conductor care-şi expusese viaţa rămînînd în patru ochi cu sălbatecul într'un vagon electric, prin suburbiile pustii ale Bruclinului; însfîrşit cucoana cu buclele pe tîmple, la care misteriosul sălbatic, de o statură colosală şi o înfăţişare înspăimîntătoare, a sunat odată cu nişte scopuri necunoscute, dar desigur rele, pe cînd ea era singură în locuinţa sa... Din fericire, bătrîna lady apucă să trîntească uşa tocmai la timp pentru salvarea vieţii sale.

XXV

Despre altă cucoană bătrînă dela casa cu No. 1235, în gazete nu se amintea nimic. Nu se amintea de asemenea nici despre Ana, care la amintirea lui Mateiu, pierdut fără veste, ofta numai din cînd în cînd. Parcă s'a înecat omul; şi ea însăşi a nimerit ca o barcă înt'un colţ de apă adormită. In fiecare zi, cînd bărbatul şi locatarii bătrînei cucoane plecau, Ana ca o fee nevăzută apărea în odăile părăsite, strîngea paturile, mătura podelele, iar odată pe săptămînă ştergea geamurile şi curăţea becurile de gaz. In fiecare zi scotea gunoiul în stradă, de unde îl ridicau măturătorii, şi gătea pentru stăpîni şi pentru doi gentlemeni care stăteau la masă cu ei. De două ori pe lună mergea la biserică împreună cu cucoana... In general, totul pentru ea în acest colţişor era ca la ea în ţară. Până la atîta era totul ca în ţară, încît o tristeţă dureroasă o apuca pe fată: de ce a mai venit aici, de ce a mai visat, a mai nădăjduit şi aşteptat; de ce s'a mai întîlnit cu acel om înalt, îngîndurat şi straniu, care i-a spus atunci: „Soarta mea va fi şi a ta, fetişoară"... Tînărul John şi Dima nu se arătau. Viaţa ei se scurgea în zile plicticoase, care se asemănau una cu alta, ca nişte picături de apă. A găsit aici tocmai ţara, după care ofta aşa de mult Lozinschi, — şi noaptea nu odată a plîns amarnic în bucătărioara ei din subsolul jos şi îngust... şi nu odată ar fi vrut să se întoarcă la acea clipă, cînd a ascultat pe Mateiu, în loc să asculte pe tînăra evreică... Să se întoarcă îndărăt şi să înceapă altă viaţă, să-şi caute altă soartă, poate mai rea, dar alta?...

Intr'o zi factorul, spre marea ei mirare, îi dete o scrisoare. Pe plic foarte exact stătea adresa ei, scrisă englezeşte, iar sus — o stampilă de tipar: „Societatea unită a persoanelor, ocupate cu servicii casnice". Neînţelegînd englezeşte, fata se adresă bătrînei cucoane, cu rugămintea, de a-i citi scrisoarea. Cucoana o privi bănuitor şi-i spuse:

— Te felicit! Ai şi început intrigile cu turburătorii ăştia!

— Eu nu ştiu nimic, — răspunse Ana.

In scrisoare era numai un bilet imprimat, cu invitaţia de a intra în societate, ca membră. Cifra cotizaţiei a uimit pe Ana, cînd cucoana îi traduse ironic invitaţia... Totuşi fata strînse scrisoarea, şi cîteodată o scotea şi o privea cu o mirare îngîndurată: cine a putut s'o bage pe dînsa în seamă în această ţară şi să-i scrie numele şi familia pe plic, aşa de corect?

Asta se petrecu încurînd după intrarea ei în slujbă. Iar peste cîteva zile bătrîna cucoană, cu un aer aspru, îi comunică o noutate:

— Frumoase isprăvi, — n'am ce zice, — a mai făcut şi ăsta... al tău... Mateiu; parcă aşa îl chiamă, — zise ea. Şi apoi să te mai încrezi în cineva după înfăţişare... Părea aşa de respectuos şi de smerit.

— Ce s'a întîmplat? — întrebă Ana speriată.

— A omorît pe un poliţist, — nici mai mult, nici mai puţin.

— Cu neputinţă! — strigă fata, fără să vrea.

Bătrîna cucoană îi arătă o grămadă de gazete, pe care i le adusese bărbatu-său, după ce persoana lui Mateiu începu însfîrşit a se lămuri.

In imaginea fantastică era greu de recunoscut figura blajină a Lozişteanului, deşi tot se păstraseră unele trăsături şi forma bărbii. Apoi în numerele următoare fu dată fotografia lui Dima, de astădată în sarică şi căciulă de oaie, — ca compatriot al celebrităţii dispărute. Bătrîna cucoană îşi puse ochelarii şi toată ziua citi gazete, comunicînd şi Anei din cînd în cînd ştirile citite. Se mira şi ea aflînd că Mateiu a nemerit la meeting şi s'a arătat conducător al bandei de Italieni, care au dat peste cap poliţia, aţiţînd mulţimea celor fără lucru, ca să prade magazinele cele mai apropiate.

— Şi doar cît se părea de respectuos şi de paşnic, — zise cucoana, căzînd şi ea pe gînduri, şi amintindu-şi figura supusă a lui Mateiu, ochii lui albaştri şi sinceritatea cu care sprijinea părerile ei... Da, da! Mai încrede-te după toate astea în înfăţişarea cuiva...

Se uită cu bănuială chiar la Ana, gata să vază în ea pe complicea omului fioros; dar privirea deschisă a fetei îi împrăştie bănuelile...

— E foarte iute la mînie, — zise Ana, abătută, aducîndu-şi aminte de grozava minută a ciocnirii cu Paddi... Şi... şi... ştiţi că... Cum e scris acolo: şi-a întins buzele către mîna lui... D'apoi el... vă rog... voia desigur să-i sărute mîna...

— Să-i sărute mîna?... Şi-l omorî pe urmă?... Destul de ciudat, — zise cucoana. In tot cazul, dacă-l prind, îl spînzură numaidecît. Vezi, unde ajung aici toate... societăţile... astea de tot soiul... Eu... pe aceşti Gomperşi!... Caută să nu te atragă şi pe tine în reţelele lor...

Ana vedea că cucoana vorbeşte foarte sincer, iar întîmplarea cu Mateiu dădea cuvintelor ei o însămnătate şi mai mare. Dar cînd, în lipsa cucoanei, îi veni altă scrisoare cu aceiaşi stampilă, se duse, pentru a i-o citi, nu la dînsa, ci la unul dintre locatari. Era un om tăcut şi aspru, care nu lua parte la jocurile de cărţi dela gazdă şi care nu vorbise Anei nici un cuvînt de prisos. Acesta şedea veşnic in odaia lui, zile întregi scria, nu ştiu ce, şi făcea socoteli. In casă se vorbea că acesta „se crede inventator". Fără să ştie pentru ce, Ana avea pentru omul aspru respect şi o mare încredere în el.

Acesta luă din mîna ei scrisoarea şi conştiincios i o traduse cuvînt cu cuvînt. Conţinutul scrisorii miră foarte mult pe Ana: i se scria că comitetul societăţii a aflat, că miss Ana slujeşte în nişte condiţiuni care, nefiind fixate, sînt mai întâiu umilitoare pentru demnitatea omenească, iar al doilea scad nivelul general al salarului: zece dolari pe lună şi o zi liberă pe săptămînă sînt cererile minimale, primite într'una din adunările „Societăţii unite de persoane ocupate cu serviciile casnice". In vederea aceasta i se propune din nou să intre ca membră a societăţii şi să ceară stăpînei sale urcarea salarului; altfel va fi socotită ca „duşmană a clasei sale".

Ana ascultă cu spaimă acest apel ciudat.

— Atunci, ce are să fie cu mine?—întrebă ea, *uitîndu-se* la cititor, cu ochii cu totul rotunziţi şi neputînd înţelege bine, cine-i scrie toate astea, şi cu ce drept.

— Mă rog, eu în afacerile astea nu mă amestec,—răspunse cu asprime locatarul tăcut; şi se intoarse din nou către hîrtiile lui. Dar între ochi şi hîrtie i se strecură faţa speriată a drăgălaşei fete, îngrozite şi desnădăjduite şi, întorcîndu-se spre ea cu necaz, omul îşi ridică, după obiceiul lui, ochelarii pe frunte.

— Ce, tot aici eşti?—zise el, uitîndu-se la Ana cu ochii lui miopi, care păreau că privesc în spaţiu sau că văd ceva dincolo de ea. Ciudat: faţa ta mă împiedecă... Tu ceri părerea mea? Iat-o: după credinţa mea, toate astea sînt prostii. Am crezut şi eu odată în gogoşile astea şi mă antrenam, până am înţeles, că numai ştiinţa e în stare să schimbe toate raporturile omeneşti. Inţelegi: ştiinţa! Chestia se rezolvă nu în stradă, ci în biuroul savantului... Iaca aici (şi puse mîna pe hîrtie) se găseşte dezlegarea tuturor acestor întrebări. In curînd au să afle toţi... şi tu împreună cu ei. Iar deocamdată—du-te cu Dumnezeu. Faţa ta mă împiedecă dela lucru... Iar afacerea mea e mai importantă şi pentru tine, mai importantă decît toată această fierbere şi încurcătură".

Şi se plecă din nou deasupra desenelor şi socotelilor lui, făcînd Anei semn cu mîna să se ducă. Ana plecă la bucătărie, gîndindu-se că nu chiar toate sînt aici ca la noi, şi că ea n'a văzut încă niciodată un domn aşa de ciudat, care să spună într'un fel aşa de mîndru nişte lucruri aşa de neînţelese.

Se gîndi să se mai sfătuiască şi cu Dima şi Roza. La biserică trecea pe lîngă Bork şi ştia drumul. Intr'o zi, cînd cucoana rămăsese acasă şi ea s'a dus singură la biserică, fata dete fuga la locuinţa cunoscută. Roza şi John lipseau iar Bork era foarte ocupat. Dela dînsul află numai, că Dima a plecat, fiindcă scrisoarea lui a ajuns însfîrşit, şi că pe Lozinschi l-au luat cu dînşii la Minnezota. Pentru Dima această plecare fusese tocmai la timp, fiindcă prietenii lui, Irlandejii, se împrăştiaseră, Tamani-hall nu mai avea nici-o nevoe de serviciile lor, iar de lucru tot nu se găsea... Celebritatea de o clipă şi apariţia chipului său în gazete fu pentru Dima o slabă mîngîere de pierderea prietinului. De altfel publicul a încetat de a se interesa de incidentul dela Parcul Central, mai ales după ce se văzu că şi sănătatea lui mister Hopkins, pe care nici nu s'a gîndit nimeni să-l omoare, s'a restabilit.

Istoria cu sălbatecul se retrase tot mai departe şi mai departe, pe pagina a 4-a, a 5-a, a 6-a; iar pe primele, în lipsă de alte lucruri de senzaţie, începură să se arate peste cîteva zile chipurile miss Lizzei şi al lui mister Freda,—două persoane, cu totul încă tinere,—care cununîndu-se fără consimţimîntul obişnuit la Baltimora, făcură părinţilor, milionari cunoscuţi din oraşul New-York—o „surpriză neaşteptată". Şi căpuşorul vesel şi buclat al miss Lizzei, cu nişte şireţi ochi negri, privea pe cititor din acelaşi loc, zugrăvit chiar de acelaşi creion, care schiţase decurînd pe compatriotul nostru.

Cît de uşor poţi deveni celebru în această ţară şi cît de scurt ţine celebritatea!..

Şi numai Dima şi Lozinschi citeau, ce mai puteau, despre Mateiu, gîndindu-se cum ar putea ei găsi acuma pe bietul înecat fără urmă în acest ocean omenesc...

XXVI

Iar însuşi pricinuitorul acestei emoţii a publicului, în ziua celebrului meeting, plecă înspre seară cu trenul expres spre Detroit, spre Beffalo, spre Niagara şi spre Cicago...

Cum a nimerit în acest tren, aproape nu-şi mai putea aduce aminte mai apoi nici el... Cînd mulţimea s'a oprit, cînd a înţeles şi el că n'are să mai fie nimic şi că nici n'avea ce să fie, decît ceva rău de tot, cînd văzu însfîrşit pe Hopkins în acelaşi loc unde căzuse, cu faţa albă ca a unui mort şi cu ochii închişi, Mateiu se opri uitîndu-se sălbatec jurîmprejur, şi simţind că în acest oraş pe dînsul îl ajunge însfîrşit adevărata peire... Din această clipă el deveni din nou copilul părăsit şi urmă cu supunere pe un lungan de Italian, care-l luă de mînă şi l duse cu el în fugă.

Trecură piaţa în fugă împreună cu alţii, apoi intrară într'o străduţă, apoi se coborîră într'un fel de pivniţă, unde mai erau încă vr'o zece fugari, unii posomoriţi, alţii, pecît se pă-

rea, mulţumiţi de rezultatul zilei. Posomoriţi erau cei bătrîni, mulţumiţi—burlacii tineri, intre care şi lunganul care scăpase pe Mateiu. Era tocmai acel tînăr de dimineaţă care înainte de începerea meetingului lovise pe Mateiu pe umăr şi-i pipăise muşchii. Voiosului flăcău îi plăcuse mult, pe cît se vede, felul cum Mateiu ştiuse să bage în draci poliţia. Impreună cu alţi cîţiva tovarăşi flăcăul urmă pe Mateiu, care curăţise drumul; dar apoi, cînd mulţimea se oprise, neştiind ce să mai facă, îşi făcu socoteală că acum nu mai rămîne altceva de făcut decît să se ascundă, fiindcă afacerea începuse să ia o intorsătură serioasă... Crezu deci de datoria lui să îngrijească şi de ciudatul necunoscut.

Din stradelă Mateiu fu introdus într'un fel de încăpere lungă, îngustă şi destul de întunecoasă. Aici se adunară vr'o douăzeci de oameni de tot felul de naţii, care simţindu-se în afară de primejdie, discutau evenimentele zilei, discutau foarte aprins: unii găseau că meetingul degeaba a fost stricat, alţii dovedeau că dincontra, totul a mers bine şi că faptul ciocnirii cu poliţia are să producă o impresie şi mai bună decît discursurile prea cumpătate ale lui Gompers. Toate acestea aduseră însfîrşit la întrebarea: ce să facă ei cu ciudatul necunoscut?

Il impresurară cu întrebări în tot felul de limbi, dar Mateiu îi privea cu ochii lui albaştri, în care se vedea inima strînsă de durere, şi repeta... Minnezota... Dima... Lozinschi.,

In sfîrşit tînărul lungan ajunse la concluzia că nu rămîne altceva de făcut decît să îmbrace pe Mateiu în alte haine şi să-l trimită cu drumul de fier la Minnezota. Găsiră o haină, care deodată începu să pîrîe din toate cusăturile, cînd i-o întinseră pe trup; apoi aduseră un coafor dintre membrii aceleiaşi societăţi. La început Mateiu încercă să se împotrivească, dar cînd tînărul vlăjgan, printr'un gest foarte elocvent, îi arătă grumazul şi semnul unui laţ,—Mateiu înţelese şi se lăsă supus la voia soartei. Peste zece minute, îl privea pe Mateiu într'o oglindă mică o faţă străină, cu mustăţile tunse şi cu o lopăţică mică în locul bărbii.

Tînărul îl lovi pe umăr. Lozinschi înţelese că aceşti oameni se îngrijesc de dînsul, deşi se mira de nepăsarea şi veselia neînţeleasă cu care priveau ei starea lui tristă. Oricum, spre seară, cu totul schimbat, urmă supus pe tinerii săi tovarăşi la staţia drumului de fier. Aici ii luară banii, socotiră cît trebue, şi-i deteră restul (nu prea mult),—împreună cu biletul pe care i-l puseră subt panglica pălăriei. Inainte de plecare tînărul lungan mai aduse două sticle de cidru, o pîne mare albă şi ceva fructe. Totul fu pus într'un coş. Toate astea mişcară până în fundul sufletului pe Mateiu, care îmbrăţişă cu putere pe binefăcător.

— Imi eşti ca un frate!—zise Mateiu. Niciodată n'am să te uit... Lunganul îl lovi pe umăr şi întreaga ceată, rîzînd vesel şi făcîndu-i semne de prietinie, petrecură cu ochii trenul,

Paragrafe schematice asupra omului mediocru

Dacă o fiinţă de pe altă planetă ar putea studia literatura universală terestră, ar ajunge să creadă că omenirea se compune din eroi, demoni, caricaturi şi simboluri. Intr'adevăr e surprinzător ce rar a fost descris omul mijlociu, omul ca toţi oamenii. Aceiaşi idiosincrasie o arată literatura pentru viaţa de toate zilele. Chiar realismul şi naturalismul—cu excepţii, în special a lui Flaubert—au o predilecţie pentru tipurile personale şi pentru situaţiile violente. Cît de bine şi de frumos însă poate fi scos în relief omul mediocru, cînd e expus pe fondul cenuşiu al vieţii mediocre o arată romanul lui Tristan Bernard: *Les mémoires d'un jeune homme rangé.*

„Cînd iubeşte omul, nu se gîndeşte la bani". „Fără amor viaţa n'ar preţui nimic". „Un animal are cîte odată inimă mai bună decît oamenii". „Pianistul X are tehnică, dar n'are sentiment". „Oamenii din ziua de azi nu mai sînt oameni întregi, ca cei de altă dată". Exploatarea frazelor de acest soiu în folosul artei literare, punerea în valoare a nimbului tern de plictiseală şi mediocritate care le înconjoară—e o raritate.

Intre locurile comune e unul care a ajutat probabil la deprecierea banalului în literatură: „Ce bine ar fi dacă am putea scăpa de mediocritatea asta a lumii noastre!" afirmă omul mijlociu din subîmpărţirea celor romantici şi pretenţioşi. „Eu aşi fi vrut să trăesc în alte vremuri, cînd viaţa nu era banală ca cea de acum". Locurile comune sînt în general adevăruri ca acele ale lui Monsieur de la Palisse sau neadevăruri. Cel de mai sus e de speţa a doua. O lume lipsită de banalitate e inimaginabilă. O viaţă care să nu fie de toate zilele va fi un non sens atît timp cît viaţa se va compune din zile. Dacă toţi oamenii ar deveni de zece ori mai deştepţi, mediocrii de acum ar rămîne şi atunci mediocri, adică la mijloc între cei relativ deştepţi şi cei relativ proşti. Banalitatea nu e o nenorocire accidentală, ci un fapt fatal şi mai ales logic, până într'atît încît

nu i se poate gîndi contrariul. Din acest punct de vedere ea e venerabilă, deşi cam antipatică, iar forma trecătoare pe care a îmbrăcat-o în timpurile noastre ar merita mai multă atenţie.

*

Rolul biologic al inteligenţii e să călăuzească acţiunea. Astfel omul mediocru, om normal *par excellence*, gîndeşte atît cît şi întru cît i-o cer interesele multiple şi variate. O singură problemă subt mii de forme se prezintă spre rezolvare minţii mijlocii. Care e calea cea mai potrivită spre a ajunge la scop? Numai inteligenţele hipertrofiate se emancipează într'un grad oarecare, încît gîndirea pentru ele să devină o plăcere, un scop în sine, şi să înceapă a lucra pe cont propriu. Astfel de îndeletnicire desinteresată însă e un lux pe care relativ puţini oameni şi-l permit. E evident marele folos pe care omenirea îl trage de pe urma locurilor comune: O enormă economie de gîndire. De cîte ori e indiferent pentru interesul propriu dacă gîndeşti aşa ori aşa, omul mediocru face apel la o opinie curentă pentru a reuşi să nu mai gîndească de loc. În felul acesta satisface cu minimum de efort exigenţele sociale ale conversaţiei. „Vorba a fost dată omului ca să-şi poată ascunde gîndul", dar desigur şi pentru ca să-şi poată ascunde inexistenţa gîndului.

Faptul că omul mediocru ţine să dee aparenţa gîndirii acolo unde aceasta nu îi e necesară—„obligativitatea opiniilor" numeşte Caragiale acest fenomen—înseamnă că recunoaşte superioritatea inteligenţelor hipertrofiate. Dar de ce opinia care nu poate aduce folos, opinia pentru opinie, a inspirat ea acest respect? De ce clasificarea curentă a valorilor pune inteligenţa între calităţi? Ar fi doar mai logic ca oamenii mediocri să aplice eforturilor inutile epitetul de „nebunie" sau prostie. Explicaţia e, cred, că deseori gîndirea mai intensă călăuzeşte mai bine şi că în acest caz omul inteligent capătă avantaje asupra celui mediocru pe tărîmul practicei; deseori şi nu totdeauna, căci aceasta se întîmplă numai cînd inteligenţa nu se desvoltă în dauna voinţii sau a vre-unei alte funcţiuni sufleteşti şi cînd nu tulbură prin aceasta echilibrul necesar acţiunii. Afară de aceasta multe din rezultatele eforturilor desinteresate îşi găsesc aplicaţie practică şi în acest chip dau roade pentru alţii. Astfel s'a făcut că oamenii cu inteligenţa supra-normală au fost recunoscuţi ca superiori celorlalţi, iar locurile comune nu sînt decît rezultatul unei încercări nedibace a celor din urmă de a maimuţări opinia desinteresată, apanagiul exclusiv a celor dintăiu.

Acesta nu înseamnă că un „supra-mediocru" nu poate să spună o banalitate. Dar tocmai atunci simţi contrastul între repetarea papagalicească şi moartă ce o ai în memorie şi afirmaţia vie, simţi că locul comun a fost *gîndit* din nou, desigur

după multă vreme. De asemenea, de cîte ori un mediocru spune o banalitate, nu vrea prin aceasta să pară om deştept. Explicaţia de mai sus priveşte numai originea locurilor comune. Acum ele au intrat demult în obiceiuri, au devenit un rit observat instinctiv ca să fii în rînd cu lumea.

Aşa dar, ceiace caracterizează mai ales omul mediocru nu e atît incapacitatea cît lenea intelectuală. El ar putea, dacă ar vrea,—bine-înţeles însă că nu vrea nici în ruptul capului. Aceastǎ lene intelectuală explică enorma vitalitate a locurilor comune. E adevărat că fiecare epocă are un stoc de opinii curente care dispar odată cu dînsa. Dar majoritatea îi supravieţuesc şi se preling ca nişte bale de-a lungul veacurilor. Întîlneşti cu mirare uneori, într'o carte din cine ştie ce secol, în cadrul unei vieţi şi a unor obiceiuri atît de stranii pentru noi şi atît de depărtate, consideraţii şi păreri auzite cu o zi înainte în tramvai.

Am văzut că locurile comune sînt nişte pseudo-opinii socotite de acei ce le-au făurit ca o garnitură intelectuală, un fel de cuvinte de ordine servind cel mult ca semne de recunoaştere între mediocri. De aici a rezultat un fond universal de desconsiderare a opiniilor în general. Pe cînd acţiunile oamenilor sînt totdeauna înlănţuite în chip logic, opiniile ce le enunţă la interval de cîteva minute se pot bate cap în cap între ele fără ca autorul lor să se lase cît de puţin emoţionat de aceasta. Şi e natural să fie aşa, căci acţiunile au un sens practic pe cînd opiniile n'au decît valoare decorativă. Din milioanele de creştini care au luat parte la războiu n'am auzit ca vre-unul să fi refuzat să intre în luptă, pentrucă religia lui îl opreşte de a ucide. Preceptele de cinste abundă la pungaşi ca la toţi ceilalţi oameni, chiar cînd nimeni nu mai poate fi păcălit prin ele, şi aceasta din inconştienţă şi din obiceiu. Şi în felul acesta, vorba locului comun, între teorie şi practică s'a săpat o prăpastie.

*

Oricît s'ar strădui estetica să stabilească pentru frumos norme de judecată cu valoare universală, un lucru nu-l va putea tăgădui: O percepţie, în sensul larg al cuvîntului corespunde unei realităţi obiective atunci cînd e aceiaşi la toţi oamenii. Aceasta e însăşi definiţia realităţii obiective. E un adevăr obiectiv că luna e rotundă pentrucă marea majoritate a oamenilor o percep astfel, iar excepţiile sînt destul de rare ca să le putem numi nebuni. Ar fi însă greu să aplicăm cuiva acelaşi epitet pentrucă nu-i place Rubens spre exemplu.

Cum nu există probabil doi oameni cu gusturi absolut identice s'ar putea zice că fiecare om are estetica sa, dacă înţelegem prin acest cuvînt descrierea sistematică a acestor gusturi. Comparînd între ele esteticele individuale le-am

putea împărţi şi subîmpărţi obţinînd astfel o clasificare a oamenilor din punctul de vedere a gustului estetic. Una din subtîmpărţirile acestei clasificaţii şi cea mai cuprinzătoare s'ar numi omul mediocru.

Cei mai mulţi din oamenii mijlocii n'au o singură estetică individuală ci două: una sinceră şi cealaltă de paradă. Căci nu cred că se poate susţine serios că majorităţii oamenilor culţi le face cu adevărat mai multă plăcere să asiste la o comedie de Shakespeare decît la orice comedie modernă franţuzească; nici că simfoniile lui Beethoven plac în general mai mult decît şansonetele sentimentale; nici că enorma majoritate a vizitatorilor unei galerii de pictură găsesc, în afară de vanitate, vre-o plăcere în contemplarea prelungă a pînzelor. Şi cu toate acestea cît de puţini sînt acei sinceri care să recunoască lipsa de satisfacţie estetică în toate aceste ocazii! Cei mai curagioşi mărturisesc nepricepere pentru una cel mult din arte, afirmă cu melancolie spre exemplu: „Eu nu reuşesc să gust pictura!", recîştigă însă stima semenilor rămînînd cu atît mai ferventi admiratori ai geniilor consacrate în muzică şi literatură. Pe cît le îngădue vanitatea, oamenii scapă de tirania esteticei de paradă şi se întorc la ce le place cu adevărat. Dar e greu de hotărît care din cele două estetice mediocre are prioritatea; o experienţă crucială ar fi poate comparaţia între numărul ediţiilor lui Shakespeare cu acele ale lui Georges Ohnet.

Prefăcuţii aceştia îşi dau sama de realitatea gusturilor lor sau reuşesc să se înşele şi pe ei înşişi? Cred că, de oarece singurul lor interes e să pară că le plac anumite lucruri, nici nu se mai întreabă dacă sînt sinceri sau nu; aceasta ar fi gîndire inutilă şi le-ar distrage şi atenţia. De sigur însă că sfîrşesc prin a avea ceiace s'ar putea numi *une claque intérieure*, despre care au uitat că e angajată chiar de ei şi care aplaudă sau flueră după hotărîri luate dinainte. Corelatul acestor aplauze interne sînt opiniile curente despre gloriile artelor. Totdeauna Musset e un delicat sentimental care caută să-şi ascundă rănile subt o ironie falşă şi îndurerată; Anatole France—un sceptic şi un *démolisseur* dar, ce e dreptul, foarte fin; Mozart—cam superficial, deşi melodios şi dulce spre deosebire de Beethoven, profund şi pasionat,—şi aşa mai departe. Prefăcătoria e atît de mare încît deseori omul mediocru nu are încredere complectă în ceiace îi face puţină plăcere adevărată. Deaceia admiră mai tare scriitorii vechi care sînt cu desăvîrşire străini de senzibilitatea lui eminamente actualistă şi a căror valoare îi pare inatacabilă, ascunsă după admiraţia tradiţională papagaliceascǎ a atîtor generaţii.

Uniformitatea gusturilor de paradă a fost probabil cauza care a făcut să se creadă că sentimentelor de frumos le-ar corespunde calităţi obiective a lucrurilor şi că s'a făcut încercarea de a construi o ştiinţă a acestor calităţi.

Cine dă acest tiranic cuvînt de ordine care adună auditori la concerte în loc să-i lase liberi să se distreze la cinematograf? care goneşte oameni dela căminurile lor ca să-i trimeată la expoziţii de pictură? care prin nenumărate isprăvi de acelaşi fel omoară în germene o bună parte din posibilităţile de plăcere ale omenirii culte? Desigur supra-mediocrii care, am văzut pentru ce, sînt admiraţi şi imitaţi. Dar aceştia, liberi în gusturile lor, independenţi de orice opinie curentă, nu se potrivesc de loc între ei, nu prezintă nici pe departe aceiaşi uniformitate în admiraţii. Nu face nimica însă, majoritatea decide, —bine-înţeles majoritatea relativă, nu cea absolută. Dacă, pentru a da un exemplu schematic, din 10 scriitori 9 vor avea cîte 5 admiratori din cei sinceri, iar ultimul 12,—aceşti 12 vor face cei mai mulţi prozeliţi în turma ce aşteaptă să i se indice idolul. Această majoritate va decide moda; iar dacă nimic nu-i va sta împotrivă, admiraţia se va stabiliza, moda, graţia lenei intelectuale se va menţine de-a lungul generaţiilor luînd numele de glorie.

*

Din punct de vedere al gusturilor sincere oamenii mediocri sînt de trei feluri, după cum preferă sentimentalismul, acţiunea sau frazeologia eroică.

Cînd după cîteva pahare de vin auzi un vals sentimental, te laşi deseori pătruns cu plăcere de un sentiment vag de poezie eftină. Cînd se schimbă anotimpul, ai cîteodată o senzaţie vagă reminiscenţială ce nu se poate carecteriza mai de aproape. Tăcerea sau zgomotele uniforme şi şterse ale unei nopţi cu lună la ţară îţi produc iarăşi o impresie similară. Toate aceste sentimente vagi şi pătrunzătoare sînt poezia omului mediocru. Astfel poezia la ei se confundă cu sentimentalismul. Mediocrilor sentimentali le plac tablourile în care luna luminează un lac pe care pluteşte o barcă cu doi îndrăgostiţi, valsurile şi şansonetele nostalgice, romanele şi filmele cu scene de iubire ideală. Aceste firi sentimentale manifestă un dispreţ cîte odată sincer pentru noroiul prozei şi brutalitatea vieţii. Explică prin această fire eventualele eşecuri din viaţa practică; subliniază cu o deosebită mulţumire de sine sentimentalismul şi sensibilitatea lor poetică faţă de persoanele de sex opus. Au adesea intr'un grad mai mare sau mai mic predispoziţie pentru alcoolism.

Mediocrul cu predilecţie pentru acţiune sare descrierile lungi, chiar pe cele sentimentale, şi urmăreşte numai faptele. Astfel ţine recordul în repeziciunea cu care sfîrşeşte romanele şi e mîndru de aceasta. Ce se intîmplă, mai ales ce se va întîmpla, îl interesează; felul cum sînt povestite faptele îi e indiferent. Cunoscînd subiectul unui roman, ar putea hotărî dacă e bun sau ba, dar nu vrea niciodată să-l ştie dinainte ca să nu piardă interesul. Preferă filmele şi romanele detective.

Mediocrul eroic ocupă o poziție cam mijlocie între ceilalți doi. Dela cel dintâiu are entuziasmul, dela cel de al doilea predilecția pentru acțiune. Dar se entuziasmează numai pentru acțiunile eroice și generoase, indiferent de onorabilitatea propriei lui persoane. Îi plac așa numitele fraze sublime și discursurile moralicești. În literatura și în filmele lui preferate, personagiile se sacrifică pentru onoare, patrie sau amor. În timp de războiu se inscrie voluntar sau regretă cel puțin că împrejurările nu i-o permit.

Bine-înțeles că aceste trei tipuri se găsesc rar în stare pură. Omul mediocru prin excelență are cîte puțin din toate. De aceia romanul sau filmul sentimental, pasionat și eroic corespunde aspirațiilor estetice fundamentale ale omenirii.

Ioan Gherea

„Conu Leonida față cu reacțiunea"

(Note pe marginea cărților)

Conu Leonida este tipul comic cel mai «cult» din comediile lui Caragiale și în același timp cel mai sărac sufletește.

Pe un Nae Ipingescu, Caragiale ni-l dă fragmentar și în treacăt, încît nu putem avea sentimentul întregii lui sărăcii de suflet. În orice caz fiind mai puțin «cult», această sărăcie nu are mijloace să se facă perfect evidentă. Pe Conu Leonida însă, Caragiale ni-l dă în întregime.

Afară de aceasta, dacă opiniile celorlalte tipuri (chiar și ale lui Farfuride și Cațavencu) sînt numai concluzii ale filozofiei lor, Conu Leonida își expune însăși concepția lui asupra vieții.

E interesant a vedea această concepție și cauzele ei, pentrucă în Conu Leonida Caragiale a zugrăvit o clasă întreagă de oameni; mai mult, o stare de spirit mai răspîndită decît psichologia unei singure clase.

*

Sînt puține condițiile de viață, în lumea de azi, care pot îngădui unui om să se desvolte întreg. Diviziunea muncii exercită anumite facultăți pe socoteala altora.

Numai o singură condiție poate desvolta armonic toate facultățile, aceia în care viețuește țăranul. D. C. Stere a arătat acest lucru în articolul «Omul perfect». Contactul imediat cu natura, pe care trebue s'o înțeleagă ca să-i stoarcă roadele, viața pe cîmp, munca, prevederea, preocuparea de unelte, etc., așa dar exercițiul divers al inteligenții și al voinței, cu cortegiul de sentimente legate de această viață—iată condiții care pot face din țăran un om complect. Mărginit, bineînțeles, aproape sălbatic, dar complect.

În adevăr, „psihicul" este o sumă de raporturi interne pa-

ralele cu raporturile externe. Iar raporturile externe, care au provocat conţinutul şi evoluţia sufletului uman în nenumăratele zeci de veacuri ale istoriei speciei, sînt acele pe care le numim, cu un cuvînt, *natură*.

Dar ţărănimea nu este numai clasa care stă în imediată atingere, activă şi pasivă, cu natura adică cu un complex variat de fenomene. Ea este şi clasa care, mai ales altădată, îşi era de ajuns sie însăşi, creîndu-şi aproape tot ce-i trebue. Ea este omenirea încă nediferenţiată, cum a arătat tot d. Stere în „Socialdemocratism sau poporanism?" Aceasta e încă o cauză, pentru care sufletul unui ţăran e şi primitiv, dar şi complect.

Ca să găsim tipuri şi complecte şi superioare, trebue să le căutăm la Grecii antici şi—mai reduse însă—în vremea Renaşterii.

In civilizaţia modernă, cu extrema diviziune a muncii şi cu adaptarea sufletului la lucruri tot mai *artificiale* (în înţelesul etimologic al cuvîntului), omul îşi cultivă excesiv unele facultăţi, poate ajunge (în anumite domenii) o fiinţă superioară, dar nu mai e complect. De o bucată de vreme, simţind neajunsul acestei specializări care reduce fiinţa umană, unele popoare, mai ales Anglo-saxonii, caută să dea generaţiilor nouă o desvoltare armonică printr'o educaţie integrală, care să pună în activitate cît mai multe din facultăţile omului.

Dar nu toate specializările reduc pe om în acelaşi grad. Dela ţăranul lui Coşbuc (idealizat, dar nu falşificat) şi până la un copist sînt atîtea trepte de des-complectizare.

Cu ce realitate are de a face un mic funcţionar de biurou?

Cităm din „Blana lui Isaia" a d-lui Brătescu-Voineşti:

„Acum fiecare e la locul său. In odaia dinspre stradă şeful serviciului judeţean al prefecturii concepteazâ rezoluţiile venite de sus; aici în arhivă unul ţăcăne la maşina Yost,—alţi doi scriu felurite adrese; altul munceşte la un tablou cu rubrici încurcate,—al cincilea coase dosare; iar Isaia Vasilescu, registratorul, cu ochelarii pe nas, trece tacticos în registrul de intrare hîrtiile sosite".

. . . .

„Isaia scrie: 12,8,58.. idem... idem... La dirigintele oficiului postal, loco a comunica unde se găseşte aparatul telefonic, care până la 1 Iulie curent era instalat la fosta primărie Urseni, devenită Vişineşti...

11,850... idem... idem... La primăria Pietroşiţa cu ordonanţa de plată No. 5,749 a se da tribunalului..."

Şi aşa copiază bietul Isaia zile după zile şi ani după ani, până ce ajunge pensionar ca Conu Leonida.

Ţăranul are de-aface cu natura; meseriaşul cu materia primă pe care o transformă «înnobilînd-o»; filologul cu fenomenul limbă; Kant cu actul de cunoaştere al omului, ş. a. m. d..

Cu ce realitate are aface Isaia Vasilescu? Cu nici una. Nici măcar cu copia unei realităţi cît de mici, ca un cetitor de

nuvele, care vine în contact cu o porţiune din realitate trecută prin capul altuia.

Conu Leonida e ilustrarea acestei sărăcii. El e atît de mizer sufleteşte, pentrucă e un Isaia Vasilescu, şi încă pensionar, adică un om care nu mai are de-aface nici cu umbra unei umbre de realitate.

De altmintrelea toate tipurile din comediile lui Caragiale—din cauza ocupaţiilor lor neserioase, adică fără legătură cu realităţile adevărate ale vieţii - sufăr de această goliciune de suflet. Unul din marile merite ale lui Caragiale este de a fi ştiut să pună pe aceste tipuri să-şi exprime neantul sufletului lor, de a fi zugrăvit conţinutul acestui zero.

Acela care are o atingere mai serioasă cu realitatea, vreau să zic cu o realitate mai serioasă, e Jupîn Dumitrache (Bag de samă că am ajuns advocatul lui...). Jupîn Dumitrache e cherestegiu: trebue să ştie preţul pieţii, să aleagă marfa, s'o vîndă, să ştie dela cine să ceară mai mult, cui poate da pe datorie, etc. In sfîrşit, dacă nu-şi dă samă de o redusă, dar, totuşi, complexă realitate, ajunge la faliment.

E semnificativ pentru concepţia lui Caragiale şi dovedeşte dibăcia sa de a se mişca printre nuanţe—faptul că atunci cînd i-a plăcut să dea unui funcţionar un rol tragic, adică să-l ia în serios (şi acest lucru l-a făcut numai o singură dată)—i-a dat cel puţin o însărcinare care poate pune pe un mic funcţionar în legătură cît de mică cu o realitate. E vorba de Anghelache din „Inspecţiune". Acesta e casier, adică un om care mînueşte lucruri concrete şi are o răspundere serioasă. Şi atunci nici nu l'a mai numit Ionescu şi Popescu, Lache ori Mache, cum îi cheamă pe toţi funcţionarii din schiţele lui. Şi întîmplarea fiind de data asta serioasă, acest Anghelache vorbeşte normal, şi normal vorbesc şi toţi ceilalţi funcţionari mici, aceiaşi funcţionari din toate „Momentele", unde vorbesc caragialeşte. Să se observe apoi că aici Caragiale nu-i numeşte pe nici unul, căci *trebuia* să le zică Ionescu şi Mache, şi aceasta nu se putea, pentrucă de data asta aceşti funcţionari sînt *oameni*, sînt adînc îngrijoraţi de soarta colegului lor. Numele lor caragialeşti ar fi stricat toată atmosfera bucăţii. Iar să-i numească altfel, nu putea, fiindcă orice *adunare* de „amici", la el e alcătuită întotdeauna din Popeşti şi Machi,—şi nu se putea desminţi. Dar aceşti funcţionari, în peregrinaţiile lor prin oraş ca să găsească pe Anghelache şi să-l vestească de inspecţia de a doua zi, dau de un coleg al lor, care petrecuse toată noaptea aiurea. Acesta neavînd un rol în această afacere serioasă şi deci fiind un simplu „amic" din „Momente",—Caragiale îl poate spune pe nume. Şi-l cheamă, fireşte, Mache.

Aşa dar, contact cu o realitate—eveniment tragic—nume serios—toate acestea merg împreună.

In opera sa cu adevărat tragică, de pildă în *Năpasta*, a ales oameni din altă lume, şi anume ţărani, oameni întregi. Nu

putea *încredința* roluri atît de serioase şi de tragice tîrgoveţilor. Aceştia au la Caragiale însărcinarea să reprezinte ridicolul. Încă odată, cînd i-a trebuit un tîrgoveţ pentru o neînsemnată întîmplare tragică—aţi văzut ce a făcut, ce revoluţie întreagă în toate procedeele sale.

Analizînd „O noapte furtunoasă", vorbeam de aversiunea lui Caragiale pentru oamenii, care s'au îndepărtat de simplicitatea naturală din cauza „culturii". Dar acei de care vorbim acum, cei goi la suflet, pentrucă nu au de-aface cu realităţi, sînt exact aceiaşi de care vorbeam acolo. Ciobanul de pe Ceahlău, călugăriţa dela Varatic, birjarul (vezi acel articol),—*existau* serios pentru Caragiale, nu numai fiindcă nu erau, cum am spus atunci, pervertiţi de „cultură", ci şi—în fond e cam acelaşi lucru—fiindcă erau oameni în atingere cu nişte realităţi.

Să revenim la Conu Leonida. Dacă are sufletul pustiu, în schimb e „cult". „Ei! domnule, zice el Efimiţei, cîte d'astea n'am cetit eu, n'am păr în cap!". Şi 'n adevăr a cetit mult—în calendarele şi gazetele de pe vremuri (inferioare celor de azi). El e tipul simili-culturii cel mai caracteristic din opera satirică a lui Caragiale. E atît de „cult", atît de plin de idei, încît îl simţim incapabil de a cunoaşte, de a gîndi vre-o realitate cît de simplă. Aşa de pildă, îl simţim incapabil de a *istorisi* faptele „revoluţiei dela 11 Februarie", pe care o admiră. El e lipsit de gustul unui om normal pentru realitate. Ceiace-ţi poate povesti un om simplu, el nu mai poate. Pentru el sînt importante „ideile" lui, nu faptele întîmplate. Pentru reţinerea acestora nu are nici seriositatea nici obiectivitatea necesară. Din fapte nu ia decît ceiace-i ilustrează ideile, şi faptele nu le-a văzut decît conform cu aceste idei. Şi nu le poate înşira decît numai în funcţiune de concepţiile pe care ţine morţiş să le împărtăşească Efimiţei. Conu Leonida e aşa dar lipsit cu totul de realism, fiindcă e rupt total şi iremediabil de realitate. Am spus altădată că e tipul palavragiului. Şi 'ndevăr, palavragiii vorbesc, dar nu pot povesti.

Dar să facem cunoştinţă mai de aproape cu „cultura" lui. Conu Leonida are cultură politică şi cultură ştiinţifică. O mostră de cultură pur ştiinţifică este teoria nevricosităţii-curiozităţii-ideei-fandacsiei-ipohondriei. Ce departe sîntem de Jupîn Dumitrache şi de alte tipuri din Caragiale, care nici idee n'au de geneza şi procesul complicat al psichozelor.

Dar în politică cultura lui e şi mai bogată. El are, tot din ziare, cunoştinţi varii şi tot atît de serioase, caşi în psichiatrie, pe care le exprimă cu aceiaşi stropşire a limbii, semn al nepriceperii lucrurilor şi ideilor. Conu Leonida cunoaşte istoria contemporană a Europei, din care se inspiră în concepţiile sale politice generale şi în cele cu privire la patria sa. El apreciază mai ales pe „Galibardi", pe care Papa, ca să-l îmbune, l'a pus să-i boteze un copil („şi-a găsit omul naşul", zice Efimiţa triumfător şi cu humor).

Afacerea cu „Galibardi" şi cu încuscrirea cu Papa nu e o simplă glumă. Nimic în Caragiale nu e simplă glumă. Fiecare „haz", de care rîde spectatorul, este semnificativ. În aceste vorbe de haz, Caragiale condensează caricaturizînd stări de suflet şi concepţii curente. (Aceasta este cauza pentru care hazurile acestea au prins şi au ajuns de domeniu public). „Galibardi" este revoluţionarismul ieftin al gloatei patruzecioptiste. (În „Boborul" e unul care a luat lucrul mai în serios şi a făcut parte din cei o mie ai lui Garibaldi). Iar botezul copilului Papei este incultura crasă, ori mai degrabă pseudocultura celor cultivaţi din gazetele lui Rică Venturiano şi discursurile lui Farfuride şi Caţavencu.

Faptul că Conu Leonida e „republican",—că adică în el Caragiale satirizează o anumită nuanţă a liberalismului romîn—nu are importanţă, pentrucă nici acea nuanţă liberală n'a avut vre o însemnătate în istoria ţării. Socotind însă, ca toată lumea, că acesta e înţelesul comediei, am făcut altădată greşala de a deprecia semnificaţia acestei comedii.

Importanţa ei este cu totul alta. În această comedie Caragiale pune concepţiile curente ale unora şi chiar stările sufleteşti ale noastre ale tuturora în gura unui tip de pe cea din urmă treaptă intelectuală, ceiace-i permite să dea o formă barocă şi cu atît mai pregnantă acestor concepţii şi acestor stări de suflet.

Definiţia republicii—„nu mai plăteşte niminea bir", „fieştecare cetăţean ia cîte o leafă bună, toţi într'o egalitate",—e însuşi idealul (dus la ideal) al zdrobitoarei majorităţi a tîrgoveţilor romîni, care „se nasc bursieri, trăesc funcţionari şi mor pensionari", ori au printre ai lor asemenea fericiţi.

E, cu alte cuvinte, idealul de a trăi din budget, direct sau indirect (de pildă subt formă de „industrie naţională"). E aşa numita „lipsă de iniţiativă individuală", e „funcţionarismul",—e tot ceia ce deplîngem, de mai bine jumătate de secol, cînd voim să facem pe teribilii. E cu alte cuvinte idealul Romînului de a trăi din munca pozitivă, adică productivă a Romînului.—Ceia ce noi dorim mai cu toţii, dar n'am exprima atît de simplu şi naiv, Conu Leonida, lipsit de orice simţ critic, o spune deadreptul. Posibilitatea acestei sincerităţi, acestei formulări a idealului complect, Caragiale o justifică cu dibăcie prin construirea tipului lui Conu Leonida, alcătuit din însuşiri, pe care tocmai am început să le relevăm în aceste rînduri.

Maxima lui Conu Leonida (cînd Efimiţa, mai deşteaptă pentrucă mai naturală, îl întreabă de unde lefi, dacă nu mai sînt biruri),—aşa dar maxima lui Conu Leonida: „Treaba statului, domnule; el ce grijă are? e datoria lui să 'ngrijească să aibă oamenii lefurile la vreme",—această maximă nu este, iarăşi, o simplă glumă. E concepţia noastră a atotputerniciei statului, e sentimentul nostru că statul e părintele nostru, cînd binevoitor, cînd tiran, e acea stare de suflet, care ne face să-l ocărîm mereu că nu ne dă cît ne trebue, fiindcă niciodată nu ne ajunge cît ne dă şi care ne face să fim veşnic opozanţi (dovadă numărul şi tirajul „ziarelor de scandal"), dar în acelaşi timp „la

urnă" să fim veşnic guvernamentali, ca nişte copii cirtitori, dar în definitiv fricoşi, dacă nu respectuoşi faţă de părintele nostru, în afară de care nu există nici-o salvare. E sclavagismul nostru oriental. E sentimentul robului faţă cu stăpinul—şi teoretizarea acestui sentiment.

Cînd Conu Leonida zugrăvind Efimiţei „revoluţia dela 11 Februarie", zice: „Să te ferească Dumnezeu de *furia* poporului. Ce să vezi, domnule? Steaguri, *muzici*, *chiote*, tămbălău, lucru mare, şi lume, lume",—nu e, iarăşi, o simplă glumă bazată pe contrastul furie-paradă. E indicată, se poate zice în chip lapidar, fizionomia „revoluţiilor" noastre, căci noi nu am făcut revoluţii adevărate; „drepturile omului" ne-au venit deagata; evenimentele noastre mari ne-au fost impuse de presiunea europeană; noi numai le-am făcut primirea — cu petreceri, cu „muzici" şi „tămbălău". „Furia" este o iluzie. Realitatea a fost „muzica". Dar noi am crezut, caşi Conu Leonida, că am făcut „revoluţie". Şi, corolar, Conu Leonida, caşi toţi tovarăşii săi din Caragiale, pricepe formele nouă exact în măsura în care a luptat pentru ele şi, la nevoe, le apără exact cu aceiaşi „furie" cu care a luptat pentru ele.

Cînd Conu Leonida zice că, cu „revoluţia" noastră am dat „exemplu Evropei", Caragiale nu face decît să transpună, rezumind, articole din ziarele depe vremuri ori proclamaţia primarului Capitalei Dimitrie Brătianu, pe care Junimea le-a trecut în dosarul ei şi pe care le transcriu în operele lor Maiorescu şi D. Iacob Negruzzi, ca pe nişte modele de beţie de cuvinte, unul în „Critice" cellalt în „Amintiri din Junimea".

Iar cînd, trezit din somn de Efimiţa, Conu Leonida declară că zarva din stradă nu poate să fie revoluţie, pentrucă nu e voe dela poliţie să se tragă noaptea focuri de armă,—nu-i aşa că aceasta, cel puţin, pare o pură glumă, ba încă prea exagerată? Cu toate acestea, cine nu ştie că atîţia revoluţionari de-ai noştri nu păşesc la manifestaţii de stradă (să zicem citeva geamuri sparte la jidani), dacă n'au asigurată bunăvoinţa autorităţii? Fără această siguranţă, o „revoluţie" e întotdeauna un lucru primejdios, în orice caz îndoelnic prin urmările lui pentru cel care o face. Revoluţii (adică, mai exact, răscoale) nu fac fără permisiunea autorităţii decît golanii. Cetăţenii niciodată.

Şi, în sfirşit, cînd la urmă servitoarea povesteşte cum Nae Ipingescu ipistatul & Co. au trecut beţi trăgînd pistoale, şi Efimiţa triumfă, observînd lui Conu Leonida că totuşi s'au tras focuri de armă, deşi „nu-i voe", şi cînd însfirşit eroul nostru răspunde şi mai triumfător că acum se schimbă vorba, căci însăşi poliţia în persoană e aceia care a tras focuri, — nici aceasta nu e o simplă glumă. E concepţia noastră că legile sînt pentru oricine, dar nu şi pentru autorităţi, concepţie rezultată din alta mai generală, că nu statul cu organele lui e servul cetăţenilor,

ci aceştia sînt servii statului, concepţie care la rîndul ei e concluzia logică a celei mai sus amintită, că statul e bunul nostru tiran al tuturora, care ne dă bursă, leafă, pensie şi bătae, cînd nu ne purtăm bine şi care ne porunceşte să.. nu tragem cu puşca în oraş,—interdicţie, evident, care nu-l priveşte şi pe el.

*

Pentru a exprima la ideal această stare de suflet, Caragiale nu putea alege un exemplar mai potrivit decît pe Conu Leonida. Micul funcţionar, şi încă pensionar, e nu numai sărăcia de suflet, dar atîrnînd atît de direct şi atît de inexorabil de stat, e fiinţa cea mai indicată să exprime complect sentimentul nostru faţă cu „statul".

Dar sărăcia de suflet şi „cultura" sînt numai condiţiile care fac posibilă această exprimare a acestei filozofii. *Motorul*, este egoismul de cea mai joasă specie. Şi 'n adevăr Conu Leonida este un pur egoist. Nu numai „leafa" şi „pensia" lui, pe care „republica" i-o va respecta, nu numai faptul că el visează că nici datoriile nu „ai voe" să le plăteşti in „republică", dar tot, fiecare cuvint, fiecare gest a acestui decrepit respiră acelaş egoism.

De altmintrelea toate tipurile lui Caragiale sînt profund egoiste în fiecare faptă şi în fiecare vorbă a lor, afară de Veta (grija ei pentru Rică şi Spiridon), de Zoe (accesul de generozitate pentru Caţavencu, in clipa cînd ea-şi recîştigă fericirea perdută) şi poate de Ziţa care, din acest punct de vedere, e neutră. (Să se observe că tipurile care nu-s nedesminţit egoiste, sînt numai femei.—Cetăţeanul turmentat e prea inconştient, ca să poată fi pus la socoteală).

Acest egoism e scuzabil la Ghiţă Pristanda, care are de hrănit „uns'pce" suflete şi care ne provoacă compătimire.

Egoismul celorlalţi e odios. Şi'n adevăr, ceiace face odioase tipurile lui Caragiale, este egoismul lor josnic. Dacă ar reprezenta numai prostia şi incultura, şi amestecul de „occidentalism şi orientalism", tipurile lui ar fi numai comice sau ridicole.

Acest egoism al personajelor este cauza pentru care comediile lui Caragiale sînt mereu o satiră crudă.

In comedii, pagini care s'ar putea caracteriza ca humoristice sînt aproape numai cele consacrate inocentului Catîndat şi cele consacrate lui Ghiţă Pristanda (mai ales socoteala steagurilor). Caragiale nu putea să trateze pe Ghiţă Pristanda fără indulgenţă, pentrucă egoismul,—naiv,—al lui Pristanda e justificat. Pristanda e un biet nenorocit. Orice concepţie morală am avea, simţim că nici noi nu-l putem condamna, fiindcă el e condamnat să facă ceiace face.

Bineînţeles, Caragiale nu e un satiric din cauza obiectului

zugrăvit, ci din cauza firii sale. Dacă era humorist din fire, alegea altă lume, alte subiecte. Dar atunci n'ar fi fost marele *istoric* al unei perioade din Romînia contimporană, pentrucă viţiile unei societăţi nu pot fi tratate humoristic. Criticul unei societăţi e întotdeauna un satiric.

Să revenim la Conu Leonida. El e un egoist. Mai întâiu desigur, prin firea sa. Pe urmă prin toate condiţiile în care îl pune Caragiale. Funcţionar mic, rupt de realitate, aceasta îi usucă, îi chirceşte sufletul. Pensionar şi bătrîn: starea sufletească se agravează. Fricos: reduce lumea întreagă la el însuşi.

Frica lui Conu Leonida condiţionează „hazul" părţii din urmă a comediei. In literatura noastră mai avem un revoluţionar fricos. E Clevetici al lui Alecsandri. Dar la Alecsandri, Clevetici e fricos în chip gratuit. Vreau să zic numai pentru a stoarce un efect comic. La Caragiale frica lui Conu Leonida e o parte constitutivă din psihologia categoriei zugrăvită în această comedie. Conu Leonida, mic funcţionar, pensionar, e fricos, pentrucă are psichologia arhicitadinului. (Vezi atîtea pagini ale lui Maupassant, unde e vorba de funcţionari abrutizaţi zeci de ani în biuroul lor, desvirilizaţi, etc.). Rupt de natură, cantonat în biuroul şi mahalaua lui ca un Evreu in *ghetto*,— nu se poate condiţie mai proprie pentru atrofiarea a tot ce e viril... Cîtă deosebire de un ţăran (mai bine de un răzeş socialmente liber), deprins cu natura, cu pădurea, cu duşmănia unora şi altora. Un ţăran noaptea în pădure e acasă la el. Un biet tîrgovăţ e aproape un Leiba Zibal.

Dar pe lîngă toate Caragiale nu uită să ne arate că Conu Leonida e admirat de Efimiţa necondiţionat, pentru geniul lui. Megalomania lui cultivată în familie (Efimiţa e din acele femei, măritate cu genii, care-şi „strică" bărbaţii prin admiraţie şi alintare) pune vîrf egoismului lui senil.

Această alegere a *tipului complect* pentru a exprima o stare sufletească e un procedeu obişnuit lui Caragiale. In „O făclie de Paşti", el a pus în erou şi în împrejurări tot ce putea produce şi exalta frica. In privinţa aceasta Caragiale e romantic sau clasic. (Atîrnă de punctul de vedere).

*

De altmintrelea acest om extrem de inteligent şi de o inteligenţă atît de clară, acest abstractor, care extrage esenţialul quintesenţiind, are în compoziţie, şi deci în concepţie, destule caractere clasice.

In tot ce-a scris, afară de acel roman complect, dar atît de rezumat care e „Păcat", acţiunea se petrece răpede. Acţiunea din „O noapte furtunoasă" şi din „Năpasta" se petrece în cîteva ceasuri şi într'o odae. Tot aşa acţiunea dintr'o „Făclie de Paşti". Chiar „O scrisoare pierdută", cu toate cele trei acte ale ei, ţine două-trei zile. Nu mai vorbim de acele mici comedii, care sînt „Momentele", numite astfel cu toată dreptatea. Apoi, acţiunea începe de obiceiu cînd conflictele sînt aproape de rezolvare, cînd termenii problemei s'au produs toţi. Caragiale redă explozia. Nevoia aceasta de scurtime merge, la el, până la stil. Frazei ample, lungi, complecte, el îi preferă notaţia, stilul telegrafic. (Să se vadă începutul nuvelei „Păcat"). „Conu Leonida faţă cu reacţiunea" avînd un singur act, unităţile aristotelice sînt îndeplinite, fireşte, dela sine.

Partea esenţială a comediei sînt discuţiile dintre cei doi eroi. Partea a doua, spaima de scandalul din stradă, nu adaogă mult studiului social şi psihic. Dar, fără partea a doua, Conu Leonida nu era teatru. Nu-i vorbă, nici aşa nu prea e teatru. E mai mult un „moment". Incă odată, cea mai mare parte şi cele mai caracteristice din „Momente" sînt nişte mici comedii pentru cetit. In ele, totul stă în dialog. Intervenţiile lui Caragiale nu sînt cu mult mai insistente decît recomandările pentru actori puse în parantez, din comedii (iar uneori nici atita), mai ales că aceste recomandări sînt adesea foarte copioase şi minuţioase: In „Conu Leonida" are într'un loc aproape o pagină cu petit pentru actori. „Conu Leonida" e o transiţie între comedii şi „Momente".

Acest „moment" dat ca piesă de teatru are şaptesprezece pagini. Dar aceste pagini sînt în adevăr, cum se zice, substanţiale.

Am văzut că fiecare „haz" este un rezumat al unor observaţii asupra societăţii noastre. Aici episoade neutre nu există ca în „O noapte furtunoasă" (amorul Vetei) şi în „O scrisoare pierdută" (amorul Zoei). Aici Caragiale a ales din aspectele vieţii numai ceiace e „caragialesc", ca un biologist care izolează prin coloranţi anumite ţesuturi din complicaţia variată a unui organism.

Şi, cu toată această selecţionare, care presupune o tiranică intervenire în realităţile obiective, „Conu Leonida" e poate cea mai obiectivă din comediile lui Caragiale.

Dacă în „O scrisoare pierdută" am observat, în aprecierea tipurilor, o discordanţă între noi şi autor, de pildă cu privire la Jupîn Dumitrache şi mai ales la Rică Venturiano, — aici, între chipul cum e redat obiectul şi sentimentul nostru, e identitate. Vreau să spun că autorul nu şarjează, nu încarcă tipul cu note, pe care cetitorul le respinge, fie pentrucă simte contradicţia cu alte note, fie pentrucă nu le recunoaşte ca aparţinînd realităţii, pe care scriitorul o transpune în opera sa.

Această perfecţie artistică cere interpreţi încercaţi.* „Conu Leonida faţă cu reacţiunea" e foarte greu de jucat. Lipsită de acţiune, de peripeţii, neprovocînd la început nici o aşteptare, neînnodindu-se nimic nici mai pe urmă, lipsită de coloratura ce rezultă din îmbulzeala tipurilor, lipsită de decoruri, dar fiind atît de plină de intenţii,—arta din ea trebue relevată întreagă, ca să nu se piardă niciun contur şi nici un ton. Şi foarte rar a fost jucată mulţumitor.

G. Ibrăileanu

Scrisoare din Praga

Analizind situaţiunea economică a provinciilor care compuneau fosta monarhie Habsburgă, se vede clar că regatul Bohemiei era cel mai privilegiat.

Proba contrarie o fac statele moştenitoare, foste componente, care—încurcate în moştenirea prea mare sau prea mică—în loc să-şi întărească situaţiunea avută sau pierdută, grăbesc cu o seninătate naivă pierderea independenţei economice.

In timpul acesta, republica Ceho-Slovacă, urmînd o linie aleasă dintr'un început, a izbutit, pe cît a fost omeneşte posibil, să facă faţă nevoilor prezentului, reuşind să întoarcă gîndul supuşilor dela zilele bune trăite subt robia drăguţului de împărat.

Formarea statului independent se datoreşte unei revoluţiuni încete, terminată cu lovitura de stat din 28 Octombre 1918.

Entuziasmul primelor zile trecut, situaţiunea ţării s'a desvelit în toată goliciunea.

Fără bani, fără alimente, fără cărbuni, fără materii prime, comunicaţiunea dezorganizată şi în plus Germanii rămaşi Ceho-Slovaci, în braţe.

Cu mult curaj şi multă chibzuială, prin muncă fără preget, au creat toate organele necesare mecanismului de stat şi încet-încet, rezultatele sforţărilor oamenilor noi au început să se vadă, ceaţa primelor zile să se împrăştie, temelia noului edificiu să apară clară, solidă, inspirînd tuturor încredere.

Fără îndoială, de mult ajutor a fost, pe lingă lipsa devastărilor, înaintata stare culturală şi economică a ţării, totuşi meritul revine încă întreg priceputei organizaţiuni de care au dat dovadă, în consolidarea ţării.

Inainte de a izbucni revoluţiunea, industriaşii cehi s'au constituit într'o societate * ca să fie gata, pregătiţi, în ziua schimbării guvernămîntului. Proclamîndu-se independenţa, ei au dat tot sprijinul guvernului, ajutîndu-l în politica externă, sugerîndu-i măsuri în politica industrială. Pieţele de până atunci,—celelalte provincii ale fostei monarhii, şi Germania aliată,—au fost depăşite, au fost cîştigaţi Balcanii, Romînia, Italia, Franţa, etc., iar cînd statului i-au trebuit dolari,

* Ustredny svaz ceskoslovenskych prumyslniku (Federala industriaşilor ceho-slovaci).

să plătească mărfurile aduse de peste ocean, industriaşii au adus în ţară dolari, pe mărfurile exportate în America, pentru sume ce întrec importul.

E drept însă că moştenirea respectabilă ce le-a intrat în stăpînire, i-a ajutat să facă primii paşi.

Diferitele tratate şi decizii ale Conferinţei Ambasadorilor au hotărît să i se cuvină noii republici democrate 140.000 km². de pămînt, locuiţi de 13,600 milioane cetăţeni ai fostei împărăţii-regat, cu toate bogăţiile cuprinse între graniţele trase cu destulă bunăvoinţă.

Jumătate din suprafaţa ţării este pămînt arabil. Nu e pămînt bun, ca al nostru; dar graţie culturii intensive, media recoltei la hectar este mult superioară celeia dela noi.

Dintr'un început, însă, trebue să facem deosebirea între provinciile care alcătuiau regatul bohem; Boemia, Moravia, Silezia şi provinciile foste subt civilizata oblăduire maghiară: Slovacia şi Rusia sud-carpatină. Din toate privinţele, Slovacia e mult înapoiată: industrie, agricultură, instrucţie, politică, etc., ba chiar şi higienă.

In Bohemia terenuri neproductive sînt doar suprafeţele ocupate de clădiri, drumuri şi ape; în Slovacia însă, deşi pămîntul e mai bun, lucrurile stau, dacă nu mai rău decît la noi, în orice caz, nu mai bine.

Cultura plantelor se face după starea culturală a ţinutului. In Boemia se cultivă mai mult cartofi, sfeclă, grîu şi orz. Cultura se face intensiv. In Slovacia, grîu, ovăz, secară şi plante furagere; cultura se face extensiv.

Din populaţiunea ţării, jumătate se ocupă cu agricultura.

In anii normali—sînt aceia în care producţiunea reală egalează cifrele scrise prin anuare—recolta ajunge să hrănească şi cealaltă jumătate de populaţiune.

Marea proprietate deşi reprezintă 20 la sută (1.790.000 ha.) din suprafaţa cultivabilă, a fost expropriată. Probabil motivul determinant, pe lîngă moda „en vogue", a fost nevoia colonizării ţinuturilor cu o majoritate formată de Germani sau Unguri, la care s'a adăogat uşurinţa de a expropria latifundiile, stăpînite în majoritatea cazurilor de Germani sau Unguri, şi care reprezentau 60 la sută din marea proprietate. Motivele oficiale sînt însă tot cele cuprinse în decretul lege al exproprierii, iscălit de M. S. Regele Ferdinand I al Romîniei.

Cîmpurile arabile, grădinile, livezile trecînd de 150 ha., sau orice fel de teren (pădure, păşune) trecînd de 250 ha., au fost expropriate, lăsîndu-se unor proprietari numai în anumite condiţiuni, 500 ha. şi rar mai mult.

Preţuirea pămîntului s'a făcut, luînd ca bază preţurile din 1913—15, o lege specială deschizînd cumpărătorilor nevoiaşi creditul necesar plăţii terenului. In modul acesta au fost expropriate 1.300.000 ha., din 1.790.000 ha., cît reprezinta proprietatea mare.

Curţile de apel n'au socotit legea anticonstituţională.

Şi în Ceho-Slovacia producţiunea a scăzut aproape cu jumătate subt normal, iar restabilirea va cere mulţi ani de grijă. Motivele sînt mai deosebite decît cele servite de economiştii noştri.

In timpul războiului, ca pretutindeni, oamenii în stare să muncească au fost luaţi la oaste, pămîntul n'a mai fost muncit cum trebue; graniţele închizîndu-se, nu s'au mai putut importa îngrăşămintele chimice, din care cauze, pămîntul s'a sălbătăcit. Noi socotim întîmplarea aceasta ca plină de noroc, cunoscut fiind că unul din sistemele rele de cultură, înrădăcinat ca orice prostie mare în ţară, este lăsarea pămîntului nelucrat un an, ogor sterp, ca să se îngraşe!

Cehii însă nu-s aşa de pricepuţi ca noi! Lipsind îngrăşămintele chimice, lipsind şi cele naturale, prin rechiziţionarea vitelor, cîmpurile neîngrăşate nu mai hrăneau în deajuns plantele selecţionate cu grije, în atîtea zeci de ani cerealele au degenerat, sămînţele bune au fost pierdute şi paguba se va simţi mult timp.

Cehul nu glumeşte cînd spune:

„Mi-au rechiziţionat o vită ca să dea de mîncare cîteva zile la 100 de oameni. Dacă mi-o lăsau, acea vită îmi producea ani dearîndul cîte un vagon de băligar cu care, îngrăşînd pămîntul, aşi fi putut hrăni în fiecare an 1000 de oameni, cîte zile s'au hrănit 100 din vita tăiată".

Deşi Cehii s'au întors mai toţi teferi din războiu, până vor ridica producţiunea la cantitatea obţinută înaintea războiului, vor fi nevoiţi să importe alimente dela vecini. In primul an au importat pentru 2 miliarde coroane.

Paralel cu cultura intensivă a pămîntului, s'a dezvoltat şi industria agricolă. Dacă producţiunea agricolă va fi suficientă să hrănească toată populaţiunea republicei, abia după îndepărtarea cauzelor arătate, producţiunea industriei agricole,—încă de acum, cu toată criza,—va întrece cu mult nevoile interne lăsînd libere pentru export mari cantităţi de zahăr şi de alcool.

Industria zahărului din republica Ceho-Slovacă reprezintă aproape întreaga industrie a vechei Austro-Ungarii; din 221 de fabrici, 173 sînt în Ceho-Slovacia, avînd o producţie care se urcă la 90 la sută din acea a fostei împărăţii.

In Boemia industria aceasta este foarte veche. Prima fabrică de zahăr a fost construită în 1787 la Zbraslav lîngă Praga. Fabricile erau făcute prin cooperaţia micilor producători de sfeclă, care-şi industrializau propriile produse agricole. Cu timpul, fabricile s'au unit între ele, s'au mărit; şi cu cît numărul lor scădea, cu atît creştea producţiunea.

In Slovacia industria zahărului este mai nouă, dar prin caracterul ei specific de mare industrie, se deosebeşte fundamental de industria bohemiană, cu caracter curat agricol.

Producţiunea maximă a fost atinsă în campania 1912—13, cînd fabricile au produs 147.000 de vagoane de zahăr, din 1.270,000 vagoane de sfeclă cultivată pe 450.000 ha.. Exportul a fost de 86.000 vagoane. După războiu, producţiunea a scăzut la 60.000 vagoane în 1919, la 48.000 în 1920 şi aproximativ 70.000 în 1921. La această scădere a mai contribuit lipsa de vagoane, lipsa de combustibil şi preferinţa lucrătorilor pentru culturi mai lesnicioase şi mai rentabile.

In industria zahărului nici n'a putut fi vorba de concurenţă străină. Scăderea producţiunii în Franţa, sigura insuficienţă în Germania care, deşi producea 270.000 de vagoane de zahăr, le destina consumului intern,—pun fabricile din Ceho-Slovacia la adăpost de risc, din partea fabricilor europene; iar Americile Latine, mari producătoare, sînt prea departe.

Vînzarea zahărului fiind afacere sigură, s'a instituit de guvern un control asupra producţiunii şi vînzării în interior, cota disponibilă pentru export constituind monopolul exclusiv al statului. Din diferenţa enormă între preţul zahărului la fabrică şi preţul oferit de străini, statul a cîştigat cu taxa de export peste 1 miliard de coroane, într'un an.

Industria berei a făcut cunoscut în lumea întreagă oraşul Pilzen.

La drept vorbind Pilzen este oraşul în care locuesc lucrătorii şi funcţionarii imenselor uzine metalurgice Skoda. Din zece cehi întîlniţi pe străzile oraşului, nouă au fost, sînt sau vor fi întrebuinţaţi de fabricele Skoda. Autorităţi, profesii libere, negustori, etc., au în existenţa Skodei, raţiunea de a fi. A spune că eşti inginer la Skoda, echivalează pe romîneşte, cu a fi... bine la palat.

Totuşi renumele oraşului Pilzen se trage de pe urma berei!

Cum nu toţi iubitorii de bere ştiu ce marcă să ceară, scriu şi numele celebrei fabrici: „Mest'ansky pibovar"—berăria burghezească.

Pe ce timpuri au început Cehii să fabrice bere, nu se ştie. Istoria, de cînd pomeneşte de ei, pomeneşte şi de bere. Ca să nu afirm neexactităţi, trebue să admit că Cehii sînt berari dela descălicare.

Prin secolul XII—XIII, fiecare cetăţean îşi pregătea singur berea. Cînd Cehii au întemeiat oraşe, burghezii—avînd privilegiul fabricaţiunii—au avut ani dearîndul (Sec. XV) conflicte sîngeroase cu nobilii, care nu le recunoşteau exclusivitatea meseriei. Fabricile de bere n'au încetat niciodată lucrul, nici în timpul războiului de 30 de ani, nici în timpul vreunui alt războiu sau revoluţiune. Fabricaţia empirică a berei a fost transformată în industrie raţională, prin lucrările berarului Andrei Pup (1794) şi de atunci n'a cunoscut decît un progres neîncetat.

Astăzi sînt în Ceho-Slovacia aproape 700 de fabrici, care în 1913 au atins maximum de producţie: 13 milioane hl.—2 miliarde 600 milioane de halbe!

Bine-înţeles, berea s'a băut aproape toată în Ceho-Slovacia, pentru export rămînînd 1 milion de hl.

Berea de export e pregătită în fabrici speciale, în Boemia mai ales, unde se cultivă şi celebrul hamei de Zatec (Saaz). Singură Mestansky pibovar poate produce 1 milion de hl. pe an.

Acum tot ce se fabrică, se şi bea în ţară; pentru export nu cred să rămînă ceva. Berea e slabă, 10—12 grade, şi din cauza hameiului pus în adins mai mult—cam amărue. E renumită, ce e drept; dar după umila mea părere în materia aceasta, berea noastră dela „Carul cu bere" e mai bună! In Boemia are însă o calitate apreciată de indigeni: este foarte eftină în comparaţie cu vinul şi se poate bea 5—10—15 halbe, la o singură distracţie.

Dacă berea se bea toată, în cele peste 100.000 de berării din republică, se exportă în schimb mult malţ.

Inaintea războiului, din 230.000 tone de malţ, se putea exporta 190.000. Acum producţiunea a scăzut la 75.000 tone, din care 5.000 trebuesc fabricelor de bere ceho-slovace. Sînt 140 de malterii, care pot prelucra 370.000 tone de orz.

Malţul nefiind băutură, nu e minune că se poate exporta; surprinzător este că se exportă alcool. Faptul e plin de merit cînd, chiar cu producţiunea scăzută dela 1.900.000 hl. (1913), la 370.000 hl. (1920), s'a mai putut vinde peste graniţă 100.000 hl..

Sînt *fabrici speciale de alcool*, după materia primă folosită. Distileriile agricole folosesc cartofii sau sfecla. Distileriile industriale, melasa. Distileriile din Slovacia, fructele. Mai sînt apoi fabrici de drojdie şi rafinării. Din grîu nu se scoate alcool.

Probabil însă că exportul de alcool va scădea, întrucît lipsa combustibilului lichid sileşte pe Cehi să întrebuinţeze alcoolul ca

combustibil in industrie. Bine-înţeles, afară de cazul cînd alcoolul, scos pe cale sintetică, va servi drept combustibil: şi atunci distileriile agricole vor exporta pentru prepararea licheururilor fine.

Industria alimentară era în floare înaintea războiului. Produsul a 80 de fabrici de prăjituri era de 40.000 de tone, acum însă e pe sfert. Pe vremuri se exporta şi „cakes"; acum lipsind făina, producţiunea a încetat.

Cum zahăr şi fructe se găsesc din belşug, sînt şi multe fabrici de bomboane (420 stabilimente putînd produce 40.000 tone), de compoturi, de licheururi, de cidru în plină activitate.

Pentru tot răsăritul Europei se fabrică cafea de cicoare, Frank-cafea, cum îi spunem noi, iar pentru republicani, o imitaţie de cafea, din care se scoate un fel de schwartz lung şi fără gust.

Sînt fabrici de amidon, dextrină, etc.

Varză acră, murături, conserve de legume, de peşte adus din Marea Nordului—cînd se aducea, etc.

Industria morăriei,—mori de apă în Slovacia, cu aburi în Boemia,—e suficientă să macine 200.000 de vagoane de griu şi secară şi 50.000 vagoane de orz pe an, pentru consumul intern.

Fiind vorba de industria alimentară, trebue să pomenesc şi de şunca de Praga, pentru prepararea căreia, pe lîngă porcii din ţară, se mai importau anual 1 milion de porci, din ţările vecine.

In privinţa bovinelor şi a porcilor, Ceho-Slovacia vine imediat după Danemarka şi Germania,—numărul capetelor de vite fiind raportat la ha. cultivat.

Defavorabilitatea schimbului nu prea a avut influenţă asupra industriei agricole; iar statul, dîndu-şi seamă de importanţa exportului, nu i-a împiedicat producţiunea, prin neinteresare sau incapacitate biurocratică.

Interesul dat de guvernul austro-ungar se vede iarăşi din balanţa comerţului exterior, pe anul normal 1912—13:

Import . . .	21 milioane k.
Export . . .	713 milioane k.

încît guvernul ceh a dat probă de cuminţenie, încurajînd o industrie atît de rentabilă.

Nu pot încheia capitolul industriei agricole, fără o observaţiune.

Economiştii burghezi, chiar şi Kautsky, sînt contra fărîmiţirii pămîntului agricol. Cu toate acestea legile naturale au condus ţările cu caracter agrar la exproprieri foarte largi.

Inaintea războiului, în Ceho-Slovacia 80 la sută din întinderea terenurilor cultivabile o forma proprietatea subt 100 ha.. Şi anume, în Boemia, unde cultura se făcea intensiv, proprietatea ţărănească era de 5.330.000 ha. repartizată:

9 la sută	dela	0— 2 ha.
10 „ „	„	2— 5 „
30 „ „	„	5— 10 „
29 „ „	„	20—100 „

Proprietatea mare reprezenta doar 16 la sută din întinderea cultivabilă adică 870.000 ha.. Şi din ea:

5 la sută	dela	100— 250 ha.
7 „ „	„	250— 500 „
10 „ „	„	500—1000 „
78 „ „	peste	1000 ha.

Din cauza neputinţei exploatării, aproape o treime era totdeauna arendată. Din această mare proprietate s'a expropriat patru cincimi rămînînd acum mare proprietate 4 la sută din terenul agricol.

La noi în vechiul regat:

Proprietate mare, trecînd de 100 ha	. . .	48 la sută
Proprietate mijlocie 10—100	„	11 „ „
Proprietate mică, subt 10	„	40 „ „

Prin expropriere proprietatea mare a fost redusă la 8 la sută din întinderea pămîntului agricol.

Producţiunea medie în quintale, la ha.:

	In Boemia	In vechiul regat
Griu	15 qu.	12 qu.
Orz	16 qu.	10.4 qu.
Ovăz	12.5 qu.	9.2 qu.
Secară	13.5 qu.	In Transilvania
Cartofi	86.5 qu.	83.7 qu.

Adică producţiunea medie la ha., în Ceho-Slovacia, cu proprietate mică şi mijlocie şi pămînt prost, era superioară producţiunii în Romînia cu proprietate mare!

Cauza superiorităţii este numai organizarea muncii agricole.

Pămîntul fiind lucrat cu maşini, cum ţăranii nu sînt bogaţi să le cumpere, se asociază mai mulţi, se string în cooperative. Din 1891 până astăzi, s'au fundat peste 10.000 de cooperative care merg mînă în mînă cu consiliile agricole.

In toate judeţele sînt bănci de credit agricol, bănci ţărăneşti pentru împrumuturi pe bunuri funciare. S'au constituit sindicate agricole pentru vînzarea griului, untului, brînzei, etc., a tuturor produselor agricole.

Consiliile agricole au scos jurnale, reviste, au ţinut conferinţe, au organizat expoziţiuni, cu scopul de a ridica nivelul technic şi economic al ţăranilor.

Astăzi toate societăţile sînt grupate într'o organizaţiune centrală „Zemedelska jednota Ceskoslovenské republiky", care canalizează toate sforţările pentru intensificarea culturii.

Invăţămîntul agricol se predă în 2 academii, 2 şcoli superioare, 14 şcoli secundare, 27 elementare, 72 curs de iarnă, etc., aproape 200 de şcoli.

Cum consolidarea ţării noastre nu se poate face decît ridicînd producţiunea agricolă, singura capabilă să creeze prin export cel mai sigur izvor de venituri, toată atenţiunea trebue dată, şi trebuia de mult dată, culturii şi industriei agricole.

Legiferarea incompletă n'a făcut altceva decît să compromită exproprierea, dînd ca argumente, contra ideii, înseşi rezultatele logice ale unei legiuiri incomplecte şi abuziv aplicată.

P. Drocan

Cronica economică

Legea pentru reforma agrară *

Păreri şi reflexiuni după votare

In sfirşit problema noastră agrară a căpătat o soluţie legală. Expropierea nu mai este o noţiune subversivă, iar improprietărirea nu aşteaptă decit o mină energică pentru a trece din domeniul fluctuaţiilor, pe care fantezia organelor de aplicare le schimbă dela o zi la alta, în domeniul unor aplicaţiuni practice, amănunţit determinate de o lege, pe care suveranitatea noastră naţională a investit-o cu toate puterile.

Aceasta bine-înţeles, dacă licitaţia pentru favoarea ţărănimii, la care asistăm dela războiu încoace, se poate considera definitiv închisă şi dacă rivna pentru ridicarea aceleiaşi ţărănimi nu va provoca o supralicitaţie.

Dar recunoscind legitimitatea reformei agrare, nu putem totuşi să nu spunem că, considerată în total, legea d-lui Garofiid—dacă se mai poate numi a d-sale—poartă vădit urmele convulsiunilor prin care a trecut în drumul dintre Cameră şi Senat. In adevăr, nu ştim cu ce am putea compara chinurile pe care le-a suferit acest copil răsfăţat al partidelor noastre politice; dar ceiace e sigur, e că el a scăpat din braţele parlamentarilor noştri cu hainele zdrenţuite şi peticite în aşa măsură, încit nu se ştie dacă, eşind la priveliştea lumii, va putea rezista săgeţilor ce i se vor arunca ironic.

Şi cu toate aceste, tot e mai bine că ne găsim în faţa unei legi votată şi promulgată de organele constituţionale, decit orbecăială timidă şi primejdioasă prin haosul decretelor-legi.

S'o examinăm deci cu toată seriozitatea.

* Problema fiind din cele mai importante şi justa ei rezolvare atirnind de o desbatere cit mai largă între oamenii competenţi, — publicăm cu plăcere această Cronică, deşi avem de făcut unele rezerve care, dealtfel, vor reeşi din articolele redacţionale asupra chestiei agrare.

*

Se ştie că problema noastră agrară cuprinde două chestiuni capitale: *exproprierea* şi *improprietărirea*, ambele avînd nevoe de soluţiuni definitive şi echitabile. Legea de faţă pare a avea pretenţiunea că le îmbrăţişază pe amîndouă, în toată întinderea lor. Autorul a căutat să sistematizeze soluţiunile, dînd lucrării diviziuni şi subdiviziuni care reprezintă părţile ei mai de seamă, ceiace dovedeşte că autorul stăpînea problema şi avea intenţiuni serioase. Cînd intri însă în amănunte, această impresie se pierde. Urmele convulsiunilor, despre care vorbeam mai înainte, se văd la fiecare pas. Chiar mai tîrziu şi chiar fără ca viitorul cercetător să citească desbaterile parlamentare, el va înţelege că legea este rezultatul unui violent duel dintre ministru şi parlament.

Examinînd numai modul cum au fost soluţionate cele două puncte cardinale ale problemei agrare—quantumul pămîntului expropiat şi preţul de răscumpărare—ne vom convinge lesne de aceasta.

In adevăr, în chestiunea quantumului, nu poate sta în picioare şi nu este aplicabilă decit una din cele două soluţiuni ce s'au propus, adică: sau cea prevăzută în decretul-lege liberal, după care exproprierea, deşi atinge orice moşie mai mare de 100 hectare, îngădue totuşi pe baza unei scări progresive un maximum de 500 hectare, ce poate rămînea *proprietăţilor* mai mari de 10.000 hectare,—sau soluţiunea partidului ţărănist, care a preconizat maximum 100 hectare de *proprietar*.

Nu e locul să discutăm aici, care dintre aceste două soluţiuni e cea mai bună; ceiace vrem să spunem acum, e că legea votată, încercînd să împace ambele soluţiuni, are o serie de dispoziţiuni, ce nu sînt altceva decit rezultatul hărţuelilor dintre guvern şi parlament, care—fără să facă legea mai largă—îi îngreună enorm aplicarea. Legea are astfel caracterul unui compromis dintre tendinţa guvernului de a salva prieteniile şi interesele, pe care de fapt le-a reprezentat, şi între extremismul parlamentar caracteristic zilelor în care trăim.

Astfel, se clasifică moşiile (art. 8) în moşii de deal, moşii de şes şi moşii cu „investiri importante în inventar şi clădiri". Moşiile de „şes" şi cele cu „investiri" se împart apoi în moşii cu cereri de împroprietărire mari, moşii cu cereri de împroprietărire mijlocii şi moşii cu cereri de împroprietărire mici, pe lîngă categoria moşiilor din regiunile devastate de războiu. Avem apoi: moşii arendate încontinuu între anii 1910—1920 şi moşii arendate propriu zis; moşii cu proprietari agronomi şi moşii cu proprietari ce au fii agronomi sau în perspectivă de a fi agronomi.

Toate aceste categorii au baza lor de expropriere deosebită, astfel încit în locul scării progresive, despre care vorbeşte chiar art. 19 din constituţia modificată, şi al cărei calcul nu poate suferi aprecieri, avem această babilonie de excepţiuni, menită a expune pe expropriaţi aprecierii şi bunului plac al organelor de aplicare, sau a-i face să se folosească fără drept de o situaţie pe care nu o au.

Excepţiunea cea mai tipică o formează însă art. 7 al. b. In adevăr acest aliniat, hotărînd exproprierea totală a moşiilor arendate încontinuu între anii 1910—1920, prevede totuşi că fac excepţie între altele: „moşiile femeilor, funcţionarilor publici şi militarilor". Nu ştiu dacă dintre moşiile arendate a mai rămas expropriabilă vre-o una, faţă de această dispoziţiune şi mai ales nu ştim dacă dintre proprie-

ţarii cu moşii arendate a fost vre-o unul atît de lipsit de prevedere, încît să nu fi solicitat şi căpătat vre-o funcţiune în statul nostru, prin excelenţă sinecurist, mai ales că legea nu prevede data cînd încetează acest drept. Astfel, ai moşie arendată între 1910—1920, dar tu, om prevăzător şi care nu ai avut norocul să fii „femee" sau „militar", obţii vremelnic o funcţie publică, al cărei salar din mărinimie îl cedezi unui subaltern sau... operelor de binefacere şi... iată-te scăpat în momentul cînd comisiunea de expropriere îţi cercetează titlurile de proprietate.

Aceasta este însă numai una dintre multiplele anomalii, care dau legii caracterul de compromis şi care se datoreşte, cum am spus, tendinţii guvernului de a salva interese primejduite, într'un timp şi într'un parlament de un extremism destul de accentuat.

S'ar putea chiar spune că guvernul a învins, totuşi întru cît dintre soluţiunile date—unele sînt echivoce, iar altele consfinţesc nedreptăţi,—nu credem că vor avea viaţă.

În ce priveşte preţuirea pămîntului, chestiunea este şi mai stranie. Art. 36 prevede maximul de 40 ori arenda regională, plătit din sumele încasate din vînzarea loturilor, pentru care art. 143 prevede un maximum de 20 ori aceiaşi arendă. Deci ţăranii plătesc de 20 ori arenda, iar proprietarii primesc de 40 ori arenda. Diferenţa ?.... Se va plăti de stat !... „În acest scop—spune sentenţios art. 36—se înfiinţează o suprataxă adăogată la scara de impunere a averilor şi îmbogăţiţilor de războiu, etc. etc.". Prin urmare iată chestiunea rezolvită şi toată lumea de acord ! Proprietarii primesc mult, ţăranii plătesc puţin, totul satisfăcut din o trăsătură de condei ! Şi apoi ce operă de dreptate socială s'a îndeplinit cu acest prilej !... Va plăti marele vinovat : *îmbogăţitul de războiu...*

Săltaţi munţilor şi vă bucuraţi noroadelor ! Boerii şi ţăranii se pot săruta şi pot varsa lacrimi de bucurie: interesele lor le-a împăcat... *statul.*

Sărmane stat ! Cum îşi bat joc de tine oamenii... de stat.

Dar cine sînt oamenii cu avere ? Cine sînt îmbogăţiţii de războiu ? Nu asistăm noi acum la asaltul ce se dă impozitului pe aceste două categorii de cetăţeni ? Nu pare unanimă indignarea şi revolta în contra impozitului pe capital ? N'a plecat d. Titulescu la Londra ? Nu făgăduesc corifeii politici suprimarea impozitului pe capital ?

Dar această diferenţă reprezintă cel puţin 2 miliarde de lei, iar statul mai are de suportat : plata diferenţei moşiilor ipotecate la credit şi a căror valoare de expropriere e mai mică decît această datorie (art. 74), apoi jumătate din cheltuelile avansate coloniştilor pentru organizarea gospodăriilor lor (art. 117), plus enormele cheltueli cu aplicarea legii ; de unde va lua el încă 2 miliarde, cînd noţiunea îmbogăţitului de războiu e aşa de mobilă ?

Hotărît lucru, în chestiunea preţului pămîntului, oamenii noştri de stat au procedat cu uşurinţă. Această uşurinţă nu provine din incapacitate, ci din grija de a nu pierde nici puterea, nici... popularitatea, două lucruri incompatibile în vremurile de azi. Rezultatul ? Agravarea şi mai cumplită în viitor a crizei noastre financiare şi poate—ferească D-zeu—compromiterea reformei agrare.

De altfel soluţiunea preţului de răscumpărare are un viciu care se datoreşte unor împrejurări mai vechi. Constituţia modificîndu-se, fixarea preţurilor a fost lăsată în ultima instanţă Curţilor de apel, căci altfel reforma nu ar fi putut trece ; aceasta însă putea duce

la preţuri exorbitante, celace ar fi făcut reforma iluzorie, şi din care cauză decretul-lege liberal prevede un maximum. Dilema este însă evidentă : cu fixarea unui maximum de preţ, reforma nu ar fi putut trece ; fixîndu-se ulterior, legea a devenit anticonstituţională.

Această situaţie tragică putea fi rezolvită numai printr'o hotărîre eroică. Nodul gordian trebue tăiat, nu ignorat. Guvernul generalului Averescu era cel mai în măsură să ia această hotărîre eroică, dacă s'ar fi gîndit mai adînc la interesele statului. Majorînd la de 30 ori arenda regională, şi obligînd pe săteni la plata în numerar a pămîntului, acordînd celor lipsiţi credite prin băncile populare,—era, credem—o soluţie care ar fi scăpat statul de sarcina celor 2 miliarde. În afară de aceste observaţiuni, s'ar mai putea spune, în ce priveşte partea privitoare la expropriere, că legea—dînd prea multe amănunte—devine lipsită de precisiune, celace o face cîteodată inferioară decretului-lege din care s'a inspirat ; că chestiunile de procedură puteau lipsi dintr'o lege, ce are pretenţia să fie votată cu $^2/_3$, făcînd parte din constituţie ; că partea privitoare la păşunele comunale putea lipsi, întrucît ni se pare un non-sens crearea de islazuri în devălmăşie, în momentul cînd se înfăptueşte o reformă cu caracter de împroprietărire individuală. N'o să ne întoarcem doar la starea pastorală, numai din cauză că în balanţa necesităţilor actuale cîntăreşte mult încurajarea creşterii vitelor. Această necesitate are alt remediu, pe care îl va aduce întovărăşirea cooperativă, aplicată la creşterea vitelor, iar nu legea agrară.

*

Să examinăm însă partea a doua a legii şi anume dispoziţiunile relative la împroprietărire.

Dela început trebue să recunoaştem că în această parte legea are mai puţine urme de violenţă, celace este o dovadă de lipsa din parlament a adevăraţilor ţărani. Altfel nu se poate explica, cum a trecut fără obiecţiuni serioase articolele privitoare la : indivizibilitatea loturilor (126—135), comasarea şi amelioraţiunile funciare (art. 136), cultivarea loturilor (137—141), etc. În adevăr, sătenii fiind refractari unor asemenea dispoziţiuni, foarte bune în fond, este dela sine înţeles că reprezentanţii lor adevăraţi ar fi protestat, dacă erau în parlament,—deşi, cum am mai spus, utilitatea acestor dispoziţiuni este în deobşte cunoscută celor care concep pămîntul ca un instrument de producţie cu caracter social, cum este el în fapt. Păcat însă că indivizibilitatea prin succesiune a fost totuşi admisă până la 2 hectare la şes şi 1 hectar la munte (art. 126) şi mai păcat încă că art. 120 opreşte înstrăinarea parţială a lotului numai „până la plata preţului". În ce priveşte cultivarea loturilor, legea prevede o dispoziţiune dintre cele mai salutare. Art. 137 dă dreptul Casei Centrale a împroprietăririi „de a stabili şi impune micilor proprietari obligaţiuni privitoare la planul de cultură, la organizarea mijloacelor de cultură şi tovărăşii, care să îndrumeze pe săteni spre o cultură raţională şi intensivă, la desfacerea produselor lor şi îmbunătăţirea rasei vitelor, determinînd şi sancţiunile de luat". Iar art. 139 are o dispoziţiune care se poate numi îndrăzneaţă, întrucît se dă dreptul Casei Centrale a deposeda „fără somaţiune" printr'o hotărîre a judecătorului de ocol pe „acei care nu vor îndeplini obligaţiunile prevăzute în articolele de

mai sus" (137 şi 138).* Dispoziţiunea aceasta este—o repet—salutară; ea va trebui însă aplicată cu mult tact şi precauţiune şi numai după ce utilitatea ei va fi pătruns adînc în spiritul ţăranilor, printr'o operă educativă ce incumbă preoţilor şi învăţătorilor rurali.

Chestiunea indivizibilităţii lotului, precum şi a cultivării lui raţionale, este o chestiune fundamentală pentru viitorul nostru economic şi consolidarea principiului proprietăţii private pe care se bazează producţiunea. De aceia dispoziţiunile legii actuale, fără a fi tot ce trebue, sînt totuşi o garanţie care asigură în parte neputinţa pulverizării micii proprietăţi.

Mai grea va fi comasarea. Legiuitorul e categoric, dar imperativul articolului 136—„Casa Centrală prin Direcţia Cadastrului şi a lucrărilor tehnice *va executa* comasarea terenurilor rurale"—ni se pare imposibil de executat, în special din cauza lotului de complectare, care este creaţiunea legii de faţă şi care este menit a împedica chiar dela început operaţiunea comasării.

O dispoziţiune de asemenea îndrăzneaţă este cea cu privire la dreptul de preempţiune al statului ** la cumpărarea conacelor moşiilor expropriate, precum şi al moşiilor corpuri întregi dela 50 hectare în sus (art. 32). Acest drept, după art. 122, pare a se întinde şi asupra loturilor ţărăneşti cînd sînt vîndute la alte persoane decît săteni. În afară de contrazicerea evidentă dintre aceste două articole, deoarece art. 32 vorbeşte de terenuri mai mari de 50 hectare, iar art. 122 de loturi ţărăneşti—relevăm imposibilitatea realizării practice a intenţiunii legiuitorului, care a ţintit să treacă pe nesimţite în mîna statului toate terenurile ce s'ar mai vinde. În adevăr, cu toate garanţiile pe care le prevede legea, întrucît orice vînzător trebue să notifice Casei Centrale preţul obţinut, neputînd vinde particularilor decît cu acest preţ, totuşi dispoziţiunea aceasta va da loc la abuzuri şi va scumpi pămîntul în mod artificial. Răul ar fi fost înlăturat, dacă se prevedeau sancţiuni contra celor ce ar fi încercat înţelegeri fictive.

Chestiunea colonizării este bine rezolvată prin articolele 114, 115 şi 116. Cu acest prilej statul ar putea face mult pentru alcătuirea unor sate cu gospodării model; nu este însă practică dispoziţiunea art. 117, care pune în sama statului jumătate din cheltuelile avansate coloniştilor pentru întocmirea gospodăriilor. Ne aflăm iarăşi în faţa unui expedient, care va da naştere la abuzuri şi va împovora statul. Acordarea unor credite cu termen lung şi dobînda foarte redusă, mi se pare lucru şi mai raţional şi mai gospodăresc.

Dar cheia întregii chestiuni a împroprietăririi o formează chestiunea *mărimii lotului*. În această privinţă articolul 92 prevede 3 categorii: „loturi de complectare, loturi întregi până la 5 ha. *** şi loturi de colonizare de 7 hectare, în afară de islazul comunal şi locul de casă". Problema nu e rezolvată bine. Chiar lotul întreg de 5 ha. nu e un ideal de proprietate, cu atît mai mult cel de complectare, care în situaţia de azi va avea proporţia de 75%.

* Art. 137 se referă la cultura raţională a lotului, iar art. 138 la obligaţiunea pentru cei străini de a se muta în localitatea unde e lotul.

** În privinţa dreptului de preempţiune, autorul părea să se fi inspirat din lucrarea lui P. Caziot: *La terre à la famille paysanne*, unde găsim o soluţiune identică, cu deosebirea că Caziot cere în practică sancţiuni contra fraudelor, pe care însă legea noastră nu le are.

*** Dacă sînt „întregi" cum mai pot fi şi „până la"...?

Dizpoziţiunea aceasta strică toată economia reformei şi face iluzorie aplicarea dispoziţiunilor cu privire la comasare şi cultivare raţională a pămîntului; de asemenea ea va fi şi o pricină de pulverizare a micei proprietăţi.

Intr'o chestiune aşa de mare, legiuitorul a fost şovăelnic. Desigur, problema e grea; rămîneau atîţia mobilizaţi, ca să nu zicem „alegători" fără pămînt, ceiace ne-ar fi pus brusc şi prea de vreme în faţa problemei proletariatului agricol.

Un corectiv al chestiunii ar fi comasarea. Cu ceiace aveau anterior, cu ceiace aduce soţia ca zestre, majoritatea sătenilor ar avea loturi de 7—10 hectare, dacă parcelele răsleţe vor putea fi reunite prin comasare. De asemenea este foarte salutară dispoziţiunea art. 80 care îngădue ca „la distribuţia loturilor pe lanuri să se aibă în vedere legăturile de rudenie de prietenie ale lotaşilor, precum şi de situaţia în care se găseau în cultivarea acestor locuri înainte de împroprietărire".

*

Dar, precum spuneam la început, oricîte defecte ar avea legea de faţă, tot e mai bine că avem o lege investită cu puteri constituţionale decît orbecăiala primejdioasă prin haosul decretelor-legi, supuse prea repede capriciilor şi schimbărilor.

Legea are defecte, dar dată fiind situaţia de azi, nici un parlament nu ar fi putut da una mai bună. Sînt prea mari ambiţiile şi prea aprinse patimile, pentruca să ne închipuim un corp legiuitor care judecă şi hotărăşte cu sînge rece, neavînd alt ţel decît salvarea intereselor obşteşti.

De aceia să ne mulţumim cu ea.

Ceiace însă devine acum necesar, pentru a înlătura dela ordinea zilei problema agrară, este existenţa unui organ de aplicare priceput, energic şi *cu totul în afară de intrigurile politice*.

Această sarcină incumbă Casei Centrale a împroprietăririi. Ea trebue să iasă din amorţeală, trebue să renunţe la biurocratism şi să păşască serios la realizarea unei îndatoriri menită a rămînea istorică. Acum 30 ani ea a rezolvit o criză economică creînd cooperaţia sătească, astăzi ea are de îndeplinit cealaltă operă: *împroprietărirea*. Cultivarea sistematică a pămîntului, comasarea, refacerea satelor şi a gospodăriilor ţărăneşti, după un plan chibzuit care să însemne transformarea lor în centre de activitate, cum sînt satele ţărilor civilizate din apus,—iată tot atîtea probleme care se deschid şi strigă deslegare.

In acelaşi timp oamenii noştri politici trebue să înceteze de a se mai ocupa de problema agrară, care se poate considera definitiv rezolvată din punct de vedere politic, ceiace rămîne de făcut fiind treaba altora.

Pe lîngă că intervenţiunea lor însamnă introducerea tuturor pasiunilor acolo unde trebue linişte, discernămînt, unitate şi energie, —chestiunea mai are şi următorul aspect.

Problema noastră agrară a fost rezolvată atunci cînd s'a votat la Iaşi exproprierea a 2 milioane de hectare din proprietatea particulară. Tot ce au făcut partidele politice de atunci încoace, a întîrziat, nu a grăbit rezolvarea definitivă a problemei.

Nu vom spune că s'a făcut demagogie, dar s'a încercat a se face din problema agrară platformă politică. *In această privinţă toate partidele au greşit.*

Astăzi însă trebue să punem pasiunea adevărului mai presus de orice pasiune şi, în virtutea acestui adevăr, trebue să recunoaştem că din moment ce cele 2 milioane de hectare desfiinţau proprietatea latifundiară, transformarea restului marei proprietăţi în proprietate mică se putea face pe cale de evoluţie, fără lupte şi convulsiuni. Dacă acest lucru s'ar fi înţeles dela început, astăzi am avea o lege agrară fără contradicţii şi anomalii; am avea un copil voinic, cu haine bune, fără sdrenţele care-l disfigurează azi.

Să lăsăm deci cel puţin de aici înainte, ca evoluţia să-şi îndeplinească opera, iar transformarea şi consolidarea proprietăţii ţărăneşti să se facă fără intervenţii forţate.

Ţărănimea trebue fixată de pămînt, luminată şi lăsată liberă în desvoltarea şi tendinţele ei. *Aceasta este politica de mîne* şi numai prin ea curentele dizolvante vor putea fi oprite în opera lor distructivă.

Pr. C. Dron

Cronica Literară

Ediţiile lui Eminescu: „Geniu Pustiu"

„Cartea Romînească" a scos poeziile lui Eminescu într'o ediţie nouă. Această ediţie, îngrijită de d. G. Adamescu, este cea mai bună de până astăzi, cu toate micile ei defecte, despre care ne rezervăm dreptul să vorbim altădată.

Ni se anunţă însă reeditarea altor opere ale poetului, printre care şi „romanul" *Geniu pustiu.*

Ne propunem să dovedim în rîndurile următoare că tipărirea acestui „roman" este o impietate faţă cu Eminescu şi o mistificare a publicului.

Geniu pustiu a fost tipărit în ediţia Minerva a „autorilor clasici" ca „roman *inedit*", de către d. I. Scurtu.

Să vedem dacă se poate spune despre *Geniu pustiu* că este un „roman inedit".

Insuşi d. Scurtu arată în prefaţa sa că *Geniu pustiu* e un fragment dintr'o lucrare mai mare intitulată *Naturi Catilinare.* Dar nici chiar acest fragment nu este complect, cum ne spune tot d. Scurtu.

Paginile date ca „roman inedit" sînt scrise în 1869, cînd Eminescu avea nouăsprezece ani (s'o spunem în treacăt că la vîrsta asta n'a scris nimene un roman bun).

De atunci şi până la 1883, cînd s'a îmbolnăvit, Eminescu avea timp să-l publice — şi nu l'a publicat. Dar nici nu s'a mai ocupat de el vre-odată, căci altfel ar fi corectat limba care e plină de ardelenisme şi de germanisme,—cum scria adolescentul Eminescu, elevul lui Pumnul şi al şcoalelor din Ardeal.

Dar cum era să se mai ocupe de acest „roman", pe care el *l'a desfiinţat* înainte de 1872, cînd a scris *Sărmanul Dionis,* în care a transportat pagini întregi din acest *Geniu Pustiu,* inutilizînd astfel pentru totdeauna fragmentul fragmentar scris la 1869?

Descripţia străzii bucureştene şi a crîşmei pe o noapte ploioasă din paginele 3, 4, 5 din *Geniu pustiu* (Ediţia 1908) se găseşte în paginile 31, 32, 33 din *Sărmanul Dionis* (Ediţia Biblioteca Minervei). Tipul lui Toma Nour dela pg. 7 din *Geniu pustiu* se găseşte, cu schimbarea numelui Toma Nour în Dionis, la pg. 32 din *Sărmanul Dionis.* Odaia lui Toma Nour dela pg. 20 din *Geniu pustiu* e odaia lui Dionis dela pg. 36 din *Sărmanul Dionis.* Bustul dela pg. 20 din *Geniu pustiu* e bustul dela pg. 37 din *Sărmanul Dionis.* Ochii lui Ioan dela pg. 21 din *Geniu pustiu* sînt ochii tatălui lui Dionis dela pg. 38 din *Sărmanul Dionis.* Palatul din faţa locuinţei lui Toma dela pg. 24 din *Geniu pustiu* e palatul dela pg. 45 din *Sărmanul Dionis.* Nostalgia trecutului dela pg. 33 din *Geniu pustiu* e exprimată prin aceleaşi cuvinte la pg. 47 din *Sărmanul Dionis,* etc.. Iar aceste pagini trecute din *Geniu pustiu* în

Sărmanul Dionis sînt esențiale. Și trebue să adăugăm că pe lingă aceste pagini, Eminescu a mai luat din *Geniu pustiu* pentru al său *Sărmanul Dionis* multe pasagii pe care le-a redactat altfel.

Dar mai este încă ceva. Manuscrisul acesta nu numai că este despoiat de o bună parte trecută în *Sărmanul Dionis*, dar are multe pasagii șterse cu creionul de Eminescu — și păstrate de d. Scurtu!

Iată cîteva notițe prin care d. Scurtu justifică tipărirea pasagiilor șterse de Eminescu:

a) „Fraza e ștearsă ulterior cu creion roș. Am reținut-o fiind de oarecare interes..."

b) „De aici încolo urmează o lungă și ditirambică serie de idei revoluționare, republicane, umanitare și de imagini romantice șterse ulterior de poet, fie că nu le mai găsea locul în roman. Le reproduc totuși pentru interesul lor biografic".

c) „Acest alineat și — în afară de cel învecinat — celelalte trei ce urmează sînt șterse ulterior pentrucă poetul voia probabil să le înlocuiască. Dar nefiind înlocuite cu nimic și povestirea rămînînd dealtminteri trunchiată, le reproduc pe toate".

d) „Întreg pasajul... este însemnat ulterior cu creionul de către Eminescu care a pus observația explicativă „prea lung" ceiace-i și drept cînd ne gîndim că acest fragment de articol politic... nu-și prea avea locul în roman".

e) „Sfîrșitul întreg e neclar din pricina cuvîntului indescifrabil și lipsei subiectului din ultima frază". (Și totuși d. Scurtu îl pune!).

Să mai dăm două notițe ca mostră pentru alte procedee curioase de editare a acestui „roman inedit":

a) „In text urmează: „Cu bolta ei puternică" cuvinte pe care le-am eliminat fiind de prisos și întunecînd fraza". (Așadar după ce tipărește lucruri șterse de Eminescu, elimină lucruri neșterse).

b) „In text este un adaos inexplicabil care nu se vede unde ar aparține". (Vasăzică la tipărire s'au făcut omisiuni din cauza incifiturii textului).

Acest concept, părăsit de autor, despoiat de ce i s'a părut mai bun, cu pasagii șterse, așa dar simplu brulion, pe care din-tr'o cauză sau alta Eminescu nu l'a pus pe foc, d. Scurtu l'a tipărit în colecția „Scriitorilor clasici" ca „roman inedit" de Eminescu.

Desigur, acest *Geniu pustiu* poate fi interesant pentru omul de studiu, care vrea să privească în intimitatea procesului de concepție a lui Eminescu. Și tipărirea lui poate fi justificată numai prin dorința de a aduce un serviciu acelor cercetători, care nu pot studia manuscrisul la biblioteca Academiei. Dar un asemenea manuscris se tipărește ca atare, și nu ca operă „inedită" în colecția autorilor clasici.

Dar înfîrșit această tipăritură, dacă nu e un „roman inedit" de Eminescu, poate oare servi cel puțin ca piesă pentru oamenii de studiu? Nu. D. Scurtu ne spune, că a corectat punctuația, limba, gramatica și sintaxa (Bietul Eminescu—agramat! Și avînd nevoe de ajutorul altuia ca să iasă în public!... Dar în brulioane cine nu-i agramat?). Deci tipăritura aceasta nu poate dispensa pe cercetător de manuscrisul dela Academie.

D. Scurtu într'o privire mai generală asupra *Geniului pustiu* ne spune că

„romanul" e slab, „are și defecte multe chiar—în fond și în formă", „insuficiența observației psihologice care-i *supărătoare*, apoi exagerarea evenimentelor și a sentimentelor, repetirile *jignitoare*, neclaritatea unor tablouri și încărcarea frazelor cu prea multe frumuseți *căutate*, artificiale".

Iată-l pe Eminescu un scriitor jignitor, afectat, supărător.

Așa dar Eminescu a fost un mare poet și un detestabil romancier, un romancier mult mai slab decît d-nii X sau Y. Și dacă ne mai gîndim că cu acele *Poezii Postume* (alte brulioane scoase la iveală), el nici ca poet nu mai rămîne un mare poet, ci unul neegal, cînd bun, cînd rău, și uneori detestabil, atunci vom înțelege și mai bine ce nenorocire i s'a întîmplat după moarte mult nefericitului nostru Eminescu.

Cu procedeul acesta—adică scociorînd prin coșul scriitorilor și tipărindu-le încercările neizbutite, pe care ei cei dintăi le știau neizbutite—se poate înjosi și ridiculiza orice scriitor din lume.

Eminescu n'a voit să fie autorul unui roman. Eminescu n'a tipărit nici un roman. Eminescu s'a încercat în adolescență să scrie un roman și a văzut că nu poate scrie un roman. Nu este o ofensă sîngeroasă adusă memoriei lui, a-l declara romancier și apoi a-l caracteriza ca romancier care „jignește și supără"? Și, dacă am primi acest *Geniu pustiu* ca „roman *inedit*", apoi Eminescu ar fi cel mai ridicol scriitor din lume și un pur imbecil, căci ar fi unicul, care să aibă în două opere *pagini întregi* la fel, cînd se știe că un scriitor care se respectă evită repetarea unei singure metafore!

Cum se explică această îmbogățire cu sila a operei lui Eminescu cu așa numitele *Poezii Postume*, cu „romanul inedit" *Geniu pustiu*, etc?

Sînt mai multe cauze.

Această dare în vileag a brulioanelor lui Eminescu începe după 1900.

1900 este o dată importantă în istoria noastră politică, socială și literară. In preajma acestei date se întîmplă o mulțime de lucruri, din care nu vom aminti aici decît numai pe cele care ne trebuesc pentru scopul nostru.

Atunci apare naționalismul în literatură, printre ai căruia reprezentanți vedem o mulțime de Ardeleni. Ca un corolar, e întețirea luptei, începută de alții, împotriva literaturii „decadente" venită cînd apunea eminescianismul, luptă în care se disting prin îndîrjire scriitorii ardeleni.

Printre aceşti Ardeleni se pun mai în evidenţă Chendi (al doilea editor al *Poeziilor Postume*, — primul fusese Nerva Hodoş) şi d. I. Scurtu (editorul *Geniului pustiu*).

Aşa dar, era vorba de a imprima literaturii un caracter naţionalist şi a distruge „decadentismul" de origină străină.

Era nevoe, deci, de modele literare mari, impunătoare, cu caracter naţional şi cu tendinţi naţionaliste. Exista, fireşte, Coşbuc, dar el era numai unul, şi poezia sa, foarte naţională, nu era naţionalistă. Ar fi fost util, ca auxiliar în luptă, un mare scriitor ca Eminescu. Poeziile lui Eminescu însă (afară de Satira III-a şi Doina) nu puteau servi. Iată ce zice Chendi în prefaţa *Poeziilor populare* ale lui Eminescu—dezgropate şi tipărite tot în vremea asta, de aceiaşi oameni:

„Dar notele aceste de romantism, care de altfel se menţin până la asfinţitul lui Eminescu, din simple ce sînt la început se complică în măsură ce cultura dobîndită îi deschide terene mai largi de reflexiune... şi care din cînd în cînd fatal împing în umbră instinctul naţional al oricărui poet şi îl scot pe oceanul larg al poeziei universale, cum s'a întîmplat şi cu Eminescu". — „Influenţa străină l'a împiedecat pe neobservate a ajunge la deplină desvoltare în limitele principiilor de artă naţională".

Această atitudine faţă cu poezia lui Eminescu ajuns la apogeu, nu este numai a lui Chendi, ci a întregului curent naţionalist de atunci.

Trecem peste curioasa idee de a deprecia poeziile din epoca maturităţii poetului, adică ceiace e mai admirabil în Eminescu —şi ceiace e mai meritoriu tocmai prin caracterul de universalitate al operei lui, care-l pune alături de marii poeţi ai lumii— şi ne oprim asupra acestui deficit de naţionalism al poeziei sale.

Chendi, d. Scurtu şi ceilalţi, naţionalişti şi Ardeleni, deci de două ori naţionalişti, caută un remediu la acest deficit şi-l găsesc, mai întâiu, în opera politică şi socială a lui Eminescu, pe care d. Scurtu o tipăreşte, făcînd un real serviciu publicului. Dar trebuia şi o operă poetică cu caracter mai naţionalist — şi atunci, cum aceşti scriitori erau şi funcţionari la Academie (şi aveau la îndămînă manuscrisele lui Eminescu), au găsit în hîrtiile lui opere mai puţin „universale", opere cu un caracter mai apropiat de ceiace le trebuia lor.

Am vorbit altădată de *Poeziile Postume*, şi nu ne mai repetăm.

In *Geniu Pustiu* e mult naţionalism şi foarte mult ardelenism. (Naţionalismul şi ardelenismul erau noţiuni aproape echivalente pela 1900). Deci *Geniul Pustiu* era foarte bine venit, ca operă cu caracter de propagandă. D. Scurtu ne spune chiar că pricina pentru care a ţinut să tipărească acel roman (care conţine părţi „supărătoare" şi „jignitoare" ca talent), este caracterul lui educativ:

„Cu toate acestea, zice d. Scurtu, romanul rămine o lucrare cu valoarea ei literară preţioasă... prin faptele istorice din care se inspiră, prin tendinţele lui naţionale sănătoase".

Dar publicarea *Poeziilor Postume*, a *Geniului Pustiu* etc., nu are ca pricină numai naţionalismul epocei, ci şi altele, secundare, auxiliare.

E, mai întâiu, entuziasmul naiv al istoricului literar pentru orice hîrtie rămasă dela un scriitor mare cu care se îndeletniceşte. E, apoi, ambiţia cam deşartă de a-ţi lega numele tău de editor şi adnotator de acela al unui mare scriitor. E, după aceia, dorinţa unei case de editură de a-şi îmbogăţi colecţia de „clasici". Iată o curioasă mărturisire a d-lui Scurtu:

„Cînd s'a tipărit ediţia I a romanului nu avusesem timpul să-l studiez mai de-aproape căci *editorul ţinea să-l pună* la îndămîna publicului cît mai curînd şi eu îl cedasem definitiv."

Noi ne adresăm aici tuturor caselor de editură, rugîndu-le să lase pe Eminescu în pace cu *Geniul Pustiu*, care-l scoboară atît de mult în ochii acelora, care nu bagă de samă că acest „roman *inedit*" este un brulion din adolescenţa lui Eminescu, în care el a şters multe pasagii chiar atunci şi din care a luat tot ce a fost bun şi a pus în *Sărmanul Dionis.* *

Credem că şi cei care au desgropat'o, ar renunţa astăzi la întreagă această literatură „inedită" a lui Eminescu. Astăzi nu mai e nevoe de acea pedagogie naţionalistă de atunci, pe care o puteau servi hîrtiile din coşul lui Eminescu.

G. Ibrăileanu

---

* Am văzut un „critic" regretînd că Eminescu n'a fost un poet egal, adică că are şi poezii slabe (cele din „Postume") căci fără cele slabe (repetăm: din „Postume"), Eminescu, ar fi fost, zice „criticul", unul din marii poeţi ai lumii. Aşadar Eminescu nu e unul din marii poeţi ai lumii, pentrucă nu şi-a dat foc brulioanelor! Lucrul se mai poate remedia: Să renunţe casele de editură la retipărirea acestor „Poezii Postume", „opere" tot atît de „*inedite*" ale lui Eminescu caşi *Geniul Pustiu*. Atunci Eminescu va redeveni un mare poet al lumii!

Scrisori bucureștene

„Vom pune în valoare bogățiile Țării...“
(Dintr'un program de guvernământ).

— ...Două sticle de apă!
— Apă!?... Nu putem da decît dacă consumați...
— Plătesc...
— Nu se poate!
— La noi nu curge... Plătesc, vă rog...
— Nu se poate!

Scena are loc într'o cofetărie. O femee cu două sticle goale solicită în van lichidul, pe care vara îl face atît de prețios. „Plătesc“... pentru apă.

„Vom pune în valoare toate bogățiile Țării“. Iată un punct de program, despre care nu se poate spune c'a rămas literă moartă.

*

Dacă progresul se determină creind necesități, cum ne asigură economiștii, trebue să recunoaștem că Bucureștiul se găsește—grație edililor săi—în plină eră de progres. Căci nevoile Bucureștenilor sînt nenumărate. Incearcă unele inițiative particulare să le împuținеze, să le satisfacă. Dar Administrația, providența noastră de fiecare ceas, stă de strajă. Și pentru fiece grijă care ni se ia, căpătăm cel puțin altele patru.

Apă?

Dar osîndi-s'ar bucureșteanul să scoată parale și din platră—pentru luna de vilegiatură, dacă mahalaua lui ar fi stropită și dac'ar putea bea ca altădată, în toiul zilei, apă rece și dulceață cu nevasta și copiii?

Vezi bine că nu.

Dar tocmai aicea stă progresul. Au trebuit cîțiva ani și un întreg program de activitate pentruca rendementul filtrelor dela Bragadiru să se micșoreze într'atît ca cetățeanul să capete noțiunea justă a prețului apei. Iar în ce privește stropitul, care se face cu apă de girlă, situația părea într'adevăr desnădăjduită. Ce vreți, Dîmbovița nu seacă. Oricîtă prevedere, oricîtă sîrguință, pîraele curg cum le-a lăsat Dumnezeu, și oamenii nu le pot opri. Printr'o calamitate firească, apa de stropit și de curățat străzile părea pentru totdeauna asigurată acelui Centru care singur se spală în Bucureștii noștri. Dar atunci a intervenit soluția de geniu: neputînd seca izvoarele, edilii Capitalei s'au gîndit să comande stropitori-automobile... Stropitori-automobile care trebuiau să vie cînd avea să îngădue Valuta. Până atunci însă, pentru a face o economie comunei, s'au vîndut boii dela vechile sacale. Fără boi, sacalele stau; Dîmbovița curge liniștită, scăpată de orice primejdie, iar praful mistue nesupărat plămînii bucureștenilor.

Simplu ca oul lui Columb, veți spune. Ne trebuia totuși Columb, și l-am avut în persoana fostului primar.

*

Un primar este însă, orice s'ar zice, un om. Și ce poate face un singur om cînd lipsește tradiția?

Din fericire, la noi tradiția există. Decenii de administrație comunală au stabilit anumite regule, cu care Capitala noastră trebue să se lupte pentru a crește și a se dezvolta. Avem o natură binecuvîntată, care secundează toate străduințele omului. Orice sămînță aruncată în pămînt prinde și rodește. Orice pom sădit răzbește și capătă rădăcini. Ce poate face în asemenea situație Primăria decît să taie pomii acolo unde cresc și să-i înlocuiască prin acele bețișoare firave, care justifică în state plata grădinarilor Comunei. Se știe doar ce s'a întîmplat cu grădina Ateneului și cu squarul din jurul statuei lui Lazăr. Macadamul armonios al Bucureștilor era jignit de aceste colțuri de umbră. Fațada de iarmaroc a Palace-ului de lîngă Ateneu și berăria Căp'tanul trebuiau scoase în vedere. S'au tăiat bătrînii copaci și s'au pus în locul lor niște pomișori tunși ca niște cățel băbești. Iar carapacea Ateneului străluce astăzi la soare ca o broască țestoasă surprinsă pe prundiș, și dascălul Gheorghe Lazăr își pleacă fruntea subt pumnul insolației.

Sînt copaci și pe cele cîteva bulevarde. Dar ei sînt expuși la transplantare și aliniere. In anul expoziției, de pildă, toți cei mai răsăriți și mai stufoși de pe bulevardul Colții au fost mutați în parcul Carol, iar cei rămași au fost aliniați între ei după înălțime. Astăzi se tae numai cei care întunecă lumina proprietarilor binevăzuți la Primărie.

Ce pot însemna însă aceste mici păcate pentru un oraș în plină dezvoltare! Căci văzînd cu ochii Bucureștiul se trans-

formă. Se transformă, rămînînd acelaşi, ca Frezzo Fregoli. Etaje nouă, clădiri nouă, se ridică peste tot, cu cea mai mare grijă pentru estetica străzilor, care tocmai deaceia suferă atît. Adevărata perioadă de construcţie nu a început totuşi. Cei care clădesc, sfruntînd toate greutăţile momentului, sînt îndrăzneţii. Construcţia are şi ea cavalerii ei de industrie. O clădire ridicată repede şi închiriată bine poate fi amortizată în 4 sau 5 ani. E ispititor. Pentru a duce repede la capăt o construcţie, cu felul în care se munceşte şi se procură materialele acum, trebue însă energie. Speculatorii nu obişnuesc să se cheltuiască într'atît. Ei joacă pe un număr şi aşteaptă. Marea afacere a anului au fost locurile virane. Din Mai trecut până acum terenurile s'au urcat cu peste 150%, şi urcarea continuă. Prea puţine dint'însele au intrat în mîna celor care vor să construiască. Legiuitorul nostru s'a arătat nul şi în această privinţă. Modernizarea Bucureştilor se loveşte de-aceia de o mare piedică: speculatorul. Speculatorul aşezat la tejgheaua lui ca un vameş, hotărît să smulgă un groaznic bir pentru fiecare odăiţă nouă.

Specula domină de altfel toate drumurile vieţii noastre economice. Este curios cum putinţa de prevedere pe care o pierd guvernele se stringe toată şi se potenţiază subt fruntea unei categorii de indivizi, care iau în antrepriză viitorul.

Orice vrei să începi, ori încotro vrei să te întorci, găseşti înaintea dumitale bariera acestui monopol privat: folosind dezorganizarea Statului, speculatorul s'a aşezat la toate răspîntiile. Şi deasupra lui fîlfîe pancarta: Pe aicea nu se trece —decît plătind.

În asemenea condiţii era firesc ca Bursa să cunoască vremuri glorioase. Acţiunile se urcă şi descind cu o elasticitate uimitoare. Hîrtiile de petrol ţin recordul. Societăţi care n'au produs până acum decît gaze—gazele prevestitoare—au ştiut să ridice aşteptările la prime de mii de lei. Asemenea cote nu se ating fără participarea unui mare public. Căci bucureşteanul joacă la bursă, cum bea bere sau merge cu tramvaiul. Cu riscuri mai puţine totuşi; căci la bursă nu-şi poate pierde decît punga.

Ce se fac preocupările culturale, în asemenea împrejurări? Nu întrebaţi. Un străin a observat cîndva că cizmăriile sînt mult mai numeroase pe incomoda Cale a Victoriei decît librăriile. Astăzi, cizmăriile dispar în faţa bodegilor. Evoluăm. Cultura, cum se înţelegea odinioară, cere oarecare răgaz. Sîntem atît de grăbiţi. Cinematograful, cu trepidaţia lui scăpărătoare, este emblema epocii. Şi cînd cinema-ul îşi alătură şi o Bodegă, o, atunci...

Admirabile timpuri în care localurile unde se mînîncă se chemau încă birturi,—spre voi se va întoarce totdeauna regretul celor ce v'au cunoscut.

*

Orice ar face Primăria, orice ar inventa speculatorii, mai rămîne totuşi o lună minunată chiar şi în oraşul bodegilor. Aerul se face mai uşor,—cîteodată, între două ploi, se poate respira,—trandafirii înfloresc, pomii sînt verzi în curţile oamenilor... Fugitiv, ca o licărire, bucureşteanul poate avea impresia că oraşul lui face încă parte din natură... că participă la bucuriile acesteia, că palpită odată cu primăvara, că simte singe nou furnicîndu-i vinele. Pe uşi şi pe ferestre viaţa iese din case, şi se aşează pe străzi. Aici îşi află edilitatea colaboratorii săi cei mai nepreţuiţi: femeile. De ce-ar mai trebui pavate străzile pe care bucureştencele îşi plimbă intenţiile lor cotidiane! Capitalele străine se pot lăuda cu bulevardele lor, cu edificiile lor, cu minunatele lor grădini şi muzee... Bucureştiul se laudă cu femeile sale. Ele reduc perspectiva la ceia ce poate să încapă între un picioruş agil şi o pereche de ochi care poftesc,—iar strada, unde toată lumea tace şi unde disgraţiile se acund, este locul cel mai ferit de deziluzii pentru privirea acestor primitive frumuseţi.

Iată cadrul în care „se judecă" aşa zisul proces al comuniştilor. O seamă de nebuni care au vrut altă lume, altă viaţă, alte idealuri. Dar ar putea cinstita poliţie a închisorilor să le înţepe ochii cu ace şi să le smulgă în fiece zi cîte o litră de carne, fără să se mişte o fibră în sufletul celor care trăesc pe străzi... pentru nebunii care vor altă viaţă.

Eugen Crăciun

Miscellanea

Versul tipografic

Provocați de o recenzie a d-lui Topîrceanu, am vorbit puțin, în numărul trecut, despre cîteva procedee de versificație ale unor scriitori de azi. Spuneam atunci că vom reveni. Astăzi vom vorbi de versul tipografic.

Sîntem nevoiți să înșirăm aici cîteva adevăruri de cea mai plată banalitate, dar cetitorul va vedea că nu e vina noastră.

Așa mai întîiu trebue să spunem că versul nu este proză. El este măsură, ritm și rimă. Elementul cel mai important este ritmul. Fără această alternare regulată de silabe accentuate și neaccentuate nu există vers.

Cine scrie cum scriu eu aici această notiță, oricît de mari spații ar lăsa pe coala de hîrtie la dreapta și la stînga, începînd fiecare rînd cu literă mare—nu face versuri, ci scrie în proză. Versul nu atîrnă de zețar. Deaceia versurile adevărate, oricît le-ai scrie unul după altul înșir ca proza, nu vor putea fi mascate. De pildă: „De-am fost răi tu ni-i erta, căci și răul cîteodată prinde bine la ceva“ (Creangă, Harap alb).

Această neputință de a masca versul are ca pricină faptul (continuăm cu aceste teribile adevăruri foarte nouă) că poezia este o artă a auzului cași muzica, și nu a văzului ca pictura, sculptura și arhitectura.

Să dăm și... dovezi.

Poezia e mai veche decît scrierea. Poezia noastră populară n'a fost scrisă (n'a putut fi percepută cu ochii) până la Alecsandri. O poezie recitată la teatru nu există pentru ochi, decît numai pentru cel care o recitează—cînd n'o știe pe de rost. Scrierea e numai un mijloc de răspîndire a poeziei, și i-ar putea ținea locul gramofonul și telefonul. Probabil că în America, unde cetățenii au acasă telefon fără fir, prin care ascultă opera și opereta la care sînt abonați, poeții își vor „publica“ poeziile

și pe această cale. Pictura însă nu se va putea răspîndi prin telefon.

Că unii poeți își închipue că ceiace au de spus poetic e mai impresionant ori mai expresiv în proză, aceasta îi privește pe ei, —deși le-am putea obiecta că muzica versului face parte, prin definiție, din poezie, ca rezultat al ridicării sensibilității la un diapason înalt (în descripția naturii Hogaș ajunge adesea, fără să-și dea samă, la cadența versului) și că muzica aceasta dă poeziei un coeficient puternic prin puterea de suggestie a ritmului și a rimei, care contribue la contagiarea cetitorului de emoția poetului.

Dar să admitem și legitimitatea pretenției de a desființa versul, pretenție care nu este o noutate nici la noi în țară, unde acum vre-o patruzeci de ani o sumă de oameni, dușmani ai tuturor „prejudecăților“, priveau și ei versul cu antipatie ca o formă învechită și artificială, care ar silui sensibilitatea spontană a poetului (în „Contemporanul“ mișunau poeziile în proză).

Intrebarea însă e pentruce unii poeți în proză își zețuesc proza *ca* versurile.

Acești oameni uită adevărul banal, enunțat mai sus, că poezia nu e pentru ochi (Dacă ar fi pentru ochi, atunci în franțuzește și în englezește ar fi foarte greu de obținut rime, și *tombeau* n'ar rima cu *Lido* în Musset) și că deci nu pot reuși să contrafacă versul. Pentru cine *ascultă* poezia lor, faptul că ea e *scrisă* cu rîndurile tăiate este absolut indiferent. Și trebue să adăugăm că și cel care *o cetește* în realitate *o ascultă* ca și cel care cetește o partitură de muzică, pentrucă, încă și încă odată, poezia cași muzica este o artă a auzului.

Că Eminescu și Coșbuc își scriu versurile unul subt altul—este un uz și atîta tot. Puteau să le scrie unul după altul, începînd cu literă mare numai unde începe o frază,—opera lor era aceiași, tot în versuri.

Scopul celor care-și zețuesc proza ca versurile este de a suggera, celui care cetește, ceva din muzicalitatea versului. Ce splendidă recunoaștere a legitimității versului—din partea acestor dușmani ai versului! Și ce spectacol comic —de a recunoaște legitimitatea și superioritatea versului, dar a nu scrie în versuri și a te preface că scrii în versuri.

Dar din nenorocire nici această suggerare nu este posibilă. Cînd *văd* rînduri scurte subt rînduri scurte care încep cu literă mare, spiritul meu se pune, din deprindere, într'o anumită dispoziție: *Aștept* ceiace-mi făgăduește felul zațului, adică măsură, ritm și rimă—și înșelarea acestei așteptări îmi provoacă o displăcere ușor de explicat pentru cine posedă noțiunile elementare ale esteticii. Aceste noțiuni pot dovedi și mai mult: că impresia produsă ține de comic.

Nevoia de a suggera cetitorului muzicalitatea versului se explică, desigur, prin faptul că acești poeți simt bine că nuorice lucru e propriu prozei, că sînt lucruri care nu sînt de domeniul prozei

(doar de asta *s'a născut* versul). Ei simt că materialul lor psihic e de domeniul versului—și de aceia își scriu proza ca în versuri.

Dar chemarea în ajutor a zețarului nu poate salva nimic, orice ar face el. Dacă zețarul, nerespectînd voința poetului, tipărește bucata ca proză, fondul (fiind poetic) nu se potrivește cu forma prozei, iar dacă o tipărește ca versurile, rămîne numai „ca", și fondul rămîne tot fără forma lui corespunzătoare, adică fără versuri. Salvarea nu poate veni dela zețar, ci numai dela autor: să facă versuri adevărate. Zețarul nu poate salva decît pe cei care pun în versurile lor tipografice un fond de proză. Atunci zețarul, nerespectînd manuscrisul și punînd rînd după rînd și nu rînd subt rînd, forma tipografică va corespunde cu fondul, și în *cetitor* nu se va produce discordanța de care vorbeam mai sus. Pentru cel care *ascultă*, însă, o bucată al cărei fond e din domeniul prozei,—este indiferent cum așează zețarul rîndurile. Cu urechea nu se cunoaște.

Dar pe lîngă versul tipografic, mai este versul liber. Mai întâiu observăm că vers liber nu poate însemna proză. Proza se chiamă proză, nu vers liber. Versul liber trebue să fie „vers", dar altfel decît versul pur și simplu. Despre aceasta însă altădată.

„Genova"

Exprimăm adesea aici, de doi ani încoace, îngrijorarea noastră de modești „burgheji luminați" față de stîngăcia și neputința capitalismului de a readuce liniștea în Europa și a consolida astfel forma actuală atît de zdruncinată.

E clar că dacă cei care conduc astăzi lumea nu vor putea să pună ordine în treburi, dacă dezordinea urmează—dezordine care se traduce prin îngreuiarea crescîndă a vieții marii mulțimi omenești—atunci ceilalți, novatorii, revoluționarii, vor căpăta tot mai mult credit în masele populare, rețetele lor vor deveni tot mai fascinante.

Ne gîndim la urmările, pe care le poate provoca decepția produsă de atîtea congrese și conferințe în omenirea suferindă europeană, care formează măcar 90 % din populația continentului nostru.

Nouă ni se pare că acum a venit vremea cînd burghezia dă supremul examen, cînd are de făcut dovada dacă mai e încă admirabila clasă, care a produs minunile veacului XIX-lea, ori a îmbătrînit și nu mai poate ținea în mînă cîrma.

Dar problema mai are și un alt aspect. E vorba de locul pe care îl va avea Europa în „concertul mondial". Acest mic continent, care a condus globul, a început să devină secundar în acest concert. Sărac, desbinat și suferind, el are privirile ațintite rugător spre America, dela care cere ajutor—

propriu vorbind: mîncare și haine—și care bogată, puternică și superbă, se lasă implorată, pune condiții, dă sfaturi, face morală, și amînă să vadă dacă ruda săracă se cumințește.

Dar nu e nu numai atît. Japonezii, ai cărei fii sînt tratați ca ființe de rasă inferioară în Statele Unite, iau parte în Europa la hotărîrea soartei a sute de milioane de Albi care au produs civilizația. Apoi trezirea Galbenilor și a Negrilor (de care am vorbit aici altădată pe larg, cu fapte) va contribui și ea să reducă Europa la un rol egal cu suprafața ei de mică peninsulă.

Dar nu se putea altfel, cînd popoarele ei, care au creat în comun civilizația și cultura rasei albe, s'au ucis cîțiva ani înșir în masă, și-au distrus cu înverșunare bunurile create de secoli—și continuă încă sfîșierea lor fratricidă.

O specie care are încă diferende de un ordin atît de inferior ca cele economice și pe care nu le poate tranșa decît prin ucidere, este încă, cu toată civilizația ei, pe o treaptă inferioară de dezvoltare. Ea se resimte încă mult de origini. In adevăr, nu este multă vreme de cînd omul s'a desfăcut de animalitate, iar psihologia strămoșului animal o putem reconstitui după aceia a rudelor din pădurile Africei, lacome, șirete și răutăcioase. La această ereditate simiescă trebue să adăogăm o alta. Nu credem să existe, mai ales la popoarele de sud, oameni care să nu aibă în ascendența lor mai multe sau mai puține generații de sclavi. Iar sclavia desvoltă însușiri, care întăresc pe cele simiești. Așa dar, și zoologia și istoria explică inferioritatea morală a omului.

Dar aceasta nu poate fi o cauză de pesimism.

Omul are probabil milioane de ani înaintea lui, așa dar destulă vreme să ajungă la înălțimi, pe care noi nici nu ne le putem imagina. (Considerație consolatoare în aceste momente de deprimare).

Dar pe drumul spre acest alt pămînt al făgăduinții, Europa e condamnată oare să rămînă în urma altora,—ea, care a stat până astăzi în frunte?

Volumul al doilea al lui Hogaș

Din opera încîntătoare (acesta este cuvîntul cel mai potrivit) a lui Hogaș a apărut încă un volum: *Amintiri dintr'o călătorie*,—o călătorie pela vestitele mănăstiri din ținutul Neamțului: Almaș, Horaița, Varatic, Sihla, Păhăstria, Agapia din deal, Agapia, Secu și apoi, prin Pipirig, peste Hălăuca, pe valea Sabasei, pe Bistrița, peste Seștina, la Dorna, locuri vrednice de talentul și poezia lui Hogaș—și invers.

Urmează volumul III și din nefericire ultimul.

Spiritul critic în cultura romînească (de G. Ibrăileanu), Ediţia II.

A apărut cu următorul cuprins: Prefaţa.—I. Momentele introducerii culturii apusene înainte de veacul al XIX-lea.—II. Veacul al XIX lea. Factorii culturii romîneşti din acest veac. —III. Recunoaşterea necesităţii criticii. Cauzele pentru care spiritul critic apare în Moldova.—IV. Amestec de curente contradictorii: G. Asaki.—V. Evoluţia spiritului critic.—Locul „Junimii" în această evoluţie.—VI. Evoluţia spiritului critic.—Deosebirile dintre vechea şcoală critică moldovenească şi „Junimea".—VII. Primul junimist: Costache Negruzzi —VIII. Un junimist patruzecioptist: Vasile Alecsandri.—IX. Evoluţia spiritului critic.—Critica socială extremă: Eminescu.—X. Evoluţia spiritului critic.—Critica socială extremă: Socialiştii.—XI. Spiritul critic în Muntenia. Sinteză de criticism şi patruzecioptism: A. Odobescu.—XII. Spiritul critic în Muntenia.—Critica socială extremă: Caragiale.—XIII. Incheere.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Ion Pillat, *Poezia Toamnei* (Antologie). Edit. „Viaţa Romînească", 1921, Bucureşti, Preţul 15 lei.

„Cel mai frumos anotimp e la noi toamna, — spune d. Pillat în prefaţă. Era deci firesc ca melancolia felurită şi anuală a naturii, să trezească atît de mult melodia versului în sufletul din fire trist al romînului".

Dar opera literară în care sufletul romînesc — şi cea mai caracteristică latură a lui, melancolia, — şi-au găsit cea mai intensă expresie, este opera d-lui Sadoveanu. Deaceia, poate, în Sadoveanu găsim cele mai frumoase toamne din literatura noastră şi atît de multe pagini despre toamnă. Şi singurul *poet* care poate înfrunta o comparaţie pe acest teren cu marele nostru prozator, a fost Eminescu.

Deosebirea este că, pe cînd toamnele lui Sadoveanu oglindesc parcă atmosfera şi tristeţea colectivă a sufletului romînesc, versurile lui Eminescu despre toamnă poartă în primul rînd pecetea profundei sale individualităţi.

De pildă:

O toamnă care întîrzie
Pe-un istovit şi trist izvor...

sînt versuri care, deşi obsedează ani întregi prin geniala lor putere evocatoare şi simplicitate, fac parte din expresia lirică şi pur subiectivă a unei stări sufleteşti individuale, specific „eminesciană".

Tot astfel, dar mai puţin în versul al treilea:

Tîrzie toamnă e acum,
Se scutur' frunzele pe drum
Şi lanurile sunt pustii...
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?

Dar atunci cînd Eminescu, prin natura subiectului, a trebuit să fie mai obiectiv, - şi anume în *Călin*, care e o „poveste" în genul celor populare, — fragmentul cu toamna pare o simplă transpoziţie în versuri a unei toamne din Sadoveanu, atît de mult se asemănă tonalitatea sufletească, stilul şi uneori chiar vocabularul:

Sură-i sara cea de toamnă; de pe lacul apa sură
Infundă mişcare-i creaţă intre stuf la iezătură,
Iar pădurea lin suspină şi prin frunzele uscate
Rinduri-rinduri trece-un freamăt ce le scutură pe toate...

Nu este o influenţare, conştientă sau inconştientă. Este intilnirea firească a două suflete mari de artişti, in adincul cărora glasul profund al neamului a găsit la un moment dat acelaşi rezonanţă.

Deşi e prozator, d. Sadoveanu nu trebuia să lipsească din această antologie „a toamnei". E singura lacună pe care o găsim lucrării, atît de complecte şi de conştiincioase, a d-lui Pillat. Celelalte sint prea mărunte ca să mai stăruim şi, pentru unele din ele, vina nu cade asupra d-lui Pillat. Prin insuşi subiectul ei restrins, această antologie pare cam monotonă la prima lectură. Dar cetită la intervale ş mai pe îndelete, nuanţele apar tot mai evident dind mozaicului uniform de impresii triste, viaţă şi varietate. Curios e faptul că toţi poeţii „consacraţi" se disting mai bine unul de altul, prin manifestarea naturală a personalităţii lor poetice. Pe cind bucăţile ostentativ „bizare", care vor „să frapeze" prin originalitatea lor, se confundă până la urmă in aceiaşi tristă şi obositoare banalitate... Pentru o selectare mai severă insă, ar fi trebuit o exigenţă prea aprigă, un spirit critic prea aspru şi nepotrivit cu natura unui poet liric. Iar d. Ion Pillat este un poet de o rară delicateţă sufletească.

G. TOPÎRCEANU

* * *

Radu Rosetti, *Alte poveşti moldoveneşti*, Edit. „Viaţa Romînească", 1921, Bucureşti. Preţul 22 lei.

D. Radu Rosetti continuă seria „poveştilor moldoveneşti": intimplări vechi, adevărate, petrecute cindva pe aceste locuri, dar inflorite puţin de bătrinii, care le-au istorisit generaţie după generaţie—cind stăteau sara la taclale, in jurul unei oale cu vin...

Aventurile de dragoste au locul de frunte. Poate din cauza predominării lor in viaţă sau, poate, fiindcă cei ce nu mai sint tineri preferă subiectele sentimentale, cind amintirile ii stirnesc la vorbă. Dar aceste aventuri trebue să fi impresionat adinc generaţiile dinaintea noastră, şi din alte pricini. Acum citeva sute de ani, in tirguri mici sau la moşii, in curţi izolate,—unde prilejurile de intilniri erau rare şi anevoioase; cind educaţia era severă, iar opinia publică fără milă faţă de fetele cu păcat; cind nevasta trăia intr'o smerită supunere, in casa bărbatului; cind asupra vinovaţilor atirna severitatea legii şi, mai ales, spiritul de răzbunare al celui jignit,—ne dăm samă, că greşelile de inimă nu puteau fi uşor uitate de contemporani. Eroinele de pe-atunci, care călcau in papucii lor pe talpă atitea primejdii, erau parcă posedate de un spirit elementar. Hotărirea lor era dinainte intărită de Moarte. Astăzi, autoarele intrigilor de amor se expun, in deobşte, doar la o „explicaţie" mai mult sau mai puţin violentă; străbunele lor insă—la o lovitură de hangiar.

De-aceia d. Rosetti a auzit dela bătrini mai ales intimplări de acest fel, pe care şi d-sa—cu zimbet şi încruntări de sprincene—ni le povesteşte acum.

Dar volumul d-sale nu cuprinde numai aventuri de dragoste, ci multe intimplări variate şi complexe,—aşa cum e şi viaţa...

Autorul se revoltă in faţa actelor de violenţă. *De pildă*: Costică Tomşa, personajul principal al unei poveşti, era indrăgostit de o „nobilă", „distinsă" şi „frumoasă" fată de boer—Eliza. Intr'o zi, el auzi zgomot mare in ogradă: patru ţigani voinici il intinsese pe bucătar, cu faţa in jos, pe-o cergă. Vatavul veni cu o nuia. Şi execuţia incepu. Tomşa, plecindu-se pe fereastră, văzu o privelişte crudă. „Eliza stătea razamată de un mic grilaj de fer al scării, cu ceaşca de cafea in mină şi privea la acel spectacol revoltător. Mai mult chiar, ea cu glasul ei cel care cinta cu atita duioşie romanţele lui Schubert, numara loviturile, căci am auzit in chip foarte distinct şi cuvintul: „opt" răsunind din gura ei, urmat fiind de-o nouă lovitură de nuie pe vinele ţiganului. Văzusem destul; dragostea mea murise cu desăvirşire". Iată „pentruce Costică Tomşa a ramas burlac"...

Pe d. Radu Rosetti il tulbură, până la durere, toate nedreptăţile sociale. Deşi fiind din clasa boerească, avind intre strămoşi mulţi colaboratori ai opresiunii asupra celor de jos, Domni chiar,—după tată Rusăleştii, iar după mamă: pe Ghica-Vodă, predecesorul lui Cuza,—d. Rosetti, c'un gest de nobilă răzvrătire, s'a eliberat de subt povoara tradiţiilor şi a interesului personal, şi a luat apărarea ţărănimii, c'o îndîrjire parcă de fiu al acestei clase obijduite.

Autorul se ingrozeşte ori de cite ori povesteşte despre tăerea capului cuiva,—oricit de vinovat ar fi acesta. Astăzi, cind războiul a scoborit preţul vieţii, cind pretutindeni oamenii sint executaţi in urma unei sentinţe grăbite sau sint ucişi pe strade, ca nişte cini turbaţi,—profunda aversiune a d-lui Rosetti pentru gestul care ridică viaţa unui om, ni-i extrem de simpatică.

Poveştile d-lui Rosetti nu numai ne distrează cu intimplările lor, care uneori ating limita dintre real şi fantastic, dar ne pun şi pe ginduri,—trecindu-ne pe dinainte suferinţi omeneşti străvechi, privite de contemporani şi de urmaşi poate fără destulă milă şi revoltă.

M. SEVASTOS

* * *

Anton Bacalbaşa, *Moş Teacă în cazarmă*, ediţie nouă, „Biblioteca pentru toţi".

„Moş Teacă" a avut un succes enorm acum treizeci de ani. Numele eroului şi multe fraze ori cuvinte de ale lui au ajuns populare, aproape caşi tipurile şi frazele lui Caragiale. „Moş Teacă" a impus atunci atît de mult, incit duşmanii lui Bacalbaşa, cind au voit să-l atace, nu au negat valoarea operei, ci au spus că e plagiată după Colonel Romollot al lui Leroy,—ceiace e fals, căci afară de o singură idee a lui Moş Teacă (că armata nu va fi bună cită vreme se va recruta din civili), opera lui Bacalbaşa nu datoreşte nimic lui Leroy, decit poate ideia de a o scrie.

„Moş Teacă" are multe calităţi, dar nu o are pe cea esenţială. E lipsită de realism. Satira lui Bacalbaşa nu e intemeiată pe observaţie, ca a lui Caragiale. Bacalbaşa, om de spirit, poate cel mai spiritual publicist romîn, nu era un observator. Dar ascuţimea, verva şi abondenţa spiritului său nu strălucesc în „Moş Teacă", ci aiurea.

Aşa dar „Moş Teacă" este o simplă şarjă spirituală. Opera ţine de genul burlesc. Şi nici in intenţia autorului n'a fost să dea o „imitaţie a realităţii".

Tonul literaturii noastre fiind azi mai obiectiv, o operă lipsită de observaţie şi intemeiată numai pe spirit ni se pare frivolă. Iar neverosimilitatea intrece marginile permise burlescului. Afară de asta, felul de a „face spirit" din „Moş Teacă" ni se pare invechit şi adesea de un gust îndoelnic.

Vechiu este „Moş Teacă" şi prin faptul că uneori autorul pune in gura personagiului său ridicol idei de ale sale,—procedeu datorit lipsei de obiectivitate, pe care-l observăm adesea la inceputurile literaturii noastre, de pildă în comediile lui Alecsandri. Şi, insfirşit, este invechit şi prin unele scene, care erau atacuri in dreapta şi in stinga, cum e capitolul cu spiritismul lui M-me Teacă, o persiflare a spiritismului atunci la modă din cauza lui Hasdeu.

Succesul mare, de-acum treizeci de ani, al lui *Moș Teacă* nu este însă inexplicabil. El se datorește mai întâiu spiritului, de calitate neegală, care, chiar din pricina asta, a satisfăcut multe feluri de oameni. El se datorește apoi antimilitarismului epocei, un antimilitarism cu caracter mai mult estetic, pe care-l găsim și la Vlahuță. El se datorește însfîrșit cîtorva observații asupra realității, din care, în definitiv, se încheagă suficient tipul ofițerului ridicat de pe front, incult, țipicar, sclav al superiorilor, călău al celor mici, „militarist" pănăla atrocitate și dușman din instinct al civilului. (Făcînd abstracție de considerațiile literare, trebue să amintim că „Moș Teacă" a avut, pe vremuri un mare merit,—acela de a atrage atenția asupra unor păcate ale armatei și „a îndrepta" ceva—cît poate îndrepta o carte, adică foarte puțin).

Mai mult realism este în schițele tipărite în acelaș volum, unde se zugrăvește cruzimea și vulgaritatea gradelor inferioare. Aici sînt tipuri și mai ales scene vii, care ilustrează minunat adevărul că omul ajunge o fiară, cînd are putere absolută asupra semenului său.

...Dar cine—și cînd—va desgropa atîtea cronici politice, fantaziste și literare ale lui Anton Bacalbașa, care să dea adevărata măsură a talentului și spiritului său scînteetor?

G. I.

* * *

Eugen Relgis, *Coloana printre ruine* (Eseuri), Editura „Ancora", 1921, București.

Una din marile urmări ale războiului mondial e fără îndoială aceia, că a scos la suprafață cele mai inferioare instincte, care dormitau în om și dacă, în fața regresiunii morale și a animalizării actuale și atît de vizibile a speciei, mulți dintre noi găsesc un prilej mai mult pentru a se năpusti asupra bunurilor materiale care au rămas încă, c'o sălbatică aviditate,—nu lipsesc cu totul nici spirite, care socot momentul prielnic unui examen de conștiință premergător unei purificări sufletești.

D. Relgis e dintre aceștia. Sguduit până în adîncul firii de evenimentele vremii, obsedat de spectacolul infernului războinic, suspinînd după paradisul pierdut ce exista înaintea lui, d-sa suferă cu victimele mutilate și meditează la umbra cimitirelor, denunțînd în pagini vibrante blăstămul mașinismului modern, devenit din mijloc, scop și instrument de robie cași minciunile convenționale lansate cu inconștiență sau cu perfidie de gazetari și de diplomați și în numele cărora s'a vărsat atîta sînge și atîtea lacrimi.

Războiul însă, după părerea sa, nu a adus decît ruina materială; oprirea în loc a progresului moral nu poate fi decît vremelnică. „Lumea începe a renaște după potopul roș. Spiritul a înfrînt materia. Centrul lumii e în fiecare om, care e un Dumnezeu ce așteaptă să se reveleze".

Și în pagini de un lirism diluat și abundent, în care nu lipsește entuziasmul, dar pe alocuri nici nebulozitatea sau monotonia, d-sa crede și speră, ridicînd imnuri de slavă noilor zei: individualitatea, elanul vital și creator, umanitatea, iubirea, munca constructivă, pacea, copilul pocăinții și al regenerării.

Ar fi nedrept să căutăm, în aceste sentimentale anticipări asupra viitorului, desfășurarea unei cugetări sistematice, argumente logice, cași unele însușiri latine de claritate sau de precizie. Avem afaceri cu un intuitiv și un vizionar, în care toate contradicțiile s'au topit la razele arzătoare ale credinții, cu un spirit din familia profeților Bibliei, cu un discipol fervent al înțelepciunii indiene și al misticilor moderni Emerson, Maeterlinck, Bergson. Împotriva „rațiunei glaciale", a „monștrilor abstracției" și a „cugetării satanice", d. Relgis face apel la un organ superior de cunoaștere, la „intuiția fierbinte", la „subconștientul mîntuitor", la acel „sentiment al universalității", prin care intrăm în comuniune cu „armoniile cosmice".

Iată un pasaj cu deosebire caracteristic: „Extazul nu e o ciudățenie particulară a misticilor, ci o dispoziție firească. Idealizarea ne menține și ne înalță. În ceasurile de reculegere, ne e îngăduit să ne pierdem în tărîmurile de dincolo".

Va găsi oare ecou și răsunet această chemare? Atmosfera morală în care trăim e stăpînită de un materialism grosolan sau de un scepticism sterp și rece. Dacă e o coardă care ne lipsește, e desigur religiozitatea profundă cași sentimentul adorației.

Schopenhauer, care nu era un profan în acest domeniu, a observat demult că marele obstacol ce întîmpină orice filozofie mistică, e incomunicabilitatea. Misticismul nu e accesibil decît aleșilor asupra cărora s'a revărsat un strop măcar din grația divină. Mai e însă un lucru care nu trebue uitat: intuiție, subinconștient sînt desigur realități frumoase, respectabile, necesare, căci viața cuprinde și elemente iraționale.

Dar poate fi ceva mai subiectiv, mai vag, mai fluid și teme uneori minunate de inspirație poetică sau muzicală, sînt ele suficiente pentru a servi drept bază unei acțiuni pozitive? Nu cere în chip imperios aceasta scopuri clare, mijloace precise, concursul acelei logici pe care o putem disprețui, dar pe care n'o putem înlocui cu totul, decît în dauna noastră?

A voi să construești, în mijlocul ruinelor, fără ajutorul rațiunii și a spiritului critic, în luptă cu tradițiile ancestrale atotputernice și cu instinctele atavice dezlănțuite, e o dovadă de optimism simplist și naiv, înseamnă a naviga în voia vînturilor capricioase, în plină utopie.

Și totuși, spectacolul acestui blajin visător singuratic, care în chaosul patimelor terestre și a Saharei morale care ne învălue, pătruns de tragica seriozitate a existenții, se zbate cu îndărătnicie pentru a împărtăși oamenilor credința lui mesianică și viziunea acelei coloane de foc și de fum, care trebue să ne arăte calea, nu e desigur banal.

Sinceritatea accentului, generozitatea aspirațiilor, idealismul pur, rămîn, oriunde le-am întîlni, însușiri prețioase și din acest punct de vedere, el merită simpatia noastră.

OCTAV BOTEZ

* * *

C. Siegel, *Din atelierul marilor filozofi*, Cernăuți.

Distinsul profesor al universității din Cernăuți, cunoscut prin lucrări însemnate, din care una recentă asupra lui Platon, caută în această broșură să indice directive nouă în felul de a trata istoria filozofiei.

Cași Dilthey, el consideră filozofia ca o acțiune a sufletului omenesc, învecinată cu produsele culturii: știința, arta și religia.

Marii filozofi reprezintă uneori tipuri înrudite cu cercetătorii științifici, alteori cu artiștii sau cu personalitățile practice, fiind pedagogi în înțelesul larg al cuvîntului. În primul grup intră Aristot, Descartes, Locke, Hume, Kant, în al doilea Platon, Giordano Bruno, Schopenhauer, Nietzsche, Bergson, în al treilea Socrat, Rousseau, Fichte, Carlyle. Celace e comun producției acestor tipuri e desigur genialitatea, ale cărei caractere sînt: originalitatea, combinarea organică și nu mecanică a elementelor producției, inconștiența sau inspirația momentană. Iată de ce metodele pur empirice, fie ele psihologice, biografice sau cronologice nu sînt suficiente pentru a explica producția filozofică. Problema esențială nu e acea, de a căuta autorii pe care un filozof mare i-a studiat sau întrebuințat, căci opera lui nu e un agregat, nici un mozaic de idei al precursorilor. Influența altor filozofi nu se referă în prima linie la fundamentele sistemului, ci mai mult la technică sau, cum s'ar zice în știință, la metoda expunerii.

Dacă deducția poate lămuri, în oarecare măsură, organismul lo-

gic al unui sistem filozofic, izvoarele lui originale trebue căutate ca şi în ştiinţele empirice în fapte, experienţe, intuiţii..., iar instrumentele alcătuirii lui sînt analogii, hipoteze, inducţii.

Cu tot caracterul ei speculativ, filozofia e inductivă şi intuitivă, aproape caşi celelalte ştiinţe, iar rolul istoricului e să descopere experienţele, intuiţiile care se află la originea unui sistem filozofic, caşi instrumentele de care s'a servit filozoful. Numai astfel putem intra în atelierul marilor gînditori.

Primul pas e acel prin care ne reprezentăm germenul operei întregi. Pentru aceasta trebue să încercăm a ne identifica cu caracterul sufletesc al autorului caşi acel al timpului său. Construcţie, totdeauna ipotetică şi mai mult sau mai puţin probabilă.

Cînd am aflat concepţiile germinale sau fundamentale ale unui mare filozof, ne putem pune întrebarea pe care drum a ajuns la aceste concepţii. Adeseori, baza ideilor a fost foarte largă; un Aristot, Leibniz, Spencer sau Wundt erau polihistori. Totuşi, o mare erudiţie ştiinţifică nu e o condiţie sine qua non, căci toţi sîntem încunjuraţi de natură şi de instituţii culturale, în care sînt depuse destule cugetări pentru a oferi unui suflet genial deajuns material pentru cugetare. Umilul cizmar, Iacob Böhme, nu datoreşte ideile sale, decît experienţelor interne ale eului său propriu şi religiei creştine.

O condiţie necesară însă e acel interes sufletesc pasional, care dacă restringe puterea omului în alte domenii, o măreşte în acel al cugetării într'un grad minunat. Cu drept cuvînt s'a putut zice: filozofia este numai pentru acel care nu poate trăi fără ea. Punctul iniţial al oricărui sistem filozofic e descoperirea unor contraziceri importante, acolo unde alţii nu au văzut încă nimic sau a unor asămănări şi armonii, unde nu se arătase până atunci decît deosebiri şi nimeni nu se gîndise să stabilească o relaţie.

Direcţia cugetării în primul caz e mai mult analitică, în al doilea mai mult sintetică. In primul caz, avem a face cu tipuri de gînditori mai mult ştiinţifici, în al doilea mai mult artistici. Dacă ambele direcţii se găsesc totdeauna combinate, naturile ştiinţifice văd mai ales problemele şi luptă pentru a ajunge la rezolvirea lor, cele artistice văd intuitiv problema şi soluţia, dintr'o singură privire, în unele momente fericite de inspiraţie.

Aplicînd acest punct de vedere, d. Siegel explică în chip ingenios geneza filozofiei lui Spinoza, Leibniz, Giordano Bruno şi Platon.

Ideile sale în acest domeniu sînt fără îndoială interesante. Ele se resimt de influenţa puternicului curent antiraţionalist care domină azi în filozofia occidentală, prezentînd o vădită înrudire cu intuiţionismul mistic al lui Bergson şi cu empirismul psihologic radical al lui James.

OCTAV BOTEZ

* * *

Emilia Tailler, *Literatura franceză contimporană*. Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Titlul broşurii e cam pretenţios, dar foarte atrăgător. Numele iluştrilor romancieri francezi înşirate pe coperta galbenă, adaogă o nouă ispită: te aştepţi la o serie de articole sau cel puţin de note originale şi consideraţiuni inedite asupra marilor prozatori ai Franţei din ultimele cinci decenii. Iar faptul că lucrarea se datoreşte unui autor romîn stîrneşte o legitimă curiozitate, pentrucă, în afară de rare şi fericite excepţii, criticii romîni n'au scris niciodată direct despre scriitorii străini.

Şi nefericitul intelectual romîn, pe care scumpetea cărţilor franţuzeşti l-a lipsit de hrana lui favorită, cedează acestei întreite ispite şi se grăbeşte să cumpere broşura d-nei Emilia Tailler.

Dar încă dela prefaţă începe dezamăgirea.

„...Am adunat şi am redat după cei mai chemaţi şi renumiţi scriitori, într'o descriere mai amănunţită, viaţa, psichologia şi opera literară, a romancierilor şi a poeţilor din ultimii cincizeci de ani până în zilele noastre",—spune autoarea. Aşadar e vorba de o lucrare informativă, de compilaţie mărturisită, pentru popularizare...

Dela cine anume a „adunat" autoarea noastră „viaţa, psichologia şi opera" romancierilor francezi, nu ne spune. Felul cum le-a „redat" însă, „într'o descriere mai amănunţită", constitue o calamitate naţională, didactică, ortografică, gramaticală şi tipografică.

Mai întâiu, d-sa grupează prozatorii francezi după şcoli, fără să lămurească pe cetitorul romîn neiniţiat, căruia se adresează, în privinţa acelor şcoli.

Apoi începe masacrul fiecărui autor în parte. Date biografice, expunerea subiectului unuia dintre romane, întreruptă brusc de alte date biografice sau anecdotice, consideraţii intercalate fără nici o legătură în context, aprecieri contradictorii asupra unor opere amintite ici şi colo incomplect şi nici măcar în ordinea lor cronologică, incoherenţe, reveniri inutile şi repeţiri anodine, — totul într'un stil încîlcit, sucit, imposibil, *volapük*.

Este vădit că d-na Tailler a „adunat" şi a alăturat la întîmplare, fără să racomodeze, pasagii şi fraze din diferiţii autori, traduse prealabil prost. Că d-sa a tradus de-a dreptul, şi a tradus mot-à-mot, există probe irefutabile. Iată: „Pentru a trăi el primi dela Ministerul Marinei un loc de *15 sute* de lei..." (quinze cents). ...„Această operă *curonată* de „Academia franceză..." „*Despre* logică A. France nu se îngrijeşte. *Spiritul susţinut el nu-l are*. Fusese totdeauna distrat, negal, inimic al disciplinei, *nerăbdător de orice ordină* „un amator";... „Merge spre ideile generale cu înţelegere şi *veselie („joie")*; „Ambele sînt generoase şi împăciuitoare. Însă cea a lui Tolstoi este cetatea resemnărei, pe cînd cea a lui Zola este cetatea muncei" *(„cea")*; etc..

In asemenea condiţii mai e nevoe să intrăm în amănunte de fond? Mai e nevoe să arătăm că, de pildă, articolul despre Anatole France este un sacrilegiu?

Autoarea nu cunoaşte nici acordul gramatical:

„*Amestecul* său sincer şi desinteresat în această afacere a fost pentru mulţi *inexplicabilă*, mulţi o taxau de nebunie la început".

D-na Tailler face o deplorabilă economie de virgule şi de puncte (semnul : nici nu există pentru d-sa), sporind astfel confuzia expunerii. Iar acolo unde lipseşte punctul, fraza viitoare începe fireşte cu literă mică şi harababura devine amuzantă.

Că autoarea nu cunoaşte nu numai limba literară sau limba romînă dar nici măcar ortografia şi punctuaţia, putem da exemple destule. Transcriem aidoma fragmente din cîteva pasagii:

„Observaţia *să* desprinde... Însă deziluzia *să* simte *să* vede în lucrare.. Flaubert promisese doamnei de Maupassant de *ai* sfătui, de *ai* supraveghea primele încercări, de *ai* uşura accesul saloanelor literare... El visează *de* această epocă dureroasă şi fermecătoare care e evul mediu.. El asmuţa pe nemulţumiţii şi vrea să împedice dela lucru pe oamenii lui Gaucheron pe „vulpele". *Inspăimîntaţi* „vulpele" fug... De timpuriu a ştiut să privească obiectele să vadă forma lor, coloarea şi *a se delecta*... Silvestre Bonnard e un *oftei* bătrîn *şi* care are şi maniile unui atare om... Are un nas mare, *a* cărui mişcări trădează emoţiunile *sale*..." Etc.

Nu mai stăruim. Toată broşura aceasta, de 148 de pagini, despre „Literatura franceză contimporană", pare a fi scrisă la goană, într'o singură noapte, cu o grabă stimulată de complezenţa excesivă a unei Case de editură (D-na Tailler anunţă că, numai la aceiaşi editură, a mai publicat cinci opere originale şi o traducere!).

Lipsa de discernămînt a editorilor noştri,—care primesc cu ochii

inchişi o lucrare proastă de seminar şi resping, cu el deschişi cît două ruble din vremea normală, o producţie literară de talent, ori se locmesc o lună pentru ea, - această lipsă de discernămînt îi priveşte numai pe d-lor, direct şi personal, sau capitalul angajat... Noi nu avem decît dreptul la cîteva reflecţii triste în privinţa soartei scriitorilor, şi a fatalităţii care numai arareori plasează oamenii după aptitudinea lor.

Dar cînd nepriceperea sau neglijenţa editorilor izbuteşte, în unele împrejurări, prin surprindere, să se răsfrîngă şi asupra modestului capital portativ al cetitorului amăgit,—atunci avem dreptul să protestăm. De aceia am luat aci cu atîta amploare de broşura recenzată mai sus.

AL. DAN

* * *

S. Puşcariu, *Din perspectiva Dicţionarului.* — *Academia Romînă,* Cluj, Tipografia „Ardealul", 1922.

Studiul tranziţiei senzurilor în limba romînă a fost multă vreme ceva inexistent pentru literatura noastră filologică. M. Gaster în „Stratificarea elementului latin în limba romînă". Rev. p. Ist., Arch. şi Fil. I (1883) p. 352 observă că: „Nu numai cuvintele în structura lor *fonetică* se schimbă, ci şi în fondul lor psichic, în înţelesul primitiv ce au avut. Nu ştim dacă s'a încercat până acuma cineva de a studia această parte a fenomenologiei spiritului popular şi de a căuta şi aici legile generale ce stăpînesc aceste schimbări, precum s'a căutat şi s'a constatat pentru partea fonologică". Aceste cuvinte au determinat singura lucrare specială pe care o avem şi până astăzi asupra acestui subiect, acea a lui L. Şăineanu: „Incercare asupra Semasiologiei limbei romîne", Buc., 1887. In diferite studii etimologice, s'au cercetat unele fenomene, în cadrele permise de materia tratată. Un defect al Dicţionarului lui Cihac este *lipsa tranziţiilor senzurilor treptate* ale cuvintelor, pe care o aflăm întru cîtva şi în Tiktin's Rumänisch-deutsches Wtb., I-II *(a-ozor)*, care deşi neisprăvit, este singurul nostru izvor mai cuprinzător cu privire la limba romînă.

In broşura de faţă, d Puşcariu stabileşte cîteva criterii după care s'au făcut tranziţiile de înţelesuri în limba romînă, servindu-i ca material partea publicată din Dicţionarul Academiei. Aceste criterii, (pentru care se dau numeroase exemple), sînt următoarele: ridicarea unei note secundare a înţelesului-tip al unui cuvînt la rangul de notă principală; înlocuirea instrumentului principal cu altul; existenţa unui alt raport între un verb derivat şi între substantivul din care derivă, afară de acel de acţiune faţă de instrument; intervertirea raportului care schimbă şi înţelesul verbului; asociaţii stabile care formează categorii de senz; contagiunea semantică a cuvintelor; dezvoltări semantice care se repetă în acelaşi senz sau în senz invers; asocieri de idei produse de cuvinte cu formă asemănătoare; modificări datorite interpretării pe care ascultătorul o dă cuvîntului.

Apoi arată că există un raport strîns între lexicon şi gramatică (morfologie şi sintaxă), deoarece o înţelegere deplină a senzului unui cuvînt nu se poate face decît considerînd funcţia lui sintactică. Schimbarea funcţiei verbale produce şi schimbarea înţelesului unui verb. Deasemenea între lexicologie şi stilistică sînt strînse legături. Mai toate studiile semantice s'au ocupat în special cu figurile stilistice; autorul crede chiar că „li s'a dat până acuma o atenţie prea mare", fiindcă s'au considerat ca expresii figurate, construcţiile eliptice. Tot cu privire la stilistică, autorul arată că reminiscenţele şi aluziile literare devin cuvinte uzuale, apoi nota subiectivă în vorbire şi expresiile de origină glumeaţă şi ironice. Diferite greşeli se produc la explicarea cuvintelor din cauză că nu se cunoaşte exact obiectul ori împrejurarea în care s'a produs numirea lui. Factorul social, căruia Meillet îi atribue rolul principal în evoluţia senzurilor, contribue mult la îmbogăţirea limbii comune.

In ce priveşte factorul social, autorul spune următoarele, p. 48: „O cercetare a vocabularului romînesc în acest sens ar da frumoase indicaţii pentru ilustrarea vieţii sociale romîneşti în timpurile vechi, arătînd în ce măsură a contribuit fiecare ocupaţiune şi grup social la îmbogăţirea limbei". Avem asupra acestui subiect începuturi şi multe făgădueli (cf. I. A. Candrea, Straturi de cultură şi straturi de limbă, Buc., 1914).

Ca exemplu pentru „aranjarea diferitelor senzuri" ni se dă cuvîntul *gură* din Dicţionarul Academiei.

Dicţionarul Academiei, operă atît de utilă şi care ar contribui atît de mult la cunoaşterea limbii romîne, nu-l vom avea probabil încă mulţi ani (cu toate că d. Puşcariu, în Dicţionarul Academiei, 1907, I, p. X, ne vorbeşte: „Acest dicţionar însă e aşteptat de atîţia ani, încît azi trebue să ocolim tot ce ar putea întîrzia apariţia lui şi i-ar îngreuna redactarea"). In Etymologisches Wörterbuch, p. XI iarăşi d. Puşcariu ne-a vorbit de: „das grosse Wörterbuch, an dem Akademie in Bukarest seit zwanzig Jahren arbeitet, noch nicht erschienen ist, ein Ding der Unmöglichkeit". Au trecut atîţia ani şi din Dicţionarul Academiei n'avem măcar un sfert. Autorul vrea să facă acum din el „istoria biografică a limbii" (p. 54). Pentru economisirea de timp însă, simpla constatare a înţelesurilor e suficientă în dicţionarul care are ca scop principal, de a folosi mai ales scriitorilor prin operele cărora se va fixa limba scrisă romînă. Oare ce-a spus tot d. Puşcariu altădată— Convorbiri Literare, XXXIV (1900) p. 318: „Noi sîntem deprinşi să dorim deodată lucruri mari. Tot ce s'a făcut la noi pentru cunoaşterea limbii a fost clădit pe piedestale cu mult prea înalte", - n'a fost părerea sa sinceră?

I. ŞIADBEI

* * *

Trădarea Rusiei ţariste (Documente oficiale), Edit. „Viaţa Romînească", Bucureşti, Preţul 6 lei.

O colecţie de documente, - foarte incomplectă, în schimb alcătuită c'un spirit, aproape ştiinţific, de obiectivitate.

Actele se referă la evenimentele din preziua şi dela începutul războiului nostru,—constituind o elocventă apărare a guvernului romîn de pe atunci.

Cea mai mare parte a broşurii cuprinde desbaterile, din 28 Noembre 1916, ale Camerei franceze, întrunită în „comitet secret".

Acea şedinţă a fost consacrată chestiunii romîneşti. Şi cum pe-atunci parlamentul nostru nu ţinea şedinţe, neputîndu-se întruni în număr, - Camera franceză se oferi să discute, în locul nostru, chestiunile militare şi diplomatice, care ne interesau în cel mai înalt grad.

Cîţiva parlamentari atacară cu violenţă guvernul francez,—fiindcă acesta silise Romînia să intre în războiu, fiind insuficient pregătită, avînd un greşit plan de acţiune, contînd - în deşert - pe sprijinul efectiv al Rusiei şi pe intervenţia determinată a trupelor dela Salonic.

Primul ministru recunoscu greşala planului de războiu al Romîniei,—care ar fi trebuit să stea în defensivă pe linia Carpaţilor şi să lovească frontul bulgar din Dobrogea. Dar Romînia, prost informată dela Sofia şi Petrograd, îşi închipuia că Bulgarii, faţă de dînsa, nu vor eşi din neutralitate. In plus, Romînia n'ar fi consimţit pentru nimic în lume să dea altă direcţie trupelor sale, decît cea indicată de instinctul naţional.

Ministrul de războiu intervent în discuţie, susţinînd că dacă Romînia ar fi adoptat planul expus de domnul preşedinte de consiliu— rezultatul ar fi fost acelaşi: înfrîngerea romînă tot s'ar fi produs... numai în alt loc geografic.

Atunci un parlamentar remarcă, cu tristeţă, că unica situaţie, care ar fi convenit Romîniei, ar fi fost neutralitatea...

In definitiv, — după cum rezultă din aceste documente, — Romînia a intrat nepregătită în acțiune, fără material de războiu și fără misiuni militare, care i-ar fi adus ultimele învățăminte ale experienții războiului; a adoptat un „nenorocit" plan de războiu, — din două existente: ambele asigurîndu-i, cu anticipație, insuccesul; a crezut în neintervenția Bulgarilor; și-a pus mari speranțe în acțiunea generalului Sarrail, care nu se putea mișca din pricina insuficienții efectivelor dela Salonic, cît și a disensiunii franco-engleze; s'a intercalat, subt presiunea Aliaților, în frontul oriental, așteptînd ajutor de arme, provizii, etc. dela Rusia, care ne-a „sabotat" războiul, care prin raportul lui Polivanov a mărturisit că înfrîngerile noastre militare nu ating întru nimic interesele rusești, ba dimpotrivă, și că, la primul prilej, Rusia va cere reducerea pretențiilor Romîniei, în proporția serviciilor făcute de noi Aliaților...

Din aceste pricini, parlamentarii au protestat contra guvernului și M. C. G. francez, — adevărații și unicii vinovați ai insucceselor noastre militare.

Totuși victoria din urmă ne îndeamnă parcă să cerem Istoriei indulgență pentru acești străini, care nu ne-au pregătit îndestul, care nu ne-au construit un plan serios de războiu, care nu i-au ținut pe Bulgari în eșec, care n'au zorit acțiunea lui Sarrail, care n'au schimbat politica de cotropire a Rusiei, etc., etc...

M. SEVASTOS

*
* *

A. Hass, *Das Naturbild der neuen Physik*, 1920.

Dezvoltarea uriașă a fizicei moderne care tinde să cuprindă și domeniul teoriei cunoașterei, face să se simtă nevoia răspîndirii rezultatelor obținute în știință și în rîndul celor nefamiliarizați cu rigorile fizicei teoretice și ale matematecilor. Dintr'o astfel de necesitate e izvorîtă broșura de față care cuprinde, într'o expunere clară, logică și elegantă — și care apare ca un rezumat al cărții aceluiași autor: „Einführung in die theoretische Physik" — teoria electromagnetică a luminii (Maxwel), statistica moleculară, teoria electronilor, a relativității și a quantelor.

S'ar putea spune că actuala concepție a naturii fenomenului luminos își are rădăcinile în descoperirile și teoriile care domneau pe la sfîrșitul sec. 18 și o bună parte din sec. 19, cînd după Newton, Huygens și apoi Fresnel recunoscură lumina ca fiind un fenomen care se propagă în dublă periodicitate, spațială și temporală subt formă de unde, dar care, conform tendinței din știința acelor timpuri de mecanizare a tuturor fenomenelor fizice, era concepută ca unde transversale și de natură elastică-mecanică. După descoperirea curenților electrici, de inducție și de deviație, Maxwel, obținînd pe cale teoretică posibilitatea creării de unde electromagnetice, pur transversale și căpătînd ca viteză de propagare a acestor unde tocmai viteza luminii, a fost condus la ideia identificării undelor luminoase ca undele electromagnetice și deci la concluzia că lumina nu e altceva decît un fenomen electromagnetic. Diferitele culori ale luminii sînt datorite diferitelor stări de oscilație așa încît pentru adîncirea cercetărilor privirile s'au îndreptat spre studiarea spectrului. Lumina accesibilă ochiului omenesc cuprinde, prin analogie cu undele sonore, o octavă; iar descoperirea razelor ultraroșii și ultraviolete a făcut să se întindă domeniul spectrului cu încă 11 octave. Descoperirea razelor Röntgen l-a condus pe Lane în 1912 la ideia folosirii cristalelor pentru determinarea lungimilor de undă a acestor raze (interferența razelor R.) pe care astfel a reușit să le așeze dincolo de razele ultraviolete, peste patru octave, cuprinzînd ele însile opt octave și urmîndu-le încă peste o octavă razele gama. Hertz, confirmînd experimental ideile lui Maxwell prin obținerea undelor luminoase din surse electrice, pune bazele telegrafiei fără fir și întinde spectrul dincolo de razele ultraroșii, peste o lacună de trei octave. Aceste lacune sînt obținute din compararea undelor luminoase (spectrului) cu undele căpătate pe cale electrică (Feddersen). Astfel Maxwell reușește să reducă fenomenul de lumină la cel electric și prin aceasta face ca optica să devie o ramură a teoriei electricității.

In același timp, din tendința spre unitate în știință, căldura a fost desfăcută de interpretarea subiectivă și explicată cu ajutorul mecanicei moleculare ca un fenomen obiectiv de mișcare. Aceastä mecanică a statisticei moleculare constitue o desvoltare a vechiului principiu atomistic și e baza teoriei electronilor care la rîndul ei e origina teoriei quantelor.

Extinderea tendinței de individualizare dela materie la electricitate a dat naștere teoriei electronilor care a adus rezultate surprinzătoare în fizică. Problema alcătuirii moleculei din atomi, nerezolvată încă definitiv (sînt cunoscute numai cercetările pentru cristalii ale lui Lane și Bragg) a împins privirile mai adînc la alcătuirea însăși a atomilor care, din interpretarea fenomenului de electroliză (în general, de ionizare) și a curenților de convecție, sînt considerați ca formați din încărcături electrice elementare care posedă o masă electromagnetică. Iar teoria lui Lorentz prin explicarea ce o dă fenomenului de dispersiune, fenomenului lui Zeeman (desfacerea liniilor spectrale într'un cîmp magnetic), descoperirea razelor catodice (resp. anodice) și în special radioactivitatea cu teoria „sfărîmării" a lui Rutherford și Soddy au condus la atomul model al lui Rutherford-Bohr format dintr'un nucleu central încărcat pozitiv în jurul căruia se învîrt, ca planetele în jurul soarelui, electronii negativi (concepție puțin modificată de Sommerfeld prin aplicarea teoriei quantelor și obținerea așa numitei „Feinstruktur", structura complectă a grupelor de linii ce se absorb într'o linie de a lui Bohr).

Dar cum teoria electronică constitue extinderea principiului atomistic la obiectele-creațiuni ale fizicei, tot astfel extinderea acestui principiu la înseși procesele fizice constitue nucleul teoriei quantelor ale cărei baze au fost puse de Max Planck cu ocazia rezolvării unei probleme particulare din teoria radiațiunilor termice, cînd introduce ideia genială a acțiunii prin quante discontinue, stabilind că emisiunea de radiațiuni se face prin elemente de energie care-s egale cu produsul dintre numărul de oscilațiuni pe secundă și quanta elementară de acțiune (constanta lui Planck).

Incetul cu încetul hipoteza quantelor a căpătat un caracter universal cînd, după aplicarea ei la teoria radiațiunilor termice, la teoria efectului electroluminos al lui Einstein și teoria căldurii specifice, a fost întrebuințată de Bohr și Sommerfeld la problema constituției atomului. Aici, în unire cu teoria relativității, a dus la rezultate surprinzătoare; până acolo încît a stabilit o nouă regulă de clasificare a elementelor fundamentale chimice, nu după greutatea lor atomică, ci după așa zisul număr de ordine (Ordnungszahl) care arată cîte quante elementare pozitive cuprinde încărcătura electrică a nucleului atomului (Isotopie).

Astfel astăzi universul ne apare clădit numai din unități electrice pozitive și negative. Spațiul e umplut de unde electromagnetice care au toate oscilațiile posibile și numai o infimă parte dintre ele sînt accesibile ochiului omenesc. „Spațiul și timpul, în care toate fenomenele au loc, sînt împreunate într'o multiplicitate patrudimensională, a cărei geometrie se exteriorizează prin fenomenul de gravitație"...

Broșura cuprinde și o expunere succintă dar luminoasă a teoriei relativității.

I. I. PLĂCINȚEANU

Revista Revistelor

Flacăra. — Dintr'o publicaţie populară până la demagogie şi cam supărător jovială (cu toate că uneori avea colaborări preţioase), cum era înainte de războiu, — trecînd, după reapariţia ei, printr'o fază foarte ingrată, — *Flacăra* se prezintă astăzi cu o ţinută distinsă, cu un punct de vedere curat literar şi cu o pronunţată atitudine critică. Această din urmă însuşire niciodată nu va fi excesivă într'o publicaţie săptămînală, care nu poate şi nu trebue să fie un „magazin" şi care, rămînînd să fie o revistă de curent, dar dispunînd de un spaţiu restrîns, e silită să-şi arate punctul de vedere mai mult prin aprecieri critice decît prin modèle şi studii.

Adevărul literar. — Acest nume ne evocă atîtea lucruri de altădată, legate de Anton Bacalbaşa, cavalerul fără pată şi fără frică al tuturor cauzelor îndrăzneţe de acum treizeci de ani! Astăzi, *Adevărul literar* este o foae săptămînală, variată, foarte instructivă, menită să răspîndească cultura şi gustul de cetit în masele mari ale publicului unde, dintre revistele mai serioase, nu poate pătrunde decît ei, graţie răspîndirii excelentului cotidian al cărui nume îl poartă.

Din cauza acestei răspîndiri, care-i face să ajungă şi în mînile celor mai puţin iniţiaţi în ale literaturii, *Adevărul literar* are rolul frumos, dar şi primejdios, de a îndruma publicul mare, într'o direcţie sau alta, prin literatura pe care o publică şi prin aprecierile lui asupra mişcării literare din ţară. Discernămîntul lui în lucrurile literare trebue să fie egal cu marea lui răspundere.

Lirismul modern

Arta, punîndu-se în slujba diferitelor teorii estetice, se îndepărtase enorm de viaţă. Rostul artei moderne este tocmai întoarcerea la real.

Arta nu-i deoparte şi viaţa de alta, — ci ambele-s împreună, împletite. Numai astfel arta poate căpăta vigoare, prin rădăcinile adînc împlîntate în viaţă. Aceasta-i şi valoarea ei umană. Altfel, — opera n'are nici o semnificaţie: ea e un simplu joc de esteţi desumanizaţi.

Lirismul modern se eliberează din cercul senzaţiei personale, în care simbolismul şi-a mărginit activitatea. El esă la lumină din labirintul obscurantismului decadent.

Lirismul modern e constructor.

Progresul din ultimul timp a dat alt ritm vieţii, care nu mai curge lent, ca odinioară, — ci năvalnic. Dar însăşi viaţa nu mai este cea de demult. Graniţele ei s'au lărgit.

Omul, acum cîţiva luştri, trăia într'un anumit cerc, limitat. Greutăţile de comunicaţie îl izola oarecum de restul lumii. Astăzi însă, mulţumită telegrafului, telefonului, cinematografului, omul trăeşte într'insul — aproape în acelaşi timp — toate evenimentele pămîntului, care îl pasionează şi-l zgudue.

Cataclismele recente au schimbat chiar mentalitatea omenirii, — care acum are preocupări de alt

ordin decît înainte de războiu. Mişcările revoluţionare şi imperialismele naţionale pun probleme nouă. Omul modern trăeşte pe un teren minat. Şi el doar nu vrea să renunţe la viaţă: vrea s'o trăiască, amplu... Viaţa i se oferă, — însă cu o condiţie: ca şi omul să se pătrundă de spiritul ei agitat.

Poeţii trebue să redee această viaţă într'o artă mobilă şi complexă, caşi epoca lor, desfăcîndu-se de toate concepţiile estetice, care nu mai corespund realităţilor actuale. Arta modernă găseşte, în această privinţă, un sprijin serios în filozofia contemporană.

Abandonîndu-se sistemul lui Spencer, care reducea faptele psihologice şi biologice la unitate, o altă filozofie a apărut, la baza căreia sînt noţiunile dinamice, stările de conştiinţă multiple şi mobile. Aceasta justifică oarecum estetica nouă, care nu se manifestă numai în gesturi izolate: avem deaface c'o tendinţă generală de obiectivare a lumii întregi.

In toate domeniile, putem găsi confirmări ale acestei estetice.

Trăim într'o epocă febrilă şi complexă, în care chiar materia parcă se înalţă la conştiinţă. Un alt spirit agită sufletul omenesc. Poezia lirică, mai mult decît celelalte arte, se apropie de un fel de „lirism matematic": expresiunea lumii moderne, activă şi ageră. Poeţii moderni nu privesc literatura şi mai ales poezia, ca o distracţie recreativă, ca o evadare din viaţă şi din efortul modern, — ci dimpotrivă drept manifestaţia cea mai fină a acestei vieţi şi a acestui efort.

(Henri Hertz. *L'Esprit Nouveau*, No. 15).

Einstein la Paris

După Statele-Unite, Italia şi Anglia, unde venirea lui a fost salutată cu entuziasm, Parisul a voit şi el să primească pe Einstein. Iniţiativa e datorită savantului Langevin, care a propus ca Einstein să fie invitat a-şi expune descoperirile, într'o serie de conferinţi ţinute la Collège de France. Adunarea profesorilor a acceptat cu o mare majoritate. Einstein a ezitat la început, apoi s'a hotărît să răspundă invitaţiei. Aceasta însamnă din partea lui, caşi a profesorilor dela Collège de France, un real curaj, căci amintirile războiului sînt încă vii şi Einstein lucrează deobiceiu la Berlin. In privinţa naţionalităţii lui, care a dat prilej la multe controverse, cîteva precizări sînt necesare. Einstein s'a născut la 1879, la Ulm în Würtemberg, dintr'o familie de Evrei germani. Până la şaisprezece ani a studiat la gimnaziul din München, apoi în Elveţia unde a absolvit politechnica din Zürich în anul 1900. Peste un an, el obţinea naturalizarea ca elveţian şi în 1902 era numit funcţionar la biroul de brevete din Berna, post pe care l-a ocupat până în 1909. La 1905, atunci cînd avea douăzeci şi şase de ani, a schiţat, într'un memoriu de cîteva pagini, fundamentele teoriei relativităţii restrînse, piatra de bază a teoriei relativităţii generale, pe care a dus-o la capăt în 1915, în timpul războiului. Dela 1909 la 1911, Einstein a profesat la universitatea din Zürich, apoi la acea din Praga, de unde în 1912 s'a reîntors iarăşi la Zürich. In 1914, Academia de ştiinţe din Berlin, impresionată de valoarea lucrărilor sale, l-a chemat pentru a succeda olandezului Van't Hoff în conducerea laboratoriilor de cercetări fizice. Einstein a dus la sfîrşit liniile mari ale unei opere care face din el primul cap ştiinţific al vremii la Berlin, dar el nu profesează aici, ci face un curs, de două ori pe an, la universitatea din Leyda.

Interogat de unii jurnalişti indiscreţi asupra naţionalităţii lui, într'o scrisoare publicată în Times, Einstein a răspuns astfel: „Dacă experienţa confirmă exactitatea teoriilor mele, voiu fi pentru Germani, German — iar pentru Englezi, Evreu elveţian. Dacă experienţa desminte teoria, va fi contrarul".

Termenii aceştia sibilici şi ironici, caşi misterul pe care Einstein îl lasă să planeze în mod voluntar asupra naţionalităţii sale are la origină un sentiment delicat: cetăţean elveţian de mai bine de douăzeci de ani, el nu poate spu-

ne că e de naționalitate germană. Totuși, Einstein nu poate striga în gura mare că nu e german, căci s'a născut în Germania și acolo a dus la capăt teoriile sale, cu mijloacele materiale ale Academiei din Berlin.

Prima impresie pe care o lasă Einstein, e acea a unei uimitoare tinereți. Înalt, cu umerii lați, puțin încovoiat, el are craniul brahicephal ca și Renan, fruntea vastă și de o lărgime excepțională, tenul mat și brun, gura senzuală și surizătoare, nasul ușor aquilin. Ochii au o expresie melancolică și gravă, privirea îndreptată în depărtări.

Teoriile acestui Newton modern au dat naștere la Collège de France ca și la Societatea de Filozofie, la controverse pasionale. Einstein a răspuns obiecțiilor care i s'au adus cu o bunăvoință care a cucerit toată lumea și se poate spune că din aceste discuții, el a eșit triumfător și cu un prestigiu incontestabil.

(Charles Nordmann. *Revue des Deux Mondes*, April).

Tennyson în amintirea engleză

În bună tradiție engleză, *The London Mercury* scutură praf de pe mobile și lucruri vechi. În numere de mai înainte poetul irlandez W. B. Yeats aducea amintiri despre nume mari, ca Oscar Wilde. Mai decurînd „alte amintiri irlandeze" datorite lui E. N. Sommerwille. Numerile de pe Decembrie și Ianuar înalță, în memoria d-nei Watre Cornish, figura de patriarhală frumusețe fizică și spirituală a victorianului Tennyson.

Poetul care la a 80-a aniversare, după boală, era în stare să-și cinstească mosafirul luîndu-l în biuroul său și cetindu-i cu gestul și cadența largă, din noua poemă, *The Gleam* (Raza):

Eu sînt Merlin și sînt pe moarte,
Merlin sînt care merge după rasă...

și care „avea să-și redobîndească vigoarea ca să mai scrie încă 3 ani de zile" și să dee *Moartea Enonei* și *Visul lui Akbar*, poetul laureat și lord, e o pildă de acea robustă și înfloritoare întocmire vitală, cum o prezintă poate numai barzii nordici.

Causeur și cetitor strălucit al versurilor sale, el a lăsat în urmă-i cuvinte de ironie bonomă și un mod de a se împărtăși altora, care face tradiție printre poeții engleji. Causticitatea lui aparentă era praful de pe o petală catifelată; orice atingere omenească o împrăștia. O piesă care face serie la un teatru cunoscut în West End, îl amintește pe scenă spunînd unui cunoscut: — „Dumnezeu avea odată „spleen" ; decepționat de lucrul mînilor lui, s'a hotărît să distrugă lumea". — „Și ce-a făcut ?" întrebă interlocutorul ?" — M'a creat pe mine. După aceia a văzut că a greșit. Atunci ? a făcut pe Swinburne!" Aceasta ca o aluzie, poate, la infinita fastidioasă literatură a eruditului poet, mai greoae decît chiar a lui insuși...

Ca o aluzie la biografii engleji și la desordonata viață a genialului boem, Tennyson obișnuia să spună: „Mulțumesc lui Dumnezeu zi și noapte că știm atît de puțin de Shakespeare".

O doamnă avea o casă ce da spre South Kevsington Garden, una din gloriile florale ale Londrei. Doamna era foarte mîndră, ca orice Engleză, de situație. Tennyson dela fereastră-i exclamă: Mă rog, nu e aceasta grădina South Kevsington ? Fiindcă am impresia că văd iadul !"

Către sfîrșitul vieții a fost făcut lord. În pat spunea prietinilor: Știți că au de gînd să mă facă lord. Nu-i asta a pune o coroană pe o tidvă ?

Poetul care striga copiilor la 80 de ani

Buna dimineața lună Mai,
Dea Domnul să nu fii niciodată Iunie !

avea cea mai serioasă concepție a vieții. „Punctul cardinal al filozofiei și religiei lui sta în supraviețuirea după moarte". Fraza lui era: „Ideia mea despre cer este perpetua misiune a unui suflet către altul".

(*The London Mercury*).

Despre critică

Veacul al XIX a fost veacul istoriei: omenirea obosită de frămîntările revoluțiilor pare a fi căutat repausul în contemplarea trecutului. Operele de artă vechi erau studiate nu pentru a smulge experiența omenească cuprinsă în ele, nu pentru a descoperi acea promisiune de fericire ascunsă în orice operă de artă, ci pentru a se identifica în imaginație cu tipurile cele mai deosebite de civilizație pe care le-a produs dezvoltarea omului. Totul era privit subt unghiul perspectivei istorice și a cugeta asupra unui subiect oarecare, insemna adesea a culege păreri emise în cursul veacurilor. Critica a suferit mai mult decît oricare ramură de ocupație, de stăpînirea acestui istoricism.

Acestei tendinți în critică, d. *Gabriel Brunet* îi opune o concepție de critică care *să mențină opera trecutului în viața timpului de față*, să pună în relief acea *forță actuală*, prin care cetitorul simte tresărind identitatea vieții și revine, după cetire, la voința-i obișnuită, mai uman și mai tare.

Critica nu poate considera marile opere de artă numai ca simple mărturii ale trecutului. Căci, dacă dealungul epocilor ce se succed, ele rămîn vii și se afirmă ca factori diriguitori și modificatori ai vieții omenești, este tocmai fiindcă au în ele o înaltă valoare de umanitate, o forță perpetuu vie și activă. Mai precis: orice operă mare de artă, născută din o adîncă nevoe a naturii omenești, rămîne capabilă să satisfacă nevoia din care s'a născut la toți oamenii, ori decîte ori revine. Astfel tragedia greacă, născută din nevoia de a contempla tragicul și implacabilul existenței, va rămîne actuală atîta timp cît vor fi oameni care vor suferi și vor fi chinuiți de enigma esenței tragicului vieții.

Pentrucă omul nu se schimbă în cursul generațiilor succesive; — în linii mari natura omenească rămîne aproape identică dealungul veacurilor. „Dar fiecare epocă oferă un alt complex de circumstanțe. Subt presiunea evenimentelor schimbătoare fiecare epocă aduce pe primul plan al vieții omenești tendinți, a căror desfășurare este impusă de noile condiții de viață. Dela o epocă la alta omul nu se schimbă, dar un complex deosebit de împrejurări îl obligă să pună în joc alte facultăți decît cele întrebuințate în epoca precedentă".

Opera literară, născută în parte pentru satisfacerea unei nevoi create de condițiile vieții unei epoci, rămîne vie cîtă vreme această nevoe persistă. Viața ei declină odată ce noi condiții de viață fac să dispară nevoia ce a produs-o, și reapare împreună cu ea. Adevăratele opere clasice sînt acele ce posedă așa bogăție de viață și omenesc, încît pot satisface nevoile succesive ale diverselor epoci, au în ele o infinită posibilitate de reînoire, adică o mare putere de adaptare la nevoile succesive ale omenirii. Fiecare generație, căutînd să se servească de operele de artă pentru propria sa viață practică, le dă semnificări nouă, vede în ele alte valori. Astfel că orice operă de artă, ce continuă a trăi și a lucra în cursul timpurilor, îmbracă în definitiv caracterul unei creații continue. În lumina acestor considerații, misiunea criticului apare limpede: să considere operele trecutului ca vii și active în prezent; să perceapă și să pună în relief raporturile dintre aceste opere și viața contemporană, să fie un mijlocitor. Critica sa nu va fi o sforțare pentru a judeca, ci o asimilare a operelor de altădată pentru a face să reiasă nouă semnificări care să-i permită a lua o parte intensă la viața contemporană; să-i dea o nouă tinerețe, o nouă viață.

(Gabriel Brunet. *Mercure de France*, April).

Romanele lui Giovanni Verga

Verga începuse să scrie romane pe la 1860, epocă în care romanul italian se zbătea în ultimele pîlpîiri ale romantismului degenerat, a cărei mare preocupare era pasiu-

nea concepută ca expresiune directă a divinității. Ne vom explica ușor cum tînărul Verga pe la 20 de ani se conformă întocmai acestor tendinți și în primele sale romane îl vedem șovăind între dragostea romantică și pasiunea realistică, între „reminiscențele idealismului romantic și presentimentele pozitivismului realist". Inspirația sa dela început se găsea față în față cu romanele italiene pline de cel mai sarbăd romantism (de tipul *Guerrazzi*) și cu romanele franceze pline de realismul flaubertian. „*Storia di una Capinera*" (1871), „*Eva*" (1873), „*Tigre reale*" (1873) sînt operele mai de samă din această epocă de dibuire și de romantism, în activitatea lui Verga tînăr: în ele vom găsi amestecate în dezordine vechituri romantice alături de tresăriri senzuale și de obiectivitate realistică, astfel că aceste prime romane pot fi considerate drept documente, iar nu drept opere de artă. Seria acestora din urmă începe cu „*Il marito di Elena*" (1881), în care găsim fragmente artistice de valoare, deși ele nu se contopesc într'o perfectă sinteză de artă superioară. Resimțindu-se mult de influența lui *Madame Bovary*, acest roman ni-l arată pe Verga definitiv orientat spre psicologismul realistic. Ajunși la această dată vedem o cotitură bruscă în inspirația verghiană care se îndreaptă spre verismul puternic și violent din *Vita dei Campi* (1880): Verga se întîlnește aci cu *Mérimée*, cu *Zola* și cu *Maupassant*, deși păstrează nota sa aparte. Și în *Cavalleria rusticana*, în drama *Lupa*, în *Jeli il pastore*, protagonistă e tot iubirea, dar iubirea țăranilor, a firilor primitive, a conștiințelor informe. Încă dela începutul acestei noi îndrumări, realismul lui Verga se deosebește de cel zolian deoarece „pe deasupra instinctului adie spiritualitatea. Prin forța lucrurilor: căci poezia nu înflorește decît acolo unde strălucește aceia".

Apropiindu-se tot mai mult de țarina Siciliei sale, Verga se regăsea pe sine, retrăgindu-se din cosmopolitismul literar, și aci începe *seria capodoperelor sale*: Pe lîngă volumul de *Novelle rusticane* (1883) iată în adevăr *I Malavoglia* (1881) și *Mastro don Gesualdo* (1888), minunate sinteze ale întregii vieți omenești. „Primul roman nu zugrăvește doar lupta pentru existență; iar secundul doar lupta pentru un traiu îndestulat: zugrăvesc în chip maestru întreaga viață, în esența ei cea mai adîncă, în sentimentele ei cele mai intime și mai universale".

Așa zisa impasibilitate ori obiectivitate a lui Verga e o simplă legendă: el e totdeauna prezent, tocmai cînd pare mai departe, învățîndu-ne să ne resemnăm față de durerile vieții, să compătimim pe cei ce sufăr, să desprețuim pe cei ce fac pe alții să sufere. Desigur, aceste învățături nu sînt exprimate ca moralitatea în fabule ori ca teza în drame, ci apar ca nesilite consecințe ale faptelor povestite obiectiv. Iată suprema dovadă a excepționalei forțe artistice de care dispunea Verga. El într'adevăr „*este unul din puținii creatori de ființe vii în lumea artei italiene, și de aceia și un creator de stil*": un stil spontan, adecvat în chip desăvîrșit materiei. Nu e un stil *sicilian*, cum a spus cineva — ci un stil *verghian*. Stil dramatic prin excelență și mai ales *dinamic*.

In mod inutil s'a discutat care dintre cele două capodopere (*Mastro don Gesualdo* ori *I Malavoglia*) trebue să consacre pentru totdeauna pe Verga în istoria romanului mondial. De fapt, dacă primul ne înfățișează o viziune mai vastă a omenirii, secundul este rodul unei mai intense condensări a vieții omenești privită în complexul ei.

Mai oportun ar fi să stabilim poziția lui Verga față de Manzoni: deși izvorîte din două suflete creatoare aproape opuse, cele două capodopere verghiane pot sta foarte bine alături de „*Promessi Sposi*".

Cît despre înrîurirea exercitată de Verga în Italia, nu e greu să recunoaștem în romancierii de azi (dela *Grazia Deledda* până la *Federigo Tozzi*) aceiași manieră, deși adesea mijloacele de realizare par felurite.

(Luigi Tonelli. *Marzocco*).

James Joyce

Un scriitor foarte cunoscut de cîțiva ani printre oamenii de litere. Deși nici un critic nu s'a ocupat încă în special de operele lui, nu se exagerează cînd se spune că ele sînt discutate de oamenii de meșteșug, cum sînt bunăoară teoriile lui Freud ori Einstein. Pentru unii, James Joyce face parte din cei mai mari mînuitori ai limbii engleze, care sînt în viață. Un membru al „Societății pentru stîrpirea viciului" din St. Unite ar spune că e un Irlandez care a scris o operă pornografică anume „Ulysse", pe care Societatea a urmărit-o cu succes în fața Tribunalului corecțional, cînd apărea în „Little Rewiew" din New-York; căci s'a petrecut cu Joyce în Statele-Unite ceiace s'a petrecut cu Flaubert și Baudelaire.

James Joyce s'a născut la anul 1882, în orașul Dublin, dintr'o familie veche irlandeză. A învățat într'un institut al *Părinților Iezuiți*, unde a primit o solidă cultură clasică. Universitatea a făcut-o la Dublin și Paris, studiind medicina. Studia în același timp, de plăcere, filozofia greacă și Scolastica. Mai tîrziu se însură în Irlanda și locui pe rînd la Zürich, Triest, Roma și iar Triest. In 1915 se mută la Zürich. Din 1920 trăește la Paris cu familia.

Ca Irlandez, Joyce e un istoric imparțial în ceiace privește politica țării lui. Dacă personagiile engleze sînt tratate drept străine, nicăeri nu idealizează pe Irlandez. Opera lui dă Irlandei o fizionomie artistică, o identitate intelectuală. El face pentru Irlanda ceiace Ibsen a făcut pentru Norvegia, Strindberg pentru Suedia, Nietzsche pentru Germania; James Joyce scrie în limba engleză pentru că aceasta e limba modernă a Irlandei.

A debutat cu *Chambre Music* (muzica de cameră) — o plachetă apărută în 1907. Sînt poeme lirice cu amorul drept temă principală. Cunoscătorii l-au înțeles și apreciat. Noul poet reînvia un gen de poezie, altădată în floare în Anglia, „Cîntecul Elisabetian" — fără să cadă în pastișă. Cînta și el dragostea, sănătatea, frumusețea, bucuria de a trăi. Dar a știut să fie modern în expresie și sentiment. Fu clasat printre cei mai buni poeți ai generației 1900.

Dela poezia lirică, James Joyce trece la zugrăvirea de caractere și de suflete și în 1914 publică o serie de cincisprezece nuvele, *Dubliners* (Oameni din Dublin). Cartea ar fi apărut mai devreme, dacă cea dintăi ediție, tipărită cu multă frică de editor din cauza unor pasagii considerate periculoase, n'ar fi fost cumpărată, nu se știe de cine, și arsă. Așa că publicul nu a putut avea opera decît la 1914. In ea ni se înfățișează bărbați și femei din Dublin. Figurile lor se deosebesc foarte bine pe străzi, în piețe, în port. Niciodată poate atmosfera unui oraș n'a fost mai bine redată: în fiecare nuvelă, cei care cunosc Dublinul, vor regăsi impresii demult uitate.

Mulți critici care s'au ocupat de această carte, vorbesc de Flaubert, Maupassant, de naturaliștii francezi. Adevărul e că Joyce are multe afinități cu naturaliștii. Mai tîrziu nu se va mai cunoaște.

In 1916 apare *A portret of the artist as a young man* (Portretul artistului cînd e tînăr) la New-York, — editorii englezi au refuzat să-l editeze. Aici Joyce își propune să reconstitue copilăria și adolescența unui artist — Stephen Dedalus. Numele totodată e simbolic și real. Planul cărții e ordinea cronologică. Pe lîngă eroul principal sînt o mulțime de personagii vii: preoți (oameni din Dublin), studenții, copii — toți înfățișați cu o neobișnuită precizie. Criticii englezi, ocupîndu-se de această operă, au ajuns să spună că acum James Joyce este el însuși, fără influența nimănui. Succesul a fost mare; un succes de scandal. Englezii și protestanții mai ales fură loviți de sinceritatea și lipsa respectului de om ce se răsfrînge din operă. Cineva a scris chiar că e o carte „foarte rău crescută". Cel mai favorabil articol de critică consacrat „Portretului artistului" a apărut în Dublin Review — o mare revistă catolică.

James Joyce ni se înfățișează ca-

săvîrșit în ultima sa operă, *Ulysse*. Un cetitor care n'ar fi literat, ar arunca-o dela prima pagină; dar chiar un om de litere e încurcat la început: El cade în mijlocul unei convorbiri fără șir, între personagii pe care nu le deosebește, într'un loc nenumit, nedescris.

Cu încetul va recunoaște însă pe Stephen Dedalus, din „Portretul artistului", întors dela Paris și care trăește printre intelectualii capitalei Irlandei. Mai tîrziu va întîlni pe Leopold Bloem. Cartea este povestea vieții de o zi a acestor două personagii, începe la ora opt dimineața și se sfîrșește la ceasurile trei noaptea. Sînt și alte personagii pe lîngă cele două, dar fără importanță.

Progresul pe care îl realizează autorul aici față de „Oameni din Dublin" este că personagiile sînt scoase din viața adîncă a scriitorului, făcute cu experiența și sensibilitatea lui, combinate cu inteligența, emoția și lirismul lui. Cartea are însă o chee. De ce se chiamă Ulysse? Titlul e un simbol. Opera e o parodie a odiseii lui Homer. Ulysse este omul cel mai om din toți eroii epici. James Joyce l-a creat din nou și l-a pus în condițiile de existență pe care le avea subt ochi: la Dublin, în zilele noastre, în complicația vieții moderne, în mijlocul credințelor, cunoștințelor și problemelor timpului. A făcut o Odisee modernă, urmînd cu strictețǎ planul odiseii lui Homer. Autorul n'a pierdut niciodată din vedere că personagiile sînt oameni adevărați, cu însușiri bune și rele.

Joyce a vrut să arate în Ulysse pe omul moral, intelectual și fiziologic în integritatea sa — și de aceia a fost nevoit să ție samă în domeniul moral de instinctul sexual cu diversele lui manifestări și perversiuni, și în domeniul fiziologiei — de organele de reproducere și funcțiile lor. El tratează acest subiect în felul cazuiștilor, fără a ținea samă de convențiunile și scrupulele laicilor. El descrie, reprezintă. In cartea lui instinctul sexual nu ține un loc mai mare decît mila, de pildă, sau curiozitatea științifică.

(Valery Larbaud, *Nouvelle Revue Française*).

Vilhelm Thomsen

Unele popoare mici sînt înzestrate în special pentru anumite științi. Danemarca are un loc covîrșitor în linguistică. Inainte de Bopp, danezul Rask recunoscuse că toate limbile Europei sînt forme diverse luate în cursul timpurilor de aceiași limbă comună. Bopp însă, a fondat știința nouă: gramatica comparată a limbilor indo-europene și alt german Pott a complectat-o. Comparările sale exacte și multe definitive, Bopp le-a amestecat cu un număr enorm de ipoteze, asupra felului în care ar fi fost „la origină" formele gramaticale ale vechilor limbi indo-europene. Aceste speculații asupra „formelor primitive", au făcut mai mult la început pentru succesul gramaticei comparate decît partea solidă a operei lui Bopp.

Vilhelm Thomsen s'a născut la Copenhaga în Ianuar 1842. El a fost printre primii care au renunțat la constituirea „primitivă" a limbii indo-europene comune și care au fost partizanii istoriei limbilor întemeiată pe fapte pozitive. A studiat raporturile pe care grupele indo-europeană și fino-ugrică le-au avut în cursul istoriei lor. Grupele sociale cele mai puțin civilizate „împrumută" multe cuvinte dela grupele cu o civilizație mai înaintată: Romanii au primit multe dela Greci, Germanii dela Romani, popoarele fino-ugrice au primit dela indo-europeni: limba maghiară de ex. e plină de cuvinte slave.

Până atunci pe linguiști îi preocupa numai dezvoltarea așa zisă liniară a unei limbi, considerată în ea în însăși, fără să dea multă atenție acțiunilor venite din afară. In 1869 era o noutate ciudată să-ți concentrezi întreaga atenție asupra împrumuturilor unei grupe de limbi făcute dela alta, să arăți folosul ce se poate avea din observarea dezvoltării a două grupe și să luminezi prin aceasta nu numai istoria faptelor linguistice, ci însăși istoria nației și să scoți în evidență acțiunea exercitată de o civilizație asupra alteia. Lucrarea asupra contactului dintre limbile baltice și limbile fineze, apărută, în 1890, a făcut mai puțin zgomot, fără ca valoarea să-i fie mai mică; concluziile sînt tot atît de sigure. Insă limbile „baltice" interesau puțini oameni. A trebuit să vie războiul, ca să se dea libertate celor două mici popoare: Lituanienii și Letonii. Limbile acestea vorbite numai de țărani, nu erau studiate. Arătînd cum popoarele finice au fost puternic influențate de popoarele baltice, într'un timp îndepărtat, Thomsen a pus în evidență un mare fapt, asupra căruia istoricii nu dau nici o lămurire: rolul imens pe care l-au jucat popoarele baltice în timpul secolelor care au precedat și urmat imediat începutul erei creștine.

In *Siberia*, lîngă Orkhon și Ienisei s'au găsit inscripții într'un alfabet necunoscut. Orice încercare de a le face inteligibile rămăsese fără rezultate favorabile. In 1893, Thomsen află principiul descifrării acestui alfabet și publicînd texte, a recunoscut în ele turcisme. Dela descifrarea ieroglifelor, era al doilea mare succes al unui linguist.

Nu numai acestea sînt lucrările pe care le-a publicat ilustrul maestru din Copenhaga: acestea au făcut însă gloria sa. Filologi renumiți ca Jespersen și H. Pedersen sînt elevii lui. Thomsen este, azi, cel mai mare nume al linguisticei.

(A. Meillet, *Revue des Deux Mondes*).

Mișcarea modernă în Biserica Angliei

O ciudată recrudescență a patimii și spaimei religioase și o complectă lipsă de pondere a suflat peste presa britanică în toamna anului trecut, ceiace face să fie notat ca un semn al timpului.

Prilejul acestei foarte neprofitabile complicații a fost conferința din Cambridge a clericilor moderni, în August, organizată de o Societate zisă: *Uniunea clericilor întru propășirea gîndului religios liber*.

Țelurile și obiectul societății sînt ale Uniunei din Octombrie 1899, cu oarecare expansiune în laturea socială:

1. A apăra și menține învățătura Bisericii Angliei ca Biserică istorică a țării și ca fiind apostolică și reformată.

2. A susține comprehensiunea istorică și viața constituită a Bisericii Angliei și toleranța ei creștină în orice lucruri neesențiale.

3. A da orice ajutor în puterile ei acelora ce sînt onești și leal trudesc să vindice adevărurile creștinătății la lumina cărturărească și prin cercetări, în același timp dînd atenția cuvenită continuității de muncă în vederea acelor prefaceri de formule și practice ale B. A., cît din vreme în vreme reclamă nevoile și cunoștințele zilei.

4. A lucra pentru restaurarea drepturilor laice în a se pronunța în materii bisericești.

5. A încuraja raporturi prietinești între Biserica Angliei și toate celelalte corpuri creștinești.

(P. H. Bagenal. *Hibbert Journal*).

Un domenican italian prin părțile noastre

Neobositul călugăr *Vincenzo Vannutelli* în ultimele decenii ale veacului trecut a explorat întreaga lume creștină din Orient.

Rezultatul cercetărilor sale, făcute cu scop exclusiv religios-catolic, îl consemnă într'o bogată serie de publicații ce se găsesc adunate în Bibliotecile din Roma.

„Aproape în fiecare an o călătorie, aproape fiecare călătorie o carte, aproape fiecare carte o convorbire cum dă Dumnezeu asupra posibilității unirii bisericilor dizidente cu cea catolică romană".

Din cele aproape 40 de scrieri ale călugărului, două privesc pe Romîni în special: *„Un VIII sguardo all'Oriente, Le rive del Danubio nel millenario di San Metodio 885-1885"* (Roma, tip, Armanni, 1885) și: *„Un XIV sguardo all'O-*

riente, I monti Carpazi" (Roma, tip. Armanni, 1838). Acest volum este dedicat în întregime Romîniei.

O primă impresie a lui Vannutelli care ne măgulește: „Trebue să-i vezi pe acești Romîni, ca să te convingi cum poartă încă pe față și în înfățișare ceva de romanesc (sic). Ei sînt orgolioși în naționalitatea lor și poate socotesc pe ceilalți mai prejos de ei; totuși n'au înfățișarea disprețuitoare, ba dimpotrivă, deschisă și primitoare, tocmai ca și țăranii noștri romani. De rest acest popor romîn este cult și civilizat și afectează un progres pe care nu-l are nici un alt popor din vecinătate".

Apoi insistă asupra superiorității Romînului față de Bulgar; sugeră o concepție filologică luminoasă și anume: comparația *dialectului* (sic) romîn cu limbile neolatine ar putea duce la cunoașterea adevăratei pronunții vechi a latinei; face o serie de considerații istorice și insistă asupra afinității Romînilor cu Italienii; *nu exclude posibilitatea viitoarei unirì a tuturor Romînilor într'un singur stat*; afirmă că *Romînii, „latini ca obîrșie, greci ca rit și slavi ca tradiție*" ar putea servi drept punte de trecere între Ruși și catolici.

Urmează apoi o serie de impresii ce-i lasă vizitarea Capitalei Bucureștí și a mănăstirilor din împrejurimile ei (Cernica și Pasărea). Găsește Bucureștiul în plină renovare și într'o febrilă activitate edilitară; admiră trăsurile muscalilor, tineretul liceal și universitar îmbrăcat în cămăși înflorite, și vorbește cu venerație despre religiozitatea Romînilor și cu îngăduință despre ignoranța preoților care, „orice s'ar zice, sînt oameni de treabă".

Nestinjenita prosperitate a bisericilor catolice din Romînia îl face să exclame cu emfază: „Romînii sînt mai degrabă *schismați* decît *schismatici*, pasivi, nu activi; merită compătimirea și simpatia noastră mai degrabă decît reprobarea noastră".

În peregrinările lui prin părțile Orientului, călugărul Vannutelli străbate și malurile pustii ale Dunării dela Oltenița până la Galați unde se oprește și unde este izbit de amestecul de rase, de limbi și de costume. Vorbește mai pe larg de celace îl putea interesa: misionarii franciscani care în Moldova s'au stabilit încă de pe vremea lui San Francesco; călugărițele Sionului, care aduc mai mari foloase cauzei catolicismului decît călugării.

După doi ani, Vannutelli revine în Moldova ca să cerceteze mănăstirile de subt Carpați. Și dela Galați se îndreaptă spre Iași ca să capete dela Mitropolit împuternicirea necesară pentru a face astfel de cercetări.

Inainte însă, e interesant a relata impresiile călătoriei dela Constanța la Galați. Tocmai în acele zile cînd debarcă el la Constanța, se svonise că s'ar fi descoperit mormîntul lui Ovidiu. Și cu această ocazie, o lungă paranteză în care insistă asupra latinității Romînilor. Pornește apoi spre Galați prin gurile Dunării: descrie malurile mlăștinoase ale Dobrogei și ale *Basarabiei, „unde cea mai mare parte a poporului indigen este de naționalitate romînă și vorbește limba romînească*".

„*Micul oraș Iași*, nefiind centru prea vînturat de negustori, păstrează mai bine caracterul indigen; străzi tăcute și asfaltate, șiruri de căsuțe albe cu cîte un cat, — un singur hotel are trei caturi în tot orașul".

Lăsînd la o parte amănuntele privitoare la misiunea catolică din Iași, și enumerarea bisericilor ortodoxe, vom referi cele privitoare la Evrei: din 40 mii locuitori, 20 mii sînt Evrei: se dedau la cele mai crude speculațiuni; sînt stăpîni reali ai orașului; „ride în inima lui, Evreul, ploconindu-se cu măgulitoare închinăciuni în fața puternicului *boier*, plin de datorii"; se îmbogățește din arendă, alcoolizează pe țărani. „E stăpîn peste orice în Romînia, așa că un om de spirit ar fi vrut să se schimbe pe stemă *Nihil Sine Deo* în *Nihil Sine Judeo*. După aceste exclamații antisemite, călugărul italian descrie moaștele Sfintei Paraschiva, vorbește de architectura bisericelor ieșene și de antica formă a orașului (considerat ca cetate de apărare); vorbind despre Mitropolie zice: „Biserica din Iași, — cinste a creștinătății care a înălțat-o, — prin podoabele ei, nu ne îngădue nici chiar nouă Italienilor de-a pretinde vre-o superioritate".

In fine iată-l în fața Mitropolitului, pe care îl descrie ca fizic, fără însă a face prea mare caz de erudiția lui, în materie de teologie. La Mitropolie, i se dau scrisorile necesare vizitării mănăstirilor, și explicații amănunțite asupra trecutului bisericii romîne, pe care Vannutelli le reproduce pe larg, presărîndu-le cu reflexii asupra posibilității convertirii Romînilor la catolicism.

Iată-l în fine la *Pașcani*, — și de aici, cu diligența la *Tîrgu-Neamț*, la *Cetatea Neamțului* (al cărui istoric îl face, explicînd numele de *Neamț* prin faptul că fondatorii au fost cavalerii teutonici, chemați de Andrei II al Ungariei, în sec. 13); amintește legenda mamei lui Ștefan cel mare; privește în treacăt pe țăranii întîlniți și nu pierde prilejul de-a afirma că e o populație susceptibilă de orice reînălțare culturală și civilizată; ajunge în fine la *Mănăstirea Neamțului*. Aici Dominicanul este plin de admirație: cupolele „de argint" dintre copaci, clopotnițele bătute de soare, turnurile, — totul îi place și-i face să simtă că nu s'ar fi așteptat la așa bogăție în părțile noastre. Descrie apoi curiozitatea călugărilor și a vizitatorilor (foarte numeroși) aflînd că vine dela Roma; face istoricul faimoasei mănăstiri (atît de faimosă că în vechime era „cel mai bogat depozit de memorii orientale și imperiale" în care se refugiau odăjdiile, documentele și aurăriile bizantine, distruse în 1691 de Polonii năvălitori); face cunoștința starețului — „mai bătrîn ca Mănăstirea!" — și discută cu el chestia secularizării în Italia și la noi; însemnează viața călugărilor și activitatea mănăstirii. De aici, Vannutelli se va îndrepta spre *Mănăstirea Secul*.

(M. A. Silvestri, *Romania*).

Rusia țarilor în timpul marelui războiu. Conferința aliaților

In ziua de 12 Februar 1917, sir George Buchanan, ambasadorul Angliei, a fost primit de țar. După ce i-a vorbit de gravele temeri pe care situația interioară a Rusiei le inspiră regelui George și guvernului britanic, i-a cerut permisiunea să se explice cu toată sinceritatea.

Aceste prime fraze fuseseră schimbate în picioare. Fără a invita pe Buchanan să ia loc, țarul i-a răspuns sec: „Vă ascult".

Cu un ton ferm și emoționat, Buchanan i-a arătat prejudiciul enorm cauzat Rusiei și deci aliaților, de tulburarea și neliniștea ce se propagă în toate clasele societății ruse. El n'a ezitat să denunțe intrigele pe care agenții germani le întrețin în jurul împărătesei și care au îndepărtat dela ea afecțiunea supușilor, amintind în același timp rolul nefast al lui Protopopov. Protestînd în celace privește devotamentul său față de suverani ruși, el a conjurat pe împărat să nu șovăiască între cele două căi care se deschid înaintea lui, din care una conduce la victorie și alta la o întunecată catastrofă.

Împăratul, indiferent și rece, n'a rupt tăcerea decît pentru a formula două obiecții: „Îmi spuneți că trebue să merit încrederea poporului meu. Ei, mai degrabă, ar trebui să caute a merita pe a mea. Credeți că ascult de sfaturile altora, cînd îmi aleg miniștrii? Vă înșelați. Îi aleg eu singur...." Apoi el a pus capăt audienții, prin aceste simple cuvinte: „Vă mulțumesc, domnule ambasador".

In fond, împăratul nu a făcut decît să exprime doctrina autocratismului pur, în virtutea căreia se află pe tron. Intrebarea e cît timp va mai rămînea încă pe tron, în virtutea acestei doctrine?

Toți membrii familiei imperiale s'au reunit în același zi la marea ducesă Maria Pavlovna, adresînd o scrisoare colectivă împăratului. In această scrisoare, redactată în termeni respectuoși, ei semnalau

suveranului, pericolul pe care îl atrage politica lui internă asupra Rusiei și a dinastiei, implorînd în același timp grația marelui duce Dimitri, arestat în urma asasinării lui Rasputin. Țarul a răspuns: „Nu admit să mi se dea sfaturi. Un asasinat e totdeauna un asasinat. Și știu că mulți din semnatarii acestei scrisori nu au conștiința curată".

Două zile mai tîrziu, marele duce Nicolai Michailovici era exilat în domeniile sale din guvernămîntul Kherson. Țarul a voit astfel să înfricoșeze familia imperială. Marele duce nu merita însă această onoare, căci e departe de a fi primejdios. Criza decizivă prin care trece țarismul și Rusia, cer un Retz sau un Mirabeau. Nicolai Michailovici e mai mult un critic și un frondeur decît un conspirator, un om care-și trece vremea cu epigrame de salon, incapabil de acțiune și de luptă.

Conjurația marilor duci a făcut oarecare zgomot. Leaderul cadet Maklakov din Dumă avea dreptate să spună: „Marii duci nu sînt în stare să se înțeleagă în privința unui program de acțiune. Nici unul nu îndrăznește să ia inițiativa și fiecare vrea să lucreze, numai pentru el. Ei ar vrea ca Duma să aprindă scînteia... Ei așteaptă dela noi ceia ce noi așteptam dela dînșii".

In ziua de 29 Ianuar, țarul a primit pe membrii conferinței aliaților, Englezi, Francezi și Italieni. In fruntea delegației franceze erau ministrul Doumergue și generalul Castelnau.

Nicolai al II a schimbat cu ei cîteva fraze neînsemnate și vagi despre alianță, războiu, victorie. Țarul nu iubește exercițiul puterii.

Dacă își apără prerogativele lui de autocrat, e numai din cauze mistice. El nu uită niciodată că a primit puterea lui dela Dumnezeu și se gîndește mereu că va trebui să dee socoteală de ea în ziua judecății. Nicolai al II are conștiință, umanitate, onoare. Ceia ce-i lipsește e însă scînteia sacră.

— Pentru a procura lui Doumergue un tablou complect al lumii ruse am invitat la mine pe generalul Polivanov și pe matematicul Wasiliev, membri liberali ai consiliului imperiului, ca și pe Miliukov, Maklakov și Șingariev, leaderii partidului cadet în Dumă.

In mijlocul unei conversații animate asupra politicei interne, Doumergue văzînd pe invitații mei prea aprinși în lupta lor contra țarismului, le predică răbdarea.

Ei răspund izbucnind: „Am răbdat deajuns. Dacă nu lucrăm cît mai repede, masele nu ne vor mai asculta".

Și Maklakov repetă vorbele lui Mirabeau: „Păziți-vă de a cere timp! Nenorocirea nu-l acordă niciodată".

Doumergue răspunde: „Am vorbit de răbdare și nu de resemnare...."

„Ințeleg neliniștea cași extrema greutate a situației Dv. Dar înainte de toate, gîndiți-vă la războiu!"

La plecarea lui Doumergue și a generalului Castelnau l-am însărcinat să comunice președintelui republicei și primului ministru, următoarele: „Situația e cît se poate de neliniștitoare. O criză revoluționară se prepară în Rusia; ea era să izbucnească acum cinci săptămîni și a fost amînată numai. Din zi în zi, poporul rus se desinteresează de războiu și spiritul anarhic se răspîndește în toate clasele și chiar în armată. In Octombre trecut, un incident semnificativ, pe care l-am comunicat d-lui Briand, s'a produs la Petrograd. O grevă izbucnind în cartierul Viborg și poliția fiind brutalizată de muncitori, două regimente de infanterie au fost trimise la fața locului. Aceste regimente au tras asupra poliției și numai intervenția unei divizii de cazaci a putut aduce liniștea. Deci, în caz de răscoală, nu se poate compta pe armată. Concluzia mea e că timpul nu lucrează pentru noi, cel puțin în Rusia, că trebue să privim de pe acum defecțiunea aliatei noastre și să tragem toate consecințele necesare".

In ziua de 8 Mart, tulburări în Petrograd. Cortegii populare străbat străzile principale. Mulțimea strigă: „Pîne și pace" sau intonează Marsilieza muncii. Ciocniri au loc în Perspectiva Nevski.

Numeroase brutării sînt devastate în cartierul Viborg. In multe puncte cazacii au șarjat, ucizînd muncitori.

Vorbesc cu ministrul Pokrovski care-mi destăinuește neliniștea lui. „Nu aș da acestor dezordini decît o importanță secundară, dacă colegul meu dela interne (Protopopov) ar avea încă o licărire de rațiune. Dar ce poți aștepta dela un om care de cîteva săptămîni a pierdut cu totul simțul realităților și care în fiecare seară deliberează cu umbra lui Rasputin? In noaptea asta chiar, ceasuri întregi a evocat fantoma starețului".

(Maurice Paléologue. *Revue des Deux Mondes*, Mai).

Consiliile internaționale

Tratatul de Versailles n'a satisfăcut năzuințele popoarelor, care suferiseră profund în tranșee și'ndărătul frontului. Acest tratat n'a creat măcar o situație economică suportabilă.

De-aceia, după încheerea tratatului de Versailles, consilii supreme și diferite conferințe s'au întrunit — aproape periodic — pentru ajustarea condițiilor tratatului după realitatea neflexibilă.

Dar aceste conferințe și consilii țineau la carantină țările mici aliate, Germania, Rusia, statele neutre,—care au fost admise la masa verde foarte cu greu și numai în ultimul timp: cînd catastrofa — războiul sau revoluția — iarăși amenința pacea lumii.

Programele conferințelor întotdeauna-s reduse. Altfel, poate, nimeni nu s'ar prezenta la discuții. Totuși, la urma urmei, toate chestiunile își fac loc, treptat, în ordinea de zi. Faptele se impun cu violență.

Și fiindcă veșnic sînt prea mulți participanți la desbateri, cu interese variate și contradictorii, — statele, părăsind calea consiliilor internaționale care nu duceau la niciun rezultat, au început să se înțeleagă între ele, două cîte două. Politica internațională se întoarce astfel la practica din trecut.

Tratatele și programele nu-s sacre. Ele se transformă încet-încet.

Căci de-asupra evenimentelor, de-asupra faptelor disparate și a împrejurărilor încîlcite, de-asupra rezistenții oamenilor, de-asupra mecanismului monoton al cancelariilor, de-asupra umbrei proectate de fiecare senzibilitate națională,— domină o fatalitate oarbă, a cărei forță este irezistibilă.

(Henri Hertz. *L'Esprit Nouveau*, No 15).

Franța la Conferința dela Genova

Conferința dela Genova a fost propusă, ori mai bine zis, impusă de Lloyd George care pune mari speranțe în conferințele internaționale. Vechea lui intenție este de a se recunoaște guvernul Sovietelor și a se relua relațiile normale cu Rusia. Prin aceasta s'ar normaliza schimbul și celelalte state ale Europei ar putea cumpăra lesne produsele industriei britanice și ar înceta șomajul în Anglia.

La această nouă consfătuire dintre state, Franța trebue să aibă un rol activ. Ea trebue să diriguiască lucrările conferinței dela început, căci ar putea să aibă neajunsuri dacă conducerea ar avea-o altcineva. Deaceia Franța trebue să se prezinte deodată cu un program pozitiv, constructiv, în care toate problemele să fie lămurite. Cea dintâi problemă este cea rusă; ea nu e de cît un element al marei probleme de reconstruire economică a Europei întregi. In Rusia a scăzut producția agricolă, s'a oprit industria, s'au dezorganizat transporturile. Mizeria din această țară e înspăimîntătoare. Conducătorii ei, reprezentanții Sovietelor, o recunosc. Rusia trebue organizată economicește. Deaceia, străinii (Germani, Englezi, Francezi), care s'ar duce în Rusia pentru întreprinderi industriale sau comerciale, trebue să găsească o țară unde să se bucure de sprijinul legilor, unde munca și condițiile vieții economice să fie reglementate printr'o legislație interioară pentru garantarea bunurilor străinilor, spre a le cîștiga încrederea

Delegații ruși care sînt la Genova vor trebui să dea garanțiile indispensabile, fără de care Rusia nu va eși din mizerie. Cei care cunosc Rusia dau a înțelege că guvernul sovietic nu va avea cestulă autoritate să impue adepților lui o asemenea legislație — chiar dacă ar avea bunăvoința să o intocmească.

Franța are interes să ridice aceastā chestie cu atît mai mult cu cît ea e în contradicție cu însăși esența guvernării sovietice.

Cînd va fi vorba de starea economică, se va cere desigur de către Germania lămurirea chestiunii reparațiilor de război. Ea pretinde că plata pe care o face Franței îi desorganizează finanțele și va cere revizuirea tratatului dela Versailles. Franța va trebui să se opună din răsputeri la această cerere. De partea ei va fi și mica Antantă.

A treia problemă pe care Franța trebue să o aducă mai ales în discuție este chestiunea refacerii Europei Centrale, întreprindere ușoară și sigură, spre deosebire de încercarea supraomenească aproape de refacere a Rusiei. Țările din Europa Centrală, Jugo-Slavia, Rominia, Polonia, Ceho-Slovacia — oferă toate condițiile prielnice. Ceiace le lipsește pentru prosperarea economică, sînt mijloacele de transport. Au nevoe de locomotive și înlesniri de a le repara. Franța poate furniza acest material în anumite condiții și trebue să ia mai degrabă inițiativa, altfel o va lua Germania.

Conferința dela Genova, ca orice conferință internațională, e o luptă de influențe. În această luptă Franța trebue să aibă o viziune exactă și obiectivă a faptelor.

(Raymond Recouly. *Revue de France*, April).

Arhiva revoluției rusești

Materialul informativ asupra evenimentelor recente din Rusia este extrem de important, — și nu numai pentru istoric, dar pentru oricine se ocupă de chestiile rusești. D. I. V. Hessen s'a hotărît să-l colecționeze, mai ales cel relativ la expedițiile armatelor albe contra Sovietelor. Acest material se va aduna, treptat, în „Arhiva revoluției rusești", din care primul volum a și apărut, dar s'a epuizat în scurt timp.

Vorbind despre această „Arhivă", cineva a spus că ea nu-i a „revoluției", ci a „contra-revoluției" rusești, — lucru în mare măsură exact. Pentru deplina și justa apreciere a evenimentelor, — ar fi numai de dorit ca Republica Sovietelor să colecționeze, și ea, documente relative la frămîntările din Rusia: ceiace, parcă, nu se face...

Situația din Rusia se reflectă, totuși, în multe articole, — de pildă: „Dela Moscova la Berlin în 1920" de R. Donski, „În slujba Sovietelor" de Smilg Benario, etc... Aceste articole însă sînt scrise de personagii, desemnate de Soviete drept „contra-revoluționare".

Remarcăm articolul lui V. Nabokov despre „Guvernul Provizoriu". Cum Nabokov a fost, la începutul revoluției, în serviciul acestui guvern, — amintirile sînt pline de date interesante asupra evenimentelor de atunci și de caracterizări asupra oamenilor politici, în mîna cărora a stat, cîtva timp, soarta războiului și a Rusiei.

„Arhiva" cuprinde memorii asupra fronturilor albe. Legăturile cu Aliații, relațiile reciproce dintre diferitele straturi ale societății, cu guvernul, frontul și spatele frontului sînt redate după documente și amintiri, — oferind astfel un bogat material de informații, extrem de interesant, după cum am spus, atît pentru istoric cît și pentru cetitorul obișnuit.

(V. V., *Spolohi**, No. 2).

* Această revistă rusească apare la Berlin. În paginile ei, scriu cei mai de samă poeți și prozatori în refugiu.

Cu acest prilej, remarcăm marea vitalitate a cărții rusești. Fără patrie, fără casă, fără carieră, — emigranții ruși, oriunde se opresc: în Sofia, Berlin, Paris, New-York, scot reviste, tipăresc cărți, fiind veșnic preocupați de chestii care ies din cercul interesului mărunt de fiecare zi.

Corpul nou

Omul modern simte că un spirit cu adevărat nou nu poate sălășlui decît într'un *corp nou*. Semnul timpurilor nouă este dezvoltarea educației și a culturii fizice. Cea mai formidabilă descoperire a veacului nostru este *Sănătatea*. Ea este temelia oricărei activități echilibrate, a oricărei producții, în toate domeniile, deci într'al artei cași în celelalte.

Istoria secolului trecut arată o nesiguranță bolnăvicioasă: desgust de muncă, desgust de creație, exaltarea pasiunilor și a viciilor, nemulțumire împotriva omului, a societății. În această lume, a apărut un element neașteptat, care multă vreme rămăsese necunoscut gînditorilor și artiștilor, tuturor acelora care încercau o împăcare între nevoile vieții reale și aspirațiile ideale. *Sportul*, întoarcerea spre mulțumirea fizică, s'a insinuat repede pretutindeni și a devenit un element fundamental al vieții moderne. Atunci cînd unii savanți și-au părăsit laboratoriile pentru a experimenta ceiace nu cunoșteau decît prin abstracțiune, atunci se poate spune că s'a făcut *descoperirea sănătății*, a vieții așa cum o poate realiza omul.

Marea majoritate ignorează condițiile vieții normale. Trebue să învățăm cu toții anatomia, fiziologia; trebue să ne cunoaștem așezarea în fizico-chimia universală. Trăim cu un străin: noi înșine. Ne-am dat trupurile în grija medicilor, cum ne-am dat sufletele în grija preoților. Trebue să învățăm sănătatea singuri, începînd dela alfabet: cum să mîncăm, cum să ne odihnim, cum să ne alegem femeile, cum să ne creștem copiii. Orice om trebue să cunoască limitele fiziologice ale activității lui, pragul istovirii, taina „formei" lui. Să nu exagerăm: și atletul este de disprețuit cași intelectualul pur.

Singurul om care a avut viziunea limpede a viitorului omenirii, a fost Nietzsche. El a privit pe oameni prin prizma sănătății, a veselii și a pregătit viitorul. Nietzsche a dat deoparte tot ce nu era sănătos, tot ce în opera omenească nu exalta omul și nu-l făcea mai puternic.

Știința omului începe să se înfiripeze. Scopul este să ajungă o frumoasă putere între puterile vieții universale. A se manifesta, a crea, a pregăti creațiuni mai înalte decît cele atinse, iată scopul omului.

Corpul nou va reapare gol la lumină. El ne va alunga dezgustul de viață care se ascunde subt măștile celor mai buni dintre noi; el va înlătura frica de răspundere, dezinteresarea stearpă și se va ridica deasupra filozofiei sterile.

(Dr. Winter. *L'Esprit Nouveau*, No. 15).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Dos Passos, *Three soldiers*, O. H. Doran Company, New-York.

Această carte cuprinde povestea aventurilor tragice ale unui soldat în timpul marelui războiu. John Andrews este o ființă neobişnuită. El părăseşte studiile pentru a scrie muzică în singurătate. Viața lui ar fi putut fi bogată în emoții alese: ritmurile pe care le purta în suflet s'ar fi putut întrupa în cinturi puternice şi tumultoase. Dar e luat în armată. Din ziua în care este „cintărit şi măsurat ca un cal de bilciu", el se vede „înconjurat numai de brute", drumul lui nu-i decit noroae şi gropi. Cele două femei pe care le-ar fi putut iubi, sint fără cap: una e simplă şi sentimentală; alta e burgheză şi romantică. Ofițerii sint sarbezi şi fără minte.

Camarazii lui Andrews par oameni de treabă: Fuselli visează s'ajungă caporal şi sfirşeşte într'un batalion de disciplină; Chrisfield, cel cu ochii de cine bătut, are aceiaşi soartă.

Ni se înfățişează apoi mulțimea anonimă: nemulțumiți, bețivi, anarhişti. Andrews sufere cea mai grozavă umilire la Chartres, unde fiind găsit fără „bilet de voe", este arestat de doi polițişti care, după ordinul unui ofițer, îl bat şi-l trintesc la pămint cu o lovitură de pumn.

Sint şi pagini în care autorul zugrăveşte cu dragoste duioşia celor dintăiu muguri, ceața amurgurilor pariziene, împestrițarea neobişnuită a cimpiilor Franței. Nemărginita linişte a lucrurilor apasă pe inima tristă a lui Andrews. Pentru el, ceața subțire prin care se cerne lumina, e „dulce ca mierea".

„Nu eşti patriot?" îl întreabă o femee pe Andrews. „Aşa cum înțelegi dumneta, nu" răspunde eroul lui Dos Passos. El urăşte cuvintele mari: „formule gigantice care plutesc deasupra omenirii ca nişte zmee de hirtie".

„Trei Soldați" şi-a făcut drum peste protestările şi indignarea multora şi autorul, care plecase într'o lungă călătorie, şi-a cetit la întoarcere numele în toate gazetele şi revistele americane.

Erna Grantoff, *Uta Curetis*, Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart u. Berlin.

Romanul experiențelor sentimentale pe care le trăeşte o fată desfăcută de autoritatea religioasă şi familială. Totul se petrece platonic şi desnodămintul e fericit. Uta Curetis este un studiu ciudat al sufletului feminin german, desăvirşit prin liberul examen sufletesc.

Marcelle Tinayre, *Le Bouclier d'Alexandre*, Calmann Levy, Paris.

Acțiunea se petrece în veacul II al erei creştine, în timpul împăratului Hadrian. El vrea să regăsească scutul de aramă împodobit cu capul Gorgonei pe care Alexandru l-a dat în dar reginei Amazoanelor pe timpul expediției lui în Hyrcania. Un marinar îndrăzneț, numit Chrisante, fiul lui Nicias, se hotărăşte să plece în căutarea scutului. Străbate Pontul-Euxin şi pătrunde cu oamenii lui între stincile care mărginesc Arexul în Valea Leilor, pe care o păzeşte un arcaş misterios, paznic al comorilor reginei Sciților. Luptătorul acesta frumos şi tinăr este Perseis-Ariopta, urmaşă din Alexandru şi din Thalestris, cea din urmă din Amazoane pe care o apără Pyretos, cel din urmă din Centauri. Perseis-Ariopta, îndrăgostită de Chrisante, lasă drum liber spre comoară. Dar Chrisante face ca dar de nuntă şi expiatoriu manilor Amazoanei, marele scut pe care nimeni, nici om, nici Dumnezeu nu-l va poseda vreodată.

Titta Rosa, *Narratori Contemporanei*, Primato Editoriale, Milano.

O antologie care cuprinde scrierile literaților italieni din ultimii douăzeci de ani. Proza narativă italiană de astăzi e caracterizată printr'un umanitarism cam vag, dar care va aduce poate prefaceri formale şi substanțiale în literatura italiană.

STUDII CRITICE

Paul Gaultier, *Les Maîtres de la Pensée Françoise (Paul Hervieu, Emile Boutroux, Henri Bergson, Maurice Barrès)* Payot, Paris.

In noua sa carte, d. Gaultier analizează ideile esențiale a patru dintre maiştrii gîndirii franceze de astăzi.

Pentru Paul Hervieu legea omenească caşi legea naturii sint fără bunătate şi fără judecată. Adeseori, în teatrul lui, Fatalitatea conduce acțiunea. „Pe cind determinismul, care e de origină ştiințifică, anihilează omul, ale cărui hotăriri i le inlănțueşte, fatalismul lasă voința liberă în fața destinului. P. Hervieu este în fond un moralist; fatalismul lui nu dă naştere nici la desnădejde, nici la indiferență, ci dimpotrivă, îndeamnă la acțiune".

Opera lui Emile Boutroux înseamnă o reacțiune, din punct de vedere filozofic, tot împotriva determinismului riguros al ştiințelor. Cu ea începe renaşterea spiritismului în Franța. A suspenda Universul, spune el, de o noțiune aşa de goală ca acela a necesității absolute, înseamnă a-l lăsa fără explicație; trebue deci să ajungem la ideia de Dumnezeu. El nu este sfirşitul, pentrucă el este creatorul, deci el este la început. Din „La contingence de Lois de la nature" s'a născut şi s'a dezvoltat o filozofie spiritualistă care a adus roade îmbelşugate.

H. Bergson are meritul pentru P. Gaultier de a fi arătat că „l'esprit déborde le corps de toutes parts". Filozofia lui ne-a scăpat de apăsarea unui determinism inexorabil şi a reînviat „nădejdea în inimi pentru soarta noastră care, într'un univers de esență morală, nu se poate sfirşi odată cu existența pămintească".

Sufletul frămintat al lui M. Barrès, arta lui subtilă, puternicile lui analize, delicatețea infinită a peisajelor lui care par şi ele adevărate stări de suflet, sint evocate cu admirație de P. Gaultier. Maurice Barrès, spune el, plecind dela egotismul cel mai îngust, a ajuns, adincindu-şi Eul, să-i ghicească rădăcinile în pămintul natal şi în morții care l-au cultivat.

FILOZOFIE

Gustav Kafka, *Die Vorsokratiker, Sokrates, Platon und der Sokratische Kreis*, vol. VI şi VII din Geschichte der Philosophie in Einzeldarstellungen, E. Reinhardt, Munich.

Colecțiunea d-lui Kafka va îmbrățişa toată evoluția gindirii, dela primitivi până la mijlocul veacului al XIX lea.

Cele două volume de care vorbim cuprind întâiu o monografie asupra Presocraticilor – pe Democrit și pe Leucip.

Apoi o altă monografie asupra Sofisticei, urmată de studiul Socraticilor și al lui Socrate. In capitolul asupra Eleaților, autorul socoate pe Xenophan drept părintele Eleatismului; Melissus e studiat alături de Parmenide, amîndoi exprimînd aspectul pozitiv al doctrinei, pe cînd Zenon reprezintă aspectul negativ al aceleiași doctrine. Platon e studiat mai pe larg, cu înțelegere și cu prudență.

Ugo Camera, *Saggio di un sistema di filosofia basato sulla Suggestione,* Vecchioni, Aquila.

Suggestia se găsește subt toate formele și la toate gradele vieții mintale. O întîlnim nu numai în contagiunea mintală, în simpatie, și imitație. – Prin dinamismul ei ideo-motor, alcătuește baza voinței, memoriei, judecății și a celor mai înalte operații intelectuale. Orice viață psihică înseamnă putere sugestivă, idee care tinde la act, voință elementară care se impune spiritului cu o putere variabilă, dar care rămîne totdeauna sentiment de certitudine, stare afectivă și motrice. Voința și cunoștința atîrnă de factorii afectivi, de funcțiunile de iluzie; faptul universal al sugestiei ne duce în mod natural la scepticism: „noi nu sîntem departe de a zice că abstracțiile filozofice au aceiași valoare și aceiași semnificare ca abstracțiile copiilor". In rezumat, după d. U. Camera, psihologia suggestiei este adevărata teorie a cunoștinței și agnosticismul cel din urmă cuvînt al filozofiei.

ARTA

Ch. Lalo, *L'Art et la Vie sociale,* Gustave Doin, Paris.

Cercetările autorului se îndreaptă deopotrivă asupra civilizațiilor primitive cași asupra civilizației occidentale moderne, pentru a găsi cîteva date generale asupra funcțiunii estetice.

Se ocupă pe rînd de influența muncii asupra artei, diviziunea muncii în artă, situația economică a artistului; luxul, moda, arta populară și elita; arta în raporturile ei cu mediul familial și viața sexuală; acțiunea regimurilor politice, a influențelor internaționale, a războiului; repercusiunile instituțiilor și ale convingerilor religioase. Acestor vecinătăți și legături ale artei cu mediile străine ei, ca meseriile, clasele sociale, familia, politica, nu li se poate impune vre-o ordine oarecare de dependență. Sînt condiții necesare, dar nu suficiente.

Arta, fiind o „socializare a jocului", „o disciplină a luxului", ea nu întrebuințează materialele oferite de feluritele forme de activitate decît pentru a le transforma și a-și afirma astfel natura ei specifică. Rămîn de determinat condițiile estetice ale artei și acțiunea reciprocă a faptelor estetice și anestetice. Astfel s'ar crea o estetică sociologică modernă, o „formă mai nouă și mai științifică a vechei filozofii a artei, ca aceia pe care Taine și mai cu samă Hegel au propus-o și care trebue să fie forma integrală a oricărei estetici moderne".

Henri Focillon, *L'art bouddhique,* Ed. Laurens, Paris.

Autorul povestește viața lui Buda și felul în care s'au stabilit sanctuarele și mănăstirile lui.

Budismul și-a schimbat înfățișarea după țările în care a pătruns: în Turkestanul oriental, în China, în Coreia și în Japonia. De aici s'au născut arta greco-budică, pictura din China de sud, deosebirea naturalismului și a misticismului. In Japonia, gîndirea budică a înrîurit concepțiile asupra sensului vieții și ale stilului, determinînd evoluția artei spre ceiace s'ar putea numi clasicismul budic.

Arta budică a inspirat opere puternice care, bine-înțeles, păstrează caracterul țării și al raselor din care s'au născut.

POLITICĂ

J. M. Keynes, *Nouvelles Considérations sur les conséquences de la paix,* éd. Stock, Paris.

Tratatul din Versailles n'a precizat suma totală pe care ar avea-o de plătit Germania. S'au făcut diferite prețuiri; pentru Franța, de pildă, s'au dat următoarele cifre în miliarde: 65, 75, 134, 67, 110, 127. Valoarea variabilă a francului a complicat și mai mult problema. O decizie a arbitrului american Boyden a fixat valoarea mărcii-aur în materie de reparație la 2,20 franci hîrtie. Keynes observă că după cursul actual, echivalentul echitabil ar fi 3 franci hîrtie.

Trebue să se știe pe ce bază au fost stabilite cererile franceze pentru pagubele materiale (57.7 miliarde mărci-aur). Keynes crede că-s de 2—3 ori mai mari decît în realitate. Dar nu numai cererile franceze erau exagerate. Totalul reclamat de Aliați se ridica la 223,5 miliarde mărci-aur; delegatul englez a propus să fie scăzute la 104 miliarde și Comisia reparațiilor le-a fixat la 132. Cea mai apropiată de adevăr este, după autor, cifra propusă de delegatul englez; – în textul tratatului, Germania trebuia să fie trecută cu o datorie de 110 mărci-aur (74 p. pensiuni și alocațiuni, 30 p. pagube asupra persoanelor și bunurilor civile, 6 p. datoria de războiu a Belgiei).

Urmarea întocmai a tratatului din Versailles a făcut ca tot ce s'a plătit până acum de Germania să fie absorbit de cheltuelile întreținerii armatelor de ocupație și alte operațiuni, *iar pentru reparații n'a rămas nimic.* Tratatul din Versailles *nu poate sluji nici Francezilor, dacă nu este refăcut.*

Keynes studiază apoi chestiunea înrîuririi executării tratatului asupra comerțului englez. Afară de potasă, zahăr și lemn, Germania nu-și poate mări comerțul decît făcînd o energică concurență Angliei. Totuși crede că „populația engleză exagerează probabil aceste fapte pentru momentul de față". Cea mai bună politică a Angliei, din punct de vedere egoist, este de a cere Germaniei plăți moderate *fără a-i stimula ansamblul exporturilor.* Repartizarea plăților pe un timp îndelungat nu este deloc asigurată. Cine poate ști dacă guvernul german va avea destulă autoritate asupra poporului său „pentru a scoate dintr'o muncă robită un veșnic tribut?" Aproape aceleași principii se pot aplica Statelor-Unite față de datornicii ei din Europa. Aceasta se vădește făcînd balanța între excedentele exportului anual al Statelor-Unite față cu plățile ei în Europa.

Keynes propune o largă anulare a datoriilor. Datoria germană către Franța să fie redusă la 18 miliarde și la 3 către Belgia. Greutatea este că America este prea ostilă acestei idei ca să putem avea o „posibilitate de politică practică". Totuși Keynes crede că Statele-Unite vor fi generoase față de Europa.

Constatînd că o parte din opinia publică cere ca nici Anglia nici America să nu facă concesiuni Franței dacă nu se hotărăște pentru o politică pacifică; Keynes își exprimă nădejdea că ea nu se va mai opune la reducerea armamentelor și va înțelege că nu-i cu putință prietenia între Anglia și *orice* altă națiune care încearcă să-și mărească flota de submarine.

CHESTIUNI SOCIALE

H. Sée, *Esquisse d'une histoire du régime agraire en Europe aux XVIII-e et XIX-e siècle,* M. Giard, et C-ie, Paris.

Autorul a strîns un bogat material informativ asupra regimului agrar al Franței, Germaniei, Angliei, Țărilor Baltice, Austro-Ungariei și Rusiei. In partea întâia a lucrării se ocupă cu studiul deosebitelor tipuri de regim agrar în secolul al XVIII-lea; în partea a doua cercetează transformarea lentă care a dus la liberarea țăranilor. Rezultatele acestei transformări vădesc progrese economice și sociale pe care autorul le notează cu grijă.

F. Stuart Chapin, *Field work and social research,* The Century Co. New-York.

Nici o mare națiune modernă nu prezintă o mobilitate demografică asemănătoare cu aceia a populațiilor urbane și agricole ale Statelor Unite. Aceasta a făcut ca acolo știința statisticei să-și perfecționeze metodele și prin investigațiile ei de tot felul să vie în a-

jutorul sociologilor din lumea nouă și să servească de model cercetătorilor din toate țările civilizate. Cartea d-lui F. S. Chapin *cercetări sociale aplicate la agricultori* — cuprinde metodele statistice, chestiunile de higienă, de mortalitate infantilă, de amenajare a locuințelor, de recrutare a personalului. Cartea e menită a fi pusă la îndămîna agricultorilor americani; în același timp ea poate sluji drept tratat pentru studenți.

DREPT

Jean Plassard, *Le concubinat romain sous le Haut-Empire*, Tenin, Paris.

Studiul cupride trei părți. In prima parte autorul cercetează concubinatul după textele juridice și după copii născuți din acest fel de legătură. Partea a doua este consacrată clasării și datării inscripțiilor relative la concubinat. Insfîrșit, partea ultimă adună textele literare tratînd acest subiect și insistă mai cu seamă asupra concubinelor împăraților.

Concluziile la care ajunge d. Plassard sînt: concubinatul n'a constituit o uniune legală cu efecte juridice recunoscute, ci numai o uniune de fapt, din ce în ce mai frecventă, licită chiar pentru ingenui onești, intemeiată pe durata și permanența relațiilor, admisă de moravuri, protejată de lege și pusă la adăpostul pedepselor *stuprumului*.

Gilbert Gidel et H. E. Barrault, *Le traité de paix avec l'Allemagne du 28 Juin et les intérêts privés. Commentaire des dispositions de la partie X du traité de Versailles*, Libr. gén. de droit et de jurisprudence, Paris.

O încercare pentru a lămuri ideile conducătoare din textele atît de încurcate ale tratatului de pace care vor să îndrepte tulburările adînci pricinuite de războiu în raporturile private.

Cartea este împărțită în șase părți:

1) Bunuri, drepturi, dobînzi, datorii și creanțe; 2) Contracte; 3) Păstrarea și restabilirea drepturilor particularilor care n'au observat formalitățile în timpul războiului; 4) Proprietatea industrială, literară și artistică; 5) Naționalitatea; 6) Tribunalul arbitral mixt.

Din punctul de vedere al echității și al dreptului, acest studiu demonstrează fără îndoială că autorii tratatului din Versailles au greșit cînd și-au închipuit că sistemul lor însemna un pas înainte pe calea dreptății. Dimpotrivă, acest sistem înseamnă un regres dureros în principiile dreptului internațional și o gravă atingere a proprietății private.

MEDICINĂ

Dr. Apert, *L'hérédité morbide*, Flammarion, Paris.

O lucrare de vulgarizare în care se expun cunoștințele de pănă astăzi asupra eredității morbide: maladii familiale, ereditate toxică, ereditate infecțioasă, ereditatea afecțiunilor organice, degenerescența.

Transmisiunea tarelor ereditare de origină morbidă nu-i fatală, degenescența nu este inevitabil progresivă, este cu putință a lupta pe cale practică împotriva ei și de a asigura regenerarea rasei printr'o serie de mijloace mai cu seamă legislative.

BIOLOGIE

Henry Fairfield Osborn, *L'origine et l'évolution de la vie*, édition française avec préface et notes par *Félix Sartiaux*. Masson, Paris.

Un rezumat sintetic al cunoștințelor actuale asupra originilor vieții, a condițiilor apariției și a evoluției sale pe suprafața pămîntului.

H. Osborn privește ființele vietuitoare ca sisteme energetice, în care energia este acumulată în țesuturi subt formă de energie chimică potențială și se alimentează din afară prin nutriție și respirație. Această energie se cheltuește în căldură, care menține organismul la o oarecare temperatură și se transformă direct în mușchi, printr'o operație încă nedeslușită bine, în energie mecanică. Deosebirile de forme și de funcțiuni pe care le prezintă speciile, indivizii și țesuturile aceluiași organism sînt expresia deosebirii structurii lor chimice. Fizico-chimia coloidelor, care-i abia la începuturile ei, va face cu putință a se aborda pe cale științifică problema eredității. In ce privește factorii evoluției, trebue să ținem samă și de principiul lui Darwin și de al lui Lamarck.

Pentru origina vieții înseși, autorul adoptă ipoteza apariției spontanee. La o epocă extrem de îndepărtată, energii preexistente au intrat în legături nouă cu elemente chimice preexistente. Asta nu însamnă că atunci s'a produs un salt misterios în evoluție: viața este „continuarea unei dezvoltări evolutive mai repede decît un fapt excepțional în istoria lumii".

A. Rutot, *Les grandes mutations intellectuelles de l'humanité*, Lamertin, Bruxelles.

O încercare de știință sintetică.

Pentru a răspunde la întrebările: de unde venim? ce sîntem? unde mergem? autorul descrie marile mutațiuni intelectuale ale omenirii. Rezumă cunoștințele de pănă astăzi în paleontologie și preistorie; apoi urmărește șirul schimbărilor de căpitenie care au urmat dela ridicarea din animalitate la stadiul de „precursor al oamenilor" (cam 337.000 ani) pănă la schimbările Renașterii „sociale și științifice" (sec. XIX) și „sintetice" (sec. XX). Anul 1910, după d. Rutot, înseamnă o puternică schimbare în mentalitatea oamenilor de știință, care părăsesc munca de analiză pentru acela de sinteză. Azi orice fizician trebue să fie și un bun chimist, și orice biologist trebue să fie și fizician și chimist.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

D. D. Patrașcanu, *Schițe și Amintiri* (Ediția III), Editura „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 25 lei.
D. D. Patrașcanu, *Timotheiu Mucenicul* (Ediția III), Editura „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 20 lei.
D. D. Patrașcanu, *Cand dai fără noroc* (Ediția III), Editura „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 17 lei.
I. L. Caragiale, *Schițe ușoare*, „Biblioteca pentru Toți", No. 58, Editura „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 3 lei.
Eugen Relgis, *Umanitarismul și internaționala intelectualilor*, cu o prefață de prof. Georg.-Fr. Nicolai, Editura „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 26 lei.
Anton Pann, *Culegere de Proverbe sau Povestea Vorbei*, „Biblioteca pentru Toți, No. 16, Editura „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 5 lei.
Anton Bacalbașa, *Moș Teacă*, „Biblioteca pentru Toți", No. 554, 555, Editura „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 8 lei.
D-na Alina G., *Buna cuviință*, „Biblioteca pentru Toți", No. 385, 386 și 387, Edit. „Viața Romînească", 1922, București, Prețul 10 lei.
Petre Ispirescu, *Înșir 'te Mărgăritari*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 74, Editura „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.
M. Lupescu, *In jurul casei*, „Cunoștințe folositoare", No. 5, Editura „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.
I. Simionescu, *Casa*, „Cunoștințe folositoare", Editura „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.
Elisa-Angela Nicolaide, *Metoda activă pentru învățarea limbii romîne*, Editura „Cartea Romînească", 1922, București, Pr. 12 lei.
Dinicu Golescu, *Însemnări din călătorie*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Editura „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.
N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Libr. „Cartea Romînească" și Pavel Suru, 1921, București, Prețul 45 lei.
Analele Academiei Romîne, Seria II, Tomul XL (1919–1920), Libr. „Cartea Romînească" și Pavel Suru, 1921, București, Preț. 20 lei.
Analele Academiei Romîne, Seria II, Tomul XLI (1920–1921), Libr. „Cartea Romînească" și Pavel Suru, 1922, București, Prețul 40 lei.
D. Anghel, *Nuvele*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", No. 77, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.
S. Fl. Marian, *Legendele Rîndunicii*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", No. 76, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 1 leu.
Prof. M. David, *Munții apuseni*, Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.
P. Rosiade, *Morcovul și alte legume*, Bibl. „Cunoștințe folositoare", Edit. Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 2 lei.
Dormidont, *Mărturia inspirației*, Tip. „Mărășești", 1922, Prețul 10 lei.

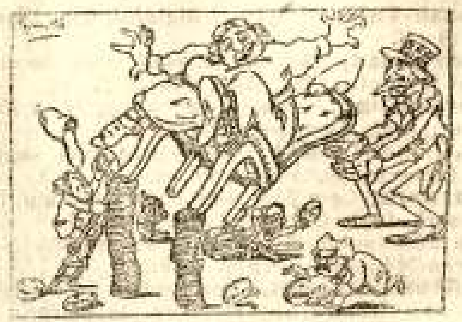
Th. D. Speranția, *Curcanii* (Comedie într'un act), Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 22 lei.
Emilia Tailler, *Literatura franceză contemporană*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 15 lei.
C. Sandu-Aldea, *Sfaturile unui plugar luminat*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 7.50 lei.
P. Rosiade, *Călăuza grădinarului practic*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 10 lei.
Leca Morariu, *Codicele pătrăuțean și asasinarea lui Grigore Ghica*, Tip. „Reînvierea, 1922, Botoșani.
C. Siegel, *Din misterul marilor filozofi*, Inst. „Glasul Bucovinei", 1922, Cernăuți, Prețul 6 lei.
Dr. I. I. Nițescu și dr. G. Niculescu, *Patogenia și tratamentul Pelagrei*, Tip. „Convorbiri Literare", 1922, București, Prețul 10 lei.
Le Capitaine Stéfan Christesco, *Explorations dans l'ultraéther de l'univers et les anomalies des théories d'Einstein*, Felix Alcan, 1922, Paris.
I. Niculescu-Chic, *In sfîrcul biciului*, Tip. „Steaua", 1922, București, Prețul 10 lei.
Ioan Georgescu, *Istoria bisericii creștine universale*, Edit. Tip. Seminarului teologic, 1921, Blaj, Prețul 25 lei.
A. D. Carabatia, *Producțiunea agricolă a Romîniei*, No. 23, Tip. „Universala", 1922, București, Prețul 6 lei.
Ion Pas, *Drumul morții* (Însemnările unui soldat), Libr. „Casa Poporului", 1922, București, Prețul 10 lei.
Leca Morariu, *Ce-a fost odată* (Din trecutul Bucovinei), Edit. „Glasul Bucovinei", 1922, Cernăuți, Prețul 10 lei.
Tovărășia săteanului, Biblioteca cooperatistă No. 1, Tipografia Alecsandri, Turnu-Măgurele, Prețul 3 lei.
Traian Alexandrescu, *Contractele cu termen și contractele diferențiale* (Studiu asupra operațiunilor de biurou), Edit. „Curierul judiciar", 1922, București, Prețul 10 lei.

Gîndirea, No. 2; *Moldova dela Nistru*, No. 5; *Învățătorul romîn*, No. 4; *Lumea universitară*, No. 6; *Adevărul literar și artistic*, No. 70; *Lupta economică*, No. 21; *Lumina*, No. 1; *Șezătoarea*, No. 4; *Ideea europeană*, No. 93; *Revista Vremii*, No. 14; *Ramuri*, No. 19; *Foaia Plugarilor*, No. 5; *Independența economică*, No. 4; *Sburătorul Literar*, No. 35; *Cîmpul*, No. 9; *Orizontul*, No. 18; *Cooperația romînă*, No. 5; *Romînia militară*, No. 4; *Gîndul nostru*, No. 11; *Slove*, No. 1; *Datoria noastră*, No. 4; *Flamura*, No. 2; *Culisa*, No. 1. *Cugetul Romînesc*, No. 4, *Poeția*, No. 2.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcţia revistei, au scopul să dea cetitorului, subt o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Chestiunea schimbului

Europa. — Cum vreţi să restabiliţi echilibrul, dacă nu nivelaţi terenul ?
(Il travaso).

Concurs de frumuseţe (Concurs organizat de „Banana ilustrată", jurnal din Dakar. Iată patru laureate: *Cea mai frumoasă femee din Africa*).

Ti-Fa-Las
(m'bum)

Bo-ta-lo
(Holentolă)

Fas-pe
(Zuluşă)

Şu-to
(Kaka)

(Le Rire)

In 1940

Aviatorul. — Iată, scumpii mei păriaţi, graţioasa logodnică pe care mi-o aduc din lună.

(Le Rire)

— Spune-mi, te rog, madam Huber, pentruce iei în călătorii totdeauna şi un copil ?...
— Păi, cînd biletul este aşa de scump, cel puţin să-mi scot cheltuiala...

(Simplicissimus)

— Scumpul meu domn, nu ştiu cum se face că eu te visez aproape în fiecare noapte. D-ta mă visezi pe mine ?
— Nu, doamnă, n'am avut niciodată coşmaruri... *(Le Rire)*

BANCA CEREALIŞTILOR

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital lei 50.000.000 deplin vărsat

Sediul Central: **Bucureşti, Strada Lipscani No. 8**

Sucursală: Constanţa, Bulevardul Elisabeta 4

Agenţia: Brăila, Str. Impăratu Traian

Telefon 18 | 37 & 37 | 55

Face toate operaţiunile de Bancă, în general. Cumpărări şi vânzări de efecte publice. Avansuri pe valori în depozit, precum şi orice fel de tranzacţiuni financiare. Emite acreditive asupra legăturilor sale din ţară şi străinătate pentru cumpărări de mărfuri.

Secţiune specială de cereale şi mărfuri precum şi orice afaceri în legătură cu aceste operaţiuni.

BANCA
Marmorosch, Blank & Co.

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL SOCIAL: Lei 125.000.000
DEPLIN VARSAT

REZERVE: Lei 164.600.000

SEDIUL RIN BUCUEŞTI

SUCURSALE ŞI AGENŢII:

în străinătate: PARIS, Place Vendôme, 20.
CONSTANTINOPOL, Galata, Agopian Han
« « Agenţie in Stambul.
NEW-YORK, Broadway 31—33.

în ţară: BUCUREŞTI, Calea Victoriei 42, Calea Griviţei, Piaţa Sf. Anton şi Calea Moşilor (Gura Oborului).
ARAD, BRAILA, BRAŞOV, CERNAUŢI, CLUJ, CONSTANŢA, GALAŢI, ISMAIL, ORADEA-MARE, TÎRGUL-MURŞEULUI.

Operaţiuni de Bancă:

Conturi curente, Împrumuturi, Lombarde, Sconturi, Schimb, Scrisori de Credit, Cecuri, Avansuri comercianţilor şi industriaşilor, Emisiuni, Safe.

„Refacerea industrială"

Societate anonimă privilegiată pe acţiuni

Capital Social lei 150.000.000

Prima Emisiune lei 25.000.000.—Plus Aportul Statului

IMPORT—EXPORT

Aprovizionarea în comun a Industriei din ţară, mari şi mici cu maşini şi materiale.

Export în comun de produse industriale romîneşti.

DEPOZITE

Depozite permanente de materiale şi maşini industriale rezervate exclusiv industriei mari şi mici.

COMISION şi CREDIT

Inlesneşte importul de maşini, combustibile, materiale prime comandate direct de industriaşi prin acordare de credite, garantat cu acele materiale.

Avansuri pe mărfuri încredinţate spre vînzare.

Sediul Societăţei:

BUCUREŞTI.—Palatul Camerei de Comerţ, telefon 40|31.

BANCA FRANCO-ROMANA

Societate anonimă

Str. Bursei No. 4.—BUCUREŞTI

Capital social 100.000.000 Lei

Emisiune 50.000.000

Filiala la Paris: 5 Rue de Castiglione

Sucursale: Alexandria, Cîmpina, Caracal, Giurgiu, Roşiori-de-Vede, Slatina, Slobozia, Turnu-Măgurele.

Agenţii: Costeşti, (Argeş) Făurei, Găeşti, Drăgăneşti, (Olt) Pucioasa, Spineni, Vida (Vlaşca) Zimnicea

Face toate operaţiunile pe bancă în ţară şi străinătate. Deschideri de credite in Cont Curent, scont şi rescont de cambii cumpără şi vinde fonduri publice şi acţiuni romîne şi străine, schimb de monede şi bancnote străine, emite cekuri şi scrisori de credit. Execută ordine de Bursă, avansuri pe fonduri publice, recolte şi warante, face tranzacţiuni comerciale, industriale şi agricole, primeşte mărfuri în consignaţie şi comision a. c. f.

„ELECTRICA"

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

Capital social 8.000.000 lei deplin vărsat

Sediul: Bucureşti, Str. Matei Millo 2

Uzine pentru producerea energiei electrice

Câmpina, Sinaia

Depozite de materiale şi birouri technice

BUCUREŞTI, Str. Matei Millo 2. — CÂMPINA, SINAIA

Distribuirea energiei electrice în toată regiunea petroliferă şi industrială a Văei Prahovei.

Depozite de maşini, aparate şi materiale electrice

Instalaţiuni electrice de forţă, lumină şi toate aplicaţiile relativ

Studii de noui instalaţiuni

Santierele Române dela Dunăre

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital social 10.000.000 lei deplin vărsaţi

Sediul BUCUREŞTI, Str. Matei Millo 2. Şantiere: GALAŢI

Construcţiuni de vapoare, remorchere, şlepuri şi orice construcţiuni navale

Reparaţiuni de orice fel de vase maritime şi fluviale

Construcţiuni şi reparaţiuni de tot felul

Turnătorie de fontă şi bronz pentru piese mecanice şi articole de comerţ

Specialitate: bucşe pentru căruţe tip G. F.

Banca Viticolă a României

— SOCIETATE ANONIMA —

Capital Social Lei 100.000.000.
Emisiune de Lei 45.000.000.

București, str. Bursei No. 2. Telefon 4 | 99

Agenții : DRAGAȘANI, FOCȘANI, CERNAUȚI

Banca Viticolă a Rominiei face orice fel de operațiuni de Bancă, comerciale și industriale în țară și străinătate;

Face avansuri și deschide credite în cont curent garantate cu recolte și cu produsele lor, sau cu gajuri asupra proprietății viticole și pomicole;

Deschide credite pentru exploatarea viilor și pentru comercializarea și industrializarea fructelor;

Deschide credite pentru plantațiuni din nou sau pentru complectarea celor existente, precum și pentru refacerea sau complectarea gospodăriilor viticole;

Cumpără și vinde vinuri, spirtoase și derivate atît pe cont propriu cît și pentru contul clienților săi;

Procură vițe, arbori fructiferi, pueți, seminte de tot felul, produse himice necesare viei, îngrășăminte, vase pentru conservarea și transportul vinului și spirtoaselor, instrumente de lucru, mașini viticole, cazane de distilat, haraci, stîlpi de fier sau de beton, sîrmă, plase de sîrmă, etc.;

Construiește și organizează pivnițe sistematice pentru depozitarea, păstrarea și îngrijirea vinurilor încredințate spre desfacere sau gajate;

Organizează comerțul de vinuri și spirtoase în țară și în afară.

BANCA MINELOR

SOCIETATE ANONIMA

CAPITAL LEI 60.000.000

București, Str. Scaune No. 7 (Piața Rosetti). Telef. 39,60

Face tot felul de operațiuni de Bancă, împrumută pe gajuri, cesiuni, etc.

Se ocupă în special cu:

Exploatări și explorări miniere, participări la întreprinderi miniere, construcții de ateliere, fabrici și instalațiuni miniere

Cumpără și vinde produse miniere.

Primește depuneri spre fructificare.

Banca de Scont a Rominiei

SOCIETATE ANONIMA

Capital Lei 80.000.000. — Rezerve Lei 25.000.000

Sediul Central: BUCUREȘTI, Strada Lipscani 5

Sucursale: Constanța, Galați, Focșani, R.-Vâlcea, Sibiu, T.-Măgurele, Tulcea

Execută toate operațiunile de Bancă, cumpără și vinde efecte publice și acțiuni, face avansuri asupra valorilor de bursă, emite scrisori de credit și de garanție pentru Străinătate

PRIMEȘTE DEPUNERI SPRE FRUCTIFICARE

Secțiune specială pentru mărfuri

LLOYDUL MARTIM ROMAN

Societate Anonimă Română de Navigațiune
Capital Social 80.000.000 Lei
Prima Emisiune 20.000.000 Lei

SEDIUL BUCUREȘTI Str. WILSON No. 3
Direcțiunea Brăila Str. Impăratul Traian No. 35

Execută remorcaje în Dunăre și afluenți navigabili. Posedă remorchere cu pescajul cel mai redus.

Societatea Anonimă

FORESTIERA UNION

IN

BUCURESTI

BANCA „CETATEA" S. A.

Capital social statuar Lei 100.000.000
Capital social deplin vărsat Lei 30.000.000

SEDIUL CENTRAL BRAȘOV

Sucursale în funcțiune: **București, Rupea, Odorheiu, Toplița-Română, Gherla, Cluj, Galați.**

Corespondenți în străinătate: **New-York, Cleweland, Paris, Berlin, Bruxelles, Viena, Milano, Praga, Sofia, etc.**

Face tot felul de operațiuni de bancă: Scont, Lombard, Credite cambiale cu acoperire hipotecară, Cont-curent, Schimb, Devize, Cecuri, Asignate, Transferuri de bani, depuneri spre fructificare pe librete de depunere și în Cont-curent, Financiări, Participațiuni în Industrie Comerț etc.

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ
PENTRU

INDUSTRIA OXIGENULUI

Acetilenei și altor gaze
BUCUREȘTI

Str. Măgurele No. 93 bis. *Telefon 14/49*

Adresa Telegrafică „OXRC"

Administrator Delegat: OEO DAURAT

Oxigen	*Sudură autogenă*	*Acetilena Disolvată*
Indus. și Medicinal	Tăietu metalelor	(comprimată)
Aer comprimat	Generatori de acetilină	Manometre: Mică / Mare presiune
Aer lichid	Accesorii pentru sudură autogenă	

Instalațiuni de luminat cu acetilenă pentru șantiere, hoteluri, vile și case

Luminatul farurilor și a ori ce fel de focuri maritime

Devize gratuit la cereri

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii technice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Institutul de arte grafice şi editură „Viaţa Romînească", precum şi revista „Viaţa Romînească" sînt reprezentate la Bucureşt de d. D. D. Patraşcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din Bucureşti

Pentru tot ce priveşte Revista „Viaţa Romînească", ca: abonamente, anunciuri, şi pentru toate editurile societăţii Viaţa Romînească din Iaşi, cetitorii din Capitală se pot adresa şi sucursalelor din Bucureşti:

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

1922 ANUL XIV. IUNIE No. 6

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacția şi Administrația: Strada Alecsandri 12

1922

VIAȚA ROMÎNEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 150 lei; jumătate de an 75 lei. Numărul 15 lei. — Pentru străinătate: un an 300 lei; jumătate de an 150 lei. Numărul 25 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alexandri No. 10—12.

ANUL XIV

Pentru siguranţa primirei regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandărei pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal.*

Reinoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Preţul abonamentului este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	150 lei
Pe jumătate an	75 „
Un număr	15 „

ÎN STRĂINĂTATE:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	25 „

Abonaţilor li se acordă intre alte avantagii şi reduceri insemnate de preţ asupra operelor literare şi ştiinţifice editate de *Institutul de arte grafice şi editura „Viaţa Romînească"*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 150 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 800.

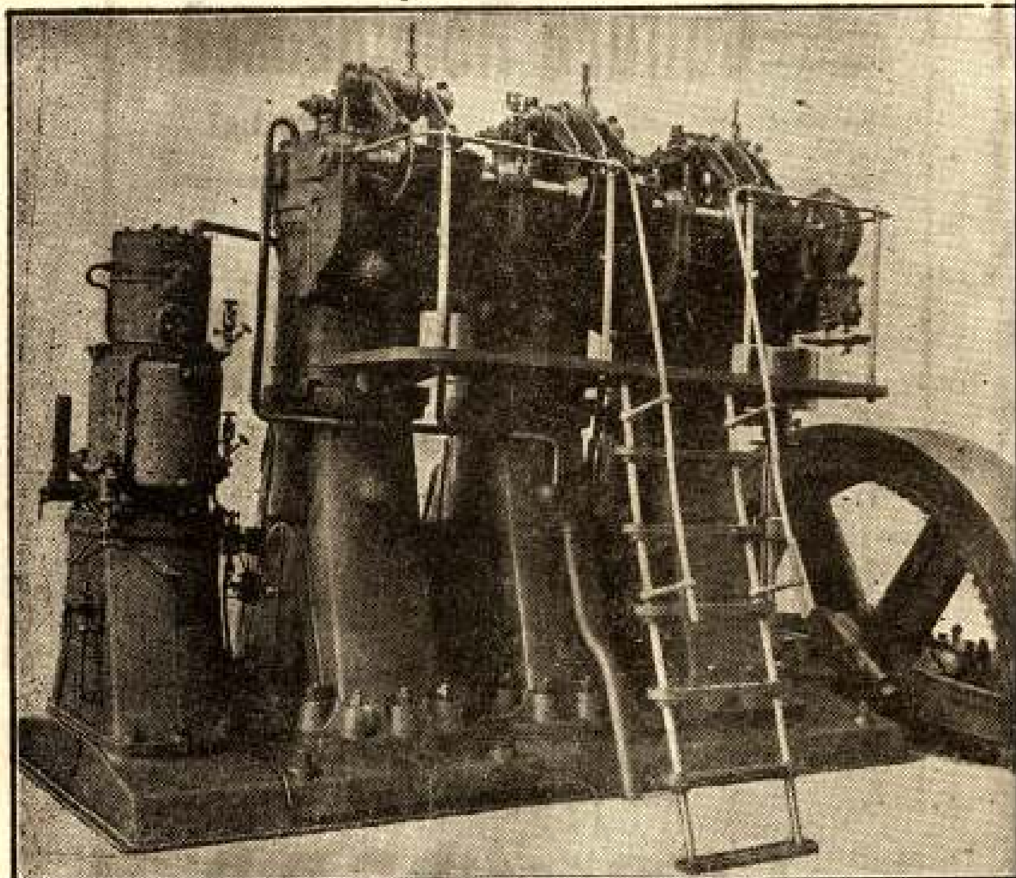
Reducerea ce se acordă abonatului la cărţile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 120)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 30 lei*, adică *treizeci lei pe an.*

Administraţia

SULZER
FRERES

Strada Dimitrie A. Stardza No. 17

BUCUREȘTI

MOTOARE DIESEL

MAȘINI DE ABURI

CAZANE DE ABURI

FRIGORIFERE

POMPE CENTRIFUGALE de toate mărimile se găsesc în permanență în depozitul nostru din București.

„VULTUR"

Fabrică de ULEIURI VEGETALE, LACURI și KITT

Societate Anonimă pentru Industria și Comerțul de Uleiuri, Vopsele și Produse Chimice

CAPITAL LEI 4.000.000.—DEPLIN VARSAT

Fabrica și Laboratorul
ȘOSEAUA VIILOR 93—97
Telefon 16/40

Sucursala:
Calea Moșilor, 392

Magazinele „VULTUR"
(Desfacerea produselor Fabricei Detail)
Str. Colței 7 bis (Piata Sf. Gheorghe)

Biroul Central: Str. BURSEI No. 5 Et. I — Telefon 23/83

Brăila: Str. Regală No. 39. — Giurgiu: Str. Principele Nicolae 12

Costică Constantinescu

— Import-Export engros —

București, Calea Victoriei 98, Bulev. Lascar Catargiu No. 3

Adresa Telegrafică: „TITINEL"
Telefon.

IMPORT:
COLONIALE
MANUFACTURĂ
INCĂLȚĂMINTE

EXPORT:
CEREALE
PRODUSE PETROLIFERE

WIEDER & Co.

— BUCUREȘTI —

Sucursale: LONDRA: E. c. 3. Gracechurch St. 52
BERLIN: W. Potsdamerstrasse 124
GALAȚI: Str. Portului 41 (Cassa Suré)

Adrese telegrafice: BUCUREȘTI — „WIEDER"
LONDRA — „LOMORFA"
BERLIN — „LOMORFA"
GALAȚI — „WIEDER"

Codes: ABC 5 th Edition
Bentley
Liebers

DESFACEREA EXCLUSIVĂ A PRODUSELOR MINEI „VULCANA-PANDELE"

„PETROLMINA"

Societate Română de Mine şi Petrol

Capital Social 25.000.000 lei

Sediul: Bucureşti

Strada Brezoianu 9

Exploatări petrolifere la:
BORDENI, BUŞTENARI, GROPI.

Preşedintele Consiliului de Administraţie:
MARCHIZUL HUBERT DE BELLOY

Administratori-delegaţi:
C. C. Arion, V. V. Maltezeanu, I. I Birnberg

Banca Generală a Ţărei Româneşti

CAPITAL STATUTAR LEI 150.000.000
EMIS ŞI VĂRSAT LEI 60.000.000
REZERVE LEI 48.000.000

Sediul Central: Bucureşti, Str. Lipscani 10

SUCURSALE:

BRĂILA, BRAŞOV, CLUJ, CONSTANŢA, CRAIOVA, GALAŢI, GIURGIU, ORADIA MARE, PLOEŞTI, SEPSI-SÂN GEORGI, TURNU-MĂGURELE

BANCI AFILATE:

BANCA BASARABIEI, CHIŞINĂU,

CU SUCURSALE IN

BĂLŢI, BENDER, ISMAIL, SOROCA, CETATEA ALBĂ, ŞI CĂLĂRAŞI

Face orice operaţiuni de Bursă.

Oficiul de vînzarea Hîrtiilor produse în Ţară

La acest Oficiu se găsesc spre vînzare, predabile imediat sau după condiţiunile din comande, următoarele hîrtii din fabricile Letea, Buşteni, Cîmpulung Petrifalău, Piatra-Neamţ şi Scăeni:

Hîrtie specială pentru documente şi titluri; Hîrtie specială de mină, cu sau fără filigrame; Hîrtie ministerială şi velină cu „Marca Ţărei," „Trei Stele," „Ursul," „Leul," simple şi vărgate liniate sau cadrilate; Hîrtie sugătoare albă şi colorată; Hîrtie specială de desemn şi registre; hîrtii fine colorate; Hîrtie colorată zisă „Natur"; Carton alb pentru cărţi de vizită; Carton fin colorat; Carton de iută şi carton colorat pentru dosare; Hîrtie de gazetă şi de afişe; Hîrtie pergamintată albă şi colorată pentru impachetarea materiilor grase; Hîrtie albă de impachetat; Hîrtie bună încleită şi neîncleită, satinată şi nesatinată; Hîrtie rezistentă de impachetat, precum: Manilla (tauen) grid-ier, perchomin; Hîrtie de Celuloză pe o parte satinată; Hîrtie zisă „Pelure"; Hîrtie subţire pentru farmacii; Mucavale: gris, brune şi albe şi mucava de paie.

PRIMEŞTE COMANDE DE ORI-CE FEL DE HÎRTIE

Depozitul General; Strada Smârdanului No. 4. — BUCUREŞTI

BANCA NAȚIONALĂ
A ROMANIEI

Capital Social vărsat 12.000.000 Lei

ADRESA TELEGRAFICĂ:
„BANCANAT"

AGENȚII:

Arad
Bacău
Bârlad
Bazargic
Botoșani
Brăila
Brașov
Buzău
Călărași
Câmpulung
Caracal
Cernăuți
Chișinău
Cluj
Constanța
Craiova
Dorohoiu
Fălticeni
Focșani
Galați
Giurgiu
Huși
Iași
Oradia Mare
Piatra-N.
Pitești
Ploești
Râmnicu-Sărat
Râmnicu-Vâlcea
Roman
Satu Mare
Sibiu
Sigișoara
Sighet. Marmației
Silistra
Simlăul Silvaniei
Slatina
Târgoviște
Târgu-Jiu
Târgul Mureș
Tecuci
Temișoara
Tulcea
Turnu-Măgurele
Turnu Severin
Vaslui

SOCIETATEA GENERALĂ
DE
Construcțiuni și Lucrări Publice

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital social lei 60.000.000, — Prima emisiune de lei 20.000.000

BUCUREȘTI

Str. Gh. C. Cantacuzino 2 (colț cu B-dul Carol)

Adresa Telegrafică: „PUBLICWORKS", București

Telefon 5/91 și 51/80.

Serviciul de construcțiuni

Studii și execuții de linii ferate normale și inguste.—Șosele.—Poduri de Lemn, **Cărămidă, Beton armat** și **Metalice**.—Rezervoare,—Construcții metalice și de orice natură.—**Porturi** fluviale și maritime.—Canaluri;—irigațiuni.—Navigabilitate.—**Utilizarea căderilor de apă**.—Ridicări planuri de hărți prin fotogrametrie (din Avioane).

Construcții demontabile de lemn și alte materiale.

Construcțiuni de cărămidă și beton armat.—Clădiri Industriale și Economice.—**Ferme de lemn în arc, sistem „Hetzer" până la deschideri de 60 metri**

Serviciul Electric

Reprezentanța generală și exclusivă a fabricelor Thomson-Houston

Studii și Montagii de tot felul de Instalațiuni și Mașini Electrice. **Specialitate: Instalații** pentru Sonde de Petrol.—Tracțiune Electrică. **Transmisiune de energie la distanță**.—Telegrafie, Telefonie automatică și normală.

Serviciul Mecanic

Reprezentanța generală și exclusivă a fabricelor Orenstei & Koppel

Locomotive, Vagoane și tot felul de Materiale pentru cale normală și **ingustă**,—Tot felul de Mașini de ridicat.—Drage.—**Excavatoare**,—Mașini și **Cazane de Aburi**.—**Motoare Diesel**.—Motoare cu Benzină:—Turbine de Aburi și Hidraulice.—Mașini Iuneite.—Vapoare.—**Material** flotant de tot felul.—**Instalații industriale** de tot felul.

Serviciul de edilitate

Canalizări.—Alimentări cu apă.—Utilizarea gunoaielor.—Abatorii.—Parcuri.—**Pavage**.—Clădire rațională de cartiere economice, etc.

Serviciul de foraj și materiale pentru Petrol și Mine

Reprezentanța Generală și exclusivă a **Uzinelor Galizische Karpathen-Petroleum-Aktiengesellschaft** fost **Bergheim & Mac Garvey.**

Foraje în acord după sistem propriu: Hidraulic și Canadian combinat.—**Materiale pentru industria** extracției petrolului și **pentru mine. Conducte de petrol.**

Fabrici proprii;

Industria lemnului, fostă Bucher & Durrer. **Fabrică de tot felul** de lucrări în lemn, București; Șoseaua Basarab 27—29 Telefon 4/84.

Fabrică de Produse Ceramice Țiglă și Cărămidă, fostă Richard Schmidt, Cimpina, cătunul Broaștele.—Telefon.

Fabrică de produse de ciment, beton armat

(Inginer Poigar și Societatea Generală de Construcțiuni și Lucrări Publice).—**Tuburi Menier**.—Plăci de Mozaic. Dalagii. Carrelagii, etc. **Timișoara, III.**—Bulevardul Carol I No. 46.—Telefon 77.

Atelier de Construcțiuni Economice în Lemn. Cluj, **Str. Teglas 17.**

Fabrica de Var Alb și Var Hidraulic „Prahovița". Societatea Generală ge Construcțiuni și Lucrări Publice, Soc. Anonimă și A. Torjescu, **Azuga.**

„Fortuna" Fabrică de parchete: Mobile de lemn curbat și orice **obiecte în** lemn, Iași, Str. Pavlov, 6.

Depozite proprii de Materiale de construcțiuni

București, Calea Rahovei 232—234.
Ploești, Bereasca de Sus (comuna Ploeștiori).

Sucursale:

Temișoara, III.—B-dul Carol I No. 46.—Telefon 77.
Cluj, Strada Merilor

Fără graiu

(Roman)

XXVII

I s'a mai întîmplat lui Mateiu să călătorească pe acelaşi drum, dar mai tîrziu. Totul în America i se părea altfel decît în zilele triste, cînd îl ducea spre necunoscut trenul din New-York. A dormit, pe cînd trenul trecea pe minunatele ţărmuri ale Hudsonului, şi s'a trezit o clipă numai la Siracuze, cînd o lugubră lumină roşie pătrunse deodată prin ferestre Erau enormele uzine de turnătorie. Ca un lac de foc se întindea pe pămînt schija topită; de jurîmprejur—nişte clădiri negre; nişte oameni negri umblau ca nişte duhuri necurate; un fum negru se ridica spre cerul întunecat şi piclos, iar clopotele răsunau monoton şi alarmant în intunericul nopţii... Urmă apoi Beffalo, înconjurat în întregime de piclă şi de fum. Apoi, tocmai în zori, se ridicară cu zgomot ferestrele vagonului, suflă răcoarea dimineţii, Americanii scoaseră capetele prin ferestre, uitîndu-se undeva cu o vădită luareaminte.

— Niagara, Niagara - fall, — zise conductorul, trecînd în grabă dealungul trenului, şi trase pe Lozîştean de mînecă, uitîndu-se cu mirare la omul, care singur şade în colţul lui şi nu se uită la Niagara.

Mateiu se sculă şi se uită pe fereastră. Era încă întuneric, trenul părea că se urcă cu sfială pe podul atîrnat deasupra vertiginosului rîu, care clocotea jos, în adîncime.

Podul tresărea şi se încorda subt greutate, ca o strună întinsă, iar alt pod la fel, aruncat depe un mal pe celalt, la o înălţime ameţitoare, părea o panglică subţire de dantelă, abia întrevăzută prin ceaţă. Jos vuia cursul spumos al rîului, pe stînci dormitau clădirile micului orăşel, iar dedesubtul lor, din stînci, se scurgea şi cădea apa în panglici subţiri şi albe. Mai încolo spuma rîului se amesteca cu ceaţa alburie, care clocotea şi se vînzolea ca într'un cazan gigantic, acoperind însăşi vede-

rea cascadei. Vuetul surd, continuu, egal şi parcă desnădăjduit se desprindea singur, umplînd de fiori şi de cutremur văzduhul umed al nopţii picloase. Ca într'o ceaţă se zbuciuma şi clocotea ceva enorm, şi gemea surd, plîngîndu-se că n'are o clipă de răgaz din veac în veac...

Trenul continua să se tîrască cu sfială pe deasupra beznei, podul se încorda mereu şi tresărea, ceaţa se învolbura ca fumul unui incendiu uriaş şi, ridicîndu-se spre cer, se amesteca acolo cu un şir de nouri îndepărtaţi. Apoi vagonul merse mai liniştit, subt el răsună pămîntul tare, trenul se coborî de pe pod şi se întinse ca o săgeată, tot mai mare, dealungul ţărmului. Atunci se lumină deodată; de după nourul care învăluia întreaga întindere a enormei cascade, înăbuşindu-i vuetul, se arătă luna; şi cascada rămase în urmă, iar deasupra ei tot mai stătea încă nourul, unind cerul cu pămîntul...

Ceva ca un monstru înaripat s'a lăsat parcă peste rîu în acest loc, s'a înfipt într'însul, în mijlocul nopţii, şi mormăe şi scormoneşte şi clocoteşte...

Detroit i-a rămas lui Mateiu în amintire numai prin atîta, că drumul de fier parcă s'ar fi dezlipit în întregime de pămînt, şi împreună cu şine şi tren a început să plutească pe apă. Astea se petreceau în noaptea următoare, cînd pe celalt mal al apei, pe o întindere enormă se aşternea oraşul, şi liniştit ardea şi sclipea cu focurile lui albastre, albe, galbene. Apoi dimineaţa trenul zbură pe lîngă Cicago. Din partea dreaptă valurile albastre ale Miciganului, întins ca o mare, se izbeau aproape de şine, iar vaporul care mergea spre mal şi răsărea din zarea apei,—mare şi ciudat,—se urca parcă pe un munte de apă... Încă vr'o cîteva ceasuri dealungul ţărmului, apoi veni Milwankee, de unde drumul apucă spre apus.

Oraşele deveneau mai mici şi mai simple; începură apoi nişte păduri şi nişte rîuleţe; cîmpii întinse şi lanuri de porumb... Şi pe măsură ce se schimbau locurile şi în ferestrele vagonului năvălea vîntul liber din cîmpii şi din păduri, Mateiu se apropia tot mai des de fereastră, privea tot mai cu luareaminte ţara, care-i desfăşura dinaintea ochilor,—grăbit şi în zbor,—tablourile paşnice ale unei vieţi cunoscute omului dela Lozişti.

Şi odată cu aceasta, încet şi pe nesimţite sufletul împietrit de vrajbă al omului insultat şi prigonit începu parcă a se muia... Într'un loc, Mateiu îşi scoase prin fereastră aproape jumătatea trupului, petrecînd cu privirea un lan, dispărut în zbor, unde legau snopi de grîu nişte bărbaţi şi nişte femei. În alt loc, răzămaţi pe sape şi tîrnăcoape, priveau trenul nişte oameni zdraveni şi arşi de soare, care scoteau cioate. Mateiu cunoştea acest fel de muncă, şi-i venea să sară din vagon, să ia în mînă toporul sau tîrnăcopul şi să arate acestor oameni, ce poate el, Mateiu Lozinschi, cu o cioată cît de zdravănă.

Dar trenul suna într'una şi zbura, schimbînd vedere după vedere, schimbînd zile triste cu nopţi şi mai triste. Şi pe mă-

sură ce natura devenea mai *ca la noi*, mai înţeleasă, se muia, se îndulcea şi sufletul Lozişteanului, deschizîndu-se pentru frumuseţea paşnică a unei vieţi liniştite şi înţeleasă şi pentru el; pe măsură ce în sufletul lui, în locul unei duşmănii oarbe, se deştepta, la început curiozitatea, apoi mirarea şi smerenia,—pe măsura tuturor acestor lucruri şi odată cu ele,—devenea tot mai acută şi mai adîncă şi durerea sufletească. Simţea acuma că şi pentru dînsul s'ar fi găsit un colţuşor în această ţară, dacă n'ar fi întors spatele tot el,—şi ţării aceştia, şi oamenilor ei, oraşului ei, limbii şi obiceiurilor, dacă nu osîndea în ea totul, fără alegere, şi bun şi rău... Acuma între dînsul şi viaţa de aici se ridică starea lui de vagabond şi, poate — o crimă...

Chiar oamenii, deşi la vedere adesea sămănau cu Paddi, începură a i se înfăţişa Lozişteanului în altă lumină. Tot drumul, pe cînd trecea el dintr'un tren într'altul, adesea se schimba şi publicul, şi conductorii. Dar pasagerii care se schimbau, atrăgeau luareaaminte a celor noi asupra omului colosal care se simţea parcă străin în îmbrăcămintea lui, sfiicios şi ca un copil părăsit în drum. Nimeni nu se atingea de locul lui, nimeni nu-l plictisea cu întrebări; dar de cîteori trebuia să schimbe vagonul sau să treacă în alt tren, conductorul sau cineva dintre vecini se apropia de Mateiu, îl lua de mînă şi cu multă blîndeţă îl ducea cu sine la locul nou. Omul colosal urma supus pe tovarăşul binevoitor, şi în ochii lui se citea jena şi durerea neputinţii de a mulţumi prin graiu...

Afară de acestea aici, în inima ţării, oamenii nu i se mai păreau aşa de asemănători unii cu alţii, ca în oraşul acela enorm, unde Mateiu a îndurat atîtea păţanii şi amărăciuni. În tren se urcau mereu fermieri zdraveni şi arşi de soare, cu umerii laţi şi surtuce largi, şi cu nişte bărbi care la New-York ar fi putut atrage, şi ele, batjocura ştrengarilor de stradă. Uneori cîte un aspru *quaker*, cu surtucul încheiat până la gît, alte ori cîte un negustor de vite din stepă sau vînător din Canada în costum pitoresc,—se desprindeau din celalt public, atrăgînd fără voe atenţia. Iar odată, lîngă un foc care şedea, în aşteptarea trenului, un grup întreg de indieni bronzaţi, care se întorceau din Washington, şedeau învăluiţi în plapomele lor şi fumîndu-şi nepăsători pipele, subt privirea mulţimii curioase care pentru această privelişte năvălise cu grămada din tren...

La o staţie, lîngă un oraşel, ale cărui clădiri se vedeau pe malul unui rîu, lîngă o pădure, intră un călător nou în vagonul, unde se afla Mateiu. Era un bătrîn cu faţa uscăţivă, cu obrajii supţi, buzele subţiri şi o privire ascuţită şi pătrunzătoare,—om de o înfăţişare ciudată, poate chiar caraghioasă; mai ales că, deşi cu totul zdrenţăros, se ţinea foarte ţanţoş şi mîndru. Haina lui, pe cît se vede, neagră odinioară—devenise acuma sură de soare, de praf şi de nenumărate pete ruginii. Pantalonii lui scurţi păreau luaţi depe un copil; iar ghetele

i se înroşiseră şi mai rău decît ale lui Mateiu, care tot mai purtau încă urmele periilor lui Sam dela Brodway. In schimb pe capul necunoscutului era un joben nou-nouţ şi strălucitor, iar între dinţi—o havană groasă, care umplea vagonul cu o aromă fină. Mateiu se mirase şi mai înainte că aici vagoane deosebite pentru „poporul de jos" parcă nu s'ar găsi. Iar acuma se gîndea că pe un asemenea cavaler, în asemenea pantaloni, – ba încă şi cu havana între dinţi,—mai că n'au să-l sufere ceilalţi pasageri, cu tot jobenul lui, poate furat. Dar, spre mirarea lui, bătrînul fusese petrecut dela staţie, – şi încă cu mult respect, – de un domn foarte elegant şi de un fierar, abia sosit dela horn. Amîndoi îi strinseră mîna pe platformă, iar cînd bătrînul intră în vagon, un tînăr de lîngă uşă, îmbrăcat deasemenea foarte îngrijit, se dădu politicos la o parte, lăsîndu-i loc liber lîngă dinsul. Bătrînul făcu din cap, scoase o havană, scuipă şi întinse tînărului o mînă elegant înmănuşată.

Intre acestea, trenul porni din nou înainte. Seara călduroasă se lăsă peste cîmpii, peste păduri, peste şesuri, învăluind totul într'un amurg uşor, care devenea tot mai albastru şi mai des. Zgomotul măsurat al locomotivei trezea pădurile care se întindeau în tăcere pe amîndouă laturile drumului, şi aici la tot pasul în cîte o poeniţă se zărea cîte o lumină; uneori ardea vr'un foc mare, în jurul căruia şedeau *lucrători*; pealocuri se vedeau ferestrele luminate ale vreunei locuinţe... Intr'un loc, o familie se aşeza la masă subt cerul liber. In uşa, dată de părete, stătea o femee cu un copil; şi nici măcar flacăra luminărilor nu se mişca în liniştea neclintită a poenei.

Mateiu se uita la toate astea cu un simţimînt amestecat: ceva din ţara lui adia în aceste lărgimi, unde parcă abia începea a se aprinde cea dintăiu luptă a omului cu natura; şi-i venea mîhnire în suflet: iaca tot aşa trăesc undeva acuma Osip şi Caterina, iar el... ce va fi cu el în nişte locuri necunoscute, după buclucul pe care l-a făcut acolo?

Era aşa de amărît, încît hotărî mai bine să adoarmă... Şi adormi înadevăr curînd, lăsîndu-şi capul îndărăt. Iar pe faţa lui, în lumina felinarului electric, treceau umbre de visuri triste, buzele i se strîngeau şi sprincenele se mişcau ca de o durere lăuntrică...

Somnul nu totdeauna ne vine la vreme. Dacă nu dormea, Mateiu ar fi putut auzi de astădată multe lucruri interesante, şi rătăcirile lui s'ar fi sfîrşit bine şi iute. Dar el dormea, cînd trenul se opri pentru un timp destul de lung lîngă o mică staţie. Nu departe de staţie, în mijlocul unei tăeturi, se vedeau nişte clădiri de lemn tăiat de curînd. Pe peron domnea o mişcare neobişnuită: se descărcau maşini agricole şi pietre, se auzea alergătură şi strigăte tari, într'un ciudat dialect gutural. Pasagerii americani priveau curioşi prin ferestre, găsind că aceşti oameni se agită parcă mai mult decît s'ar cuveni în împrejurările date.

— Ertaţi sir, – întrebă un pasager care venea cu trenul dela Milwankee, – ce fel de oameni sînt aceştia ?

— Evrei din Rusia, – răspunse cel întrebat, – au întemeiat o colonie lîngă Debletown...

In timpul acesta lîngă o uşă laterală a vagonului se opriră două persoane, şi se auziră sunete din limba rusă :

— Ascultă, Eugeniu, – zise unul cu o voce subţire de tenor şi cu un uşor accent gutural. Incă odată : rămîi aici.

— Nu, nu pot, – răspunse celalt cu o voce joasă de bariton. Mă atrage, înţelegi... Ştirile astea din urmă...

— Aceiaşi iluzie caşi mai înainte !... Şi din cauza acestor fantezii părăseşti tu o cauză reală, frumoasă, vitală: de a da o patrie la mii de oameni, de a face un experiment social...

— Ai dreptate, şi în alte condiţii... Iţi repet: mă atrage. In ceiace priveşte fanteziile, apoi... mai întăiu, Samuel, numai în aceste fantezii e şi viaţa... viitorului ! Al doilea, tu singur cu afacerea ta...

— *All right* (gata) – strigă cineva depe peron.

— *Please in the cars!* (vă rog – în vagoane), – se auziră invitaţiile conductorilor. Cei doi prieteni se îmbrăţişară călduros şi unul din ei sări în vagonul care pornise.

Era un om înalt, încă tînăr, cu trăsurile feţei neregulate, dar expresive, în haine şi ghete prăfuite, parcă ar fi mers mult pe jos în acea zi. Tînărul puse o legăturică pe o poliţă, deasupra capului lui Mateiu, apoi privirea lui căzu asupra celui care dormea. In timpul acesta Mateiu, poate subt influenţa acestei priviri, deschise ochii lui albaştri, somnoroşi şi trişti. Cîteva clipe ei se uitară unul la altul. Apoi capul lui Mateiu se lăsă din nou pe spate, şi din pieptul lui larg izbucni un oftat adinc... Adormise iar.

Noul sosit mai privi cîteva clipe această faţă... Cu toate că Mateiu era îmbrăcat acuma cu alte haine, şi ras neted ; cu toate că se afla în sacou american şi pălărie,—era totuşi ceva în această figură, care deştepta amintiri din patria îndepărtată...

Tînărul îşi aminti deodată de un şes, acoperit de zăpadă groasă şi moale, de un sunet de clopoţel, un codru inalt de pe marginile drumului, şi oameni cu nişte ochi la fel, care întorc în grabă săniile din faţa troicei în zbor...

Poate că şi Mateiu îşi amintea ceva la fel. Buzele lui se mişcau şi mormăiau ceva, iar pe faţă i se vedea expresia unei rugăminţi umile.

Toată această scenă scurtă şi mută o observa domnul sur şi în joben, cu ochii lui iscoditori, în care se resfringea o expresie stranie, un amestec de ironie şi simpatie.

— *How do you do mister Nilov!* – strigă el văzînd că rusul nu l-a observat. Acesta tresări şi se întoarse îndată.

— A, iartă-mă, domnule judecător Dikinson, – răspunse el într'o englezească curată, întinzînd judecătorului mîna. Ertaţi, nu v'am observat.

— O, nu-i nimic. Erai preocupat de pasagerul acesta ?... Mă interesează și pe mine... Vine, pecit se vede, de departe.

— Din Milwaukee,—zise unul dintre pasageri.

— Nu-u,—se amestecă un altul. Eu vin din Milwaukee și l-am găsit tot în tren. S'a urcat, mi se pare, la Cicago sau, poate, chiar la New-York. Nu știe o vorbă englezească și e... ca un copil.

— Desigur un străin,—zise judecătorul Dikinson, măsurînd pe Mateiu, care dormea, cu o privire atentă și iscoditoare. Ce consutuție atletică !... Dar dumneata, mister Nilov, ai fost, mi se pare, la compatrioții dumitale ? Cum le merge ? Am văzut: au adus mașini bune,—cea mai bună marcă din America.

— Da... deocamdată le vine greu. Dar ei nădăjduesc.

— Ai citit extractul dărilor de seamă ale comitetului de emigrație ?.. Cifra emigraților din Rusia crește.

— Da,—răspunse Nilov scurt.

— Apropo: în același număr al „Curierului din Debletown" se găsește urmarea istoriei cu sălbatecul din New-York. Și știi: se dovedește că-i tot rus.

— Atunci, sir, nu-i un sălbatec, — zise Nilov cam rece.

— Hm.. da! Scuză, mister Nilov... Eu, se înțelege, nu vorbesc despre partea cultă a națiunii... Dar... până la un punct... Cu toate acestea, un om care mușcă...

— Fără îndoială, nu mușcă, sir. Nu toate știrile gazetărești sînt adevărate.

— Totuși... purtarea lui față de polismenul Hopkins ?...

— Polismenul Hopkins, judecînd chiar după gazete, cel dintâiu l-a lovit în cap cu club-ul... Il consideri sălbatec ?...

Domnul cel sur începu să rîză și zise:

— O, asta e altă chestie... Polițiștii din această țară sînt prevăzuți cu club-uri pentru o anumită întrebuințare... Și, odată ce străinul călca ordinea...

— Imi pare rău că aud asemenea vorbe dela un judecător,—zise Nilov rece.

Gentlemenul cel sur păru cam ințepat, simțindu-se vădit atins, și zise:

— Judecătorului Dikinson încă nimeni nu i-a reproșat o părere pripită... în camera lui. Aici noi avem a face cu niște fapte așa, cum au fost expuse în gazete. Te-am jignit cu ceva, mister Nilov ?

— Pe mine nu m'ați jignit. Dar dacă dumneavoastră cunoașteți pe polițiștii din țara dumneavoastră,—apoi îmi cunosc și eu oamenii din țara mea; și iau drept o jignitoare absurditate flecăriile gazetărești, cum că aceștia mușcă... Sînteți dumneavoastră pe deplin încredințați, că polițiștii dumneavoastră nu abuzează de club-uri fără motive ?

Domnul cel sur scoase havana din gură și privi un răstimp pe convorbitorul său, mirat parcă de întorsătura neașteptată a conversației.

— Hm... da,—zise el. Dacă privim lucrul din punct de vedere.. Pe conștiință, în privința asta nu-s deloc convins... Și dacă afacerea asta ar veni la mine, i-aşi cere lui Hopkins lămuriri exacte. O, da! Aşi cere lămuriri.. După cit se pare, dumneata ai oarecare idee despre întreagă această întîmplare ?

— Da, am idee despre această întîmplare... Eu cred că compatriotul meu a nemerit la meeting întîmplător... Și întîmplător s'a întîlnit cu Hopkins.

— Bine, dar dece s'a aplecat, căutînd să-l apuce... hm, într'un cuvînt... așa cum s'a expus lucrul ăsta în gazete ?

— Adevărul stă, probabil, în aceia, că s'a aplecat... Din nenorocire, sir, în țara mea oamenii se închină uneori prea adînc...

— Așa crezi ? Ha-ha! Lucrul pare cu putință. Intenția de a mușca, și anume de mînă... In cazul cel mai rău s'ar cere oarecare dovezi...

— Dar dacă la salut s'a răspuns cu o lovitură zdravănă peste cap ?...

— Ha-ha!... Așa ceva, se înțelege, întunecă mintea și dezlănțue patimele! Știi că eu socot afacerea aproape elucidată ? Dumneata ai fi un bun avocat. Da, da! Dumneata ai putea să devii cel mai bun avocat din orașul nostru!... Și dacă dumneata preferi totuși să lucrezi la fabrica mea de cherestea...

Bătrînul scutură cenușa depe havană și înfipse în fața lui Nilov micii săi ochi, vioi și ascuțiți. Apoi, aruncînd o privire către ceilalți pasageri și dorind să dea conversației mai multă intimitate, se așeză pe aceiași bancă lîngă Nilov, îi puse mîna pe un genunchiu și zise, coborînd vocea:

— Iartă-mă, mister Nilov... Dik Dikinson e un om care vrea să știe de toate. Imi permiți să-ți propun cîteva întrebări de un caracter, ca să zic așa... personal ?

— Mă rog. Dacă vor fi incomode, nu-ți voiu răspunde.

— Da, se înțelege, se înțelege!—zise Dikinson. Vezi dumneata: dumneata ești al treilea gentlemen rus, pe care-l întîlnesc eu. Te rog: mulți Americani ai văzut în țara dumitale ?

— Am întîlnit, dar... foarte puțini.

— Și desigur că aceștia schimbau o situație mijlocie din țara lor pe niște condiții mai bune la dumneavoastră ?...

— Cu putință...

— Te rog, acuma... Poate mă înșel eu, dar... Mie mi se pare... dumneata personal... Oare n'ai făcut contrarul ?... Și aici dumneata ai avut ocazia de cîteva ori să arunci bluza de lucrător și să-ți faci o carieră...

Nilov aruncă o privire asupra costumului imposibil al bătrînului gentlemen și răspunse zîmbind:

— Văd pe dumneata, domnule judecător Dikinson, costumul dumitale de lucrător!

— O, asta e cam altă chestie,—răspunse Dikinson. Da,

eu *am fost* pietrar. Şi m'am jurat să pun pe mine atributele de pietrar în toate ocaziile solemne... Azi am azistat la deschiderea băncii din N.. Am fost invitat de către fondatori. Şi cine invită pe Dik Dikinson, invită şi vechile lui atribute. Ei ştiau asta.

— Eu respect foarte mult această trăsătură, sir,—zise Nilov serios. Dar...

— Dar, repet, asta e altă chestie. Eu îmbrac atributele vechi şi mănuşele cele mai bune din New-York. Asta îmi aminteşte ce am fost şi ce sînt, adică ce anume datoresc eu vechilor atribute. Astea sînt trecutul meu şi prezentul meu...

Bătrînul tăcu, molfăi havana cu buzele lui subţiri şi ironice, şi privind fix pe tînărul rus, adăugă:

— Dumneata, mi se pare, ai apucat pe un drum contrar, şi la bătrineţe te pomeneşti că-ţi vine gustul să te pui în frac.

— Nădăjduesc că nu! - răspunse Nilov.—Dar trenul, mi se pare, se opreşte. Aici e fabrica de cherestele, şi aici eu mă cobor. La revedere, sir!

— La revedere. Imi rezerv întrebările mele...

Nilov, dîndu-şi jos legăturica, se mai uită odată fix şi cu un fel de nehotărîre, la Mateiu; dar observind privirea ascuţită a lui Dikinson, îşi ridică legătura şi-şi luă dela judecător ziua bună. Tocmai în această clipă Mateiu deschise ochii, care se opriră cu mirare asupra lui Nilov, care stătea în profil. Pe faţa lui Mateiu se zugrăvi un fel de nedumerire. Dar, pe cînd îşi freca el ochii, trenul, ca totdeauna în America, se opri deodată, şi Nilov eşi pe platformă. Peste o minută trenul zbura înainte.

Dikinson se aşeză la locul lui, iar Americanii începură să vorbească despre cel plecat.

— Da,—zise judecătorul,—e al treilea gentlemen rus, pe care îl întîlnesc eu, şi al treilea om pe care nu-l pot înţelege...

— Poate o fi din secta lui Leon Tolstoi,—presupuse cineva.

— Nu ştiu... Dar fără îndoială, are o cultură minunată,—continuă Dikinson, pe gînduri. Chiar subt ochii mei a scăpat cîteva şanse frumoase... Cînd am isprăvit eu mica şi întăia mea întreprindere, mister Deglas, inginerul, îmi spuse: „Eu sînt mulţumit de dumneata, Dik Dikinson. Spune-mi, ce ambiţie ai dumneata". Zîmbii şi zisei: „Deocamdată nu m'aşi da în lături dela preşidenţie". Mister Deglas rîse şi el, şi răspunse: „Ai dreptate, Dik! Nu pot garanta că vei deveni preşedinte, dar dumneata ai să clădeşti un oraş întreg şi ai să devii în el primar"...

— Şi aşa s'a şi întîmplat,—zise cu un ton de respect cel mai tînăr dintre pasageri.

— Da,—urmă Dikinson. A înţelege pe un om, înseamnă a afla ce vrea el în viaţă. Eu, cînd băgai de seamă pe acest gentlemen rus, care lucra la fabrica mea, l-am întrebat şi eu: *what is your ambition?* Şi ştiţi ce mi-a răspuns? „Sper să-ţi pregătesc *fanerele*, ca cel mai bun dintre lucrătorii dumitale".

— Da, ciudat!—zise unul dintre convorbitori.

Intre acestea Mateiu, care după plecarea lui Nilov începuse din nou să moţăe, tresări şi mormăi ceva în vis.

— Iată încă un om greu de înţeles,—zise unul dintre Americani.

— Eu încă n'am văzut om, care să poată dormi atita într'o poziţie aşa de incomodă.

Judecătorul Dikinson privi cu băgare de samă pe Mateiu, apoi zise: „Sînt gata să fac un rămăşag: în sufletul acestui om... nu-i linişte. Nu ştiu unde merge el, dar aşi preferi să treacă dincolo de oraşul nostru. O, în privinţa asta am un ochiu sigur".

XIX

Locomotiva începu să şuere mai des, trenul îşi micşoră iuţeala, conductorul intră în vagon şi luă biletul bătrînului sur şi tînărului său vecin. Apoi se apropie de Mateiu care dormea mereu, şi atingîndu-l de mînecă, zise:

— Debletown, Debletown, sir...

Mateiu se trezi, deschise ochii, înţelese şi tresări din tot trupul. Debletown! Vorba asta o auzise el de cîte ori un nou conductor îi lua biletul din pălărie; şi fiecare dată acest cuvînt îi deştepta o senzaţie displăcută. Debletown, trenul şi-a încetinit mersul, ţi se ia biletul: va să zică s'a sfîrşit cu drumul, va să zică trebue să eşi din vagon... Dar mai încolo? Ce-l aşteaptă pe el acuma în acest Debletown, pentru care i s'a dat biletul... numai pentrucă pănă aici i-au ajuns banii?

In ferestrele vagonului se arătară lumini deafară, întocmai ca nişte bolduri mici de diamant, înfipte în întunericul munţilor şi pădurilor. Apoi aceste focuri se lăsară în jos, departe, se răsfrînseră o clipă undeva în apă, apoi pieriră cu totul; şi pe lîngă fereastră, sfîrîind şi vuind, trecu o stîncă de granit, aşa de aproape, încît răsfrînse clar lumina galbănă din ferestrele vagonului... Apoi pe subt tren vui un pod, se arătară din nou nişte lumini îndepărtate peste un rîu; dar acum acestea urcau tot mai sus, se apropiau tot mai mult, privind drept în vagon şi dispărînd iute îndărăt. Locomotiva şuera într'una, căci trenul, care abia îşi încetinise mersul, zbura acuma pe strada principală a oraşului Debletown...

— Ai observat, sir, cum a tresărit acest necunoscut?—întrebă tînărul care, se vedea bine, se linguşea pe lîngă judecătorul Dikinson.

— Am văzut tot!—răspunse bătrînul. Dik Dikinson va lua măsuri.

Peste un minut uşile caselor din Debletown se deschideau şi locuitorii eşeau în întîmpinarea celor sosiţi. Vagonul se goli.

Tînărul salută încă de cîteva ori pe mister Dikinson și-i aminti complimentele pentru miss Lucie. Apoi plecă în oraș, unde sămănă destulă grijă și neliniște.

Orașul Debletown era un oraș tînăr al unui stat tînăr. Trecuseră deabia opt ani de cînd fu schițat planul străzilor, lîngă linia unei căi ferate; și dela acea dată orășelul ducea viața liniștită a unui retras colț american. Nu-i greu de înțeles că în mijlocul unei vieți de muncă monotonă, orășelul Debletown înghiți cu lăcomie vestea despre străinul sosit cu ultimul tren, și care n'a scos o singură vorbă, care tresărea la orice atingere, care însfîrșit a deșteptat mari bănueli judecătorului Dikinson, — omul cel mai excentric, dar și cel mai respectat din Debletown.

Dîndu-se jos din tren, judecătorul Dikinson chemă îndată pe singurul polismen din Debletown și arătîndu-i pe Mateiu, care stătea nehotărît pe peronul scăldat în lumină electrică, zise:

— Bagă de seamă, John, unde are să se ducă acest străin. Trebue aflat, ce *intenții* are acest individ. Frică mi-i că n'o să aflăm lucruri tocmai plăcute.

Polismenul John Kelli se dete la o parte și se ascunse în umbra unui fel de șură, mîndru, că însfîrșit i-a căzut și lui norocul de a îndeplini o însărcinare, oarecum destul de delicată...

Dar lui John Kelli încurînd începu a i se părea că străinul n'are nici un fel de *intenții*. Acesta eși pe peron fără alt bagaj decît coșul din mînă, și fără nici un plan de acțiune se uita prostește, cum pleacă trenul. Sună de plecare, roțile începură să sfîrie, trenul o luă dealungul străzii, se arătă o clipă în lumina electrică de lîngă farmacie, apoi se înecă în umbra întunericului; și numai micul felinar roșu dindărăt trimise cîteva salutări din adîncimea nopții...

Lozișteanul oftă, se uită în juru-i, apoi se așeză pe o bancă, subt o împrejmuire de lîngă gara pustie. Luna se ridică până la jumătatea cerului, silueta lui Kelli începu să reiasă din umbra care se scurtase mult, iar necunoscutul tot ședea, fără să arate cea mai mică umbră de „intenție" față de orașul Debletown, care începuse să adoarmă...

Atunci John Kelli eși din ascunzătoarea lui și, conform înțelegerii, bătu la fereastra judecătorului Dikinson.

Judecătorul Dikinson scoase capul, cu înfățișarea omului care știe dinainte tot ce are să i se comunice.

— Ei, ce e John? Incotro a plecat cavalerul?

— N'a plecat nicăeri, sir; șade mereu în același loc.

— Șade pe loc... Bine! Și-a dat el *intențiile* pe față prin ceva?

— Eu cred, sir, că el n'are nici un fel de intenție.

— Orice om are o intenție, John, — zise Dikinson cu zîmbetul unei păreri de rău pentru naivitatea paznicului din Debletown. Crede-mă, orice om trebue să aibă numaidecît vr'o

intenție. Dacă eu, depildă, mă duc la brutărie, însamnă că am intenția să cumpăr pîne albă; asta e limpede, John. Dacă mă culc în pat, e limpede că vreau să dorm. Nu-i așa?

— Aveți dreptate, sir.

— Ei, dar dacă... (aici fața bătrînului gentlemen luă o expresie șireată), dacă dumneata m'ai vedea umblînd în miez de noapte pe lîngă depozitul de fierărie și încercînd lacătele și ușile... M'ai înțeles, John?

— Cum nu, sir?... Dar... Dacă omul stă numai pe bancă și oftează...

— *Well!* Lucrul nu-i așa de limpede. El are dreptul, ca oricare altul, să șază pe bancă și să ofteze chiar până mîne dimineață. Vezi numai nu cumva încearcă ceva mai rău? Debletownul se încrede în paza dumitale, sir! N'o ia el cumva spre rîu, n'are cumva complici la șlepuri, n'așteaptă el cumva ocaziunea de a prăda vr'un tren, — cum s'a întîmplat mai dăunăzi lîngă Madison?... Mai stăi puțin, John.

Gegi Dikinson ascultă: se apropia un tren de stație. Judecătorul privi pe John cu ochii lui ascuțiți și zise:

— John!

— Aud, sir.

— Mă prind că nu-l mai găsești la locul lui. A vrut să te înșele și și-a ajuns scopul. Cu siguranță a făcut ce a avut de făcut, și acuma e gata să se arunce în tren. Grăbește-te!

Fereastra lui Dikinson se închise, iar John Kelli plecă în fugă la gară. Dar omul fără intenții stătea mereu în același loc, cu capul lăsat în jos. John Kelli se puse să caute o umbră mai lungă și mai deasă, ca să încapă mai bine cu toată statura lui de lungan. Nereușind, Kelli hotărî că-i bine să se așeze lîngă păretele depozitului. Apoi capul lui John Kelli pe nesimțite se răzămă de părete, și el se cufundă într'un somn dulce... Judecătorul Dikinson mai așteptă cîtva timp; dar văzînd că polismenul nu se mai întoarce, înțelese că omul fără intenții se găsește în același loc. Vroia acuma să stingă lampa, cînd i se raportă, că dela tren a sosit cineva cu o afacere grabnică.

Inadevăr, în odae intră grăbit un om cu o înfățișare destul de nehotărîtă, în care însă ochiul deprins al judecătorului deosebi oarecare trăsături de detectiv.

— Dumneavoastră sînteți judecătorul de aici? — întrebă necunoscutul, salutînd.

— Judecătorul orașului Debletown, — răspunse Dikinson grav.

— Imi trebue un ordin de arestare, sir.

— A! Imi închipuiam eu... Un om de o statură înaltă, de o constituție herculeană?... A sosit cu un tren mai înainte?...

Detectivul privi cu mirare pe pătrunzătorul judecător și zise:

— Cum? Dumneavoastră știți că sălbatecul dela New-York?...

Judecătorul aruncă o privire repede spre detectiv și zise:
— Imputernicirile dumitale?..
Noul sosit lăsă ochii în jos.
— Am plecat așa de grăbit pe urmele lui, încît n'am avut nici timpul pentru a-mi procura ordine speciale. Dar istoria aceasta e așa de cunoscută... Sălbatecul, care a omorit pe Hopkins...
— După cele din urmă telegrame,—zise judecătorul cu răceală,—sănătatea polismenului Hopkins e în cea mai bună stare. Te întreb: împuternicirile dumitale?
— V'am spus deja, sir... E o afacere importantă. Apoi e și un străin.
— Cu alte cuvinte, dumneavoastră adesea vă ușurați problema cu străinii... Eu ordin nu dau.
— Dar, sir... e un individ primejdios...
— Poliția orașului Debletown își va face datoria, sir!—zise judecătorul Dikinson cu trufie. Eu nu voiu permite să se scrie mai tîrziu prin gazete, că în orașul Debletown s'a arestat un om fără destule motive...
Necunoscutul eși ridicînd din umeri și plecă înainte de toate la telegraf, iar judecătorul Dikinson se culcă să doarmă, pe deplin încredințat că acuma poliția Debletownului are un bun ajutor pentru a supraveghea pe omul fără intenții. Dar înainte de a adormi, trimise o telegramă prin care chema pentru adouazi pe mister Eugen Nilov...

XX

Dimineața John Kelli se înfățișă la judecător.
— Ce mai spui, John?—îl întrebă Dikinson.
— Toate în regulă, sir. Numai că... Acolo îl mai urmărește cineva.
— Știu. Un om de o statură mică, în îmbrăcăminte sură.
John Kelli privi cu venerație pe atotștiutorul judecător și urmă:
— Șade mereu, sir, cu capul lăsat în jos. Paznicul Villiams, cînd trecu azi dimineață, se uită numai la dînsul și zise: „Ce dulău mare!"
— Și altceva, nimic?
— In jurul necunoscutului se adună o mulțime... Toată piața și squarul de lîngă gară sînt ocupate de mulțime, sir.
— Ce caută ei acolo, John?
— Vor, cred eu, să-i afle și ei „intențiile"... S'a mai răspîndit și zvonul, că ar fi sălbatecul care a omorit pe polismenul din New-York...
Raportul lui John era în totul adevărat. Peste noapte zvonul despre sosirea ciudatului necunoscut, ale cărui intenții au deșteptat bănuiala lui mr. Dikinson, apucase să crească, și dimineața, cînd se dovedi că necunoscutul n'are nici o intenție și că a stat toată noaptea fără să se miște,—orașul Debletown a fost cuprins de o tulburare ușor de înțeles. In jurul ciudatului om începură a se aduna grupuri de curioși, la început copii, mai mari și mai mici, care se duceau la școală; apoi băeți de prăvălii, apoi damele din Debletown, care se întorceau de prin prăvălii și piețe,—într'un cuvînt, întreg Debletownul, trezit treptat și ocupat de afacerile zilnice, a fost în piața squarului dela stația căiei ferate, căutînd, se înțelege, să pătrundă intențiile necunoscutului.

Dar era foarte greu; căci necunoscutul ședea mereu în același loc, ofta, se uita la trecători și din cînd în cînd răspundea la întrebări cu vorbe neînțelese.
Intre acestea lui Mateiu îi veni în sfîrșit și o intenție: examinînd cu luareaminte situația sa în această noapte lungă, pe cînd orașul dormea, iar în apropiere treceau încolo și încoace umbrele polițistului Kelli și ale detectivului,—Mateiu ajunse la încheerea că de soartă n'ai cum scăpa, iar soarta pentru el,—omul fără graiu și fără pasport,—nu poate fi decît pușcăria... Mult a stat el pe gînduri până a hotărît însfîrșit că, oricum ar da-o, fără pușcăria americană nu scapă... Și atunci mai bine—cît mai curînd... Va arăta prin semne că nu înțelege nimic, iar despre istoria dela New-York aici, desigur, nu știe nimeni nimic... Respiră deci cu ușurare și se sculă cu bucurie și încredere la apropierea figurii blajine a lui John Kelli, care venea spre el, dînd la o parte mulțimea...
Judecătorul Dikinson trecu în biuroul lui, cînd se auzi zgomot și vorbă lîngă locuința sa, în timp ce mulțimea năvălea inlăuntru. Uriașul necunoscut, cu înfățișarea lui blîndă, stătea la mijloc, iar John Kelli radia de triumf.
— Și-a dat pe față intenția, domnule judecător,—zise polismenul, eșind înaintea judecătorului.
— Bine John. Știam că dumneata ai să justifici încrederea orașului... Dar ce intenție anume a dat el pe față?
— A vrut să mă muște de mînă...
Mister Dikinson se retrase de spaimă în fundul jețului.
— Să te muște de mînă?... Va să zică e tot adevărat? Ești sigur dumneata, John Kelli?
— Am martori.
— Bine. Noi vom întreba pe martori. Intîmplarea aceasta cere o cercetare amănunțită. N'a venit încă mister Nilov?...
Nilov încă nu sosise. Mateiu privea cele întîmplate cu mirare și necaz. Mateiu hotărîse să previe singur inevitabilul, dar i se păru că aici nici măcar atîta lucru nu se face ca la oameni. Iși închipuia lucrul mult mai simplu: te întreabă de pașaport, dar pașaportul—nicăeri. Atunci te iau; și un om dela poliție, cu o condică subsuoară, te duce unde se cuvine. Incolo—cum vor găsi de cuviință cei mari.
Aici nici atîta lucru nu știu să facă, cum se cade. S'a adunat fără nici un rost o mulțime de lume, se uită la tine ca

la o dihanie din pădure, toți dau năvală în odae, iar colo, în fruntea tuturora — golanul de eri! Adevărat, e îmbrăcat acuma cum se cade, dar fără nici un semn de *nacialnic*... Mateiu începu să se uite în toate părțile, neputîndu-și ascunde indignarea...

Intre acestea judecătorul Dikinson hotărî să înceapă interogatorul.

— Inainte de toate, să stabilim naționalitatea și numele, — zise el. *Your name* (numele dumitale)?

Mateiu tăcea.

— *Your nation?*...

Neprimind nici un răspuns, judecătorul se uită la public: „Nu se găsește aici cineva care să știe măcar cîteva cuvinte rusești? Missis Brais! Tatăl dumitale a fost, mi se pare, de origină din Rusia?"

Din mulțime eși o femee ca de vr'o patruzeci de ani, de statură mică, cu niște ochi albaștri, cași ai lui Mateiu, dar destul de șterși. Se opri în fața lui Mateiu și începu parcă să-și aducă aminte ceva.

In cameră se făcu liniște. Femeia se uita la Lozîștean; Mateiu își înfipse privirea în ochii ei șterși și reci ca ghiața, dar în care mija ceva, ca o amintire veche. Era fiica unui emigrant polonez. Mama ei murise demult, tatăl se prăpădise de beție undeva, prin California, iar ea fu crescută de niște Americani. Niște amintiri tulburi îi mijeau acuma prin cap; demult își uitase limba, dar în amintire începură a răsări niște cuvinte dintr'un cîntec, cu care a legănat-o odinioară mamă-sa. Ochii i se luminară deodată, femeia ridică o mînă deasupra capului, plesni din degete, se întoarse în loc și începu să cînte polonește, intr'un chip destul de ciudat, aproape ca o mașină vorbitoare: *„Nașa matca... curopatca... Rada bit die-tei..."*

Mateiu tresări, se aruncă spre ea și începu să-i vorbească iute și agitat. Sunetele limbii slave îi dădură nădejdea în scăpare, nădejdea că va fi însfîrșit înțeles, că va găsi o eșire...

Dar ochii femeii deja se stinseseră... Ea ținea minte numai cuvintele cîntecului, dar din tot cîntecul nu înțelegea nimic. Femeia se închină în fața judecătorului, zise ceva în englezește și plecă.

Mateiu se luă după ea, începu s'o roage ceva, să strige, aproape ca un zmintit, dar un Neamț, împreună cu Kelli, i se puseră în cale: se temeau, poate, să nu sfîșie femeia, cum era să sfîșie pe polismen...

Atunci Mateiu se sprijini de o bancă, simțind că se clatină. Ochii i se holbară, ca în fața unei vedenii grozave. Pentru întâia dată în viață, — lui, celui flămînd, sfîșiat și zguduit până în fundul sufletului, — i se păru că vede un vis aevea. Văzu limpede, cum stă pe o corabie tocmai pe pupă, cum i se învîrtește capul, cum cade în apă. Nu odată a visat el așa ceva, cînd se gîndea, ce simt nenorociții, căzuți dintr'o corabie zdrobită, singuri, fără nădejde, în mijlocul acestui ocean fără suflet, fără sfîrșit și atît de fioros.

Intocmai acest vis trecea acuma pedinaintea ochilor lui larg deschiși. In locul judecătorului Dikinson, în locul polițistului Kelli, în locul tuturor acestor oameni, în locul odăii, în fața lui treceau aevea valuri spumegoase, largi, reci, fără sfîrșit, fără margini... Se mișcă, vuesc, plescăesc, se ridică, acopăr totul... Zadarnic caută el să iasă deasupra, să strige, să cheme, să se agațe de ceva, să se ție la suprafață.. Ceva îl trage în jos. In urechi — vuiet, dinaintea ochilor — adîncimea verde, tainică și fioroasă... E pieirea. Dar deodată deasupra lui se apleacă o față omenească, cu ochii albaștri și stinși.. El învie, nădăjduește, așteaptă mîna de ajutor. Dar ochii sînt sticloși, iar fața palidă... E fața unui mort, care s'a înecat mai înainte...

Tot acest tablou îl văzu numai o clipă, însă atît de limpede, inima i se strînse de atîta groază, încît oftă adînc și se apucă cu mînile de cap. „Doamne Dumnezeule, Sfîntă Fecioară!" — șopti el, — „ajută pe un nenorocit. Mi se pare că mi s'au zdruncinat mințile"...

Iși frecă ochii și începu din nou să caute vre-un ajutor pe fețele acestor oameni.

Iar între acestea polițistul John lămurea pe judecătorul Dikinson, în ce împrejurări s'a dat pe față „intenția" necunoscutului: îi povestea cum, în clipa cînd se apropie el de necunoscut, acesta îi luă mîna „uite cum" (John luă mîna judecătorului), apoi se aplecă „uite așa"...

Și polițistul John se aplecă deasupra mînii judecătorului și, — spre o dovadă și mai mare, — rînji dinții săi albi, dîndu-și expresia unei cruzimi sălbatece.

Această lămurire produse o mare impresie asupra publicului, dar impresia produsă asupra lui Mateiu fu și mai mare. Limbajul acesta îl înțelese și el. Văzînd mișcările lui Kelli, Mateiu înțelese deodată multe: înțelese, și dece Kelli și-a zmuls mîna așa de repede, a înțeles chiar, dece el, Mateiu, a primit lovitura din parcul Central... Și sufletul i se umplu de atîta necaz și amărăciune, încît uită totul.

— Nu-i adevărat! — strigă el, — nu-l credeți pe acest ticălos... Și, indignat până în fundul sufletului, se aruncă spre masă, ca să arate judecătorului, ce anume a vrut el să facă cu mîna polismenului Kelli..

Judecătorul Dikinson sări depe locul lui și cu această ocazie călcă pe pălăria sa cea nouă. Un zdrahon de Neamț împreună cu Kelli și alți cîțiva dintre cei de față, apucară pe Mateiu pela spate, spre a-l împiedeca de a sfîșia pe judecătorul ales de orașul Debletown; în cameră se produse o tulburare nemaipomenită în analele orașului. Cei de lîngă ușă o luară la fugă, începură a se înghesui, a cădea, a răcni, iar înlăuntru se petrecea ceva, neînțeles și înspăimîntător...

Chinuit de atîtea nenorociri, flămînd, batjocorit, împins până

la nebunie,—Lozişteanul aruncă pe toţi Americanii, cîţi se agăţară de dînsul, şi numai singur Neamţul,—un zdrahon caşi dînsul, —îl mai ţinea încă dindărăt, de coate, sprijinindu-se în picioare... Iar el se zmuncea, năvălind înainte, cu ochii injectaţi şi simţind că de bună seamă îşi ese din minţi, că de bună seamă îi vine să se arunce asupra acestor oameni, să-i bată şi, poate, chiar să-i muşte...

Nu se ştie ce era să se mai întîmple, cind în cameră intră Nilov... Acesta îşi făcu drum către Mateiu, se opri în faţa lui şi-l întrebă în ruseşte cu un ton de compătimire.

— Dar bine, ce fel de trebi sînt astea *zemleac ?* *

La cele dintâiu sunete ale acestei voci, Mateiu se repezi spre noul sosit şi, acoperindu-i mina cu sărutări, începu să plîngă ca un copil...

Peste un sfert de ceas camera lui mister Dikinson începu din nou a se umplea de locuitorii oraşului Debletown, care aflaseră că, din împrejurările afacerii, intenţiile necunoscutului s'au desluşit în chipul cel mai mulţumitor. In persoana gentlemenului rus, care lucra la fabrica de cherestele, necunoscutul şi-a găsit un compatriot şi avocat, care fără multă greutate a înlăturat acuzările. Judecătorul Dikinson primi răspunsuri cît se poate de mulţumitoare la întrebările: „Jour name ?" „Jour nation ?"—precum şi la altele, care decurgeau din împrejurările afacerii. Mîndru de succesul deplin, care i-a încoronat cercetarea,—judecătorul uită cu mărinimie chiar de noua sa pălărie şi, sfîrşind iute cu formele oficiale, întinse celui învinuit mîna, exprimîndu-şi totodată încrederea, că alegerea Debletownului anume, din toate oraşele alianţei, face cea mai mare cinste pătrunderii, pe care o arăta străinul... In sfîrşit, mai propuse lui Mateiu şi o întrebare aparte:

— *How do you like this country, sir ?*

— Vrea să ştie, cum ţi-a plăcut America ?—traduse Nilov.

Mateiu, care respira încă destul de greu,—făcu din mînă.

— Prăbuşi-s'ar !...—rosti el, sincer.

— Ce a spus gentlemenul despre ţara noastră ?—întrebă din nou cu curiozitate judecătorul Dikinson, deşteptind în acelaşi timp interesul tuturor celor de faţă.

— Zice că-i mai trebue timp, ca să poată aprecia toate calităţile frumoase ale acestei ţări, sir...

— *Veri well* ! Un răspuns cu totul demn de un gentlemen cu judecată !—zise Dikinson cu un ton de deplină mulţumire.

XXI

Adouazi gazeta oraşului Debletown eşi în format mare. Pe pagina întâia se răsfăţa portretul lui mister Metiu, noul

* Aproximativ „Compatriot". N. Trad..

locuitor al falnicului oraş, iar în textul, prevăzut cu un număr indestulător de titluri foarte sunătoare,—redactorul se adresa întregii Americi în genere şi oraşului New-York în deosebi. „De azi înainte, scria el, oraşul Debletown se poate mîndri prin faptul că judecătorul Dikinson a rezolvat cu succes o chestie asupra căreia zădarnic şi-au bătut capul cei mai mari învăţaţi ai New-Yorkului. Celebrul sălbatec, autorul incidentului din parcul Central, despre care au circulat în toată America ştiri atît de alterate, este astăzi musafirul oraşului nostru. După o cercetare foarte iscusită, făcută de către judecătorul nostru Dikinson, cît se poate de competent în specialitatea sa,—străinul se dovedi rus, originar din guvernămîntul Lozişti (unul din cele mai bune şi mai luminate din această ţară mare şi amică nouă), creştin şi,—vom adăoga noi,—om foarte blînd, foarte plăcut în societate şi perfect de loial. A arătat o adevărată bucurie aflînd că sănătatea polismenului Hopkins, crezut mort, se află în cea mai bună stare, şi că acest polismen a început să-şi îndeplinească din nou datoriile sale obişnuite.

„Cu atît mai bine pentru polismenul Hopkins; dar, îndrăznim să adăogăm, întemeindu-ne pe cei mai mari jurişti ai oraşului nostru, că în această afacere apare ca persoană *interesată* singur polismenul Hopkins, căci el însuşi e vinovat de nenorocirea ce l-a ajuns. Da, repetăm, el însuşi e vinovat, căci el cel dintâiu a lovit cu club-ul în cap pe paşnicul străin, care i s'a adresat cu semne de iubire şi încredere.

„Dacă judecătorii oraşului New-York cred altfel, dacă avocatul acestui stat va căuta să dovedească contrarul sau dacă însuşi polismenul Hopkins va arăta intenţia de a cere despăgubiri, atunci vor avea a face cu cei mai mari jurişti ai Debletownului, care şi-au exprimat hotărîrea de a apăra pe învinuit fără plată. Ne îndoim însă să mai fie nevoe de aşa ceva, după ce vom da pe faţă în aceste pagini încă o calomnie, prin care confraţii de condeiu dela New-York, fără un control suficient, au ponegrit reputaţia lui Mister Metiu Lozinschi, respectatul nostru musafir şi—nădăjduim—viitor concetăţean. Mai întâiu de toate, d-sa *de loc nu muşcă*. Mişcarea, pe care polismenul Hopkins a tălmăcit-o în acest înţeles ruşinos (ceiace nu face deloc onoare puterii de pătrundere a poliţiei din New-York), are din contra sensul celui mai călduros salut şi respect, pe care în Lozişteanscaia Gubernia îl obişnuesc în raporturile reciproce persoane din cele mai bune cercuri. Mister Metiu s'a aplecat, pur şi simplu, ca să sărute mîna lui Hopkins. Acelaşi mişcare noi am avut ocazia s'o observăm din partea sa faţă de judecătorul Dikinson, de polismenul John Kelli şi faţă de un compatriot al său, care ocupă o modestă situaţie la fabrica lui Mister Dikinson, dar ale cărui talente şi cultura îi vor deschide desigur un drum larg în această ţară. Fără îndoială că şi la noi, dacă unei asemenea manifestări deosebite de politeţă îi urma răspunsul grosolan al unei lovituri în cap,

polismenul orașului Debletown ar fi încercat soarta amară a polismenului din orașul New-York, căci gentlemenul rus posedă o putere fizică neobișnuită. Dar Debletownul,—și o spunem cu mîndrie,—nu numai că a rezolvat o problemă etnografică, dovedită peste puterile pretențiosului New-York, ci a dat orașului sus-zis și pilda unei purtări față de străini cu adevărat creștinești,—purtare care, nădăjduim, va șterge din sufletul străinului amintirile neplăcute, rămase pe urma petrecerii sale la New-York.

„Din camera judecătorului, mister Nilov,—gentlemenul rus, despre care s'a pomenit mai sus,—și-a condus concetățeanul la locuința sa, aflătoare într'un mic cătun muncitoresc de lîngă fabrică. O parte însemnată din populația orașului Debletown, compusă mai ales din tineri gentlemeni și lady, i-au petrecut până la locuința lor, cu strigăte de aprobare; și chiar după ce s'a închis ușa în dosul lor, poporul tot nu s'a împrăștiat, până cînd mister Nilov n'a eșit din nou și până cînd n'a rostit o mică cuvîntare pe tema viitoarei înfloriri a renumitului nostru oraș, sfîrșind prin rugămintea de a îngădui odihnă modestului său compatriot, nedeprins cu manifestări așa de zgomotoase de simpatie ale publicului".

Se înțelege, autorul eloquentului articol nu știa că după ce au plecat cetățenii orașului Debletown, Mateiu respiră cu multă ușurare și zise:

— Ce ?... Au plecat de tot ?

— Da,—răspunse Nilov, care se puse să pregătească o cafea la o lampă de petrol.

— Lua-i-ar frigurile pe toți !.. Zise Mateiu din toată inima, și se lăsă pe scaun zdrobit. Nilov zîmbi numai și nu zise nimic: înțelegea el, că atîtea senzații încercate pot dobori și pe un om atît de puternic. De aceia îi dete mai iute cafeaua ferbinte și-l culcă să doarmă.

XXII

Mateiu dormi 24 ore și ceva. Cînd se trezi, soarele se retrăgea din mica odăiță, luminînd-o cu cele din urmă raze. Nilov, care se întorsese dela lucru, își dezbrăcă bluza albastră, plină de geluituri și rugumătură. Geluiturile i se vedeau până și prin păr.

Mateiu cîtva timp nu putu înțelege unde-i, nici ce-i cu el. De aceia la început se uită mijind din ochi și privind cu un fel de bănuială la mișcările tînărului, de frică să nu fie cumva vre un vis, care îndată s'ar schimba într'un buciuc nou și neplăcut.

Intre acestea Nilov își schimbă încetișor hainele, înlocuindu-le pe cele de lucrător, cu un costum ușor de flanelă,—și, așezîndu-se la masă, deschise o carte.

In starea asta nu mai aducea deloc a lucrător; și în amintirea Lozișteanului învie din nou chipul fugar, care i se arătase o clipă în vagon... Mateiu își aduse aminte de casa boerească de lîngă Loziști, care se zărea printre verdeața grădinii. Intre această casă și satul lui avusese loc o vrajbă veche și o judecată lungă pentru niște pămînturi embaticare. Incepută de către părinți, judecata fu urmată de copii și înclina cînd într'o parte, cînd în alta. Afacerea amenința cu mari încurcături și neplăceri, cînd deodată boerul cel bătrîn muri. La Loziști sosi moștenitorul lui care, adunînd sfatul, propuse să se sfîrșească judecata, cedind în toate. Loziștenii mai făcură cîtva timp gură, se mai împotriviră, neînțelegînd această c dare.

Dar mai apoi, oamenii mai pricepuți își deteră cu gîndul că cuconașul trebue să fi tocat averea, trebue să fi intrat în datorii și vrea să dea gata moștenirea părintească cît mai iute, dar că-l împiedecă procesul. Loziștenii căutară să mai rupă, cît se mai putea; și afacerea se sfîrși. Apoi boerașul dispăru, nu se știe unde, și nu se mai auzi despre el nimic sigur. Urmară numai niște zvonuri, destul de contrazicătoare și în tot cazul puțin măgulitoare pentru tînăr. Și iată că lui Mateiu i se păru, că în fața lui se află tocmai acel om care a dezbrăcat bluza de lucrător și stă acum cu o carte în mînă. Mateiu se miră așa de mult, încît începu să-și frece ochii. Patul de subt dînsul trosni, Nilov se întoarse.

— Ce-i, zemleac, te-ai săturat de somn ?—îl întrebă el cu bunătate. Ei, acum hai să luăm cafeaua.

Lozinschi se sculă, întinzîndu-și, jenat și stîngaciu, trupul amorțit. Eri se bucurase la vederea omului, venit să-l salveze; azi se simțea parcă stingherit în fața lui. Nu fără jenă mai băgă el de seamă că în odae e numai un pat, prin urmare stăpînul i l-a cedat pe al său; apoi picioarele sale erau descălțate,—prin urmare, pe cînd dormea el, Nilov i-a tras și cismele din picioare... Ce e drept, în tot timpul lungei sale călătorii, Mateiu fusese încălțat, și picioarele îi ardeau... Și totuși această îngrijire din partea lui Nilov îi pricinuia mai degrabă o stare de nemulțumire. Era sigur acum, că Nilov e cuconașul dela Loziști și că zvonurile erau adevărate: va să zică, de bună seamă cuconașul a tocat toată averea părintească și acum, duce soarta fiului rătăcitor în țară străină. Dar fiindcă lui, cu toate astea i-a făcut atîta bine, și mai era și boer,—Lozinschi hotărî să se prefacă că nu l-a recunoscut deloc. Dar ținuta sa arăta că se sfiește de el, fără să vrea. Lucrul acesta pricinuia un fel de încurcătură și nehotărîre în relațiile lor. Nilov se purta simplu, dar rezervat; Mateiu se sfia și se închidea în el.

Adouazi, întorcîndu-se dela fabrică, Nilov spuse lui Mateiu că, dacă vrea, găsește de lucru: să care butuci depe șlepuri. Mateiu primi, se înțelege, cu bucurie; și în curînd celebritatea de mai adineaori, omul despre care scriau toate gaze-

tele Americii, căra modest butuci de pe şlepuri la malul rîuleţului. Puterea lui şi siguranţa în minuirea butucilor grei de stejar îl ajutară să înainteze; şi peste două săptămîni Mateiu lucra alături de Nilov, împingînd butuci la roatele unde Nilov prepara nişte *fanere* subţiri. Spre seară, plini amîndoi de rugumătură, se întorceau acasă.

Mateiu îşi închirie o odaie alături de Nilov; pentru masă, mergeau amîndoi la birt. Mateiu nu zicea nimic, dar a sta la masă în restaurant, i se părea curată nebunie, şi se tot gîndea, cum s'ar rîndui cu timpul ceva mai modest. Cînd sosi întăia socoteală, se miră că după toate cheltuelile i-au mai rămas încă destui bani. Ii puse bine şi-şi cumpără numai o păreche de schimburi.

Incă peste o săptămînă, Nilov îi spuse că au să meargă amîndoi la Debletown, unde el, Nilov, are să ţină o conferinţă. Sosiră într'o sală mare, plină de lume, care îi întîmpină cu strigăte şi şuerături (în America asta e semn de aprobare). Apoi totul se linişti, judecătorul Dikinson rosti cîteva vorbe, arătînd, cînd spre Mateiu, cînd spre Nilov; apoi acesta din urmă începu să povestească ceva lung şi pe îndelete, arătînd din cînd în cînd nişte locuri pe o hartă mare. Publicul,—în cea mai mare parte lucrători,—asculta cu mare luareaminte şi la urmă le făcu din nou ovaţii.

Cînd se întoarseră apoi acasă, Nilov scoase o grămadă de bani şi, împărţind-o în două, o jumătate o dădu lui Mateiu.

— Astea i-am cîştigat noi amîndoi azi, zise el, e plata pentru conferinţă. Le-am povestit despre ţara noastră şi despre păţaniile d-tale. După toată dreptatea o jumătate ţi se cuvine d-tale.

Mateiu încercă să refuze banii, dar apoi îi primi. In timpul din urmă raporturile lui cu Nilov se schimbaseră mult; şi deşi Mateiu încă nu înţelegea multe lucruri, totuşi ideia despre fiul rătăcit o părăsise cu desăvîrşire.

Primind banii, se uită cu sfială la Nilov... Ar fi vrut să-i exprime cumva mulţumirea şi respectul său... Buzele lui se întindeau către mîna lui Nilov, genuchii i se îndoiau pentru o închinăciune până la pămînt... Dar în trăsurile lui Nilov sau poate şi în săptămînile, pe care le petrecuseră ei împreună, era ceva care îl împiedeca pe Mateiu dela asemenea efuziuni. Luă banii şi punîndu-i lîngă el, zise:

— Dar... ertaţi-mă şi să nu credeţi ceva de rău... Oare sînt mulţi bani aici?

— Nu-s prea mulţi, dar destui pentru a ţi face o păreche de haine bune,—răspunse Nilov.—D-ta umbli la fel, şi la lucru şi sărbătoarea.

— E-e!—zise Mateiu, dînd din mînă. Eu sînt un om din popor, un lucrător...

— Aici toţi sînt din popor, lucrătorii se socot la fel cu

toată lumea, şi în îmbrăcăminte nu vor să se deosebească prin nimic. Te sfătuesc să te îngrijeşti de haine şi de schimburi.

Mateiu lăsă ochii în jos.

— Ertaţi-mă,—zise el. Eu nu că, ştiţi... că nu v'aşi asculta, ori-că... Dar, vă rog, s'ar putea cîştiga aici cu munca pentru drum?

— Incotro?

— Indărăt, acasă!.. zise Mateiu cu patimă în ton. Vedeţi, acolo eu mi-am vîndut şi casă, şi cal, şi loc.. Şi acuma sînt gata să muncesc ca un bou, ca să mă întorc—şi să fiu cel din urmă muncitor, acolo, unde m'am născut...

Nilov se primblă prin odae, gîndindu-se la ceva; apoi, oprindu-se în dreptul lui Lozinschi, zise:

— Ascultă, Lozinschi. Se poate cîştiga atîta. Cu timpul te poţi şi întoarce. Dar... tot omul trebue să ştie ce face. De ce ai venit d-ta aici?

— E-e,— răspunse Mateiu, complectîndu-şi vorba cu un gest de dispreţ.—Cîte nu-i vin omului în cap!

— Caută de-ţi adă aminte, ce-ţi venise în cap?

Mateiu îşi încreţi fruntea şi se miră şi el, cît de greu ies din cap cuvintele şi gîndirile.

— Dă, se gîndeşte omul, se înţelege... la o bucăţică de pămînt slobod, ca să aibă unde-şi învîrti plugul... Incolo... o păreche de boi, un cal zdravăn... o vacă.. o căruţă bună..

— Şi încă?

Mateiu simţi, că după lucrurile enumărate, în suflet tot mai rămîne un fel de rămăşiţă nelămurită... Ii trecu prin minte chipul Anei...

— Ei, apoi... urmă el sforţîndu-se,—cînd nu mai eşti băiat aşa de tînăr... Casa ta, va să zică, femeia ta...

— Şi încă ceva?

— Incă... să te poţi ruga, ca mai înainte, în biserica ta...

Prin capul lui mai trecură nişte cuvinte despre libertate, dar toate astea erau acum aşa de puţin lămurite şi aşa de nehotărîte, în cît le trecu cu tăcerea.

Nilov mai aşteptă. Faţa lui era serioasă şi cam turburată.

— Toate astea d-ta le poţi găsi şi aici!—zise el cu ton hotărît şi scurt,—toate cîte le-ai spus. Atunci, la ce să pleci?...

Şi văzînd că Mateiu e cam atins de tonul său tăios, adăogă.

— D-ta ai trecut prin ce era mai greu: cei dintăiu paşi, de pe urma cărora pier aici cei mai mulţi. Acuma eşti pe calea cea bună. Mai stai aici, află ţara şi oamenii.. Şi dacă te va atrage... Şi după toate astea... Dacă te va atrage... încît nimeni să nu te mai poată reţine.. Ei, atunci...

In vocea lui Nilov se simţea un fel de emoţie pătimaşă. Mateiu băgă de seamă şi zise:

— Dar d-ta... iartă-mă... Şi d-ta vrei, doar, să pleci. Faţa lui Nilov se întunecă din nou puţin.

— Da, — zise el. Eu am ale mele...

— Va să zică.. D-ta n'ai găsit ceiace căutai?

Nilov deschise fereastra și cîtva timp privi inafară, lăsînd vîntul să-i adie ușor pe față. In fereastră privea noaptea liniștită, străluceau stelele, în apropiere mijeau luminile Debletownului, coșurile uzinelor începeau să fumege: se produceau aburi pentru adouazi după odihna de sărbătoare.

— Ceiace am căutat eu, se găsește aici, — răspunse Nilov, întorcîndu-și dela fereastră fața-i îmbujorată de emoție.— Dar... ascultă, Lozinschi. Noi până azi,—eu și d-ta,— ne-am jucat de a baba-oarba... D-ta doar m'ai recunoscut!

— V'am recunoscut,—zise Mateiu încurcat.

— Și eu pe d-ta de asemenea. Nu știu dacă d-ta mă vei putea înțelege, dar... numai pentrucă ne-am intîlnit aici cu d-ta... și cu alții, ca egali... ca frați... iar nu ca dușmani... Numai pentru asta eu am să binecuvîntez în veci această țară...

Mateiu asculta cu mare încredere, fără să înțeleagă mult, dar simțind o emoție stranie.

— Și dacă cu toate astea plec îndărât, — continuă Nilov,— apoi... vezi... Aici sînt multe... lucruri, după care am umblat eu, dar... astea nu le poți duce cu tine... Eu am mai plecat odată și m'am întors.. E o boală așa. Dar însfîrșit... Nu știu, dacă ai să mă înțelegi d-ta acuma. Poate cîndva mă vei înțelege. In țară aș vrea ceiace găsesc aici... Aici aș vrea să văd țara...

Nilov tăcu, și după asta amîndoi priviră încă mult timp cerul întunecat de afară, liniștita și blînda noapte a acestei țări străine. Nilov se gîndea, cum are să plece el încurînd și are să lese aici o însemnată parte din viața sa; Mateiu,—cine știe cum,—își aduse aminte de mare și de adîncimea ei nepătrunsă, tainică, neînțeleasă... Și tot așa de neînțelese i se părură acum multe în viață, și tot așa gîndurile lui erau atrase spre necunoscut... Și gîndindu-se la conversația de mai adineaori, simțea cum nu se cunoștea pe el însuși, și cum, după toate cîte le spusese el lui Nilov,—dincolo de căsuță, de ogor și chiar de figura Anei,—i se mai năzărește încă ceva, care-l ademenea și-l ademenește încă, dar ce anume, ar fi fost peste putința lui s'o spună,—nici s'o definească cu capul lui... Și era ceva adînc, ca marea și ademenitor ca zările îndepărtate ale unei vieți, care se trezește..

XXIII

Autentica noastră istorie se apropie de sfîrșit. Peste cîtva timp, după ce mai învăță ceva limba, Mateiu trecu la o fermă: la Neamțul cel înalt și spătos care, ca om grozav de voinic, aprecia puterea și în Mateiu. Aci Mateiu se deprinse cu mașinile; apoi chiar în primăvara următoare, Nilov, înainte de plecare, îl făcu instructor în colonia evreiască. Insuși el plecă, făgăduind lui Mateiu, că-i va scrie după sosire.

Viața lui Mateiu în colonie, precum și istoria vieții lui Nilov în America, le vom povesti poate altă dată. Acum ne mai rămîne puțin de spus.

Articolul din „Curierul Debletownului" despre sfîrșitul aventurilor „sălbatecului" a fost retipărit în unele gazete, mai ales de prin orașele de provincie, nemulțumite de „trufia" celor dela New-York, care au căzut de astă dată într'o greșală atît de grosolană.

Gazetele din New-York îl atinseră numai în niște extracte scurte și destul de aride, cu privire la fapte, căci în acest timp apăru pe orizontul vieții politice una din chestiile mari, care ridică din adîncimea societății tulburate toate principiile politice americane.. ceva ca o furtună, care duse ca într'un vîrtej, și portretele „sălbatecului", și mutrișoara veselă a miss Lizzei, care făcuse părinților „surpriza", și o mare mulțime de alte celebrități, care zboară ca niște fluturași subt soarele unei zile gazetărești; până nu-i gonește apariția celui dintâiu nour de ploae pe orizont.

Mateiu și istoria lui se uitară încurînd; și nici Dima, nici Ana n'au aflat, că el a ajuns la Debletown și că pe urmă a trecut într'o colonie, că aicea a fost înscris și el în liste și că, după șovăeli și nehotărîri dureroase (mereu își aducea aminte de istoria lui Dima la New-York), și-a dat votul și el. Ba cu încetul începu a i se schimba chiar fața, chiar căutătura, expresia feții, tot chipul lui. Iar în suflet încolțeau gîndiri noi despre oameni, despre alcătuirile obștești, religie, viață, D-zeu, căruia i se închină,—deși în diferite chipuri,—lumea de pe tot pămîntul, și cîte altele, despre care nici prin minte nu-i trecuse vre-o dată la Loziști. Ba unele din aceste gînduri deveneau tot mai deslușite și mai apropiate...

Iar Ana trăia în aceiași casă No. 1235, numai că stăpîna devenea din ce în ce mai nemulțumită de ea. Ea singură îi sporise leafa deja de două ori, dar „recunoștință tot nu vedea"... Dincontra, caracterul Anei se înrăia din ce în ce, arăta o nervozitate de neînțeles și lipsă de respect.

— Ce să-i faci?... Bine a zis cineva, că aici lucrurile astea sînt în aer,—spunea soțul bătrînei cucoane; iar inventatorul, care mereu stătea deasupra desenelor, și căruia bătrîna cucoană i se adresa uneori cu plîngeri, cunoscîndu-i influența asupra Anei,—strîngea numai din umeri...

— Eu acuma sînt departe de toate astea,—răspundea el,— dar odinioară... Intr'un cuvînt cred, că ei i s'a făcut... după o viață proprie a ei... Mă înțelegi: o viață proprie a ei.

— Auzi d-ta!—răspundea cucoana, cu o neprefăcută mirare. Nu i-s datoare cumva să-i mai dau, pe lîngă 10 dolari, și viață proprie?...

— Da, astea pe mine acum nu mă privesc, — răspundea

bătrînul domn. Toate astea le va dezlega știința. Toate; și pe ea, și pe d-ta, și pe toți... Fiindcă, vezi d-ta... omul născocește mașina care-i trebue lui, iar mașina, la rîndul ei, născocește pe omul care-i trebue ei... Totu-i să născocim așa fel de mașină universală, care are nevoe numai de omul liber. Și atunci,—mă înțelegi d-ta,—se vor dezlega toate aceste întrebări chinuitoare... In această alcătuire a viitorului n'au să mai fie nici stăpîni, nici slugi, nici proprietari de sclavi cu pretențiile lor, nici sclavi cu invidia lor... Mă înțelegi ?

Bătrînul domn își ridică puțin ochelarii, și cu privirea lui blajină, se uită în fața gazdei. Dar pe această față se vedea numai indignare.

— Mersi!—zise ea. Frumoasă mai e viitoarea d-tale alcătuire... fără slugi! Eu mai bine rămîn cu alcătuirea cea veche.

Iar cu Ana lucrul mergea tot mai rău și mai rău...

Peste doi ani după începutul acestei istorii, doi oameni se coborîră din trenul aerian la colțul „Avenue 4" și merseră pe una din străzile perpendiculare, căutînd No. 1235. Unul era blond, înalt, cu barbă, cu ochii albaștri, celălalt un om brun, mic de statură și iute ca un viezure, cu bărbia rasă și mustățile răsucite cu mare grijă. Acesta urcă iute pe scară și vru să sune, dar cel înalt îl opri.

El se urcă pe platformă și privi în lungul străzii. Totul era întocmai cași acum doi ani: tot așa se asemănau casele, parcă erau gemene, tot așa soarele lumina dintr'o parte storurile lăsate în jos, tot așa cădea într'o parte umbra caselor...

Ochii lui vedeau aici cu emoție urmele trecutului. Iată, parcă a trecut după colț cineva... Iată-l că se arată de după colț, pășind așa de greu, de parcă ar avea atîrnate de picioare cine știe ce greutăți mari; omul merge privind cu deznădejde casele asemănătoare una cu alta ca două picături de apă...

„Totu-i la fel,—își zise Lozinschi,—numai că... nu mai e omul, care rătăcea pe strada asta acum doi ani: e altul..."

Soneria răsună, ușa se deschise, de după ea se arătă fața Anei; dar ușa se trînti din nou, acoperind țipătul de spaimă al fetei, care parcă ar fi văzut o stafie. Apoi ea se uită din nou prin crăpătură.

— D-ta? E cu putință ?...

Bătrîna cucoană întîmpină și ea cu mare mirare pe acest om și cu mare greutate recunoscu în el pe blajinul Loziștean cu sarica lui albă, cu cismele-i mari, care sprijinea odinioară cu respect părerile ei despre viața din America și temeliile vieții sociale. Cu mare luareaminte îl privea ea prin ochelari, și cu toată sinceritatea îl găsea mai rău. Adevărat, la acesta nu se vedea indrăzneala și tonul provocător al tînărului John, dar nu era nici supunerea blîndă și sfioasă a lui Mateiu de mai înainte, care mîngîia așa de mult ochii bătrînei cucoane. Afară de asta găsea că lui Mateiu haina neagră îi ședea ca „șeaua pe o vacă".

— Șezi, te rog,—zise ea cu o ușoară umbră de ironie. Simțea, nu fără necaz, că nu-i prea vine să lese pe acest om în picioare.

De altfel ea nu era un suflet rău; și cînd Ana o înștiință despre refuzul său de a o mai sluji, înțelese că Ana are și ea motivele ei...

— Ei, iat-o că și-a găsit „propria ei viață",—spuse ea nu fără amărăciune savantului, cînd Ana își luă ziua bună. —Acum să te văd: până să apară societatea viitoare, iată că acuma n'are cine face odăile.

— Hm, da...—răspunse îngîndurat inventatorul...—Trebue să recunoaștem, că în toate astea e o doză de neplăcere. Se înțelege, toate astea cu timpul se vor aranja fără îndoială... Dar... în adevăr, e greu de inventat o mașină, care să le facă toate astea așa de frumos și de bine,—ca fata asta așa de drăguță...

Peste cîteva zile bătrînul învățat începu a se simți nu tocmai acasă și găsea, că chiar socotelile îi ieșeau parcă mai greu.

— Hm... da... Trebue să recunosc,—spunea el bătrînei cucoane,—îmi lipsește fața și ochii ei cei buni și albaștri... Se înțelege, cu timpul toate astea se vor înlocui prin mașini...

Dar aici își întrerupse fraza subt privirea fixă și ironică a bătrînei cucoane, care strecură printre dinți:

— Chiar și ochii albaștri?... Hm, așa ceva cam greu!...

Inainte de a pleca din New-York, Mateiu și Ana se duseră la debarcader, ca să privească cum sosesc corăbiile din Europa. Se uitară, cum se apropie un gigant marin, brăzdînd cu pieptul lui valurile golfului, și cum fu tras și acesta la debarcader; și pe punți trecură zeci și sute de oameni, aducînd aici și amarul lor și nădejdi, și așteptări...

Căzut pe gînduri, Mateiu privea cum departe, după o perdea albastră de ceață ușoară, se mișcau în zare valurile oceanului, iar după ele, ca un pescăruș, gîndul îi zbura înainte, spre țara lui părăsită... Și simțea, cum inima i se strînge de o tristeță puternică și mistuitoare...

Și înțelegea de ce: fiindcă ceva nou se născuse în el, pecînd cele vechi muriseră sau erau pe cale să moară. Simțea o adîncă durere pentru toate cîte mureau în el acuma, și fără glas își aducea aminte de convorbirile-i cu Nilov și de întrebările lui. Mateiu recunoștea că are acuma și bucata lui de pămînt, și casă, și vițeluși, și vaci... Ba încurînd va avea femee... Dar mai e ceva, de care a uitat el... și acel ceva plînge și se jelește în sufletul lui...

Dar dacă ar pleca... acolo... îndărăt... în țara lui, unde e acuma Nilov cu veșnicele lui căutări!... Nu, asta n'are să mai fie: totul s'a rupt, multe au murit și n'au să mai învie; și la Loziști, în casa lui stau acuma niște străini... Iar aici el va avea copii, și copiii copiilor lui vor uita chiar limba țării lor, cum a uitat-o femeia aceia din Debletown...

Oftă din adînc și privi oceanul pentru cea din urmă dată. Soarele asfinți. Perdeaua de ceață ușoară începu a se ingroșa, acoperind cu încetul depărtările fără sfîrșit. In mîna întinsă a „Libertății" se aprinseră luminile...

Vaporul se goli. Doi pescăruși se ridicară depe catarguri și, legănîndu-se în văzduh, porniră purtați de vînt, spre largul depărtărilor neguroase. Cași aceia care odinioară, despărțindu-se de catargurile corăbiei, porneau într'acolo... îndărăt... spre Europa, ducînd cu dînșii din Lumea Nouă, jalea după țara lui cea veche...

Traducere de A. Frunză
(Sfîrșit)

Vladimir Corolenco

Lumini și Umbre

M'am sprijinit de brațul tău, pe stradă.
Treceam pe subt salcîmul înflorit,—
Și mi-am simțit deodată-acelaș suflet
Ca 'n primăvara 'n care m'ai iubit.

*

Imi risipesc și azi, ca alteori,
Comoara mea de zîmbete și flori.
Culege-le: la capătul grădinii
Mi-or rămînea suspinele și spinii.

*

Păstrează-mi mîna mea într'ale tale,
Să stăm așa, alături amîndoi.
Nu simți ce singuri am rămas pe lume
Decînd iubirea nu mai e cu noi?

Mi-aduce cîte-odată amintirea
Un zimbet trecător şi inutil :
Pe stratul mort subt ploile de toamnă
E o timidă floare de April.

*

Cînd voiu pleca, mă vei uita uşor...
O, ştiu că nici nu s'ar putea altfel :
Abia o clipă valul călător
Păstrează chipul oglindit în el.

*

Iubirea 'ntîrziată se anină
De zîmbetele tale 'nşelătoare,
Cum se anină florile, spre toamnă,
De ultimele raze dela soare...

*

Mi-ai spus odată, ca să mă împaci
Cu viaţa ta cea fără căpătăi:
„Eşti dragostea 'mi din urmă"... — Ce n'aş da
Să-ţi fiu o clipă dragostea dintăi !

*

Nu mă 'ntreba dece-am uitat a rîde,—
Nădejdea minte şi iubirea 'nşeală :
Trecutul meu, pe-o filă 'n cartea vieţii,
E-o mohorîtă pată de cerneală...

*

De ce mai laşi iubirea ta bogată
Să 'ntîrzie în viaţa mea îngustă ?
Pe sufletu 'mi ce palpita odată,
Se prinde nepăsarea, ca o crustă...

*

Atîtea vorbe rele-aş vrea să'ţi spun !
Dar cînd te-arăţi, mînia trecătoare
Se mistue, aşa cum, primăvara,
Ninsoarea albă se topeşte 'n soare.

*

Azi mi-a venit cu ochii calzi şi buni
Şi nu l'am întrebat de unde vine.
Pe floarea dela margine de drum
N'o 'ntrebi de-i înflorită pentru tine...

*

De cîtva timp, în fiecare seară
Mi-aduce noaptea cîte-un vis ciudat
Şi-aşa de trist, că nu mai ştiu anume
De l-am trăit, ori numai l-am visat...

*

Ai ochii negri, mincinoşi şi răi...
Fîntînile cu ape moarte-ascund
Pupile negre licărind în fund,
Ce mă atrag spre-adînc,—ca ochii tăi.

*

Ce demon oare mi te-a scos în drum?...
De-ar vrea viața azi să mă deslege
Și raiul ei să mi-l deschidă-acum,—
Tot iadul nostru dulce l'aș alege...

*

Cînd vreau să fug, mă ții în loc cu un cuvînt.
Așa se sbat copacii în furtună:
Ca pentru fugă crengile 'și adună,—
Dar rădăcina 'i leagă de pămînt...

Otilia Cazimir

Rominismul în Basarabia și Unirea

I

Au trecut aproape patru ani decînd s'a făcut unirea între Basarabia și Romînia, dar nici astăzi nu putem spune că noi, frații, ne înțelegem bine unii pe alții. Unii dintre cei de peste Prut cred încă și acuma că în Basarabia nu există aproape nici un element sănătos și puternic, bine păstrat, pe care s'ar putea sprijini viața viitoare a neamului întregit. Alții socot că Basarabia e un sfinx în care nimeni n'ar putea să ghicească ce taine se ascund, cînd și cum vor eși ele la iveală. Sînt însă oameni, mai hotărîți în judecata lor și mai întunecați în gîndiri, care cred că, cu alipirea Basarabiei, nu s'a făcut decît o încurcătură și că nu se știe încă ce urmări ea va avea. Nu e deci lucru de mirare întrebarea obișnuită ce se pune Basarabenilor, îndată ce ei trece Prutul: — Cum mai este starea spiritelor la d-voastră în Basarabia?...

Credem că în astfel de împrejurări, mai ales în vederea vieții nouă ce se plămădește în țară, ar fi foarte necesar să ne gîndim cu tot dinadinsul: Ce e cu Basarabia? Dela sine se înțelege, că nu e vorba de starea ei economică sau socială, de natura ei: ne interesează altă latură a vieții ei și anume starea ei sufletească, din care a eșit unirea.

Intr'o vreme se vorbea că orice cale duce la Roma. Astfel am putea zice și noi că orice întrebare, privitoare la Basarabia de astăzi, duce la cel mai mare eveniment din vremea din urmă —*la unire.* Aici însă în primul rînd trebue să amintim faptul însemnat, că unirea cu Romînia a fost hotărîtă de Sfatul Țării, de către Basarabeni. Veți zice că faptul acesta e bine cunoscut. Adevărat; e însă necesar ca nici un moment să nu-l scăpăm din vedere. Mai mult încă: E mare nevoe să ne gîndim asupra înțelesului lui, asupra însemnătății lui, căci de felul cum îl vom înțelege, atîrnă activitatea noastră ulterioară, îndrumarea și sporul muncii noastre.

II

Intrebarea întâia, care ni se prezintă cînd ne oprim asupra acestui fapt, e următoarea: De unde au izvorît acele sentimente, acea însufleţire care au adus pe Basarabeni la unire? Unde au fost ascunse aceste sentimente atîta amar de vreme şi cu ce au fost ele susţinute, cu ce au fost hrănite? Cu un cuvînt ce era Basarabia în privinţa romînismului în momentul unirii? Şi această întrebare nu e numai o chestie de interes teoretic, căci a lămuri starea romînismului în Basarabia în ajunul unirii înseamnă a cerceta terenul, ţarina, asupra căreia e menit să se desfăşoare ulterioara activitate culturală, iar pentru o asemenea operă nu e cu totul indiferent dacă terenul va fi unul sau altul.

Mult s'a vorbit şi chiar s'a scris ceva cu privire la continuitatea „firului romînismului" în Basarabia din momentul răpirii ei de către Ruşi aproape până în anii din urmă. S'au făcut oarecare cercetări şi s'a dovedit că aproape în tot cursul veacului trecut, în Basarabia au fost cărturari, iubitori de neam, mai mult sau mai puţin erudiţi şi iscusiţi în mînuirea condeiului, care se interesau de limba, literatura şi cultura romînească şi chiar au tipărit articole în chestii literare (Gh. Gore), care cercau să facă lucrări originale—gramatici, versuri etc. (Donciu, Sîrbu, Hîncu şi alţii). Aceste cercetări sînt, putem zice, începătoare şi—cine ştie?—poate că cu vremea vor mai eşi la iveală şi alte fapte de acelaşi natură care ne vor complecta cunoştinţele noastre, deocamdată foarte reduse, cu privire la perioada întunecată a istoriei Basarabiei. Dar—să ne ierte d-nii cercetători ai acestei chestii—sîntem de părere că, pentru a cunoaşte acel „teren" de unde a răsărit unirea, pentru a înţelege acel curent subteran, de unde a pornit marea operă istorică a alipirii, prea puţin ne dau cercetările pomenite.

Nu tăgăduim, e lucru foarte interesant a urmări cu gîndirea, cum se manifesta romînismul în acele suflete răzleţe basarabene care, în conştiinţa lor şi în interesele lor intelectuale, se opreau asupra naţionalităţii, asupra limbii, literaturii romîneşti, etc. Insă o mică întrebare: Avut-a mişcarea din urmă, care ne-a adus la alipire, vre-o legătură cu aceste manifestări rătăcite în pustiul rusismului? Fost-a vre-o înrîurire eficace din partea acestor iubitori de limbă şi de neam asupra acelor Basarabeni, cărora le-a căzut fericirea să înfăptuiască unirea? Credem că nu. Ne vom lămuri.

Foarte bine ne-aducem aminte de întâiele momente ale mişcării din urmă. Un moment prevestitor a fost anul 1906. Cînd cu isprăvirea ruşinoasă a războiului cu Japonia, în Rusia a pornit „mişcarea eliberătoare" (osvoboditelnoe dvijenie), atunci s'a ivit şi deşteptarea naţională a Moldovenilor basarabeni, care începuse a se desmorţi după un somn de moarte. In Chişinău, cu sprijinul şi povaţa d-lui C. Stere, a început să iasă de subt tipar „Basarabia" — întâiul ziar romînesc în provincia

noastră, subt conducerea unui comitet. Comitetul era compus din cinci membri—Em. Gavriliţă, avocat (răposat); Vas. Hartia, profesor (răposat); Ion Pelivan, actual deputat; Nicolae Florov, profesor şi subsemnatul. La ziar au luat parte, la început şi mai tîrziu, Pant. Halippa, Alex. Mateevici (A. Mateescu, răposat), Mihail Vîntu, N. Ştircea, fraţii Inculeţ, I. Usinenici şi alţii, toţi intelectuali, toţi tineri, afară de d. Gavriliţă care era mai în vrîstă. Cine erau după trecutul şi obîrşia lor? E foarte interesant de relevat că toţi erau din tagma duhovnicească sau din pătura ţărănească şi toţi, cu o mică excepţie, erau crescuţi prin sate romîneşti.

Trecem la al doilea moment care a avut loc în 1917. Peste două luni dela izbucnirea revoluţiei a doua în Rusia, la 17 Aprilie, în Chişinău, s'a luat hotărîrea, de către Zemstva Gubernială, să se înfiinţeze o „comisiune moldovenească" pentru îngrijirea celor trebuitoare Moldovenilor basarabeni, şi anume, cum se spune în hotărîrea Adunării Zemstvei, pentru „introducerea predării în limba moldovenească în şcoalele începătoare (narodnia) din Basarabia". [1] In această comisiune au fost alese următoarele persoane: 1) Alexandri N. 2) Arvinte Pav., prof. 3) protoiereu Baltag A. 4) Bogos T., preot 5) Anghel V. 6) Gavriliţă A., învăţătoare 7) Gonata G. 8) Gore P. 9) Goian, cooperator 10) Gropa A., cooperator 11) Grosu P., veterinar 12) Ciobanu, învăţător 13) Ciubuc G., profesor 14) Gurie, arhim. 15) preot. Guciujna P. 16) Hartia V., prof., 17) Herţa V., 18) protoireu Humă V. 19) Ignatiev M., preot 20) Niaga T., prof. 21) Parteni C., preot 22) Popovschi N., prof. 23) Popovici C., preot 24) Sacară, învăţ. 25) Ştiucă I., preot 26) Ursu C., preot.

Aici vedem acelaşi lucru: Afară de patru persoane dintre membrii vechi ai Zemstvei, care erau aleşi (în Zemstvă) pe baza „cenzului electoral", toţi ceilalţi membri ai comisiunii moldoveneşti, cu o singură excepţie (d. Alexandri), sînt sau preoţi, sau fii de preoţi şi de ţărani. Incă un amănunt foarte caracteristic. Aproape toţi aleşii au fost iarăşi din cei crescuţi prin satele moldoveneşti. Şi ceva mai interesant: din comisiune n'a făcut parte aproape nici un orăşan, crescut chiar în familie romînească—fie din tagma duhovnicească sau din altele. Putem face încheierea cea mai logică, că deşi părinţii poate erau veniţi din sate romîneşti, atmosfera însă înstrăinată a oraşului a pustiit sufletul membrilor familiei lor cu desăvîrşire, întrucît nu mai simţeau nici o cerinţă sufletească să se asocieze la mişcarea naţională.

Dacă trecem la al treilea moment—cel mai însemnat, mai maiestos şi hotărîtor—la vremea cînd s'a înfiinţat şi a muncit „Sfatul Ţării", vedem acelaşi lucru, însă în împrejurări şi într'o măsură şi mai instructivă.

E lucru cunoscut că dintre toţi cei 138 membri, cîţi erau în „Sfatul Ţării" în momentul unirii, majoritatea covîrşitoare şi

[1] Vezi hotărîrea Upravei Zemstvei Guberniale Basarabene din 21—22, Aprilie, 1917, subt No. 206.

anume 103 inşi au fost Moldoveni. Avînd însă în vedere că mai mulţi deputaţi au fost, unii—trimişi de către diferite organizaţii militare (44 membri) şi alţii—aleşi de către al III-lea congres al delegaţilor ţărani (36 membri), ţinînd samă asemenea că, din numărul total al deputaţilor (138), majoritatea (85) erau ţărani şi dintre fracţiunile acestui aşezămînt cel mai mare şi mai puternic era blocul moldovenesc (75—80 deputaţi),—1 putem încheia, fără să fim învinuiţi de exagerare, că majoritatea covîrşitoare a membrilor „Sfatului Ţării" era compusă din ţărani basarabeni romîni sau din fii de ţărani crescuţi în apropierea vetrei ţărăneşti, dacă nu chiar la această vatră.

Ne întrebăm, dacă mulţi dintre aceşti luptători pe terenul naţional, începînd chiar cu anul 1906, cunoşteau cărţile şi articolele tipărite în trecut de către Basarabeni şi privitoare la cultura romînă. Am putea să punem chestia şi altfel: Mulţi dintre aceşti luptători cunoşteau literatura, cultura romînă? Mulţi din ei în activitatea lor erau porniţi de imboldiri conştiente, de cunoştinţe precise, luate din istoria, literatura romînă, de concepţii clare, întemeiate pe o înţelegere adîncă a cerinţelor neamului, a idealului naţional? Nu şi iarăşi nu. Adevărat, cu cît mai aproape de zilele noastre, mai ales după 1906, cu atît mai multe cărţi romîneşti se răspîndeau în Basarabia, numărul cetitorilor acestor cărţi sporea; creşteau şi cunoştinţele de literatură romînească. Însă pentru toţi acei care au avut putinţă să urmărească mai de aproape mişcarea despre care-i vorba, e lucru evident că nu aceste cunoştinţe foarte vagi, răzleţe, superficiale —au fost factorul puternic al mişcării, nu dela dînsele venea acel imbold care i-a determinat pe Basarabeni să facă alipirea. Era, trebuia să fie o altă putere mai profundă care, fără să atîrne de cunoştinţele întîmplătoare, de părerile personale ale acestor oameni, cu atît mai imperios şi mai sigur i-a îndrumat pe calea istorică.

Vom încerca să descoperim această putere.

III

Am văzut că aproape toţi Basarabenii, care din 1906 au lucrat pentru romînism la noi, au fost sau fii de ţărani sau din tagma duhovnicească, cu alte cuvinte—de pe lîngă ţărani. Dela sine se înţelege că dacă e vorba de o putere îndrumătoare în istoria romînismului în Basarabia, ea nu putea fi alta decît ţărănimea basarabeană. Şi într'adevăr, cînd ne gîndim la această pătură obştească din Basarabia, cînd cercetăm viaţa ei, gîndirile, sentimentele, obiceiurile, limba şi toate manifestările în care se răsfrînge sufletul ei, aflăm aici o lume întreagă de idei, de sentimente, de credinţe, care privesc nu numai prezentul şi viitorul, ci şi trecutul. Această lume încă îşi aşteaptă cercetătorul ei, şi e greu de prevăzut la cîte încheieri de mare preţ ne va duce o astfel de lucrare. Pentru noi însă în momentul de faţă e mai interesantă altă chestie:—De unde lua ţărănimea basarabeană acea bogăţie sufletească, acea nemărginită tărie şi hrană, care i-a dat putere să-şi păstreze natura etnică, fără nici o stricăciune, timp de mai mult de o sută de ani? Nu găsim decît un singur răspuns:—limba.

1 Ion Pelivan. „L'Union de la Bessarabie à la Mère-Patrie—La Roumanie", Paris, 1919. Pag. 45—47.

A fost mare noroc că politica de rusificare a guvernului ţarist n'a putut distruge această puternică armă a romînismului în Basarabia. Mare primejdie era şcoala rusească; însă ocîrmuirea moscovită nu prea purta grijă de instrucţia populaţiei, mai ales a celei de prin sate. Pe timpul lui Alexandru III (1881—1894), inspiratorul său, vestitul Pobedonosţev, de altfel om foarte cult, avea şi se baza chiar pe concepţia că învăţătura e dăunătoare pentru poporul de jos, şi prin diferite măsuri stăruia să împedece luminarea poporului. Şcolile care totuşi existau, se mărgineau la un program foarte redus.

Cu atît mai puţin folos putea să aducă şcoala rusească Romînilor basarabeni, pentru care ea era cu totul străină. După un chin zădarnic de cîţiva ani — ei, întorcîndu-se în mediul romînesc—uitau tot ce învăţaseră. Ce e de mirare, dacă chiar conducătorii învăţămîntului mărturiseau, în dările lor de samă, că şcoala are prea puţin spor şi că piedica cea mai mare e lipsa de corespundere între şcoala rusă şi elementele străine! Un director al învăţămîntului primar se plîngea că în Basarabia „elementele străine foarte greu se prefac în Ruşi", că în timpul verii elevii „adesea uită cuvintele şi expresiunile ruseşti învăţate, astfel că la începutul noului an şcolar au nevoe iarăşi de a învăţa şi a-şi însuşi cuvintele şi expresiunile, studiate mai înainte". 1

Putem astfel spune că, din partea şcolii ruseşti, limba Romînului basarabean a rămas nevătămată. Departe ajunse ţarismul asuprind popoarele supuse, însă în această cetate el n'a putut pătrunde. În schimb a fost un alt mijloc, altă putere care susţinea această licărire a romînismului în Basarabia—această putere a fost biserica.

Nu odată s'a spus şi chiar s'a scris, că în Basarabia într'o vreme şi slujba bisericească se făcea în limba rusească, fiind oprită cea romînească. Nu e exact: în mai multe sate romîneşti din Basarabia slujba s'a făcut toată vremea în romîneşte, uneori şi în ruseşte. Nu ştim cum privea stăpînirea acest lucru: ori că pentru unele cazuri se făcea excepţie, ori că măsurile autorităţilor rămîneau nebăgate în samă,—oricum ar fi, slujba bisericească în limba romînă de fapt niciodată n'a fost scoasă din uz. Vom cita un caz, poate mai caracteristic decît altele, căci a avut loc în apropierea oraşului, cum se zice subt mîna autorităţilor bisericeşti; e vorba de cele petrecute într'un sătucean ro-

1 Jurn. şed. Adunării Zemstvei Guberniale din 1905, pag. 118.

mînesc Visternicenii, zis şi Rîşcanovca (suburbia Chişinăului), unde timp de 38 de ani, până la 1897, a preoţit părintele subsemnatului. La Visterniceni, pe la 1882—1885 trăia încă un diacon de vre-o 90 de ani—„moş diacon cel bătrîn"—cu pronumele Ciuş, care lua parte la slujba bisericească şi nu cunoştea nici o boabă rusească. In biserica Visternicenilor încă se păstrau cărţi romîneşti, tipărite la mănăstirea Neamţului şi, după cît ne-aducem aminte, aproape nu era nici o carte rusească, afară de evanghelie; şi pe aceia o scoteau din veştmintărie numai la Paşti, cînd evanghelia se cetea în două limbi. Pe de altă parte toată cîntarea, afară de cîteva ectenii, se făcea în romîneşte. Diaconul Petcu (înlocuitorul lui Ciuş) cunoştea psaltichia şi era cîntăreţ vestit în tot oraşul. Mulţumită lui, la slujbă se adunau ţărani din împrejurime, din alte sate. De se întîmpla vre-o înmormîntare, ori cu vre-o altă ocazie, se ştia că la sfîrşitul mesei, fiind rugat de ţărani, „părintele diaconu" va cînta ceva din cele bisericeşti. Şi nu vă puteţi închipui, cu cîtă mulţumire îl ascultau toţi mesenii. Chiar la boerii romîni din Chişinău, deşi în mare parte înstrăinaţi, la toate treburile bisericeşti diaconul Petcu era poftit. Căci cine ca dînsul ştia să pătrundă inimile cu cîntarea la „prohodul Mîntuitorului"! Cine mai frumos cînta „De tine se bucură toată făptura", „Cuvine-se cu adevărat"!

De asemenea, predicile se făceau în romîneşte. Ca să înţelegeţi în ce măsură aceste predici corespundeau cerinţelor vieţii, putem mărturisi că nu era predică în urma căreia ascultătorii să nu-şi exprime mulţumirea cu cuvintele: „Bodaproste! Dumnezeu să-ţi dee sanatate!" Treceau zeci de ani, şi ţăranii îşi aduceau aminte de cele rostite în biserică—fapt care spune mult în privinţa sufletului romîn din Basarabia.

Aceleaşi lucruri le-am putea spune cu privire şi la alte sate, de pildă Vărzăreşti, Lozova, Cioreşti, Corneşti, Străşeni. Cine din generaţia noastră n'a apucat încă în viaţă membri ai clerului—preoţi, diaconi, cîntăreţi—„dascaii", care să nu ştie de loc ruseşte sau foarte puţin şi care prin urmare, cu toate insistenţele stăpînirii ruseşti, nu puteau să facă slujba bisericească decît în romîneşte.

Incheerea necesară la care ne conduc pe noi faptele, de către noi înşine observate, e aceia că între satele romîneşti şi biserică, în Basarabia, era cea mai strînsă legătură; iar din punct de vedere naţional această legătură a fost de mare însemnătate, de oarece printr'însa era susţinută limba.

Trecînd la conţinutul acestei limbi, vom adăoga la cele spuse mai sus, că a avut toată dreptatea neuitatul poet basarabean preotul Mateevici cînd, în versurile sale „Limba noastră", ne spune că „limba noastră-i o comoară în adîncuri înfundată", e „limba vechilor cazanii", e „vechi izvoade, povestiri din alte vremuri". Toate aceste definiţii nu-s numai podoabe retorice, dar şi adevăruri neîndoelnice. Şi aici deocamdată rămîne nelămurită chestia, ce conţinut şi-a păstrat limba Romînului basarabean,—căci

acele adunături de cîntece, cîte au fost culese[1] în Basarabia, sînt—nici vorbă—prea departe de a cuprinde tot ce se găseşte în limba romînă din Basarabia. Pe lîngă cîntece, există în limba noastră o mulţime de zicători, de poveşti, de istorii—tradiţiuni. Acum vre-o cinci ani un preot bătrîn (Vladimir Băltag din Cojuşna) ne-a povestit istoria unui şir de sate basarabene, întreţesută cu mai multe întîmplări din viaţa lui Ştefan cel Mare. „Cînd Ştefan Vodă alunga turcul, ne istorisea cucernicul bătrîn, s'a oprit pe valea Bîcului în nişte lozie, şi acolo s'a făcut Lozova. Altă dată s'a dus la vînat prin codrii Bîcului şi multă plăcere a avut prinzînd o capră sălbatecă în locul acela, unde astăzi e Căpriana. Nu odată stătea el la un vornic al său, care locuia unde astăzi se află Vornicenii. Tot dela Ştefan cel Mare se trage şi numele satului Vadu-lui-Vodă—unde, cum îşi aduce aminte memoria poporului,—nu odată trecea Nistru Marele Voevod apărîndu-şi moşia". Dela maică-mea, fiică de preot din ţinutul Orheiului, am auzit o limbă minunată, o mulţime de zicători, de „tăcălii", cum le zicea ea, din care pe urmă multe le-am aflat la Creangă şi la alţi scriitori romîni, despre care maică-mea, venită dintr'un sat romînesc depărtat şi ne ştiind nici carte, nu auzise deloc.

Intr'adevăr limba romînă pentru ţăranii din Basarabia a fost cea mai scumpă „comoară", păstrată şi „înfundată în adîncuri", unde n'au putut-o ajunge vijeliile vremurilor vitrege. Au învăţat-o, cum zice A. Ruso, „la izvorul ei adevărat, la şcoala trebilor, a nevoilor şi a istoriei neamului"[1] în viaţă. Intr'însa, în cîntecele ei, ei au aflat mîngîere în împrejurările grele şi triste ale vieţii; într'însa a găsit explicarea trecutului şi a naturii, dintr'însa şi-a luat educaţia cea mai sănătoasă naţională, ea cu drept cuvînt le-a făcut singură „unitatea şi tradiţia romînească", căci, vom repeta cuvintele „părintelui Petru" (Maior)—„limba e neamul".[2]

E locul de adăogat, că dacă „comoara" aceasta n'a fost răpită din fericire de străinii apăsători, ea pe de altă parte n'a fost atinsă nici de înrîurirea vătămătoare a „bonjuriştilor" şi „tiuniştilor"; şi această curăţenie o face cu atît mai preţioasă şi mai interesantă, mai puternică ca un mijloc de naţionalizare—pe de o parte, şi mai semnificativă, mai folositoare pentru tot neamul—pe de alta.

IV

Am arătat mai sus, că aproape toţi Basarabenii luptători în chestia romînismului au crescut prin sate, la vatra ţăranului romîn. Vederile săteşti, graiul strămoşesc, obiceiurile romîneşti, cu atîta sfinţenie păstrate, cu atîta credinţă trecute prin nagara

1 „Cugetări".
2 „Cugetări".

vremurilor grele,—începînd cu poveştile, cu colindele copiilor, cu descîntecele babelor şi până la rînduelile şi ceremoniile nunții şi ale înmormîntării,—aceasta a fost atmosfera în care ei au crescut, de aici le-au venit întâile impresii ale vieții, care au intrat şi s'au aşezat în sufletul lor tocmai în acea vîrstă, cînd se formează natura omului. Moşu Manachi, un storoj bisericesc, mama Vitora, o femee bătrînă şi deşteaptă, baba Ioana şi baba Vîrvara —aceştia ne-au fost guvernorii şi guvernantele noastre, care întâiu ne-au arătat farmecul poveştilor, ne-au făcut cunoscuți pe Făt-frumos şi Ileana Cosînzeana.

„Cursul superior", unde pe temelia pusă în familie se aşezau alte impresii cu acelaşi spirit romînesc, ne-au fost biserica, seminarul teologic. Aici înrîurirea romînismului venea din alt izvor, pe altă cale din cărți bisericeşti, din cîntarea evlavioasă, din limbă, din tradiții poporane; dar urmarea era aceiaşi: adîncimea romînismului în suflet, deşteptarea într'însul a unor cerințe nedesluşite, dar şi nestrămutate. Vremea şi împrejurările puteau să aşeze asupra acestor elemente întipăriri nouă, poate chiar străine, putea să le întunece, dar nu putea să le nimicească; şi la un moment dat, subt razele unor împrejurări mai fericite, trebuiau să iasă la iveală, să-şi arăte puterea şi să-şi ceară dreptul.

Ați observat poate, că aproape toți luptătorii romîni basarabeni au eşit din Seminarul Teologic. Cu acest prilej, ne-aducem aminte,—boerimea basarabeană nu demult glumea, că au venit la putere „seminariştii". Rolul acesta, ce i a căzut Seminarului Mitropolitului Gavriil, nu e întîmplător şi nu poate fi explicat decît prin faptul, că majoritatea covîrşitoare a elevilor acestei şcoli erau odraslele clerului, venite de prin sate: acolo le-a fost întâia educație națională, acolo s'a creat acea legătură sufletească între ei şi Romînii săteni, care a rămas nevăzută, însă nestrămutată pentru totdeauna.

In 1913 s'a serbat centenarul Seminarului Teologic din Chişinău. S'au adunat din toate părțile Basarabiei o mulțime de foşti elevi—preoți, diaconi, cîntăreți, persoane laice,—şi nici vorbă nu-i că aproape toți erau Basarabeni-moldoveni. Încă nu bătuse ceasul ca aceşti fii ai Basarabiei să se exprime în chestia romînismului, însă ziua aceia a rămas ca un moment neuitat, cînd într'o formă solemnă, impunătoare, s'a manifestat anume acea puternică legătură între satul romînesc, pămîntul romînesc din Basarabia şi fiii lui trecuți prin şcoala vestitului mitropolit Bănulescu. Această legătură mai cu seamă rămîne invederată pentru acei care au avut putință să urmărească de aproape cele petrecute în Basarabia. In 1908 s'a serbat jubileul de 75 ani dela înființarea liceului întâiu din Chişinău; şi serbarea a trecut, putem zice, nebăgată în seamă, ne lăsînd în viață nici o urmă. Şi aceasta e uşor de explicat: elevii liceului, majoritatea lor fiind din populația oraşului înstrăinat, străini intrau în şcoală şi, neavînd legături cu pămîntul basarabean, după ce isprăveau şcoala, se spulberau prin nemărginitele cîmpii ale Rusiei.

Veți zice că legătura despre care e vorba, nu are nimic a face cu romînismul şi prin urmare n'a avut nici o însemnătate pentru mişcarea ulterioară. Credem că nu e aşa: după cele spuse mai sus, noi ştim de unde venea această legătură şi în ce consta. Ea venea din frageda copilărie, din leagănul romînismului, din satul moldovenesc şi consta în unitatea educației începătoare, în comunitatea intâilor impresii şi aplecări sufleteşti. Manifestarea ei din 1913 ne arată că ea era vie, şi mai mult: că într'însa era o anumită putere, care la un moment dat era în stare să-i întrunească pe toți Basarabenii într'o pornire, într'un avînt.

Astfel şi numai astfel trebue înțeleasă şi explicată psihologia Romînului basarabean. Şi cînd noi, Basarabenii, ne gîndim la toate cele petrecute în Basarabia prin familiile, prin satele romîneşti dela noi, în trecut,—adesea ne vine să zicem: Cîtă nedreptate şi nedreptate dureroasă a fost în acele învinuiri de rusofilism, antiromînism, care în vremea din urmă nu odată au fost aduse Basarabenilor şi mai cu samă preoțimii basarabene! Aceste învinuiri adesea erau o simplă neînțelegere, dar nu odată au fost şi un abuz de cuvinte, căci deloc nu corespundeau cu realitatea. Să nu confundăm romînismul cu regimul, romînismul înrădăcinat, împlîntat în suflet din copilărie şi prin urmare nestrămutat, şi regimul nou adus şi chiar aflat în stare trecătoare (avem în vedere marile reforme pornite)...

V

Cum vedem, unirea Basarabiei cu Romînia a fost hotărîtă de „Sfatul Țării", de către Basarabeni; şi e un eveniment pe cît de complicat, pe atît de instructiv. Cercetarea împrejurărilor şi a condițiunilor în care s'a pregătit şi s'a desvoltat acest eveniment, ne duce la oarecare încheeri foarte însemnate. Le vom sublinia, arătîndu-le în trăsături generale.

1) In Basarabia există un romînism sănătos. El n'a fost adus dinafară, ci a venit din adîncul vremurilor şi a crescut în sufletul poporului. Poporul l-a păstrat cu cea mai mare sfințenie timp de un veac şi mai bine, şi astăzi îl aduce pe altarul patriei spre binele neamului întregit.

2) Romînismul basarabean nu e ceva absolut conştient, aşezat într'o concepție sistematică, în care ar putea fi arătate programe gata şi îndrumări pentru orice activitate socială şi politică. Insă el nu e nici un simplu instinct orb, care nu ştie de unde purcede şi ce vrea şi care uşor ar putea deveni o unealtă ascultătoare pentru scopuri străine lui. Romînismul basarabean este compus din elemente de conştiință. Aceste elemente cuprind toate laturile vieții unei mulțimi de oameni şi îmbrățişează un şir de mişcări sufleteşti şi de evenimente exterioare. Fie ele mici, fie mari,—în ele se închee o istorie de un veac întreg. Şi dacă acest romînism a fost destul de puternic ca timp de o sută de ani să respingă orice înrîurire vătămătoare a străinilor apăsători,

care ar fi putut să-i răpească comoara națională, să credem că în împrejurările fericite de astăzi, cînd s'a deschis și pentru dînsul calea firească a propășirii, el nu va mai rămînea în starea veche de amorțire și va intra în viața comună a neamului, nu ca un material brut, trebuincios la clădirea nouă a societății, ci ca un factor îndrumător, în tot cazul—eficace, care-și va spune cuvîntul său.

3) In legătură cu aceste considerațiuni stă și ulterioara încheere.

E lucru firesc, că unirea Basarabiei cu Romînia n'a fost un pas pur politic, făcut în împrejurări mai mult sau mai puțin întîmplătoare și venite dinafară. N'a fost nici un act pornit din voințe personale, de orice motive ar fi fost ele conduse. Imprejurările politice au putut numai prilejì alipirea, nu însă a cauza evenimentul. Asemenea, persoanele au putut numai înfăptui aceia-ce demult se cerea în adîncurile sufletului romîn basarabean, însă n'au putut crea acest fapt. Dar, pe de altă parte, să fim sinceri și să recunoaștem, că se cerea multă pricepere pentru a lua hotărîrea cuvenită și a o spune în fața lumii. In această pricepere, în această hotărîre stă mîndria Basarabenilor, stă și marele merit al lor față de poporul basarabean, față de neam. Insă nu e destul să recunoaștem aceasta. Să fim consecvenți pănă la sfîrșit, și să avem toată încrederea în romînismul lor, tot respectul față de munca depusă. E nevoe să înțelegem, că această încredere, acest respect nu e numai un act de dreptate simplă, o datorie morală : ea este singura cale pentru unirea sufletească, ea este condiția *sine qua non* pentru acea colaborare pașnică, folositoare și rodnică, la care astăzi sînt chemați deopotrivă toți cetățenii Romîniei Mari.

4) Am adăoga încă o încheere din cele spuse care, deși nu stă în directă legătură cu cele premergătoare, totuși ne lămurește multe în starea Basarabiei și în aplicările Basarabenilor.

Basarabenii au eșit pe arena istorică ca democrați, ca părtași ai celor mai largi reforme democratice. Credem că cele spuse cu privire la obîrșia și la educația mai ales a luptătorilor basarabeni ne dau tot dreptul să spunem, că democratismul basarabean este de o natură deschisă. Acest democratism nu e un cuvînt de modă—cine astăzi nu se crede un democrat hotărît? Nu e el nici o simplă lozincă politică, menită a captura pe cei nevinovați. Democratismul Basarabenilor, noi am zice, este același romînism, privit numai din punct de vedere social-politic. Basarabeanul romîn, dacă într'adevăr e pătruns de sentimentul romînismului, nu poate să nu se gîndească la țărănimea basarabeană, la suferințele și nevoile ei, nu poate să nu ceară largi reforme care ar cuprinde și pe țărani, nu poate să nu lucreze pentru îmbunătățirea soartei lor, cu alte cuvinte—nu poate să nu fie un democrat sincer, căci Romînii noștri sînt țărani, orășenii basarabeni fiind aproape înstrăinați.

Credem, că aceste lămuriri ne dau tot dreptul să zicem că, odată cu democratismul basarabean, intră în viața neamului romînesc nu un curent vremelnic și întîmplător, ci o putere mare, eșită din sinul poporului basarabean, care putere nu atîrnă deloc de gusturile și de voința personală a fruntașilor, „leaderilor", etc., și care cu atît e mai tare, mai neînduplecată.

Aici noi ajungem la alt șir de chestii, la alte probleme actuale, dintre care cea mai interesantă, mai complicată și mai grabnică e problema naționalizării în Basarabia. Asupra ei însă vom reveni altă dată.

Nicolae Popovschi

Convoi funebru

Pe strada plină de noroi,
Pe strada veche, desfundată,
Venea 'ntr-o zi de toamnă 'negurată
Un biet convoi.
Şi caii amîndoi,
Doi cai bătrîni şi făr' de vlagă,
De-abia că izbuteau să-l tragă
Pe strada plină de noroi.

In urma sa,
Copii, bătrîni, femei frumoase
Şi multe feţe cuvioase
Şi cîntăreţi... că 'ntreaga cale
Răsună
De-atîtea cîntece de jale.

Doi ciocli duc coliva veche.
In faţă, un paracliser
Cu ochii îndreptaţi spre cer,
Cu pălăria verde pe-o ureche,
De-abia mai ţine 'n mînile-i osoase
Prăjina unei cîrpe unsuroase
Cu chipul Sfîntului Andrei.

Şi 'n urma ei,
Pe capra unei trăsurice,
Un băeţaş de zece ani
Pentru vre-o doi-trei gologani,
Se tot căzneşte să ridice
Crucea de lemn, pe care zice
Că cel jelit de-atît popor
E-un negustor...

Pe strada plină de noroi,
Pe strada veche, desfundată,
Convoiul merge 'ncet, greoiu...
Dar,
Pe lîngă zid, grăbită trece
O fată... Ochi adînci de foc...
O clipă s'a oprit în loc,
Privind la lumea ce petrece
Pe mort.
Şi cum e-atît noroi
Şi-a ridicat puţin rochiţa,
În cît se văd ciorapii amîndoi...

Şi-atunci
Acelaş dor
A străbătut cuceritor
Întreaga tristă adunare.
Femeile privesc geloase,
A amuţit întregul cor.
Şi multe feţe cuvioase
Şi 'ntorc privirea poftitoare
In urma ei...

Iar pe prăjină, sus se'ntoarce
Şi chipul Sfintului Andrei.

Pe strada plină de noroi,
Pe strada veche, desfundată,
Venea intr-un tirziu de toamnă
O fată.
Şi 'n urma ei,
Doi cai bătrini şi făr' de vlagă
De-abia că izbuteau să tragă
Un biet convoi.

Lazăr Iliescu

Tinereţea veşnică

Cum se urmărea in vremurile vechi.—In vara trecută o ştire senzaţională a străbătut in presa din toate ţările. Se spunea că fiziologul vienez, profesorul Eugen Steinach, a găsit mijlocul să intinerească pe cei bătrini, un mijloc cu mult mai simplu decit acela publicat cu citeva luni mai inainte de doctorul rus Voronof din Paris.

Nu demult ziarele au comunicat că după o ştire din Craiova, la un spital din acel oraş s'au făcut citeva operaţiuni după metoda Steinach, la nişte bătrini din azil.

Prin urmare chestia a căpătat şi o importanţă locală pentru ţara noastră. In curind, dacă operaţiile vor reuşi, vom putea avea şi la noi citiva bătrini intineriţi. Iar dacă printre cetitorii noştri se găsesc unii, care se gindesc cu jind la vigoarea pe care o etalau odinioară, şi care fac reflecţii melancolice asupra vremurilor triste de azi,—ei nu vor avea decit să facă micul sacrificiu cerut de exorbitanta scumpire a trenurilor şi să se repeadă până la Craiova.

Căci dorul de a intineri este tot atit de vechiu caşi conştiinţa omenească. In geniala creaţiune a lui Goethe, *Faust*, vedem că cele mai inalte preocupări filozofice ale unui savant imbătrinit in cercetări ştiinţifice nu sint in stare să alunge dorul de „o oră de iubire". De altminterea, cind religia invaţă popoarele să rabde smerite jugul, in schimbul unor strălucitoare promisiuni pentru viaţa viitoare, ea nu dă in realitate decit o poliţă asupra tinereţii veşnice. Am putea noi să ne explicăm religiozitatea celor bătrini, dacă aceştia ar crede că şi in viaţa viitoare vor rămînea tot bătrini ?

Cum insă omul e practic, el se gindeşte de obiceiu că ce-i in mină nu-i minciună. In aşteptarea vieţii de apoi, el ar dori să fie tînăr şi fericit in cea de azi. Preocuparea aceasta il face adesea să caute mijloace de intinerire; şi istoria ne povesteşte de

mulţi oameni mari, care au recurs la diverse mijloace în stare să le redea puterile pierdute.

O metodă foarte lăudată în vechime era contactul de aproape cu persoane tinere de sex contrar. In special inspirarea aerului expirat de fete tinere trecea drept foarte propice a readuce moşnegilor tinereţea. Bătrînul David, regele Iudeilor, multe decenii după ce omorîse pe Goliat, şi-a luat o tovarăşă de viaţă în persoana tinerei Abisag din Sunem, în speranţa că ea îl va întineri. Istoria ne spune chiar că metoda aleasă n'a fost din cele mai rele. Dacă ea n'a dat rezultate practice reale, tot a avut cel puţin efectul că a dat din cînd în cînd moşneagului rege senzaţia că întinereşte. Şi tot e ceva.

Metoda întineririi cu ajutorul aerului expirat de fete tinere era cunoscută şi la Romani. Astfel s'a găsit o piatră funerară cu următoarea inscripţie în limba latină, pe care o redăm în traducere liberă:

„Lui Aesculap şi zeiţei sănătăţii, dedicat de L. Clodius Hermippus, care a trăit 115 ani şi 5 zile, prin suflarea unor fete tinere, despre care şi după moartea lui naturaliştii nu se vor minuna puţin".

Autorul inscripţiei a avut dreptate. Despre fenomenul petrecut cu acest Hermippus, multe, multe secole mai tîrziu s'a scris un tratat. In 1753 a apărut o carte de un medic foarte cunoscut pe acea vreme, I. H. Cohausen, care studiază metoda de întinerire a lui Hermippus. Autorul recomandă călduros sistemul, face însă o rezervă. Nu aerul oricărei fecioare e atît de folositor; e nevoe de fetiţe mici pentru ca efectul să fie strălucit. Cohausen dă chiar lămuriri cine a fost Hermippus, asigurîndu-ne că era directorul unui azil sau al unui liceu de fete. Volumul autorului modern are pe copertă o pirogravură, reprezentînd un moşneag într'un „fotoliu", cu două fetiţe pe genunchi şi inspirînd aerul din gura lor.

De unde a aflat Cohausen aceste date, nu pot să vă spun, pentrucă, trebue să mărturisesc: nu i-am cetit cartea în original.

Unul din cei mai celebri medici dela începutul evului modern a fost Paracelsus (1493—1541), cu numele întreg Philippus Aureolus Theophrastus Paracelsus Bombastus, care avea adunată în creerul său toată ştiinţa vremii lui, dar în acelaşi timp şi cele mai ciudate fantazii ale unei imaginaţii fără frîu. El poseda o „piatră a nemuririi" cu care putea vindeca orice boală, putea prelungi orice viaţă. Numai el însuşi a avut ghinionul să moară la 48 de ani.

Un alt medicament de prelugire a vieţii, apărut în veacul al 18-lea, îl cunoaşteţi cu toţii. E celebrul ceaiu „Saint-Germain". Astăzi acest ceaiu nu-i altceva decît un simplu purgativ uşor. Pe vremuri el era considerat ca un „elixir de viaţă lungă". Numele său nu vine dela localitatea Saint-Germain, pentrucă acolo, „canis a non canendo", s'a semnat actul de înmormîntare a vechii Austrii, ci dela un conte de Saint-Germain, care—fierbînd mai

multe burueni, între care şi foi de Senna—a obţinut acel ceaiu prelungitor de vieţi, care i-a adus lui o celebritate mondială.*

Toată lumea se folosea pe întrecutele de acel ceaiu. Cînd cineva se plîngea contelui că vre-o rudă i-a murit, deşi băuse din ceaiul lui, el găsea imediat explicaţia. Dacă decedatul începuse cura cu puţin înaintea morţii, atunci ceaiul nu avusese timp să-şi facă efectul; dacă murea vre-un adept cronic al acestui ceaiu, contele de Saint-Germain spunea:

— Vezi, dacă n'ar fi băut ceaiul meu, el ar fi murit cu mulţi ani înainte.

Nici Anglia n'a rămas în urmă cu metodele de prelungire a vieţii. „Patul ceresc" al doctorului Graham—pe englezeşte „Celestial bed"—avea darul să redea moşnegilor puterea tinereţii. Era un pat de o construcţie foarte complicată. Cînd te culcai în el, curente electrice gîdilitoare îţi străbăteau corpul, parfumuri ameţitoare te îmbătau şi o armonică aranjată în pat te desfăta cu sunete muzicale. Toate aceste excitări făceau ca cel puţin în timpul cînd stau culcaţi în „patul ceresc", moşnegii să aibă senzaţii amintitoare a unor vremi trecute.

Am arătat unele din sistemele cele mai celebre de întinerire din vremurile vechi. Pe lîngă ele mai existau talismane, amulete, descîntece, vrăjitorii, formule astrologice şi cîte altele, pentru a face pe cei care au ajuns după o viaţă de muncă şi privaţiuni, la oareşicare avere, să se poată bucura de ea sau cel puţin s'o treacă în pungile nesăţioase şi lipsite de conştiinţă ale vînzătorilor de viaţă lungă.

Pe la finele veacului al 18-lea ştiinţa a reuşit să se dezbare complect de speculaţiile fanteziste de până atunci şi să intre hotărît pe calea experimentală. Dar şi savanţii moderni tot oameni au rămas şi n'au pierdut slăbiciunea de a dori întinerirea.

Problema văzută în lumina ştiinţei moderne până la Steinach.—Celebrul medic berlinez, Chr. Hufeland, a creat chiar o ştiinţă nouă, numită „Macrobiotica sau arta de a prelungi viaţa omenească" In cartea sa cu acest titlu, apărută acum 120 de ani, el lasă la o parte orice speculaţiuni mistice. Studiind amănunţit mai întâiu din ce constau schimbările pe care bătrîneţea le aduce în diversele organe ale corpului; apoi schimbările ce se produc în funcţiunile acestor organe, se caută a se ajunge la o pricepere a cauzelor acestor schimbări, pentruca din cunoaşterea cauzelor să se poată deduce combaterea lor.

In felul acesta s'a ajuns la combaterea bătrîneţii prin metode higienice. Metodele mai importante de care se folosea higiena erau temperanţa la mîncare şi băutură, abstinenţa dela alcool şi nicotină, reîntoarcerea la natură, viaţa în aer liber, băi, primblări, etc.

* Contele de Saint-Germain se dădea ca exemplu doveditor chiar pe sine însuşi, căci se pretindea în vîrstă de două sau chiar trei mii de ani şi povestea că cunoscuse personal pe Isus Christos şi pe cei 12 apostoli.

Din aceste învățături au eșit multe alte metode speciale, dintre care unele au dat naștere unor secte fanatice. Vegetarianii, antialcoolicii, naturaliștii, kneippiștii, kuhniștii, etc., sînt, în fond, niște luptători pentru tinerețea veșnică sau prelungită, chiar dacă ei înșiși nu-și dau bine seama de aceasta. Mulți dintre propovăduitorii acestor metode n'au pregătirea științifică necesară și cad în greșala savanților de odinioară de a explica fenomenele prin speculațiuni teoretice care nu sînt bazate pe experiențe practice.

Un mare rol în întinerire joacă stațiunile balneare. Odinioară se credea că există o nimfă specială a izvoarelor balneare, care dă apelor tăria necesară pentru a vindeca boalele și a întineri pe vizitatorii lor. Mai ales Germanii credeau foarte serios în existența unui „Brunnengeist"—spiritul izvoarelor.

Astăzi analize chimice și fizice ale izvoarelor, experiențe fiziologice caută să găsească o explicație naturală a efectelor apelor minerale. Numeroșii vizitatori ai băilor sînt convinși că, indiferent de modul de funcționare al apelor, ei părăsesc stațiunea balneară întineriți.

La Karlsbad, cea mai mare stație balneară *ca atare* din Europa, zeci și sute de plachete donate de vizitatori recunoscători, conțin imnuri de laudă, în versuri și proză, în toate limbile, asupra efectului apelor. Și mereu, mereu se repetă mărturisirea autorului că se simte întinerit de cura de Karlsbad. Ba s'au făcut chiar și studii științifice acolo. Cartea d-rului Lorand din Karlsbad, *Das Altern* (Imbătrînirea), tradusă și în limba franceză, discută cu multă originalitate chestia îmbătrînirii, arătînd și rolul glandelor cu secrețiune internă în procesul de îmbătrînire.

In a doua jumătate, sau mai bine în al 4-lea sfert al secolului trecut, am avut însă și savanți geniali care s'au ocupat, cu ajutorul unor metode curat științifice, de chestiuni în legătură cu prelungirea tinereții. Unul din cei mai de seamă a fost Ilie Mecinicof, dela Institutul Pasteur din Paris.

Mecinicof a observat că animalele cu un intestin gros lung trăesc puțin. Cum însă în intestinul gros, la om și animale, trăesc miliarde de microbi, considerați în genere ca inofensivi, marele savant s'a întrebat dacă nu cumva acești microbi sînt vinovați sau cel puțin complici la îmbătrînirea timpurie. El a reușit să arăte că putrefacția albuminelor în intestin, provocată de bacterii, dă loc la niște corpi otrăvitori, cum e Indolul, Paracresolul, etc. Mecinicof a izolat aceste substanțe și le-a dat, în doze mici, unor animale de experiență, care după cîteva luni au început să prezinte fenomene de degenerescență senilă, asemănătoare aceleia a oamenilor.

Prin urmare s'a dovedit că bătrînețea e în funcție de flora intestinală. Cum putrefacția albuminelor e împiedicată de acizi, Mecinicof începu să dea animalelor sale de experiență bacili ai acidului lactic, adică niște microbi care produc acid lactic. Acești microbi nu sînt însă în stare să fabrice acidul lactic din nimic; lor le trebue pentru acest scop un material de construcție, care e zahărul.

După multe cercetări a fost găsit un bacil, pe care l-au numit „glycobacter peptolytic", cu proprietatea de a preface, în intestin, amidonul în zahăr. Prin urmare, problema părea rezolvată. Dai individului o hrană cu mult amidon, îi dai microbii care prefac amidonul în zahăr și mai adaogi niște bacili ai acidului lactic, care prefac zahărul în acid lactic. Toate aceste condiții sînt îndeplinite de iaurt.

Și ce se întîmplă? Se zice că Bulgarii sînt poporul cel mai mîncător de iaurt; și statistica arată că Bulgaria e țara care are cel mai mare număr de locuitori centenari,—o nouă confirmare a teoriilor lui Mecinicof.

Aceste teorii au fost primite cu mare entuziazm în lumea întreagă. Iaurtul, care nu era cunoscut decît în Turcia, în Bulgaria, iar la noi aproape numai în Muntenia, s'a răspîndit în toată Europa.

Entuziazmul n'a ținut însă mult, pentrucă rezultatele n'au fost atît de strălucite. De altfel, nici n'ar fi putut fi. Pentru a se putea trage concluzii definitive, ar fi nevoe de experiențe prelungite mulți ani; și publicul e de obiceiu nerăbdător.

Insă chiar dacă aceste experiențe, sau altele de acest fel, ar da rezultate vădite, ele cearcă numai să întîrzie bătrînețea cît mai mult. Omenirea nu se mulțumește însă numai cu atîta. Ea caută, pentru a-și satisface pofta de senzațional, rezultate vădite, momentane.

Pentru aceasta e nevoe de metode care să arate limpede nu numai că vrîsta îmbătrînirii s'a mutat mai la deal pe drumul vieții, ci că chiar omul bătrîn poate reveni la starea înfloritoare a tinereții.

Bătrînii sînt singurii care-și dau seama de frumusețile tinereții și care ar da totul, chiar fericirea vieții de apoi, ca Faust, pentruca să redevie tineri.

Incercări științifice de a reveni la tinerețe s'au făcut abia în ultimii ani.

Prima încercare de acest fel a făcut-o celebrul fiziolog francez Brown-Séquard. Pornind dela ideia că viața sexuală e determinată de glandele genitale—ovariile la femei, testiculele la bărbați,—el a pus bazele unui nou fel de tratament, organoterapia. Acest tratament a avut succese mari la unele boale, cum e cretinismul gușaților. In tratarea senilității însă, el a dat greș.

Nu demult la Paris, medicul rus Voronof a reluat experiențele, pe altă cale. El nu dă „bolnavului" extracte de glande genitale pe cale bucală sau prin injecții, ci face o operație. Transplantează glanda genitală a unui om tînăr pe corpul unui bătrîn. Dacă „grefa", cum se spune în chirurgie, reușește, sînt toate șansele ca bătrînul să se simtă întinerit.

Explicația e simplă. Glanda genitală are două funcțiuni distincte una de alta. O secrețiune externă, de care e nevoe pentru a se da loc concepțiunii unei vieți nouă, dar și o secrețiune internă, care trece de-a dreptul în sînge, și care determină așa zisele

„insuşiri sexuale secundare". Ceiace face deosebirea aparentă dintre cocoş şi găină — creasta, pintenii, mindria, arţagul, şi în primul rind atracţia către sexul cellalt—toate aceste insuşiri sint datorite secreţiunii interne a glandei genitale.

Transplantind o glandă genitală tînără şi viguroasă unui individ senil, acesta recapătă acele însuşiri secundare pe care le pierduse. Acesta este sistemul Voronof. De mai bine de un an de cind s'au publicat primele lui experienţe, nu s'a prea auzit despre rezultatele lui.

De altfel la om, aceste experienţe sint greu de făcut pentrucă nu prea găseşti vinzători de glande genitale...

Ca să cunoaştem bine chestia, trebue să ne adresăm unui fiziolog care s'a ocupat mai mult de partea ştiinţifică a ei. Unul din aceştia este Steinach, care a găsit şi o metodă operativă în stare să scutească pe cel ce vrea să întinerească de a recurge la amabilul serviciu al unui june prodig de glande sexuale.

Primele experienţe ale lui Steinach. Schimbarea sexelor.—Profanii zimbesc ironic cind văd vre-un savant adincit în studiile sau experienţele sale, străin de lume şi preocupat numai de ştiinţa lui. Ei nu cunosc plăcerile estetice pe care le simte savantul cînd vede construcţia descoperirilor sale înălţindu-se din ce în ce mai mult spre culmile senine ale ştiinţii pure. Iar momentul cind poate pune coroana pe clădirea terminată, este o sărbătoare sufletească pentru arhitectul străin de plăcerile profane.

Cine urmăreşte activitatea lui Steinach, dela începutul ei până azi, îşi poate da seama de spinii care insoţesc trandafirii, întrupind opera ştiinţifică a unui savant.

Fiziologul vienez şi-a început cercetările asupra glandei genitale în anul 1904. Intreaga sa activitate a fost rezumată într'o interesantă broşură de către psihiatrul berlinez Dr. Magnus Hirschfeld, de care ne servim şi noi pentru a face cunoscută această activitate.

Inainte de dînsul se făcuseră experienţe care arătau că glanda genitală are pe lîngă secreţiunea externă şi una internă. Se ştia că masculul de broască are proprietatea că în zilele de reproducere i-se umflă ghiarele. Dacă broscoiul e castrat, această umflare a ghiarelor nu mai are loc; dacă însă se injectează unui broscoiu castrat substanţă de glandă genitală, tocată, dela alt broscoiu, fenomenul umflării ghiarelor revine.

Prima experienţă a lui Steinach a fost următoarea: El a injectat subt pielea unui broscoiu castrat, substanţa genitală a unui alt broscoiu în epoca de excitaţie sexuală. Şi a putut constata că acel broscoiu manifesta şi el excitaţie sexuală. Apoi a căutat printre broaşte un broscoiu care, în perioada de reproducere, nu dădea semne de excitare sexuală. Injectindu-i subt piele substanţă genitală, acest broscoiu începu să se dea şi el la broaşte. Indiferenţa sexuală de care suferea era deci vindecată.

După aceia Steinach îşi puse întrebarea: pe ce cale influenţează secreţia internă asupra broscoiului cînd îl excită sexualiceşte? Presupunînd că această excitare se face pe calea sistemului nervos, el făcu următoarea experienţă: Luă puţină tocătură de creer şi de măduva spinării dela un broscoiu în excitaţie sexuală şi o injectă subt pielea unui broscoiu castrat. Rezultatul fu că acesta dădu semne de excitaţie sexuală. Pentru a controla experienţa, el făcu alte injecţii de probă, pe deoparte cu creer de broscoiu în perioada de adormire sexuală, pe de alta cu tocătură de ficat dela un broscoiu în perioada de excitare. Nici unul din broscoii castraţi injectaţi astfel n'a fost influenţat întru nimic în atitudinea sa de castrat. Rezultatul acestor experienţe a fost rezumat de Steinach astfel: Glandele genitale produc, în perioada de reproducere, o secreţiune internă, care se revarsă în sînge şi influenţează sistemul nervos central, „erotizindu-l".

*

După aceia Steinach începu o serie de experienţe asupra şobolanilor. A constatat că şobolanii castraţi de mici, rămin până la bătrineţe cu însuşirile sexuale în stadiul de pui. Dacă însă, după castrare, el grefa glanda sexuală undeva pe corpul şobolanului, indiferent unde, atunci acesta se dezvolta complect.

Complectind aceste experienţe, Steinach a descoperit un fapt important. El a ucis astfel de şobolani şi a examinat la microscop glanda genitală grefată şi crescută aiurea pe corp. Astfel s'a putut constata că acea parte a glandei, care producea secreţiunea externă, sperma, era complect atrofiată, pe cînd substanţa interstiţială se dezvoltase mai mult decît normal. Prin aceasta s'a dovedit, cum am arătat mai sus, că glanda genitală are două funcţiuni cu totul deosebite, îndeplinite de părţi diferite ale ei.

Partea care produce secreţia internă şi care provoacă însuşirile sexuale secundare a fost numită de Steinach glanda pubertăţii, pentrucă aceste însuşiri ies la iveală pe vremea pubertăţii. Această glandă a pubertăţii se găseşte şi la femele. Ovarul e şi el compus din două părţi, una cu secreţiune externă, ovulul, şi alta cu secreţiune internă, care dă animalului caracterul lui general specific de femelă.

Dela început, Steinach a observat că animalele cu glanda pubertăţii dezvoltată au şi instinctul sexual dezvoltat. Astfel unii şobolani de ai lui reuşeau să forţeze la dragoste şobolancele chiar şi în afară de vremea lăsată de natură pentru aceasta, adică de vremea „căldurilor", lucru pe care şobolanii normali nu-l fac niciodată. Examenul microscopic arăta întotdeauna că şobolanii de această categorie aveau glanda pubertăţii excesiv de dezvoltată. De aici a dedus el mai tirziu că această glandă poate fi uzată pentru intinerire. Dar am spus că vom urmări în mod cronologic activitatea lui; de aceia lăsăm chestia aceasta pentru mai tirziu.

După ce a descoperit glanda pubertăţii, Steinach şi-a pus întrebarea: secreţiunea externă a glandei genitale este deosebită

după sex (ovulele la femeie, sperma la masculi). Dar secrețiunea internă a glandei pubertății este aceiași la ambele sexe, sau se deosebește la femele și masculi?

Pentru a rezolva această chestie, el și-a spus că dacă secrețiunea internă este aceiași la ambele sexe, atunci ar fi indiferent dacă unui pui de orice animal, castrat, i-ar implanta un ovar sau un testicul. In ambele cazuri puiul mascul castrat ar trebui să devie un mascul complect. Dacă însă secrețiunea are un caracter specific sexului, atunci ar trebui ca, implantînd unui ovar unui pui mascul castrat, să obții insușiri sexuale feminine și viceversa. Prin urmare în cazul acesta s'ar putea feminiza un animal mascul și s'ar putea masculiniza o femelă, bine-înțeles că numai în ce privește caracterele sexuale secundare.

Nenumărate experiențe în acest gen, făcute de Steinach, au dovedit că în realitate lucrul e posibil, deci că și secrețiunea internă este deosebită la cele două sexe. Masculi castrați de mici, pe care au fost grefate ovare, prezintă toate caracterele de femelă.

Mamelele cresc ca la femele, uneori mai mult. Unii masculi ovarizați produc chiar lapte. Dîndu-li-se pui, aceștia încep să sugă, iar doicile masculine îi primesc, și denotă tot atîta răbdare și atenție la alăptat cași niște mame adevărate. Ei nu se deosebesc prin nimic de o mamă iubitoare care-și alăptează puii și-i îngrijește cu devotament.

Chiar instinctul sexual e feminizat; ei nu urmăresc niciodată femelele. Din contra sînt urmăriți de masculii normali cași cum ar fi femele, într'un cuvînt sînt, după expresia lui Steinach, erotizați femeește

Tot așa au reușit și experiențele de masculinizare a femelelor. Femelele tinere castrate, pe care au fost grefate testicule, au înfățișarea de masculi normali. Ele capătă un instinct sexual masculin, urmăresc femelele cu pasiune, rămînînd reci față de masculii normali, adică sînt erotizate bărbătește.

Aceste experiențe, făcute pentru prima oară de Steinach, au fost controlate de alți savanți și rezultatele acestuia au fost confirmate. Astfel pofesorul Brandes din Dresda a făcut experiențe analoage la animale superioare, la cerbi. El a extirpat testiculele unui cerb și le-a implantat unei căprioare, și în același timp a estirpat ovarul căprioarei, grefîndu-l pe cerb. Efectul a fost că fosta căprioară a căpătat coarne, un „măr al lui Adam" foarte pronunțat și a început să facă curte celorlalte căprioare. Din contra, fostului cerb nu-i crescură coarne, mărul lui Adam i-a rămas nedezvoltat, și i-au crescut mamelele.

Din nenorocire, Brandes nu și-a putut continua interesantele lui experiențe. El a dat de pudicitatea ipocrită a unei „societăți de moralizare", care a stăruit la autorități și a obținut ca aceste experiențe să fie interzise, ca imorale.

Dar Steinach este austriac, la Viena el a putut să-și continue experiențele, din zi în zi mai interesante.

Hermafroditismul. Homosexualitatea. Castrarea. Activarea glandei pubertății. — Am văzut că Steinach a putut „din baiat să facă fată", bine-înțeles la animale. Pentru a se convinge definitiv că teoriile sale sînt exacte, el a cercat să creeze și hermafrodiți. Și a reușit și în această privință.

A luat niște pui de cobai masculi și i-a castrat. Peste cîtva timp le-a altoit un ovar și un testicul în același timp. In cazurile în care ambele altoaie au prins, ambele glande ale pubertății s'au dezvoltat și animalele prezentau caractere specifice ambelor sexe. Ele aveau momente în care predomina instinctul sexual masculin și alte momente în care predomina instinctul sexual feminin. Făcînd autopsia acestor animale, s'a putut constata la microscop că totdeauna cînd predomina un instinct sexual, glanda respectivă a pubertății era mai dezvoltată decît aceia de celalt sex.

Prin aceasta s'a adus explicația experimentală a fenomenului, cunoscut de psihiatri, că există unii oameni care suferă de „hermafroditism psihic", adică oameni care uneori au instincte sexuale normale, iar alte ori au tendințe pronunțate de homosexualitate.

Steinach spune: „Homosexualitatea este explicabilă prin existența unei glande de pubertate hermafrodită. Dacă luăm ca exemplu un testicul în aparență normal, dar cu o glandă de pubertate hermafrodită, celulele masculine mai bine dezvoltate înăbușe acțiunea celulelor feminine ale glandei de pubertate, așa că reese caracterul sexual masculin cu toate însușirile sale corporale. Dacă însă mai tîrziu, dintr'un motiv oarecare, celulele masculine dau înapoi și funcțiunea lor secretorică încetează, atunci celulele feminine sînt activate în funcția lor. In cazul acesta, se poate întîmpla să se dezvolte unele caractere trupești feminine, cum ar fi creșterea mamelelor, sau se poate ca numai sistemul nervos central să fie influențat și homosexualitatea să iasă la iveală".

Această teorie a fost dezvoltată, cu mult înainte, de psihiatrul dr. Magnus Hirschfeld din Berlin. Acesta și-a stabilit însă teoria numai pe baze clinice și a fost mult combătut. Abia experiențele lui Steinach au dovedit exactitatea acestor teorii. De aceia d-rul Hirschfeld este unul din admiratorii cei mai fervenți ai lui Steinach și a contribuit mult la popularizarea experiențelor acestuia.

Teoria lui Hirschfeld, strălucit confirmată prin experiențele lui Steinach, a avut și efecte practice. Făcînd autopsia cadavrelor unor oameni, care în viață fuseseră homosexuali, Steinach a descoperit la microscop că glanda lor de pubertate prezinta unele caractere deosebite de a glandelor de pubertate masculine și asemănătoare acelora din ovare. Aceasta a fost dovada evidentă că homosexualitatea nu e un *obiceiu*, care trebue pedepsit de codul penal, ci o *boală* avînd ca bază o anomalie anatomică. Iar cînd s'a prezentat un bărbat suferind de homosexualitate, gata de orice sacrificii pentru a scăpa de această boală, el i-a

propus o operație, pe care a făcut-o d-rul Lichtenstern din Viena. Omul a fost deplin vindecat de boala lui.

Iată cum s'a făcut operația. Extirpîndu-se o glandă genitală sănătoasă a unui bărbat, pentrucă era încarcerată in stinghie, ea a fost altoită în mușchiul abdominal al homosexualului. Peste cîteva săptămîni, acesta începu să piardă atît înfățișarea feminină a corpului, cît și instinctele homosexuale, de care altfel nu se putea dezbăra.

S'au mai făcut și alte operații de acestea. Nu toate au avut un rezultat atît de strălucit, în genere pentrucă glanda genitală întrebuințată la altoire nu mai era perfect viabilă.

Nu numai homosexualitatea a fost tratată astfel, ci și efectele castrării. In Austria și Germania nu există castrați voluntari, ca la noi birjarii „muscali".

Dar există castrați din alte motive. Sînt unii care au suferit de tuberculoză genitală, alții care au fost răniți în războiu. Toți aceștia, vrînd să scape de efectele vizibile ale castrării, au cerut să li se facă operația de implantare a unei glande străine. Succesele au fost strălucite.

După aceste experiențe, Steinach și-a pus întrebarea dacă nu cumva s'ar găsi mijlocul să se activeze funcția glandelor de pubertate, de oarece s'a văzut că ele sînt acelea care imprimă animalului caracterele sexului său. S'a constatat că razele Röntgen au proprietatea să distrugă partea din glandele genitale care produce secrețiunea internă; în schimb însă ele dau un mare imbold glandei de pubertate, care se desvoltă de minune subt influența lor.

Expunînd deci glandele genitale razelor X, el a obținut o creștere a glandelor pubertății, ceiace aducea după sine și o creștere a funcțiunii acestei glande, sau după expresia lui, o supra-masculinizare și o supra-feminizare a animalelor și... a oamenilor.

Că lucrul acesta este posibil, s'a dovedit tot prin experiențe: a luat șobolani castrați și le-a implantat o cantitate mică de glande de pubertate, apoi, la diverse intervale, alte cantități. Rezultatul a fost că maturitatea sexuală creștea în raport direct cu cantitățile de glandă implantate.

Cum însă bătrînețea constă dintr'o atrofiere a tuturor fenomenelor de maturitate corporală și sufletească, Steinach a pus în legătură aceste fenomene cu acelea rezultate din experiențele sale asupra glandei de pubertate. „O dezvoltare a acestei glande aduce după sine dezvoltarea caracterelor sexuale, trupești și sufletești, iar aceasta aduce după sine tinerețea vînjoasă și maturitatea; atrofierea acestor fenomene este caracteristică bătrîneței. Prin urmare se impune întrebarea: Nu cumva ar fi posibil să se oprească această atrofiare: Nu cumva s'ar putea reînvia atributele tinereții prin vivifiarea glandei de pubertate îmbătrînite?

La această întrebare Steinach a căutat să răspundă de asemenea prin experiențe.

Operația de întinerire la animale. — Pentru a cerceta dacă vivifiarea glandei de pubertate aduce după sine întinerirea, Steinach a făcut numeroase experiențe la șobolani.

Imbătrînirea acestora începe, de obiceiu, în luna 27-a a vieții.

Semnele bătrîneții sînt: scăderea greutății, pierderea părului în anumite părți ale corpului, organele genitale se atrofiază; șobolanul bătrîn abia se mișcă, nu se joacă, nu se curăță, nu se ia la bătae cu camarazii lui, nu se apără cînd ei îl atacă, doarme mult și mînîncă puțin.

Astfel de șobolani au fost operați după o metodă indicată dinainte de Ancel și Bovin. S'a făcut o ligatură a canalului deferent între testicul și epididimă. Prin aceasta, partea testiculului cu secrețiune externă ne mai putînd funcționa, se atrofiază. In schimb partea cealaltă, glanda pubertății, se dezvoltă cu atît mai mult.

Puține săptămîni după această operație, animalul începe să se schimbe complect. Părul reapare unde căzuse, organele genitale se dezvoltă din nou, șobolanii capătă din nou poftă de viață, încep să se joace cu doamnele șobolance, se iau la bătae cu concurenții, redevin cocheți, se curăță, încep din nou să mînînce cu poftă, etc., etc..

Pe cînd șobolanii neoperați se duc pe lumea cealaltă în luna a 27-a, a 28-a, foarte rar în a 29-a a vieții, camarazii lor care trecuseră pe la măsuța de operație a lui Steinach, trăiau, în medie, 35 de luni. In acest interval ei aveau și o activitate sexuală normală.

Bine-înțeles însă că amorul lor nu putea să dee roade. Era un amor ideal după concepția neo-maltuzianilor de specie umană.

Le procura toate plăcerile, fără să aibă a se teme de căutarea paternității.

Spiritul inventiv și răutăcios al lui Steinach a căutat să le ia însă acest avantaj prețios. El a jucat o festă unui șobolan bătrîn. I-a făcut ligatura unui singur canal deferent. In felul acesta șobolanul a fost întinerit; în acelaşi timp o glandă genitală rămînîndu-i neatinsă, el a putut produce și sămînța necesară. După aceia șobolanul a fost închis într'o cușcă cu o șobolancă. In curînd el a întinerit și peste cîteva săptămîni șobolanca a dat naștere la 6 pui deodată.

Experiențe analoage au fost făcute și cu șobolancele. După cum moșnegii șobolani au redevenit tineri, tot așa și babele șobolance au început să facă o vie concurență colegelor lor tinere.

La șobolance operația nu s'a putut face ca la șobolani, pentrucă ovarele n'au un canal ca testiculele. De aceia la femele s'a căutat să se ajungă la același rezultat cu ajutorul razelor X. Supunîndu-le acțiunii acestor raze, partea din ovare care produce secrețiunea externă a fost atrofiată, iar partea numită glandă a pubertății s'a dezvoltat, reîntinerind pe proprietarele lor.

De unde înainte ele erau greoaie, nu mai aveau de loc instinctul sexual, nu exercitau nici o atracție asupra masculilor și

aveau uterul atrofiat, după tratamentul cu razele X redeveneau zburdalnice, începeau să se dee din nou la șobolani și făceau dragoste. O astfel de șobolancă, care din cauza bătrîneței nu mai făcuse pui de zece luni, a dat naștere, după întinerirea artificială, la 4 șobolănuți durdulii, pe care i-a alăptat apoi singură, le-a clădit un cuib și i-a crescut ca orice matroană șobolancă ce se respectă.

Toate aceste experiențe se cetesc foarte ușor. Pentru cel ce le-a făcut, ele au însemnat ani întregi de muncă grea, istovitoare și costisitoare. Să nu uităm că a fost nevoe de multe experiențe nereușite, până se ajungea la una reușită, că de multeori organele implantate nu prindeau, că multe animale nu rezistau narcozei sau operației. Cu atît mai mult trebue să admirăm stăruința și zelul cercetătorului.

Din ultimele experiențe descrise, Steinach a tras o concluzie: vivifiarea experimentală a glandei de pubertate atrage după sine, atît la mascul, cît și la femelă, întinerirea complectă, ducînd până la fecunditate.

Bine-înțeles că această concluzie nu atrage după sine, pe aceia că și viața se prelungește. La șobolani el a remarcat în adevăr o prelungire. Dar Steinach, foarte prevăzător, și în dorința să nu avanseze nimic ce nu se poate dovedi, spune că nu poate generaliza nimic. Nimeni nu știe dinainte cît de lungă ar fi fost viața unui individ, deci nu se poate afirma cu siguranță că ea a fost prelungită.

Numai după sute și mii de experiențe, dacă s'ar dovedi că toate animalele operate trăesc mai mult decît cele neoperate, s'ar putea afirma cu siguranță că operația le-a prelungit viața.

Pe de altă parte este însă la mintea omului că un animal decrepit, fără poftă de mîncare, somnolent, care la un moment dat devine vioiu, ager și reîncepe să mănînce cu poftă, a cîștigat cîteva luni de viață.

In orice caz, în această privință mai sînt multe cercetări de făcut. Steinach însuși indică problemele ce sînt de rezolvat, dînd astfel subiecte interesante de cercetări savanților ce ar vrea să se ocupe de ele. Așa va trebui să se cerceteze întrucît, prin bătrînețe, organele și țesuturile au degenerat și întrucît o regenerare mai e posibilă. Se știe că bătrînețea e în strînsă legătură cu arterioscleroza, adică cu îngroșarea și calcificarea arterelor. Este această arterioscleroză cauza sau efectul îmbătrînirii? Și întrucît o arteră îngroșată, cu pereții plini de calc, poate redeveni mlădioasă?

Iată atîtea întrebări la care va trebui să se răspundă. O mare doză de probabilitate are teoria că un organ atrofiat complect prin bătrînețe nu se mai poate reface. Aceasta înseamnă că operația întineririi nu ar putea avea efect decît dacă s'ar face din timp, înainte ca senilitatea să-și fi arătat efectele.

Aceste chestiuni vor putea fi dezvoltate abia după ce se va face un număr însemnat de experiențe și asupra oamenilor. Inceputul și în această privință l-a făcut tot Steinach.

Operația de întinerire la oameni.—Concluzie. — Experiențele făcute de Steinach asupra oamenilor sînt asemănătoare celora făcute asupra șobolanilor. In cartea pe care a publicat-o acum un an, el descrie trei cazuri operate până atunci; într'o discuție care a avut loc la societatea de biologie din Viena în Ianuarie 1921, el a comunicat că a ajuns la vre-o douăzeci de cazuri operate.

Aci vom arăta numai primele trei cazuri, asupra cărora avem date complecte. Cei trei operați n'au fost puși pe masa de operație în vederea întineririi. In cazul acesta s'ar fi putut bănui că avem efectul sugestiei. Ei au fost operați pentru alte motive și, fără ca ei să știe, li s'a făcut și operația de întinerire. Această operație a constat în toate cazurile, în ligatura canalului deferent,—o operație simplă, de cîteva minute. Efectul ligaturii este atrofia acelei părți a testiculului care produce lichidul seminal, și dezvoltarea părții celeilalte, numită de unii autori glanda interstițială, iar de Steinach glanda pubertății.

Cum Steinach nu-i chirurg de oameni, el și-a asigurat concursul unui cunoscut chirurg vienez, doctorul Lichtenstern, docent universitar, fost asistent al profesorului Zvekerkandl, destul de cunoscut și la noi în țară, mai ales de către foștii clienți ai acestuia din urmă.

Primul caz este un moșneag de 71 de ani, care suferea, de cîțiva ani, de senilitate și arterioscleroză. El se plîngea de amețeli, astmă, slăbiciune de inimă, oboseală. De 8 ani nu mai avea nici o excitație sexuală. După operație el începu să se simtă mai voinic, mai ager, făcea primblări lungi fără să obosească și, spre deosebita lui satisfacție, putu să constate o reînviere a iritabilității sexuale.

In cazul al doilea operația s'a făcut asupra unui bătrîn de 66 de ani, care de cinci ani se plîngea de bătrînețe, melancolie și slăbiciune extremă. După operație, el se simți ca „reînoit". Deveni vesel, cîștigă în greutate, putu reîncepe să muncească și, ca și cel dintâiu, avu plăcerea să salute revenirea instinctului sexual.

Cazul al treilea este al unui lucrător de 44 de ani suferind de senilitate precoce. Inaintea operației el era slab, cu musculatura moale, cu zbîrcituri pe obraz, incapabil de orice muncă, impotent. Trei luni după operație, același individ nu mai era de recunoscut. El redeveni zdravăn, nu mai avea zbîrcituri, cîștigă în greutate 12 kilograme și, ca să arăte binefăcătorilor lui cît de voinic se simte, luă în spinare, în prezența lor, un sac în greutate de 100 kilograme și se plimbă cu el. In același timp le aduse la cunoștință că impotența i-a dispărut.

Cum am spus, nici unul din ei nu știa că i s'a făcut o operație specială; ei veniseră la spital pentru alte motive și anume: unul pentru hernie, unul pentru un abces și unul pentru hipertrofia prostatei. Prin urmare nu putea fi vorba de sugestie.

Desigur că din trei cazuri nu se pot trage concluzii definitive, și Steinach a fost cel dintâiu care a recunoscut aceasta. Ba

există chiar un motiv să credem că trebue să fim foarte sceptici. Operaţia aceasta simplă, ligatura canalului seminal, s'a mai făcut, pentru alte motive, şi înaintea lui Steinach.

Acest canal trece foarte aproape de organul numit prostată. In cazurile de hipertrofie a prostatei, se face o operaţie destul de grea: extirparea acestui organ. Şi adesea se întîmplă ca cu ocazia extirpării să fie nevoe să se extirpe şi o porţiune din canalul seminal, în care caz capătul acestui canal trebue legat. Or, nici un chirurg n'a observat până acuma ca această ligatură să fi adus ca efect neaşteptat întinerirea. Steinach crede însă că mulţi din aceşti operaţi sînt întineriţi. Dacă nu s'a remarcat acest fenomen, cauza e că nimeni nu s'a gîndit la aşa ceva, şi fenomenele de întinerire au fost considerate ca efecte salutare ale însănătoşirii, ca o consecinţă a salvării bolnavului de întregul cortegiu de neplăceri produs de hipertrofia prostatei.

La femei operaţia nu se poate face aşa cum se face la bărbaţi. Şi la ele există însă posibilitatea ca partea ovarului care produce secreţia externă, să fie adusă la atrofie, pentruca glanda de pubertate să se dezvolte. Aceasta se face prin razele X.

Şi în această privinţă s'au adus obiecţii de aceiaşi natură ca cea de mai sus. Tratamentul ovarelor cu razele Röntgen s'a făcut de multe ori până acuma, din alte motive. Tumorile uterine au fost tratate astfel. In special tratamentul fibroamelor prin razele X a luat în ultimii ani o mare dezvoltare.

Se ştie că în cele mai multe cazuri fibroame mari, care produceau uneori hemoragii profuse, se vindecau singure cînd femeile intrau în epoca numită climacteriu. Or, s'a constatat că ovarele femeilor tratate cu razele X, se atrofiau în porţiunile care produc ovulele, femeia perdea menstruaţia, adică i se provoca un climacteriu precoce şi fibroamele se vindecau. De aceia în ultimii ani operaţia de fibrom se făcea din ce în ce mai rar, fiind înlocuită prin tratamentul cu razele X.

Şi atunci s'a pus întrebarea: de ce nu s'a remarcat că femeile tratate astfel au întinerit? Răspunsul e acelaşi de mai sus. S'a observat adesa că după tratamentul radiologic al fibroamelor femeile cîştigau în greutate, starea lor generală se ameliora, ele arătau mai tinere şi mai voinice. Dar totdeauna s'a crezut că acestea sînt efectele vindecării de fibrom şi nu ale activării glandei pubertăţii.

Cercetînd la spitale în foile de observaţie ale femeilor astfel tratate în ultimii ani, s'a găsit des observată această ameliorare; în unele cazuri erau trecute chiar cuvintele „bolnava pare întinerită". Dar nimănui nu i-a trecut prin gînd că e vorba de altceva decît de efectele vindecării de fibrom.

Am expus pe scurt, calea pe care a urmat-o savantul vienez pentru a ajunge dela nişte simple experienţe de control asupra funcţiunii glandelor genitale, la ideia mare a întineririi artificiale, visată de omenire de cînd există ea. Chestiunea e departe de a fi rezolvată, mai ales în ce priveşte efectele ei practice asupra vieţii omeneşti. Dar aceasta este soarta descoperirilor mari. Dacă un om genial, înzestrat cu o perseverenţă diabolică sau divină, aruncă sămînţa unei idei mari, zeci şi sute de cercetători trebue să depue după el o muncă de robi, pentruca ea să-şi dee toate roadele.

Dr. Gr. Graur

Post scriptum

După cincisprezece luni

Articolul de mai sus a fost scris în Ianuarie 1921. Din diverse împrejurări a rămas nepublicat până azi. După această trecere de vreme, el are însă nevoe de o complectare. Ce s'a făcut în acest interval? Doveditu-s'au îndreptăţite frumoasele speranţe? Putem astăzi să ne îndreptăm către făcătorul de minuni Steinach pentru a fi întineriţi, după ce Chronos ne-a blagoslovit cu darurile-i nedorite?

Răspunsul şi-l poate da ori cine, gîndindu-se la tăcerea care înconjoară în ultimul timp descoperirea dela Viena.

După o perioadă de proslăvire generală, astăzi aproape că nu se mai vorbeşte de întinerirea forţată, dacă putem s'o numim astfel.

In cercurile ştiinţifice s'au găsit dela început adversari ai teoriilor lui Steinach. In revista germană „Ergebnisse der Anatomie und Entwicklungsgeschichte" vol. 33, a apărut anul trecut o foarte documentată lucrare a d-rului Stieve, docent de anatomie la universitatea din Lipsca, prin care noua învăţătură era combătută cu toată hotărîrea.

Stieve recunoaşte, ca toţi autorii de altfel, că glandele genitale pe lîngă secreţiunea externă a celulelor generatoare mai au şi o secreţiune internă, care influenţează mult dezvoltarea organismului şi produce caracterele sexuale secundare. In această privinţă nu există deosebire de păreri.

Dar pe cînd Steinach şi şcoala lui cred că glanda genitală este compusă din două părţi cu totul deosebite, fără nici o legătură între ele, Stieve arată pe baza a numeroase cercetări proprii şi ale altora, că între cele două părţi ale glandei genitale este o legătură intimă, că glanda interstiţială nu are o funcţie proprie, ci dă numai un ajutor la producerea spermei.

Doctorul Plato, studiind de aproape chestiunea, ajunge la concluzia că celulele interstiţiale produc grăsimea necesară nutriţiunii spermatozoizilor.

Numeroşi autori au păreri analoage. Astfel Kyrle crede că glanda pubertăţii este un organ ajutător nutritiv pentru partea generatoare a glandei genitale, de oarece atunci cînd aceasta din

urmă este vătămată, glanda pubertății se dezvoltă, pentru a da înapoi cînd vătămarea a fost reparată.

S'au adus numeroase exemple pentru a dovedi acest lucru, astfel e cazul unui copil de 4 ani, mort de tuberculoză, la care s'au găsit glandele genitale atrofiate; numai într'o porțiune în care glanda pubertății era păstrată, s'a găsit și glanda generatoare în stare normală.

In genere, creșterea glandei pubertății este considerată de acești autori ca „o tendință reparatorie a organului", care apare atunci cînd glanda genitală este vătămată, cu scopul de a produce elementele necesare acestei reparații. Numai atunci cînd vătămarea este ireparabilă, glanda pubertății degenerează și ea.

Glanda pubertății nu are ca funcțiune secrețiunea internă, cum pretinde Steinach, ci numai repararea țesutului epitelial.

Dovezile ce se aduc în acest sens sînt nenumărate și nu pot fi reproduse aci. Voiu releva că nu sînt numai dovezi nouă, ci și foarte cunoscute dinainte. Astfel încă în 1905 Voinov susținea că glanda interstițială este un țesut ocrotitor al glandei genitale.

Adversarii lui Steinach susțin deci că secrețiunea internă a glandelor genitale este produsă tot de partea generativă a glandei, cași cea externă.

S'ar părea că diferența nu este mare. In realitate, din punct de vedere fiziologic lucrul este în adevăr indiferent. Dar din punctul de vedere al folosului practic, între cele două teorii este o deosebire fundamentală. Intregul edificiu măreț al întineririi artificiale se prăbușește, dacă secrețiunea internă este produsă de partea generativă și nu de cea interstițială a glandei genitale.

Cum se explică însă rezultatele frumoase obținute de Steinach, dacă teoria lui nu este exactă?

Iată cum: In primul rînd nimeni nu neagă acele rezultate; ele sînt însă altfel explicate.

După teoria adversarilor lui Steinach, secrețiunea internă a glandei genitale este produsă tot de partea ei generativă, prin resorbțiunea spermatozoizilor.

Cînd individul se află într'o perioadă de intensă viață sexuală, el produce o cantitate mare de spermă, din care o parte însemnată se resoarbe. Mai tîrziu individul trecînd în perioada de decrepitudine, el produce o cantitate mică de spermă, un număr neînsemnat de spermatozoizi.

Prin operația Steinach, adică prin ligatura canalului deferent, se provoacă o stază a lichidului produs, care la rîndul ei dă loc prin presiune, unei atrofii a epiteliului, o parte a spermatozoizilor se resoarbe, trece în sînge și produce astfel o excitare a instinctului sexual. Această excitare poate da loc chiar la o regenerare a epiteliului; care se face cu ajutorul celulelor interstițiale.

Dar această regenerare nu poate fi durabilă. Pentru un scurt timp, reînvierea instinctului sexual produce o perturbare

atît de mare în organism, încît dă impresia unei întineriri. Dar organele uzate ale individului senil nu sînt capabile de o viață mai intensă; excitarea deosebită la care ele sînt supuse produce o uzare și mai repede a lor; decăderea, mai pronunțată încă, urmează repede scurtului stadiu de excitație.

Cazurile expuse de Steinach sînt numai în aparență întinerite. Stieve discută cele 3 cazuri pe care le-am relevat mai sus. In toate trei e vorba de bolnavi care aveau mult de suferit (unul hidrocel, altul un abces testicular, al treilea hipertrofia prostatei).

Se pune întrebarea dacă îndreptarea stării generale nu a fost cauzată de vindecarea de boală, mai mult decît de ligatura canalului deferent.

De aci rezultă că operația lui Steinach poate să aibă pentru moment un rezultat frumos; curînd însă ea aduce după sine o decădere grozavă a puterilor, slăbiciunea trupească și intelectuală, ba chiar să grăbească moartea.

De aceia mulți autori s'au pronunțat contra operației lui Steinach. Unul din ei este Harms, care are meritul de a fi autorul operației lui Steinach. El este primul care a făcut, înaintea lui Steinach, experiența de întinerire, ce-i drept numai la animale. Și cu autoritatea lui de posesor al priorității acestei idei, el arată că se pot face astfel de experiențe științifice la animale, dar nu la oameni.

El a găsit și explicația relelor efecte ale întineririi. Organismul *bătrîn* nu mai poate prelucra cantitatea de alimente necesară pentru a compensa pierderile produse de niște glande genitale în funcțiune intensă. Sforțarea pe care totuși o face în acest sens, nu poate da naștere decît unei extenuări repezi, care duce la o moarte și mai repede.

Sînt numeroși autori care aduc astfel de critici teoriilor lui Steinach.

Godard și Simmonds, Tiedje, Benda, Sternberg, Romeis, K. Mendel, au repetat experiențele lui Steinach ajungînd la concluzii contrare alor lui. Este interesant cazul citat de Mendel: un individ cu senilitate precoce, care după operație a prezintat grave turburări psichice. In schimb Peter Schmidt publică unele cazuri cu rezultate bune.

Intre cercetătorii care au controlat lucrările lui Steinach este unul care prezintă pentru noi un interes deosebit: d. prof. G. Marinescu.

Savantul nostru neurolog s'a folosit de reacțiunea peroxidazelor pentru a cerceta dacă celulele interstițiale și cele generatrice ale glandei genitale sînt două organe deosebite și a constatat că ele se deosebesc esențial între ele. Din acest punct de vedere, d-sa confirmă teoria mai veche a lui Ancel și Bonin, complectată apoi de Steinach, după care cele două părți sînt independente una de alta.

De asemenea reacțiunea peroxidazelor caracteristică celulelor

interstiţiale, este mai intensă după ligatura canalului deferent sau după tratamentul cu razele X, lucru dovedit prin experienţe asupra cotoilor.

In schimb însă, experienţele de intinerire la oameni, făcute de d-sa, par a confirma mai curînd obiecţiunile lui Stieve, decit afirmările lui Steinach.

După indicaţiile d-lui profesor Marinescu, trei indivizi au fost operaţi de d. dr. Ţopa.

Au fost aleşi doi bolnavi de maladia lui Parkinson (paralizie agitantă, boală considerată ca senilitate precoce) şi unul de tabes. La toţi trei s'a constatat o evidentă creştere a excitaţiei sexuale şi o creştere a forţei fizice, dar numai pentru un timp scurt. După două luni ei au revenit la starea dinainte, aşa că Marinescu este foarte sceptic asupra importanţei descoperirii lui Steinach.

Lucrul acesta nu este de mirare şi d. profesor Marinescu, care are multe lucrări originale, de valoare, asupra senilităţii, explică foarte limpede că aceasta comportă mari schimbări în chimismul celular, în starea coloidală a celulelor şi în activitatea fermenţilor, mai ales a celor oxidanţi. Or, fenomenele biologice sînt nereversibile, prin urmare o celulă îmbătrînită nu mai poate fi reîntinerită prin mijloace artificiale.

Lucrul acesta este adevărat mai ales pentru celulele diferenţiate, cum sînt acelea ale sistemului nervos. Vedem deci că şi după d. profesor Marinescu reîntinerirea este o himeră.

Speranţele mari care s'au pus în descoperirea lui Steinach şi care au produs entuziasmul de anul trecut sînt deşarte.

Inainte de a termina, mai adaog că dacă lucrările lui Steinach n'au dat rezultatele sperate, aceasta nu înseamnă că ele n'au nici o valoare.

Ele îşi au importanţa lor mare, pentrucă au lămurit multe puncte obscure din viaţa sexuală şi au dat imbold pentru unele descoperiri de valoare, în legătură indirectă cu ele.

Vom rezuma aci o lucrare de acest fel.

Haberlandt din Innsbruck publică în Pflügers Archiv f. d. ges. Physiologie un interesant articol despre „sterilizarea hermonală a animalelor femele", în care spune următoarele:

In timpul graviditătii se observă o dezvoltare deosebită a ţesutului interstiţial (Wallart, Seitz, Fr. Cohn). S'a admis că acest ţesut îndeplineşte, în timpul graviditătii, funcţiunea de restringere a vieţii sexuale în acest timp, manifestată prin încetarea menstruaţiei. După Steinach, ţesutul interstiţial este acela care se dezvoltă în ovarele transplantate.

Pornind de aci, Haberlandt şi-a spus că s'ar putea împiedica ovulaţia la animale, grefîndu-le ovare de animale gravide. El a grefat pe iepuri femele ovare de iepuroaice gravide şi a obţinut în realitate o sterilizare a lor pe cîteva luni.

Haberlandt deduce de aci că s'ar putea aplica această metodă în medicina practică, pentru a împiedica graviditatea la

femei normale. Pentru aceasta ar trebui să se facă femeilor, care nu vor să aibă copii, injecţii cu extracte de ovare de femele gravide, ori poate chiar ar fi de ajuns să li se dee tablete din astfel de ovare.

Lucrul acesta ar avea o deosebită importanţă, pentrucă faţă de greutăţile vieţii nu se poate nega că oricine e îndreptăţit să mai oprească blagoslovenia prea multor copii. Cum însă mijloace sigure pentru aceasta nu prea există, ori dacă există, nu prea sînt agreate, o metodă de sterilizare pe cale bucală ar fi primită cu braţele deschise.

Haberlandt îşi continuă experienţele în acest sens: dacă ele vor avea succes, desigur că metoda sa se va răspîndi repede. In modul acesta, dacă experienţele lui Steinach nu vor duce, direct, la prelungirea vieţii, ele ne vor procura indirect o metodă de împiedicare a unor vieţi nedorite.

Dr. G.

Socoteli încîlcite

Despre Bogza bătrînul se poate spune cu drept cuvînt că este singurul om care n'are duşmani în tot satul. Moşu' Bogza n'are pămînt, ca să se sfădească pentru hotare, pentru stricăciunile vitelor nărăvaşe; moşu' Bogza n'are livezi, ca să stea toată ziua cu ciomagul de strajă, împotriva animalelor care sfarmă gardurile pe dedesupt şi ale celora care sar ca nişte diavoli într'aripaţi tocmai pe unde-s parii mai ascuţiţi; moşu' Bogza n'are fete mari şi nici flăcăi de 'nsurat, pentru ca gîndurile lui să fie cercetate într'ascuns, tălmăcite şi răstălmăcite după pofta orişicui; şi, însfîrşit, Bogza bătrînul n'are babă, ca să poată zice cineva că dacă moşu' Bogza-i om de treabă, despre Bogzoae nu se poate grăi la fel... Bogza a'nsurat, a măritat; pe babă a vrut Dumnezeu s'o aşeze acolo unde cu toţii ne vom acioa... A împărţit tot, şi pentru nevoile bătrîneţelor sale, nu şi-a oprit decît un singur lucru: crîşma.

Bogza bătrînul este crîşmar în Dobroteasa; hanul lui Bogza vine drept la crucea drumurilor spre Luncavăţ şi Buciumeni, pe care trec podvodarii tuturor iarmaroacelor, — olari, găzari, sărari, butnari şi alte soiuri de meşteri, care vin dela munte şi dela dealuri cu carăle încărcate şi se întoarnă spre case cu pungile pline, cu saci de grăunţe, cu saci de făină. Unii dintre aceştia dejugă numai, la han; dau mîncare vitelor şi cinstesc un păhăruţ, ca la drum; alţii trag în ogradă şi rămîn peste noapte: moşu' Bogza îi întîmpină pe toţi cu bucurie şi se mulţămeşte cu oarecare cîştig; moşu' Bogza adună astfel grămezi de gologani şi sumedenie de veşti; gologanii sînt pentru el, pentru marfă, pentru sfînta biserică, pentru nepoţi; veştile sînt pentru tot cuprinsul Dobrotesei:

„Peste munţi, în ist' an, nu s'au făcut fasolele, — zice unul.

— De unde ştii?

— A spus Bogza bătrînul; a aflat dela unul cu sare, care-a mas într'o noapte la han...

— La Galaţi şi la Brăila peştele-i eftin ca apa; a vărsat Dunărea cumplit; a înecat ţarini întregi...

— De unde-ai aflat?

— Bogza bătrînul a spus; a mas la el un om de pe-acolo..."

Cum ar putea un astfel de om, prietinos şi nelacom, să aibă duşmani?

Crîşmar bătrîn, — cînd spune un preţ, îşi face socotelele de două ori, ca nu cumva să-şi încarce sufletul; cînd vine unul şi n'are bani, moşu' Bogza ia condica şi însamnă atîta cît trebue: de fiecare franc după vreme, face o roticică, de fiecare rublă, trage o linie; pentru un gologan, înseamnă un punct. Altă dată, în vremuri de eftinătate, moşu' Bogza avea alte semne. Înseamnă astfel zi cu zi. Şi, cînd vine creştinul la plată, nu se întîmplă niciodată să se pomenească obijduit cu un ban.

„Hei, moşu' Bogza, ia caută dumneata la condică şi vezi: cît scrie?

— Să caut, nepoate, să caut..."

Şi Bogza, şoptindu-şi numele datornicului, întoarce filă după filă, până ce află:

„Dumitrache Ciobotariu... Dumitrache Ciobotariu... Dumitrache Ciobotariu... a... iaca aici"...

Intr'un loc, a dat moşu' peste partida lui Dumitrache Ciobotariu; sus în capul filei a zugrăvit moşu' un fel de ciobotă, o ciobotă mare, spre a se deosebi de alta, mai mică, unde sînt trecute datoriile lui Nistor, fratele lui Dumitrache, frate mai mic.

„Iaca, nepoate, aicea eşti... Una, două, trei... trei franci... Una, două, — două ruble, — fac până acuma treisprezece franci... Unu, doi, trei, patru, cinci, şasă... şaizeci de bani... Unu, doi, trei... treizeci de bani. ...Şi cu şaizeci, fac nouăzeci de bani. Vra să zică, treisprezece lei şi nouăzeci de bani... Poftim şase lei şi zece bani înapoi. ...Vezi şi dumneata, nepoate; fac cruce peste toată socoteala şi nu mai rămîne nimic... Ai văzut?"...

Şi până cînd omul să-i răspundă că a văzut, moşu' Bogza închide condica şi o aşează în tejghea la locul cuvenit...

Cine, dar, să aibă cuvînt de bănat împotriva lui Bogza crîşmarul?

„Om drept...

— Om drept în socotelile lui.

— Om cinstit.

— Suflet curat...

— Om fără carte, şi iată, ştie să-şi poarte hanul mai bine ca primarul primăria, ca dascalul şcoala, ca perceptorul condica lui cu dăjdii...

— Da, ştie"...

Toată lumea era de acelaşi părere, numai domnu' Osipovici, învăţătorul, dascălul şcolii, căuta pe toate cărările să scoată din credinţa norodului o erezie ca aceasta, că Bogza

bătrînul este om care știe socoteli, că socotelile lui ar avea dreptul să fie numite așa, că la urma urmei, știința lui Bogza ar avea cuvînt să se cheme știință...

„Aceia nu-i socoteală.

— Da' ce-i, domnule Osipovici?

— Aceia-i nimica toată, oameni buni; nu vă faceți din Bogza chip cioplit; nu credeți că mîni-poimîni copiii dumneavoastră vor mai putea trăi cu știința și priceperea lui Bogza... Dați-vă copiii la școală și nu vă luați după lucrurile ușurele și lesne înșelătoare"...

Oamenii dădeau din cap, mărturisind astfel în fața domnului Osipovici: așa-era...

„Așa-i; de-acuma 'nainte, nu se mai poate"...

Dar în gînd, își adăoga fiecare îndată:

„Mare lucru-i și dușmănia aceasta în lume... Ce are adică dumnealui dascalul Osipovici, cu moșu' Bogza?... Leafa nu i-o cere; condeiul de după ureche nu i-l tocește; boieria nu i-o împrumută... Ce are, atunci, dumnealui dascalul Iosipovici, cu moșu' Bogza, cași care aș dori să fie și copil de copilul meu...

— Om drept...

— Om cinstit...

— Suflet curat...

— Om cu socotelile lui"...

*

Intr'o Joi sara a dehămat în ograda hanului un om de pe la Tîrgu-Ocnii. Venise cu sare și-o împrăștiase toată în Dobroteasa, Buciumeni și satele vecine, pe bani, pe grăunțe, pe făină. Era bucuros, și voia, ca înainte de a 'nșira cele nouă văi și nouă dealuri, până 'n podul de peste Siret, la Lespezi, să-și odihnească bine caii.

Drumețul era un om între treizeci și patruzeci de ani; puțin cărunt, netuns, nebărbierit demult, cu mustăți scurte, crețe și arse. Rînduise mîncarea la cai, își așezase mai bine sacii supt covergă și intrase într'amurg în han, ca să dee lui Bogza bătrînul bună-sara:

„Buna-sara, moșule Bogza; sănătos, voinic?...

— Mulțămesc dumitale... Mila Sfîntului... Ai avut sare?

— Sare; am isprăvit-o, și mîni pornesc disdimineață...

— Apoi așa... Totdeauna la o vreme ca asta, se 'ntreabă sarea... S'apropie acuș pusul murăturilor... Ai strîns ceva pîne?

— Tot am strîns...

— Foarte bine; pe la dumneavoastră pe Trotuș, după cîte-am auzit, au fost cam slabe cîmpurile în ist' an... Așa să fie?

— Așa; n'au umblat ploile la vreme.

— Poate... Așa a vrut Dumnezeu să fie..."

Drumețul se așeză la capul mesei celei lungi, își scoase

legătura din traistă și ceru hangiului o jumătate de pîne. Cîtă vreme străinul își taie felioarele de slănină, Bogza trase pînea de subt tejghea, își netezi cuțitul de mînecă și-o despărți cu mare băgare de samă drept în două; luă tibișirul și făcu pe ușorul zăbrelelor o roticică mare cît vîrful degetului. Socoteala celui găzduit începea cu acest leu.

„Dă-mi dumneata, moșu' Bogza, ș'o jumătate ocă de vin...

— Am alb și negru; bun și unul și altul; opt franci albul, zece franci negrul.

— Dă mi, atunci negru.

— Acuma"...

Bogza aprinse lumînarea și scobori scările beciului, vorbind cu bătrînețele sale: „da-da, da-da...; bată-vă norocul de genunchi să vă bată..." Umplu măsura și ridică scările încă mai încet.

„Greu, nepoate,—zise crîșmarul—greu de tot cînd vin și se așează bătrînețele în oasele omului".

Dar, cînd își ridică ochii, să prindă din gura străinului un cuvînt, un semn, văzu în mijlocul hanului pe Sălăvestru.

„Bună vremea, moșule Bogza!

— Bună vremea, nepoate, Sălăvestre! Așteaptă puțin... Intîi se cade să ducem grija drumeților și tocmai pe urmă a altora"...

Sălăvestru părea împăcat cu acest răspuns; moșneagul șterse fundul măsurii, o așeză pe tejghea și trase pe ușorul zăbrelelor două linii așa precum se cuvenea să fie semnul pentru două ruble. Apoi întinse dinaintea străinului măsura și paharul.

„Ce te uiți așa, nepoate Sălăvestre?—întrebă Bogza.

— Mă uit, răspunse acela,—mă uit la dumnealui; parcă l-aș fi văzut pe undeva și nu știu unde; parcă aș ști cum îl cheamă și nu-mi vine numele lui pe limbă.

— Eu sînt din Brusturoasa, de pe Trotuș,—zise călătorul, ștergîndu-și apasat mustățile.

— Din Brusturoasa? De pe Trotuș?... Da' armata n'ai făcut-o la Bacău?

— La Bacău...

— Da 'n război n'ai luptat cu regimentul 14 de marș?..

— Paisprezece de marș..

— Doamne, Doamne. D'apoi atunci, măi frate, nu mă cunoști?.. Eu-s Sălăvestru... Știi, Sălăvestru, din compania a patra..."

Omul rămase totuși nedumerit.

„Știi, urmă Sălăvestru—cînd am dat atac cu tot regimentul la *coata* o mie și trei sute și optsprezece... pe Culmea-preuteselor...

— Aaa! mi-aduc aminte, mi-aduc...

— Știi dumneata, cînd v'ați răsfrînt compania a treia asupra noastră, cum stăteam noi neclintiți ș'am țîșnit atunci o-

dată înainte cu sublocotenentul cela.. al nostru, cum îi zicea... unul subțire... unul care spunea că-i din părțile Fălciului..

— Da-da, da-da.. domnul sublocotenent Grădinaru.

— Tocmai.. Ți-aduci aminte ?..."

Sălăvestru, obosit, suspină din adînc; își întoarse privirile spre moșu' Bogza, și zise, arătînd pe drumeț:

„La coata o mie și trei sute și optsprezece, dumnealui a picat străpuns într'un umăr... A venit apoi vremea, dușmanul a dat înapoi și eu l-am adunat de pe cîmp și l-am scoborît în noaptea acea fără lună, la ambulanța din vale.. Țin minte,— moșu' Bogza,—îmi spunea dumnealui că-i deloc dela Brusturoasa de pe Trotuș, că are nevastă, că are un băiat ș'o fată..."

Mut, călătorul se ridică și, cuprinzînd mînile lui Sălăvestru, îl așeză lîngă sine, apucîndu-l apoi pe după gît, pe după mijloc.

„Frate Sălăvestre, frate dragă, tu m'ai scăpat în noaptea aceia.. Eu nu mai puteam... Eram în vîrful muntelui, era tîrziu, era întunerec și răceala îmi închegase tot sîngele.. Șezi ici... Dumneata moșu' Bogza fii bun și adă-ne o ocă deplin... Ai mîncat, frate Sălăvestre ?

— Am mîncat.

— Atuncea-i tocmai cum trebue; ai venit cu vre-o grabă ?

— Nu.

— Atunci, și asta este bună..."

Bogza scăpără al doilea chibrit, îl așeză pe tejghea, merse și aduse vinul; trase pe ușor două linii lungi și așeză măsura și al doilea pahar în fața nepotului Sălăvestru.

„Moșu' Bogza, zise drumețul,—mai dă-ne dumneata o jumătate de pîne... Poftim, frate, ia o felie de slănină afumată... Subțirică și fragedă..."

Bogza bătrînul îngriji de lampă, ieși, cercetă porțile, le încuie și dădu drumul celor doi cîni prinși la sîrmă, apoi se întoarse.

Cei doi vorbeau.

Intâiu, Sălăvestru voia să știe cu de-amăruntul chipul cum fratele său își tămăduise spărtura umărului: zilele de durere, spitalul, numele doctorului... De cînd nu-l mai doare ?... Pe urmă, cum a găsit lucrurile pe-acasă:

„Nevasta... copiii... Ziceai că ai două vaci, le-ai mai afiat ?..."

Cît timp îi răspunse prietinul, nepotul Sălăvestru făcu semn și pofti pe moșu' Bogza să-și ia osteneala și să le mai așeze dinainte o ocă...

„Din partea mea, moșu' Bogza... Mi-a fost dumnealui ca un frate mai mic, în lupta acea dela coata o mie și trei sute și optsprezece... Mare bucurie am, și slăvit să fie numele Domnului, c'am avut prilejul să-l întîlnesc aici..."

Apoi întumîndu-se către străin:

„Dac'ai fi cu sloboda, te-aș pofti ca să dormi la mine".

Moșu' Bogza luă tibișirul și trase două linii lungi, ceva mai jos de socotelile drumețului. Apoi așeză vinul pe masă, ridicînd măsurile goale.

Privind cînd către moș, cînd către fratele său, Sălăvestru găsi cu cale să zugrăvească una după alta toate luptele de pe Culmea-preoteselor.

„O săptămînă, după aceia.. Ba nu... opt zile după aceia, am bătut noi spre dușman... Ba nu.., Mi se pare c'am bătut noi numai șapte zile..."

Din cînd în cînd, Sălăvestru își întorcea capul spre moșu' Bogza, și căuta un sprijin, un ajutor: s'a bătut el acolo, pe Culmea-preoteselor, la cota 1318, șase zile, ori opt? Dar bătrînul, cumpănit în vorbă și în purtări, sta rezămat de tejgheaua lui și asculta; clătina din cap, pentru sîngele vărsat, pentru tinereţile și fericirile risipite.

„Știi, frate dragă ?—strigă Sălăvestru. Cînd a venit alt regiment și ne-a schimbat, și cînd s'a făcut numărătoarea, nu mai rămăsese în compania a treia decît unsprezece din cei care suisem muntele întâiu și' ntâiu... Știi dumneata, moșu' Bogza ?..."

Sălăvestru conteni, și trăgîndu-se mai către ușă, făcu loc bătrînului.

„Poftim, moșu' Bogza; șezi lîngă noi și ascultă-ne..."

Drumețul se arătă foarte vesel.

„Poftim; fă-ne gustul și bea un pahar pentru frăția și pentru noroacele noastre... Am fost nevăzuți, neștiuți, și întîmplarea a turnat dintr'odată în sufletele noastre duhul cel trainic al legăturii care nu se poate uita... O, moșule, decîteori nu l-am pomenit eu pe fratele Sălăvestru... Decîteori, înaintea icoanelor nu m'am rugat pentru sănătatea lui... Decîteori... Poftim, moșu Bogza, poftim; să trăiască fratele Sălăvestru... Casa lui să fie casă, și bucuria să fie cununa cea veșnică a mesei lui..."

Apropiară, ridicară paharele și băură.

Străinul se rugă pentru o nouă măsură de vin; moșu' Bogza o aduse, o însemnă, și-o așeză; apoi își îndoi trupul și-și luă locul.

Peste un ceas, două, bătrînul crîșmar avu cîteva păreri împotriva războiului. Atîtea stihuri din sfintele scripturi înfruntă și afurisesc vărsările de sînge,—și moșu' le înșiră pe toate... Dar Sălăvestru și cu fratele din Brusturoasa se 'mpotriviră din răsputeri:

„Nu, moșule; războiu-i dela Dumnezeu, cînd ai căta; cînd pornește războiul, zic eu s'arată pedeapsa lui Dumnezeu și 'n fața cumpenii, toate sfîrșesc. Mi-aduc eu aminte cum zicea domnu' sublocotenent Grădinaru: „că ne batem pentru una, pentru alta". Eu ziceam altfel: ne batem (precum ne-am bătut) —moșu' Bogza—pentrucă după ce Dumnezeu ridică stăvilarul cumpenii, nu se mai poate altfel: nu te lași, pentrucă nu te lasă inima; simte omul un fel de îndemn, un soiu de poruncă

neauzită, un fel de ruşine faţă de el singur; se bat *barbaţii*... şi asta-i tot... Şi rămîne pân' la urmă tare, acela care nu-i învăţat să se plece.. Inţelegi dumneta, moşu' Bogza?... Ş'aşa m'am luptat eu şi cu fratele acesta al meu, ş'am rămas tari... tari.. Cînd omu-i cu virtute, duşmanul nu face nici pe şfert din cît face vinul acesta al dumitale, moşu' Bogza, care-a 'nceput să-mi topească tot oţelul din mine..."

Fratele din Brusturoasa par'c'ar fi avut ceva de spus; clătină din cap, voi să 'nceapă şi se opri; privi in fundul oalei şi făcu un semn deosebit. Moşu' Bogza, om bătrin şi om trudit, înţelese şi se ridică..

„Am să-ţi dau acuma o pildă—arătă Sălăvestru cu degetul spre fratele său: aşteaptă..."

Şi după ce moşu' veni şi se aşeză gîfîind în capătul scaunului, Sălăvestru arătă că după a sa părere, bătălia din ziua dintăi de pe Culmea preoteselor pornise nu atîta din comanda domnului sublocotenent Grădinaru ş'a celorlalţi ofiţeri, cît din neastîmpărul „nostru".

„Zbucnirea noastră a fost fără poruncă...

— Fără poruncă?—se minună crişmarul.

— Fără.. Eu cunosc cînd artileria trage fără poruncă. După asta a plecat la atac aripa dreaptă de pe cota 1318..

— Tot aşa?

— Tot.. Adică aşa zic eu... Dar, eu, comandă n'am auzit".

Fratele din Brusturoasa parcă îşi amintea că se făcuse un plan..

„Nu!—scutură în grabă Sălăvestru din cap; n'a fost nici un plan..."

Străinul rămase îndată încredinţat că aşa este: plan—n'a fost... Deci îşi aplecă peste masă fruntea lui spre fruntea fratelui Sălăvestru şi băură de bucurie tustrei, pentru planurile care nu s'au făcut, pentru planurile care s'au făcut, pentru fiecare amintire,—pe rînd, pentru fiecare nădejde, pentru căutătura şi obrajii frumoşi ai moşului Bogza, care, dela o vreme, dădea veşnic din cap, îşi ştergea ochii de rouă şi mustăţile de vin, scobora cu vasul gol, ridica apoi din greu,—şi însemna în legea lui, pe uşorul tejghelii, trăgînd la linii albe, tot mai strîmbe şi tot mai încîlcite..

*

Adouazi, o veste colindă satul întreg. Pe la miezul nopţii, sau după miezul nopţii—se zicea—deschisese uşa crişmei lui moşu' Bogza, trei inşi: primarul, notarul şi perceptorul. Veneau de undeva şi văzuseră lumină... Văzuseră pe Sălăvestru, pe moşu' Bogza şi pe omul străin; îşi aruncaseră ochii în grabă, asupra locului unde moşu' Bogza însemna socotelile, şi perceptorul, cel dintăi, îşi clătinase capul cu spaimă. Linii lungi, linii scurte, începute din două părţi deodată, şi

trase apoi una peste alta... Intr'un loc, cam pe la mijloc era o pată mărişoară, albă, ceiace 'nsemna că moşu' Bogza atinsese socotelile cu umărul...

Perceptorul—închizînd repede uşa—era îngrozit!

„Prost!

— De ce? îl întrebă notarul.

— Ai văzut socotelile lui moşu' Bogza? Ai văzut cum le-a încîlcit cu totul?..."

Şi-şi arătă perceptorul, faţă de notar şi faţă de primar, o uşoară şi nevinovată bucurie..

Vestea merse şi ajunse îndată acolo unde trebuia. Domnul Osipovici, dascălul şcolii, se bucură nespus; se bucură, pentrucă de acuma încolo, satul ştia. Dreptatea lui era albă ca ziua:

„Omul fără carte,—zise domnul Osipovici în ceata cîtorva, — nu poate, dragii mei, ţine socoteli lămurite... Inţelegeţi dumneavoastră?... Iată pe Bogza bătrînul... Iată ce se aude peste tot.. Iată ce-a pătimit..."

Dar alături, în mijlocul altei cete, sta însuşi Sălăvestru şi povestea fericita întîlnire de-asară din hanul lui moşu' Bogza:

„Am întîlnit acolo un prieten neaşteptat,—măi fraţilor,—ş'am cinstit.. Ş'am cinstit până 'ncoace tîrziu... Eu într'un cap de masă, acela dincolo, şi moşu' Bogza, cu barba lui albă şi obrajii roşii,—lîngă mine... Am cinstit tustrei... Pe moşu' Bogza l-am poftit noi.. Am povestit, ne-am bucurat..."

Şi pentrucă de-alături, din ceata domnului Osipovici veni un zvon de rîs şi de vorbe, Sălăvestru rîse şi el şi făcu un semn din cap, că nu-i aşa. Apoi arătă oamenilor, cum moşu' Bogza ajungînd şi ne mai putînd trage liniile socotelii, a rămas astăzi dimineaţă să numere ocile de vin după chibriturile aprinse:

„Cînd scobora s'aducă una proaspătă, aprindea luminarea, sufla 'n chibrit şi-l aşeza pe tejghea... Am fost disdimineaţă să-mi plătesc datoria. Am scos banii şi moşu' Bogza a zis: „nepoate, din paisprezece oale, să fie patru ca din partea mea; altfel, nu!..."

Am plătit eu pentru cinci, prietinul dela Brusturoasa pentru cinci şi pentru pînea lui, iar moşu' Bogza ne-a 'mbrăţişat şi ne-a poftit toate fericirile..."

De-alături veni strigătul domnului Osipovici!

„Vai, vai!... Socoteli, socoteli încîlcite..."

Sălăvestru îl auzi, şi întorcîndu-se spre răsărit, îşi ridică pălăria şi-şi făcu cruce!

„Oameni buni, zise Sălăvestru, să-mi ajute Dumnezeu ca să-mi cresc copiii, şi ei s'ajungă aşa ca să-şi ţină socotelile lor, precum şi le ţine moşu' Bogza pe ale lui..."

Şi până sara, rămase iarăşi statornicit în tot satul că nu-i adevărat ce spune domnu' Osipovici, că-i răutate omenească la mijloc, că socotelile lui moşu' Bogza sînt socoteli,—şi-atît.

Tudor Pamfile

Publicul și arta lui Caragiale

Zița, tînără și, cum sînt în deobște Romîncele noastre, foarte vioae, a evoluat energic. Stimulată de ambițiile intelectuale ale lui Rică, ea a pătruns, prin Alecsandri și Bolintineanu, până la cîteva romane franceze. Copiii și mai ales copiilele lor n'au mai cunoscut decît literatură străină. Fetele chiar au suferit probabil, în delicateța lor, pe urma „luptei pentru limba romînească", dusă acum douăzeci de ani cu un neuitat brio patriotic, și s'au închis desigur cu atît mai îndărătnic în admirația lor gingașă pentru Bernstein-Bataille și Prévost-Bourget. Iar nepoții participă adesea activ la producția literară romînă, chiar cînd sînt fii și fiice de oameni cu stare; sau cel puțin cunosc, urmăresc și încurajează cum pot literatura romînească produsă de vre-o două decenii încoace. Totuși lecturile lor favorite și inspiratoare sînt Henri de Régnier, Samain, Verhaeren, Rachilde — în scurt: catalogul dela „Mercure de France". La care se adaoge pentru cei cu gustul grav și puternice trebuințe de idei: Barbusse și Romain Rolland. — Acum în urmă de tot sîntem, se'nțelege, expresioniști.

Astfel mi se arată mie publicul nostru literar de azi, considerat în elementele lui cele mai energice și hotărîtoare. În așa situație, Caragiale s'a învechit grozav, disproporționat față de timpul în care a trăit și a scris. Dar de învechirea operei sale publicul nu-i singur vinovat.

*

Sînt la noi clase de oameni, la care se poate constata față de opera lui Caragiale o nedumerire destul de stîngaciu ascunsă. Ei știu că pe vremuri acest scriitor a plăcut unei elite intelectuale care se deosebea prin soliditatea culturii și asprimea gustului său; iar în operă însăși îi lovește o lume brutal inferioară, față de care ideile comune asupra gustului și delicateței literare cad într'o confuzie destul de supărătoare. Acești oameni sînt iritați de următoarea intimă întrebare: mai putem noi trece drept persoane culte, dacă ne place Caragiale? Grija cu care va da soluție teoretică și practică acestei probleme imediat interesante de cultură personală, atîrnă de amănuntele situației sociale a omului. Cu cît va fi el mai puțin sigur că face parte din lumea subțire, cu atît mai puțin liberă va fi atitudinea lui față de literatura lui Caragiale. Acest autor are ca modele mulți mitocani, și scrie comicării, mai ales. Există însă o venerabilă ierarhie care împarte producerile intelectuale în grosolane și delicate, în serioase și neserioase. Această împărțire are superioare foloase: este pedagogică și civică, prin esență și din intenție. Astfel este hotărît că stilul comic este radical inferior celui tragic și epic. Cu comedii nu se clădesc state — zice înțelepciunea respectivă. Și chiar un cetățean care nu înțelege imediat că a clădi state trebue să fie o ocupație constantă și universală, rămîne totuși credincios acestei idei simple și de bun simț: că ceia ce-i comic nu-i serios, și ce nu-i serios este frivol și prin urmare inferior. Există dar o depreciere tradițională și oarecum publică a comicului, și artiștii acestui stil au avut destul a se plînge de această discalificare. Mi-aduc aminte că La Fontaine și Lesage au vorbit categoric despre aceasta; și amîndoi au lucrat doar pentru o societate destul de veselă.

Pe Caragiale l-a mustrat Dobrogeanu-Gherea că „rîde cu poftă și nu se indignează" — o obiecție care constitue, mi se pare, un monument enorm și ciudat de moralism civic absolut. Fiindcă este doar evident că Gherea, vorbind astfel, cere deadreptul anularea comicului și a rîsului ca atare, ceiace este orișicum excesiv. Dar aceasta-i prea complicat poate în legătură cu psihologia și estetica cetățeanului curent cetitor și spectator. El vede bine atît: că un foileton patriotic sau civic al lui Vlahuță îi poate servi direct un material de idei, — adică de fraze imediat utilizabile cînd vine vorba de cultură generală. Ceiace dă lui Vlahuță o superioritate sigur definită. După om, foiletonul romîn se complectează sau chiar se înlocuește cu pagini alese din *Jean-Christophe*, roman pedagogic din care se pot imediat învăța diverse idei și fapte cultural trebuincioase; iar, pentru spirite eminent radicale, romanul profesorului de muzică rămîne mult în urma operelor arzătoare ale lui Barbusse, în care se servește le dernier cri în branșa umanitară și sublim revoluționară.

Situația literară a damelor este, din aceste puncte de vedere, cu mult mai simplă: ele, chiar după sfîrșitul glorios al „luptei pentru limba romînească", n'au de fapt încă nici o obligație către literatura națională; prin urmare nici o încurcătură nu poate fi pentru dînsele în privința operei lui Caragiale, care hotărît este lipsită de orice material delicat, adoptabil și

adaptabil bunului gust feminin. — Un tînăr, dar cu deosebire o tînără care caută stăruitor să dee a înțelege că a fost crescută de o guvernantă scumpă (cu deosebire atunci cînd în realitate n'a avut parte de asemenea educătoare subțire) are mare greutate să mărturisească că literatura lui Caragiale o amuză.

In sfîrşit, partea cea mai energică a publicului cetitor şi prin obligație elegant de astăzi, este adesea prea legată de generațiile din care şi-a luat Caragiale materialul său comic. Imprejurarea aceasta creiază operelor lui un fel de actualitate — nedeclarată, se'nțelege — şi supărătoare; poate, singura actualitate care a mai rămas acestei creații de artă mult prea şi nu destul de vechi.

Sînt fără îndoială oameni pentru care subiectele grosolane rămîn simplu şi radical nesuferite, oricum ar fi ele exploatate. Şi nu numaidecît oameni care sînt neclintit credincioşi esteticei guvernantelor, — cu toate că această estetică este foarte viguroasă şi bogat răspîndită, ci persoane care au curată şi naivă antipatie pentru orice-i violent şi brutal. Postulatul lui Boileau-Aristotel despre „monstrul odios" care se face plăcut prin „imitație" artistică este o vorbă în vînt; generalitatea oamenilor este incapabilă de asemene excese contemplative; şi Boileau singur dă probe strălucite de cît de puțin îi pasă în detaliu de acest înalt şi senin principiu, enunțat doar aşa în general, cum obicinuit se face cu principiile. Fiindcă Boileau era doar înainte de toate şi vroia să rămîie om bine crescut

Sînt apoi destui oameni la care simțul comic este obtuz: aceştia simt greu şi imperfect ridiculele, la alții şi mai ales la dînşii. Această obtuzitate explică, în parte măcar, persistența şi uniformitatea particularităților ridicule chiar în cercurile unde oamenii îşi controlează, de altfel, foarte migălos purtările. Această categorie de oameni este fireşte gata să claseze stilul comic printre formele estetice inferioare.

Un prietin al meu, tînăr cu o superioară cultură literară, este profund scîrbit cînd ceteşte cum un popă beat piseează țiri cu bustul lui Cicero, pe muchia unui biurou elegant de avocat bucureştean. Drept că spectacolul este în tot chipul revoltător pentru un intelectual delicat. Acest popă este adevăratul „monstre odieux" care prin fapta lui de grosolană şi dublă profanare — către bustul clasic şi către mobila grațioasă şi curată — trebue să disguste iremediabil pe orice om cu fantazia bine crescută. Iar în Caragiale se găsesc destule altele mult mai rele decît conflictul, inocent până la un punct, dintre biurou, țiri şi capul nobilului Roman.

Publicul, care acum patruzeci de ani a dat comediilor lui Caragiale succesul proaspăt şi autentic, îl formau ori oameni care, prin educația şi situația lor, aveau față de subiectele acestui teatru distanța estetică; deci înțelegerea şi rîsul lor erau libere de orice încurcătură personală; ori îl forma însăşi lumea acestor comedii: micul burghez, solid instalat în convingerea naivă că aluziile farsei nu-l țintesc individual, rîdea din toată inima de prostiile şi nenorocirile bufone, pe care imediat le aplica vecinului. Acest din urmă fel de public este, mi se pare, singurul care a rămas întreg credincios autorului Cel de felul întâiu s'a risipit demult; bănuesc că pe vremea cînd apăreau *Momentele* nu mai rămăsese din el decît admiratori sporadici, fără putere de a mai constitui un public.

*

Caragiale era un meridional leneş, înzestrat cu o inteligență şi o fantazie hotărît supranormale. Toți acei care s'au priceput să-l observe vorbesc, în această privință, la un fel despre dînsul: risipa fantastică de spirit şi imagini de care era capabil omul acesta arăta neîndoelnic o viață internă de o neobişnuită intensitate. Neobosit la vorbă — singura hărnicie autentică a meridionalului — el suferea greu de sila perzistentă la care supune compunerea scrisă. Scrisul este muncă, şi munca-i lucru incomod; iar Caragiale ura incomodul cu cea mai sensuală violență. — Să stau în cămaşă, cu picioarele goale, tolănit într'un port din miază-zi, şi să țin trecătorii de vorbă cu poveşti — l-am auzit zicînd, şi cred că închipuirea lui era atunci, ca mai totdeauna, exactă. De porturi n'a avut parte, dar de cafenele, destul. Pedeasupra, a apucat o societate romînească patriarhală încă, din care lipseau asprimile stricte ale vieții burgheze, ori cel puțin puterea lor de constringere era mult prea slabă. Lipseau şi condițiile care să facă producția intelectuală cît de puțin rentabilă. Indemnul la scris era dar slab, dinăuntru şi din afară; Caragiale s'a cheltuit în literatură vorbită.

Scrisul este lucru mut; şi-i mare canon pentru un meridional să lucreze pe tăcute. Imi vine a crede că tocmai necazul şi sila aceasta, duşmană firii sale, deslănțue o energie particulară în sufletul meridionalului constrîns la muncă tăcută şi-l face să-şi lucreze scrisul cu o trudă înverşunată, care explică destul de bine mult citata perfecție stilistică a literaturilor sudice. Dar nu trebue uitat aici, că meridionalul este obsedat, şi cînd tace, de efectele sentimentale şi estetice ale vorbei rostite în gura mare. Scrisul lui Caragiale îşi are, cred, hotărît loc de cinste în această tradiție, latină cum se zice, de scrupulozitate verbală. Pentru corectitudinea gramaticală era, ca Malherbe şi Boileau, fanatic până la enormități: fastidios repeta, de pildă, că omul nu suflă cu genele în luminare, cum pretindea el că zice, cu neertată negligență, Eminescu în versul cunoscut.

In general, Caragiale avea şi afecta un conservatism estetic violent: Sînt vechiu, domnule — era o formulă favorită, stăruitor enunțată şi destul de des aplicată. Cred că acest conservatism ferm, care izbucnea adese în dispreț agresiv pentru cele ce lui i se păreau abateri obraznice şi proaste dela ade-

vărurile bine hotărîte, era mai întâiu un semn firesc al energiei talentului său, sigur pe ce apucase odată să știe și dîrz contra orice părea măcar umbră de obiecție la cele hotărîte ca bune și învățate ca atare. Dar era poate și lenea care-l îndemna să fugă de osteneala supărătoare legată de orice proprie revizuire intelectuală. Presupun, în sfîrșit, că aceste viguroase fatalități interne ale omului au fost întărite de o împrejurare exterioară. Prin cariera sa elegantă și sigură de elită triumfătoare, Junimea își dezvoltase o încredere în sine foarte solid accentuată. Această încredere, atît de pitoresc purtată de șeful politic al grupului, a avut încarnări diverse și, se'nțelege, inegal reușite. In deosebi la Junimea din București, dacă nu se afirma categoric, se dădea cel puțin clar a înțelege că, de pildă, *Faust* cu greu ar putea fi în vreun punct de pe glob atît de adevărat priceput și exact prețuit ca în cercul „Convorbirilor"; iar cine trecuse pela cursurile maistrului unic Maiorescu era sigur că poate vorbi cu definitivă indulgență de Oxford, Paris ori Göttingen. Se formase astfel în sinul acelui cerc un extract concentrat de mîndrie națională, monopolizat, firește, pe seama grupării, și cu care membrii se parfumau cu atît mai simțitor, cu cît erau mai tineri. Fenomenul acesta nu-i rar, probabil, în civilizațiile începătoare; iar slaba răspîndire a unei limbi, în afară de hotarele poporației care o vorbește, înlesnește considerabil autoadmirația națională. Caragiale tînăr a trăit în acel aer și se poate bănui că natura lui vioae a adoptat cu exces acel optimism juvenil naționalist:—ușor și comod devenea pentru dînsul moft și gogomănie orice era nou, străin, și mai ales deadreptul opus valorilor irevocabil consacrate.

Efectele cele mai frivole, poate, ale acestui optimism se pot vedea în cele cîteva foiletoane unde, cu atît de sigură eleganță, se pun la cale toate problemele artei. Desigur numai în desbateri de aperitive pot fi luate drept soluții estetice formule ca „îl prinde sau nu-l prinde", ori: „expresiunea îmbracă ori nu îmbracă perfect intențiunea". Dezvoltările amuzante din jurul acestor afirmații, fac să apară formula cu atît mai copilăroasă, cu cît este mai imperativ și prestigios dictată.

*

Tehnica lui teatrală este străveche; ca om de teatru Caragiale stăpînea cu virtuozitate întreg procedeul anticelor paiațerii care, cu o tenacitate probabil unică în istoria tuturor formelor de artă, au servit să îmbrace intenția dramatică, dela Grecii vechi până la farsele lui Labiche. Caragiale iubea adînc farsa și paiațeria tradițională: față de formele cele mai simple ale comicului curiozitatea și capacitatea lui de a se amuza nu cunoșteau osteneală nici saturație. „Soitarii să-mi arăți; asta-mi trebue mie". Mult am umblat după „soitarii", în ernile lungi pe

care le-am trăit cu dînsul; și neuitată îmi este atenția lui lacomă și subtilă pentru caricatura scenică. Cu nesațiu se absorbea în detaliile jocului; cu mai mult nesațiu se cheltuia pe urmă în comentări exuberante asupra copilăriilor farsei și ale clownilor. Simțul și gustul comicului enorm — fundamentul însuși al tehnicei sale teatrale — eșea atunci la iveală cu elementară evidență.

Această tehnică veche s'a potrivit bine materialului comic al lui Caragiale; dar în afară de comedie, conservatismul estetic neînduplecat nu-mi pare să-i fi fost de folos.

Monoloagele și aparte-le din *Năpasta* sînt printre cele mai nenorocite efecte ale teatralismului tradițional. Cred că nicăiri în opera lui, convenția răsuflată n'a anulat în așa măsură talentul artistului ca în această de tot regretabilă melodramă. In deliberările atît de fade și molii din monoloagele Ancei, în replicele sărace de temperament și false în ton ale lui Dragomir ori Gheorghe nu se mai află urmă de Caragiale. Iar pitorescul nebunului, singura substanță artistică în această disparată ticluire teatrală, face o figură supărător absurdă, încadrată cum este în intriga atît de răsuflat artificială cu evoluția și concluzia ei exasperantă de jucărie mecanică.

Presupun că aceleași îndărătnice sau leneșe supuneri la procedeuri uzate se datorește penibila nulitate a epizodului erotic dela începutul *Păcatului*, și finalul său melodramatic, cași acel al *Făcliei de Paști*; și polemica strecurată fără rost în cîteva alte povestiri; în sfîrșit didacticismul prea gros care se întîlnește și aiurea decît în cele cîteva fabule. Iar fabulele, desigur cele mai nejustificabile producții ale lui Caragiale, nu le pot înțelege decît ca simptom extrem de tradiționism estetic întins până dincolo de absurd.

„...Vorbe?.. Incap vorbe?... Cum o femee știe alinta, cum degetele ei delicate... Cu vorbe să le spun?... Astea se simt și se gîndesc... „Și aci, față cu fraza lui de predilecție, venea așa de potrivit: „Inchipuește-ți ce sete mi-e de viață! ce dor îmi era de tine!"—Care cetitor, afară dacă nu-i de tot aliterar, neprevenit că iscălitura este a lui Caragiale, n'ar zice că vorbele alese aici dintr'o pagină și jumătate la fel umplută, sînt de stilul unui redactor oarecare de suplement literar, tocmit să fie literat cu săptămîna ori chiar cu ceasul?.. O venerabilă dogmă de estetică narativă poruncește povestitorului să gonească cît poate spre culminație și concluzie; restul trebue răfuit cît mai scurt. Dar cetitorul *literar* de astăzi cere, din contra, ca întreaga țesătură să fie din impresii de valoare proprie, inegale numai în distribuirea lor cantitativă; dupăcum ascultătorul *muzical* de astăzi nu suportă așa numite „dezvoltări" fabricate prin umpluturi grăbite, nici „acompaniamente" în manieră ghitaristică. — Caragiale a expediat epizodul secundum artem, în stil de reportaj.

Este lucru de însemnat că, la Eminescu, chiar articolul de

gazetă a rămas curat de jargonul jurnalistic al vremei; la Caragiale efectele acestui jargon au pătruns până în producţia propriu zis literară. Vorbirea aceia, prosteşte franţuzită de nesfîrşiţii licenţiaţi în drept, era acum jumătate de veac o putere de care un Eminescu, cu lecturile lui excepţional de variate şi intense, abia putea să scape. Şi apoi el era om de singurătate, absorbit în reflecţie şi visare; Caragiale avea sociabilitatea excesivă a meridionalului: vorbirea lui este în total, mult mai tipică decît a celuilalt şi se supunea doar excluziv idealului clasicist al corectitudinii absolute.

In *Păcat*, neologismul gazetăresc-avocăţesc face tot felul de pete disgraţioase şi absurde în povestire. „...Ce face atîta *sensaţie ?*... A făcut o nepomenită *sensaţie* popa... Mitu în hainele nouă a făcut *sensaţie... Succesul colosal* şi *spontaneu* n'a *afectat*... Cînd scăpat cu totul de *verminǎ* i-au îmbrăcat în mintean... Popa a făcut o *eloquentă apărare* a cauzei sale... Cuvîntul *oratorului cîştigase* pe *asistenţi... Tonul magistral* şi *sever* trebuia să *răstoarne impresia* ce preotul *obţinuse cu eloquenţa-i sentimentală*... Popa înţelese că *inspiraţia* nu trebue căutată departe...” — Aceste intervenţii ale povestitorului, cu intenţie interpretativă, uneori ironică, pline de exces neologistic, vin ca o grotescă parodie pe fondul serios şi rural al povestirii. Aceiaşi subiectivitate verbală, naivă şi indiscretă, alterează tonul povestirii şi în *Făclia de Paşte*. Evident, scriitorul amestecă povestirea propriu zisă cu reportajul.— Efectele aceste ale stilului de jurnal au fost atît de tari, încît până şi în *Kir Ianulea*, unul din cele din urmă şi mai mature produse ale artei lui Caragiale, ori în fragmentul de poveste care-i ultima bucată rămasă dela dînsul (amîndouă lucrări de hotărîtă intenţie arhaică şi populară), te loveşti încă de modernisme enorme ca: (daruri) *preţioase, credit, cazarmă,* (mă gîndesc) la *viitorul meu,* (cît îţi sînt de) *recunoscător,* sau chiar de un franţuzism patent ca acesta: împăraţii şi-au ridicat glasurile lor împotriva apucăturii lui Roşu-împărat, *în care vedeau* o ameninţare primejdioasă pentru **siguranţa** lor”.

Dela procedări din vechi consacrate îi vine, cred, lui Caragiale ideia rudimentară de a agrementa povestirea cu polemice şi alte suplimente artificioase, cum este pagina de ironii în care sînt aşa de inutil plăzmuiţi şi distruşi cei doi studenţi în *Făclia de Paşte*; ori, în *Păcat*, epizoadele satirice, cu desăvîrşire parazitare, cu judecătorul mituit de popă, şi poliţaiul care fură punga popii căzut în leşin, sau parodia (minunată în ea însăşi) anexată la sfîrşitul schiţei *Două loturi*.

Apucătura generală de a însemna prea gros intenţiile şi concluziile, de a le vîrî în ochi cu un fel de exagerare pedagogică, de a construi uneori prea logic şi a da tablourilor o geometrie prea vizibilă — toate aceste îmi par să fie roade ale aceleiaşi îndărătnice plecări către o veche estetică naiv didactică.

Gîndindu-mă la aceste negativităţi am scris adineaori că publicul nu-i singur vinovat, dacă arta lui Caragiale este astăzi învechită. Trebue luat sama numai că publicul care simte aceste detalii urîte ale operei este altul, şi mult mai redus, decît acel despre al cărui modernism am vorbit acolo. Singur acestui public redus se adresează cele ce voiu spune de aici înainte.

*

„Simt enorm şi văd monstruos” — zice Caragiale în chip de concluzie, dupăce descrie exasperarea nervoasă a nopţii în „Grand-Hôtel Victoria Romînă”. Bucata întreagă are caracter hotărît de reminiscenţă acută, şi cine a cunoscut artistul se opreşte la cuvintele de mai sus, ca la un deosebit semnal: ele nu sînt numai o formulă ocazională, ci rezumă un temperament şi lămuresc o metodă artistică. In general, acest om simţea enorm; aparatul său psihic era oricînd gata să interpreteze excesiv. Toată producţia lui mărturiseşte această pornire. In grav ori în ridicul, construcţiile lui poartă semn de fundamentală violenţă. Orice caracter al lui este un exces, orice situaţie o culminaţie. Maniile verbale ale persoanelor nu sînt decît una din particularităţile tipice ale sistemului său natural. Astfel dispus şi îndreptat cu deosebire spre comic, talentul lui a fost inevitabil consacrat caricaturii — Cînd a vrut să arate cu un exemplu mecanismul artistic, Caragiale numaidecît s'a dus cu gîndul la metoda specific caricaturistă, şi a descris pe ştrengarul care reduce pe domnul profesor la nasul şi la rigla lui, făcîndu-le atît de comice cum niciodată n'au putut fi în impresia directă.

Să constaţi că o lucrare care poartă cu enormă evidenţă pecetea geniului caricaturist — *exagerează,* este fără îndoială de prisos. Deaceia probabil nimic nu se obiectează mai des acestui artist decît că—exagerează. O caricatură poate fi desigur greşită, atunci cînd autorul agaţă figurii detalii străine caracterului ei autentic, falşificînd imaginea prin sporuri parazitare— cum s'a întîmplat cu republicanismul Miţei, pe care-l tot constată cu neostenită satisfacţie publicul critic. Dar trebue o deosebită slăbiciune de atenţie pentruca să tot descoperi, în general, că o caricatură exagerează impresiile normale.

Cine nu primeşte că arta de care vorbim este esenţial caricaturală, poate întreba, din principiu, „dacă unele situaţii şi expresii nu sînt exagerate din punct de vedere al chiar realităţii pe care vor să o reproducă”, ori să regrete „lipsa aproape desăvîrşită a părţilor mai bune ale naturii omeneşti”. Dar este mai întâiu de întrebat dacă opera aceasta vrea să *reproducă o realitate.* Fiindcă cele ce am spus implică un răspuns negativ—caricatura nu *reproduce* realităţi, ci le supune la un maxi-

mum de stilizare —, obiecţiile lui Maiorescu citate aici pierd pentru mine orice înţeles.

Dar în privinţa raportului construcţiilor artistice cu „realitatea" au spus alţii, vorbind de Caragiale, lucruri care mi se par cu deosebire stranii. Gherea „constata" următorul neajuns al *Nopţei furtunoase*: „analiza psihică a tipurilor nu-i destul de adîncă... Adîncile mişcări sufleteşti care caracterizează mai ales pe om, ori lipsesc, ori sînt făcute cu mai puţină măiestrie decît caracterizarea tipului exterior". Nici în *Scrisoarea pierdută*, adaogă Gherea, „analiza sufletească a eroilor nu-i destul de adîncă". Purtat, cum cred, de aceiaşi psihologie optimist umanitară Ibrăileanu întrece parecă pe Gherea cînd întreabă: „Oare Miticii, Georgeştii, Protopopeştii n'au nimic omenesc în ei?"

Nu-mi pot închipui cum vedea Gherea, în fantazia lui, pe Ziţa, pe Dandanache, pe Catindatul, ori pe cine vreţi, „adînciţi" prin analiză psihică; şi deloc nu pot înţelege până unde şi cum vrea Ibrăileanu să fi fost întinse biografiile figurilor din care şi-a construit Caragiale tablourile. Mă gîndesc dacă amîndoi aceşti interpreţi sociologi, în argumentarea lor, admit că acele figuri „adîncite" şi complectate după dorinţa criticei, urmează să fie întrebuinţate de *acelaşi* artist, în *aceleaşi* funcţiuni estetice?—Dar aşa ceva nu se poate. Dacă adînceşti psihicul lui Spiridon sau al Didinei, şi cercetezi cu largă simpatie umanitară faptele şi întîmplările doamnei Miţa Georgescu în afară de excursiunea dela Sinaia, suprimi piesa, schiţa şi pe artistul Caragiale, şi imaginezi altceva în loc.

Ce? Tot aşa ai putea să întrebi ce mutră vor face în biserică sau pe patul de moarte ţăranul acesta care varsă după beţie în tabloul olandez pe care-l am acum dinaintea ochilor, sau lansquenetul care, în gravura de alături, turbură din toată inima fustele unei burgheze vesele. In evul mediu se zugrăvea uneori în acelaşi cadru o figură în situaţii diverse, după vrîstă, ocupaţii şi atitudini; poate că procedarea aceasta răspunde consequent cerinţelor de artă instructivă şi moralizatoare care se ascund în obiecţiile cu aparenţă psihologică a celor doi literaţi cu care mă cert aici. Perspectiva deschisă de asemenea postulate este haotică, cum neapărat trebue să se întîmple cind încerci să compari un lucru empiric determinat—aici: opera în toate detaliile pozitive ale structurii sale - cu ceiace acest lucru *nu* este. Intreprinderea e fără capăt posibil. Dela saloanele arhisentimentalului Diderot până mai dăunăzi, era obicinuit să imaginezi, duios ori patetic, biografia figurilor, să dezvolţi consideraţii istorice şi poetice asupra peisagelor Cu cît s'au deprins oamenii a deosebi mai limpede arta şi impresia specific estetică de alte complexe psihice, cu atît s'a văzut mai clar caracterul rudimentar şi bogat în confuzie al acestor exerciţii moralo-literare.

Negreşit orice scriere este un pretext nesecat de asociaţii: cele cîteva mii de cuvinte care o formează le poate fiecare cetitor întrebuinţa altfel. Cuvintele sînt nişte imperative pe care, cu înţelegerea şi fantazia lui, fiecare le execută divers. Exploatarea unui produs artistic ca izvor pentru istoria socială este nediscutabil legitimă. Dar pentru buna reuşită însăşi a unei asemenea întrebuinţări istorice, trebue mai întâiu determinată structura specifică a lucrării şi, din aceasta, felul de obligaţii intelectuale contractate de artist prin sistemul de forme pe care ni-l oferă.

Se pare că în faţa operelor de artă asociaţiile cele mai lăturalnice năvălesc cu o grabă singulară, caşicum mintea caută cu toată puterea pretexte pentru a scăpa de atitudinea specific estetică. Valorile estetice sînt cele din urmă diferenţiate în conştiinţa civilizată; această diferenţiare este adesea nestabilă, şi arta-i lesne confundată cu tot felul de pretinse rude ale ei.

*

Caricatura în opera lui Caragiale este în deobşte eminent amuzantă.—Caragiale a fost un demon al veseliei. Gherea pare să fi simţit aceasta, cînd îl acuza că rîde cu poftă. Se înţelege că acest neobosit moralist porneşte de aici numaidecît un plan pentru un Caragiale cum ar fi trebuit să fie: să simtă amărăciune, să se revolte, să rîdă cu adîncă seriozitate; şi arată că acest autor a fost cum nu trebuia să fie, pentrucă n'avea „idealul trebuincios". Gherea era foarte tînăr cînd gîndea acestea; în anii lui de plină maturitate se liberase desigur de multe din ortodoxismele inutile şi naive ale tinereţii. Dar citatul din urmă ilustrează strălucit efectele ciudate ale interpretării literare prin asociaţii absolut moralistice, şi trebuia să-l adaog celorlalte pentru complectarea scurtului meu referat asupra acestei metode. Şi aici discipolul ajunge mult mai departe decît învăţătorul: din toată producţia lui Caragiale, Ibrăileanu scoate cu hotărîre informaţia că scriitorul trebue să fi fost un om foarte rău, nesimţitor chiar la drăgălăşiile neastîmpărate ale celor mai inocenţi copii, şi că prigonea chiar căţii cînd îi bănuia că nu ţin, prin educaţie şi din tot sufletul, de partidul conservator.

Astăzi, în faţa operei isprăvite, doar spirite prea zelos politice mai perchiziţionează poate după intenţii de partid. Raoul şi „le Général Grégorachko", Gudurăii, Edgar Bostandaki, Stasache Panaiatopolu şi tot neamul, nu sînt însemnaţi prin culoare de partid;—doar despre cele două grupe dela început aş zice că sînt conservatoare. Dar avea culoare de partid Guvidi, contemporanul lui Zibal şi al popei Niţă? Şi de unde-i sigur că partidul Cucoanei Joiţichii nu-i conservator? Agamiţă cel puţin este categoric «rumînu imparţial»; şi-i lucru însemnat că acest triumfător cumulează superior calităţile lui Caţa-

vencu cu ale lui Farfuride. Dandanache este o concluzie de geniu. Caragiale povestea adesea in ce trudă de nedumerire il ținuse lungă vreme contrastul dintre cele două eminențe: Farfuride-Cațavencu, și ce violentă satisfacție l-a cuprins cind i-a izbucnit în minte soluția strălucitoare a figurii culminante.

Să lăsăm dar partidele: „materialul este al națiunii!".

„Națiunea" nu-i poporul romînesc, ci acea societate orășenească care se afirma purtătoare a unei conștiințe de cultură nouă, indiferent de calitatea ei rudimentară ori nu. Această națiune este de caracter hotărît meridional, și prin aceasta ea a fost un excelent stimul pentru instinctul caricaturist și verva veselă a lui Caragiale. Intre apucătura artistului și caracterele cele mai vădite ale societății în care a lucrat, s'a stabilit o fericită colaborare. Vioiciunea sudică este un reactiv energic, care face să apară ridiculele în forme cu deosebire tari. Prostia care stă latentă intr'o masă umană nordică, flegmatică, tăcută, se degajează viu și colorat în focul exuberanței meridionale. Orice Romîn care a trăit mai lungă vreme în mijlocul vreunui neam nordic a trebuit să constate această deosebire. Intr'o societate meridională atenția îți este numaidecît lovită de numărul mutrelor excesiv accentuate, la psihic, în atitudini și costum, mutre care neapărat provoacă intenția caricaturistă. Vanitatea, puternic manifestată la toți sudicii, a fost, și este încă, la noi considerabil sporită prin accelerarea anormală a strămutării indivizilor dintr'o sferă socială într'alta prea depărtată. Și trebue amintit că asemenea strămutări n'au fost numai înăuntrul societății, ci această societate în total a făcut saltul violent, lumea aceasta în întregul ei a trebuit să fie o parvenită față de cultura europeană spre care a fost în scurt aruncată. — Cînd Cațavencu țipă: Nu voiu să știu de Europa; eu știu numai de Romînia mea, — el nu aruncă numai o hiperbolă demagogic-patriotică, ci rezumă, grosolan dar adevărat, stări sentimentale care circulau, mai bine ori mai slab ascunse, prin sufletele multor bărbați eminenți ai țării, indiferent de cultura sau de culoarea lor politică.—Cu atît mai iritată trebuia să fie vanitatea socială și națională, cu atît mai bogată revolta de comic, în lumea aceasta silită la adaptări multiple și repezi, expusă prin urmare la toate stîngăciile fatale acestor adaptări.

Din materialul acesta, pregătit cum era de necesitățile istorice, s'au impus cu deosebire geniului caricaturist acele care natural erau mai gros accentuate. Potrivit predilecțiilor sale pentru vechi metode dramatice ori narative, Caragiale a dat adeseori figurilor lui mecanism de marionete, dar excepționala lui capacitate de observare le-a făcut să fie păpuși de caracter dotate, printr'o strictă îngrijire artistică, cu o minunată vigoare de exactă evocare. Comicul acestor figuri este eminent vesel. Și în această privință temperamentul artistului a fost special favorizat de anume calități ale modelelor.

Lumea aceasta, de care se îngrozesc atîta judecătorii mo-

ralicești ai lui Caragiale, îmi pare mie că se deosebește printr'o vastă lipsă de perversitate. Vorbesc de modelele reale, nu de preparatele artistului.— In societatea nouă romînească ticăloșiile de orice fel poartă aproape constant semnul inocenței; acești oameni fac rău fără să păcătuiască. Perversitatea, viciul adevărat și tragic, nu sînt cu putință decît acolo unde, printr'o îndelungată și profundă constrîngere morală și religioasă, s'au putut forma acele duplicități și conflicte din care se naște cunoștința complicată a binelui și răului moral. O lume care să fie mai ignorantă în această știință decît lumea în mijlocul căreia a creat artistul Caragiale, ar fi, cred, greu de găsit în tot cuprinsul societăților istorice. Acești Romîni orășeni îmi par deopotrivă de candizi, în bine ori în rău. — Deaceia teatrul nordic, poate cel mai specific extract artistic din torturile intime întreținute prin veacuri de confesionalul catolic și apoi de morală protestantă, se prezintă obișnuit cu o esențială și uneori grotescă falșitate pe scena romînească, în jocul candizilor noștri actori; pentru dînșii cuprinsele sufletești pe care se bazează acel teatru nu pot să fie decît o cimilitură indiferentă.

Așa pot înțelege de ce figurile lui Caragiale sînt atît de radical amuzante, și că acest artist atît de sigur s'a ferit să „adîncească" psihologia persoanelor, după formele luate de aiurea.

*

Un sentimentalism gros umfla literatura care se fabrica în jurul lui Caragiale. In cîteva parodii, care ar putea servi minunat pentru educația stilistică în școli, maestrul caricaturist a preparat și demonstrat această manieră, cu luminoasă exactitate. De două secole sentimentalismul este baza cea mai comună a esteticei majoritare. Acum în urmă am avut operete umanitare, cu greve și conflicte de interesantă psichologie între fete de patroni și tineri săraci dar generoși, psichologie care procură micilor reporteri și voiajorilor de comerț momente de neuitată înălțare sufletească. Dar metoda sentimentală are efecte mult mai subtile, care se strecoară în producția artistică sub forme variate, nu totdeauna ușor de identificat.

Este o constatare de tot comună, că în special oameni de cel mai aspru practicism, dela directorul de bancă, cu eleganța lui mai mult ori mai puțin autentică, până la circiumarul proaspăt milionar, adoră cu absolută necesitate romanța, cromolitografia și drama, adică filmul pe motivele cele mai generoase, cu figurile cele mai trandafirii posibile. Originea istorică sau motivele psihologice ale fenomenului nu mă interesează acum; n'am nevoe de asemenea caractere pentruca să constat următorul efect: afirmarea gusturilor sentimentale este un mijloc simplu și popular pentru a prezenta celorlalți o idee foarte favorabilă despre propria ta persoană. Acest mijloc servește deo-

potrivă autorilor şi consumatorilor literaturii corespunzătoare. De aceia este cu deosebire imprudent pentru un producător de artă să renunţe cu totul la ingrediente sentimentale. Primejdia este atît de mare, încît chiar un admirator adevărat şi priceput l-a declarat pe Caragiale om rău; şi faptul s'a întîmplat în cuprinsul unei serioase analize istorice. Ce fel se judecă în sfere profane, şi din ce în ce mai profane, se poate închipui îndată şi uşor constata. Prin eliminarea sentimentalismului Caragiale şi-a asigurat un capital solid de antipatie, uneori declarată, mai adesea mascată; şi cîteodată e o distractivă operaţie să surprinzi varietăţile acestei antipatii.

Povestea lui Cănuţă, catastrofa casierului Anghelache, tabloul de circiumă în *Ultima emisiune*, îmi par cele mai categorice cazuri în care se poate vedea felul cum se păzeşte Caragiale, cu simţul lui artistic ferm şi curat, de orice abatere sentimentală,—tocmai în situaţii pe care debitanţii de literatură generoasă le-ar năclăi inevitabil în siropuri de cofetărie suburbană.

Intîmplările băiatului Cănuţă sînt triste şi amare, inima bunicăi este fireşte plină de duioasă durere pentru nepotul care, tocmai în noaptea cînd împlineşte treisprezece ani, bătut şi degerat, plînge pe marginea lăzii şi se şterge cu căciula la ochi; —sfîrşitul lui nenea Anghelache este o tragedie stranie şi exasperantă, iar grupul cerşetorilor, atît de semnificativ împlinit cu apariţia popei, el însuşi un tip deosebit de cerşetor al oraşelor noastre, este o cadră strîns umplută cu mizerie concentrată. Toate aceste „subiecte" sînt o colecţie aleasă de pretexte pentru desvoltări duioase şi comentarii emoţionate: cu atît mai tare se vede, în tratarea pe care le-a dat-o Caragiale, respectul strict şi consequent, simţul delicat al artistului pentru obligaţiile pe care le-a luat faţă de atenţia şi fantezia cetitorului.

Aceste obligaţii autorul le execută de obiceiu dramatic şi pitoresc, două elemente care, împreună cu fundamentala lui pornire caricaturistă, formează temelia metodei sale artistice. —Actul al treilea din *Scrisoarea pierdută*, Caragiale îl condamna ca o greşală care, de hatîrul pitorescului, strică mersul dramei pure,—judecată unde se arată iarăşi respectul vechiu al omului către dogma clasicistă, care prescrie drame geometrice cu accelerare absolută a intrigii. Dar asemenea simpatii teoretice sînt fără putere faţă cu necesităţile interne ale talentului, ca şi faţă cu cele istorice. De două secole aproape aşa numitul pitoresc a ajuns din ce în ce mai constitutiv în toată arta; iar Caragiale prin natură a fost condamnat la observarea detaliului plastic. Şi apoi el vedea scenic, prin urmare cu atît mai inevitabil plastic, fiindcă acea viziune a lui era doar modernă şi nu clasicistă, cu voia, ori fără voia lui. Dovezi imediat izbitoare despre această vedere plastic scenică: afacerea cu spiterul povestită de Iordache, raportul lui Ghiţă despre întrunirea dela Caţavencu, întîmplarea lui Jupîn Dumitrache cu am-

ploiatul Rică—toate mărturisesc o insistenţă pitorească care nu pare comună în teatru. Trebuinţa însăşi de a începe desvoltarea dramatică prin asemenea concentrare de relief şi culoare narativă este simptomatică: Caragiale construia natural din valori perceptuale, ca tip eminent estetic. Chiar într'un fabricat de ciudată inferioritate artistică cum este *Păcatul*, lucrarea adîncă şi fatală a spiritului estetic pătrunde la suprafaţă în povestirea lui Cuţitelu, ori încă mai palpabil, în scurta aruncare de impresii repezi şi tari (atît de surprinzătoare pe fondul în mare parte indiferent şi convenţional al bucăţii), unde dintr'odată este arătat popa, cu capul în mîni, fixînd dus evoluţiile neînţelese ale unei muşte pe marmura cafenelei.

Cu vremea relieful şi culoarea s'au accentuat tot mai mult în arta povestitorului. Desvoltarea aceasta este cu deosebire vizibilă în paginile de poveste, cele din urmă rămase dela dînsul: aici numai tonul exterior este întrucîtva acel obişnuit în poveştile populare, iar structura schematică esenţială stilului acestora este înlocuită cu detalii de roman istoric şi fantastic. Mai puţin accentuată, dar tot atît de incontestabilă se arată procedarea plastic scenică chiar în *Povestea* mai veche a celor trei feciori de împărat îndrăgostiţi de sora lor de suflet: dar în această scurtă istorie interesează mult mai tare tonul humorist în care e înveselit motivul popular.

Fără îndoială humorul primează ca mijloc pentru a fixa şi menţine distanţa estetică. Metoda apare clar în felul cum se aşază şi se îmbină amănuntele posomorîte ori jalnice în schema aproape caricaturală a soartei şi caracterului lui Cănuţă. Mai complexă este procedarea în cazul lui nenea Anghelache. Orice eventuale pretexte de sentimentalităţi sînt prevenite şi oprite între violenţele atît de judicioase ale casierului, care dela început dau întregului tablou un ton definitiv serios şi bărbătesc, şi apariţia, în chiar inima dramei, a camaradului înţepenit pe scaunul cafenelei în paroxismul beţiei, amestecînd maniac zahărul în ceaşca cu cafea. Prin această figură de diversiune se opreşte cu măiastră băgare de samă orice orientare unilaterală a interesului şi atenţia este fixată în echilibrul specific contemplativ.

Deosebit între toate compoziţiile acestui artist este acordul de tonuri poetice şi fantastice, cu un comic prin excelenţă ştrengăresc, în *Calul Dracului*. Aici contrastele, gradaţiile, modulările sînt de o virtuozitate unică, chiar la acest devotat al îngrijirii artistice. In liniştea somnoroasă a tabloului de sară se porneşte dialogul viu în care fiecare replică este esenţă de exactitate humoristică. Baba e mai întîiu iscoditoare şi plină de atenţie maternă către băiatul drumeţ. Printr'o schimbare diabolic surprinzătoare a tonului, scena se face grotesc erotică. Trecerea între aceste accente aşa de violent opuse este superior realizată prin scena cu somnul băiatului: cu mîna blîndă şi curioasă baba descopere unul după altul atributele de satir

tînăr ale adormitului. Pe urmă, noua schimbare de ton şi perspectivă: baba se preface în zînă; perechea batjocoritor grotescă face loc unui grup erotic în toată strălucirea prestigioasă a tinereţii. La urmă, cîntecul babei cerşitoare iar începe; dar acum, după ce s'au desvelit comorile şi fericirile sale diavoleşti, milogeala ei peltică are o surprinzătoare şi misterioasă rezonanţă: la început simplu humoristică, figura se arată acum într'un acord în care răsună cu straniu farmec amintirea frumuseţelor ei fantastice, închisă în comicăria vicleană dela început. Motivul acesta a fost tratat de Gogol într'o poveste foarte lungă. Comparaţiile literare sînt adesea o proastă şi stearpă ocupaţie; pentru *Calul Dracului* povestirea lui Gogol ar putea cel puţin să arate complect şi elementar cum se manifestă în stilul narativ un talent fundamental dramatic ca al lui Caragiale, şi că Gogol este probabil unul din cei mai înceţi povestitori între acei care mai pot fi cetiţi astăzi fără prea mare nerăbdare.

Forma vorbirii în Caragiale este cu deosebire dictată de orientarea dramatică a fantaziei sale: scurtimea lui mult citată, cu replicele indicate adesea numai prin pauze, exclamaţii ori întrebări acumulate, este rezultatul exasperat al unei viziuni interne extrem de vii. Artistul nu ştie cum să scape de vorbă ca să-şi arate cît mai direct figurile, care debordează înceţeneala şi uscăciunea abstractă a cuvîntului.

Născută din astfel de porniri şi formată cu acest sistem de procedări estetice, care toate se îndreaptă spre detaliu concret şi sînt menite să ajungă la relief şi culoare, opera aceasta trebuia să fie esenţial variată. Nici pentru comedii nu mi se pare dreaptă observaţia lui Maiorescu, care vorbeşte de „oarecare monotonie" a figurilor. Numai dacă ridici aparenţele vii la definiţii şi scheme, şi constaţi, de exemplu, că în toate trei piesele se găseşte aceiaşi treime: bărbat—soţie—amant—poţi vorbi de monotonie. In felul acesta însă toată arta se poate monotoniza în cîteva duzini de figuri şi situaţii. Este o greşală tipic filozofică cu care ne întîlnim aici, caşi în lauda adusă de acelaşi critic filozof *Făcliei de Paşte*, cînd scrie că Zibal nu-i un ovreiu oarecare, ci *ovreimea*, şi afirmă energic, că aici stă valoarea estetică a figurii. Este explicabil ca filozoful să simtă o deosebită satisfacţie cînd poate clasa impresiile după specii; dar a scoate, din acest sentiment, propriu unui anume tip intelectual, norme estetice generale arată numai perplexitatea spiritului abstract faţă cu iraţionatul specific formelor autentic estetice, care nu se nasc din definiţii, nu tind la concluzii, n'au nici un înţeles conceptual.

*

In proectul de comedie rămas dela Caragiale se află schiţată o persoană foarte elegantă, care se numeşte *Pulchérie*. Este, ce-i dreptul, fica lui Chiriac, fostul tejghetar al lui Dumitrache Titircă,—dar: automobil, Riviera, rallie-papiers, garden-parties... Cu ertarea cetitorului, adog eu la notele date de autor încă una: judecînd că de un sfert de secol societatea bucureşteană este compact formată din cunoscători hotărîţi şi consumatori febrili de pictură, pot fi sigur că acea persoană adoră şi cumpără tablouri, fără preget. Mai ales ea negreşit trebue să ştie, fiindcă de atîtea ori a cetit în franţuzeşte, că tablourile olandeze sînt opere de artă superioare, oricît de triviale ori brutale ar fi motivele în aceste lucrări, a căror valoare este, de altfel, definitiv garantată prin preţul lor pe piaţa lumii. Insfîrşit această damă cunoaşte perfect principiul că adevărata putere a talentului artistic se arată tocmai prin acela că învinge şi domină orice subiect. Cu nici un chip însă nu cred că am putea-o îndupleca să aplice aceste idei estetice largi lucrărilor lui Caragiale; un resort tainic şi delicat o opreşte strict să strămute principiul dela Amsterdamul secolului al XVII-lea la Bucureştiul dela anii 1880 şi următorii.

Persoane mai puţin cultivate decît Pulchérie refuză total să numească estetică o imagine oarecare, literară ori figurativă, dacă nu închipueşte siluete de o anumită eleganţă; pentru aceste persoane, estetic, neapărat înseamnează: bine crescut, ori cuvîntul n'are nici un înţeles. Vizualitatea şi-o cultivă zelos această clasă de oameni cu numere din *Femina* şi din *La vie au grand air*. Asemenea public este, dacă se poate, şi mai neînduplecat decît Pulchérie, faţă cu trivialităţile lui Caragiale. Rămîn dar să se bucure, în chip demn şi adequat, de operele acestuia, numai acei ce din adîncă pornire naturală le vor aplica principiul pe care fiica lui Chiriac îl cunoaşte bine din franţuzeşte, dar numai cu exclusivă aplicaţie la maiştrii olandeji. Pentru un autor romîn aceasta înseamnă dezastru absolut.

Paul Zarifopol

In grădină

Au înflorit cireşii din grădină
Şi-albinele ce vor muri curînd
Au început să zboare fredonînd
Prin florile cu miere şi lumină.

Ca magice clopotniţe în soare
Zidite pe altare de mister,
Cireşii urcă înfloriţi la cer
Cu crengile 'ncărcate de candoare.

Plutesc în unde limpezi de parfum,
Corăbii albe pline cu lumină,
Venite să descarce în grădină
Dumnezeeştile-avuţii de fum.

Pămîntul parcă ar zîmbi prin vis
De-o fericire care nu mai este.
Spun parcă toţi cireşii o poveste
Cu-o zînă albă care s'a ucis.

Şi soarele pe-o zi aşa senină
De dimineaţă cînd a răsărit,
E parcă Dumnezeu care-a venit
Să stea şi el pe iarbă în grădină.

Nostalgie

De ce nu m'aţi lăsat la mine 'n sat
Printre livezi cu meri şi nuci bătrîni,
Prin ţarini răcorite de fîntîni
De ce nu m'aţi lăsat...

In dosul casei noastre bătrîneşti
Ca 'ntr'un altar de schit era răcoare,
Şi în pereţii albi de var atîta soare...
Copilăria mea pe unde eşti!...

De ce nu m'aţi lăsat în satul meu
Să mă trezesc şi eu în zori de zi
Cu păsările care 'ncep a ciripi,
Şi să mai pot cînta şi eu.

Cînd ceru'i ca o boltă de pădure
Tăiată în cristal de dimineață,
Să-mi dau cu apă de izvor pe față.
De ce m'ați dus aiure. .

Aş fi eşit acuma Primăvara,
Să samăn cîmp, grăunte cu grăunte,
Şi ca o aspră sàrică de munte
S'ar fi lăsat şi peste mine sara.

.Aş fi rămas prieten cu doi boi
Şi aş fi fost ca ei de resemnat
Brăzdind ogoarele în lung şi 'n lat,
Şi fără să ne mai gîndim la noi.

Aş fi iubit pămîntul ca pe-un om
Pe care îl iubeşti cînd l-ai ucis,
Şi-aş fi trecut pe el cu ochiu 'nchis,
Şi-aş fi trăit eu singur ca un pom.

Şi-acum mă simt un car de fîn cosit,
Adus în tîrg pe-o noapte 'ntunecoasă,
Să port pe-aici miresme dela coasă
De flori care-au murit.

Şi astăzi port pe străzile pustii,
Pe lîngă ziduri de clădiri deşarte,
Chinuitor presentiment de moarte
Şi'un gînd ucis de neurastenii.

O, Primăvara asta ce frumoasă 'i!
In amintirea mea 'nfloreşte-acum
Cu florile grămadă ca un fum
Grădina noastră cea din dosul casăi.

Crez

O, Doamne, azi am întîlnit
Un om necunoscut
Pe care până-acuma nu l-am mai văzut
Vreodată.
Şi m'am uitat la ochii lui
De suferință grei,
Şi ochii lui erau la fel cu-ai mei,
Şi l-am iubit.

Trăia şi el ca mine pe pămînt
O viață tristă,
Fiindcă altfel nici nu poate fi.
Şi eu nici nu ştiam că el există,
Şi nu-l puteam iubi.

Şi-acuma
M'am uitat la el mîhnit,
Cu milă.
Avea şi el o inimă care bătea
In silă
Caşi inima mea,
Şi l-am iubit.

In dosul ochilor lui am simţit
Un suflet
Ascuns acolo de vre-un Dumnezeu,
Caşi sufletul meu,
Şi l-am iubit.

Am înţeles că trupul lui a suferit
Sau că 'ntr-o zi
Neapărat va suferi mai mult şi va muri,
Şi l-am iubit.

Era un om străin, necunoscut
Care trăia şi, Doamne,
Eu nu puteam ca să-l ajut.
Era ca fiecare singur şi nenorocit,
Şi l-am iubit.

Demostene Botez

Marele Archimedes

D-nei Zenaida Svetlanova

...„şi iată că s'a arătat un cal negru. Cel ce sta călare pe el, avea în mînă o cumpănă...

...„şi s'a jurat pe Cel ce este viu în vecii vecilor... că vreme mai mult nu va fi"...

Apocalipsul.

...„Atunci doară tot timpul cellalt pare să nu fie mai mult decît o singură noapte". .

Platon.

... Ce foame! O, Doamne, ce foame! Măcar o bucăţică de pîne... ceva... Nu-i! Nimic nu e! Şi astăzi, în „Pravda", sovietul anunţă că începînd de azi, săptămîna 'ntreagă, se va da pîne numai celor care sînt înscrişi în categoria întăia şi a doua. Cei din categoriile a treia şi a patra, în loc de pîne, vor primi numai legume uscate. Ninei îi e bine; Nina e contabil la serviciul de aprovizionare 'a gara Nordică, iar contabilii aparţin categoriei a doua. Dar el şi Kitty rămîn fără pîne, adică fără acea bucăţică lungă de pîne umedă, cu pae, care, cînd o mănînci, se lipeşte de dinţi şi care, de atîta vreme, se numeşte totuşi pîne.

Oare mai au de vîndut ceva? Dar ce să vinzi? Tot ce se vinde şi se cumpără e vîndut demult. Dăunăzi a vîndut ultimul lucru pe care-l avea şi-l păstra: „Puşchin" în ediţie ilustrată. L-a vîndut cu 85 de ruble. Acolo, pe poliţă la stînga stăteau şase volume, stăteau într'un fel de singurătate mîndră. Le-a cumpărat un domn brun, gras, rumăn la faţă, cu *pince-nez* de aur, cu inele... A examinat toate paginile şi toate gravurile—să fie tot în regulă. Acuma n'are cărţi. Numai tapiseria decolorată arată locul lor de odinioară...

Şi foamea!... Foamea!

Eri noapte Kitty, soţia lui, s'a deşteptat deodată (poate că nici nu dormea, poate se prefăcea numai că doarme), s'a deşteptat şi a început să strige cu lacrimi, să strige cu voce imperioasă şi disperată:

— Mi-e foame! Mi-e foame! — Şi după o tăcere scurtă a adăogat: — Nina astăzi mînca ceva...

...Nina mănîncă! Nina mănîncă în fiecare zi! Se 'nchide în odaia ei şi mănîncă, mănîncă. S'aude cum mestecă încet şi cu pază... Sau poate numai i se pare că aude?... Acuma toate sînt ca o părere... Pretutindeni...

Nina zicea:

— Mai mult de cît de orice, mă tem să nu slăbesc.

Şi, în adevăr, ea nu slăbeşte. Ba ca şi cum s'ar îngrăşa; s'a făcut şi mai frumoasă. Kitty o priveşte foarte ciudat: se simte în privirile acestea şi oarecare gelozie ascunsă, şi invidie, şi ură, şi încă ceva nespus de groaznic... Foarte ciudate sînt acum privirile Kitty-i, mai ales cînd se uită la gîtul Ninei alb şi plin, la braţele cu gropiţe gingaşe. Nu e mult de cînd Nina, alăturea de sora-sa Kitty, părea slabă. Acuma Kitty s'a veştejit; numai ochii ei, ochii... Arde ceva îngrozitor în ochii ei... Ea poartă o rochie cu guler înalt, până la bărbie. Tace. Mereu tace. Şi cînd vorbeşte, e ca apucată de friguri...

...Dăunăzi Kitty i-a spus lui, între patru ochi:

— Ştii, Nina în fiecare zi aduce în geantă ceva de mîncat şi se fereşte de noi. Da, da! Am observat eu bine. Noaptea, încetişor-încetişor despachetează ceva. Am auzit foşnetul hîrtiei... Da, am auzit. Şi pe urmă mestecă, mestecă, iute-iute, aproape se îneacă... — După o tăcere, reluă: — Sînt sigură că ea trăeşte cu cineva dintre ei, dintre *acela*... Cineva o întreţine! Da. Fără nici o îndoială, că trăeşte cu cineva. De unde, mă rog, îşi face rochii nouă? De unde? Dar ciorapii de mătasă! Ştii cît coastă astăzi?.. Da' ghete, ghete de lac, ghete de piele albă?...

Kitty iar tăcu, gîndindu-se la ceva. Apoi continuă:

— Eri, cînd Nina s'a dus la serviciu, am rînduit în odaia ei. Şi, ştii, am găsit o hîrtie, o simplă hîrtie, cenuşie. Mirosea a şuncă, mirosea aşa de dulce, de dulce...

Kitty tăcu, îndelung. El n'o văzu prin întunerec, — un întunerec deosebit, un întunerec adînc, cum niciodată nu mai fusese în nopţile trecute. N'o vedea, ci auzea numai respiraţia ei. Şi s'a gîndit că Kitty adormise. Dar ea rosti, pe neaşteptate:

— O soră nu trebue să se poarte aşa...

Apoi întunerec şi tăcere, ca în cimitir.

...Îi e foame! O, ce foame grozavă!

...Se pare că nici n'a existat o vreme cînd nu-i era foame.

Totdeauna îi era foame. Altfel n'a fost niciodată. Doar i s'a părut... Dar poate a fost... Cine ştie? Cu douăzeci de ani în urmă... cu cincizeci... cu o sută de ani în urmă...

...Kitty tace. Kitty tace mereu. Stă în pat — în casă a rămas numai patul şi trei-patru scaune; stă în pat cu bărbia rezemată în palmă şi priveşte ţintă undeva. Şi tace. Uneori şopteşte ceva neînţeles. Odată, noaptea, el se deşteptase acoperit de o sudoare rece. Auzise un rîs rece şi vesel... Nu! Tăcere. Ce-a fost? „Kitty, tu ai rîs?" Tăcere. I s'a părut? Poate. Acuma totul se năzare, toate sînt ca o părere... pretutindeni.

...Adeseori ese în stradă. Aşa se simte mai bine, o duce mai uşor. Nu vede pe Kitty tăcută, nu vede odăile pustiite... Rătăceşte fără nici un scop prin străzile enorme ale oraşului mort. Da, da, e mort. Dar oamenii ce se întîlnesc în drum par nişte umbre sau nişte morţi înviaţi.

Astăzi de dimineaţă — nici nu-i pasă ce zi e, parcă toate zilele nu-s la fel? — astăzi, în faţa fostului palat al ober-procurorului Sfîntului Sinod văzu un băeţaş căzut pe trotuar. Cu pumnişorii strînşi la piept, băeţaşului părea că-i e frig sau că tremura. Nu. E nemişcat. Faţa îi e cenuşie — cenuşie ca de piatră. Subt genele aplecate i se văd ochii sticloşi, — albi-vineţi, fără nici o expresie, ca de sticlă. Pumnişorii i-s strînşi tare. Fac impresia unor mîni îngheţate. Capul băeţaşului e rezemat de treapta de granit a peronului. Iar sus, pe peron, la uşă, un placat mare, în culori — roşii şi violete, bătător la ochi: un domn şi o femee, zugrăviţi. El o ţine de mijloc. Alături de ei stă scris cu litere mari: „Tovarăşi! Aici se dansează!"

Se simţi cutremurat de un gînd groaznic, nelămurit, care-i fulgeră prin cap...

În faţa băeţaşului căzut s'au oprit încă cîţiva inşi. O femee cu un coş, un soldat din armata roşie, îmbrăcat în uniformă, cu şapcă de biciclist pe cap, cu baioneta atîrnată pe umăr cu o frînghie în loc de curea. Faţa-i rotundă, îmbujorată, cu ochii albaştri, naivi, o figură de sătean travestit într'un costum bizar, arăta compătimire pentru băeţaşul căzut.

Soldatul se aplecă asupra lui, atingîndu-i umărul cu vîrful degetelor:

— Băete!... Mă, băete!... N'auzi?... Ce-ai păţit?...

Băeţaşul nu se mişca.

— A, spurcatul dracului! — ţipă de-odată femeia cu coşul. Ce vrei? Hai?... Ce ai cu el? Ce-i cu tine? Huo, Iroade!

— Nimic, mătuşă, nimic!... — bîlbîi soldatul, zăpăcit de ţipătul neaşteptat. Mă uit că a căzut... poate să-l ajut cu ceva...

— Eu nu-ţi sînt mătuşă! Dracu' să-ţi fie mătuşă, blestămatule! Parcă nu vezi c'a murit? Lasă-l în pace măcar mort... dacă nu lăsaţi pe cei vii, — crăpare-aţi într'o zi cu toţii!... Ce te uiţi aşa la mine? ţipă femeia cu ochi aproape de nebună. Ce? Vrei să mă 'mpuşti? împuşcă-mă, fecior de Satană! Nu mi-e frică! Hai, împuşcă-mă, Satano!

...Mergea prin *prospect*, mergea repede ca și cum ar fi fost urmărit de cineva. In mintea lui toate se amestecase într'una: și băețașul căzut, și domnul roșu care dansa cu femeia violetă, și soldatul, care se preschimba ba în băețașul căzut, ba în domnul dansator. Ori nu, nu-i așa: băețașul dansa iar soldatul stătea căzut cu capul pe treapta de granit... Ba nu, dansa baba cu coșul...

Fu gata să cadă. S'a răzimat cu capul, înfierbîntat, de fațada unei case. Era o prăvălie, și în vitrină stăteau, rînduri-rînduri, pateuri și bomboane... „Tovarăși! Aici se dansează!" Ce e asta? In vitrină, pateurile și bomboanele parcă se mișcă. Oare pateurile dansează? Nu, dansează acel domn roșu.

— Vi-e rău?...

Cine 'ntreabă? O doamnă necunoscută, cu fața compătimitoare... Iși veni în fire.

— Nu, vă mulțumesc... Nu mi-e rău.

...Kitty plîngea, plîngea dureros, ținînd în mînă o sticluță deșartă de parfum „Lorigan".

— Niciodată, mai mult... niciodată! repeta ea, cu sughițuri.

— Ce ai, Kitty? Ce e cu tine? Spune-mi.

N'a răspuns nimic și ziua 'ntreagă n'a rostit niciun cuvînt.

Noaptea iarăși a plîns. Ori i s'a părut că plînge. Poate a visat că plînge? Acum totul e o părere...

...Kitty și cu Nina șoptesc între ele. De cînd apropierea asta între surori? N'a băgat de samă. Nina se poartă cu el cu oarecare demnitate. Ba ceva mai mult: îl privește de sus. De ce oare?

...A găsit pe Kitty și pe Nina împreună. Zărindu-l, au încetat de vorbit. Ințelese că au secrete. Nina îl privește cu ochii ei cenușii, rece, abia pudrată. Ea miroase a parfum fin și scump: e îmbrăcată foarte elegant.

— Nina mă invită astăzi la teatru—rosti Kitty, lăsîndu-și ochii în jos.—Astăzi cîntă Șaliapin. Nu l-am auzit de mult, de mult... Inchipuește-ți: Șaliapin! O ocazie foarte frumoasă ca să-l ascult. Prietini de-ai Ninei au luat o lojă și este loc și pentru mine. M'ași duce cu plăcere, dar cum să rămîi tu singur?

— Da' ce, e copil?—o întrerupse Nina, privindu-și unghiile roze, lustruite. O să stee o seară singur! Mare lucru!

— M'ași duce, ce zici? — Kitty își ridică privirile, cam vinovate.

— Poftim. N'am nimic contra.

— Atunci voiu da de veste că mergi,—zise Nina, îndreptîndu-se spre telefon. Și începu a vorbi: Allo... Stația?... Te rog, tovarășe... Cine?... Poftește la telefon pe tovarășul Parvinsky... A, dumneata? Ce? Ce lucru?... Da, da, ne ducem... Bine. La revedere.

— Cu cine te duci la teatru?—întrebă el pe Kitty.

— Cu prietinii buni ai Ninei, cu...

— Unul e superiorul meu—continuă Nina, auzind întrebarea—comisarul de aprovizionare Parvinsky. Celalt e unu' Dors, comerciant, care are aici un biurou tehnic.—Suedez de origină sau Norvegian, nu știu tocmai bine de unde-i... Ei, Kitty, îmbracă-te cu rochia mea cea vînătă"—și surprinzînd privirea surorei... —nu-i nimic, mînecele-s cam lungi... Parvinsky mi-a spus că va veni cu automobilul împreună cu Dors... Mă duc să-mi aranjez părul.—Și eși tropăind cu tocurile ei înalte.

E frumoasă la corp, dar e antipatică...

...Kitty și Nina au plecat la teatru. Toaleta Ninei o prinde de minune. El s'a dus să se plimbe. De ce s'a dus nu știe el singur. E greu de umblat. Picioarele-i sînt slabe și se îndoesc dela genunchi. Mergea cuprins de o amețeală; a ajuns la cheiul Nevei... „Osîndit... Osîndit la moarte. Da, el e osîndit".

Pentruce? Pentru care vină? Cine știe asta și cine poate să spue... Și nu numai că e osîndit la moarte, e chiar și mort pe jumătate. El e osîndit cași alții, cași acest domn, care-i vine în întîmpinare cu nasul lungit, cu nas de mort, cu umbre negre la tîmple și subt ochi. Domnul trece cu ochii pe jumătate închiși, făcînd cu mîna stîngă niște gesturi ciudate și șoptind ceva. Nu bagă de samă nimic și pe nimeni.

Un automobil trecu repede cu zgomot, răspîndind în aer miros de benzină și un zbîrnîit profund, ce se auzea de departe. In automobil—un marinar cu o fată. Fata cu blană, luată pe semne dela altcineva. Fetele cu așa înfățișare n'au purtat înainte blănî. Nici nu știu să le poarte. Nici asta din automobil nu știe... Panglicile negre dela șapca marinarului fîlfîiau în vînt ca niște stegulețe mici, negre.

Trecătorii, mai ales acuma, în amurg, samănă a umbre. Umbre, umbre, umbre,—pretutindeni umbre, un oraș de umbre, care se mișcă, trec, dispar, apar din nou. Un șir de umbre nesfîrșit de lung... Umbrele osindiților la moarte...

Tresări, cași cum ar fi fost cuprins de o groază neagră, neînțeleasă. Se întoarse acasă repede; se închise în odae. Intunericul începu să se aștearnă prin camere. Camere goale, aproape fără mobilă. Pașii răsunau ca niște ecouri. Oare el e singur în casă? Poate că mai e încă cineva care pășește în camera vecină, în coridor, în bucătărie... cine oare poate să fie?... Umbre, umbre care au venit împreună cu el de pe stradă, de pe cheiul Nevei...

O, ce groază!...

Măcar un sunet de voce omenească, măcar un zgomot... se opri; și umbrele din odăile celelalte se opriră și ele. Acum nu s'auzea nimic, afară de propria-i respirație și de bătăile inimii. Așteptă puțin fără să știe ce așteaptă... Și dincolo aștepta.

Alergă numaidecît în cabinetul său, în odaia goală care odinioară fusese cabinetul său (—dar poate i-se pare numai că a avut și el un cabinet?) și deschise fereastra.

...Fereastra dădea în curtea înconjurată de aproape de case

înalte. Lîngă ușa portarului se adunaseră oameni. In întunerec nu se vede cine. Numai glasurile se aud, glasuri vesele... Se vede că ei au mîncat astăzi. Da, servitoarea „e în prima categorie". Rîde cineva, rîde cu poftă. Cineva cîntă cu balalaica. A-ah! și asta acum! Numai balalaica lipsea!... Cum ar fi smuls-o el din mînile muzicantului și cu ce plăcere l-ar fi lovit, l-ar fi izbit cu colțul cel ascuțit al balalaicei drept în tîmplă, ca să cadă jos și să spargă balalaica asta îngrozitoare!

Cum îl doare inima, o, cum îl doare! Mor cu toții, osîndiți la moarte, mor fără nici un cuvînt, acompaniați de sunetele acestea blestemate ale balalaicei!...

Cineva bătu la ușă, în bucătărie...

Se spèrie. Inima i se opri o clipă. Oare cine putea să fie?... Inchise fereastra. Cu mînile tremurătoare aprinse candela de pe masă; bătaia la ușa din bucătărie se repetă. Poate au venit cu perchizițiile? Poate îl vor aresta peste cîteva clipe?

...Se apropiè cu urechea de ușă ca să-și dee sama: cîți sînt? Unul, doi sau mai mulți? O bătae puternică îl făcu să tresară.

— Cine-i acolo?—(aproape nu-și mai cunoștea vocea, întretăiată, deși o stăpînea din răsputeri).

— Eu.

„Eu"... Parcă a auzit undeva vocea asta! Ceva cunoscut se simțea în ea.

— Cine eu?

— Nu mă cunoști? Deschide! Eu sînt, Toporcov.

A, Toporcov! Inima i se ușură. Toporcov, camaradul lui de serviciu.

— De ce e așa întuneric?

— Candela...

— A!... Doamna și domnișoara sînt acasă?

— Nu, la teatru.

— A, la teatru. Bun și asta. Teatru e viață și viața e teatru, cum a spus... Cine a spus?...

Toporcov surîse... Ce surîs ciudat! Tăcu o clipă. Ba, poate nimeni n'a spus nimic și mie mi se pare numai că a spus.

...Stăteau amîndoi la o măsuță, măsuța mică, adusă aici din bucătărie, — pe cea mare de lucru o vînduseră demult. Amîndoi tăceau. Candela de sticlă verde-închis arunca pe masă, împrejurul ei, un cerc palid, tremurător și ilumina puțin aerul de de-asupra.

Fața lui Toporcov nu se vedea de loc. Se auzea numai respirația lui, respirația unui om obosit și care a alergat mult.

Toporcov se înclină asupra candelei ca să-și aprindă țigara și, în lumina slabă, se ivi nasul lui, lungit, ca nasul unui mort, ca nasul umbrelor ce umblau pe străzi; i se zăriră și buzele subțiri, lipite una de alta și niște zbîrcituri adînci pe care înainte nu le avea...

După ce-și aprinse țigara, Toporcov se dădu îndărăt, lăsîndu-și mîna, uscată și osoasă, pe masă. Degetele lui subțiri se mișcau neîncetat, luminate de lumina palidă a candelei. Iar în licărirea roșie-aurie a țigării i se vedea vîrful ascuțit al nasului.

...„Tovarăși! Aici se dansează!..." Da, da, nasul lui Toporcov samănă cu nasul acelui domn pictat pe pancart, care dansa cu o femee violetă. Ciudată asemănare!

— Da, am ajuns!—rosti pe neașteptate Toporcov, încît îl făcu să tresară; și ecoul din camerele vecine adăogă: Da, am ajuns!

— Ce?

— Am ajuns, zic!

— La ce?...

— Incă mă mai întrebi? La toate astea, cîte se petrec aiurea, pe străzi... la ce se petrece cu noi...

Tăcere.

— Mai vinzi?—reluă Toporcov.

— Da, am vîndut tot ce am putut și ce se cumpără. Mai am cîte ceva, dar nimeni nu cumpără.

— Ei și ce ai de gînd să faci?

— Nu știu. La asta nu m'am gîndit. Mi-e teamă să mă gîndesc. Fie ce o fi!

— Ha! Te lași în voia Domnului, va să zică?—Degetele lui Toporcov, pe masă, se făcură pumn.—In voia lui Dumnezeu care există... în închipuirea noastră? Așa! Da' poate că nici nu există?... Ești poate religios? Da? Te-ai resemnat să pieri?

— Da' ce să fac? Ce? Spune-mi!

— Ce? Intrucît mă privește pe mine, am hotărît. Astăzi am intrat în serviciu la ei. Oamenii ca oamenii... Dar totuși, se simte ceva în ei... se simte ceva îngrozitor, ceva din lumea cea pe care n'o cunoaștem.

Tăcere. Tăcere care dură poate o clipă, ba poate și zece minute. Cine știe? Vremea nu mai există.

— Ce taci? De ce taci?—reluă Toporcov:—M'ai condamnat? Da?... Taci, taci, nu-mi răspunzi nimic, taci? Te-am înțeles din tăcerea ta! și ți-oiu spune eu, Toporcov, eu Toporcov ți-oiu spune că scuip și pe dumneata și pe toți.—Toporcov scuipă energic la o parte:—Așa? Nu vreau să mor, m'auzi? Nu vreau! Am ajuns până acolo că, dacă ar fi nevoe, te-aș zugruma cu mînile astea ale mele, te-aș zugruma, deși am fost camarazi de serviciu timp de cincisprezece ani! Mă înțelegi? Da' ce zic pe dumneata! Nevasta mea și fiică-mea... și pe ele le-aș zugruma, dacă mi-ar fi dat să aleg: eu sau alții! Asta e! Știi—(vocea lui se schimbă și avea acum ceva tainic în ea).—Știi, acuma oameni nu mai există, n'ai băgat de samă?

— Umbre?—întrebă el pe Toporcov, cutremurat de gîndul că și Toporcov simte același lucru și că ceiace lui i se pare, e adevărat, așa-i și 'n realitate.

— Nu. Care umbre? Umbre—asta e o prostie! Nu umbre, ci numere! Cîte cartele ai?

— Ce cartele?

— Cum ce cartele? Cartele de aprovizionare!...

— Una pentru pîine, alta pentru grăsime, pentru lapte, pentru chibrituri, pentru...

— Şi fiecare e cu număr?

— Sigur. Fără număr nu-s valabile.

— Asta e! Acuma dumneata, şi eu şi alţii, noi cu toţii nu mai sîntem oameni. Mă 'nţelegi? Dumneata eşti un număr şi cu toţii sîntem subordonaţi (Toporcov se apleca înainte şi la lumina candelei ochii lui fulgerători sclipiră enigmatic),—sîntem subordonaţi voinţii marelui Archimedes.

— Cui?...

— Lui Marele Archimedes! — şopti Toporcov, ca şi cum ar fi destăinuit ceva de mare însemnătate. El, numai el e stăpînul vieţii noastre, stăpînul universului. El, cu numărul şi cu măsură. Tot e numărat. Tot e măsurat. Şi el are un alt nume... Stăi!—Toporcov îi apucă mîna şi i-o strînse cu putere,—cine e acolo?

— Unde?

— In camera vecină... Auzi?—îi şopti Toporcov la ureche—umblă cineva... Auzi?...

— Nu... acolo nu e nimeni! îi răspunse el tot pe şoptite, apucat de groaza că şi Toporcov simte că în odăi este încă cineva.

— Eşti sigur?

— Da.

— Atunci... atunci mi s'a părut... Mie mi se par acuma lucruri foarte ciudate, bizare... Nu ştiu de ce...

Toporcov tăcu. Mîna lui palidă cu degetele uscate tremura pe masă în lumina tremurătoare a candelei.

— Da' nu ţi-am spus numele celuia...—reluă el, nu-i aşa? Dar nici nu trebue să-l spun. Asta mi s'a arătat numai mie... Cine spune că revoluţia e o zguduire, o catastrofă—minte. Nu! Revoluţia e o orînduială, e o geometrie şi noi sîntem dovezi ale unei teoreme: „Intr'un triunghiu oarecare, la unghiul cel mai mare se opune şi latura cea mai mare". Iată! E un calcul diferenţial, iar noi sîntem cifrele cu care operează El...

Tăcu. Şi tăcerea se lăsă în odaia întunecoasă,—nespus de profundă, de statornică, nespus de grea.

— Ei, trebue se plec!—rupse tăcerea Toporcov. Trebue să mă duc... Eu singur nu ştiu cum am venit pe la dumneata... Colindam străzile... şi-mi venea să mă opresc în piaţă, să strig, să ţip, să urlu, sau... să mă arunc în Neva... Dă-mi mîna!

— Ce?

— Mîna. La revedere. Mă duc. Şi dacă vrei, vino pe la noi... la mine. Banca de stat. Stau acolo, la comisarul Vladeţky, în serviciu.

Il conduse pe Toporcov şi, rămas singur în întunerec, stătu în picioare ca încremenit. Oare se poate? Măsură şi număr. Domnul cel roşu de pe pancart, care dansa cu doamna de culoare violetă e măsura. Iar numărul... Ce e număr? Kitty, el, băeţaşul căzut mort... Nina? Nu, Nina e măsură... Şi marinarul, cu fata din automobil,—sînt şi ei tot măsură...

Un fulger sclipise deodată în întunerecul haotic al gîndurilor sale, iluminînd tot şi toate cu o lumină tainică, şi se stinsese.

...S'a pierdut socoteala zilelor. Ce zi e astăzi? Marţi sau Joi? Poate Mercuri sau Vineri? Parcă asta nu e tot una! Zilele sînt la fel şi una prin nimic nu se deosebeşte de alta.

Kitty şi Nina în fiecare zi se duc împreună la plimbare. Se plimbă poate un ceas, poate două, poate chiar şi cinci. Cine ştie? Ceasornicul arată numai cifre mute, negre, nemişcate,—nu arată mersul vremii. Chiar în mecanismul ceasornicului s'a schimbat ceva; viaţa lui a devenit mai rece, mai automată decît odinioară. Inima-i ascunsă bate mai neînduplecat, mai ameninţător. Numărul şi Măsura...

...Kitty poartă nişte ghete elegante, care-i cuprind atît de frumos piciorușul graţios. Kitty zice că sînt un cadou primit de Nina. Las' să fie aşa! Las' să fie altminterea! Cadou sau nu,—parcă nu e tot una, la urmă? Kitty miroase a parfum scump şi fin şi încă a ceva, străin şi duşmănos. Nina şi Kitty stau acasă foarte rar. Sau vin de undeva sau se pregătesc să plece undeva. Ele nu se pricep că sînt Măsură, ca şi domnul cel roşu ce dansează mereu pe pancart. In fiecare zi se duce acolo, la palatul fostului ober-procuror al sf. Sinod, ca să-l vază. Domnul roşu dansează cu o doamnă violetă, ţinînd-o de mijloc. „Tovarăşi! Aici se dansează!"

...Au venit nopţile de insomnie. El nu doarme; se preface numai că doarme, ca să nu răspundă la vorbele Kitty-i.

Intunerec. Kitty, întinsă în pat alăturea de el, şopteşte ceva, şopteşte iute-iute-iute: poate se roagă lui Dumnezeu, poate cine ştie ce şopteşte. Lui i se pare că gura Kitty-i miroase a vin. Poate că nu. Cine ştie? In odaia vecină tuşeşte Nina. Şi încă cineva tuşeşte împreună cu ea, în camerele celelalte.

El s'a deprins cu gîndul că afară de el, de Kitty şi de Nina, în casa lui sălăşlueşte încă cineva. Da, fără îndoială, este încă cineva. El simte asta. Cineva nevăzut. Ba chiar sînt mai mulţi. Cu fiecare zi se înmulţesc. Vin cu el de pe stradă...

Ce-i asta? Kitty plînge şi şopteşte: „Doamne, Doamne, Doamne". Care „Doamne!"

...Se spune că noaptea trecută au împuşcat două mii de oameni. Alţii spun că patru mii. Cine ştie numărul adevărat? Dar totuşi e numărul. Numărul...

...Kitty i-a spus:

— Știi, Nina ne-a găsit niște chiriași foarte cum se cade. Cabinetul tău e de prisos, — tot nu lucrezi nimic. Putem să dăm cu chirie cabinetul, sufrageria și odaia noastră de dormit. Eu voiu dormi cu Nina, tu in bucătărie. Acolo e cald și liniștit. Vrei așa? Tot vom cîștiga ceva bani, vom putea să ne susținem.

— Da' cine sint chiriașii?

— Unul e Parvinsky, comisarul dela aprovizionare—Kitty se prefăcea că vorbește cu nepăsare, el simți asta. Parvinsky e superiorul Ninei și, *entre nous soit dit*, Nina îi place foarte mult. E lucru firesc că ține să fie mai aproape de ea... (Kitty rîse cu un rîs prefăcut).—Ne făgădueşte că ne va da alimente și pîne. El e cu aprovizionarea... Acolo au de toate...

— Comisarul poate și așa... fără chirie. Poate să rechiziționeze.

— Nu, nu, nu! El e un om foarte cum se cade, foarte nobil, deși e comisar. Zice că nu vrea să se folosească de împrejurările nenorocite ale oamenilor. Știi, asta e foarte frumos din partea lui.

— Da' celalt?

Kitty se înroși puțin și răspunse privind într'o parte:

— Celalt e prietinul lui Parvinsky... zice că nu poate să se despartă de el, zice că-l iubește ca pe un frate... zice că cu dînsul e mai vesel, zice...

— Da' cine e? Cum îl chiamă?

— Un oarecare comerciant, Dors,—zise Kitty, ca și cum ar fi înghițit ceva.—Și el e un om foarte cum se cade. E de origină Suedez sau din Norvegia. Nina zice că e de acolo, de undeva... Parvinsky va lua odaia de dormit, iar Dors—cabinetul tău. Pentru sufragerie au găsit ei un prietin. Nimic n'ai contra. Ce poți să spui contra? Nimic. Absolut nimic. Afară de folos...

Kitty vorbea repede, emoționat, evitînd să-l privească în ochi.

— Nu, n'am nimic contra!—răspunse el, indiferent.

— Ești cuminte ca întotdeauna... Mîne după masă se vor muta aici.

Noapte. Intuneric mai negru decît oricînd. Kitty îl cuprinde, îl sărută, îl întreabă în șoapte întretăiate:

— Nu vrei să mă săruți? Asta e ultima noastră noapte aici, în patul nostru. Mîne vin chiriașii. Sărută-mă, sărută-mă, cum m'ai sărutat odinioară. Ți-aduci aminte? Da? Ți-aduci aminte? N'ai uitat?... N'ai uitat?... De ce nu mă săruți? Poate nu mă iubești? Poate nu-ți mai plac?... Spune-mi!...

El tăcea în întunerec cu buzele strînse și aproape nici n'auzea ce-i spune Kitty... Se gîndea că dacă se înmulțesc numerele, se nimicesc și dispar umbrele, care sînt numai reflectarea numerelor. Da, asta e adevărat. Toporcov s'a înșelat. Toporcov nu știe nimic despre umbre. Nu știe că, cu cît se înmulțesc numerele, până cînd vor ajunge la Număr, cu atît se nimicește distanța dintre ei. Și cînd se va nimici, cînd va dispărea cu totul distanța, vor dispărea și umbrele...

...Chiriașii s'au mutat. Cabinetul lui, ocupat de Dors, e de nerecunoscut. Mobilă moale, frumoasă, un covor larg, un pat de metal, cu globuri, perdele, o canapea brodată cu mătasă...

Parvinsky, un om larg în umeri, puțin roșcat, cu un zîmbet foarte ciudat. Cînd zîmbește, buza-i de sus se ridică foarte tare și i se văd dinții mărunți și o gingie trandafirie, umedă. Dar îndată buza îi cade jos și fața îi rămîne ca o mască. Foarte des repetă: „Fără îndoială, fără îndoială". Spune că e fost ofițer. Nu. Un fost plutonier, poate. Celalt, Dors, înalt, uscățiv, ras la față și tăcut. Seamănă a Suedez. Al treilea chiriaș, cel care a luat sufrageria, e un om neînsemnat. Și el ca și Dors e comerciant. Face negoț cu parfumerie.

...Kitty și Nina nu se mai duc în fiecare zi la plimbare. Stau acasă. Se aude zgomot, rîsete, glume. Petrec până tîrziu.

El evită să stee cu dînșii... Nu știe de ce...

Stînd la bucătărie și auzind vocile lor vesele, se strîmbă numai: în clipele acestea, firul gîndurilor sale se rupe.

...A mîncat astăzi! Astăzi a mîncat grozav! Și ce a mîncat! Și șuncă și cîrnați, și brînză olandeză și sardele. A mîncat de toate! A mîncat mult! Niciodată încă n'a mîncat așa, în toată viața lui.

Cu ocazia mutării, Dors a făcut o petrecere. Ce petrecere! Și a băut, a băut un portvein englez dela anul 1821 din pivnițele țarului: Așa a spus Dors. Și e adevărat: numai țarul putea să bee astfel de portvein... A băut și el două păhărușe și parcă i s'a ridicat un vîrtej în cap.

Parvinsky cînta cu vocea și cu ghitara o romanță țigănească veche:

Ochii tăi ne-e-gri
Și sî-î-nul tău alb...

Și se uita țintă la Nina, care stătea în fotoliu, picior peste picior, și fuma, ridicîndu-și fața și arătîndu-și gîtul alb, plin și fraged...

...Se deșteptă cu o bătae de inimă îngrozitoare. Kitty avea niște picături. Se îmbrăcă în întuneric și, sprijinindu-se de părete, merse spre camera Ninei și a Kitty-i.

Bătu la ușă. Nimic, nici un răspuns. Bătu încă odată. Nimic. Rosti încet: „Kitty, Kitty!" N'aude. Doarme? Incă odată, mai tare: „Kitty! Kitty!..." Intră în odae. „Kitty!" Doarme. Se apropiè de pat. „Kitty! Deșteaptă-te!" Nici o respirație nu s'aude. Puse mîna pe pat: nimeni... Cum așa? Incepu să tremure... „Kitty"!

„Umblă cineva"—auzi el, o şoaptă.

Da. Era vocea Kitty-i, venită din cabinet, vocea ei, somnoroasă...

Şi numaidecît înţelese totul...

...Se lăsă pe patul lui din bucătărie. „Cum să o întîlnesc mîine? Cum o voiu privi?" Ce-i asta? A, tropotul unor picioare desculţe prin coridor... Se întoarce fuga în camera ei...

„Kitty, Kitty! Ce-ai făcut?"

...Spre dimineaţă, aţipi puţin, cu capul subt pernă... I se păru sau visa, poate, că în faţa casei se oprise un automobil. Ascultă cu ochii deschişi. Nu, i se păruse. Începe abia-abia a se crăpa de ziuă.

Vîrî din nou capul subt pernă. Măcar o picătură de somn, de uitare.

...Cineva bătu la uşă. Bătu tare, poruncitor.

Sări din pat:

— Cine-i acolo?

— Din comisariat.

Vocea sigură, hotărîtă. Deschise. Doi soldaţi înarmaţi cu baionete şi un civil. —Dumneata eşti cutare?...

— Eu sînt.

— Eşti arestat. Iată ordinul.

Şi civilul îi întinse o bucăţică de hîrtie cu antetul: „Comisiunea extraordinară pentru lupta cu contra-revoluţia şi cu specula". Iscălit: „Preşedinte, Cuniţki", numele cel mai înspăimîntător.

— Pentruce sînt arestat?

— Vei afla la vreme... Ei, arată camerele. Trebue să facem o percheziţie...

...Percheziţia dură îndelung. În camera lui Dors el zări combinaison-ul Kitty-i uitat, pe semne, aici,—combinaison-ul cu rozete liliachii... şi în aceiaşi clipă privirea lui se încrucişă cu privirea speriată a Kitty-i. Ea păli. Buzele-i tremurau, buzele aproape vinete. În ochii ei sclipeau lacrimi, în ochii ei cu pleoapele umflate.

Combinaison-ul Kitty-i în camera lui Dors...

...Vestibulul încăpător, cu coloane albe din palatul guvernatorului,—al fostului guvernator. Doi marinari cu baionete. În mîna unui marinar o brăţară de aur cu ceasornic aşa cum poartă damele. La dreapta şi la stînga, uşile. Din cînd în cînd, prin vestibul trec repede nişte oameni cu dosare subsuoară. Nimic nu-ţi aminteşte că aici e cel mai groaznic local. Nimic. O cancelarie obişnuită. Pe feţele oamenilor care trec cu dosare, se văd umbre de plictiseală şi oboseală. Civilul care l-a adus, a dispărut după o uşă şi el rămase subt paza soldaţilor. Unul din ei, palid, istovit, cască. Pe semne că n'a dormit cîteva nopţi. Altul, negreşit un fost muncitor la o uzină, cu faţa veselă, rotundă, cu semne de vărsat, glumea cu marinarii. Marinarii îl priveau

cu mîndrie, de sus, păstrînd fizionomiile reci; dar şi ei zîmbeau din cînd în cînd şi atunci nu rămînea nici urmă de mîndrie şi de dispreţ rece, ci se vedeau numai mutre proaste de flăcăi de rînd.

...Nu ştie cît a aşteptat. Poate zece minute. Poate un ceas. Un tînăr civil cu *pince-nez* se apropie de el şi întrebă pe soldaţi cu un ton îngrijorat:

— Pe care l-aţi adus? Pe ăsta?

Şi îl arătă cu degetul, fără să se uite la el.

— Haide după mine!

...Dacă ar fi fost introdus într'o temniţă, unde calăii omoară oameni, unde oameni însîngeraţi, chinuiţi, ţipă şi urlă, n'ar fi fost atît de înspăimîntat cum era în clipa cînd a călcat pragul cabinetului faimosului „tovarăş Cuniţky".

Un cabinet încăpător, boltit, mobilat cu mobilă de piele roşie şi, la masa enormă de lucru,—bustul „tovarăşului Cuniţky". Nimic îngrozitor nu se vedea pe faţa plină şi rumenă, cu ochelari de aur, a lui Cuniţky. Era liniştită faţa asta, cu o bărbuţă ascuţită,—poate prea liniştită, ca faţa unui manechin. Mînele-i albe, grase, ca mînile unui protopop bine hrănit, împreunate pe masă, pe un dosar, păreau foarte albe, albe din cale-afară. Ar fi fost mai bine să nu fie atît de albe... Pe un deget umflat sclipea inelul de cununie, intrat în carne aşa încît nu l-ar mai fi putut scoate. Întreaga înfăţişare a lui Cuniţky respira linişte, liniştea hotărîtă a unui om neînduplecat. Vocea lui, cînd a început să întrebe numele, pronumele şi profesiunea, răsuna cam monoton şi plictisitor. Se părea că întreabă ceva şi se gîndeşte cu totul la alt ceva... Nu. Asta era numai o impresie superficială, înşelătoare... Ochii tovarăşului Cuniţky priveau ţintă şi atent prin sticla ochelarilor, în care sclipea lumina zilei.

Masa de lucru era încărcată cu hîrtii, dosare, registre... La stînga era aparatul mic de telefon.

Cuniţky tăcu cîteva clipe, netezindu-şi cu degetele-i albe şi grăsuţe, gîtul plin şi alb ca de femee.

Gulerul brodat al cămaşei era deschis; pe semne îi era prea strîmt.

— Ei, bine, cetăţene! Ce-ai putea să-mi spui?... Dumneata ştii de ce eşti arestat?

— Nu.

— Şi nici nu-ţi trece prin cap?

— Nu.

— Bun. Ce-ai putea să-mi spui despre... Îl cunoşti pe tovarăşul Vladeţky?

— Nu.

— Nu?...— În ochii lui Cuniţky licări parcă o lumină. Îl sfredelea cu privirea.

— Va să zică nu-l cunoşti? Aaa!... Cam ce-ai putea să-mi spui despre cetăţeanul... Toporcov? Iacob Toporcov. Pe acesta mi se pare că-l cunoşti... Ei?

Nici o clipă nu bănuise că arestarea lui e în legătură cu Toporcov. Niciodată nu s'ar fi putut gîndi la aşa ceva... Nu, tot ce vor, numai asta nu!

— Ei?... Aştept.

...Povesti lui Cunițky tot ce ştia despre Toporcov.

— Cînd ai văzut pe Toporcov?

— Nu-mi aduc aminte. Poate cu trei săptămîni în urmă, poate cu două...

— Şi despre ce ați vorbit?

— Despre diferite lucruri... Mi se părea că Toporcov e cam țicnit.

— Asta nu ne pasă. Eu nu sînt psihiatru, ci preşedintele comisiunii extraordinare. (Mîna albă, grăsuță, luase de pe masă un carnet).

„Numărul... Dosare cu numere. Şi totul e număr... Toporcov a avut dreptate".

— Toporcov scrie în carnetul său că a fost la dumneata şi ți-a destăinuit ceva despre Marele Archimedes. Cine e ăsta?

— Cine? Archimedes?

— Da.

— Un matematician antic.

— Ştii, cetățene, nu încerca să mă tragi pe sfoară. Te sfătuesc. Te 'ntreb nu despre numele antic, dar despre cel care se ascunde subt acest nume. Marele Archimedes, *alias?...*

— Nu ştiu.

— Ba ştii. Toporcov scrie că ți-a destăinuit. Ei, şi ce anume ți-a destăinuit Toporcov?

— Mi-a spus nişte pure abstracții.

— De ce minți, cetățene? De ce minți? E cu totul de prisos. Asta nu te ajută nicidecum. In limba voastră asta se numeşte abstracții, iar în limba noastră—conspirații. Inţelegi? Ştii că Toporcov a încercat să-l omoare pe comisarul Vladețky? N'a reuşit, mizerabilul! Fără îndoială că Toporcov n'a fost singur. A avut şi complici. Unul din dînşii se ascunde subt porecla „Marele Archimedes", şi dumneata îl ştii, îl cunoşti: ți l-a destăinuit Toporcov.

— Vă jur că nu ştiu nimic. Eu nu mint.

— Fiecare din voi se jură şi fiecare spune că nu minte. Da. Ei bine, deşi ne grăbim cu afacerea asta, totuşi te voiu aştepta, de oarece chestia e foarte interesantă. Gîndeşte-te bine în singurătate şi apoi vom mai vorbi.

Cunițky sună. Intră un civil.

— Adă-l pe cetățeanul...—(şi la întrebarea înceată, fugară a civilului, Cunițky răspunse aplecînd capul asupra dosarului: —„Da, da... acolo.."—caşi cum ar fi fost vorba de un lucru, sau de un alt om, care nu se găsea aici, în cabinet, ci într'un oarecare alt loc).

...Insfîrşit el are număr: 137. Ăsta e numărul lui. Toporcov a avut dreptate. Acum a devenit o cifră, un simplu număr —137—cu care operează marele Archimedes care are şi un alt nume.

Nu există nici zi, nici noapte. E numai întunerec şi lumină; lumină şi întunerec. Lumina e îngrozitoare. Cînd e lumină, el e dus la Cunițky. Numai acuma a înțeles el cine e Cunițky, acest om liniştit, măsurat, cu mîinile albe, umflate, cu priviri vrăjitoare, cu o privire de şarpe, adormitoare. E periculos să te uiți în ochii lui Cunițky. E foarte primejdios. Dacă te uiți mult,—spui, sau vei spune, ceiace îți dictează el.

Odată s'a întîlnit la Cunițky cu Kitty. Şi ea a fost chemată la interogator. A arătat că nu-l văzuse pe Toporcov: era dusă atunci la teatru. Cu cine? Cu Parvinski, cu Dors şi cu sora ei. Despre Marele Archimedes n'a auzit nimic... Kitty era îmbrăcată elegant, cu pantofi de lac. A aruncat o privire fugară şi speriată asupra soțului ei şi, în urmă, nu s'a mai uitat spre el.

...Parvinski, Dors şi Nina, chemați la Cunițki, au declarat că nu cunosc nici pe Toporcov şi nici pe acel care se ascunde subt numele de „Marele Archimedes".

...—Ei, ce să facem? Trebue să te pun de față cu Toporcov,—îi zise Cunițky cu oarecare ciudă, cu mult necaz în voce. Cunițky îi ascundea un lucru: că Toporcov se aruncase cu un țipăt asupra unui soldat de strajă pe care îl lovise în cap şi că, din pricina asta, fusese împuşcat pe loc.

...Nu ştie cîtă vreme a fost închis pănă acum şi nici nu se interesează de asta. E bine că stă aici şi nu acasă, unde sînt Kitty şi Dors... Odată a visat că a băut portvein cu Kitty şi cu Dors, portvein-ul cel englezesc, dela anul 1821, din pivnițele țarului, şi că Dors era îmbrăcat cu combinaison-ul Kitty-i, cu dantele şi rozete de panglici liliachii. Era acolo parcă şi Toporcov... El nu se vedea, era invizibil, însă numai se simțea.

...„Cea mai importantă taină din lume e Numărul şi Măsura—i-a spus lui într'un amurg Marele Archimedes. Numărul şi Măsura e totul. Cînd toate numerele separate vor complecta Numărul cel Mare, vor ajunge la Numărul cel Mare, pe care-l cunosc numai eu singur, şi cînd toate măsurile separate vor deveni Măsura cea Mare, şi cînd Numărul va coincide cu Măsura —atunci s'a sfîrşit, taina e descoperită".

Aşa i-a spus lui, Marele Archimedes. Păcat că nu i-a văzut fața. Era cam întunerec, figura nu i se vedea tocmai bine, numai i se profila.

„Taina asta trebue păstrată", rostise Archimedes, dispărînd.

O, da! El va păstra taina asta! Cu taina asta noi sîntem imperceptibili! Sîntem imperceptibili! Şi nimeni, nimeni pe lume, nici chiar şarpele ăsta rece de Cunițky, nici chiar mii şi

milioane de Cunițky nu vor smulge taina noastră. Niciodată! Ei sînt proști, sînt timpiți! Numai noi, aleșii, noi puținii, o cunoaștem și o vom păstra cu sfințenie...

...Au intrat doi civili într'o zi și unul i-a spus:
— Ești liber, cetățene!...

Eși în stradă. Era iarnă. In ziua arestării fusese cald și lumina soarele, iar acuma—străzile erau acoperite cu zăpadă. E frig! E grozav de frig! Ii înțepenesc brațele, picioarele, îi înțepenește tot trupul. Și ce vînt rece bîntue, nebun, de-alungul străzilor! Ce vînt!

Mergea încet, încet. Mergea demult.

Lîngă prospectul Newski zări ceva cunoscut... a, da, acel domn roșu... Presărat cu ninsoare, acoperit cu brumă, domnul roșu pălise puțin, dar totuși dansa mereu, dansa cu doamna violetă ținînd-o de mijloc. Dansa, zîmbea chiar!

Un automobil abea că nu-l răsturnă și o voce strigă din automobilul care alerga în goană:
— Mătușă, unde-ți sînt ochii?

Acasă nu era nimeni, afară de Kitty: nici Parvinski, nici Dors, nici Nina. Kitty, văzîndu-l, se dădu îndărăt cu un țipăt dureros:
— Ce au făcut cu tine! Ai înălbit!

Fără nici un răspuns, el se întinse pe patul lui, în bucătărie, și închise ochii. Alăturea de el stătea în genunchi Kitty și plîngea în hohote, amar și disperat și-i spunea ceva de neînțeles. El o asculta, fără s'o audă. Se gîndea la ceiace îi umplea sufletul, la taina cea mai mare și mai însemnată din lume, destăinuită de Marele Archimedes; și se gîndea că trebue s'o păstreze, de oarece oamenii nu pot s'o cunoască, nici nu sînt în stare s'o cunoască și că ea trebue să aparțină numai celor aleși care au pătruns în sensul misterios al Numărului și al Măsurii...

Leonid Dobronravov-Donici

Note pe marginea cărților

(Pe marginea Anuarului Festiv *al gimnaziului „Alecu Donici" din Fălticeni*, **cu ocazia serbării semicentenarului acestui gimnaziu)**

Număr pe degete,—nu-mi vine a crede. Inșir cîteva cifre pe hîrtie,—rămîn înfricoșat. Da: sînt treizeci de ani decînd am intrat cu sfiiciune, ca într'o biserică, în cuprinsul gimnaziului „Alecu Donici". Treizeci de ani! Parc'a fost eri? O, nu! De toamna aceia mă desparte o prăpastie în care au căzut amărăciuni și năzuinți, visuri și deșertăciuni: o tinereță întreagă. Prăpastia anilor morți. Puțin, și vom cădea și noi în ea. Șuvoiul negru ne va cufunda în marea umbră.

Și totuși—a fost eri. Eram mititel, cu capul cam mare, tuns „cazon". Domnu' Cracalescu, la care stăteam în gazdă, fost vagmistru, acum subcomisar, nici nu-și putea închipui un „ghimnazist" fără disciplină militară. Tuns, sfios, plin de un respect nemărginit, am intrat în gălăgia clasei întăia. Pe-atunci gimnaziul, gata să se mute în localul nou, își începea anul într'o clădire meschină, unde-i instalată astăzi Poliția orașului. Totuși ș'acolo școala îmi apărea impunătoare.

In gălăgia clasei, mi-au atras mai ales luarea-aminte niște băeți mari și voinici, foarte îndrăzneți, cărora nu le păsa de nimic pe lumea asta. Domnul director era pur și simplu „Lovinescu", profesorul de științi era „Bîrjovanu", cel de franceză

„Stino" .Aceste nume erau zvîrlite cu înfruntare și cu puțin dispreț. Erau numele unor dușmani, cu care tinerii aceia remarcabili se pregăteau să se bată.

Mai întâiu de toate, după cît arătau ei, profesorii în chestie erau niște oameni de nimic, care i-au lăsat pe nedrept repetenți. Oina ca dînșii n'o juca nimeni; erau voinici și se puteau bate cu oricine; dela clăcile din Oprișeni și Fălticenii-vechi nu lipseau niciodată; se duceau la iaz la scaldat și la prins pește; „haiduceau" prin huciul lui Cocîrță,—și poftim! Stino și Bîrjovanu *îi lasă*...

Mă făceau să bag de samă că teza o dăduseră foarte bună. Știau ei să copieze—încît nici dracul nu-i putea prinde! Și cu toate acestea Bîrjovanu „cela" și cu Stino puneau temeiu numai pe oral. Mai cu samă Stino voia să-i audă vorbind numaidecît franțuzește! Dar nu așa, o vorbă două, ci franțuzește ca apa.

Al dracului Stino!

Bojinca Ion, cel mai negru și mai minios dintre repetenți, îmi dovedi pe loc o întinsă cunoștință a limbii lui Corneille. Așezîndu-se în fața mea, numără pe nerăsuflate până la zece. *Endio-troa*... Apoi îmi declamă alfabetul, de rămăsei cu gura căscată.

„Nu se zice *u*, ca în limba noastră, observă el,—se zice *iu!*"

Intrînd și mai adînc în tainele domnului Stino, mă întrebă serios:

„*Lundi Mardi?*"

Și tot el răspunse, grav:

„*J'ai, tu as, il a; vendredi, samedi, dimanche!*"

Toate acestea într'o rostire foarte personală,—încît am simțit nevoia să întreb:

„Asta-i franțuzește?

— Sigur".

Tăcui și rămăsei încredințat că am de-aface cu oarecare invective la adresa lui „Stino".

Văzîndu-mă docil și uimit, oamenii aceia amenințători mă luară între ei și făcură tot ce le sta prin putință ca admirația mea pentru dînșii să ajungă nemărginită. Insfîrșit, vedeam că la gimnaziu nu-i ca la școala primară. Aici băeții bat războiu cu profesorii: Bojinca Ion mă și încredința că de mult are de

gînd să-i tragă o batae lui Stino, dac' a mai umbla cu fleacuri și cu persecuții.

Ora întăia liberă. Gălăgie, răcnete, bătăi, amenințări.

Ora a doua, vine Stino!

Așteptam cu inima bătînd. Ce are să se întîmple?

Tovarășii mei stăteau demni la locurile lor. Parcă erau niște boeri! La apel, Bojinca răcni franțuzește: „*Ici!*", apoi mă privi cu coada ochiului. Incepîndu-și lecția, profesorul se adresă dintr'odată celor tineri, nădăjduind că vor fi sîrguitori și vor învăța; nu vor face „ca oarecare indivizi netrebnici..."

Intorsei cu teamă capul spre Bojinca și spre neguroasa lui bandă. N'auzeau; se uitau pe fereastră.

Domnu' Stino adresă lui Bojinca o întrebare în franțuzește. Spre uimirea mea, Bojinca începu a mirîi neințeles.

„*Ignorant que vous êtes!*" îl apostrofă domnu' Stino.

Bojinca se tupilă în bancă și nu sări la bătaie.

Admirația mea, puținel cam știrbită, începu a se întregi iar cînd banda repetenților prinse a-mi vorbi la ieșirea din clas despre isprăvile ei la baltă și 'n dumbrăvile Oprișenilor.

Șomuzul, zăgăzuit, făcea atunci întinse iazuri, pline de sălbătăciuni și de pește: iazul Călugărului, iazul dela Morișcă, iazul Șoldănești, iazul Ciorsaci. Erau împărății fermecate pentru orice pierde-vară. Iar dumbrăvile Oprișenilor erau sălașurile haiduciei! In fiecare Duminică mulți băeți dela gimnaziu se strîngeau pe costișele și gropurile cu alunișuri și plopi,—și Bojinca cu ai lui și cu cei mari din alte clase se alcătuiau în bandă, avînd drept arme cuțite de lemn ș'un pistol (celebru!) iar cei mărunți, în poteră numeroasă, îi urmăreau cu îndîrjire și sufereau toate înfrîngerile pe care le povestea neuitatul N. D. Popescu în al său „Iancu Jianu, căpitan de haiduci.."

Dumbrăvile și iazurile mă chemau în tainicele lor împărății. Pe cînd Bojinca îmi vorbea de ele, uitam de clipa lui de slăbiciune în fața lui domnu' Stino. Iar el simțindu-și prestigiul reîntregit,—mă păstra în preajma lui, cu dragoste și recunoștință. E adevărat că și „Lovinescu", și „Bîrjovanu", și „Ciolac", în urma lui Stino, au continuat să lovească și să surpe piedestalul lui Bojinca Ion. Eu totuși îi mai păstram o fărîmă de credință, din pricină că era haiduc ș'avea pistol.

La sfîrșitul trimestrului întăiu, după ce ni se dădură notele,

banda se strinse într'un colț de clas, amenințătoare, comentînd cu gălăgie pe 3 și 4 la franceză, la „matematici" și la științi. Bojinca Ion, socotindu-mă și pe mine fidel tovarăș în suferința obștească, deplin căzut în bandă, mă întrebă rizînd:

„Da' ție la cîte nu-ți dă «media»?".

Mie îmi „dădea" la toate. Mai ales domnu' Stino nu mă persecuta. Din contra.

Nici acuma nu pot uita privirea de uimire și dezamăgire a lui Bojinca Ion. Indată află toată banda despre acest eveniment. Ș'o ușoară răceală, ca o negură, se așeză între noi.

Cum însă urmam a păstra iazurilor și luncilor o nefățarnică și nestricată credință, banda, după o vreme de șovăire, hotărî să mă înainteze haiduc. Și astfel s'a întîmplat că întăia oară în huciul lui Cocîrță a fost haiduc care să aibă media la domnu' Stino. Pe urmă au mai fost și alții,—asta a adus însă căderea deplină a lui Bojinca Ion. Din măreția celui dintăiu ceas, n'a mai rămas, vai, nimica.

Mihail Sadoveanu

Răspuns d-lui Zarifopol

In remarcabilul său articol din acest număr al revistei, d. Zarifopol polemizează cu publicul romînesc și, ca să dea o țintă mai concretă atacurilor sale, alege patru persoane din public, pe Maiorescu, pe Gherea, pe mine și pe d-ra Pulchérie Chiriac.

Pe lîngă onoarea de a reprezenta, împreună cu aceste persoane, un public atît de distins, d. Zarifopol îmi mai face și pe aceia de a lua drept critică literară unele considerații din studiul meu istoric *Spiritul critic în cultura romînească*, pentrucă altmintrelea nu înțeleg învinuirea pe care mi-o aduce că, inconștient, caut „pretexte pentru a scăpa de atitudinea specific estetică" față cu opera lui Caragiale.

Aceste considerații însă fac parte dintr'o analiză mai lungă a operei lui Caragiale, prin care caut să mă lămuresc asupra atitudinii lui față de realitatea politico-socială dela sfîrșitul veacului trecut.

Bine înțeles, această definire a obiectului cercetărilor mele nu înlătură, dela sine, obiecțiile d-lui Zarifopol. Ea are scopul modest să arate că felul cum privesc eu opera lui Caragiale este o exemplificare mult mai puțin fericită a atitudinii *estetice* a publicului față de această operă, decît felul cum o privesc Maiorescu, Gherea și d-ra Chiriac.

Este legitimă întrebuințarea operei literare a lui Caragiale în vederea scopului urmărit de mine? Am dreptul să caut în opera unui satiric social concepția socială a autorului despre lucrurile satirizate? Eu cred că da. Și am căutat'o.

In deosebire de Maiorescu, dar mai ales de Gherea (și deci, cel puțin în acest punct, nu pot fi „discipolul" acestuia, cum mă califică d. Zarifopol), eu am spus că autorul *Scrisorii pierdute* nu e „indiferent în materie politică", cum zice Ghe-

rea,—că el satirizează în comedii liberalismul și în *Momente* produsele liberalismului.

D. Zarifopol tăgăduește prima mea constatare, iar pe a doua aproape o confirmă.

Nu știu motivele pentru care nu-mi dă dreptate d. Zarifopol în privința *Nopții furtunoase* și a lui *Conu Leonida față cu reacțiunea*, căci nu vorbește de aceste două comedii. Cu privire la *O scrisoare pierdută*, d-sa mă întreabă pentru ce „partidul Coanei Joițichii" e numai decît liberal, și nu conservator, mai ales că Agamiță Dandanache se declară „imparțial ca romînu".

Desigur „imparțial ca rumînu" nu însamnă nici liberal, nici conservator. Dacă mai ținem samă și de o altă notă autobiografică, „eu, în toate Camerele, cu toate partidele", atunci este evident că Agamiță e ceiace se numea altădată „zestre guvernamentală". Dar chiar și specia asta trebuia să fie una din două, ori liberal ori conservator. Și 'n adevăr, o altă notă autobiografică: „familia mea dela patuzsopt" îl arată pe Agamiță liberal, căci „patuzsopt" e o dată glorioasă, pe care o reclamă și dela care se reclamă numai liberalii, și Doamne ferește conservatorii.

Mai departe. Mentalitatea și frazeologia lui Farfuride, membru important în „partidul Coanei Joițichii", sînt tipic liberale. Discursul lui memorabil din actul III a răsunat pe vremuri în mii de ediții la întrunirile liberale, și nu la cele conservatoare. Conservatorii „n'o luau dela 1821", cum o „ia" Farfuridi, și cu atît mai puțin dela „48", cum îl roagă Trahanache „s'o ia" (căci Trahanache, eternul prezident liberal, știe că *așa* „se ia"), ori dela „64", altă dată glorioasă anti-conservatoare, cum îi propune „s'o ia" Cațavencu, liberal și el și care, cu toată dușmănia și nerăbdarea, știe bine că Farfuridi trebue să înceapă cu date memorabile liberale, înainte de a ajunge la „cestiune".

Căci și partidul lui Cațavencu e liberal. „Ultraprogresismul" lui Cațavencu, „descentralizarea" lui (adică a lui C. A. Rosetti), „industria romînă", „după lupte seculare care au durat aproape treizeci de ani", „ce eram înainte de Crimeia?", etc., toate sînt liberalism, cași idealul patriotic-latinist („Romînia... care dela Traian") al lui Ionescu și Popescu, aghiotanții lui Cațavencu.

Tema discuțiilor contradictorii dela memorabila întrunire e „chestiunea Revizuirii Constituției și Legii electorale". Iar guvernul care a făcut alegerile pe această „chestiune" este guvernul liberal și deci partidul atunci la putere, adică „partidul Coanei Joițichii", e liberal. In volumul meu am spus că *O scrisoare pierdută*, scrisă în 1884, a fost, *atunci*, un pamflet, evenimentul zugrăvit fiind încă la ordinea zilei.

In *O scrisoare pierdută* Caragiale a zugrăvit deadreptul lupta dintre liberalii moderați și cei înaintați (Cațavencu este mai revizionist, adică rosettist). Piesa se isprăvește, cași această luptă, cu înfrîngerea celor înaintați.

După toate acestea cred că e aproape de prisos să mai citez vorbele, cu care Cațavencu întrerupe pe Farfuride: „Dacă nu mă'nșel, îmi pare că sîntem în anul de grație *1883*", — prin care acțiunea piesei e datată. Iar 1883 cade între 1876 și 1888, timpul lungii guvernări liberale.

Deși în *O noapte furtunoasă* și în *Conu Leonida față cu reacțiunea* liberalismul personagiilor e mai evident, totuși comedia care îmi dă mai multă dreptate este *O scrisoare pierdută*, adică tocmai aceia cu care d. Zarifopol vrea să mă pună în încurcătură. In deosebire de restul operei lui Caragiale, *O scrisoare pierdută* are până la un punct un caracter tezist. In această comedie sînt prea exact dozate curentele politice liberale ale vremii; opiniile eroilor, acțiunea, desnodămîntul sînt prea *còpii* ale realității politice din acel moment. Incă odată, piesa e prea pamflet ocazional, ca să nu văd în ea teza.

O scrisoare pierdută este, într'un sens, *Satira III* a lui Caragiale, este atitudinea junimistă față de liberalism exprimată într'o operă de artă, atitudine exprimată de el și teoretic, și mai bine poate decît de oricare alt critic, în articolul *Politică și cultură*.—*O scrisoare pierdută* e scrisă pe vremea cînd Caragiale „adoptase cu exces", cum zice d. Zarifopol, mentalitatea junimistă.

Am spus aiurea că aproape toate exagerările neverosimile din opera lui Caragiale, „episoadele parazitare", cum le numește d. Zarifopol, se datoresc înverșunării lui antiliberale. „Episoadele satirice parazitare" pe care le constată d. Zarifopol în *Păcat* (judecătorul mituit de popă, polițaiul care fură punga popei) sînt datorite tot unei înverșunări (și nu, desigur, obiectivității artistice), — înverșunare împotriva „societății orășenești", societate care formează, după d. Zarifopol, obiectul satirei sociale a lui Caragiale, societate, adaog eu, care e produsul liberalismului.

Dar cu aceasta, să trecem la o altă obiecție a d-lui Zarifopol.

După ce întreabă „de unde-i sigur că partidul Coanei Joițichii nu-i conservator", d. Zarifopol încheie:

„*Să lăsăm dar partidele: «materialul e al națiunii». «Națiunea» nu-i poporul romînesc, ci acea* societate orășenească..."

Partidele, nu le pot „lăsa", și cu atît mai puțin partidul Coanei Joițichii, fiindcă d. Zarifopol nu m'a convins că această damă nu este liberală. Cel mult pot admite că moșierul Tipătescu, probabil doctor în drept dela Paris, egoist lucid, sceptic, era unul din acei tineri liberali „distinși" din care cea mai mare parte a părăsit peste cîțiva ani pe Ion Brătianu și a trecut la partidele conservatoare. (Nu cumva în Tipătescu, atît de deosebit de toate celelalte tipuri, Caragiale a zugrăvit specia aceasta de liberali? Atunci *harta* partidului liberal din acel moment ar fi completă).

în privinţa „societăţii orăşeneşti" ca obiect al satirei lui Caragiale, sînt de acord cu d. Zarifopol. Am spus acelaşi lucru în *Spiritul critic*.

Am spus în acel studiu că primesc termenul de „mahala" pentru lumea zugrăvită de Caragiale, numai dacă prin acest cuvînt înţelegem mahalaua sufletească recrutată din toate categoriile sociale, afară de ţărani şi boeri veritabili. Am adăogat însă, că această „societate orăşenească", produs al formelor nouă introduse de liberali, formează obiectul satirei lui Caragiale, ca „societate orăşenească" pur şi simplu, numai în *Momente*, căci în comedii, deşi eroii sînt recrutaţi din aceiaşi „societate", obiectivul satirei e liberalismul. Şi am adăogat că, ridiculizînd produsul liberalismului, Caragiale a ridiculizat încă odată liberalismul. Şi se mai poate adăoga că, cu *O scrisoare pierdută*, Caragiale isprăveşte critica liberalismului, pentrucă la 1884 apune şi ideologia liberală, odată cu înfrîngerea rosettismului, cînd liberalii încetează de a mai fi „partidul roş", devenind o „colectivitate".

Aceasta e tema principală din prima parte a studiului meu. Încolo, sînt observaţii de detaliu. D. Zarifopol atacă unele din aceste observaţii. Să vedem.

D. Zarifopol citează cuvintele prin care Maiorescu îşi rezumă o impresie asupra operei lui Caragiale: *„lipsa aproape desevîrşită a părţilor mai bune ale naturii omeneşti"*, apoi o frază în care Gherea constată că în această operă *„adîncile mişcări sufleteşti care caracterizază mai ales pe om, ori lipsesc, ori sînt făcute cu mai puţină măestrie decît caracterizarea tipului exterior"* şi adaogă: *„Purtat, cum cred, de aceiaşi psichologie optimist umanitară, Ibrăileanu întrece pare pe Gherea cînd întreabă: «Oare Miticii, Georgeştii, Protopopeştii n'au nimic omenesc în ei?...»"*

Mai întâiu Gherea trebue scos din cauză. Constatarea lui n'are nimic de-a face cu morala şi cu umanitarismul. Căci Gherea citează imediat după cuvintele reproduse de d. Zarifopol, exemple de „adîncire" din *O noapte furtunoasă*, şi anume scenele cu cearta amoroasă dintre Chiriac şi Veta, iar mai departe alte exemple de adîncire, şi tot de natura aceasta, din *O scrisoare pierdută* care, zice Gherea, „fac excepţie", adică nu mai sînt lipsite de „adîncire". (Ce poate cîştiga „optimismul umanitar" din analiza „adîncă" a adulterului Vetei şi al Zoei?).

Aşa dar „optimismul umanitar" trebue să rămînă pe sama mea,—şi a lui... Maiorescu!

Acest „optimism umanitar" ar rezulta, după d. Zarifopol, din *constatarea* lipsei părţii mai bune a naturii omeneşti din opera lui Caragiale. Vom vedea mai departe cum stăm cu această chestie. Deocamdată să răspund la următoarea întrebare a d-lui Zarifopol:

„Până unde şi cum vrea Ibrăileanu să fi fost întinse biografiile figurilor, din care şi-a construit Caragiale tablourile".

Dar eu nu cer nicăiri acest lucru. Şi nici nu rezultă de undeva această cerere.

Acum cîteva luni, polemizînd cu d. Octav Botez, care învinuia pe d. Mironescu că zugrăveşte prea negru pe eroii săi, că nu vede „partea mai omenească din ei", spuneam că într'o schiţă ori într'o nuvelă, scriitorul alege *numai* aspectul sau aspectele, care-i trebuesc. Şi adăogam că poate Toto e *şi* un fiu bun, sau un om care se ţine de cuvînt, dar d. Mironescu, în schiţa sa, nu era ţinut să „complecteze biografia" tipului său.

Cam tot pe vremea cînd am scris studiul despre Caragiale, am vorbit de romanul „Două neamuri" (adică două naţii) al d-lui Sandu Aldea. Acolo am constatat că într'un „neam" autorul nu vede „partea omenească" şi în celălalt „neam" nu vede „partea dobitocească". Eram eu, în acelaşi timp, două lucruri contradictorii, un pesimist mizantrop şi un optimist umanitar? Imediat însă ce nu mi se atribue intenţii morale şi politice, lucrul devine simplu de tot. E o *constatare* curată, fără amestecul nici unui *ideal*, fie moral sau politic.

Şi tot aşa cu privire la Caragiale: e constatarea că el nu vede partea mai bună din Mitici (adică din „naţiune" sau „societatea orăşenească"), constatare scoasă din faptul că, vreme de treizeci de ani, în patru piese, în o sută de schiţe, şi nu în una ca d. Mironescu, Caragiale n'a relevat nimic bun în ei. Ba da, a găsit o singură dată în ei ceva „omenesc": în *Inspecţiune*, celace înseamnă că în ei *există* „grăuntele de aur".

Dar în studiul meu am prevenit obiecţia pe care mi-o face acum d. Zarifopol. Am spus că tot ce a făcut Caragiale e *inatacabil*. Dar am adăogat că, dacă în vre-o piesă ar fi vre-un personaj care să aibă acel „grăunte de aur" sau—şi mai puţin,—dacă ar avea Caragiale mai multe bucăţi ca „Inspecţiune", atunci—atunci nici Maiorescu nici eu, nu am fi avut motiv să facem constatarea cu pricina. Aşa dar nu poate fi vorba de complectarea biografiei.

Dar vine un moment cînd „discipolul" începe să-şi facă de cap: întrece pe învăţătorul său.

Gherea constată că, în comedii, Caragiale nu simte revoltă împotriva ticăloşiilor zugrăvite, pentrucă nu avea un ideal revoluţionar.

D. Zarifopol, după ce relevă aceste constatări ale lui Gherea, urmează:

„Şi aici discipolul ajunge mult mai departe decît învăţătorul: din toată producţia lui Caragiale, Ibrăileanu scoate cu hotărîre informaţia că scriitorul trebue să fi fost un om foarte rău, nesimţitor chiar la drăgălăşiile neastîmpărate ale celor mai inocenţi copii, şi că prigonea chiar căţeii cînd bănuia că n'i fin, prin educaţie şi din tot sufletul, la partidul conservator".

Ultimele cuvinte sînt foarte spirituale şi vor rămînea probabil singurul cîştig pozitiv din ciorovăiala noastră.

Dar pentruce „discipolul întrece pe învăţător"?

Lipsa de ideal revoluţionar a lui Caragiale, pe care Gherea o constată în opera lui, mie mi-i „cumplit de indiferentă". Sau poate *bunătatea* care, după mine, lipseşte din atitudinea lui Caragiale faţă de Mitici (pentrucă-i urăşte) ar fi cumva un alt termen pentru idealismul revoluţionar al lui Gherea? Dar de cînd bunătatea e echivalentă cu acest idealism? Mai multă bunătate decît în sufletul babei lui David Creangă din Pipirig, nu se poate închipui,—şi biata femee era întruparea însăşi a celui mai negru reacţionarism—era cu hotărîre duşmană cărţii de cetire.

Atunci poate întrec pe „învăţător" în metod? Nu cred. Eu nu spun nicăiri că lipsa de bunătate aduce o scădere artistică operei lui Caragiale. Eu nu utilizez această lipsă ca instrument de evaluare estetică a operei, cum face Gherea cu „idealul". Eu n'am preţuit niciodată valoarea estetică a unui scriitor în măsura conformităţii dintre idealul lui şi al meu. Eu am lăudat pe Eminescu atît de superlativ, nu pentrucă sînt şi eu un reacţionar pesimist şi pentrucă am găsit în opera lui o „artă instructivă", care să propage idealurile mele. Am lăudat pe Maiorescu, nu pentrucă sînt şi eu junimist şi pentrucă am găsit în opera lui, etc.. Şi cînd am vorbit fără de nici un entuziasm de poezia umanitaristă şi poporanistă a lui Cerna (lăudînd numai pe cea erotică), n'am făcut acest lucru, pentrucă sînt pornit împotriva umanitarismului şi a poporanismului.

Rămîne ura împotriva „societăţii orăşeneşti", pe care o justific pe larg în studiul meu şi pe care, zic eu acolo, „o duce până 'n pînzele albe", până la d. Goe şi „mamiţica" lui Bùbico. Ură această societate? Continuu să cred că da. Intr'o discuţie despre *Momente* Caragiale mi-a dat dreptate:—Il urăsc, mă! —De mărturisirile verbale ale lui Caragiale se foloseşte şi d. Zarifopol în articolul său. Dar eu nu am nevoe de această mărturisire a lui. (Opinia scriitorilor despre ei înşişi, foarte preţioasă, desigur, pentru istoricul literar, trebue utilizată cu mare băgare de samă).

Nedesminţita terfelire a Popeştilor vreme de treizeci de ani, *falşificarea* lor prin „episoade parazitare" de către *el*, observatorul atît de sigur şi artistul atît de onest, cruzimea satirei care merge „până 'n pînzele albe",—îmi sînt de ajuns, mai ales cînd văd că el era sensibil la „partea mai bună a naturii omeneşti",—dovadă *Păcat*,—şi la suferinţa omenească,—dovadă *Năpasta* şi *Făclia de Paşti*.

Iar relevarea acestor sentimente ostile ale lui Caragiale faţă de eroii lui din „societatea orăşenească" n'am făcut-o cu nici un scop moral, umanitar, etc., ci spre a dovedi antiliberalismul lui Caragiale, căci, după mine, această ostilitate e un semn indiscutabil al sentimentelor lui antiliberale. Şi să nu se uite că tema însăşi a studiului meu e tocmai dovedirea acestui antiliberalism. Dacă am izbutit sau nu, e altă vorbă. Intrebarea aceasta ar putea forma, cel mult, obiectul unei discuţii speciale.—Aici aveam numai de înlăturat afirmarea d-lui Zarifopol că eu suspin în studiul meu după o artă moralizătoare, instructivă, umanitară, etc..

Trebue să mă opresc aici, cu părerea de rău că nu pot discuta cîteva probleme de un interes mai general în legătură cu „cearta" dintre mine şi d. Zarifopol.

Dar între obţinerea primei corecturi a articolului d-lui Zarifopol dela tipografie şi momentul de a mă conforma somaţiei şefului de atelier de a-i da manuscrisul acestui răspuns, n'am avut decît vremea strict necesară pentru pregătirea pledoariei pro-domo. Şi nu puteam s'o amîn, căci intram în vacanţă.

Cu toate că d. Zarifopol mi-a dat prilejul să-mi lămuresc cîteva idei, îmi pare rău totuşi că, punîndu-mă în cauză, nu am putut să-i gust articolul în acea atitudine „impersonală", cu acea „uitare de sine" care, după Maiorescu, e condiţia perceperii unei opere de artă—căci articolul d-lui Zarifopol nu e un simplu studiu; el are şi o valoare curat literară. In d. Zarifopol s'au întîlnit trei personagii, care de obiceiu se evită. Un erudit, un gînditor şi un artist. Eruditul stă în umbră şi pune cu discreţie o ştiinţă de primul ordin la îndămîna gînditorului, căruia artistul îi împrumută „straiul de purpură şi de aur".

Iar acest artist este foarte sensibil la tot ce e, sau i se pare, un atac la majestatea Artei. Procesul ce mi-l face, e unul de lèse-majestate.

Asupra utilităţii şi chiar nevoii urgente a unei astfel de sensibilităţi în critica noastră literară, credem că nu mai e nevoe să stăruim.

G. Ibrăileanu

Cronica literară

— Poezia nouă —

Poezia „nouă" poate însemna două lucruri, ori poezia celor tineri, ori un anumit fel de poezie, ale cărei caractere sînt sensaţia şi impresia rară, curioasă, stranie, uneori morbidă, disociaţia ori asociaţia extraordinară şi epatantă, eliberarea de logică, suggerarea inexprimabilului, evitarea poeticului tradiţional şi poetizarea nepoeticului, exotismul, satanismul, confuziunea, obscuritatea, primitivismul rafinat, naivitatea subtilă, intelectualizarea impresiei, imbecilitatea, gângureala, — ori numai afectarea tuturor acestora (sper că în privinţa imbecilităţii e afectare întotdeauna); apoi, din neputinţă sau voluntar, ori ca efect natural al fondului, lipsa de vers ori versul „liber", sau pur şi simplu greşit, — caractere divers prezente şi divers combinate la diferiţii poeţi noi ori la diferitele specii de poezie nouă.

Despre această poezie nouă voim să vorbim în aceste rînduri.

Intr'o formă sau alta, ea există la noi de multă vreme, ca un ecou al poeziei „nouă" din Franţa. Acum, cînd la locul ei de origină e în declin, — la noi e mai vivace decît oricînd, conform cu regula cunoscută că tot ce apare în Occident ajunge în ţările înapoiate cu întîrziere şi mai durează o bucată de vreme, chiar după ce a dispărut acolo de unde a venit.

Reprezentanţii „poeziei nouă", mai ales teoreticiani şi critici (căci, caşi în Franţa, şcoala asta face mai cu predilecţie teorie decît operă de artă) sînt foarte agresivi faţă de poezia veche. Unii îi recunosc merite istorice, alţii nici atîta. Toţi sînt însă de părere că poezia nouă este superioară celei vechi, *prin definiţie*, însemnînd un progres în desvoltarea literaturii, — căci omul nu stă pe loc, ci merge mereu înainte; sensaţia se ascute, sentimentul se rafinează, sufletul se complică, limba se

perfecţionează: literatura din trecut a fost numai o dibuire, scriitorii vechi sînt gunoiul care a pregătit terenul fecund pentru poezia nouă, etc..

Noi nu am luat niciodată poziţie din principiu pentru sau contra poeziei nouă. Noi nu ne-am întrebat dacă e nouă sau veche, ci dacă e bună sau rea. Pe cea bună, am lăudat'o în recenzii sau am tipărit'o în revistă, cînd ni s'a făcut onoarea să i se dea această destinaţie.

Nu este elev de gimnaziu, care să nu ştie că literatura unei vremi este *altfel* decît a vremii anterioare. Toată lumea a învăţat în şcoală că după clasicism a venit pseudoclasicismul, apoi romantismul, apoi parnasianismul, etc.. Cu alte cuvinte, că după o literatură vine alta, adică una „nouă", şi cealaltă rămîne „veche". Dar este un lucru. Elevul a mai învăţat că „nou" nu este egal cu „mai bun", şi „vechiu" cu „mai rău". Elevul a învăţat că Racine e superior lui Voltaire, că Villon e superior lui Millevoye, că Shakespeare e superior d-lui Sorbul (în privinţa asta însă e discuţie, exemplul nu e bun).

Dar, răspund unii, e drept că în „literatura veche" sînt scriitori mari, însă pentru noi sînt caşi inexistenţi, sînt morţi, sînt ca mumiile unor regine frumoase, şi preferăm o ţărancă vie unei regine moarte. (A spus'o aci regretatul Luca I. Caragiale).

Elevul de mai sus, mai ales dacă a avut un bilet de galerie la Mounet Sully ori la Moissi, va obiecta că Oedip Rege e mai viu decît Ruy Blas, şi Ruy Blas decît... cutare piesă nouă dela Bucureşti şi, dacă e sensibil la poezie, că François Villon e mai viu decît cutare poet din 1922, care face mult zgomot în anumite reviste romîneşti.

Şi, dacă elevul e din „cursul superior", el va prinde defectul de ştiinţă şi de logică al celor care cred că „poezia nouă" e superioară celei vechi prin definiţie. El va observa că în această pretenţie se ascunde o iluzie la fel cu aceia a omului *normal* că pămîntul e centrul universului, că omul este scopul creaţiunii, — iluzie care face pe poetul şi criticul nou să creadă că, după atîtea veacuri de sforţare, poezia a ajuns, în sfîrşit, la realizarea deplină şi definitivă a frumosului. Elevul va şti să arate că aici e vorba de o confuzie între schimbare şi progres. El va şti să arate că aici se mai face o confuzie între ştiinţă şi poezie.

In adevăr, în ştiinţă există progres. Ştiinţa unui deceniu, chiar a unui an, chiar a unei luni, e superioară ştiinţii deceniului, anului, lunei precedente. Ştiinţa lui Aristotel e ridiculă pe lîngă a unui elev de gimnaziu. Lavoisier astăzi ar cădea la examenul de chimie de clasa III a de liceu.

In ştiinţă există progres, fiindcă ştiinţa e o acumulare de

cunoștinți pe baza observațiilor și a experiențelor. Știința lui A o „promovează" B și așa mai departe.

In poezie, acumularea e de o altă natură.—problemă care nu poate fi dezbătută aici. In poezie totul e individul, și cum inteligența nu a progresat în omenire dela începutul timpurilor istorice până azi (Platon nu e mai puțin inteligent decît profesorii noștri de filozofie), în poezie nu poate fi vorba de o lege a progresului.

Desigur, considerînd lucrurile în general, literatura epocii mele îmi va vorbi mai mult sufletului decît alta, nu pentrucă e superioară, ci pentrucă mi-e rudă. Dar se poate, totuși, ca un foarte vechiu scriitor să-mi fie mai rudă decît unul din mahalaua mea. Se poate ca François Villon să-mi fie mai aproape decît mulți poeți de azi, sau poate decît toți.

Așa încît poezia nouă e superioară celei vechi, numai cînd îi e superioară. Și ne vorbește mai deaproape, cînd ne vorbește mai deaproape.

Poeții noi,—e foarte natural să creadă că adevărata poezie începe cu ei. E banală constatarea că un poet numai rar poate înțelege poezia altui poet, care face parte din altă familie sufletească, și de aceia nimene nu este mai puțin chemat să judece *altă* poezie decît un poet. In cazul nostru cei mai puțin calificați să compare poezia nouă cu cea veche sînt poeții, noi cași vechi. Poetul vechiu vede o aberație în poezia celui nou, iar cel nou vede exact același lucru în poezia celui vechiu. Orice istorie literară confirmă acest adevăr. Și cum aproape toți teoreticianii poeziei nouă sînt și poeți, situația devine foarte dificilă. Cei mai chemați sîntem noi, cei lipsiți de temperament, de poezie, „despersonalizații", ființele amarnic prozaice,—chiar cînd nu avem știința, fineța și superioritatea criticilor-poeți.

Până aici am vorbit, cum s'ar zice, în general. Ceiace am spus s'ar potrivi oriunde și oricînd.

Acum să vedem cum stau lucrurile în împrejurările noastre speciale.

Noi, deși n'am luat poziție contra poeziei nouă, deși am tipărit poezie nouă, deși am lăudat poezia nouă, cînd ni s'a părut bună, așa că mulți au rămas nedumeriți ce e cu noi, „poporaniștii", și ne-au învinuit fie de prostie fie de șarlatanie,—totuși nu am făcut parte niciodată din crainicii acestei poezii. Am avut—și avem—față de ea o atitudine obiectivă, selectivă, cum voiți s'o numiți.

Evident, din această cauză criticii și poeții „noi" ne-au tratat drept oameni vechi, reacționari, tombatere, insensibili la frumos, ș. a.

Dar—„Moldova e țară rece, unde entuziasmul fie politic, fie literar nu prinde în clipeală..." (Russo)

Să se bage de samă că în tot cursul desvoltării literaturii noastre moderne, Moldova a fost întotdeauna mai „veche", mai refractară „noutăților". (Și vom vedea că „noutatea", *în cazul acesta*, înseamnă altceva decît noutate).

In vremea cînd în Muntenia poeții traduceau, imitau ori se inspirau puternic din literaturile străine,—Lamartine, Byron, etc.,—în Moldova Alecsandri cînta „Doina doiniță", „Sora și Hoțul", „Baba Cloanța", „Groza", „Strunga", „Mîndruliță dela munte". Avea și el modèle străine (literatura noastră din veacul XIX e în funcție de Apus, ca întreaga noastră viață—politică, socială, economică), dar numai modèle, care-i serveau să alcătuiască o literatură cu caracter cît mai *original*. Cea mai mare parte din literatura lui Alecsandri este cu neputință de despărțit de viața moldovenească (credințe, eresuri, tradiții, natură), pe cînd același lucru se poate spune numai într'o mică măsură și despre o mică parte din literatura lui Alexandrescu, Bolintineanu, etc. Să ne înțelegem. Nu e vorba aici de patriotism. Scriitorii munteni au patriotismul puternic în poezia lor. Și nici de subiecte, deși și în subiecte sînt mai săraci din acest punct de vedere decît Alecsandri. Alecsandri are însă puternică legătura instinctivă cu pămîntul țării lui. Iar această legătură este încă poate și mai puternică la Russo, cu toate că, la tîrzia-i întoarcere în țară din străinătate, nici nu mai știa bine romînește.

După epoca Alecsandri-Bolintineanu, vine epoca Eminescu-Macedonski. Macedonski este pus de o bucată de vreme, și cu drept cuvînt, alăturea de Eminescu. In epoca literară, care începe pe la 1880, Eminescu reprezintă în poezie Moldova, iar Macedonski Muntenia. (Cît pentru alăturarea lor ca talent—făcută firește de criticii și poeții „noi",—ea se explică, însă nu se poate justifica).

Dar Macedonski e culmea influenții străine. La urmă el chiar ajunge un scriitor francez. Opera sa are puține legături cu realitățile noastre. Eminescu însă este poetul *vremii* sale, în el vorbește intelectualul de atunci, în care, la rîndul lor, vorbesc aleanurile unui popor. In el vorbește țara, nouă și veche, și mai ales Moldova. Romantismul său nu e de origină străină; el este expresia literară a unei stări de suflet foarte națională și cu cauze foarte naționale. (Romantismul german e numai un model, potrivit, căci cauze analoage produsese și acel romantism. Și dacă Macedonski ajunge dela o vreme „francez", Eminescu cu vremea se tot eliberează de romantismul german). Această legătură cu ale noastre, unită cu înaltele preocupări filozofice ale acestui gînditor puternic,—unire care i-a dat putința să privească lucrurile noastre din punct de vedere al problemelor ce agită omenirea întreagă,—a făcut din Eminescu un poet atît de național și atît de universal în același timp, cum sînt toți marii poeți.

Eminescu—și școala Eminescu—e contribuția Moldovei la literatura epocei de după 1880; Macedonski—și școala Mace-

donski—e contribuția Munteniei la literatura aceleiași epoci. Au fost rari eminescianii munteni, iar macedonskiști moldoveni nu știm dacă au existat, Duiliu Zamfirescu, moldovan de margine, trecînd un moment pe la Macedonski și devenind apoi admirator al lui Eminescu și membru al Junimii.

Așa dar poezia muntenească e mai lipsită de originalitate națională, e în mai mare măsură un reflex al literaturilor străine decît cea moldovenească. Acest lucru poate fi privit și din alt punct de vedere. Poezia muntenească e mai orășenească decît cea moldovenească prin conținut. E mai orășenească (dar aceasta e numai un alt chip de a exprima același lucru) și prin origina autorilor. Poeții munteni (vorbim de cei trecuți în istoria literaturii, a căror biografie o cunoaștem) sînt în cea mai mare parte tîrgoveți puri, pe cînd cei din Moldova, — Alecsandri, Eminescu, Vlahuță, etc.,—sînt oameni de țară (boerinași ori răzeși), care au fost toată viața „țărăniști" într'un fel sau în altul. Toate acestea devin și mai înțelese, cînd ne gîndim că poezia muntenească n'a fost influențată decît foarte puțin și de departe de poezia populară. Curentul poporan este exclusiv moldovenesc. Iar singura literatură poetică romînească dinainte de veacul al XIX-lea, adică de influența străină, care să formeze cadrele pentru asimilarea influențelor din afară, a fost poezia populară.

(Aceste considerații explică și caracterul *literaturii* ardelene,—Slavici, Coșbuc, Goga, etc.,—atît de strîns legată cu viața națională).

Dar toate acestea sînt aspecte, cauze, efecte ale aceluiași lucru: gradul legăturii dintre poezie și realitățile noastre naționale, fie istorice fie actuale.

(Poate nu e cu totul lipsit de interes să amintim constatarea unor critici din Franța, că printre reprezentanții „poeziei nouă" franceze de acum patruzeci de ani, erau mulți veniți din alte țări, Belgi, Scoțieni, Americani, Greci, etc.).

Poezia muntenească însă nu ajunge cu adevărat „nouă" decît în anumite momente: în *intermezzo*-urile dintre epocile poeziei ieșite din realitățile noastre. După apunerea poeziei patruzeci-optiste muntenești, vine macedonskismul, pela 1880. Apoi poezia lui Eminescu, Vlahuță, Coșbuc, Iosif, etc.,—însfîrșit moldovenismul și ardelenismul,—invadînd în Muntenia, macedonskismul e înăbușit. Dar după 1895, cînd apunea eminescianismul, „poezia nouă" (acum subt alt aspect, „decadentă") apare iarăși la suprafață. Dela 1900 atmosfera țărănisto-tradiționalistă o înăbușă din nou. Azi, cînd țărănismul a apus, și *cealaltă* epocă literară, care trebue să urmeze, în legătură cu lucrurile noastre, încă n'a apărut, „poezia nouă" a ieșit din nou la suprafață, firește cu alte aspecte decît în celelalte dăți.

„Poezia nouă" trăește penibil în umbră, cîtă vreme se ridică deasupra ei arborii stufoși, care îi răpesc lumina. Cînd aceștia se usucă, ea se desvoltă din nou. Dar vegetația aceasta nu ajunge niciodată până la arborescență.

Uneori ea e smălțată pe ici pe colo cu flori curioase, delicate. In adevăr, „poezia nouă" a dat cîțiva poeți, care dacă nu au vigoarea, „eternitatea" și orizontul stejarilor, au, în schimb, un farmec care lipsește regilor pădurii.

Pe acești „poeți noi" îi primim bucuros, căci împodobesc flora literaturii romîne.

Și,—e atît de adevărat că literatura Moldovei e întotdeauna mai „veche" și mai legată de realitățile noastre naturale și sufletești, încît chiar și „poeții noi" ai Moldovei au acest caracter. In poezia lor găsim „tot ce mișcă 'n țara asta, rîul, ramul", găsim sufletul moldovenesc cu aceiași melancolie ca a lui Creangă și Eminescu, cu aceiași întoarcere nostalgică spre ale noastre ca a lui Russo și Sadoveanu. Iar „libertățile" pe care și le ia față cu versul și cu limba sînt moderate,—în această țară, care a cultivat spiritul critic.

„Poezia nouă" din Moldova e mai puțin „nouă", cum și romantismul francez al lui Alecsandri a fost mai puțin romantic și mai puțin francez decît al lui Bolintineanu. Moldova chiar cînd se înferbîntă, rămîne mai „rece". Poezia nouă din Moldova e încă destul de „veche", ca să poată fi socotită a *noastră*,—așa cum am definit acest din urmă cuvînt.

Semnul material al necorespondenței poeziei „nouă" cu celace am numit realitățile noastre, se vede în faptul că această poezie, cu cît este mai „nouă", cu atît este mai puțin cetită. La rîndul lor poeții cei foarte „noi" desprețuesc din inimă publicul. E cea mai reconfortantă atitudine. Ei de altmintrelea scriu mai mult pentru cenaclele lor.

Această adaptare, fie și inconștientă, la exigențele unui cenaclu, este una din cauzele uniformității poeziei nouă. Fiecare poet nou își dă parcă silința de a abunda în același sens și de a întrece pe cellalt în aceiași senzație.

Dar cu aceasta intrăm în altă ordine de idei...

G. I.

P. S. Prin Munteni și Moldoveni, nu înțelegem numai decît oameni originari dintr'o regiune sau alta. Moldovanul, care trăește o bucată bună de vreme în Muntenia, devine de obiceiu Muntean, dacă nu are o personalitate prea puternică și deci refractară mediului. Ceia ce am numit muntenism se datorește în primul rînd împrejurărilor, și nu „rasei" muntenești. Aceasta rezultă și din considerațiile de mai sus.

Miscellanea

Gherea

In timpul din urmă, s'a pus în discuţie locul lui Gherea în istoria literaturii noastre. S'a simţit nevoia de a micşora însemnătatea acestui scriitor, pentru a atenua impresia produsă în public de anumite procedee întrebuinţate faţă de fiul său.

Ar fi de prisos să intrăm în aprecieri critice. Sînt fapte care se impun dela sine şi, cum s'ar zice, foarte eloquente.

Un om care a reprezentat un curent puternic de idei, un om in care a crezut o generaţie al cărei stegar a fost, un om care a introdus într'o literatură un gen literar, un om care la un moment dat a grupat în jurul său pe scriitorii cei mai buni ai neamului,—nu poate fi scos din istoria literaturii...

De prestigiul pe care l'a avut el în epoca sa, ne putem da samă din mărturisirile intelectualilor de-atunci. Iată ce spune de pildă Vlahuţă care — sperăm — nu poate fi recuzat:

„Singurul om care a ştiut la noi să pue critica la înălţimea la care a ridicat-o de cîtva timp marii critici străini, singurul om care ne-a dat în literatură cîteva produse de cercetări profund savante şi uimitor de conştiincioase, este I. Gherea"... „Cunoştinţele întinse, logica severă şi frumoasa inteligenţă a acestui analist cinstit şi pacient... Cu mult departe de el, dedesubt şi fără să-i samene, fac zgomot mulţi scriitori care etc...."

„Am isprăvit de cetit volumul al doilea din Studii Critice al lui Gherea. Am admirat... Cartea lui îţi lasă o impresie de sănătate şi reintinerire intelectuală. Desigur autorul trebue să fie un om bun înainte de toate etc..." „Tineri blazaţi, desgustaţi de viaţă şi ofiliţi fără de vreme, poeţi pesimişti şi bolnavi de dureri închipuite, vă recomand un excelent remediu ca să scăpaţi de tînjire şi de ipohondrie: citiţi pe Gherea".

Un om care se oglindeşte astfel în mintea celor mai eminenţi contemporani ai săi, şi care îi îndrumează prin cuvîntul lui (una din evoluţiile hotărîtoare chiar ale lui Vlahuţă se datoreşte lui Gherea), un asemenea om nu poate fi alungat din istoria literaturii, numai pentru a micşora impresia produsă de suferinţele fiului său.

Aron Densuşeanu şi Maiorescu

Adevărul Literar tipăreşte o notiţă (trimisă de un anonim) din care extragem următoarele:

„Aron Densuşeanu s'a înşelat în privinţa lui Eminescu, şi numai în privinţa lui Eminescu. Dacă cetim însă cu atenţie criticile lui Titu Maiorescu, vedem că nici dînsul nu e din capul locului convins de geniul lui Eminescu; vorbeşte cam uşurel şi de sus de „un tînăr pe care cu greu l-am putea pune după Alecsandri".

Nu se face un bun serviciu publicului cînd se tipăresc asemenea neadevăruri.

Mai întîiu Densuşeanu nu s'a înşelat numai „în privinţa lui Eminescu". El s'a „înşelat" şi în privinţa lui Alecsandri, pe care îl scoboară jos de tot, şi asupra lui Bolintineanu, pe care îl ridică deasupra întregii poezii romîne, şi asupra lui Mureşanu pe care-l socoate un foarte mare poet. Iar Caragiale, Creangă, Vlahuţă, Delavrancea, etc., n'au existat pentru el.

Apoi este o advocătură de tot inferioară în chipul cum face anonimul apropierea dintre Maiorescu şi Densuşeanu cu privire la atitudinea lor faţă de Eminescu.

Maiorescu nu vorbeşte „uşurel şi de sus" despre Eminescu, ci constată că are în faţă un „poet în toată puterea cuvîntului" şi aceasta o spune în *1872*, cînd adică Eminescu abia devenise major şi tipărise numai slabele poezii de adolescenţă de prin *Familia* şi cîteva poezii de începător în *Convorbiri Literare*... „Poet în toată puterea cuvîntului" — este concluzia pe care Maiorescu o scoate numai din *Venere şi Madonă*, poezie cam declamatorie, din *Mortua est*, care se resimte încă în fond şi în formă de influenţa lui Bolintineanu, şi din *Epigonii*, în care însfîrşit se anunţă adevăratul Eminescu.

Aşa restabilite lucrurile,—meritul lui Maiorescu de a fi simţit după aceste puţine versuri că are de a face cu un poet în toată puterea cuvîntului şi de a-l fi pus imediat după Alecsandri (care în vremea aceia era în culmea forţei şi a

gloriei: pe atunci tipărea *Pastelurile* şi *Legendele*), aşa dar meritul lui Maiorescu de a fi văzut în Eminescu un mare poet şi de a fi spus acest lucru este nemăsurat.

Cînd se citează mereu, şi fără oboseală, cuvintele acestea ale lui Maiorescu, pentru a arăta lipsa lui de sagacitate sau de curaj, i se face o nedreptate, pe care nu găsim cuvinte s'o calificăm.

Cum stă însă lucrul cu Densuşeanu? Acest om „s'a înşelat", asupra lui Eminescu în 1894, după moartea poetului, cînd opera acestuia era cunoscută întreagă, cînd nu era numai autorul *Venerei şi Madonei*, ci şi al *Satirelor*, al *Luceafărului* şi al nemuritoarelor elegii. Atunci de unde apropierea dintre Maiorescu, care a simţit „un poet în toată puterea cuvîntului" în trei poezii de începător, şi Densuşeanu, care a văzut un imbecil în poetul, care acum produsese întreaga-i operă?

Densuşeanu îşi începe „critica" povestind că Eminescu a fost un beţiv de rînd şi că era veşnic înamorat de „femei lepădate", de „femei răstrăite". „Amorurile sale reale, zice Densuşeanu, au fost totdeauna concentrate asupra unor *cadavre* ale amorului, asupra unor *pestilenţe sociale*".—Să dăm acum şi un exemplu de „critică". *Luceafărul* este o „bîiguială", „o dîrdiire". — Densuşeanu e atît de pătrunzător, încît nu bagă de samă, de pildă, unde e vorba de Cătălin şi unde e vorba de Luceafăr. Crezînd că cu „pletele lungi bălae" (ale lui Cătălin şi ale Cătălinei), Eminescu zugrăveşte pe Luceafăr, despre care poetul spusese mai sus că are „viţe negre de păr", Densuşeanu îl prinde cu o... contrazicere. — Nebăgînd de samă că fata de împărat vede pe Luceafăr „în vis", Densuşeanu întreabă pe Eminescu cum putea fata „culcată cu faţa la *păreţe*", să vadă pe Luceafăr?. Aşa „se înşeală" acest om.

Dar pentru Densuşeanu, Eminescu e şi un plagiator. Şi-a plagiat până şi... *iubita* din nemţeşte, pentrucă, zice Densuşeanu, iubita lui Eminescu e „blondă, apatică" ca nemţoaicele, pe cînd „Romănca e óchesă ardue, cu ochii negri". Iată acum în ce chip comentează Densuşeanu versurile, în care Eminescu îşi cîntă iubita plagiată:

Şi d'a sórelui căldură—(sórele în tufă!...)
Voiŭ fi roşiă ca mĕrulŭ—(vermĕnosŭ)
Mi-oiŭ desface d'aurŭ pĕrulŭ—(falşŭ)
Să-ţi astupŭ cu dênsulŭ gura ((Ei, ve', gewalt!)

Duiliu Zamfirescu

Cu Duiliu Zamfirescu s'a stins ultimul scriitor din generaţia cea mare, care apare pe scenă pela 1880 şi în care putem pune şi pe Eminescu, căci abia atunci începe să fie înţeles şi recunoscut şi el.

Duiliu Zamfirescu, în deosebire de cei mai mulţi din scriitorii noştri, şi-a păstrat puterea de creaţie până dincolo de vîrsta maturităţii, probabil din cauza acelei eredităţi, de care a vorbit însuşi, poate cam superlativ, şi din cauza neîntreruptelor sale preocupări intelectuale, care-i ţineau spiritul mereu viu şi-i dădeau necontenit puncte de vedere nouă.

Acest foarte însemnat scriitor n'a fost preţuit cum trebuia. I s'au disputat prea mult ori i s'au recunoscut prea tîrziu unele merite, iar altele niciodată.

Cauzele sînt variate.

Incepînd cu Macedonski—debuturile sînt în genere hotărîtoare—a avut de suferit, într'o anumită măsură, nu numai de pe urma propriilor sale scăderi ci şi din cauza discreditului acelei grupări literare, chiar după ce o părăsise. Apoi clasa lui socială, manierele „elegante", „morga", antiţărănismul şi antidemocratismul lui,—în lumea „proletarilor intelectuali" care alcătuesc partea cea mai însemnată a publicului cetitor şi din care se recrutează recenzenţii,—l'au făcut antipatic, ca să spunem lucrurilor pe nume,—fără putinţa unei despăgubiri din partea clasei *sale*, care nu a făcut parte niciodată din publicul cetitor. S'ar mai putea adăoga la cauzele acestei antipatii, teoriile lui cam paradoxale, prefeţele uneori sfidătoare, polemismul adesea intempestiv—şi articolul lui Gherea, care acum ni se pare o recenzie ca oricare alta, dar care atunci a făcut atîta impresie.

Dar dacă aceste lucruri au dăunat întregii lui opere, poeziei i-au mai dăunat şi altele, şi de aceia el a fost nedreptăţit mai ales ca poet.

Lirismul lui potolit, şi nevoia de lirism a epocei; caracterul clasic al poeziei sale, frumuseţa ei mai rece; preocuparea de „alte orizonturi" şi unele ingrediente „culturale"; concurenţa primejdioasă a unor emuli ca Eminescu în lirism şi Coşbuc în idilă şi descripţie,—iată atîtea cauze care, adăogate la cele pe care le-am putea numi generale, au făcut ca acest foarte distins poet să nu pătrundă în deajuns în conştiinţa publicului

romînesc, mult mai sensibil la opera unor poeți inferiori lui Duiliu Zamfirescu, dar mai pe înțelesul și gustul mulțimii. Ca să fim însă drepți cu aceștia din urmă, trebue să adăogăm că poezia lui Duiliu Zamfirescu e lipsită de forță, de unitatea concepției, de acele însușiri prin care poezia pune stăpînire pe suflete. Apoi în această poezie se simte ca o umbră de artificialitate, de „căutare". Aceste lipsuri și aceste însușiri negative justifică, măcar în parte, indiferența publicului mare. Dar dacă Duiliu Zamfirescu nu e un poet popular, în schimb e un poet iubit de artiști.

In roman, el a avut întotdeauna succes, bineînțeles nu un succes sgomotos,—iar azi nu-l mai contestă nimene. Dacă în poezie și în nuvelă el culege polenul din orice grădină, în roman rămîne *acasă*. Romancierul zugrăvește lucruri de ale noastre, atît de interesante pentru noi și de caracteristice vieții noastre. Din această viață, el a prins un moment important, „căderea neamurilor" și „ridicarea noroadelor"—și, cum neamul care „cădea" era distins, el ne-a dat pagini admirabile de distincție sufletească, pagini clasice—prin subiect cași prin tratare. Și iarăși, cum lumea care se „ridica", era inferioară și ridicolă—ca tot ce e nou—și hrăpareță, el ne-a dat și pagini realiste, cam șarjate poate, căci lumea aceasta ispitește întotdeauna pe caricaturistul care se găsește într'un artist.

Prin romanele lui, și mai ales prin „Viața la țară", operă luminoasă, simpatică și încîntătoare, (lipsită de episoadele filozofice și de subtilitățile prețioase de analiză psichologică, cași de complacerea în a stărui asupra unor maneje erotice, care pătează pe alocurea unele din celelalte romane ale sale), Duiliu Zamfirescu este unul din scriitorii noștri de mîna întăia, și unul dintre acei care nu s'au învechit de loc. Ba avem impresia că el a devenit mereu tot mai contemporan, în deosebire de toți ceilalți din epoca lui, afară de Eminescu și Creangă.

Viabilitatea în viitorime a operei lui este cași probată, dacă această din urmă constatare e justă.

Un cuvînt despre raporturile noastre cu dînsul.

„Aristocratismul" și antipoporanismul lui l'au ținut la început departe de noi. Dar după cîțiva ani dela apariția „Vieții Romînești", convingîndu-se, probabil, că nu sîntem atît de sectari, și-a arătat intenția de a începe să colaboreze aici. Tocmai atunci însă, scriind un articol în care ataca realismul francez—și noi atacîndu-l pe el din această cauză cu oarecare vehemență, colaborarea lui deveni imposibilă. Mai tîrziu, în urma violențelor sale din Academie împotriva noastră, lucrurile s'au înveninat, polemica a ajuns, ca 'ntotdeauna în asemenea împrejurări, prea departe și raporturile dintre noi au devenit aproape dușmănoase. Neutralitatea și războiul, care au făcut pe atîția oameni să-și revizuiască unele stări de suflet, pe care le credeau imuabile, ne-au apropiat, și la reapariția „Vieții Romînești", Duiliu Zamfirescu a apărut printre colaboratorii noștri. Dar politica i-a răpit acești din urmă ani, fără niciun cîștig apreciabil pentru ea (prezența unui om distins în cohortele ei poate chiar îi dăuna) și cu destulă pagubă pentru literatura țării.

Dar într'o noapte de vară, Duiliu Zamfirescu a devenit pentru totdeauna indiferent la toate nimicurile mari și mici ale lumii acesteia.

Istoricul unei poezii

Poezia „Convoi funebru" pe care o publicăm în acest număr subt iscălitura d-lui Lazăr Iliescu, a fost trimisă „Vieții Romînești" înainte de războiu, din străinătate, pe o carte postală. Din pricina cîtorva stîngăcii de formă și a discrețiunii prea mari a autorului necunoscut, care iscălise numai cu o inițială, nu am fost siguri dacă avem a face cu o inspirație originală și n'am publicat poezia.

După războiu, am regăsit manuscrisul în saltarele noastre. De astădată n'am mai ezitat. Farmecul original și straniu al acestei poezii, atît de profundă în simplicitatea ei, a învins rezistența noastră. Și am publicat poezia în *Insemnări Literare*,—revista pe care o aveam atunci la îndămînă.

Astăzi, aflînd numele adevărat al autorului, o republicăm, cu mici schimbări, în „Viața Romînească".

E interesant să notăm aici că d. Lazăr Iliescu era cunoscut mai ales ca un competent autor de... cronici și articole economico-financiare!

P. Nicanor & Co.

Recenzii

N. M. Condiescu, *Peste Mări şi Ţări*, vol. I, 242 pag., 1922, Bucureşti. Din publicaţiile „Fundaţiei culturale Principele Carol".

Autorul, după cum arată într'o notiţă introductivă, a avut fericirea să călătorească în jurul pămîntului. A văzut Grecia şi Egiptul, — despre care vorbeşte în acest prim volum; a trecut mai departe spre ţara lui Rama şi spre ciudatul Nipon. S'a întors vibrînd de impresii. Şi-a recitit caetele de note. S'a mai întors odată în amintire între minunile pe care le-a văzut; s'a simţit nevoia de a împărtăşi şi altora ceva din lumina şi din farmecul care i-au umplut sufletul. Astfel d. N. M. Condiescu, printr'un accident fericit, a devenit scriitor. A devenit şi datornic: căci, după Grecia şi Egipt, trebue să ne vorbească despre India şi Japonia.

Dacă ai puţină imaginaţie şi cultură, dacă ai şi puţin dar de a transpune o emoţie în cuvinte, e greu să nu devii poet în preajma minunilor naturii ş'a vechilor civilizaţii. Străbătînd aria Pontului Euxin şi păşind pe ţărmul clasic al Greciei, d. Condiescu contemplă „sufletul împietrit" al acelui incomparabil popor antic care, trăind pe-un ţărm fericit, şi-a creat zei din frumuseţile şi minunile naturii. Admirînd creaţiunea în armonia trupului omenesc şi divinizînd frumuseţea, Elinii au dat acea incomparabilă şi neimitabilă artă statuară care a uimit şi va uimi toate veacurile. Autorul ne poartă cu pietate printre nobilele ruini de marmoră pe care le-au insultat timpul şi barbarii vechi şi noi. Sufletul Eladei antice trăeşte în sfărîmăturile acestea sfinte. Sufletul, fixat în operă de artă, este singura justificare a existenţii unui popor. Ambiţii şi patimi nemărginite, împărăţii fabuloase, războae şi împilări şi toate ale deşertăciunii omeneşti sînt pulbere şi uitare. Numai manifestările nobile ale artei rămîn. De aceia aproape nimene nu ştie cine a fost Aurungzeb, mare şi fastuos stăpînitor de popoare peste hotarele Indiei şi Chinei, până 'n Siberia, Rusia şi Caucaz. Milioane de robi au tremurat la o încruntare a sprîncenei lui. Dar a trecut prin lume cu pulberile vîntului şi frunzele de toamnă. Pecînd în lumea mică a ţărmurilor Mediteranei, sufletul şi inteligenţa fixau în timp visuri şi aspiraţii, rîvnă şi avînt, dincolo de mizeria şi tina trecătorului nostru trup.

Un capitol interesant, în paginile despre Grecia, îl formează *Antichităţile miceniene*. Înaintea civilizaţiei clasice cunoscute, a existat

în Archipelag o altă civilizaţie a cărei amintire se pierduse, deşi nu înflorise decît cu puţine veacuri înainte. O catastrofă bruscă a întunecat-o, — un cataclism social, o năvălire a barbarilor, războae lungi şi istovitoare.. Generaţiile acelea înfloritoare au pierit, pe ruinile templelor au prins a creşte erburi sălbatice. Lumea aceia veche era uitată. Iată însă că cercetătorii neadormiţi descopăr că zidurile ciclopice şi toate rămăşiţele miceniene învăluite în legende au aparţinut unei civilizaţii greceşti anterioare. Epopeile omerice nu sînt o ţesătură de fantezii. A existat Troia pe ţărmul Asiei Minore, şi cetăţile Aheilor în Archipelag. Au fost descoperite de către Archeologul Schliemann mormintele Atrizilor. A trăit deci şi frumoasa Elena, şi păstorul Paris, şi vicleanul Ulisse, şi Achile cel iute de picior, şi Agamemnon, şi Menelau. Dar cum s'a rupt aşa de brusc firul între o civilizaţie şi alta? Între o epocă şi alta se întinde ca o noapte opacă. A rămas din trecut numai un slab ecou de legendă.

Întrebări şi cugetări la fel îşi poate pune călătorul şi pe ţărmurile Nilului, în străvechiul Egipt, ale cărui uriaşe şi zdrobitoare rămăşiţi le descrie cu tulburare şi deseori cu avînt d. Condiescu. Ş'acolo sînt succesiuni de civilizaţii. Ş'acolo catastrofe au rupt ş'au întunecat nobila sforţare a rasei omeneşti spre îmbunătăţire. Ş'acolo întunericul şi barbaria s'au lăsat ca o negură moartă peste grădinile lui Ramses şi palatele frumoasei regine Nitacrit.

Urmărind fericita călătorie a d-lui Condiescu, fără să vreau, necontenit, mă întorc cu gîndul spre tulburea vreme de astăzi. Caut să alung o muscă supărătoare, care necontenit se întoarce. Europa noastră, să nu ne înşelăm, trece printr'o înfricoşată vreme, asemănătoare cu aceia care a întunecat civilizaţia Atrizilor ori a răsturnat strălucitele aşezări ale *Faraonilor*. Citind cu gîndul acesta cartea d-lui Condiescu, peisagiile *Atticei*, ale Nilului ş'ale deşertului Libiei mi-au apărut într'o lumină sură, de o tristeţă nesfîrşită.

M. Sd.

*
* *

N. Batzaria, *Romînia văzută de departe*, 214 pag. Editura „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 18 lei.

Undeva, într'un sat de munteni din Pind, în zbuciumata şi frămîntata Macedonie, a pătruns cel dintăiu apostol al limbii romîneşti ş'al conştiinţii naţionale. Întăiu sfioasă şi împărtăşită de puţini, mişcarea lui îşi face loc între Cuţovlahi; dar nu fără aprige lupte şi pătimiri. Grecomanii - adică acei care au împărtăşit politica pangrecească — sînt deocamdată tari şi abuzează de puterea lor. Şcoala romînească n'are parte decît de o odăiţă sărăcăcioasă şi 'n ea nu se oploşesc decît puţini învăţăcei, - ş'aceşti puţini, împreună cu umilitul şi eroicul învăţător, au a îndura sarcasme şi batjocuri, devastări şi bătăi. Adevărul însă nu poate fi biruit. Conştiinţa romînească — deşi întunecată de incultură şi lungă despărţire de trunchiul neamului, deşi copleşită de domnie păgînă şi neamuri vecine, — încet-încet se lămureşte. Rînd pe rînd Aromînii Pindului — şi 'n sătişorul acesta, şi 'n altele, pretutindeni — se 'ndreaptă spre şcoala şi graiul neamului lor. „Alfavitarele" greceşti sînt aruncate în foc, drumul la şcoala nouă îl străbat tot mai mulţi ucenici; şi de unde dascălul cel urgisit la început părea că predică în pustiu în săraca lui maghernită, acuma e împresurat de atîţia elevi, încît nu mai are unde-i adăposti. Iar la biserica satului, în taberele vrăjmaşe, care se priveau cu ură subt blajina binecuvîntare a Domnului, aceiaşi schimbare umple de uimire pe cei mai bătrîni. Sotul şcolii şi limbii romîneşti a cîştigat lupta. Dar nu fără îndelungi greutăţi şi suferinţi. A suferit batjocuri şi lovituri; a suferit de lipsă şi de foame; între oamenii aceia aprigi care trag uşor cuţitul dela

brîu, — chiar viața i-a fost în primejdie. Cu toate acestea a stăruit ș'a biruit, pentrucă dragostea lui de neam și limbă era mai tare decît toate acestea. Dela învățătorul apostol și mucenic a învățat tineretul macedo-romîn limba pe care o vorbesc milioane de frați, dela dînsul a auzit bunăvestire despre o țară romînească independentă, despre un rege romîn ș'o armată romînească. Țara aceasta era pentru sufletele tinere un ținut încîntător, plin de măreție și frumusețe. Subt un cer senin fîlfîie tricolorul simbolic. Alte limbi străine acolo nu se aud. Oameni ageri și voinici cum nu mai sînt alții au alcătuit o țară puternică după ce au biruit pe Turci într'un mare războiu. Acolo toate sînt bune și toate sînt frumoase. Acolo-i Romînia.

Cu asemenea simțiminte unii dintre tineri trec dela școala satului lor la liceul nou din Bitolia. Liceu romînesc, școală înaltă, ca acolo departe, în patria ideală. Prima vedere a tricolorului romîn produce acestui tineret o sfîntă emoțiune. Tot ce-i legat de neamul nostru, de trecutul lui, de aspirațiile viitorului e potențiat de o generoasă pasiune.

Icoane din acest trecut eroic al școalei romînești în Macedonia, găsim în cartea nouă a d-lui Balzaria. In bucăți ca *Primul Romîn*, *Steagul nostru*, *Cei mai buni creștini*, *Mult e dulce și frumoasă*, *O mare împărăție romînească* — sentimentele, luptele și frămîntările din acea epocă, acum istorică, sînt mișcător și colorat evocate. In acea școală de intransigență și de entuziasm s'a format însuși sufletul autorului. Domnul Balzaria ne demonstrează și nouă, cu puterea și convingerea apostolilor de odinioară, că neamul nostru este ales între alte neamuri, că limba noastră e dintre cele mai frumoase și armonioase, că poezia noastră populară e aleasă, că portul neamului e artistic, că inteligența i-i nobilă. *Romînia văzută de departe...* zice domnul Balzaria. Intr'adevăr, numai dedeparte și dintre alte neamuri, dedeparte și din suferință, poți să-ți dai mai bine seamă de toate cele bune și frumoase ale acestui neam, pe care noi înșine atita ne ostenim a-l ponegri. Ne ostenim a-l ponegri din pricină că amestecăm lucrurile și nu mai sîntem în stare, cei deaproape, să vedem ca tineretul macedonean de odinioară Romînia ideală, din pricină că acele reale, frumoase și mișcătoare lucruri pe care ni le amintește d. Balzaria și care și nouă ne-au încîntat copilăria, sînt copleșite de mizeriile vremii, de silă, de arbitrar, de conrupție, de nedemnitate, de fals patriotism, de huliganism și de toată lepra pe care o minoritate leneșă, necivilizată și conruptă le-a adus neamului nostru.

Dacă nu ne înșelăm, și d. Balzaria, cași noi, nădăjduește în zile mai bune pentru romînism. Dărîmarea răului și însănătoșirea organismului nostru vor pune în adevărată lumină calitățile neamului. Cel ce sufere astăzi insulte și rușine pentru lucruri de care nu-i vinovat, va putea într'un viitor pe care-l doresc cît mai aproape, să biruiască și să răscumpere mizeria prezentului. Romînia atunci va putea fi văzută și de-aproape.

Cartea d-lui Balzaria este vioiu și colorat scrisă. Oricine o va citi cu interes, plăcere și simpatie.

M. Sd.

*
* *

F. Aderca, *Idei și oameni*, Edit. Alcalay, 1922, București.

Ca nuvelist, d. Aderca s'a remarcat prin unele pagini de un realism psihologic pătrunzător și brutal, care revelau un temperament ironic, sceptic și rece, obsedat de aspectele josnice și inferioare ale vieții.

Ca polemist și scriitor de idei, el pare a fi suferit, în ceeace privește stilul, influența puternicei personalități a lui Tudor Arghezi.

Același impresionism, mai mult sau mai puțin căutat, imagini colorate și expresive, comparații uneori poetice, alteori confuze și nu odată triviale sau cel puțin riscate.

Spre deosebire însă de Arghezi, în ale cărui pagini, pe alocuri strălucitoare de vervă, dar de obiceiu pătimașe și violente, nu trebue să căutăm logică sau firul unei cugetări sistematice, d. Aderca e un dialectician, „un cîntăritor de idei", înzestrat cu toată subtilitatea talmudică a rasei.

D-sa excelează în a descoperi contradicțiile în domeniul intelectual, în a denunța dezacordurile sau utopiile, în acel al realității sociale.

Discuțiile sale, spirituale și pline de miez cu dl. Brătescu-Voinești asupra armatei constructive, sau cu regretatul Gherea asupra revoluției, pot servi ca model în această privință.

Diferitele manifestări ale vieții internaționale în timpul marelui războiu sau a celei autohtone înaintea și în urma lui: plutocrația noastră bancară, naționalismul șovin și antisemit, comunismul revoluționar sînt rînd pe rînd disecate de d. Aderca cu un spirit critic precis, lucid, incisiv, c'o vervă ironică și tăioasă.

Și îndărătul dogmelor grave și a ideologiei pompoase, ochiul său ager zărește întotdeauna interesele de clasă sau instinctul a tot puternic.

Nu mai puțin reușite sînt portretele cîtorva din oamenii reprezentativi ai vieții noastre publice.

Trăsăturile pregnante ale personalității lor: vulcanismul și lipsa de inteligență politică a unuia, care servește totdeauna ca instrument al celor abili, solicitudinea pentru ai săi și impunitatea ridicată la rangul de sistem, al altuia, — sînt prinse c'o rară pătrundere. In numele cărui ideal social sau politic, se ridică acest distrugător de idoli? Iată o întrebare la care e greu de răspuns precis, căci avem a face cu un spirit, înainte de toate critic, pe care-l interesează mai mult jocul ideilor, decît rezultatul lor practic.

Totuși, un individualism anarhic și un veg cult al vieții, care poate fi un comod adăpost pentru toate oportunismele, un dispreț suveran pentru turma și bruta omenească, un scepticism dizolvant și glacial, în ceeace privește viitorul, se degajează desigur din scrisul d-lui Aderca. Și acest raționalism excesiv, lipsit de orice căldură și simpatie, ne face parcă să privim cu mai multă indulgență unele din doctrinele biciuite de d-sa cu un atît de nemilos sarcasm.

Oricît de grosolane sînt sofismele cași ridicolul lor, ele cuprind fără îndoială și unele elemente afective și mistice, care au meritul de a întreține cel puțin iluzia, credința, speranța, în această sărmană lume „de leneși, de speriați, de nebuni".

Inteligență crudă și rea, acest polemist și intelectual, fără de îndurare, e o apariție originală și interesantă în publicistica noastră.

OCTAV BOTEZ

*
* *

Michele Sadoveanu, *Novelle romene*, trad. de Al. Dem. Marcu și G. F. Cecchini, Ed. F. Campitelli, 1922, Foligno, un vol. 187 pag., Prețul: 7 lire.

Volumul, elegant tipărit, conține traducerea a patru nuvele — *Hoțul*, *Bulboana lui Văținaș*, *Scigol* și *Mormîntul unui copil*, precedate de fotografia iubitului nostru povestitor și de o prefață, în care se schițează cu bună informație biografia sa.

Autorii ne declară că voind să facă cunoscută marelui public

italian, literatura romînă, s'au hotărît să înceapă cu scriitorul care „arată, mai mult decît alții, în producția sa literară, caracterele particulare ale pămîntului pe care ea înflorește".

Nu au avut intenția de a prezenta o antologie; publicul italian nu e destul de pregătit pentru a putea urmări cu pricepere aluziile prea directe la obiceiurile specific romînești, ce se găsesc în cele mai bune din nuvelele lui Sadoveanu; volumul e numai o simplă culegere, căreia îi vor urma altele.

Traducerea nu e ad litteram, ci s'au silit pe cît se poate, să o apropie de spiritul limbii italiene. Se poate afirma că, în general, autorii au reușit în parte, mulțumită mai ales asemănării ce există între cele două limbi. Cu toate pierderile inevitabile, a trecut în aceste traduceri din poezia și simțirea originalelor îndeajuns pentru a produce cetitorilor italieni aceleași puternice și durabile emoții, ce ne vibrează în suflet după cetirea nuvelelor lui Sadoveanu.

Poate s'ar fi putut face mai bine, dacă autorii ar ști să minuiască limba italiană și să-i folosească toate resursele în gradul cum știe să o facă autorul ce și l-au ales, cu alte cuvinte dacă ar fi poeți la aceiași înălțime.

C. B.

* * *

Vlad. Jabotinski, *Feletoni*, Edit. Zaltzman, 1922, Berlin.

D. Jabotinski, un publicist de talent, în refugiu acum la Londra, —unde prezidează, ni se pare, comitetul central sionist,—și-a adunat în volum o serie de foiletoane, scrise între 1906 - 1916 și publicate pe-atunci, cu răsunet, în presa rusească.

Obiectul acestor foiletoane este, în primul rînd, problema evreiască, precum și alte probleme, în legătură cu aceasta sau și din alte domenii.

Foiletoanele sînt scrise în timpul luptei. De-aceia ele vibrează de nervozitate. Dar, deși este vorba de niște evenimente care au trecut, foiletoanele d-lui Jabotinski—provocate uneori de un fapt divers, lansate în presă, atacînd sau apărîndu-se,—și-au păstrat însă actualitatea, fiindcă autorul nu s'a ocupat niciodată de partea superficială și vremelnică a lucrurilor omenești, ci de fărîma de răutate, profundă și permanentă, din sufletul nostru.

Pogromurile din Rusia sînt cunoscute pretutindeni,—dar de departe. D. Jabotinski însă le-a cunoscut de aproape. De-aceia exemplele d-sale nu-s niște simple sublinieri ale argumentării, ci tablouri și schițe,—cu contur și culoare...

Dar oamenii nu se aruncă unii asupra altora fără un „motiv": în Rusia—...omorul ritual, în America înfrîngerea unui Alb de către un Negru, la un match de box.

Antisemitismul este infiltrat și 'n sufletul copiilor, care—la jocuri—îi evită sau îi bruschează pe Evrei. Educația de veacuri, în acest sens, continuă și acum.

Dar nu numai copiii și plebea ulițelor, care la șapte ani îi ghiontesc pe Evrei, iar la douăzeci—îi linșează, devastîndu-le casele... de parcă și geamurile și chiloțele au naționalitate,—ci chiar intelectualii ruși se feresc, inconștient, de societatea evreiască. Acești intelectuali, deși nu sînt antisemiți, stau totuși subt presiunea unui „asemitism". D. Jabotinski dă drept exemplu: societățile literare. Aceste societăți, din Odesa, Petersburg, etc., au fost înființate de scriitori ruși, care la început le frecventau în mare număr. Pe măsură însă ce intrau în societate intelectuali evrei,—intelectualii ruși veneau din ce în ce mai rar la ședințe, până cînd dispăreau definitiv, de cele mai multe ori fără să-și dea samă din ce pricină.

Prigoana însă nu-i numai dela om la om, dela majoritate la minoritate,—ci și dela stat la minoritate. Prin urmare: o prigoană organizată.

Uneori majoritatea, și ea, este oprimată. Opresiunea însă n'o face mai generoasă, în relațiile cu minoritățile subordonate ei. Majoritatea întrebuințează aceleași arme față de aceste minorități, cași cuceritorii—atît în timpul supunerii comune, cît și după eliberare.

Evreii n'au decît o salvare: Palestina,—ar fi concluzia care reesă, fără să fie exprimată însă, din volumul d-lui Jabotinski.

Părerile d-sale pot fi combătute. Talentul autorului însă, veșnic susținut de o credință apostolică, face plăcut drumul, chiar printre niște idei pe care nu le împărtășim în totul.

M. SEVASTOS

Revista Revistelor

Don Miguel de Unamuno

Marea şi singulara figură a scriitorului spaniol are pentru străini caşi pentru Spanioli ceva curios şi straniu. Pentru cei dintâiu ea e prea spaniolă, pentru compatrioţii lui Unamuno, prea europeană.

Basc de origină, el locueşte de multă vreme in Salamanca, unde e profesor de greacă şi a fost rector al universităţii. In timpul războiului, susţinind impreună cu partidele stingei cauza Franţei, el a fost depus din rectorat şi urmărit de tribunale pentru unele articole, considerate drept crime de lesmajestate. Condamnat la şaisprezece ani închisoare şi la o mare amendă, el a refuzat să fie cuprins în amnistia care i se oferea. Totuşi, nu a fost pus la închisoare şi a continuat să scrie viguroase articole contra regimului actual. Candidat republican in alegerile din Decembre 1920, subt noul regim de autonomie, universitatea l-a ales din nou vicerector.

Unamuno a scris în toate genurile literare, proză şi versuri, poezii lirice şi epice, asupra religiei, istoriei, filozofiei, moralei, literaturii, ştiinţei. A scris şi minunate amintiri şi descrieri din ţinuturile basce şi alte provincii ale Spaniei, nuvele şi romane. Unele din operele sale, cum e acea asupra lui Don Quichotte, sint greu de clasat într'un gen oarecare.

Unamuno e mai cu samă un essayist, care cunoaşte ce e mai bun din scriitorii clasici şi cei contemporani franceji, engleji sau italieni. Cugetarea germană nu e străină deasemeni acestui umanist, unul din cei mai complecţi ai epocii noastre.

Dacă voim să căutăm ceiace formează continuitatea operei acestui basc castilan, a acestui Spaniol de rasă, care e în acelaşi timp cel mai european dintre Spanioli, a acestui rector-poet, a acestui religios care trece drept anticlerical, a acestui burghez revoluţionar,—trebue să ne oprim asupra a două mari cărţi religioase, care sint până azi testamentul cel mai complect al cugetării sale.

Prima operă, aspră şi austeră, e „Sentimentul tragic al vieţii la indivizi, popoare", scrisă în 1914. Acest sentiment e, după scriitorul spaniol, fundamentul credinţii noastre. Omul e chinuit de un conflict profund din care trăeşte, conflict intre inimă şi creer, care nu ne aduce nici o dovadă în privinţa acelor ce ne învaţă religia. Avem nevoe de nemurire: o voim c'o nepotolită pasiune.

Cartea caută să ilustreze această idee fundamentală.

Nevoia de nemurire e o credinţă profund spaniolă.

„Vorbeam într'o zi, povesteşte don Miguel, cu un ţăran; şi am făcut această presupunere, că există un Dumnezeu suveran, stăpîn al cerului şi al pămîntului, conştiinţă a universului, fără ca sufletul fiecărui om să *fie* nemuritor în senzul tradiţional şi concret al cuvîntului. Ţăranul mi-a

răspuns: atunci de ce ar fi un Dumnezeu?"

Unamuno indică printre oamenii care au avut sentimentul tragic al vieţii pe Marc Aurel, sfîntul Augustin, Pascal, Rousseau, Chateaubriand, Thomson, Leopardi, Vigny, Lenau, Kleist, Amiel şi Kierkegaard. Afară de Pascal şi sfîntul Augustin, nici unul dintre aceştia nu e catolic şi nici unul spaniol.

In acelaşi timp, în care compunea această operă sumbră, don Miguel lucra zece ani la alta, plină de seninătate şi de bucurie internă.

Splendidul poem „Crist a lui Velasques", apărut în 1920, e compus din patru serii sau „Elevaţiuni". Prima exaltă şi explică simbolurile lui Crist din cărţile sfinte; a doua, suferinţele omului-Dumnezeu; a treia, corpul martirizat şi îmbrăcat în eterna albeaţă; ultima e un cîntec auster de victorie, siguranţa salvării noastre prin moartea lui Crist.

In acest poem, don Miguel a găsit în adevăr pacea cea mare, acea pe care lumea nu o poate da, dar nici nu o poate lua omului.

In poporul spaniol există rezerve infinite şi o emoţionantă putere de reînviere. Şi poate că don Miguel, acest mare chinuit, care în ochii multor dintre contemporanii săi pare un distrugător, va fi considerat de generaţia următoare, ca unul din marii muncitori ai reconstruirii spirituale a Spaniei.

(Maurice Legendre. *Revue des Deux Mondes*, Iunie).

Pierre Benoît

Criticul care s'ar încerca astăzi să discrediteze pe P. Benoît ar putea fi uşor învinuit că vrea să se folosească de celebritatea autorului Atlantidei, pentru a-şi face oarecare reclamă personală. Gustave Lanson, vorbind de felul cum Jules Lemaître a dărîmat faima lui Georges Ohnet, are o frază care merită să trăiască: „*A partir de ce moment, on n'en lut pas moins Ohnet, mais personne n'osa plus s'en vanter*".

Cultul oprit se ştie că este cel mai de temut pentru sănătatea publică. Pierre Benoît va fi judecat peste treizeci de ani. Interesant acum este a defini, a explica *originile* şi *prosperitatea* lui.

Benoît, „romancier al istoriei", cum îşi spune singur, n'are puterea inspiraţiei care ridică pe Balzac până la ritmul epopeii.

El lucrează la o masă acoperită cu fişe meticulos compilate, urmează un plan metodic, îndelung gîndit şi bine stabilit, care nu se va mai schimba în cursul redactării. Redactarea nu se întrupează cu creaţiunea literară. După Pierre Benoît, ea este o sarcină posterioară, un epifenomen, cu mai multă însemnătate decît tipărirea cărţii, dar de acelaşi ordin, subordonată numai grijei unei prezentări decente. Ce se cere unei teze de doctorat ca să fi excelentă? Să fie documentată şi bine compusă. Stilul şi emoţia nu sint de trebuinţă aici. Toate romanele lui Benoît au în gradul cel mai înalt două virtuţi universitare: sint documentate şi compuse. Facultatea de litere i-a „tatuat" spiritul. El e condamnat pentru totdeauna să vadă realitatea prin amintiri şi reminiscenţe literare, să-şi croiască sentimentele după acelea ale poeţilor şi prozatorilor lui favoriţi, să fie „*la proie de l'imprimé*".

Formaţiunea istorică şi universitară, dînd curs liber unei imaginaţii de bibliotecă, a întărit la Benoît un talent înăscut de mozaist, din care a avut dibăcia să-şi facă apoi o originalitate.

P. Benoît este cel mai lipsit de putere creatoare dintre toţi scriitorii francezi în viaţă. Aceasta însă nu însamnă că poate fi acuzat de plagiat, căci atunci şi Racine şi Molière şi mai mult încă La Fontaine ar trebui să treacă drept plagiatori. P. Benoît nu plagiază, ci are surse; el nu inventează, ci juxtapune, compune; pentru a da toată puterea etimologică acestui cuvînt, ar trebui să-l scrim: com-pune. Este un „romancier de asociaţie", înţelegînd prin aceasta darul de a asocia descoperirile altora cu bogăţia asociaţiilor lui de idei care-i dau putinţa să închege elemente îndepărtate şi heterogene. Darul

pe care-l posedă Benoît de a se sustrage legilor gravităţii intelectuale, de a îmbrăţişa deodată toate detaliile unei acţiuni complicate şi bogate în peripeţii, de a-i combina toate resorturile, este un dar extrem de rar. Dumas tatăl nu-l avea; romanele lui sînt „à tiroir", ca romanele-poliţiste de astăzi, pe cînd ale lui Benoît sînt lucrate ca nişte mecanisme de ceasornicărie. Resorturile de care se slujeşte el pentru a varia şi susţine interesul nu sînt de cea mai bună calitate. Criticul ghiceşte cu uşurinţă „sforile" pe care le întrebuinţează, dar cetitorul, prins de acţiune, nu vrea să le ia în seamă. Şi într'un fel trebue să-i dăm dreptate: este o minune să vezi „mergînd" o maşină construită de un om, să auzi sunînd o pendulă sau desfăşurindu-se cu mers uşor un roman de Benoît. Darul mişcării este al treilea mare merit al lui Pierre Benoît; lucrările lui au calitatea artei combinaţiilor, a armaturii solide şi a mişcării.

Eroii lui sînt însă fantoşe pur convenţionale. Benoît nu poate să dea viaţă la personagii care trăesc, omeneşti. Aceasta este cea mai mare slăbiciune a lui, la care se adaogă o a doua: lipsa de stil. Prima datorie a unui literat neromantic, care nu poate pretinde că oferă publicului izbucnirea caldă şi neîncătuşată a inspiraţiei, este să aibă stil. Darul memoriei, dacă îi ajută lui Benoît la construcţia cărţilor, îi strică atunci cînd utilizează tipare şi reminiscenţe stilistice.

Locul din ce în ce mai mare pe care-l face în opera lui veseliei şi satirei, îi dau posibilităţi să mai producă încă mult şi de acum înainte.

André Billy are dreptate cînd defineşte pe Benoît ca un autor vesel. Naşte întrebarea dacă el nu este menit să dea romanul comic şi satiric al democraţiei de după războiu, o bufonerie care să se înrudească cu Rabelais prin bogăţia peripeţiilor şi cu Voltaire prin causticitate, şi care ar fi poate o capo d'operă autentică.

(Benjamin Crémieux. *La Nouvelle Revue Française*, No. 105).

Şcoala franceză în Alsacia

Dacă ne-am lua după veştile pe care ni le dau unii ziarişti despre această provincie realipită, ar trebui să ne întristăm. După ştirile lor, Alsacia pare a suferi de o boală sufletească îngrijitoare. Dar ţinînd samă că aproape tot ce se scrie în ziare este rezultatul unor observaţii fugare şi de suprafaţă, cînd privim cu un spirit mai adînc şi mai larg situaţia acestei provincii, ajungem la constatări îmbucurătoare.

Boala de care sufere Alsacia, ca şi toate ţările Europei, este boala economică — complicată aici în special prin o schimbare bruscă a obiceiurilor, a uzanţelor comerciale, prin nevoia de a se învăţa o limbă pe care Germanii au izbutit să o înăbuşe.

Dacă Alsacienii nu cîntă în fiecare zi Marseilleza, asta nu însemnează că ne duşmănesc. Ei au nevoe să trăiască, să cumpere, să vîndă şi noi trebue să-i înţelegem şi să le dăm sprijin ţinînd samă şi de faptul că au fost înstrăinaţi timp de 50 ani. Şi dacă oamenii maturi şi bătrînii nu cunosc mai deloc limba franceză, nu se poate pretinde să o înveţe în cîteva zile sau în cîţiva ani pe care-i mai au de trăit.

E de-ajuns că privesc cu bucurie pe copiii lor care învaţă în şcoli limba nouă.

Copiii de azi sînt generaţia care deschide drum spre viitor. Noutatea limbii pe care o învaţă acum la şcoală, îi face mai ageri şi progresele sînt uimitoare. Se pot da nenumărate pilde. Cînd întrebi un copil de opt ani bunăoară dacă părinţii lui vorbesc limba franceză, el îţi răspunde mîndru: „Nu, îi învăţ eu pe dînşii". Şi părinţii se mîndresc cu aceasta, şi se bucură în fundul sufletului lor.

În afară de şcolile primare care pregătesc copiii, nu se lasă în părăsire nici ceilalţi locuitori. S'au făcut şcoli pentru adulţi, s'au instituit diverse asociaţii susţinute de stat care ţin conferinţe, dau reprezentaţii teatrale şi cinematografice — precedate de explicaţii verbale. Toate acestea contribue

pe nesimţite la instruirea adulţilor. Chiar profesori universitari joacă piese de teatru—comedii ca l'*Avocat Patelin* şi altele, la Strasbourg dînd prilej astfel publicului să se familiarizeze cu limba franceză.

Pe lîngă şcoli, s'au înfiinţat şi biblioteci. Este de pildă, *Société du livre français*, fondată de dr. Bucher, care a creat peste 1000 de biblioteci comunale şi a înzestrat peste 360 şcoli cu cărţi pentru învăţătură.

Numai superficial privind pe Alsacieni poţi să le faci o vină că sînt Nemţi şi să faci profeţii pesimiste.

Dar ţinînd samă de începuturile grele şi serioase care se fac pentru naţionalizarea Alsaciei şi văzînd rezultate bune—într'un timp aşa de scurt—putem aştepta cu încredere viitorul.

(Benjamin Valloton. *Mercure de France*, Mai).

Cîteva reflexiuni asupra Rusiei sovietelor

Problema republicei sovietice e o problemă rusă. Istoria şi reflexia ne revelează originile ei indiscutabile, procurîndu-ne şi unele date, din care putem încerca să prevedem evoluţia caşi soluţia problemei. Iată cîteva hipoteze autorizate, care se sprijină pe precedente, pe logica puternică a faptelor caşi pe psihologia prodigiosului amalgam rus.

Sau se va întîmpla, celace anunţase odinioară Gobineau: „Mlaştina rusă va înghiţi în apele ei adormite principiile cele mai calde şi mai generoase, fără a încerca altă modificare decît o ridicare relativă a fundului, pentru a se întoarce apoi la o conrupţie mai complicată."

În două cuvinte, o reîntoarcere la Asia şi la regimul Hordei de aur. Cu cît criza se va prelungi, cu atît mai mult această soluţie, cea mai rea din toate, are şansa de a se depune la fundul imensei anarhii putrificate. Prin această atroce malarie, civilizaţia întreagă va fi contaminată.

Sau Ruşii vor proceda ca în timpul Varegilor şi, din propria lor pornire, vor căuta salvarea în afară.

Trebue să fim cu deosebire atenţi în această privinţă: ce trădare se poate ascunde în aceste suflete neliniştite?

Masele descurajate şi înfometate pot fi duse, cu funia la gît, pentru a implora disciplina şi mila: „Pămîntul nostru este bogat şi fecund, dar dezorganizat".

Sau, cum s'a întîmplat de atîtea ori în cursul istoriei ruse, şi mai ales în 1613, cînd s'a ales ţar Mihail Romanov,—o teniativă de autocraţie spontană se va produce în sînul sovietelor, un Bonaparte va centraliza, în mînile lui tari, puterea fărămiţată, dar nu va reuşi din cauza lipsei unui fundament şi se va produce o reîntoarcere la vechea dinastie.

Sau, în această ţară, încercată de toate relele, o revoluţie morală mai puternică şi mai profundă, sguduind sufletul marelui popor şi deşteptînd misticismul lui desperat, îl va arunca în una din acele crize morale, de care azi în Europa numai el e capabil. În „Crimă şi pedeapsă", Sonia cetind în ochii lui Raskolnikov mărturisirea crimei, exclamă: „Să suferim împreună, să ne rugăm, să ispăşim". După cum a scris Vogüé, aceasta e concepţia fundamentală a creştinismului pentru poporul rus; bunătatea în suferinţă, bucuria remuşcării, setea penitenţei gustată pentru ea însăşi, mai cu samă suferinţa încercată în comun, unica lui virtute pentru a rezolvi toate dificultăţile.

O reîntoarcere, iute ca vara, către religie şi către căinţă, un uriaş mea culpa va cuprinde atunci un întreg popor. Imensul teritoriu se va acoperi de o procesiune de flagelanţi, în mersul către un nou ideal, mai presus de toate calculele, de toate combinaţiile economice sau politice, în haosul foamei şi al anarhiei, o grevă generală a pasiunilor, a iluziilor, a certitudinii înseşi va sfărîma ştiinţele, ambiţiile, afirmaţiile atît de sigure de ele înseşi. Criza se va rezolvi printr'o mişcare spontană pur rusă: milă, comuniune, căinţă.

Și poate toate aceste diverse soluții, întrevăzute în lumina trecutului, se vor întîlni apropiate, amestecate, combinate, căutîndu-se una pe alta în groaznicul spasm al nașterii.

Europa în acel ceas va avea o datorie de îndeplinit: să prepare, să sprijine, să dea ajutor. Toți amicii Rusiei și Franța cea dintâiu, vor trebui s'o facă, căci Rusia e un membru european și deci, o datorie europeană.

(Gabriel Hanotaux. *Revue des Deux Mondes*, Mai).

Etapa actuală a bolșevismului

Chestiunea rusă intră într'o fază nouă: bolșevismul pare a se cuminți și caută o înțelegere cu guvernele străine pentru a restaura, cu ajutorul lor, viața economică a Rusiei.

Pentru a putea aprecia perspectivele unei asemenea propuneri, trebue să ne dăm sama de poziția actuală a regimului bolșevic și de motivele care-i dictează noua sa politică.

Acest regim a avut o țintă precisă: să transforme Rusia în stat comunist. Această transformare comporta în primul loc un nou regim economic cu desființarea proprietății particulare și munca obligatoare pentru toți în folosul statului, în al doilea loc o nouă organizație politică, acea a sovietelor, adaptată regimului comunist.

Regimul politic al sovietelor este în esență dictatura proletariatului, iar prin procedee electorale, admirabil combinate, această dictatură este exercitată de cei care în momentul loviturii de stat au luat puterea.

In acțiunea sa, guvernul sovietelor este ajutat de următoarele forțe create, în parte, și organizate de ei.

In primul plan este poliția, faimoasa *Ceca*. Scopul ei a fost de a combate, prin toate mijloacele, elemente care se opun triumfului comunismului. Acest scop este așa de vast încît totul intră în competența sa: un vot ostil guvernului devine o contra-revoluție, o indulgență din partea unui agent al puterii devine o complicitate, guvernul însuși, dacă nu ascultă de injoncțiunile sale, poate fi învinuit de contra-revoluție și pus sub acuzare. Atotputernicia acestei poliții provine și din modul cum își recrutează membrii săi, oameni încercați, capabili să facă orice, să comită abuzuri scandaloase în interesul lor personal, dar devotați regimului, căruia îi datoresc tot și pe care-l apără în propriul lor interes; organizația autonomă a acestei instituții, foarte bine adaptată necesității de supraveghere, spionaj și reprimare imediată, face din ea o mare forță socială, un stat în stat, ce nu poate fi nici reformată nici suprimată.

In al doilea plan, regimul sovietic se sprijină pe noua organizare socială a corpului națiunii. Astăzi, în Rusia, sindicatele muncitorești au devenit clasă dirigeată; ele dau tot sprijinul lor guvernului cu condiția ca ei să-și continue politica sa comunistă. *Dar ca orice clasă dirigentă, conștientă și organizată, ea sacrifică bucuros interesele statului pentru interesul său personal.* Căci azi lucrătorii, transformați din producători de bogății în pensionari ai statului, nu mai au de apărat interesele lor specifice în contra clasei capitaliste ci în contra statului.

A treia forță care sprijină actualul regim este partidul comunist, singurul partid politic ce are dreptul legal de a exista în Rusia și care formează elita, aristocrația clasei dirigente. Congresele acestui partid au aproape același rol cași congresele sovietelor: în fața lor Lenin pronunță cele mai senzaționale discursuri ale sale. Politicește, partidul servește guvernul prin controlul ce-l exercită. In orice instituție civilă sau militară, în orice unitate teritorială, este o mică organizație comunistă, o „celulă", care trebue să știe, să observe și să raporteze tot ce află.

Situația țărănimii este foarte interesantă subt noul regim. Deși după revoluția bolșevică era singura clasă ce continua să producă și din a cărui muncă trăia țara, dînsa nu face parte din clasa dirigentă. Acest rezultat a fost obținut prin combinația voturilor în sovietele locale, unde nu-s reprezentați decît lucrătorii proletari. Aceștia au decretat că produsele pămîntului aparțin statului și sînt distribuite de el lucrătorului. Astfel, țăranii au redevenit robi, constrînși să muncească pentru a hrăni pe noii lor stăpîni; căci ei, care produc mai mult decît consumă, își văd surplusul luat de stat și distribuit, și totuși nu sînt la putere, nu fac parte din clasa dirigentă pe cînd sînt clasă dirigentă lucrătorii, care în imensa majoritate nu fac decît să consume și să distribue. Acest singur fapt face situația bolșevismului cu totul instabilă. Este însă un fapt și mai important: noul regim a avut scopul de a reconstrui viața economică pe bază comunistă. A putut el augmenta sau, cel puțin, menține la același nivel, rendementul producției naționale? Răspunsul faptelor este clar: pe măsură ce comunismul se stabilea și se întărea în Rusia, producția scădea până ce se oprea cu desăvîrșire.

Procesul scăderii continui a producției a mers paralel cu progresul stabilirii comunismului. Exemplul producției agricole este tipic. Cînd comunismul a triumfat definitiv la orașe, și țăranul n'a mai putut obține nimic în schimbul produselor sale, a redus suprafața lucrată la nevoile sale proprii, a încetat a fi o forță productivă. Industria deasemenea a murit treptat. Rendementul muncii scădea pe măsură ce lucrătorii deveneau stăpîni, căci statul plătea cheltuielile muncii independent de redementul uzinii, transformînd industria într'un parazit care trăia pe socoteala statului.

Rezultatul a fost că, subt regimul comunist, națiunea întreagă consuma mai mult decît producea. Dar cine face astfel, ori trebue să moară, ori să trăiască din munca altuia. Până azi Rusia comunistă a trăit din munca altuia: din bogățiile acumulate subt regimurile precedente și care în momentul revoluției se găseau în mîinile burgheziei. Decretele care deposedau pe toată lumea și concentrau toată bogăția în mîinile guvernului sovietic, i-au permis să trăiască cîtva timp din munca generațiilor precedente. Prin reluarea acordurilor comerciale cu străinătatea, guvernul a putut transforma aurul, pietrele prețioase, obiectele de lux, în obiecte de hrană și îmbrăcăminte; iar prin concentrarea comerțului extern în mîna sa și prin distribuirea obiectelor importate între credincioși, între comuniști, el întărește regimul. Cu toate acestea, Rusia consumîndu-și rezervele, catastrofa este inevitabilă: bolșevismul se distruge prin propriile sale urmări.

Pentru a evita moartea regimului comunist, și nu pentrucă a revenit asupra doctrinii, guvernul rus a făcut apel la Europa și a cerut împrumutul. Atitudinea sa este tot atît de ostilă capitalismului cași mai înainte. De altfel nici Lenin și nici unul din conducători nu poate efectua o întoarcere spre capitalism, căci ar cădea la prima încercare striviți de forțele sociale ce azi îi mențin în vîrful piramidei. O asemenea întoarcere nu se poate face decît prin venirea la putere a altei clase sociale, a singurei ce azi mai e producătoare în Rusia, a clasei țărănești. Această revoluție este în curs. Cînd se va realiza însă, nimeni nu poate spune.

Pentru a ajuta această revoluție și a grăbi însănătoșirea Rusiei, capitalismul occidental nu poate urma decît o singură politică: să refuze împrumutul, care nu face decît să prelungească agonia comunismului și să nu admită concesiile acordate de guvernul rus care pe deoparte ar consfinți confiscarea proprietății private, iar pe de alta ar pune statele străine într'o lumină odioasă: acela de exploatatori fără scrupule.

(B. M. *Mercure de France*, Mai)

Refugiații Ruși

Peste un milion de Ruși au părăsit țara din pricina regimului bolșevic.

După o anumită presă interesa

tă, s'ar putea crede că toți refugiații sînt reacționari, dorind restabilirea țarismului în Rusia. Fără îndoială că se găsesc printre dînșii și unii reprezentanți conștienți și convinși ai vechiului regim, care consideră revoluția ca ceva trecător și visează reîntoarcerea imperiului cu un țar puternic și temut. Dar aceștia sînt numai o mică parte: vechi funcționari țariști, generali sau aristocrați înfumurați. Scuza lor este că bolșevicii au întronat un regim de înăbușire economică și de teroare groaznică, cum n'a mai putut fi vreodată nici în vremurile cele mai barbare,— pe cînd țarismul lăsa poporului o nădejde, îi da o siguranță și o proteguire.

Cei mai mulți însă dintre refugiați sînt intelectuali, scriitori, avocați, profesori, studenți — mulți din ei foști ofițeri în armatele lui Judenici și Wranghel care nutresc dorința de a se întoarce odată în Patrie unde să poată trăi, dorință care se înțelege ușor, dacă ținem sama că refugiații ruși, ori în ce țară s'ar afla, sînt lipsiți de orice drept și de orice protecție legală. Deaceia ei își aduc aminte de vremea cînd aveau o împărăție puternică care era țara lor și care-i proteguia. Amintirea vechii puteri a Rusiei naște în sufletul lor dorința unui stat puternic și respectat de alții. Așa că ceiace se ia drept o înclinare reacționară nu este adesea decît o nostalgie romantică, sentiment pe care și oamenii simpli din Rusia de azi îl au cînd văd că o pîine costă acum 100.000 ruble în loc de două copeici ca altădată.

Și dacă mulți dintre refugiații ruși au fost și sînt antibolșevici— asta nu înseamnează că sînt reacționari țariști și nu se pot întemeia pe această șubredă concluzie prigonirile împotriva lor. Căci sînt prigoniți. In Bulgaria, de pildă, refugiații armatelor lui Judenici și Wranghel au fost primiți cu brațele deschise. Astăzi însă, după tratatul dela Rapallo—care a avut o influență asupra conducătorilor acestei țări, Rușii sînt prigoniți ca reacționari țariști.

(G. Alexinski. *Mercure de France*, *No. 57)*.

Lloyd George

Lloyd George este un dictator. Dela Cromwell n'a mai fost în Anglia un om care să joace, ca primul ministru de astăzi, rolul de „protector".

Timp de opt ani de cînd este șef al guvernului, Lloyd George s'a bucurat deopotrivă și de admirația populară și de încrederea celorlalte clase ale societății engleze. Conferințele i-au dat putința să-și exercite prestigiul și în afară, asupra tuturor țărilor de pe continent. La Genova a fost un adevărat Cezar roman. Citeodată părea că toată Conferința era concentrată în vila pe care o ocupa el.

Cei care-l critică văd în el un mare comedian. Cei care-l admiră, proclamă că-i un mare ministru. Toți însă îi recunosc o personalitate puternică și calități distinse. Subtil, iute, înflăcărat, știe să facă față cu ușurință celor mai neașteptate situații. Bogat în mijloace, el nu cunoaște resemnarea. Furiile lui nu sînt totdeauna de temut, dar nici seninătatea lui nu-i numaidecît liniștitoare.

Lloyd George s'a adaptat condițiilor moderne de discuție. La Genova, el a știut să vorbească unui auditor vast, împestrițat greoiu, în care Japonezul ședea alături de Ceho-Slovac, neutrul lîngă războinicul de eri, și unde, în umbră, Bolșevicul fraterniza cu Germanul.

O trăsătură neașteptată a caracterului ministrului englez este veselia. Universul e un spectacol cu care filozofia lui se împacă ușor, căci știe că, pentru a lucra în voe, îi trebue sînge rece.

Opinia publică fiind astăzi stăpîna lumii, omul de Stat, după formula lui Lloyd George, trebue să guverneze ținînd seamă nu numai de împrejurări, cum făceau vechii miniștri, Richelieu, de pildă; el e dator să se gîndească și la reacțiunea mulțimii față de aceste împrejurări. Este un empirism care permite stăpînului de azi să rămînă mereu stăpîn.

Lloyd George a știut ce să spună poporului englez zdruncinat economicește de războiu și mai ales celor două milioane de lucrători care somează. Am găsit o clientă admirabilă: Rusia, țară dezorganizată, fără rezerve, fără produse manufacturate. Rusia n'are bani? I se vor deschide credite în Anglia în schimbul concesionărilor. Combinație simplă, cu trei termeni: producător britanic, client sărac dar posesor de bunuri productive, garanți englezi care să ajute pe client să-și mărească productivitatea bunurilor. Lloyd George prevăzuse totul, afară de intransigența bolșevicilor în materie de comunism. Tratatul dela Rapallo a căzut ca un trăsnet, vestind furtuna deslănțuită de alianța ruso-germană. Dar chiar în acesle evenimente, Lloyd George și-a găsit numaidecît argumente. Un tablou mai vast se deschide la orizont. Acolo unde la început nu vedea decît avantaje economice, acum întrezărește o politică. Rusia nu poate trăi singură. Ea primește ajutorul german, dar nu în mod exclusiv. Viitorul este al aceluia care va fi cel dintăiu la Moscova. Germanul pornește la drum; Lloyd George va ajunge înaintea lui.

Se apropie ministrul englez de sfîrșitul carierei politice? Națiunea engleză îl sprijină încă cu toată încrederea, așa că nu se poate prevedea nimic.

De multă vreme Lloyd George spune prietinilor că o mînuire prea îndelungată a puterii l-a obosit și că, într'o viață politică de o intensitate excepțională, a atins marginile puterilor omenești. El visează o lungă călătorie în India. E ciudat să ne închipuim pe acest Celt sceptic și balzacian pornind, pelerin mistic și pasionat, să mediteze în țara care-i leagănul omenirii și izvorul tuturor înțelepciunilor... numai dacă soarta nu va voi să-l încarce cu sarcini nouă, prelungindu-i dictatura.

(Ignotus. *La Revue de Paris*, No. 11).

China

Denumirea de republică, care se dă Chinei de cîțiva ani încoace, nu corespunde realității. De fapt cele 18 provincii ale fostului imperiu sînt niște ținuturi cu totul deosebite între ele, avînd fiecare cîte un guvernator și cîrmuindu-se independent. Mai mult: provinciile se dușmănesc cu înverșunare, adeseori duc războaie sîngeroase și se jefuesc fără cruțare. Fiecare provincie se împarte în districte care sînt la rîndul lor încredințate tot unor șefi militari. Aceștia au și ei subșefii și soldații lor (mercenari), cu care oricînd se pot lupta și jefui între ei. Deaceia nu arareori provinciile sînt tulburate de lupte interne. Se luptă orașele vecine între ele, un district cu altul, din cauze cu totul subiective șefului militar. Și masa mare a națiunii dela negustorul milionar și până la cel din urmă lucrător—care e martora sălbătăciilor și jafurilor ce se fac în paguba ei, trăește într'o stare de indiferență bolnavă. Cel dintăiu pungaș, care se înrolează în slujba unui șef, devine puternic și ziua jefuește după orînduelile permise de instituția lor, iar noaptea de multeori se transformă în simplu tîlhar pentru a face expediții și mai avantajoase.

Guvernul central din Pekin, care în principiu dirigueşte țara, nu are nici un mijloc de constrîngere pentru a face să se execute decretele sale în provincii. In cele din sud, care nici nu recunosc guvernul, lucru e și mai greu. Guvernatorii lor dispun de armate și sînt oricînd dispuși la lupte crîncene —cînd e vorba de legi contra intereselor lor de putere și îmbogățire. Guvernul nu are o armată națională pe care să se razeme. Numeroasa soldățime a republicii se compune din bande fără nici o legătură unele cu altele. Oamenii sînt mercenarii guvernatorului X sau Y dela care așteaptă solda, și în afară de el nu cunosc pe nimeni.

Chiar atunci cînd ar fi vorba de interesele patriei, cînd de pildă un șef ar întreprinde o expediție spre frontiera Chinei pentru siguranța țării, un alt șef din provincia alăturată nu l-ar da ajutor pentru simplul motiv că e din altă provincie.

Aceste lucruri ce se observă trecînd prin multe sate și orașe ale ma-relui imperiu ne duc cu multe

secole înapoi spre Evul mediu la sistemele lui de luptă și de jaf, la care o națiune așa de mare ca acea a Chinezilor privește indiferentă și răbdătoare.

(A. David. *Mercure de France*, Mai).

Filozofia socială a tinerei Indii

Romanticii germani Schlegel, Schelling n'au văzut în India decît aspirația spre infinit, pasiunea unității și a transcendenții, panteismul și misticismul. Același lucru se poate spune despre Schopenhauer și Max Muler, ba chiar despre indianistul Denssen. Singur Goethe s'a dat samă de forțele creatoare ale spiritului indian, de ceiace putem numi: umanismul și energismul său.

Aceste tendinți sînt cu deosebire vii în tînăra generație. După vorbele celebrului agitator naționalist Gaudhi, ea se simte azi pe picior de războiu cu dominația engleză. Gaudhi se află închis împreună cu alte personalități însemnate, ca frații Ali din Delhi și avocatul renumit Chitta Ranjan din Calcutta, care organizase un corp de voluntari.

In Noembrie 1921, a avut loc uriașa grevă generală a lucrătorilor, comercianților și studenților, cu ocazia vizitei prințului de Walles la Bombay.

Boicotul și arderea mărfurilor engleze e la ordinea zilei și la această mișcare iau parte bărbați, femei, mahometani cași brahmani. Congresul național, care acum patruzeci de ani nu număra decît 500 membri, are azi peste zece milioane.

Revolta populației indiene a fost provocată, mai ales, de masacrul din Amrissar, din April 1919, în care trupele engleze au ucis mai bine de o mie de persoane dezarmate.

Tratatul din Sèvres, care consfințea împărțirea Turciei, a nemulțumit de asemeni adînc populația mahometană. Omorurile politice au devenit tot mai numeroase în ultimul timp.

Mișcarea naționalistă (Swadeshi) a început la 1905 cu societățile de gimnastică. Ea s'a răspîndit în întîiu în clasa mijlocie, a pătruns apoi între neguslori, țărani și muncitori. Aceștia doresc în marea lor majoritate republica indiană (Swaradich), la care aderă și mulți musulmani. Zeița adorată de mase e Shakti (mama) care simbolizează patria.

Lupta împotriva dominației occidentalismului a început printre intelectuali, încă dela începutul secolului trecut, cu Ram Mohan Roy, urmat de o pleiadă de cugetători ca Dayamanda Gokhale (1866 1915) și mai ales Tilak, care în scrierile lui face apel la virtuțile războinice ale Indiei, contra asupririi engleze.

Influența succeselor japoneze din 1905 a avut în India un enorm răsunet. Ele au inspirat poezia, care a devenit populară, a lui Satis Chandra Roy.

Lupta împotriva occidentalismului nu însemna izolare față de el; cugetătorii indieni nu cer decît independență și egalitate.

Operele literare, științifice și filozofice ale Occidentului sînt traduse și citite cu aviditate. India nouă a dat deja o pleiadă de oameni de știință, de gînditori și de technicieni cu un mare renume.

Mișcarea începută la 1905 are în același timp un caracter democratic și social, deșteptînd sentimentul de solidaritate între muncitorii din orașe și cei din mine.

Toate provinciile sînt străbătute de profesori ambulanți, care răspîndesc în popor principii de higienă, de cooperații și de agricultură rațională.

Opoziția împotriva Angliei cași ura împotriva ei se răspîndesc tot mai mult pe această cale.

E drept că industrializarea Indiei a adus un antagonism între clase și muncitorii din cele 3000 fabrici au început a se sindicaliza în Madras, Bombay și Bengal.

Țărănimea deasemeni în provinciile nordice e grupată în asociații, care duc lupta împotriva impozitelor prea mari cași a latifundiilor.

Deși un spirit revoluționar, în care e vizibilă influența bolșevismului însuflețește pe muncitorii de pămînt cași pe acei din fabrici, toate clasele sînt pătrunse de un idealism profund și de o puternică credință în viitorul unei Indii libere.

(Benoy Kumar Sarkar. *Deutsche Rundschau*, April).

Tunelul pe subt canalul Mînicii

Concepția unui tunel, care să unească Franța și Anglia pe subt apă, e veche. Napoleon, cel mai teribil dușman al Marii Britanii, a pus pe un inginer, Mathieu, să întocmească planurile unei asemenea întreprinderi.

Una din cauzele pentru care această lucrare nu s'a putut realiza, a fost și împotrivirea parlamentului englez care considera izolarea Angliei ca izvorul ei de putere.

In timpul războiului mondial s'a simțit mult lipsa unei legături imediate între aceste două țări aliate. Și mareșalul Foch spunea cîndva la Paris, că dacă tunelul ar fi existat la 1914, războiul ar fi fost scurtat cu cel puțin doi ani. Germanii au fost totdeauna în contra acestei lucrări, de teama concurenței economice.

Renumitul romancier englez Rudyard Kipling — cu prilejul primirii ce i s'a făcut la Universitatea din Paris, unde a fost numit doctor *honorris causa*, spunea că viitorul Europei se sprijină pe o înțelegere cinstită și temeinică între Franța și Anglia. Această unire trebue realizată în cel mai scurt timp, pentrucă ea singură va pune capăt mizeriilor atitor oameni.

Una din urmările logice ale acestei uniri este și facerea tunelului pe subt canalul Mînicii. Planurile sînt gata din 1919 și, grație mijloacelor de care dispune astăzi arta inginerească, realizarea tehnică va fi deasemenea ușoară, mai cu samă că adîncimea canalului nu trece de 50 metri cu o lărgime de 30—60 km. Lucrări mai grele s'au proectat cum este tunelul pe subt Gibraltar unde adîncimea e peste 380 metri.

Lungimea totală a căii duble între cele două puncte de racordare ar fi cam 61 km. dintre care numai 48 km. de tunel subt mare.

Singurele împotriviri serioase pentru acestă operă au fost de ordin politic și militar. Astăzi, temerile de invazie nu mai au nici o rațiune pentru Anglia și atunci dece s'ar întîrzia? Fără îndoială că odată această lucrare terminată, ar înceta și șomajul în Anglia, căci cele 2 milioane de lucrători nu ar fi imobilizate.

Capitalul care ar trebui, ar fi de 32 milioane livre sau 800 milioane fr. Subscriitorii n'ar fi în pagubă, căci reușita este asigurată.

Dar interesul economic al Franței este enorm. Pe de altă parte și Londra ar fi legată ușor și direct cu liniile transcontinentale spre Roma, Brindsi, Triest, Berlin, Moscova, Constantinopol, Bagdad, Cairo, etc..

Lucrarea nu va dura mai mult de cinci ani și ea va asigura o prosperitate economică ambelor țări.

(Louis Jacket. *Revue Mondiale*, Mai).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Pierre de Nolhac, *Ronsard et l'humanisme*, Edouard Champion, Paris.

Este zugrăvirea amănunţită a spiritului şi a culturii poetului. In secolul XVI oamenii de litere erau împărţiţi în două tabere: unii erau de părere să întrebuinţeze limba latină ca limbă artistică, iar alţii, limba naţională. Ronsard a făcut parte dintre aceştia din urmă. Cu toate acestea el nu a neglijat studiul limbii latine, cum s'ar putea crede; dimpotrivă, era unul din cei mai puri humanişti. Autorul acestei cărţi ne arată dezvoltarea intelectuală, pas cu pas, a lui Ronsard. Din copilărie Ronsard a prins dragostea de a cunoaşte dela humanişti. A citit cu patimă pe Virgil, pe Ovidiu şi pe Horaţiu. Claudiu Duchi, Lazare de Baif i-au insuflat dragoste pentru antichitate. Dorat, unul din humaniştii care l-a învăţat limba greacă, a avut o influenţă hotărîtoare.

Ronsard a gustat pe Homer, Pindar, Teocrit, Anacreon, etc.

Inrîuririle studiilor adînci pe care le-a făcut asupra antichităţii se răsfrîng mai tîrziu în poeziile lui, în care sînt aşa de multe citaţii greceşti, încît pentru înţelegerea lor e nevoe de un comentar explicativ.

Pierre de Nolhac arată, într'o parte a volumului, relaţiile lui Ronsard cu humaniştii curţii, ai oraşului şi ai străinătăţii. Se poate spune că nu exista un om în sec. XVI, cît de puţin renumit pentru studiile lui, pe care să nu-l fi cunoscut poetul şi să nu fi avut legături cu el.

Ronsard, luînd miezul literaturilor antice, le-a dat o viaţă şi o armonie nouă.

Cartea se isprăveşte cu o culegere de versuri latine ale poetului, care dovedeşte înrîurirea de care a suferit.

Francis Miomandre, *Les taupes*, Emile Paul, Paris.

Romanul se petrece în provincie. Incepe cu povestirea iubirii pe care Denis de Malissane o are pentru Elisabeth, soţia lui. Ne înfăţişează instalarea lor în casa pe care mulţi o rîvnesc, şi fericirea lor care parcă nu se mai sfîrşeşte.

Eulalie şi Lucienne de Louvicourt, două fete urîte şi răutăcioase, rîvnesc demult la casa soţilor fericiţi şi încep să sape pe ascuns ca nişte cîrtiţe, fericirea lui Denis de Malissane.

In cele din urmă izbutesc, prin intrigile pe care le pun la cale, ca Denis să fie gonit din casă de însăşi naşa lui, Marcelline. Cele două urîte se aşază ele în locuinţa dorită.

Tristan Klingsor, *Humoresques*, Bibliothèque du Hérisson, Paris.

O culegere poetică duioasă a cîntăreţului francez. Pentru el totul cîntă. Chiar bătrîneţa şi moartea, pe care le întîlneşte în jurul lui, îi dau prilejul să cînte:

Et moi aussi, malgré
La rose à jamais morte dans l'automne d'or
Et que de plus en plus ce poil gris pousse,
Je chante encore;
Et comme un baladin qui fait danser un ours
Sur le pré,
Je traîne en souriant un coeur désespéré.

TEATRU

Alphonse Laudy, *De Paradysvloek* (Blestemul raiului), Amsterdam.

„Blestemul raiului" este o piesă de teatru în versuri, scrisă în limba olandeză. Ea ne arată chinurile primei părechi după alungarea din raiul pămîntesc şi urmările din ce în ce mai adînci a blestemului dumnezeesc în omenire.

Kain şi Abel sînt amîndoi în prada dorinţelor care izvorăsc din plăcerile gustate de cei dintâiu oameni în rai: unul aspiră la puterea care nu mai este şi celălalt la iubire.

Kain se răsvrăteşte; nu jertfeşte lui Dumnezeu decît mărăcini şi are groază de soare. Abel, suflet fermecat de povestirile auzite dela mama lui, rătăceşte pe pămînt şi ajunge la porţile raiului. Pentru a pătrunde înăuntru trebue să ucidă şarpele şi numai Kain are măciuca. De aici se naşte ceartă între cei doi fraţi şi Kain omoară pe Abel. Chinuiţi de remuşcări, Adam şi Eva au văzut această crimă. In actul III, copiii lui Kain ajunşi la disperare încunjură ameninţători pe Adam care este autorul înjosirii lor. Kain dă o lovitură tatălui său, din care pricină Adam pierde vederea. In acest timp, îngerul dă foc raiului pămîntesc cu sabia sa înflăcărată şi raiul cufundîndu-se subt pămînt, se preface în iad, ca urmare a purtării lui Kain. Dar cînd dezolarea se întinde cotropitoare vine profetul Henoch — şi anunţă iertarea:

Cînd pe munţele Sacrificiului s'or ridica trei cruci
Din nou se vor deschide porţile raiului

Albert Jean, *Le Sursaut*, Renaissance du livre, Paris.

O comedie în trei acte: Doamna Beaudrin, nevasta unui registrator, este o femee mai mult bună decît rea. Totuşi a tiranizat toată viaţa pe cei care au trăit pe lîngă ea, cu toate că nu le vrea decît fericirea, pentrucă îi iubeşte. Dar ea vrea fericirea numai acolo unde ea o vede şi nu dă voe nimănui s'o aleagă. Bărbatul său trăeşte resemnat în această fericire silnică. Fiul trăeşte cu părinţii. Dela un timp, d. Beaudrin bagă de samă că doamna vrea să facă o nouă victimă în fiul său. Bărbatul se revoltă; dar numai pe-ascuns — atunci cînd nevastă-sa e întoarsă cu spatele — ca să nu-l vadă. In cele din urmă îşi sfătueşte în taină fiul să fugă ca să scape de mediocritatea fericirii zilnice.

ISTORIE

R. F. Seybolt, *The Manuale Scholarium, an original account of life in the mediaeval University*, Harvard University Press, Cambridge U. S..

Manuale Scholarium, pe care d. Seybolt îl traduce din latineşte, a fost publicat pentru întâia oară la 1481. El constitue unul din cele mai preţioase documente asupra vieţii studentului în vechile universităţi. Cuprinde un şir de dialoguri în care autorul, a cărui nume a rămas necunoscut, voia să dee o călăuzire studenţilor de curînd intraţi în universităţile germane.

Primul dialog este între un profesor dela Universitatea din Heidelberg şi un student nou, cu privire la înscriere şi la stabilirea unei înţelegeri în ceiace priveşte învăţătura tînărului, pe care el n'ar dori-o nici prea costisitoare, nici întovărăşită de încercări prea grele. Al doilea dialog este în cabinetul profesorului, unde are loc iniţierea; doi studenţi îşi bat joc de noul sosit, — *beanus*. Celelalte dialoguri arată pe studenţi vorbind despre studii şi cursuri, despre hrană, despre femei, etc..

Note şi un apendice cu cîteva

texte, traduse din vechile statute ale universităților germane, însoțesc această lucrare menită să atragă din nou luarea aminte asupra acestor documente interesante și instructive.

A. de Boüard, *Le régime politique et les Institutions de Rome au moyen âge* (1252 1347), Ed. Baccard, Paris.

Cercetarea pe care o face autorul este cuprinsă între cele două evenimente cu urmări mari în istoria Romei. Primul este: guvernarea prelungită a senatorului bolonez Brancaleone, și al doilea: Tribunatul scurt și neașteptat al lui Coladi Rienzo. Ne arată cum a fost orașul condus în răstimpul dintre cele două evenimente; ce puteri au domnit pe rînd, și ce schimbări s'au făcut în instituțiile Romei.

Dealtfel și atunci cași în alte vremuri, viața romană era stăpînită de sentimentul că Roma era capitala Lumii întregi; dovadă este faptul că atunci cînd Roma abia lupta contra orașului vecin Tivoli, inscria cu mîndrie pe monede: *Roma, caput mundi.*

ARHEOLOGIE

O. Tschumi, *Die steinzeitlichen Hockergräber der Schweiz,* Zürich.

In această lucrare, dr. Tschumi studiază mormintele elvețiene din epoca de piatră. Chestiunea pe care vrea să o lămurească este aceia a poziției ghemuite a cadavrelor îngropate.

Sînt mai multe teorii pentru a explica de ce morții erau îngropați în această poziție.

Unii învățați au spus că e un fel de asemănare a cadavrului cu plodul (foetus), pentrucă omul se va naște din nou în sînul pămîntului-mamă, pentru o altă viață.

Alții au presupus că din economie de loc, dar aceasta nu pare a fi o explicație serioasă, căci dacă s'au găsit morminte strîmte unde deabia încăpea mortul – s'au găsit multe altele largi în care mortul ar fi putut fi îngropat fără a fi ghemuit – și totuși era îngropat ghemuit și legat. O explicație mai bună s'a dat de Schoetensack și d'Andree: Frica de strigoi. Mortul era pus ghemuit și legat ca să locuiască în mormînt, să nu se mai întoarcă pe pămînt să tulbure pe cei vii. Această concepție pare a fi cea adevărată. Sînt indicații etnografice precise. Așa, de pildă, un preot în Tahiti strigă mortului pe care îl îngroapă: „*Aici* e familia ta, aici copilul tău, aici femeia, tatăl tău, mama ta, fii bucuros dincolo și nu-ți mai trimite privirile asupra acelora care au rămas pe astă lume."

Se deosebesc două poziții ghemuite: una așezată, alta culcată. In cea dintăiu corpul e îndoit ca un ghem cu genunchii la piept, sau la bărbie; a doua poziție e cu picioarele ușor îndoite genunchii la înălțimea pîntecelui, iar pulpele și fluerele, în loc de a fi paralele, formează un unghiu ascuțit.

FILOZOFIE

William M'Dougall, *The Group Mind,* Cambridge, University Press.

Autorul însuși spune că această carte prin care-și propune să stabilească principiile vieții mintale a mulțimilor, pentru a determina astfel viața și caracterele națiunilor, complectează lucrările anterioare de psihologie în această direcție, fără a se apropia de idealismul postkantian sau de filozofia politică a hegelianismului.

Studiază mai întâiu mulțimea neorganizată, determinînd caracteristicele ei emoționale și procesul intelectual în confruntare cu o mulțime organizată, de pildă armata, pentru a arăta cum se formează „Spiritul de corp". In al doilea rînd vorbește de națiune, pe care o definește: „o mulțime neatîrnată politicește, cu spirit și caractere proprii care are facultatea de a delibera și de a voi".

Cu acest prilej autorul deosebește în această mulțime un întreg sistem de forțe mintale sau psihologice afective totodată și intelectuale. Arată că acest spirit național care se găsește la mijloc (între mulțimea neorganizată și „spiritul de corp") presupune o totalitate de factori ca: omogenitatea rasei, libertatea de comunicare, existența individualităților reprezentative ale națiunii, apariția războaelor de apărare. Studiază cum se manifestă voința națiunii, puterea ideilor. Problema civilizației se reduce pentru autor la împăcarea individului cu societatea. Deaceia Anglia și America sînt națiunile care dau pildă lumii întregi.

Autorul urmărește dezvoltarea spiritului național și a caracterului național după ce calitățile înăscute ale indivizilor s'au definit în perioada preistorică, în decursul perioadei istorice în Europa Apuseană.

G. Capone Braga, *La Filosofia francese e italiana del settecento,* éd. Pagine critiche, Arezzo.

Studiul este consacrat ideologilor francezi și italieni din secolul XVIII și XIX. Volumul I se referă la Francezi. In introducere vorbește pe larg de progresele științelor din sec. XVIII: matematicile și științele naturale. Mișcarea filozofică a ideologilor este în legătură cu acest mare progres. In cap. I studiază filozofi ca: Voltaire, Diderot, Montesquieu, Buffon, și Rousseau care nu sînt ideologi propriu ziși.

Capitolele următoare se referă la ideologii veacului propriu ziși: Condillac, Bonet și Helvetius, Cabanis, Destutt de Francy. Pentru fiecare filozof ni se dau pagini despre viața lui și despre operele pe care le-a scris.

In volumul al 2-lea autorul începe prin a expune legăturile dintre gînditorii francezi și italieni în secolul XVIII arătînd locurile unde s'au întîlnit.

Revoluția a fost una din cauzele care au adus pe mulți Francezi în Italia, la Milano, Roma și Neapole și s'au putut întîlni cu Italienii.

Studiază pe fiecare dintre filozofii ideologi italieni – Soave, Oivia, Romagnosi, Delfico, Borelli, arătînd ideile nouă pe care aceștia le adaogă cugetătorilor francezi sau criticele pe care le aduc. De pildă: Oivia insistă cași Cabanis asupra instinctului și face o comparație între inteligența omului și instinctul animalelor. Romagnosi spune că individul nu poate fi studiat în afară de societatea din care face parte și trebue – pentru complectarea filozofiei asupra omului, *Filozofia civilă*; Delfico arată rolul imitației; Borelli se ocupă de raporturile între voință și senzație. Autorul consacră un studiu lui Stendhal în vol. I și unul lui Leopardi în vol. II, acești doi artiști care se resimt de înrîuririle filozofiei ideologilor.

DREPT

L. Duguit, *Souverainité et Liberté,* Félix Alcan, Paris.

Cunoscutul decan al facultății de drept din Bordeaux a strîns în acest nou volum conferințele pe care le-a făcut la universitatea Columbia din New-York, în cursul ernii 1920 – 1921. Chestiunile pe care le tratează privesc suveranitatea națională și autonomia persoanei omenești, idei proclamate în America și în Franța la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

ETNOGRAFIE

M. Lhéritier, *La Grèce,* colecția les Etats Contemporains, Paris.

Autorul ne dă pe scurt în această carte drumul străbătut de Grecia modernă timp de un secol. La 1834 suprafața regatului era de 49.000 km. cu o populație de 651.233 loc.; la 1897 suprafața crește la 64.679 km. cu 2.800.000 loc.; la 1914 la 120.125 km. cu 5.050.000 loc. în 1921—atingea 150.174 km. și 6.000.000 loc.

Autorul se ocupă și de instituțiile tînărului stat, de situația economică și mai ales de comerțul ei, care stăpînește basinul oriental al Mediteranei. Deasemenea nu uită literatura și arta.

MEMORII ȘI CĂLĂTORII

Jules Legras, *Mémoires de Russie,* Payot, 1921, Paris.

Legras, care a fost multă vreme ofițer atașat în armata rusă în diferite formațiuni de front, publică în această carte observațiunile lui

în timp de doi ani (1916—1918) asupra poporului rus.

Cartea cuprinde două părți bine hotărîte: Partea întăia constitue „memoriile" propriu zise—observațiile lui zilnice din Februar 1916 până în Mai 1918. A doua parte cuprinde o înfățișare generală a armatei rusești, a ofițerilor și a trupelor arătînd pentruce s'a dizolvat o asemenea organizație militară ca cea rusă.

Rudyard Kipling, *Lettres de Voyage.* Payot, Paris.

Sînt corespondențe pe care scriitorul le-a trimes diferitelor ziare prin anii 1892 1895, 1908 și 1913 călătorind prin Japonia, Canada și Egipet. Interesul acestor scrisori e mai mult istoric. Dar ele ne dau o icoană a spiritului englez care știe să cîștige totdeauna pe străini.

In privința Canadei, informațiile sînt în special bogate.

Ultimele corespondențe asupra Egiptului sînt scrise pe locul înfrîngerilor engleze în vremea lui Mahdi. sacrificii făcute pentru a restabili situația și a deschide Sudanul tenacității funcționarului englez.

CHESTIUNI SOCIALE

Dmitri Merejkowsky, *Le règne de l'Antechrist,* Bossard, Paris.

Merejkowsky, care a suferit toate ororile revoluției rusești, strigă înspăimîntat: „Orice, mai repede decît bolșevismul!" Căci el este principiul negațiunii, al minciunii și al răului, încarnarea însăși a lui Satan. „Domnia lui Antechrist" e scrisă într'un ton apocaliptic; cataclismul mondial, din care a izvorît bolșevismul, are un înțeles mistic.

Cea mai grea plagă a vremii noastre vine din aceia că popoarele, cași indivizii, au pierdut simțul Divinului. Burghejii cași bolsevicii din toate țările se înțeleg în această negare și din înțelegerea lor morală naște „tranzacție politică, care merge până la recunoașterea guvernului sovietic, până la pacea cu bolșevismul".

Henry Bordeaux, *Le mariage,* Flammarion, Paris.

Scriitorul vorbește despre căsătoria de eri și cea de astăzi. Războiul a pricinuit o schimbare a mentalităților. Bărbatul, înăsprit de încercările prin care a trecut, nu mai poate crede într'un cămin ideal, cînd femeia prin nevoia de a-și cîștiga existența a devenit mai liberă și mai perversă. Deaceia căsniciile de astăzi, în majoritatea lor, sînt nefericite și fac obiectul unor observații psichologice interesante.

Cartea aceasta conține multe scrisori pe care autorul le comentează cu înțelegere și indulgență. El spune că bărbatul și femeia sînt făcuți să se iubească; dar astăzi se pare că puterea iubirii a scăzut. De aici vin atîtea neînțelegeri—atîtea divorsuri. Căsătoria va fi fericită cînd bărbații și femeile se vor iubi fizicește mai întăiu și pe urmă sufletește—și atunci nu vor mai fi brutali—și nici femeile amare ca fierea. Asta nu se va obține schimbînd dreptul civil sau dreptul canonic. Taina fericirii nu-i în mîna juriștilor, ci'n a noastră. Să cultivăm sănătatea *fizică* care face din beția sexuală cea mai intensă din voluptățile terestre—și sănătatea morală care ne apără de perversiuni, și care luminează cu un surîs frumos fața bărbatului și a femeii.

Căsătoria nu e numaidecît indispensabilă procreațiunii, dar e necesară pentru a obține o natalitate sănătoasă.

Dr. Armand Delille, *L'assistance sociale et ses moyens d'action,* Alcan, Paris.

Autorul enumeră toate formele Asistenței sociale în Franța. In primul rînd el face deosebirea între Asistența socială și Asistența publică. Aceasta din urmă—organizație oficială și biurocratică, are o sferă de activitate mărginită; ea are în vedere numai nevoile de existență ale bolnavului sau ale săracului—oferind pentru aceasta leacuri și alocațiuni. Pe cînd cea dintăiu are în vedere căutarea cauzelor răului în societate și distrugerea lui din rădăcini. Deaceia cîmpul de activitate al Asistenței sociale este mult mai întins. Ea își manifestă binefacerile în diferite forme: ajutor familiilor numeroase, lupta împotriva locuințelor

nesănătoase, locuințe eftine, îngrijiri femeii gravide, puericultură, educație, învățătură, prevenirea bolilor, tuberculoză, sifilis, alcoolism, nebunie, etc.

Pentru realizarea tuturor acestor binefaceri Asistența socială se ocupă și cu înființarea de căminuri civile, societăți de ajutor reciproc—opere filantropice—și cu formarea unui personal pregătit: infirmiere, asistente sociale, doamne inspectoare, ingineri sociali, etc.

Pentru fetele care nu au altă ocupație de studiu sau de atelier, spune autorul, este un prilej de a deveni utile fiind asistente sociale—în loc de a se ocupa numai de dans și tennis.

Berthe-Georges Gaulis, *Les problèmes d'aujourd'hui: Le Nationalisme Turc,* Librairie Plon Nourrit et C ie, Paris.

O contribuție la studiul problemelor nouă ale Orientului. Se cunoaște foarte puțin efectul de redeșteptare al bătrînei națiuni turcești, ridicată cu o energie desnădăjduită împotriva planurilor imperialismului englez.

Autorul a trăit doi ani în Orient, adunînd un bogat material de observație pe care-l expune în această lucrare.

Autorul evocă imaginea frontului naționalist; unde se face războiul sfînt care pregătește reînvierea bătrînei Turcii.

POLITICĂ

Walther Rathenau, *Le Kaiser,* Edition du Rhin.

O carte scrisă după armistițiu. Autorul, ilustru bărbat de Stat al Germaniei—ne spune că figura Kaiserului, cu trăsături delicate, era departe de chipul monarhului răspîndit în popor, în care vedeai un stăpînitor aspru și impunător.

Wilhelm II era dimpotrivă blajin, slab, fără de voință și nu-și prea cunoștea curtenii. Crescut ca orice prinț deoparte de lume—a rămas fără experiență și fără forță de a suporta atîta putere cîtă avea. Clasa diriguitoare respecta regimul pentrucă era un izvor nesecat de slujbe. Rathenau nu pune însă răspunderea războiului pe sama Kaiserului—ci vede un singur vinovat: conștiința europeană. Mult înainte de 1914—popoarele Europei erau învrăjbite și trebuiau să ajungă la acest măcel. Schimbarea de regim produsă în Germania după războiu îl bucură. El spune: „Mergem către o omenie mai largă, către o demnitate nouă a vieții și a muncii".

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

G. Ibrăileanu, *Spiritul Critic în Cultura Romînească* (Ediţia II), Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 26 lei.

Spiridon Popescu, *Moş Gheorghe la expoziţie* (Nuvele), Edit. „Viaţa Rominescă", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

I. L. Caragiale, *Versuri* (Stanţe elegiaco-satirice, gogoşi rimate, parodii, epigrame, fabule, ode umoristice), culese şi adnotate de Barbu Lăzăreanu, Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 18 lei.

M. Beza, *Din Anglia* (însemnările unui literat), Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 10 lei.

Thomas Bailey Aldrich, *Intîmplările unui şcolar american*, tradus de d-na E. Dr. Cazacu, cu o prefaţă de Mihail Sadoveanu, Editura Revistei „Comoara Tinerimii", 1922, Iaşi, Preţul 18 lei.

Vasile Sadoveanu, *Livezile de pomi*, Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 6 lei.

Dr. C. I. Parhon, *Epilepsia*, „Biblioteca medicală romînă", Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 4 lei.

Dr. D. Tatuşescu, *Tusea*, „Biblioteca medicală romînă", Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 5 lei.

Prof. Dr. V. I. Bejan, *Manual de Obstetrică* pentru moaşe, Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 65 lei.

G. C. Stănilescu, *Curs de desen geometric cu aplicaţii industriale* (pentru uzul şcoalelor de Meserii de toate gradele, liceu curs real, şcoli speciale şi în general pentru maiştri şi lucrători de branşa tehnică), Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 32 lei.

Michele Sadoveanu, *Novelle romene* Volte in italiano da Al. Dem. Marcu e O. F. Cecchini), F. Campitelli, editore, 1922, Foligno, Lirre sette.

A. Lupeanu, *Călăuza Blajului*, Editura şi tiparul Tipografiei Seminariale, Blaj, 1922

Traian Mihail, *Povestea unei iubiri* (Nuvele şi schiţe), Tip. „Liga Poporului", 1922, Piteşti, Preţul 14 lei.

Prof. Peter Tomaschek, *Die Relativitätstheorie Einsteins und die Ethik*, Librăria Max Lasi, Siret (Bucovina).

Wiliam Shakespeare, *Coriolan* (Traducere de Adolf Stern), Edit. Librăriei Socec, 1922, Bucureşti, Preţul 18 lei.

I. Găvănescul, *Etica* (curs profesat la Universitatea din Iaşi în anii 1907 1908 şi 1920–1921), Institutul de Arte Grafice „Viaţa Romînească" S. A., 1922, Iaşi, Preţul 26 lei.

Dr. Giorge Pascu, *Istoriea literaturii romîne din secolul XVII*, Institutul de Arte Grafice „Viaţa Romînească" S. A., 1922, Iaşi, Preţul 28 lei.

Const. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea Romîniei* (1916–1919), Inst. „Romînia Nouă", 1922, Bucureşti, Preţul 35 lei.

Oscar Wilde, *Povestea unui rege tînăr*, Trad. din englezeşte de Dim. C. Zavalide.

I. Heliade Rădulescu, *Poezii*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni" No. 78, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 1 leu.

Const. Şăineanu, *Istoria literaturei franceze* (Schiţă), Edit. H. Steinberg, 1922, Bucureşti, Preţul 7 lei.

Const. Şăineanu, *Romanul Francez* (Schiţă), Edit. H. Steinberg, 1922, Bucureşti, Preţul 12 lei.

C. V. Gheorghiu, *Raze vizibile şi invizibile*, Bibl. „Cunoştinţe folositoare" No. 6, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Enache Văcărescu, *Poezii*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 1 leu.

William Shakespeare, *Antoniu şi Cleopatra*, Trad. metrică de Adolphe Stern, Edit. Socec, 1922, Bucureşti, Preţul 18 lei.

William Shakespeare, *Iuliu Cezar*, Trad. metrică de Adolphe Stern, Edit. Socec, 1922, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Mercure de France, No. 574–575; *Résumé mensuel des travaux de la Societé des Nations*, No. 4-5; *Annales des Mines*, No. 4–5; *Paris–Bucarest*, No. 2; *Revista Moldovei*, No. 1; *Orizontul*, No. 20; *Exportatorul Romîn*, No. 1–2; *Lumina Creştinului*, No. 5; *Adevărul literar şi artistic*, No. 78–83; *Lupta economică*, No. 22–24; *Biserica ortodoxă-romînă*, No. 7-8; *Deşteptarea*, No. 6; *Lumea universitară*, No. 7; *Vocea Romîniei*, No. 1–2; *Gîndirea*, No. 3–4; *Flacăra*, No. 20–25; *Revista Vremii*, No. 15–17; *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, No. 4; *Revista pădurilor*, No. 4; *Gîndul nostru*, No. 12–13; *Tovărăşia*, No. 8; *Năzuinţa*, No. 2; *Victoria*, No. 31–32; *Buletinul de Informaţii al grădinii botanice şi al muzeului botanic dela Universitatea din Cluj*, No. 1; *Revista Infanteriei*, No. 248; *Culisa*, No. 2; *Sburătorul literar*, No. 37–39; *Ideea Europeană*, No. 93–95; *Şcoala*, No. 8; *Romînia politică*, No. 1; *Cîmpul*, No. 10-12; *Cugetul romînesc*, No. 4; *Transilvania*, No. 5; *Ramuri-Drum Drept*, No. 25; *Buletinul Camerei de Comerţ şi Industrie al Bursei Iaşi*, No. 4–5; *Prolom*, No. 9; *Moldova dela Nistru*, No. 6–7; *Revista Naţională de apicultură*, Ianuar, Februar, Mart; *Invăţătorul romîn*, No. 5; *Lamura*, No. 6–7; *Sirius*, No. 1; *Educaţia*, No. 5–6; *Duminica Poporului*, No. 22; *Foaia Plugarilor*, No. 6; *Buletinul Muncii*, No. 10–12; *Şezătoarea*, No. 5; *Cohorta „Decebal"*; *Arhiva C. F. R.*, No. 1; *Cosînzeana*, No. 11; *Democraţia*, No. 6; *Romînia politică*, No. 2; *Convorbiri literare*, No. 5; *Ideea*, No. 1–2; *Moldova agricolă*, No. 6–7; *Revue des Deux Mondes*, 1 Iunie 1922.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI L

(Anul XIV, Numerele 4, 5 şi 6)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Note pe marginea cărţilor

IV. Cronici

V. Miscellanea

VI. Recenzii

VII. Revista Revistelor

Vinuri fine
Şampanie
Mott & fils
EXTRA DRY
MOTT
Bucurest

RIPOLIN
VOPSEA CU LAC
SE ÎNTREBUINŢEAZA PE METAL,
GHIPS LEMN ŞI CIMENT
MARCA DEPUSĂ
RIPOLIN

„Refacerea industrială"

Societate anonimă privilegiată pe acțiuni

Capital Social lei 150.000.000

Prima Emisiune lei 25.000.000.—Plus Aportul Statului

IMPORT—EXPORT

Aprovizionarea în comun a Industriei din țară, mari și mici cu mașini și materiale.

Export în comun de produse industriale romînești.

DEPOZITE

Depozite permanente de materiale și mașini industriale rezervate exclusiv industriei mari și mici.

COMISION și CREDIT

Inlesnește importul de mașini, combustibile, materiale prime comandate direct de industriași prin acordare de credite, garantat cu acele materiale.

Avansuri pe mărfuri încredințate spre vînzare.

Sediul Societății:

BUCUREȘTI.—Palatul Camerei de Comerț, telefon 40/31.

BANCA FRANCO-ROMANA

Societate anonimă

Str. Bursei No. 4.—BUCUREȘTI

Capital social 100.000.000 Lei

Emisiune 50.000.000

Filiala la Pàris: 5 Rue de Castiglione

Sucursale: Alexandria, Cîmpina, Caracal, Giurgiu, Roșiori-de-Vede, Slatina, Slobozia, Turnu-Măgurele.

Agenții: Costești, (Argeș) Făurei, Găești, Drăgănești, (Olt) Pucioasa, Spineni, Vida (Vlașca) Zimnicea

Face toate operațiunile pe bancă în țară și străinătate. Deschideri de credite în Cont Curent, scont și rescont de cambii cumpără și vinde fonduri publice și acțiuni romîne și străine, schimb de monede și bancnote străine, emite cekuri și scrisori de credit. Execută ordine de Bursă, avansuri pe fonduri publice, recolte și warante, face tranzacțiuni comerciale, industriale și agricole, primește mărfuri în consignație și comision a. c. f.

SIEGE SOCIAL:	BRUXELES
SUCCURSALES ET AGENCES	PARIS LONDRES MANCHESTER COLOGNE LE CAIRE ALEXANDRIE TANTAH PEKIN SHANGHAI TIENTSIN
Telegr:	SINOBE
Téléphone 50/34	

Banque Belge pour l'Etranger

SOCIETE ANONYME

Filiale de la Société Générale de Belgique

SUCCURSALE DE BUCAREST

Bureaux provisoire: 19, Str. Poincaré

Est spécialement outillie pour les affaires d'importation et d'exportation

---

„GENERALA"

SOCIETATE ROMÂNĂ DE ASIGURĂRI GENERA

ÎN BUCUREȘTI

Capital deplin vărsat Lei 15.000.000

Fonduri de *garanții la finele anului 1920 Lei* **79.036.264.32**

Face asigurări în ramurile

„Incendiu" „Grindină" „Transport" „Furt" „Accidente" „Viața"

În condițiunile cele mai avantajoase.

Reprezentanțe și agenții în toată țara

Banca Romînă

DE

Comerț și de Credit din Praga

Societate Anonimă

CAPITAL STATUAR LEI 75.000.000

PRIMA EMISIUNE: LEI 20.000.000

Adresa telefonică: Cominbanca—București Str. Lipscani No. 2

TELEFON 15 | 10

Face toate operațiunile de bancă în țară și străinătate.—Primește depozite spre fructificare.—Inlesnește orice operațiuni financiare.

ENGROS — ENDETAL

S. M. Iscovitsch

STR. SELARI 3. BUCUREȘTI (COLȚ COVACI)

FONDATĂ 1832 — TELEFON 30/62

IMBRĂCĂMINTE BĂRBĂTEASCĂ

DEPOS T DE POSTAVURI

ATELIERE DE CONFECȚIUNI

Banca Dacia

SOCIETATE ANONIMĂ – IAȘI

Capital Lei 12.000.000,—deplin vărsat

Face orice operațiuni de Bancă și comerț.

— Primește bani spre fructificare —

Eliberează livrete de economie.

Emite cecuri și face plăți in toate orașele din România Mare. Deschide conturi curente simple și garantate, face avansuri asupra efecte publice, mărfuri in expediție sau depozitate in magazinele Băncii, cumpără și vinde efecte publice evacuate la Moscova, scontează cupoane, etc.

BANCA SINDICATULUI AGRICOL IALOMIȚA

București, Calea Victoriei No. 30

Face orice operațiuni de bancă, participă, finanțează intreprinderi industriale și comerciale

Director General
Dr. Const. B. Maltezeanu

BANCA IAȘILOR

Societate Anonimă pe acțiuni

Capital 10.000.000 Lei

IAȘI.—STR. ȘTEFAN CEL MARE No. 47.

Sucursale: Chișinău și Galați.

Face orice operațiuni de bancă in general: Cumpărări și vânzări de efecte publice, avansuri pe depozite de efecte publice și orice transacțiuni financiare; conturi curente și emisiuni de scrisori de Credit pentru orice țară; participațiuni industriale și comerciale.

„BANCA MOLDOVA"

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital și Rezerve Lei 30.000.000

CENTRALA: IAȘI

Sucursale: **Galați, Chișinău, Bălți, Cetatea Albă** (Ackerman) **Orhei, Leova și Reni**

Face orice operațiuni de bancă. *Primește bani spre fructificare* contra scrisori de depuneri și libret de economii, primind vărsăminte de la lei 5 in sus. Emite cecuri și face plăți in toate orașele mari din *România Mare, America și Europa.*

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Alecsandri, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească", precum și revista „Viața Romînească" sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din București

Pentru tot ce privește Revista „Viața Romînească", ca: abonamente, anunciuri, și pentru toate editurile societății Viața Romînească din Iași, cetitorii din Capitală se pot adresa și sucursalelor din București:

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.